

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

TÜRK ve RUS İSTİHBARATI

(1900-1925)

Doktora Tezi

Aykut ÇAĞLAK

Ankara-2019

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**TÜRK ve RUS İSTİHBARATI
(1900-1925)**

Doktora Tezi

Öğrencinin Adı

Aykut ÇAĞLAK

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Recep BOZTEMUR

Ankara-2019

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TÜRK ve RUS İSTİHBARATI (1900-1925)

Doktora Tezi

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Recep BOZTEMUR

Tez Jürisi Üyeleri

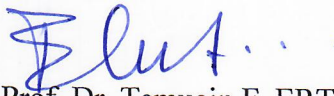
Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Mehmet Sahinsoz (Başkan)
Prof. Dr. Recep Boztemur (Danışman)
Prof. Dr. Mesut ÇAPA
Prof. Dr. Hakan Uzun
Prof. Dr. Temuçin F. Ertan

Tez Sınavı Tarihi 01/03/2019

Prof. Dr. Temuçin F. ERTAN
Enstitü Müdürü

ÖZET

Çalışma, Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının XX. yüzyılın ilk çeyreğindeki faaliyetlerine odaklanmakta, Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının kullandıkları yöntem ve stratejilerini, gelişim ve değişim süreçlerini açıklayarak iç yapısal sürekliliklerini, birbirleriyle olan benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma bu amaç doğrultusunda karşılaştırmalı yöntemi kullanmakta ve Türk ve Rus istihbaratını; teşkilatlanmaları, parti-istihbarat teşkilatı ilişkileri, ordu-istihbarat ilişkileri, propaganda, karşı propaganda, espionaj, kontrespionaj ve operasyonel faaliyetleri bağlamında altı bölümde analiz etmektedir. XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Türk ve Rus istihbarat teşkilatları, ülkelerine yönelen iç ve dış tehdit unsurlarına karşı caydırıcı bir karakter ortaya koymuşlar, bu anlamda verimli ve etkili birer güvenlik aygıtı görüntüsü vermişlerdir.

Anahtar kelimeler: Türk, Rus, istihbarat, espionaj, kontrespionaj, propaganda, karşı propaganda, operasyonel istihbarat.

ABSTRACT

The study focuses on the activities of Turkish and Russian intelligence services in the first quarter of the twentieth century and aims to explain the methods and the strategies used by Turkish and Russian intelligence services and the processes of development and change of these services. By explaining these points it is intended to reveal Turkish and Russian intelligence services' detectable internal structural continuities, the similarities and the differences with each other. In accordance with this purpose, the study uses comparative method and analyzes Turkish and Russian intelligence in six chapters in the context of their organizations, party-intelligence service relations, army-intelligence relations, propaganda, counterpropaganda, espionage, counterespionage and operational activities. In the first quarter of the twentieth century, both Turkish and Russian intelligence services presented a deterrent character against internal and external threats targeted their countries and they appeared as effective security devices in this sense.

Key words: Turkish, Russian, intelligence, espionage, counterespionage, propaganda, counterpropaganda, operational intelligence.

ÖNSÖZ

Türk ve Rus istihbaratını karşılaştırmalı olarak ele alan bu *karşılaştırmalı istihbarat tarihi* çalışması, her iki ülkenin istihbarat teşkillerinin toplumsal, askerî ve siyasi gelişmeleri nasıl etkilediğini; toplumdan, siyaset mekanizmasından, askerî alandaki gelişmelerden nasıl etkilendiğini ortaya koyma çabası içerisindedir. Çalışma, XX. yüzyılın ilk çeyreğini Türk ve Rus istihbarat tarihi açısından kritik dönem olarak görmektedir. Çalışma ayrıca, tarih disiplini içerisinden bir *karşılaştırmalı istihbarat tarihi* yolu açmayı, bunu yaparken de tutarlı, kanıtlarla test edilebilen, kuramsal anlamda da geliştirilmeye müsait bir yapı kurmayı aslî amacı olarak görmektedir. Tarihsel bakış, istihbarat bilimine dair tüm açıklama ve açılımlara dinamizm getireceği gibi, istihbarat disiplini de disiplinler arası çalışmalara yatkın olan tarih disiplinine katkı verecektir.

Birbirleriyle ilintili olay ve değişkenleri tespit edip, bu olay ve değişkenler arasındaki bağlantıları göstererek, istihbârî gelişmelerin tarihsel olaylar içerisindeki yerini anlaşılır kılmaya çalışmak; bunun da ötesinde, istihbârî gelişmeleri ön plana çıkararak bu gelişmelerin tarihsel süreci ne şekilde etkilediğini açıklayıp anlamlandırma çabası içerisinde olmak, bu çalışmanın Türkçe literatürde *karşılaştırmalı istihbarat tarihi* yolunu açmaya çalışma yolundaki temel işlerinden biridir.

Türk ve Rus istihbarat mekanizmalarını tarihsel süreç içerisinde değerlendirirken, salt istihbaratı konu alan bir bakış, analiz gücü açısından yetersiz kalacaktır. Dolayısıyla her dönemin tarihsel olay ve olguları üzerinde durulmadan, tarihsel arka plan bilinmeden istihbarat yapılanmalarının analizinin yapılması, derinlemesine incelenmesi ve anlamlandırılması mümkün görünmemektedir. Söz konusu temel amaç ve işler doğrultusunda çalışma, kendi konusu özelinde, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Türk ve Rus tarihindeki önemli tarihsel gelişmeleri etkileyen ya da bu gelişmelerden etkilenen, öne çıkan istihbârî gelişmeleri tarihsel arka planlarıyla birlikte vererek açıklayıp analiz etmeyi hedeflemektedir.

Bu sebeple çalışmada tarihsel arka planların da anlatılması ve açıklanmaya çalışılmasını müteakip ya da söz konusu tarihsel olgu ve olaylardan bahsedilirken,

istihbarat yapılanmalarının, yönetim sistemleri içerisinde ne şekilde konumlandıkları, sistem içerisinde kendilerine nasıl yer buldukları ve karar alma mekanizmalarını etkileyebilme güçleri nispetinde süreçleri nasıl etkileyebildikleri ya da devletin siyasi karar alma süreçlerinden nasıl etkilendikleri üzerinde de durulmaktadır.

Çalışma, istihbarat teşkilatlarının gelişimini tarihsel olgu ve olayların da etkisi altında sürdürdüğünü; istihbârî gelişmelerin ve istihbarat teşkilatlarının tarihsel olaylar ve dönemlerin kendine has konjonktüründen etkilendiğini; istihbarata dair hiçbir konunun tarihsel bağlamından bağımsız ele alınamayacağını vurgulamakta ve bu bağlamda istihbarat tarihi çalışmaları sonucunda önemli analiz ve sentezlere varılabileceğini savunmaktadır. Bu savunu, çalışmanın istihbaratı salt dış etkilere açık ve edilgen bir mekanizma olarak gördüğü anlamına gelmemekte; çalışma, istihbarat teşkilatlarının tarihsel süreçte oynadığı etkin rolleri de XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Türk ve Rus istihbaratı konusu bağlamında öne çıkarmaya çalışmakta, böylece de tarihsel süreçte istihbarat faaliyetlerine hak ettiği yeri ve önemi verme uğraşı içerisine girmektedir.

Çalışmada ayrıca, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde her iki ülke istihbaratının gelişim seyri takip edilerek, hem Türk ve Rus istihbaratının özgün yapıları ortaya çıkarılmaya çalışılmakta, hem de bu bağlamda, tarihin belirli yasalara uyan bir bilim olduğu gerçeğinden de hareketle, Türk ve Rus istihbaratının kendi tarihsel gelişim süreçleri içerisinde belirli gelişim yasaları olup olmadığı, varsa ne şekilde olduğu; bununla birlikte Türk ve Rus istihbarat geleneklerinin oluşum süreçlerinde ne gibi benzerlikler ve farklılıklar ya da ne gibi süreklilikler ya da kesintiler olduğu sorularına yanıt aranmaktadır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında, lisans eğitimimi aldığım Orta Doğu Teknik Üniversitesi Tarih Bölümü ile yüksek lisans ve doktora eğitimimi aldığım Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsünde hâkim olan karşılaştırmalı ve disiplinlerarası yaklaşımın önemli etkileri bulunmaktadır. Dolayısıyla üniversite eğitimim sürecinde üzerimde emeği olan tüm hocalarıma teşekkür borçluyum. Ancak benim için ayrı bir önemi olan üç hocama ayrıca teşekkür etmek isterim. Bilgi birikimleri ve tarih metodolojisine verdikleri önemle kendime her zaman örnek aldığım; tez izleme komiteleri toplantılarında, bu çalışmanın adım adım

geliştirilmesinde eleştiri, tavsiye ve yönlendirmeleriyle çalışmaya önemli katkıları olan Prof. Dr. Recep Boztemur, Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan ve Prof. Dr. Hakan Uzun hocalarıma en derin şükranlarımı sunuyorum. Tez savunmamda tanıma şansı bulduğum, çalışmaya ilişkin tespit ve uyarılarıyla çalışmanın geliştirilmesinde değerli katkıları olan ve tecrübelerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Mehmet Şahingöz ve Prof. Dr. Mesut Çapa hocalarıma da çok teşekkür ediyorum. Bir de gecikmiş teşekkür: “Milli Mücadele’de Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi” başlıklı yüksek lisans tezimde, tezin teslimi sürecindeki telaş içerisinde teşekkür etmeyi unuttuğum, bu tez gibi o tezin de danışmanı olan Prof. Dr. Recep Boztemur hocama ve tez jürisinde yer alan, o çalışmaya önemli katkılar yapan Prof. Dr. Bige Sükan ve Prof. Dr. Neşe Özden hocalarıma da çok teşekkür ediyorum. Son teşekkür ise anneme ve babama; her şey için.

Çalışma kendisinden sonra yapılması umulan *karşılaştırmalı istihbarat tarihi* çalışmalarını teşvik edip bu çalışmalar için bir yol gösterici / kılavuz hüviyeti kazanırsa kendini başarı sayacaktır. Çalışmada gözden kaçan eksiklik ya da hatalar varsa, tüm eksiklik ya da hataların sorumluluğu hiç kuşku yok ki bana ait.

İÇİNDEKİLER

Özet	i
Abstract	ii
Önsöz	iii
İçindekiler	vi
Kısaltmalar	xi
GİRİŞ	1
A. Tarih ve İstihbarat: Disiplinlerarası Bir İş Birliği	1
B. Amaç Yöntem Kaynaklar ve Kapsama Dair	9
I. BÖLÜM: Türk ve Rus İstihbarat Teşkilatları (1900-1925)	23
A. Türk İstihbarat Teşkilatları	25
1. Yıldız İstihbarat Teşkilatı	26
2. Teşkilat-ı Mahsusa	37
3. Karakol Cemiyeti ve Zabitan, Yavuz, Hamza, Felah Grupları	44
4. Askeri Polis Teşkilatı ve Tedkik Heyeti Amirlikleri	49
5. Emniyet-i Umumiye Müfettişlikleri	53
6. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi	53
7. Müdafaa-i Milliye Teşkilatı	54
8. Diğer İstihbarat Grupları	56
B. Rus İstihbarat Teşkilatları	57
1. Okrana	58
2. Çeka	65
3. GPU	69

4. OGPU	71
5. Kızıl Ordu ve GRU	73
6. NKVD	77
C. Değerlendirme	79
II. BÖLÜM: Parti-İstihbarat Teşkilatı İlişkileri	86
A. İttihatçı İstihbarat Anlayışı vs. Bolşevik İstihbarat Anlayışı	86
1. İttihatçı İstihbarat Anlayışı	87
2. Bolşevik İstihbarat Anlayışı	102
B. İttihat ve Terakki Partisi ve İstihbarat	128
1. İttihatçı Etkinin Somutlaşması:	
1908 Sonrasında İttihatçılar ve İstihbarat	129
2. İttihatçı Etkinin Sürekliliği:	
İttihatçı İstihbaratçılar Milli Mücadelede	137
C. Bolşevik Parti ve İstihbarat	142
1. Parti-İstihbarat Teşkilatı İç İçeliği ve Cerjinski Faktörü	143
2. Parti'nin Muhalif Sindirme Aracı	149
3. Politize Yapı ve Parti Koruyuculuğu	155
D. Değerlendirme	163
III. BÖLÜM: Ordu-İstihbarat İlişkileri	185
A. Türk İstihbaratı ve Ordu	186
1. Nezaretler ve Askerî İstihbaratta Kurumlararası Koordinasyon	186
2. Teşkilat-ı Mahsusa Döneminde Ordu-İstihbarat İlişkilerinin Seyri	191

3. Orduya Bağlı İstihbaratta Süreklilik -	
Milli Mücadele Dönemi	200
B. Rus İstihbaratı ve Ordu	222
1. Askerî Makamlar: Bolşevik Devrimi Öncesi	
Ordu-İstihbarat İlintisi	222
2. Koordinasyonlar: Çeka ve Kızıl Ordu'nun	
İşleyişinde Ordu-İstihbarat Bağlılıkları	225
C. Değerlendirme	242
IV. BÖLÜM: Propaganda ve Karşı Propaganda Faaliyetleri	258
A. Türk İstihbaratı ve Propaganda-Karşı Propaganda	260
1. II. Abdülhamid Dönemi Propaganda Uygulamaları	260
2. II. Meşrutiyet Sonrası Dönemde Kısıktıcı	
Propagandanın Tespiti ve Engellenmesi	264
3. Orta Asya'daki Propaganda Girişimleri	275
4. Milli Mücadeleye Propaganda Desteği	283
5. Milli Mücadele Karşıtı Propagandalara Karşı	
Alınan Tedbirler	287
B. Rus İstihbaratı ve Propaganda-Karşı Propaganda	294
1. Dinî ve Etnik Motifli Propaganda - II. Nikolay Dönemi	294
2. İdeolojik Motifli İç Propaganda – Ekim Devrimi Sonrası	301
3. Rus İstihbaratının Türkiye'ye Yönelik	
Dış Propaganda Hamleleri	313
4. Yardımcı Dış Propaganda Aygıtları	321
C. Değerlendirme	323

V. BÖLÜM: Espiyonaj ve Kontrespiyonaj Faaliyetleri	332
A. Türk İstihbaratı ve Espiyonaj-Kontrespiyonaj	337
1. Osmanlı İmparatorluğu'na Yönelen Tehditler ve Alınan İstihbârî Tedbirler	335
2. I. Dünya Savaşı Döneminde Türk Espiyonaj ve Kontrespiyonajının İşleyişi	340
3. Milli Mücadele Dönemi Espiyonaj ve Kontrespiyonaj Sistematigi	351
4. Savaşlar Sonrasında Espiyonaj ve Kontrespiyonajda Süreklilik	372
B. Rus İstihbaratı ve Espiyonaj-Kontrespiyonaj	381
1. Kontrespiyonaj Hassasiyetinin Kökenleri ve Okrana Dönemi Faaliyetleri	381
2. Ağlar ve Organizasyonlar: Devrim Sonrası Espiyonaj ve Kontrespiyonaj	387
3. Dış Espiyonaj ve Türkiye	401
C. Değerlendirme	409
VI. BÖLÜM: Operasyonel Faaliyetler	422
A. Türk İstihbaratı ve Operasyonel Faaliyetler	422
1. Operasyonel Gereksinimler: II. Abdülhamid ve İttihat ve Terakki Dönemi	422
2. Süreklilik: Operasyonel Tecrübelerin Milli Mücadele'ye Yansımaları	431
B. Rus İstihbaratı ve Operasyonel Faaliyetler	447
1. Temel Operasyonel Hedefler	447

2. Agresif ve Refleksif Yapı:	
Devrim Sonrası Operasyonel Zorunluluklar	448
3. Caydırıcı Karakter: Suikastler ve Kızıl Terör	462
4. Aşırılıklar: Tepkiler ve Tedbirler	476
5. İki Büyük Operasyon: ARKOS ve Trust	484
C. Değerlendirme	490
SONUÇ	504
KAYNAKÇA	515
EKLER	534
ÖZGEÇMİŞ	554

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
ATASE	: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Arşivi
ARA	: American Relief Administration
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
CA	: Cumhurbaşkanlığı Arşivi
CIA	: Central Intelligence Agency
Çeka	: Bütün Rusya'nın Karşı Devrim ve Sabotajla Mücadele Olağanüstü Komisyonu (ЧК – Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем)
Çev	: Çeviren
Ed.	: Editör
EHUR	: Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti
FSB	: Rusya Federal Güvenlik Servisi
GPU	: Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti bünyesinde hizmet veren NKVD'ye bağlı - Devlet Siyasi Müdürlüğü (Государственное политическое управление при НКВД РСФСР-RSFSR)
GRU	: Genelkurmay Ana İstihbarat Müdürlüğü (Главное Разведывательное Управление)
Gosplan	: Devlet Genel Planlama Komisyonu
Haz.	: Hazırlayan
IKKI	: Komintern Yürütme Komitesi
INO	: Dış İlişkiler Servisi (Çeka'ya bağlı Sovyet Dış İstihbarat Servisi)
Kadet	: Anayasal Demokrat
KGB	: Devlet Güvenlik Komitesi

Komintern	: Komünist Enternasyonal
M.E.H.	: Milli Emniyet Hizmetleri
MI-5	: Military Intelligence Section 5
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
M. M.	: Müsellah Müdafaa-i Milliye
MOTSR	: Merkezî Rusya Monarşi Birliği
NEP	: Yeni Ekonomik Politika
NKVD	: İçişleri Halk Komiserliği(НКВД, Народный комиссариат внутренних дел)
OGPU	: Birleşik Devlet Siyasi Müdürlüğü (Объединённое государственное политическое управление)
Okrana	: Kamu Güvenliği ve Düzenini Koruma Bakanlığı (Отделение по Охранению Общественной Безопасности и Порядка)
RTSKhIDNI	: Sovyetler Birliği Merkez Partisi Arşivi (российский центр хранения и изучения документов новейшей истории)
s.	: Sayfa
SD	: Sosyalist Devrimci
SIS	: Secret Intelligence Service
Sotsintern	: Sosyal Demokrat Enternasyonel
Sovnarkom	: Halk Komiserleri Konseyi
SVR	: Rusya Federasyonu Dış İstihbarat Servisi
TASS	: Sovyetler Birliği Telgraf Ajansı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM ZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TİTE	: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
TsİK	: Merkez Yürütme Komitesi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Vesenka	: Ulusal Ekonomi Yüksek Konseyi
Vol.	: Volume
VTsİK	: Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

Her disiplin kendi dinamikleriyle; konu, kavram, yöntem, formül ve kaynaklarıyla bilimsel üretim sağlayarak bilim dünyasında bir yer edinme uğraşı içerisinde. Bu uğraş aynı zamanda, farklı disiplinlerin gerektiğinde birbirleriyle yardımlaştığı, böylece bilimsel üretimin kalitesinin artırılıp bütünselliğinin de sağlanmaya çalışıldığı çalışma alanlarının oluşumuna da zemin hazırlamaktadır. Disiplinlerarası çalışmalarla oluşan zemin, hem her disiplinin ayrı ayrı kendi kapasitelerinin sınırlarını zorlamalarını, hem de toplamda genel bilimsel üretimin artmasını teşvik etmektedir.

Türk ve Rus istihbaratını XX. yüzyılın ilk çeyreğindeki faaliyetleri ve teşkilatlanmalarıyla karşılaştırmalı olarak inceleyecek olan çalışmanın giriş bölümünde, öncelikle tarih ve istihbarat disiplinlerinin bu çalışmanın düşünsel ve yöntemsel temellerini oluşturan temel tanım ve bakış açıları özetlenerek bu iki disiplinin işbirliğinin gerekliliği ve faydaları üzerinde durulacak; sonrasında çalışmanın amaçlarına, yöntemine, araştırma sürecine, kaynaklarına ve kapsamına ilişkin bilgiler verilecektir.

A. TARİH VE İSTİHBARAT: DİSİPLİNLERARASI BİR İŞ BİRLİĞİ

Fernand Braudel'in de ifade ettiği gibi esas olan "insan bilimlerinin bir araya toplanmasının hedeflenmesidir."¹ Bu çalışma da kendisini, tarih-istihbarat birlikteliğini sağlamaya çalışan ve Braudel'in bahsettiği *insan bilimlerinin bir araya toplanması hedefine* yönelik bir çaba olarak görmektedir. Bir *karşılaştırmalı istihbarat tarihi* çalışması olan bu çalışma, tarih-istihbarat birlikteliğini sağlayarak Braudel'in bahsettiği *başka türlü bir tarih inşa etmek fırsatını*² da değerlendirebilme amacındadır.

Braudel tarih disiplininin fazla yapılaşmamış olduğunu ve bu yönüyle de tarihin komşu disiplinlere de açık olduğunu ifade etmekte, ayrıca; "biz tarihçiler komşularımız olan insan bilimlerini kendi tarzımıza göre ve aşikâr bir gecikmeyle

---

¹ Fernand Braudel, **Tarih Üzerine Yazılar**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1992, s. 11.

² **a.g.e.**, s. 20.

görüyoruz ki bu iyi bir şey değildir; çeşitli araştırmaların etkin bir şekilde bilinebilmesi için uzun bir içli dışılık, faal bir katılım, önyargı ve alışkanlıkların terkedilmesi gerekmektedir” diye eklemektedir. Braudel’e göre tek bir tarih, tek bir tarihçilik mesleği değil de; meslekler, tarihler; bir meraklar, görüşler, olanaklar toplamı vardır ve bu toplama başka meraklar, başka görüşler, başka olanaklar katılacaktır.³ Bu bağlamda; tarih disiplininin istihbarat disipliniyle işbirliğine gitmesi de gizliliği kaldırılmış olan belgelere erişim sağlanıp bu belgelerin okunması ve her iki disipline özgü bir bakışla yorumlanmasıyla geçmişin gizli kalmış bazı yönlerinin aydınlatılmasını olanaklı kılarak daha bütüncül bir tarih anlayışının ortaya konulmasına yardımcı olacaktır. Tarihin, disiplinlerarası yaklaşımla sosyoloji, arkeoloji, coğrafya, antropoloji, iktisat gibi disiplinlerle işbirliğine gitmesi gibi, bilim dünyasında nispeten yeni olan istihbarat disipliniyle de işbirliği yapması her iki disiplin için de olumlu sonuçlar verebilecektir. İstihbarat disiplini devletler, devlet kurumları, liderler ve toplumlararası ilişkilerin, bunun yanında devlet-toplum ilişkilerinin gizli kalmış pek çok yönüyle anlaşılıp anlamlandırılabilmesini mümkün hale getirerek bu ilişkileri bütünsel olarak anlamak isteyen tarih disiplininin hem tarihsel olay ve olgulara bakışını değiştirebilecek, yeni bakış açıları getirebilecek fırsatlar sunabilecek, hem de var olan bazı tezleri destekleyici kanıt ve yorumlar da ortaya koyabilecektir.

Tarih ve istihbarat disiplinlerinin profesyonel birer akademik disiplin olarak ortaya çıktıkları dönemlere bakıldığında tarih disiplininin XIX. yüzyıldan itibaren, istihbarat disiplininin ise XX. yüzyılın dördüncü çeyreğinden itibaren kendilerini bilim dünyasında ayrı birer disiplin olarak kabul ettirmeye başladıkları görülmektedir.

Tarih, diğer sosyal bilimler arasında yer alan, onlara göre daha üstün ya da daha geride olmayan bir sosyal bilim ve akademik olarak örgütlenmiş bir araştırma alanıdır. Tarih, geçmiş olaylara ilişkin kaotik malzemeye, insanların izleyebileceği bir düzen kazandırmaktadır.⁴ Kaotik tarihsel olgulara düzen kazandırmak için bu olgulara ilişkin süreklilik ve bütünlükler kurmak ve bunları açıklamak

³ a.g.e., s. 96-97, 105. Braudel ayrıca tarih disiplininin sadece duvarlarla kapatılmış bahçelerin incelenmesine mahkûm edilemeyeceğine vurgu yapmaktadır. a.g.e., s. 23.

⁴ İlhan Tekeli, *Tarihyazını Üzerine Düşünmek*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998, s. 66.

gerekmektedir.⁵ Tarih, süreklilik ve değişim ilkelerinin karşılıklı etkileşimlerinin bir ürünüdür.⁶

Tarihin bilimsel bir alan olarak ortaya çıkması XIX. yüzyılda gerçekleşmiştir. Bu yüzyılda tarih yazımı olay-yönelimli ve anlatıya dayalı olmuş ancak XX. yüzyılda sosyal bilim-yönelimli tarihsel araştırma ve yazma biçimlerine doğru bir dönüşüm yaşanmıştır. Sosyal bilim-yönelimli yaklaşımlar, kendisinden önceki yaklaşımların yeterince bilimsel olmadığı düşüncesini taşımış ve tarih disiplininin nedensel açıklamalar içermesi gerektiğini öne sürmüşlerdir.⁷ XX. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte, yeni toplumsal tarihi benimsemiş olan akademik tarihçiler sadece bir topluluk, bir aile ya da bir kurumun yalıtılmış yaşantılarıyla değil genel gelişim örüntüleriyle de ilgilenmeye başlamışlardır. Evrensel olan araştırılmakta, yerel durumların çözümleme ve karşılaştırılmasını kolaylaştıran sorular üzerine odaklanılmaktadır.⁸

Tarihin kendisi için seçtiği temel ilgi alanı insanlığın tarihsel süreç içerisindeki değişimidir. Tarih, toplumların nasıl farklılaştığı, toplum biçimlerinin nasıl dönüştüğü ya da dönüşemediği sorularının yanıtını araştırmakta, bu ilgi alanını mikrodan makroya, bölgeselden uluslararasına kadar uzanan değişik ölçeklerde kavramaya çalışmaktadır.⁹ Bu noktada metodoloji, tarihi yerli yerine oturtabilmek, tarih yazıcısının ve okuyucusunun bilimsel olanı bilimsel olmayandan ayırabilmelerini ve bilimsel bir tarih önermesinin anlamını doğru olarak kavrayabilmelerini sağlamak için gereklidir. Bu gereklilik tarihin çoğu zaman bilim dışı kullanışlarının ön plana geçmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁰

---

⁵ a.g.e., s. 73.

⁶ E. H. Carr, J. Fontana, **Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanlılık**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1992, s. 19.

⁷ Georg G. Iggers, **Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 1-4.

⁸ David E. Kyvig, Myron A. Marty, **Yanıbaşımızdaki Tarih**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 128.

⁹ Tekeli, a.g.e., s. 32-33. Hobsbawm'a göre geçmiş, olayların bireyin belleğine dolaysız biçimde işlenmesinden önceki dönem olarak tanımlanmaktadır. Tüm insanlar geçmişin bilincindedir ve her toplum, tarihçileri ilgilendirebilecek bir geçmişe sahiptir. Geçmiş aynı zamanda insan bilincinin sürekli bir boyutu; insan toplumunun kurumları, değerleri, ve diğer kalıplarının bir bileşenidir. Eric Hobsbawm, **Tarih Üzerine**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s. 17.

¹⁰ Tekeli, a.g.e., s. 29.

Carr'a göre, tarihin amacı, geçmişin toplumlarının nasıl işlediğini ortaya çıkarıp günümüz toplumlarının nasıl işlediğini anlamak ve böylece insanlara geçmişi tanıtırken kendi yerlerini de anlamalarına da yardımcı olmaktır.¹¹ Tarihle ilgili sorular temelde üç amacı gerçekleştirmeye yöneliktir: Geçmişin betimlenmesi, zaman içindeki değişimin ölçülmesi ve son olarak da neden ve sonuçların çözümlenmesi. Bunlar yapılırken geçmişin hem açık hem de gizli gelişmelerle dolu olduğunu ve örtük olayların da geçmişte var olduğunu unutmamak gerekmektedir.¹² Tarih araştırmalarında, izleri sistematik bir şekilde incelemek ve onları çözümlenme kurallarını oluşturmak önemlidir.¹³ Tarihçi, bildiği ya da bilebileceği çok sayıda veri içerisinden kendisi için ön planda olan sorunlara ya da fikirlere yorum getirebilmek için anlamlı ve ilintili olanlarını da seçmek mecburiyetindedir.¹⁴

Tarih de diğer toplum bilimleri gibi insanların toplum içindeki davranışlarını incelemektedir, ancak tarihin ayırt edici özelliği, insanların, geçmişteki toplumsal ilişkilerini araştırmasıdır. Bununla birlikte tarih bilimi ile diğer toplumbilimleri arasındaki ilişkiler de zorunlu ve değerlidir. Her toplum bilimi aynı zamanda da tarihsel özelliktedir.¹⁵ İnsan toplumlarının tarihsel incelenmesi, ekonomi, nüfus, kültür ve siyasal örgüt olgularının birbirinden soyutlanmış incelemelerinin basit bir toplamına indirgenmemelidir. Tarihçiyi ilgilendiren, bu öğelerin sade şekilde bir araya getirilmesi değil, bunların birlikte ortaya koydukları bütünlük ve aralarındaki etkileşimin sonucudur.¹⁶

Bu çalışmanın yapmaya çalışacağı, tarih metodolojisinin yukarıda özetlenen temel ilkelerini sürekli göz önünde bulundurmak ön şartıyla, istihbarat ögesini de tarihsel araştırmanın önemli ve açıklayıcı bir ögesi olarak kabul edip bu ögeyi çalışmanın konusu ve incelenen dönem çerçevesinde ön plana çıkartmak ve bu yolla da tarih disiplininin diğer disiplinlerle kurmuş olduğu ilişkiler arasında tarih-istihbarat ilişkisinin de güçlü ve kalıcı bir şekilde var olması gerektiğini vurgulamak olacaktır. Kyvig ve Marty'de ifadesini bulan; "geçmişin gizli gelişmelerle dolu

---

¹¹ Carr, Fontana, **a.g.e.**, s. 119.

¹² Kyvig, Marty, **Yanıbaşımızdaki Tarih**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 12.

¹³ **a.g.e.**, s. 30.

¹⁴ Carr, Fontana, **a.g.e.**, s. 63-64.

¹⁵ **a.g.e.**, s. 14-15.

¹⁶ **a.g.e.**, s. 99.

olduğu” gerçeği ve “örtük olayların da geçmişte var olduğunu unutmama” gerekliliğinden hareket edilecek olursa, tarih ve istihbarat disiplinlerinin yakın işbirliği içerisinde olmasının her iki disiplin için de zorunlu olduğunu ve faydalı sonuçlar doğuracağını öngörebilmek zor değildir. Bu faydaların çalışmada somut olarak nasıl, neleri amaçlayarak, hangi yöntem ve kaynaklarla sağlanacağı açıklanmadan önce istihbarat ve istihbarat disiplinine ilişkin olarak da bazı temel nitelikli açıklamalar yapmak yerinde olacaktır.

İstihbarat kelimesi Arapça *istihbâr* kelimesinin çoğuludur ve alınan haberler ve duyulup öğrenilenler anlamına gelmektedir. İstihbarat faaliyeti ise ham yani işlenmemiş haber ve bilgilerin devlet güvenliğinin sağlanabilmesi ve devletin çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması adına işlenmesi, kullanılabilir hale getirilmesi faaliyetidir. Temel olarak istihbarat faaliyetlerinin icrası, çeşitli kanallardan haber ve bilgi teminiyle başlamakta, ardından bu haber ve bilgilerin bazıları elenerek bazıları sonradan kullanılmak üzere saklanarak bazıları ise aciliyet durumlarına göre kısa ya da uzun süreli değerlendirme ve analizlere tabi tutularak istihbarata dönüştürölmektedir. Temin edilen haber ve bilgilerle oluşturulan her istihbarat aynı değerde olamamakta, sistematik bir sınıflandırmayla konu ve değerine göre ayrıştırılmakta ya da benzer konu ve değerdeki istihbarata eklenmektedir. Üretilen istihbarat, devlet ve vatandaşların güvenliğinin sağlanıp sürdürülebilir hale getirilebilmesi, istihbârî, askerî, siyasi, ekonomik ve teknolojik tüm tedbirlerin alınabilmesi ve risklerin minimize edilebilmesi için tüm ilgili kamu kurumları (ya da gerekli göröldüğünde özel sektör) yöneticileriyle paylaşılabilmekte, böylelikle siyasi karar alıcıların daha sağlıklı kararlar alıp uygulaması hedeflenmektedir. İstihbarat teşkilatları ham haber ve bilgilerin istihbarata dönüştürölmeleri ve bu istihbaratın kurumlararası koordinasyonla fonksiyonel hale getirilmesi çalışmalarının da ötesine geçerek zaman zaman siyasi karar alıcıların istek ya da onayı doğrultusunda operasyonel faaliyetler de yürütebilmektedir. Tüm bu özellikleriyle istihbarat teşkilatları ve faaliyetlerinin, devletin işleyişinde ve vatandaşların güvenliğinin sağlanmasında önemli olduğunu söylemek mümkündür.

Devlet, temel görevlerini yerine getirebilmek için hem kendi siyasi ve hukuki varlığına hem de vatandaşlara yönelik tehlike ve tehditlerin neler olduğunu ve bu

tehlike ve tehditlerin nerelerden yönlendirildiğini bilmek ve bunlara önlem almak mecburiyetindedir. Güvenlik endişesi ve tehdit algısı istihbarat çalışmalarını gerekli kılan başlıca sebeplerdir.¹⁷ Bununla birlikte, devletler için bilginin güvenliği de çok uzun yıllardır askerî ve diplomatik haberleşmelerin önemli bir parçasıdır. Bilgilerin güvenli bir şekilde iletilebilmesini, diğer ülkelerin gizli servislerinin bu bilgileri ele geçirmesinin önlenmesini ve bunların yanında diğer ülkelere ait gizli bilgilerin istihbarat yöntemleri kullanılarak elde edilmesini devletler her zaman önemli görmektedir.¹⁸

İstihbarat aynı zamanda akademik olarak üzerinde çalışılan bir disiplindir. Hobsbawm'a göre kendi adını hak eden her tarihsel disiplin, toplumdaki etkileşim kalıplarını, değişim ve dönüşüm mekanizmaları ile eğilimlerini, toplumun köklü dönüşümünün doğrultularını tam olarak ortaya çıkarmaya girişmektedir.¹⁹ Bu bağlamda, entelektüel araştırma ve bilimsel tartışma alanında nispeten yeni olan istihbarat çalışmaları da, güçlü potansiyele sahip, uyarıcı, aydınlatıcı bir disiplin olarak değerlendirilmelidir.²⁰

İstihbarat disiplini çalışmaları dünya literatüründe sosyal bilimler alanında XX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren kendine alan açmaya başlamıştır ve XXI. yüzyıla gelindiğinde istihbarat artık kendini ayrı bir disiplin olarak kabul ettirmiş durumdadır. XXI. yüzyılın başları, uluslararası ilişkilerde istihbaratın rolündeki değişime tanıklık etmektedir. İstihbarat ve güvenlik konuları, Batı siyasi söyleminde de geniş halk kitlelerinin bilincinde de artık her zamankinden daha belirgin hale gelmeye başlamıştır. Hem istihbarat oluşum sürecinin doğasına, hem de istihbaratın

---

¹⁷ Bekir Çınar, **Devlet Güvenliği, İstihbarat ve Terör**, Sam Yayınları, Ankara, 1997, s. 102.

¹⁸ Nedret Ersanel, **Siber İstihbarat - Sanal ve Dijital Casusluğun Anatomisi**, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi (ASAM) Yayınları, Ankara, 2001, s. 157. Ersanel, 'ulaşılmaya çalışılan bilgi' kavrayışına ilişkin olarak kullanılan bir başka kelimenin de *ağ* olduğunu söylemektedir. *Ağ* kelimesi, hem 'bilgiye ulaşma'yı zarif ve kolay bir fiile dönüştürmekte hem de *ağ*, aynı zamanda bir nesne olması itibarıyla algıyı zorlaştırmaktadır. *Ağın*, bilgi egoizmini körüklemesi, bağlantısızlığını zedelemekte ve aynı zamanda da *ağı*, uğruna savaşılabir gerçeklik haline getirmektedir ve bu durum modern bir paradoks olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Ersanel'e göre *ağ çağı*, *bilgi savaşı* tanımının da ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. **a.g.e.**, s. 156-157.

¹⁹ Hobsbawm **a.g.e.**, s. 66.

²⁰ Gustavo Diaz Matey, "*Intelligence Studies at the Dawn of the 21st Century: New Possibilities and Resources for a Recent Topic in International Relations*", **UNISCI Discussion Papers – University of Salford**, May 2005, s. 1.

ulusal ve uluslararası güvenlik politikalarındaki önemine ilişkin olarak geliştirilecek daha iyi bir anlayışa olan ihtiyaç, hiçbir zaman bugünkü kadar belirgin olmamıştır.²¹

İstihbarat disiplinini uluslararası ilişkiler ve güvenlik bilimlerinin bir kolu olarak görüp bu alana sıkıştırılmaya çalışan yaklaşımlar olsa da istihbaratı başlı başına bir sosyal bilim olarak değerlendiren yaklaşımlar da mevcuttur. Bu çalışma, içeriğinde söz konusu tartışmalara fazla girmeksizin, istihbaratın başlı başına bir disiplin olduğunu kabul eden yaklaşıma yakın bir yerde kendisini konumlandırmakta; istihbaratın, istihbarat teşkilatlarının çalışmalarından ibaret olmadığını, istihbarat teşkilatlarının faaliyetlerini de kapsayan, analiz eden, irdeleyen bir disiplin olduğunu, bu bağlamda istihbarat disiplininin istihbarat teşkilatlarının faaliyetlerinden öte bir kavrayış ve kapsama sahip olduğunu savunmaktadır.

İstihbarat disiplinine dair çalışmaların ilerleme kaydetmesi için kritik arka plan faktörlerin de dikkate alınması gerekmektedir. Matey'e göre enerjik ve canlı tartışmalar, farklı konu alanları ve alt alanlar, istihbarata dair artan ilgi, yeni bir araştırma sahasında çığır açma ve bu sahaya katkı yapma fırsatları gibi faktörler istihbarat disiplini çalışmalarının temel avantajları arasında sayılabilir. Bununla birlikte, özellikle istihbarat çalışmalarının gelişiminin doğası tartışılırken söz konusu çalışma alanına ilişkin olarak algılanan tüm sınırlamalar bile olumlu bir şekilde yorumlanabilir.²²

Hoppe'a göre de istihbarat disiplinini tüm karmaşıklığına rağmen anlamak, bu disipline dair daha geniş bir bakış açısı geliştirmek için, istihbarat uygulamalarının ve pratiklerinin dar bakış açısından uzaklaşmaya ihtiyaç vardır. İstihbarat disiplini ancak bu şekilde kendisini bir konu ve disiplin olarak yansıtabilecektir. Böyle bir patika açmak istihbarat çalışmaları yapan akademisyenlere, dünyanın herhangi bir yerinde görülen teorik gelişmelerle bağlantı kurmalarında, istihbaratın bilim olma yolunda kaydettiği ilerlemelerde katkı yapmalarında yardımcı olacaktır.²³

---

²¹ a.g.m., s. 1.

²² a.g.m., s. 1.

²³ Magnus Hoppe, "Intelligence as a Discipline, Not Just a Practice", **Journal of Intelligence Studies in Business**, Vol. 5, No: 3, pp. 47-56, 2015, s. 47.

Magnus Hoppe'un bu noktadaki tespiti son derece önemlidir, zira istihbarat çalışmalarının bizzat içinde olmak ya da bir başka deyişle herhangi bir istihbarat teşkilatında fiilen faaliyet göstermek ve/ya istihbaratçılık mesleğini bizzat icra ediyor olmak, istihbarat çalışanın istihbaratı akademik bir disiplin olarak ele alması durumunda sıkıntılara sebep olabilecek bir faktördür. Teşkilatın iç işleyişini bilen ve bu işleyiş içerisinde faaliyet gösteren istihbarat çalışanı her ne kadar iç işleyişi (kısmen de olsa) bilmenin bazı avantajlarını istihbaratı akademik olarak ele alırken kullanabilecek olsa da *mesleki körlük* olarak tanımlanabilecek bazı handikaplarla da karşılaşma olasılığı yüksek olacaktır. Bu yüzden istihbarat disiplini çalışmalarında *alan dışından akademisyenlerin* istihbarat konulu çalışmaları, istihbarat disiplinine daha geniş bir bakış açısı kazandıracığı için önemlidir. Bununla birlikte Hoppe'un da ifade ettiği gibi böylece dünyanın herhangi bir yerinde görülen teorik gelişmelerle bağlantı kurmak, ayrıca farklı istihbarat kültürlerini ele alan karşılaştırmalı çalışmalar yapmak, istihbarat disiplini çalışmalarının gelişiminde önemli katkılar sağlayabilecektir.²⁴

Tarih ve istihbarat disiplinlerine ilişkin tüm bu kavramsal ve metodolojik açıklamalar ve tanımlamalar bir arada düşünüldüğünde, her iki disiplinin işbirliği içerisinde hareket etmesinin hem her iki disipline zenginlik ve farklı bakış açıları

---

²⁴ Türkçe literatürde özellikle karşılaştırmalı istihbarat çalışmalarının yok denecek kadar az olması dikkat çekmektedir. Karşılaştırmalı istihbarat çalışmaları alanında Türkçe literatürde bilinen en önemli çalışma, 15 Nisan 2010 tarihinde atandığı MİT Müsteşar Yardımcılığı görevi sonrasında dönemin MİT Müsteşarı Emre Taner'in görev süresinin dolmasını müteakip MİT Müsteşarlığı görevine atanan ve 2018 yılı itibarıyla de görevine MİT Başkanı olarak devam etmekte olan Hakan Fidan'ın *Intelligence and Foreign Policy: A Comparison of British, American and Turkish Intelligence Systems (İstihbarat ve Dış Politika: İngiliz, Amerikan ve Türk İstihbarat Sistemlerinin Mukayesesi)* başlıklı master tezi çalışmasıdır. Fidan'ın 6 bölümden oluşan çalışmasında, başarılı bir dış politika yürütülmesi için kaliteli ve güçlü bir istihbaratın gerekliliği savunulmakta; ilk bölümde istihbarat ve istihbarat çeşitleri, ikinci bölümde dış politika ve istihbarat, sonraki üç bölümde İngiltere, Amerika ve Türkiye'deki istihbarat sistemleri ele alınırken son bölümde bu üç sistemin karşılaştırmalı analizine gidilmektedir. MİT'in FBI ve MI-5 benzeri bir iç güvenlik aygıtına dönüşmüş olduğu ve görev paylaşımı açısından Amerika'daki CIA-FBI modelinin örnek alınabilecek bir model olduğu görüşünde olan Fidan, Türk istihbaratının dış politikaya ilişkin konularda zayıf olduğunu, dış politika için ayrı bir istihbarat birimine ihtiyaç duyulduğunu, bu yüzden Türk istihbarat sisteminde reformun kaçınılmaz olduğunu belirtmektedir. Çalışmada ayrıca teknik ve elektronik istihbarat konusu üzerinde de durulurken Türkiye'de de Amerika'daki NSA, İngiltere'deki GCHQ, Kanada'daki CSE benzeri modern istihbarat yapılarına gerek duyulduğu belirtilmektedir. Uluslararası ilişkiler alanında yapılmış olan çalışma, içeriğinden de anlaşılacağı üzere istihbarat sistemleri üzerinden karşılaştırmalı bir bakış sunmakta ve öneriler getirmektedir. (Hakan Fidan'ın MİT Müsteşarlığı döneminde gerek genel anlamda Türkiye'deki istihbarat sistemi gerekse de MİT içerisinde bazı yapısal düzenlemelere gidildiği Türk ve dünya basınında da konu edilmektedir. Burada Fidan'ın, master tezindeki "Türk istihbarat sisteminde reform kaçınılmazdır" yönündeki görüşünün değişmediği ve uygulamada yer bulduğu yorumunu yapmak yanlış olmayacaktır.)

kazandıracağını hem de bunun genel bilimsel üretime katkı vereceğini söylemek mümkündür. Tarih-istihbarat işbirliği, her iki disiplinin kavram ve metodlarıyla yapılan ortak çalışmalarla ve aynı zamanda her iki disiplinin birbirleri için oynadığı açıklayıcı ve farklı bakış açıları kazandırıcı rolle de yeni analitik çerçeveler sunmaya imkân tanımaktadır.

Tarih ve istihbarat disiplinlerinin temel tanım ve bakış açıları, her iki disiplinin işbirliği yapmasının gerekliliği ve bu işbirliğinin sosyal bilimlere sunacağı katkılar bu şekilde özetlendikten sonra sıra, tarih-istihbarat işbirliğini -kendi konusunu karşılaştırmalı yöntemle ele alarak- geliştirmeye çalışacak olan bu çalışmanın amaç, yöntem, kapsam ve kaynakları hakkında bilgi vermeye gelmektedir.

B. AMAÇ, YÖNTEM, KAYNAKLAR ve KAPSAMA DAİR

Toplumsal güvenliği sağlayan aygıtlar söz konusu olduğunda sosyal bilimlerin öncelikli olarak orduları inceleme alanı içerisinde gördüğü, daha sonra toplumsal güvenliği sağlayan bir diğer aygıt olan polis teşkilatlarının sosyal bilimcilerin ilgisini çekmeye başladığı görülmektedir. Bu çalışmanın ana problemi, gerek güvenliğe ilişkin konularda gerekse de tarihsel araştırmalarda, istihbarat teşkilatlarının faaliyetlerinin ve etkisinin gereğinden fazla geri planda kalmasıdır. Çalışma bu genel ve temel sorundan hareketle istihbarat teşkilatlarının tarihsel süreçte, gerek toplumsal güvenliğinin sağlanmasındaki gerekse de siyasetin şekillendirilmesindeki rolünü ön plana çıkartmaya çalışmakta, tarihsel süreç içerisinde istihbarat, istihbarat faaliyetleri ve istihbarat teşkilatları çalışmanın genel ilgi alanına girmektedir. Ancak çok geniş olan bu genel alan hem konu itibarıyla hem de dönemsellik olarak bir daraltmayı ve özelleştirmeyi zorunlu kılmaktadır.

Çalışma bu özelleştirmede konu tercihini Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının incelenmesinden yana kullanmıştır. Bu tercihte; her iki ülke istihbarat teşkilatlarının bağlı oldukları devletlerin, tarihsel derinliği olan köklü devletler olmaları ve bu devletlerin Türk, Rus ve dünya tarihine damga vuran liderlerce yönetilmiş olmasının önemli bir etkisi vardır. Ayrıca, Türklerin ve Rusların birbirlerine yakın coğrafyalarda yaşamış olmaları; benzer tarihsel süreçlerden

geçmeleri; her iki toplumda da devrimler ve devrimsel süreçlerin, siyasal krizlerin, rejim değişikliklerinin, kamu-yönetmel yapıların yıkılma ve yeniden yapılandırılma süreçlerinin birbirlerine yakın tarihlerde yaşanmış olması Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının karşılaştırmalı analiz için seçilmesinde etkili olmuştur. Her iki toplum ve devlet için iç ve dış tehditlerin varlığı, kendilerine yönelen tehditlere karşı Türk ve Rus istihbaratının ne gibi çalışmalar yaptığının incelenmesi ve karşılaştırılması gerektiğine duyulan ihtiyaç da söz konusu iki istihbarat geleneğinin bu çalışmanın konusu olarak seçilmesine sebebiyet vermiştir.

Türkler ve Ruslar arasında mukayeseye yol verecek kadar ön sebep bulunduktan ve çalışmanın temel konusu “Türk ve Rus İstihbaratı” olarak belirlendikten sonra sıra dönemselle tercihe gelmiş ve çalışma, XX. yüzyılın ilk çeyreğini araştırmanın dönemi olarak belirlemiştir.²⁵ Çalışmada XX. yüzyılın ilk çeyreğine odaklanılmaktadır çünkü Türk ve Rus istihbaratının tarihsel süreç içerisindeki değişim ve dönüşümlerine bakıldığında söz konusu çeyrek yüzyıl her iki istihbarat geleneğinin gelişim aşamalarının en kritik dönemi olarak göze çarpmaktadır. XX. yüzyılın ilk çeyreğinin hemen başlarında Osmanlı İmparatorluğu’nda II. Abdülhamid, Rus İmparatorluğu’nda II. Nikolay devlet güvenliğine yardımcı aygıtlar içerisinde istihbarat aygıtının faaliyetlerine özel önem vermekte, Osmanlı İmparatorluğu’nda II. Abdülhamid’in sonunu hazırlayan İttihatçılar, Rus İmparatorluğu’nda II. Nikolay’ın sonunu hazırlayan Bolşevikler de yine aynı şekilde gizli örgütlenme pratiklerinden doğan istihbarat anlayışlarıyla istihbarat faaliyetlerinin önemini farkında olan gruplar olarak öne çıkmakta, böylece Türkiye’de de Rusya’da da istihbarat faaliyetlerinin XX. yüzyılın başından itibaren ön planda olduğu anlaşılmaktadır. I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında da istihbarat faaliyetleri Türkler ve Ruslar için önemini korumaya devam etmekte, Rusya’da Bolşevik Devrimi’nin gerçekleşmesinden hemen sonra, Türkiye’de ise

---

²⁵ Le Goff’a göre dönemlendirme, zaman üzerinde hâkimiyet kurulmasına, daha doğrusu zamanın kullanılmasına yardım etmekte, ayrıca zaman zaman geçmişin değerlendirilmesine ilişkin sorunları da gün yüzüne çıkarmaktadır. Tarihçi, dönemlendirme ile hem bir zaman anlayışına şekil vermektedir hem de sonuna kadar tarih adı verilen geçmişin sürekli ve genel bir resmini sunmaktadır. Jacques Le Goff, **Tarihi Dönemlere Ayırmak Şart Mı?**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 3, 21. Le Goff ayrıca; “...hiçbir ‘nesnel’ tarih kuramına mahal vermeyen döngüsel zaman dışında, tüm zaman anlayışları rasyonel hale getirilip izah edilmeye elverişlidir; böylelikle ‘tarih’e dönüşürler ve gerek insan toplumlarının belleğinde gerekse tarihinin çalışmasında bir veya birçok dönemlendirme geliştirilmesine izin verirler” diye de eklemektedir. **a.g.e.**, s. 21-22.

Mondros'un hemen akabinde Kasım 1918 itibariyle istihbaratta yeni yapılanmalara ve arayışlara gidildiği görülmektedir. Türkler ve Ruslar adına istihbarata ilişkin önemli değişim, dönüşüm ve kırılmaların yaşandığı XX. yüzyılın ilk çeyreği böylelikle Türk ve Rus istihbaratının analizinde hem kritik, hem de incelenmek için ideal bir dönem olarak belirmektedir. XX. yüzyılın ilk çeyreği ayrıca, dönemin belgeleri üzerindeki gizliliğin kaldırılabilmesi kadar uzak bir geçmiş olduğundan, çalışmanın belgelere ulaşabilmesini de olanaklı kılmaktadır.

Konu ve dönem tercihini bu şekilde ortaya koyan çalışma dört temel amaç gütmektedir. Bu dört temel amaçtan ikisi yapısal anlamda ele alınabilecek amaçlarken diğer iki temel amaç ise çalışmanın içeriği ile alakalıdır: Birinci yapısal amaç, tarih disiplini ve istihbarat disiplini anlayışlarını, bu iki disiplinin kavramlarını, olay ve olgulara bakışını kullanarak karşılaştırmalı yöntemle uygulamaya koyup bir *karşılaştırmalı istihbarat tarihi* yolu açmaktır. İstihbarat teşkilatlarının faaliyetleri, tarihsel olgu ve olaylardan bağımsız olarak incelendiğinde bu faaliyetleri gerçek anlamda anlamlandırabilmek mümkün olmamakta ve bu çalışma, uyguladığı karşılaştırmalı yöntemle, istihbarat faaliyetlerini tarihsel süreç içerisine yerleştirerek istihbarata dair tarihsel verileri daha anlaşılır ve daha değerli kılmayı amaçlamaktadır. İkinci yapısal amaç ise iki ülke istihbaratını istihbarat anlayışları, parti-istihbarat teşkilatı ilişkileri, ordu-istihbarat ilişkileri, propaganda-karşı propaganda, espionaj-kontrespiyonaj ve operasyonel faaliyetleri üzerinden değerlendirirken aynı zamanda da herhangi iki istihbarat teşkilatının aynı sistematikte ele alınabileceği bir model ortaya koymaktır. Çalışmada içeriğe ilişkin birinci amaç, tarihsel olgu ve olayların incelenmesiyle, Türk ve Rus istihbaratının kendi iç-yapısal sürekliliklerini, benzerliklerini ve farklılıklarını belirlemek ve böylece tarih metodolojisine uygun şekilde düzenli, sistematik bir anlatı ortaya koymaktır. İçeriğe ilişkin ikinci amaç ise dönemin istihbarat faaliyetleriyle alakalı tarihsel arka planları da vermek, böylelikle, istihbarat teşkilatlarının gelişimini tarihsel olgu ve olayların da etkisi altında sürdürdüğünü, istihbarat teşkilatlarının bu tarihsel olgu ve olaylardan etkilenirken aynı zamanda da tarihsel olay ve olguları etkileyebildiğini ortaya koyabilmektir.

Bahsi geçen yapısal ve içeriğe ilişkin amaçlara ulaşılmaya çalışılırken çalışmanın her aşamasında temel tarih metodolojisi ve belirli bir sistematik takip edilmekle birlikte çalışma yöntemsel açıdan karşılaştırmalı yöntemi benimsemektedir. Karşılaştırmalı yöntemin bu çalışmaya uygulanması aşamasında, üç farklı değerlendirme modelini uygulamak olası görünmüştür. Birincisi, Türk ve Rus istihbaratının gelişim, değişim ve dönüşümlerini, benzerlik ve farklılıklarını metin içerisinde baştan sona iç içe geçmiş bir kurguyla sunmaktır. Çalışma bu modeli tercih etmemiştir çünkü böyle bir modelin uygulanması Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının iç yapısal sürekliliklerini takip açısından metin içerisinde kesintilere sebep olmakta, bu modellerle mukayese noktaları da belirgin bir şekilde ön plana çıkarılamamaktadır. İkinci olası değerlendirme modeli, Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarını ayrı ayrı ve mukayese noktalarını da ön plana çıkararak ele alıp, çalışmayı geniş kapsamlı ve uzun bir değerlendirme bölümüyle sonlandırmaktır. Bu model de tercih edilmemiştir zira Türk ve Rus istihbaratının yüzlerce sayfa ayrı ayrı anlatılıp tek ve uzun bir değerlendirmeyle çalışmanın noktalanması, mukayese noktalarının başlıklar halinde detaylandırılmadan, çalışmanın en sonunda ve bir arada açıklanmasına sebebiyet vermekte, bu durum da karşılaştırmalı analizlerin ortaya konulmasında anlatı içerisinde uzun bir kopukluğa neden olmaktadır. Üçüncü olası değerlendirme modeli ise çalışmanın başlangıcında Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarını tanıtmak, sonrasında ise mukayese noktalarını ayrı bölümler halinde başlıklandırmak, ilk bölümde tanıtılmış olan istihbarat teşkilatlarının yapı, anlayış ve faaliyetlerini bu başlıklar altında vermek ve karşılaştırmalı analizleri hemen bölüm sonunda ortaya koymaktır. Çalışma bu modeli kullanmayı tercih etmiştir çünkü bu modelin kullanımıyla Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının iç yapısal sürekliliklerini takip etmek, gelişim, değişim ve dönüşümlerini daha net görebilmek mümkün olmuş; bununla birlikte, her bölüm sonunda verilen karşılaştırmalı analizlerle Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının benzerlik, farklılık ve süreklilikleri de mukayese noktaları bağlamında belirli bir düzen içerisinde ortaya konulabilmiştir.

Çalışmanın bir *karşılaştırmalı istihbarat tarihi* yolu açma yolundaki ilk çaba olması doğal olarak çeşitli yöntemsel zorlukları da beraberinde getirmiştir. Örneğin Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının propaganda-karşı propaganda, espionaj-kontrespionaj ve operasyonel faaliyetleri ele alınırken, incelenen belgeler

doğrultusunda analizi yapılan pek çok istihbarat faaliyetinin çakıştığı, bu temel faaliyetlerin bir arada yürüdüğü ve iç içe geçmiş bir örgüye sahip olduğu görülmüştür. İstihbarat teşkilatının gerçekleştirdiği operasyonel faaliyetin icra süreci öncesinde ciddi bir espionaj çalışmasının da yapıldığına şahit olunmuş ya da operasyonel bir sürecin propaganda çalışmalarıyla eşgüdümlü yürütüldüğü görülebilmiş veya bir espionaj faaliyetinin içinde propaganda unsurlarına rastlanabildiği durumlarla karşılaşılabilmiştir. Bu noktada, istihbarat faaliyetinin icrasında ağırlıklı olarak hangi uygulama - propaganda-karşı propaganda, espionaj-kontrespionaj ya da operasyonel faaliyet - ön plandaysa, ilgili istihbarat faaliyeti o uygulamanın ele alındığı başlık altında değerlendirilmiş, istihbarat faaliyetlerinin doğasından kaynaklanan iç içelik bu şekilde ayrıştırılarak karşılaştırmalı yöntemin istihbarat faaliyetlerinin analizine tatbiki sağlanmıştır.

Çalışma, tutarlı, kuramsal olarak da geliştirilmeye müsait bir yöntemsel anlayış ve model ortaya koyma çabası içerisindeyken, aynı zamanda kanıtlarla test edilebilir olmayı da önemsemektedir. Çalışmada, karşılaştırmalı analizlerde, tutarlı nedensel açıklamaların getirilmesi belgelere ve belgelerden yola çıkılarak yazılmış güvenilir kaynaklara dayanılarak gerçekleştirilmektedir. Bir tarih çalışmasında kanıtlarla test edilebilirlik söz konusu olduğunda doğal olarak akla ilk gelen, arşivlerden elde edilen belgelerdir. Bu çalışmada, yapılan karşılaştırmalı analizler, edinilebilen arşiv belgelerinin de kanıt gösterilmesi suretiyle temellendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın araştırma sürecinde, Türk istihbaratının faaliyetlerine dair arşiv belgeleri Türk arşivlerinden sağlanmış, Rus istihbaratının faaliyetlerine dair arşiv belgeleri ise bu tür belgelere erişim imkânı veren kaynaklardan edinilmiştir.

Çalışma sürecinde, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde yapılan araştırmalarda ve bu arşivlerden temin edilmek istenilen belgelerin temininde herhangi bir sınırlılık ya da engelle karşılaşmamıştır. Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden belge temini ise araştırma konusunun ilgili arşive iletilmesi sonucu arşiv yetkililerinin belge gönderimiyle gerçekleştiğinden, ilgili arşiv yetkililerince gönderilen belgelerden bu çalışmada direkt kullanılacak içeriğe sahip olanlar kullanılmıştır. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) ve Denetleme Başkanlığı Arşivi'nden belgelerin temininde de genel

anlamda bir zorlukla karşılaşılmamış ancak arşiv yetkilileri, kataloglarında yer alıyor olmasına rağmen Rusça belgelerin verilemeyeceğini ifade etmişlerdir. Rus istihbaratının işleyişine dair belgeler ise İngilizce ve Rusça'dan Türkçe'ye çeviriler yapılarak çalışmada yer bulmuştur. Propaganda belgeleri Rusça asıllarından Türkçe'ye çevrilirken, Rusça orijinal belgelerin, istihbarat raporlarının, resmî yazışmalarının birebir İngilizce çevirileri Türkçe'ye çevrilmek suretiyle Türkçe literatüre kazandırılmıştır. Seventeen Moments in Soviet History Archive (Sovyet Tarihinde 1917 Olayları Arşivi), Sovyetler Birliği Merkez Partisi Arşivi (RTSKhIDNI) ve KGB Arşivi, çevirisi yapılan belgelerin ait olduğu arşivlerdir.

Çalışmada kullanılan en önemli kaynaklar, adı geçen arşivlerde bulunan ve Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının yapısına, işleyişine ve faaliyetlerine dair bilgiler içeren gizliliği kaldırılmış arşiv belgeleri olmuş, içlerinde *gizli* ya da *çok gizli* ibareli kurumlararası resmî yazışmalar, istihbarat raporları, toplantı tutanakları ve *kişiyeye özel* / *gizli* mektuplar da olan Osmanlıca, Rusça ve İngilizce belgeler Türkçe'ye çevrilmiştir. Çalışmada kullanılacak ikincil kaynakların seçiminde ise bu kaynakların genel olarak arşiv belgelerine dayandırılarak yazılmış eserler olmasına özen gösterilmiştir. Literatürde Türk istihbaratını ve Rus istihbaratını konu alan çalışmaların azlığı bir sınırlılık olarak görünse de, çalışmada bu alana ilişkin yazılmış az sayıda kaynağa da erişim sağlanabilmiştir. Çalışmadaki analizler hem yöntemsel açıdan ve hem de kaynakların seçilmesi ve kullanılması açısından tarih metodolojisine uygun bir sistematik doğrultusunda yapılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın önemi; tarihsel olgu, olay ve belgelerden yola çıkarak bir istihbarat teşkilatının özel yapısının ortaya konulabileceğini ve özgün yapısı belirlenen istihbarat teşkilatının, özel yapıları ortaya konulabilen diğer istihbarat teşkilatlarıyla tarihsel düzlemde karşılaştırmalı olarak analiz edilebileceğini göstermeye çalışan bir *karşılaştırmalı istihbarat tarihi* çalışması olmasından kaynaklanmaktadır. Çalışma, kendisinden sonra yapılacak olan diğer *karşılaştırmalı istihbarat tarihi* çalışmaları için bir patika açıcı / yol gösterici kılavuz olabileceğini arzusunun da taşımakta, bu da çalışmaya ayrı bir sorumluluk yüklemektedir. Bu bilinçle ve yukarıda açıklanan amaçları, yöntemi ve kaynaklarıyla zorlu bir yola çıkan çalışma altı bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde modern istihbarata geçiş sürecinde Türkiye’de ve Rusya’da faaliyet gösteren istihbarat teşkilatlarına yer verilmektedir. Bu teşkilatların kuruluşları, kuruluş amaçları ve kurumsal yapıları hakkında bilgiler verilerek, Türklerin, Osmanlı İmparatorluğu döneminde organize ettikleri Yıldız İstihbarat Teşkilatı ve Teşkilat-ı Mahsusa yapılanmaları ile Milli Mücadele döneminde yapılandıkları Karakol Cemiyeti, Zâbitan, Yavuz, Hamza ve Felah Grupları, Askeri Polis Teşkilatı, Tedkik Heyeti Amirlikleri, Emniyet-i Umumiye Müfettişlikleri, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi ve Müdafaa-i Milliye Teşkilatı gibi istihbarat teşkilatları ve grupları; Rusların ise Bolşevik Devrimi sonrasında lağvedilen Okranası ve Okrana’dan (Отделение по Охранению Общественной Безопасности и Порядка - Kamu Güvenliği ve Düzenini Koruma Bakanlığı) sonra yapılandıkları, Çeka (ЧК – Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем - Bütün Rusya'nın Karşı Devrim ve Sabotajla Mücadele Olağanüstü Komisyonu), GPU (Государственное политическое управление при НКВД РСФСР-RSFSR - Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti bünyesinde hizmet veren NKVD’ye bağlı - Devlet Siyasi Müdürlüğü), OGPU (Объединённое государственное политическое управление - Birleşik Devlet Siyasi Müdürlüğü), GRU (Главное Разведывательное Управление - Genelkurmay Ana İstihbarat Müdürlüğü), Kızıl Ordu (Красная армия), NKVD (НКВД, Народный комиссариат внутренних дел - İç İşleri Halk Komiserliği) gibi istihbarat kurumları, çalışmanın sonraki bölümlerinde yapılacak analizler öncesi tanıtılmaktadır.

İkinci bölümde, Türk ve Rus istihbaratı XX. yüzyılın ilk çeyreğinde parti-istihbarat teşkilatı ilişkileri bağlamında ele alınmaktadır. Bölümde öncelikle Türk istihbarat geleneğinin oluşumunda önemli rol oynayan *İttihatçı istihbarat anlayışı* ve Rus istihbarat geleneğinin oluşumunda önemli rol oynayan *Bolşevik istihbarat anlayışı* açıklanmakta, böylelikle hem bu iki anlayışın Türk ve Rus istihbarat tarihini ne şekilde ve hangi boyutlarıyla etkilediği ortaya konulurken hem de bu iki yeni terim istihbarat tarihi literatürüne kazandırılmaya çalışılmaktadır. Ülke yönetimlerinde söz sahibi olmaya başlamadan önceki gelişim aşamalarını İttihatçıların II. Abdülhamid’in, Bolşeviklerin II. Nikolay’ın istihbarat teşkilatına karşı önlemler olarak geçirmeleri, her iki grubun da gizli örgütlenme pratiğine sahip

olmaları, ülke yönetimini ele aldıktan sonra İttihatçıların da Bolşeviklerin de kendi istihbarat anlayışlarına uygun istihbarat teşkilatlarıyla istihbaratta kurumsallaşmaya gitmeleri ve istihbarat kurumlarında kendilerine yer bulmaları bir arada düşünüldüğünde, *İttihatçı istihbarat anlayışı* ve *Bolşevik istihbarat anlayışı*nı oluşturan sebepler ve bu anlayışların doğurduğu sonuçların analizi çalışmada bir zorunluluk olarak görünmektedir.

İttihatçı istihbarat anlayışı ve *Bolşevik istihbarat anlayışının*, konuyla ilişkilendirilebilecek belgelerin de kullanılmasıyla açıklanmasını müteakip, Türkiye’de İttihat ve Terakki Partisi, Rusya’da ise Bolşevik Parti’nin istihbarat organizasyonları üzerinde herhangi bir etkiye sahip olup olmadığı ve de istihbarat teşkilatı çalışanlarının parti içi çalışmalarda yer alıp almadığı, parti politikalarını etkileyip etkilemedikleri, daha çok kamu-yönetimsel ve kuramsal çerçevede ve konuyla bağlantılı tespit edilebilen belgeler doğrultusunda irdelenmekte, sonuçların Türk ve Rus istihbaratının kullandıkları yöntemlere ne şekilde yansıdığı da çözümlenmeye çalışılmaktadır.

Bu bölümde İttihat ve Terakki Partisi’nin güvenliğe ilişkin konulara ne zaman ve ne şekilde müdahale etmeye başladığına; Teşkilat-ı Mahsusa’nın kurucu ve önde gelen kadrolarında yer bulan İttihatçılara; hangi İttihatçıların Milli Mücadele dönemi istihbarat teşkilatlarında da yer bulduğuna; Bolşevik Parti üyelerinin istihbarat teşkilatlarında ne şekilde ve hangi pozisyonlarda yer bulduklarına; Bolşeviklerin Politbüro ve Askeri Devrimci Komite içerisinde güvenliğe ilişkin konulardaki temsil güçlerine; istihbarat teşkilatının izleme faaliyetlerinde Rusya’daki tüm siyasi gruplar izlenirken Bolşevikler ya da dönemsel olarak Bolşeviklere yakın duran siyasi gruplara dokunulmadığına; Çeka’nın çok gizli ibareli ve dağıtımlı resmî istihbarat raporunun dağıtım listesinde yer alan kilit Bolşevik isimlerin kimler olduğuna dair bilgi ve belgeler de Türklerde ve Ruslarda parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin yoğunluk ve iç içelik düzeyini belirleyici veriler olarak yer almaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, ordu-istihbarat ilişkileri incelenerek, Türkiye’nin ve Rusya’nın geleceğini şekillendiren savaşların yaşandığı çeyrek yüzyıllık bu kritik dönemde Türk ordusu ve Rus ordusunun istihbarat faaliyetlerinin neresinde olduğu, askerî istihbarat çalışmalarının sivil istihbarat çalışmalarıyla

uyumlu ve eşgüdümlü olup olmadığı, sivil ve askerî istihbarat çalışmalarının iç içe geçip geçmediği ya da bu çalışmalar iç içe ise ne kadar iç içe olduğu gibi sorulara yanıt aranmaya çalışılmaktadır.

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Türklerde, Teşkilat-ı Mahsusa'nın Harbiye Nezareti'ne bağlı bir istihbarat teşkilatı olması, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin istihbarat faaliyetlerinin sevk ve idaresindeki rolü, Milli Mücadele dönemi Türk istihbarat teşkilatları ve gruplarında ağırlıklı olarak askerî personelin görevlendirilmesi ve söz konusu teşkilat ve grupların Türk ordusuyla yapısal bağı; Ruslarda ise diplomatik misyonlardaki askerî ataşelerin, askerî ataşelerle ortak çalışan askerî istihbarat subaylarının istihbarat faaliyetlerindeki rolü; Bolşevik Devrimi'nden hemen sonra kurulan istihbarat teşkilatı Çeka'nın devrim öncesi hazırlıkları yürüten Askerî Devrimci Komite'nin bir kolu olarak kurulmuş olması; yine Bolşevik Devrimi sonrasında yapılandırılan Kızıl Ordu'nun Çeka ile zaman zaman eşgüdüm içinde çalışması; bunların yanında Lenin'in, faaliyetlerindeki gizliliğe özel önem verdiği ve başlı başına bir istihbarat aygıtı konumundaki Rus askerî istihbarat yapılanması GRU'nun varlığı, ordu-istihbarat ilişkilerinin analizinde bu bölümde üzerinde durulan konulardır.

İlk üç bölümde, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde faaliyet yürüten Türk ve Rus istihbarat teşkilatları tanıtılıp, sırasıyla parti-istihbarat teşkilatı ilişkileri ve ordu-istihbarat ilişkileri de ele alındıktan sonra çalışma son üç bölümde Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının kurumsal kabiliyet ve performanslarına odaklanmaktadır. Son üç bölüm aynı zamanda, ilk üç bölümde ele alınan Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarındaki *İttihatçı istihbarat anlayışı* ve *Bolşevik istihbarat anlayışının* etkileri ile parti-istihbarat teşkilatı ve ordu-istihbarat ilişkilerini somutlaştırıcı istihbarat faaliyetlerine dair bilgi ve belgeler içeriyor olması açısından da çalışmanın bütünlüğünün tamamlanmasını sağlamaktadır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının propaganda ve karşı propaganda faaliyetlerine yer verilmektedir. Genel ve ortak toplumsal kanaatler oluşturmak, kamuoyu yaratmak ve hasım güçlerin propaganda faaliyetlerine engel olmak gibi aslı amaçlarla propaganda ve karşı propaganda faaliyetlerini icra eden Türk istihbaratının, Panislamist ve Pantürkist; Rus

istihbaratının Panslavist ve komünist propagandaları, Türk ve Rus istihbaratının propaganda faaliyetleriyle birbirleri için oluşturdukları tehditler, bu bölümde yer bulacak belgelerle açıklanmaya çalışılan başlıca konulardır.

Türkler II. Abdülhamid döneminde Panislamist hedefler doğrultusunda propaganda faaliyetleri yürütürken, İttihat ve Terakki döneminde özellikle Teşkilat-ı Mahsusa ile Panislamist ve Pantürkist propagandayı birlikte uygulamaya koymakta ve bu durum Türklerin bu dönemde etnik ve dinî motifli propaganda yaptığını göstermekte; Türk Milli Mücadelesi döneminde ise Milli Mücadele'nin gerekliliği ve haklılığının ortaya konulabilmesi amaçlı propaganda faaliyetlerinin ağırlık kazandığına şahit olunmaktadır. Türk istihbaratının XX. yüzyılın ilk çeyreğindeki karşı propaganda faaliyetlerinin ise özellikle Milli Mücadele döneminde yoğun ve disiplinli bir şekilde icra edildiği görülmektedir. Rusların ise Çarlık döneminde Slavları ve Ortodoksları korumaya yönelik propaganda faaliyetleri üzerinde durarak etnik propaganda ve kültür propagandası yaptıkları, Bolşevik Devrimi sonrasında ise komünizmi yaymayı amaçlayan ideolojik motifli bir propaganda anlayışını benimsedikleri görülmektedir.

Bölümde ele alınan önemli hususlardan biri de gerek Türk gerekse de Rus istihbaratının, propaganda faaliyetlerinin önemini farkında olmaları ve bu faaliyetlerin kurumsal yapılarla idaresini uygun görerek kurumsallaşma çabalarına da yer vermeleridir. Türkler ve Ruslar istihbarat teşkilatlarını propaganda ve karşı propaganda faaliyetlerinde aktif olarak kullanmakla birlikte, Türklerin Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi ve Rusların Komintern gibi özellikle ve öncelikle propagandayla ilgilenecek kurumsal yapıları sahaya sürmeleri propagandaya her iki tarafta da verilen önemi göstermektedir. Ayrıca her iki ülkede de basın yayın faaliyetlerinin kontrol altında tutulmasına özen gösterilmektedir. Bununla birlikte, Türk ve Rus istihbaratının karşı propaganda çalışmaları kapsamında değerlendirilebilecek olan sansür uygulamaları da bu bölümde incelenecek konulardan olup Rus istihbaratının karşı propaganda faaliyetlerinin aynı zamanda muhaliflerin etkili bir şekilde sindirilmesi ve Bolşeviklere daha çok taraftar kazandırılması amacıyla yapıyor olmasının da üzerinde durularak dönemin propaganda afişleri de bu bölümde analiz edilecektir.

Beşinci bölümün konusu Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının espionaj (casusluk) ve kontrespionaj (casusluğa karşı koyma) faaliyetleridir. Türklerde, istihbarat teşkilatlarının haricinde özellikle Dâhiliye Nezareti ve Hariciye Nezareti'ne bağlı çeşitli birimlerin, espionaj çalışmalarıyla elde edilmiş olan haber ve bilgilerin doğrudan aktarılabildiği birimler olabildiği, söz konusu nezaretlerin istihbarat akışında oldukça önemli görevler üstlenebildikleri, bununla birlikte espionaj ve kontrespionaj çalışmalarının sınır ve sınıra yakın bölgelerde yoğunlaştığı ve üst düzey bir kontrespionaj hassasiyetine sahip olduğu dikkat çekmektedir. Ruslarda da yine aynı şekilde dış tehditlerin yoğunluğundan dolayı kontrespionaj hassasiyetinin üst düzeyde olduğu, Çarlık döneminde de Bolşevik Devrimi sonrası dönemde de muhalif unsurların faaliyetlerinin tespiti amacıyla muhalif gruplardan haber ve bilgi teminini amaçlayan sızma faaliyetlerinin yurt içi ve yurt dışında kesintisiz sürdürüldüğü görülmekte ve bu konular beşinci bölüm kapsamında değerlendirmeye alınmaktadır.

Bu bölümde, Türk istihbaratının espionaj ve kontrespionaj çalışmaları neticesinde sınır komutanlıkları, elçilikler ve gümrükler vasıtasıyla Dâhiliye Nezareti'ne, Hariciye Nezareti'ne ve ilgili diğer devlet kurumlarına aktardığı istihbarata örnekler verilmektedir. Ayrıca, Başkomutanlık Vekaleti'nin espionaj faaliyetlerinin sevk ve idaresine ilişkin düzenlemeleri, espionaj çalışmaları yaptığından şüphelenilen şahıslarla ilgili ne şekilde işlem yapıldığı, Rus elçiliği görevlilerinin ve bu elçilikle temas kuran yerel unsurların yürüttükleri espionaj faaliyetleri ve Türk istihbaratının konuyla ilgili takip tarassut faaliyetleri incelenmektedir. Bölümde, Romanya'da Rus istihbaratı adına espionaj faaliyetlerinde bulunduğu Türk istihbaratı tarafından tespit edilen bir şahsın Türkiye'ye giriş yapması sonrasında gelişen durumlara ve Türkiye sınırına yakın bir bölgede İran'da faaliyet yürüten Amerikalı bir doktora dair belgeler de Türklerde espionaj ve kontrespionaj çalışmalarının ne şekilde ve kapsamda yapıldığını kanıtlayıcı veriler olarak yer bulmaktadır.

Bölümde ayrıca, her ikisi de Bolşevikler arasında Çar'ın istihbarat teşkilatı Okrana hesabına espionaj faaliyetleri yürüten kişiler olan Malinovski ve Gapon'a dair bilgilere, Stalin'in hem Çarlık döneminde Okrana hesabına çalıştığına hem de

Bolşevik Devrimi sonrasında Çeka ile iltisaklı olduğuna Lenin'in ise Alman istihbaratıyla ilintili olduğuna dair iddialara, dünya istihbarat tarihinin önemli vakalarından Rusya'daki *Elçiler Komplosunun* öncesi ve sonrasına dair detaylara da yer verilmektedir. Rus istihbaratının yurt dışı espionaj çalışmalarının daha sistematik yapılması amacıyla kurulmuş olan *Inostranny Otdel* (Dış İlişkiler Servisi) ve başkanı Davidov'a ilişkin bilgiler, espionaj faaliyetleriyle de ilintili olan Komintern'in bu faaliyetlerdeki rolü, Rusya'da yaşanan kıtlık sırasında bir yardım kuruluşu olarak bölgeye giden American Relief Administration (ARA) ve espionaj faaliyetleri yürüttüğünden şüphelenilen bu kuruluşla ilgili Rus istihbaratının aldığı kontrespionaj tedbirleri, Rus istihbaratı hesabına Anadolu'da espionaj faaliyetleri yürütmekle görevlendirilmiş ve Türk istihbaratınca yakalanmış olan şahsa ilişkin belge ve Beynelmilel Komünist İcra Komitesi'nin Türkiye'de ne gibi espionaj ve propaganda faaliyetleri planladığına ilişkin bilgiler içeren telsiz kaydı deşifresine ilişkin belgeler de Rusların espionaj ve kontrespionaj çalışmalarının özelliklerini açıklayabilmek üzere bu bölümde yer bulmaktadır.

Altıncı bölümde, Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının operasyonel faaliyetlerine odaklanılmakta ve temel amacı caydırıcılık olan bu faaliyetlerin her iki istihbarat geleneğinde de değer bulduğu konusu detaylandırılarak ve örneklendirilerek açıklanmaktadır.

Türk istihbaratı, Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluşundan itibaren ve ardından Milli Mücadele döneminde operasyonel faaliyetlerine ara vermeksizin devam etmektedir. Türk istihbarat teşkilatlarının ordu ile koordineli hareket etme alışkanlığı, Türk istihbarat kuruluşları ve gruplarının yapısal anlamda ordu ile iç içe olması ve ordu personelinin istihbarat teşkilatları ve grupları bünyesinde görevlendiriliyor olması gibi temel sebeplerle de Türk istihbaratının operasyonel faaliyetlerinde dikkat çekici bir yoğunluğa şahit olunmaktadır. Bölümde, Teşkilat-ı Mahsusa'nın Arap bölgeleri, Kafkasya, Orta Asya, Afganistan, Hindistan, İran gibi coğrafyalarda hem propaganda hem operasyonel faaliyetlerini birlikte organize etmesi, propaganda amacıyla söz konusu bölgelere gönderilen teşkilat mensuplarının aynı zamanda gerilla operasyonları yapacak ya da yaptırabilecek kapasite ve kabiliyete sahip olmaları, operasyonel tecrübelerine sahip eski Teşkilat-ı Mahsusa kadrolarının Milli

Mücadele döneminde de silah ve cephane tedariki ya da askerî operasyonlara fiili destek gibi aktif roller üstlenmeleri konularına yer verilmektedir. Türk ordusunun operasyonel gücünü keşif-tespit faaliyetleri noktasında arttırabilecek 7 Rus uçağının, pilotları tarafından Türk ordusuna teslim edilebileceğine dair, kırmızı çift hilalle mühürlenmiş ve dolayısıyla da gizlilik derecesi yüksek olduğu anlaşılan belge ve analizi de bu bölüm içeriğinde ele alınan konular arasında yer almaktadır.

Rus istihbaratı ise özellikle Bolşevik Devrimi sonrasında ve bilhassa muhaliflerin sindirilmesi amacıyla Çeka ve zaman zaman da Çeka ve Kızıl Ordu işbirliği ile operasyonel faaliyetlerini yürütmektedir. Bu bölümde; Rus istihbarat teşkilatlarının gerçekleştirdiği operasyonel faaliyetlerde Çarlık döneminde de örneklerine rastlanan *provokatör ajan* kullanma geleneği, Bolşevik Devrimi sonrası yapılandırılan istihbarat teşkilatlarının operasyonel faaliyetlere ilişkin olarak Halk Komiserleri Kurulu'na ve Sovyet Merkezi Yönetim Komitesi'ne rapor verme mecburiyeti, Çeka'nın operasyonel ekiplerinin kimlerden oluşturulduğu, operasyonel faaliyetlerde görevlendirilen *kısa süreli (geçici) mangalar*, toplu infazlar ve suikastler incelenmektedir. Ayrıca, ekonomik yönü olan operasyonlar, Komintern bünyesinde oluşturulan Özel Organizasyon Bürosu ile Komintern'in operasyonel bir boyut da kazanması, istihbarat teşkilatının operasyonel faaliyetlerindeki aşırılıklara ilişkin Lenin'in doğrudan müdahale edip Ukrayna Çekası'na uyarılarda bulunduğu belge, istihbarat teşkilatı ve Kızıl Ordu'nun ortak gerçekleştirdiği Kronstadt operasyonu, Rus istihbaratının *etkin kontrespiyonaj* anlayışına örnek olarak gösterilebilecek nitelikleri haiz Trust, ARKOS ve Sindikat Operasyonları da bölümde ele alınmaktadır. İçerdiği bilgi ve belgelerle altıncı bölüm aynı zamanda Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının operasyonel istihbarat çalışmalarında ne kadar tesirli olduklarını da göstermektedir.

Çalışmada, her bölüm sonunda, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde faaliyet gösteren Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının, ilgili bölümün konu başlığı kapsamında tespit edilebilen iç yapısal süreklilikleri, benzerlik ve farklılıklarına yer verilip bu hususlar analiz edilerek her iki istihbarat geleneği karşılaştırmalı olarak değerlendirilmekte; çalışmanın Sonuç bölümünde ise, Türk ve Rus istihbaratının XX. yüzyılın ilk

çeyreğindeki yapı, işleyiş ve faaliyetlerine ilişkin karşılaştırmalı analizler sonucunda ne gibi bulgulara ulaşıldığı özetlenmektedir.

Giriş bölümüyle zeminini bu şekilde oluşturan ve “Türk ve Rus İstihbarat Teşkilatları (1900-1925)”, “Parti-İstihbarat Teşkilatı İlişkileri”, “Ordu-İstihbarat İlişkileri”, “Propaganda-Karşı Propaganda Faaliyetleri”, “Espiyonaj-Kontrespiyonaj Faaliyetleri”, “Operasyonel Faaliyetler” başlıklarıyla altı “kat”lı olarak inşa edilecek çalışmada sıra ilk “kat”ın inşasına gelmiş durumdadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK ve RUS İSTİHBARAT TEŞKİLATLARI (1900-1925)

Türk ve Rus istihbarat tarihine bakıldığında Türk istihbarat geleneğinde Teşkilat-ı Mahsusa'nın, Rus istihbarat geleneğinde ise Okrana'nın, kurumsal yapıları ve I. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasındaki faaliyetleriyle modern istihbarat anlayışına geçişte önemli rol oynadıkları; bununla birlikte, yine kendileri gibi XX. yüzyılın ilk çeyreğinde faaliyet gösteren ve kendilerinden sonra gelen istihbarat teşkilatlarını da etkileyen nitelikte teşkilatlar olduğu görülmektedir. Teşkilat-ı Mahsusa da Okrana da sadece faaliyetleri ve kullandıkları istihbarat teknikleri ile değil, kadrolarının kendilerinden sonraki istihbarat organizasyonları içerisinde yer bulmasıyla da Türk ve Rus istihbaratında önemli bir devamlılık örneği teşkil etmektedirler. Rejimler değişmekte fakat istihbarat geleneği devam ettirilmektedir.

Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının batılı gizli servislerle kıyaslandığında çok daha köklü teşkilatlar olduklarını da belirtmek gerekmektedir. Birer savunma yapılanması olarak İngiliz gizli servisi SIS'in (Secret Intelligence Service) tarihi XX. yüzyılın ilk on yılına, Amerikan gizli servisi CIA'in (Central Intelligence Agency) tarihi, kuruluşu olan 1947 yılına kadar götürülebilirken; Rus iç güvenlik yapılanmasının ortaya çıktığı tarih IV. İvan dönemine kadar dayandırılabilir, ki bu tarih de CIA'in kuruluş tarihinden yaklaşık 400 yıl öncedir.²⁶ Türk istihbaratı da her ne kadar XX. yüzyılın başlarında Teşkilat-ı Mahsusa ile kurumsal bir yapılanmaya gitmiş görünüyorsa da, Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki yoğun istihbarat faaliyetleri Türklerin büyük bir imparatorluğu yüzyıllarca ayakta tutabilecek istihbarat pratiğine, kapasite ve kabiliyetine sahip olduğunu göstermektedir.

İstihbarat teşkilatları modern toplumlarda, istihbaratın temel araçları olarak çok etkin bir konuma sahiptirler ve istihbarat olgusunu, istihbarat teşkilatlarını anlamadan anlamlandırabilmek mümkün değildir.²⁷ Bu bağlamda gerek Türk istihbaratı gerekse de Rus istihbaratı incelenirken zorunlu olan eylem, her iki istihbarat geleneği içerisinde yer bulmuş, birbirleriyle halef selef ilişkisi olan, çoğu

²⁶ Robert W. Pringle, **Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence**, The Scarecrow Press, Lanham Maryland-Toronto-Oxford, 2006, s. xxiii.

²⁷ Ümit Özdağ (Ed.), **İstihbarat Örgütleri**, Kripto Yayınları, Ankara, 2014, s. 5.

zaman da istihbaratın doğası gereği eşzamanlı olarak farklı ya da aynı alanlarda faaliyetlerde bulunmuş istihbarat organizasyonlarının incelenmesidir.

Bu bölümün amacı da, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde, modern istihbarata geçiş sürecinde icraatlarıyla Türk ve Rus istihbarat tarihinde önemli rol oynayan ve aynı dönemde faaliyet göstermiş olan Türk ve Rus istihbarat kurumlarını tanıtmaktır. Bölümde; Yıldız İstihbarat Teşkilatı, Teşkilat-ı Mahsusa, Karakol Cemiyeti, Zâbitan, Yavuz, Hamza ve Felah Grupları, Askeri Polis Teşkilatı, Tedkik Heyeti Amirlikleri, Emniyet-i Umumiye Müfettişlikleri, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi ve Müdafaa-i Milliye Teşkilatı gibi istihbarat teşkilatları ve grupları, tanıtılacak başlıca Türk istihbarat yapılanmaları olarak incelenecektir. Okrana (Отдѣленіе по Охраненію Общественной Безопасности и Порядка - Kamu Güvenliği ve Düzenini Koruma Bakanlığı), Çeka (ЧК – Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем - Bütün Rusya'nın Karşı Devrim ve Sabotajla Mücadele Olağanüstü Komisyonu), GPU (Государственное политическое управление при НКВД РСФСР-RSFSR - Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti bünyesinde hizmet veren NKVD'ye bağlı - Devlet Siyasi Müdürlüğü), OGPU (Объединённое государственное политическое управление - Birleşik Devlet Siyasi Müdürlüğü), GRU (Главное Разведывательное Управление - Genelkurmay Ana İstihbarat Müdürlüğü), Kızıl Ordu (Красная армия), NKVD (НКВД, Народный комиссариат внутренних дел - İç İşleri Halk Komiserliği) de, Rusya'da XX. yüzyılın ilk çeyreğinde istihbarat faaliyetleri yürütmüş başlıca teşkilatlar olarak ele alınacak, tüm bu istihbarat yapılanmaları hakkında temel bilgiler sunulacaktır.

A. TÜRK İSTİHBARAT TEŞKİLATLARI

Gerek dış istihbarat gerekse de iç istihbarat açısından bakıldığında Osmanlı İmparatorluğu'nda bu faaliyetlere genel anlamda gereken önemin verildiği; dış istihbarat çalışmalarında özellikle Karlofça sonrasında Batılı dış güçlerin askerî ve siyasi faaliyetlerine odaklanıldığı, iç istihbarat çalışmalarının ise merkezî otoritenin korunması ve saltanat mücadeleleri ekseninde gerçekleştirildiği görülmektedir. İstihbarata önem veren yöneticilerin ülkeyi yönettiği dönemlerde yapılan çalışmalarla istihbarat, yönetenleri ve yönetilenleri denetlemekte kullanılan önemli bir araç olma özelliğini daima korumuştur. İstihbarata gerekli önemin verilmediği dönemlerde ise askerî ve siyasi sorunlarla karşılaşmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda istihbarat faaliyetlerinin icrasında, XIX. yüzyıla gelinene kadar klasik casusluk usulleri yanında bazı farklı yöntemlerle de istihbarat üretilmiş, bununla birlikte özellikle diğer devletlere dair askerî bilgilere ulaşma çabası neredeyse her dönemde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki istihbarat faaliyetlerinin temel amacı olmuştur.²⁸

Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. yüzyılda II. Mahmud dönemi de dâhil olmak üzere istihbarat temin eden kişiler resmî evraklarda “casus”, “çaşıt” ya da “kâsıd” kelimeleri kullanılarak zikredilmişlerdir. “Çaşıt” kelimesinin Orta Asya Türkleri arasında, “kâsıd” kelimesinin de Memlûk kaynaklarında kullanıldığı bilinmektedir. Casuslar Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden itibaren istihbarat çalışmalarında en fazla yararlanılan ve çok yönlü işler için de kullanılabilen kişiler olmuşlar, gerek savaş sahasına ilişkin gerekse de iç ve dış politik oluşumlara ilişkin bilgiler casuslardan temin edilmiştir. Osmanlı casusları merkezî idarenin direkt yönlendirme ve emirleriyle hareket ederlerken, gönüllü ya da ulufeli olarak bu faaliyetleri yerine getirmişlerdir. Osmanlı casusunun sahip olması gereken özellikler II. Mahmud dönemi vesikalarında; “lisana aşına, sözüne güvenilir, tecrübeli, dirayetli, ince görüş ve sezîşe sahip, anlayışı bol, yararlı, işbilir, kâr gözetir, dünya

---

²⁸ Ahmet Yüksel, **Osmanlı İstihbaratı**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 133.

ahvalinden haberdar, düşmanı tanır, kulağı delik ve dostluk ilişkileri gelişmiş” olarak tarif edilmektedir.²⁹

Osmanlı İmparatorluğu’nda istihbarat faaliyetlerine kurumsallaşma açısından bakıldığında ise Sultan Abdülmecid (1839-1861) döneminde bir gizli teşkilat kurulduğu, bu teşkilatın bir süre sonra kapatıldığı ancak Sultan Abdülaziz (1861-1876) döneminde 1863’te yeniden açıldığının iddia edildiği görülmektedir.³⁰ İstihbaratın çoğunlukla sultanın özel çıkarları için kullanılan bir araç haline getirildiği II. Abdülmamid döneminde³¹ ise istihbarat faaliyetleri sultana sunulan jurnallerle işlerlik kazanırken, istihbarat faaliyetlerinin vücut bulduğu teşkilat Yıldız İstihbarat Teşkilatı’dır.

1. Yıldız İstihbarat Teşkilatı

1876 yılının 31 Ağustos Perşembe sabahı, Osmanlı İmparatorluğu devlet ricali, nazırlar ve ulemanın ileri gelenleri Topkapı Sarayı’nda, Kubbealtı’nda toplanmışlardır. Sultan Murad’ın yerine veliahdın tahta çıkarılması söz konusudur. Midhat Paşa, tüm melekelerine sahip bir sultan olmaksızın devlet yönetiminin sağlıklı bir şekilde işleyemeyeceğini belirten bir konuşma yapmıştır. Sonrasındaysa Şeyhülislam, Sultan Murad’ın haline cevaz veren fetvayı okumuş, Murad’ın kesilmeksizin devam eden bir akıl hastalığına yakalanmış olduğunu açıklamıştır. Bu sırada Hırka-i Saadet odasında beklemekte olan Abdülhamid, biat törenine başlanması için çağırılır. Artık II. Abdülhamid Osmanlı İmparatorluğu’nun otuz dördüncü sultanıdır.³²

Sultan II. Abdülhamid, tahta çıkmasını müteakip, kısa bir süre Dolmabahçe Sarayı’nda ikamet ettikten sonra Yıldız Sarayı’nda ikamet etmeyi tercih etmiştir. II. Abdülhamid’in Yıldız Sarayı’nı tercih etmesindeki sebep bu sarayın daha güvenli

²⁹ a.g.e., s. 135-138.

³⁰ Erdal İter, "Osmanlılarda İstihbarat (XIV.- XIX. Yüzyıllar)", **Avrasya Dosyası**, cilt 8, sayı: 2, s. 233-254, Ankara, 2002, s. 247. İter bu iddiaların, II. Abdülhamid’in özel doktoru Mavroyani Paşa’nın Fransa’da imzasız olarak yayınlanan *Türk Gizli Polisi* isimli kitabına dayandığını belirtmektedir.

³¹ Necdet Aysal, "Çöküşten Mütarekeye Osmanlı’da Haberalma", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi** Sayı 40, Kasım, 2007, s. 529-530.

³² François Georgeon, **Sultan Abdülhamid**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 69-70.

olduğunu düşünmesidir. Güvenlik II. Abdülhamid için her zaman ön planda olmuştur.³³

1878 yılının Mayıs ayında bir grubun önceki sultan V. Murad'ı kurtarmak için Çırağan Sarayı'na saldırması, II. Abdülhamid'in güvenlik saplantısını tetikleyen önemli olaylardan biridir. Bu olay, imparatorlukta eşi benzeri görülmemiş bir denetim aygıtının kurulmasının da sebeplerinden biri olacaktır.³⁴ Zabtiye Nezareti'nin 1879'da kurulması belirli bir asayiş anlayışının güvenlik uygulamalarına yansıtılacağına habercisidir. Böylelikle denetim aygıtının görünümü de değişmeye başlayacaktır.³⁵

II. Abdülhamid'in tespit ettiği ilk güvenlik zafiyeti saraya ilişkindir. Sultana göre Dolmabahçe Sarayı güvenliğin sağlanabilmesi açısından zor bir saraydır; sarayı karadan kuşatmak kolaydır ve bununla birlikte donanma da bir tehdit unsuru olarak sarayın karşısına geldiğinde yapacak fazla bir şey kalmamaktadır. Bu faktörler II. Abdülhamid'in daha yüksek bir yerde bulunan ve güvenliğinin sağlanması çok daha kolay olan Yıldız Sarayı'na taşınmasına sebebiyet vermiştir. Sultan, 33 yıl süren saltanatı döneminde Yıldız Sarayı'ndan çok fazla çıkmamış, bunun yanında sarayın daha güvenli bir ortam olmasına yönelik ek tedbirler de almıştır. II. Abdülhamid'in saltanatı yıllarında Yıldız Sarayı ve çevresinde beş bini görevli yedi bini asker olmak üzere yaklaşık olarak on iki bin kişi yaşamıştır. Güvenliğe son derece önem veren kişiliğiyle bilinen II. Abdülhamid, Hamidiye Camisi önünden başlayarak Beşiktaş ve Ortaköy'e kadar uzanan ve Yıldız Sarayı'nın da içinde bulunduğu büyük alanı dışarıdan gelebilecek büyük bir tehlikeye karşı koyacak şekilde kalın ve yüksek duvarlarla çevirtmiştir. Yıldız Sarayı'nın muhafazası için sarayın çevresine on beş bin askeri barındırabilecek kışlalar yapılmış, II. Abdülhamid'in şahsi güvenliği için de direkt sultana bağlı askerlerden oluşan bir muhafız bölüğü oluşturulmuştur.³⁶

---

³³ Vahdettin Engin, **Asayiş – Sultan II. Abdülhamid'in İç Güvenlik Politikası**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 13.

³⁴ Noemi Levy-Aksu, **Osmanlı İstanbulu'nda Asayiş 1879-1909**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 373.

³⁵ **a.g.e.**, s. 39. Kolluk kuvvetlerinin kurumsal hale getirilmesi ve polis teşkilatının özellikle İstanbul'da başlıca asayiş aktörü olması da II. Abdülhamid döneminde gerçekleştirilecektir. **a.g.e.**, s. 38.

³⁶ Engin, **a.g.e.**, s. 14-18.

II. Abdülhamid dönemi devlet istihbaratının geliştiği bir dönemdir ve tahtta kaldığı otuz üç yıl boyunca II. Abdülhamid devleti, kurmuş olduğu istihbarat teşkilatının da yardımıyla idare etmiştir. Sultanın Yıldız İstihbarat Teşkilatı'nı kurmasındaki amaç, Balkanlardaki milliyetçilik hareketlerini takip etmek, Avusturya ve Rusya'nın bu hareketleri ne şekilde desteklediğine ilişkin bilgi alabilmek ve ülke içindeki komploları ortaya çıkarabilmektir.³⁷ Özellikle ülke içi kritik gelişmelere ilişkin olarak sultana bilgi akışının sağlandığı jurnalcilik uygulaması, II. Abdülhamid döneminin araştırılmasında göz önünde bulundurulması gereken en önemli unsurdur. Sultan, casusluğu saltanatının manivelası haline getirmiş ve onun zamanında hafiyelik devlete ait bir teşekkül vasfını kazanmıştır.³⁸ II. Abdülhamid, Osmanlı İmparatorluğu tarihinde jurnalcilik uygulamasının kendisiyle başladığını kabul etmektedir.³⁹ Sultan II. Abdülhamid'in, Yıldız'a bağlı istihbarat yapılanmasının faaliyetleri sayesinde, tek bir hükümdara bağlı istihbaratın toplumsal sorunların çözümüne de hizmet edebileceğini düşündüğü de bilinmektedir.⁴⁰

II. Abdülhamid denetim mekanizmasını güçlendirmek amacıyla polis teşkilatının yanına, doğrudan kendisine bağlı olarak görev yapan bir istihbarat sistemi eklemiştir. Sultan bu doğrultuda özellikle de başkentin denetimi konusunda sınırsız bir güce kavuşmuş ve bu güce şahsı ve rejim adına hayati bir önem atfetmiştir. Ayrıca sultan böylece Osmanlı tarihinde eşi benzeri görülmemiş bir paralel istihbarat ağı da kurmuş olmaktadır. Bunda bürokrasiye duyulan güvensizlik ve o dönemki polisin zaaflarının da etkisi bulunmaktadır. II. Abdülhamid gerek polisin gerekse de kendisine direkt bağlı olarak işleyen istihbarat sisteminin faaliyetlerini günbegün takip etmiştir.⁴¹ II. Abdülhamid'in özellikle de İstanbul'da adeta bir hafiyeye ordusu oluşturduğu, bu ordunun içerisinde, gemilerde yolculara hizmet eden görevlilerden albaylara kadar çok farklı mesleklerden insanların bulunmakta olduğu bilinmektedir. II. Abdülhamid'in istihbarat ağı tüm imparatorluk

³⁷ Kaya Karan, **Türk İstihbarat Tarihi - Yıldız İstihbarat Teşkilatı ve Teşkilat-ı Mahsusa'dan MİT'e**, Truva Yayınları, İstanbul, 2008, s. 35-36.

³⁸ Süleyman Kâni İrtem (Haz. Osman Selim Kocahanoğlu), **Abdülhamid Devrinde Hafiyelik ve Sansür**, Temel Yayınları, İstanbul, 1999, s. 5.

³⁹ Orhan Koloğlu, **Curnalcilikten Teşkilat-ı Mahsusa'ya**, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 22.

⁴⁰ **a.g.e.**, s. 31.

⁴¹ Levy-Aksu, **a.g.e.**, s. 403. Levy-Aksu, doğrudan saraya bağlı memurların siyasi denetim işleri için kullanıldığını, polisin ise daha ziyade toplumsal alanda kamu düzeninin sağlanması çalışmalarını yerine getirdiğini söylemektedir. **a.g.e.**, s. 403.

geneline yayılmış olmakla birlikte İstanbul ve Yıldız Sarayı sultanın istihbarat ağının merkezi durumundadır.⁴² Sultanın hafiyelik ve jurnalcılık örgütünün başkentte *Baş Hafiyeye* adıyla bilinen resmî bir makamı, ödeneği ve dairesi bulunmaktadır. Bununla birlikte hafiyeler ve jurnalciler kadroları oluşturan, geniş bir gönüllüler ordusudur. Bu gönüllüler ordusuna sadece gördüklerini ve duyduklarını değil, tahmin ettiklerini ve şüphelendiklerini de bildirme özgürlüğü verildiği için, okunamayacak kadar fazla miktarda jurnal sultana ulaşmıştır.⁴³

II. Abdülhamid dönemindeki sansür ve hafiyelik sisteminin temelinde sultanın otoriter karakteri yer almaktadır ve bu dönemindeki asayiş meselesi de rejimin kendini koruma, güçlendirme ve meşrulaştırma unsurlarından biri olarak yorumlanabilmektedir.⁴⁴ Bireyler ve ülke sıkı bir denetim altına alınmaktadır ve bu durum da II. Abdülhamid'in tesis ettiği otoriter rejim ile bağlantılıdır. II. Abdülhamid, saray hesabına çalışan memurlarından kurulu gelişmiş bir istihbarat sistemine sahiptir.⁴⁵

Yıldız İstihbarat Teşkilatı'nda içlerinde paşaların, donanmadan subaylarının, valilerin, hâkimlerin, müderrislerin, hekimlerin, öğretmenlerin, gazetecilerin de olduğu 990 ajanın bulunduğu ve teşkilatın 23 ajan merkeziyle faaliyet yürüttüğü bilinmektedir.⁴⁶ Bahsi geçen meslek grupları haricinde, istihbarat ve ihtilafların halli için yerel aktörler de kullanılabilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda daha önceki dönemlerde de istihbarat faaliyetlerinde yerel aktörler kullanılmıştır ancak II. Abdülhamid rejiminin farklılığı bu aracı aktörlere verilecek rol ve tanınacak statünün sorgulanmaya başlanmasıdır. Bu araçların toplumsal dokuyla bütünleşmiş olması, sahip oldukları nüfuz ve yetiler ihtiyat kuvvet olarak kullanılmış, aracı aktörler fiilen devletin kamu düzenini sağlayan aygıtının içine katılmıştır.⁴⁷ Ordu, sivil bürokrasi ve ulema gibi geleneksel güç odaklarının yanında, yeni bir güç biçimi olan kamuoyu ve

---

⁴² İrtem, **a.g.e.**, s. 12,24.

⁴³ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Ocak 2012, s. 344-345.

⁴⁴ Levy-Aksu, **a.g.e.**, s. 27.

⁴⁵ **a.g.e.**, s. 276. Levy-Aksu, kamu düzenini ve kontrolünü sağlayan iki başlı yapılanmanın ikinci kutbunun da polis olduğunu belirtmektedir.

⁴⁶ İlter, **a.g.m.**, s. 248.

⁴⁷ Levy-Aksu, **a.g.e.**, s. 405.

dolayısıyla kamu düzenin sağlanması da Sultan Abdülhamid'e göre hesaba katılması gereken önemli bir güvenlik unsurudur.⁴⁸

II. Abdülhamid döneminde istihbarat çalışmalarının organizasyonu aşamasında ve istihbarat faaliyetlerinin icrasında yabancı uzmanlara da ilgi gösterilmiştir. Yabancı uzmanlar hem güvenlik aygıtlarındaki yapısal reformların gerçekleştirilmesinde hem de adli ve siyasi nitelikli münferit görevlerin ifasında vazifelendirilebilmişlerdir. Fransız polislerinin özellikle istihbarat yetenekleri Osmanlı iktidarı tarafından takdir edilmektedir. Örneğin Fransız müfettiş Lefoulon, siyasi muhalifler hakkında bilgi toplamak üzere düzenli olarak yurt dışına göreve gönderilmiştir. Lefoulon'un 1896'da sırasıyla Marsilya ve Cenevre'ye gitmiş olduğu ve buradaki istihbarat çalışmalarının sonuçlarını saraya raporladığı bilinmektedir. Marie-François Goron'un da II. Abdülhamid'e siyasi muhaliflerle mücadelesinde istihbarat desteği sağlayan bir başka isim olduğu iddia edilmektedir. Fransız basını Goron'un İstanbul ziyaretlerini sorgulamış hatta Goron hakkında 1897'de "Sultanın Muhbiri" başlıklı bir haber de yayınlanmıştır. Goron'un, Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde istihbarat mensubu olarak çalışmak üzere başvuru yapmış olduğu da belgelenmiş bir gerçektir.⁴⁹

Kamu düzenine ilişkin tüm meseleler XIX. yüzyıl sonu Osmanlı İmparatorluğu'nda merkezî bir role sahiptir ve XIX. yüzyıldan XX. yüzyıla geçişte Osmanlı İmparatorluğu'nda otoriteler ve kamu düzenini sağlamaktan sorumlu güçler, tüm muhalefet tarzlarının ve karışıklık tezahürlerinin izini sürmüştür.⁵⁰ Bu bağlamda Yıldız İstihbarat Teşkilatı'nın da II. Abdülhamid'in muhaliflerinin tespiti amacıyla Paris, Londra, Brüksel, Cenevre ve Kahire gibi şehirlerde çalışmalar yaptığını belirtmek gerekmektedir.⁵¹ II. Abdülhamid döneminde denetim mekanizmasının işletilişinde siyasi elitler ve muhalifler başlıca hedef unsurlar olmuştur.⁵² Siyasi

---

⁴⁸ Georgeon, **a.g.e.**, s. 217.

⁴⁹ Levy-Aksu, **a.g.e.**, s. 261-262. Levy-Aksu çalışmasında bu gerçeği 1906 tarihli iki belgeye dayandırmaktadır.

⁵⁰ **a.g.e.**, s. 61,70.

⁵¹ Erdal İlter, **Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi**, MİT Basım Evi, Ankara, 2002, s. 7. Koloğlu'nun, eski bir saray görevlisi olan İsmail Müştak Mayakon'a dayandırdığı bilgiye göre ise Yıldız İstihbarat Teşkilatı İstanbul'u son derece etkili bir şekilde kontrol edebilirken başkent dışında aynı etkinliği sağlayamamaktadır. Koloğlu, **a.g.e.**, s. 36.

⁵² Levy-Aksu, **a.g.e.**, s. 42.

elitler ve muhalifler haricinde, halkın genelinin düşünceleri de II. Abdülhamid tarafından önemsenmekte, Sultan özellikle de matbuatın halkın fikirleri üzerinde etki yapabileceği hususunu göz önünde bulundurarak, matbuatın gücünü kırmayı kendi siyasetinin esaslarından biri olarak görmektedir. Güçlü ve etkili kalemleri matbuat aleminden çekmek, kendisine yakın olmaya ikna etmek ya da susturmak sultan için elzem görülmüştür.⁵³ Sultan sadece iç basını değil dış basını da kontrol etme çabası içerisinde olup, dâhili ve harici gazetelerin araştırılması ve kontrol edilmesi işi Matbuat-ı Dâhiliye Kalemî ve Matbuat-ı Hariciye Kalemî eliyle yürütülmektedir.⁵⁴ II. Abdülhamid açısından hem kamuoyunu yönetmek, bu amaçla gazeteciler ve köşe yazarları çalıştırmak, hem de kamuoyunu denetlemek vazgeçilmez şartlar olarak görünmektedir.⁵⁵

II. Abdülhamid'in bazı Avrupa gazetelerine tahsisat bağlaması, bu gazetelerin bazı müdür ve yazarlarını nişanlar ve atıyyeler (hediye, lütuf ve ihsanlarla) ile taltif etmesi de dikkat çekici bir uygulamadır. Bunun da ötesinde sultan, Avrupa'da kendi hesabına gazete çıkarılmasını da sağlamış, Viyana'da *Correspondence* ve Paris'te *Orient* gazeteleri II. Abdülhamid'in finansal desteğiyle yayınlanıp dağıtılmıştır. Sultan ayrıca gerekli gördüğü durumlarda Avrupa gazetelerine Matbuat Müdüriyeti, saray mütercimleri ya da bazı bilinen yazarlar vasıtasıyla cevaplar da yazmış, bu gazetelerde yayınlanan bazı noktaları da tashih ettirebilmiştir.⁵⁶ II. Abdülhamid'in istihbarat anlayışı sadece haber ve bilgi teminini içermemekte ve sultan propagandanın da önemini bilincinde görünmektedir. Bir taraftan içeride kendi otoritesini sarsacak her türlü yayının önüne geçmeyi ya da bu tip yayınları etkisizleştirmeyi amaçlarken diğer taraftan dış basını da yakından takip etmekte, dışarıdan basın yayın yoluyla ülkeye yönelecek tehditlerin de önüne geçmeye çalışmaktadır.

II. Abdülhamid'in Yıldız İstihbarat Teşkilatı'nın en önemli hedefi Meşrutiyet'i tekrar ilan ettirmek için çalışmalar yürüten gizli örgütlerin çalışmalarını etkisizleştirmektir. Sultan bu doğrultuda kendi istihbarat sistemini Jön Türk ve

---

⁵³ İrtem, **a.g.e.**, s. 177.

⁵⁴ **a.g.e.**, s. 241.

⁵⁵ Georgeon, **a.g.e.**, s. 218.

⁵⁶ İrtem, **a.g.e.**, s. 245. İrtem özellikle Viyana'daki gazetenin çıkarılmasının oldukça maliyetli olduğunu söylemektedir.

İttihatçı şeklinde tabir olunan kişileri izlemeye yönelmiştir⁵⁷ ve sultanın bu konudaki hassasiyetini bilen kişilerden de sultana jurnaller ulaştırılmaktadır. Bu bağlamda II. Abdülhamid'in, toplumun çeşitli kesimlerinden insanların kendisine gönüllü olarak jurnal ulaştırmak isteyenlerinin genel istihbarat anlayışını da Jön Türklere / İttihatçılara ilişkin haber ve bilgi teminine yönlendirdiği de söylenilebilir.

Örneğin Edirne Jandarma Kumandanı Mehmed Muhlis Paşa'nın 19 Temmuz 1908 tarihli jurnali Jön Türklerin etkisiz hale getirilmesi konusunda paşanın yardımının olabileceği bilgisini içermesi açısından dikkat çekicidir. Mehmed Muhlis Paşa söz konusu jurnalde şöyle demektedir:

“Jön Türk namıyla ortaya atılan cemiyetin bir senedir hıyanetlerini yakından tetkik etmiş olarak, gizlice davet edilirse bilgi verebilirim ve hepsi yakalanır.”⁵⁸

Anlaşılan o ki Mehmed Muhlis Paşa 1907-1908 yıllarında ya görünüşte Jön Türklerle birlikte hareket etmekte, ya Jön Türklerin faaliyetlerinden haberdar olabilecek bir pozisyonda bulunmakta, ya da bulunduğu mevkinin yetkilerini kullanarak Jön Türklerin faaliyetlerin takibine ilişkin özel çalışmalar yaptırmaktadır. Paşanın, jurnalinde “yakında tetkik”ten bahsetmesi ilk ihtimali kuvvetlendiriyor olsa da hangi ihtimal doğru olursa olsun Mehmed Muhlis Paşa'nın Jön Türkler hususunda malumat toplamaya II. Abdülhamid'in direkt talimatlandırması sonucu girişmediği açık olup bu örnek durum, sultanın bizzat görevlendirdiği jurnalciler haricinde gönüllü olarak sultana jurnal ulaştıran kişilerin varlığını da kanıtlamaktadır.

Bir istihbarat yapılanması söz konusu ise doğal olarak bu istihbarat yapılanmasının bir bölümü belli ölçüde karanlıkta kalmaktadır. Bu durum II. Abdülhamid'in Yıldız İstihbarat Teşkilatı için de geçerlidir. Ancak bu teşkilatın İstanbul ayağı hakkında daha fazla bilgi mevcuttur. Yıldız Sarayı haliyle bir “hafiye yuvası” olarak görülmektedir. Yıldız Sarayı dışında, şehzade sarayları, askerî okullar, medreseler, tekke ve zaviyeler de hafiyelerin yoğun olarak buldukları yerler olarak

---

⁵⁷ Koloğlu, **a.g.e.**, s. 52.

⁵⁸ **a.g.e.**, s. 42.

bilinmektedir. Özellikle de II. Abdülhamid'in kardeşi, veliaht şehzade Reşad Mevlevi olduğu için Mevlevihaneler çok sıkı gözetim altında tutulmaktadır.⁵⁹

II. Abdülhamid hanedan mensuplarını çok sıkı kontrol altında tutmakta, hatta sadece hanedan mensupları hakkında değil hanedan mensuplarının çevrelerindeki görevliler hakkında da sultana jurnaller ulaştırılmaktadır. Örneğin Sultan Abdülaziz'in oğlu Yusuf İzzettin'in doktoru olarak görevlendirilmiş olan Bahaeddin Şakir hakkında da çok sayıda jurnal II. Abdülhamid'e ulaştırılmaktadır. Bahaeddin Şakir doktorluk görevi münasebetiyle sık sık şehzadenin sarayına gitmekte ve dolayısıyla da jurnalcilerin daimi kontrolü altına girmektedir. Avrupa'dan mektuplar aldığı ve Avrupa'ya para yardımları gönderdiği, Bahaeddin Şakir ile ilgili düzenlenen jurnallerin içerik bilgileri arasındadır.⁶⁰

Sultana haber ve bilgi sağlayan istihbarat sisteminin önemli bir işlevi sultanın iktidarını her yerde hazır, nazır ve ürkütücü kılmaktır. Jurnalciliğin, ihbarcılığın ruhuna uygun bir işleyişi vardır.⁶¹ Ordu içerisinde yüksek rütbeli paşaların ve birinci derece yakınlarının siyasi görüş ve faaliyetleri de II. Abdülhamid'e ulaştırılan jurnallerin konusu olabilmektedir. Bağdat Erkan-ı Harp Kaymakamı Esat Paşa'nın Temmuz 1898 tarihli jurnalinde geçen;

“Başka göreve atanan Müşir Recep Paşa hazretlerinin Bağdat'ta buldukları müddetçe bağlılığa aykırı bazı hareketlerine ve iki oğlunun Hazreti Halife'nin iznini almadan Paris'e gitmelerine ve bazı muzır evrakın getirilmesiyle Bağdat'tan yayılmasına bu paşanın birlikte götürdüğü yaver Binbaşı Bağdatlı Şevket Bey'in hizmet ettiği, tarafımdan yapılan araştırmayla anlaşılmasıyla, bildirmeyi bağlılığımın gereği sayıyorum.”⁶²

ifadeleri de bu durumu örneklemektedir; ordu mensupları ve yakınlarının güvenilirlikleri, siyasi duruş ve faaliyetleri, güvenliğe büyük önem atfeden sultanın ilgi alanına girmektedir. II. Abdülhamid'in, üstün süvari yeteneklerinden ötürü Dağıstan ahalisinden oluşturduğu muhafız alayının kendisini tahttan indirmeye yönelik bir harekete girişeceğine dair bir ihbar alması üzerine bu alayı kısa süre içerisinde dağıtmış olduğu, söz konusu alayın kumandanı, aynı zamanda Şeyh

⁵⁹ Georgeon, **a.g.e.**, s. 219.

⁶⁰ Koloğlu, **a.g.e.**, s. 42-43.

⁶¹ Georgeon, **a.g.e.**, s. 220.

⁶² Koloğlu, **a.g.e.**, s. 40.

Şamil'in oğlu olan Gazi Mehmed Paşa'yı sorgulattığı da bilinmekte,⁶³ bu gibi olaylar da sultanın özellikle ordu içerisindeki hareketliliklere ya da ordunun darbe girişiminde bulunma ihtimaline karşı tetikte bulunduğunu göstermektedir.

II. Abdülhamid, kendisini hedef alan propaganda çalışmalarına ilişkin olarak da bilgilendirilmektedir. Piyade Miralay'ından Padişah Yaveri İbrahim Rüşdü'nün 3 Ağustos 1908 tarihinde yani II. Meşrutiyet'in ilanından yaklaşık on gün sonra sultana göndermiş olduğu jurnal de bu türden istihbaratı örnekler niteliktedir. İbrahim Rüşdü jurnalde;

“1897'de İstanbul'dan Trablusgarp'a sürülenlerin meydana çıkarılmasında önemli hizmeti olan Yüzbaşı Naşit Efendi bu sefer de önemli bilgi getirdi. Trablus'tan kaçıp İskenderiye'de faaliyet gösterenler hainane yayınlarını Aksaray'da bulunan Ethem Pertev eczanesine gönderiyor ve kadınlar vasıtasıyla alıp dağıtıyorlar. Bu kadınlar fukara kıyafetinde gereken yerlere girip evrakı dağıtıyorlarmış. Naşit Efendi bu tahkikatı annesi vasıtasıyla yaptığından doğruluğundan şüphem yok. Kapıdan sunduğum bu bilgiler hedefi olan Hazreti Hilafetpenahi'ye belki ulaşamaz düşüncesiyle bir nüshasını da Halife Hazretlerine ulaştırması için Mabeyn-i Hümayun Başkâtibi Beyefendi'ye gönderiyorum.”⁶⁴

demektedir.

Bu jurnalden, II. Abdülhamid'e haber ve bilgi temin eden kişilerin ve kaynaklarının bu haber ve bilgi aktarma işini uzun süreden beri yerine getirdikleri anlaşılmaktadır ki jurnal içeriğinde atıf yapılan önceki olay, jurnal tarihinden onbir sene öncedir. 1908 yılına gelindiğinde aynı jurnalci ve kaynağı bu sefer başka bir konuda sultana sunulan jurnalın oluşturulmasını sağlamaktadır. Ayrıca sultan muhaliflerinin II. Abdülhamid'e muhalefetin örgütlenmesinde kadınları propaganda malzemelerinin dağıtımında kullanması da jurnalde dikkat çeken bir diğer husustur. Jurnalci yazan İbrahim Rüşdü'nün bu durumu çok önemli görmüş olması, jurnalci haber-bilgi iletim kanallarına iki nüsha halinde sunmuş olmasından anlaşılmaktadır.

Görüldüğü üzere tüm muhalif unsurlara dair farklı konulardaki bilgilerin akışı sultana jurnallerle ve farklı bilgi kaynaklarından ulaştırılmaktadır. Devlet kurumlarının resmî kanallarından geçmeden sultana direkt takdim olunan jurnaller söz konusu olduğunda ise II. Abdülhamid genellikle jurnalci bizzat açıp, altındaki

⁶³ İrtem, **a.g.e.**, s. 28.

⁶⁴ Koloğlu, **a.g.e.**, s. 42.

imzayı kesmek suretiyle muameleye koymakta ve *iradesini* (emri) vererek Mabeyn Başkıtabet Dairesi'ne göndermektedir.⁶⁵

Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm şehirlerinde II. Abdülhamid rejimi karşıtlarının yarattığı siyasi tehditler o dönemi yaşayanların zihinlerine damga vurmuştur. Söz konusu siyasi tehditler dönemin elitleri veya iktidarı tarafından istenmeyen kesimlerin yarattığı siyasi tehditlerdir.⁶⁶ II. Abdülhamid, kendisine tehdit oluşturabilecek nitelikteki kişi ve gruplara dair istihbarat söz konusu olduğunda bol ihsan ve atıyyeler dağıtabilmektedir. Sultana her konuda iletilebilen jurnaller zaman zaman kişisel bazı çıkarların ya da hesaplaşmaların da konusu olabilmektedir. II. Abdülhamid kendisine gönderilen jurnallere ilişkin olarak, bu jurnallerin doğru olup olmadığına dair de tahkikat yaptırmakta ve son değerlendirmelerini bu tahkikatların sonucuna göre yapmaktadır. Gelen jurnallerin doğru olup olmadığına ilişkin tahkikatlar da ayrıca defterlere kaydedilmektedir.⁶⁷ Hafiyelerin yazdıkları jurnaller zarf içerisine konularak sultanın dairesine getirilmekte, önemli kişiler tarafından elden getirilen jurnaller saray üçüncü musahibi Nadir Ağa tarafından sultana takdim edilmekte, zarfların üzerinde mutlaka jurnali yazmış olan hafiyenin imzası bulunmaktadır.⁶⁸

*Hususi iradelerinden*⁶⁹ anlaşıldığı kadarıyla II. Abdülhamid, devlet adamlarının gizli ev toplantılarından rahatsızlık duymakta, kimlerin nerede bir araya gelip toplandıklarını öğrenmek istemektedir. Yabancı elçilerin gizli toplantıları ve bir araya geldiği kişiler de sultanın ilgi alanına girmekte, bu tür toplantıların ve toplantılara katılanların takibi gibi çalışmalar da II. Abdülhamid'in ne tür bir güvenlik anlayışına sahip olduğunu yansıtmaktadır.⁷⁰ Yıldız Sarayı'nda da hiç kimse bir başkasından emin olamamakta çünkü neredeyse tüm saray görevlileri, bildiklerini, gördüklerini ve duyduklarını sultana iletmeye çalışmaktadır. II.

---

⁶⁵ İrtem, **a.g.e.**, s. 24-25.

⁶⁶ Levy-Aksu, **a.g.e.**, s. 400.

⁶⁷ Engin, **a.g.e.**, s. 33-38.

⁶⁸ İrtem, **a.g.e.**, s. 26.

⁶⁹ *İrade-i seniyye*, padişahın emri manasına gelmektedir, sözlü ve yazılı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. *Sözlü iradeler* padişahın sadrazama bizzat tebliğ ettiği emirlerdir. *Yazılı iradeler* ise padişahın emrinin saray başkâtibince sadrazama bildirildiği belgelerdir. Engin, *iradelerin*, padişahın düşüncesini, fikrini, maksat ve gayesini, şahsiyetini ortaya koyan önemli belgeler olduğuna vurgu yapmaktadır. Engin, **a.g.e.**, s. 9.

⁷⁰ Engin, **a.g.e.**, s. 41.

Abdülhamid kendisine takdim edilen jurnallerin hepsini okuyamasa da bu jurnalleri saklamıştır zira sultan tahttan indirildikten sonra dairesindeki sandıklarda açılmamış jurnaller bulunmuştur. Ayrıca II. Abdülhamid'in jurnallere, jurnali takdim eden kişiye ve mevkisine göre değer verdiği de bilinmektedir.⁷¹ II. Abdülhamid ordu komutanlıklarına da güvendiği subayları tayin etmekte ve onları uzun süre görevde tutmaktadır. Örneğin, 1891 yılında *Serasker* yani Genelkurmay Başkanı olan Mehmed Rıza Paşa bu görevde 1908 yılına kadar kalmıştır. Yine güvenlikle ilgili devlet görevlilerinden Zabtiye Nazırı Ahmed Şefik Paşa 1896'dan 1908'e, Dâhiliye Nazırı Mehmed Faik Memduh Paşa 1895'ten 1908'e kadar görev yapmışlardır. Kendisinden önceki bazı Osmanlı padişahlarının şeyhülislam fetvasıyla tahttan indirildiğini bilen II. Abdülhamid çok güvendiği Mehmed Cemaleddin Efendi'yi de 1891'den 1909'a kadar şeyhülislamlık makamında tutmuştur.⁷² Sultana göre, kendisine, çevresine ve çalışma arkadaşlarına yönelik ve süreklilik arz eden çok sayıda komplo ve entrika kurulmaktadır. Bu yüzden sultan perde arkası oyunları öğrenmek, döndürülen entrikalara vâkıf olmak ve bu konularda icap eden ne ise yapılmasını istemektedir.⁷³

II. Abdülhamid kişisel güvenliğine önem vermesinin yanında İstanbul'da ve ülke genelindeki asayişsizlik durumlarından da çekinmekte, bu tip durumlarda derhal önlemler alınmasını istemektedir. Sultan, alınan tedbirlere ilişkin olarak da güvenlik güçlerini özellikle uyarmakta, sivil halkla hiçbir şekilde karşı karşıya gelinmemesi hususunu vurgulamaktadır.⁷⁴ Toplumsal denetim ve güvenlik açısından, II. Abdülhamid döneminin denetleme aygıtıyla ilgili olarak iki tez ortaya koymak mümkündür: Birinci tez, devletin, kendini düzenin tek teminatı olarak meşrulaştırmasındaki yetersizliği; ikinci tez ise devletin söz konusu denetleme aygıtının, denetleme gücünü tüm topluma yaydığıdır. Levy-Aksu'ya göre bu iki tez birbirini dışlamamaktadır.⁷⁵ Gerçekten de hem İttihat ve Terakki'nin faaliyetleri ve bu faaliyetlerin sonucu gerçekleşen 1908 Devrimi düşünüldüğünde devlet, düzeni koruyamamış ve İttihatçılara engel olamamış, denetleme aygıtı başarısız olmuş; hem

---

⁷¹ İrtem, **a.g.e.**, s. 24

⁷² Engin, **a.g.e.**, s. 43.

⁷³ Georgeon, **a.g.e.**, s. 218.

⁷⁴ Engin, **a.g.e.**, s. 40-41.

⁷⁵ Levy-Aksu, **a.g.e.**, s. 43.

de II. Abdülhamid uzun yıllar imparatorluğun başında bulunmuş, imparatorlukta kamu düzeni genel anlamda sağlanmaya çalışılmış ve bu anlamda devletin denetleme aygıtı başarılı olmuştur.

Ne olursa olsun, XIX. yüzyıldan XX. yüzyıla geçişte, II. Abdülhamid döneminde Yıldız İstihbarat Teşkilatı'nın faaliyetlerinin de içinde olduğu ve güvenlik açısından devletin işlerliğini sürdürülebilirliğini sağlayan farklı denetim aktörlerinin ve hesaplarının birbirlerine göre ağırlığını saptamak güç görünmektedir. Bu noktada II. Abdülhamid rejiminin yanında II. Meşrutiyet döneminin siyasi yönelimlerini de hesaba katmak gerekmektedir.⁷⁶ İttihatçılar da II. Abdülhamid gibi devletin güvenlik mekanizmalarının sağlıklı bir şekilde işletilmesini önemseyen güvenlikçi bir anlayışla hareket edecekler, ancak İttihatçıların tercihi, sultana gönderilen jurnallerle işleyen bir istihbarat organizasyonundan ziyade, hiyerarşisi ve işleyiş tarzı belirgin, tek bir çatı altında istihbarat faaliyetlerini yürüten kurumsal bir istihbarat yapılanması olacaktır.

2. Teşkilat-ı Mahsusa

II. Abdülhamid döneminde istihbarat işlerine fazlasıyla önem verilmiş, sultan istihbarat işlerini bizzat idare etmiştir. Sultanın istihbarat organizasyonu Yıldız İstihbarat Teşkilatı da Balcıoğlu'na göre Batılı devletlerin kendi emellerini gerçekleştirme yolunda engel teşkil ettiğinden ve Batılı devletlerce hedef alınmıştır.⁷⁷ Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki dönem güvenlik meseleleri bağlamında kilit bir dönem olmuştur çünkü II. Abdülhamid döneminde toplum üzerindeki denetimin giderek artması sonucunda ortaya çıkan eğilimler bu dönemde sistematize edilip daha belirgin hale getirilmiş, güvenliğe ilişkin tutulan kayıtlara da özel önem verilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında kamu düzeni artık sadece bireysel algıya dair bir konu olarak değerlendirilmemekte bu algının da ötesine geçilmektedir.⁷⁸

---

⁷⁶ a.g.e., s. 307.

⁷⁷ Mustafa Balcıoğlu, **Teşkilat-ı Mahsusedan Cumhuriyet'e**, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, Ağustos 2004, s. 1.

⁷⁸ Levy-Aksu, a.g.e., s. 120, 125. Levy-Aksu II. Abdülhamid döneminde 1908 Devrimi'nin ardından polis zabıtlarının rasyonelleşmeye başladığını, suç istatistiklerinin tutulduğunu, Avrupa'dan örnek durumlarla da kıyaslamalara gidildiğini belirtmektedir. a.g.e., s. 120.

XX. yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu'nun güvenlik aygıtları içerisinde belki de en kritik görevleri üstlenmiş olan Yıldız İstihbarat Teşkilatı'nın faaliyetlerine, II. Meşrutiyet'in ilanının hemen sonrasında, 29 Temmuz 1908 tarihli Meclis-i Vükelâ (Bakanlar Kurulu) kararname ve 30 Temmuz 1908 tarihli *irade* ile son verilmiş,⁷⁹ teşkilatın görevleri Miralay Galip Bey'in başında bulunduğu Emniyet-i Umumiye'ye devredilmiştir.⁸⁰ İmparatorluğun güvenlik aygıtları, 13 Nisan 1909 (31 Mart) ayaklanmasından sonra, halk kitlelerinin gerici ve yıkıcı güçlerin amaçlarına alet edilebileceği endişesini taşımaktadır. Bu endişe kendini açıkça göstermekte ve dolayısıyla güvenlik tedbirleri ve denetimler de arttırılmaktadır.⁸¹ Bunun yanında II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, sansür yüzünden sayısı az ve içeriği de sansüre uğramış basının birdenbire özgürleşmesi ve yayınların sayısının da üç dört misli artması sonucunda, özellikle siyaset yarışına girişenler birbirlerini jurnalcilikle suçlamaya başlamışlar ve basını da bu yönde yoğun bir şekilde kullanmışlardır. Pek çok önemli isme, siyasi rakipleri tarafından jurnalcı damgası vurulmaya çalışılmıştır.⁸²

Tüm bu meseleler bir arada düşünüldüğünde İttihat ve Terakki'nin ülke yönetimini tamamen ele alamasa da yönetimdeki etkisini hissettirmeye başladığı dönemde, ülke güvenliğinin sağlanmasında istihbaratın önemini koruduğu anlaşılmaktadır. İmparatorlukta yeni dengeler oluşmakta ve bu süreçte haber ve bilgi temini, dolayısıyla da istihbarat faaliyetleri önem kazanmaktadır. Stoddard, İttihat ve Terakki'nin önde gelen üç lideri, Talat Paşa, Cemal Paşa ve Enver Paşa'nın 1911-1918 yılları arasında ayrı ayrı, kendilerine bağlı özel istihbarat organizasyonları oluşturduğundan bahsetmektedir.⁸³ Teşkilat-ı Mahsusa, bu paşalardan Enver Paşa'nın, ülkedeki iç tehditlerin varlığından hareketle, gizli bir yarı askerî teşkilatın Osmanlı İmparatorluğu'nun birliğinin ve toprak bütünlüğünün korunmasına yardımcı olacağını düşünerek oluşturmuş olduğu teşkilattır.⁸⁴

---

⁷⁹ İlter, **a.g.m.**, s. 249.

⁸⁰ Balcıoğlu, **a.g.e.**, s. 1.

⁸¹ Levy-Aksu, **a.g.e.**, s. 247.

⁸² Koloğlu, **a.g.e.**, s. 45-46.

⁸³ Philip H. Stoddard, **Teşkilât-ı Mahsusa**, Arma Yayınları, İstanbul, Eylül 2003, s. 147.

⁸⁴ **a.g.e.**, s. 52.

Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluş tarihine dair farklı kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. Bazı kaynaklara göre Teşkilat'ın kuruluş tarihi 5 Ağustos 1914'tür. Bu kaynaklara göre Enver Paşa teşkilatın kuruluşuna dair gizli bir emir yayınlamış ve böylece Teşkilat-ı Mahsusa resmî bir kimlik kazanmıştır. Ancak Stoddard 1913 yılında Teşkilat-ı Mahsusa'nın Batı Trakya faaliyetlerinden bahsedildiğini not etmekte ve Teşkilat'ın kuruluş tarihinin 5 Ağustos 1914'ten önce olduğuna işaret etmektedir. Eşref Kuşçubaşı ise teşkilatın 1911-1913 arası bir tarihte gayriresmî de olsa Teşkilat-ı Mahsusa olarak adlandırılmaya başlandığı görüşündedir. Kuşçubaşı ayrıca, Garbî Trakya Hükümet-i Muvakkatesi, Umur-u Şarkiyye, Fedai Zâbitan ya da Teşkilat-ı Mahsusa, hangi ismi taşırsa taşısin söz konusu yapılanmanın Enver Paşa yönetiminde aynı tür faaliyetleri yapan aynı insanlardan oluştuğunu vurgulamakta, bu teşkilatın 1903-1907 yılları arasında -o dönemde Teşkilat-ı Mahsusa ismiyle bilinmese de- oluşmaya başladığını eklemektedir.⁸⁵ İter ise, ATASE arşiv belgelerine göre Teşkilat-ı Mahsusa'nın resmî olarak 30 Kasım 1913 tarihinde kurulduğunu söylemektedir. Teşkilat'ın ilk başkanı Süleyman Askeri Bey (30 Kasım 1913-14 Nisan 1915), ikinci başkanı Ali Bey Başhampa (24 Mayıs 1915-31 Ekim 1918), son başkanı ise Hüsameddin (Ertürk) Bey'dir. (5 Aralık 1918-?).⁸⁶

Teşkilat-ı Mahsusa, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıpranmaya başlamış bürokrasisinin özelliklerini üzerinde taşımamaktadır ve daha dikkatlice oluşturulmuş bir yapıya sahiptir. Açık ve gizli idari aygıtı, gizli hücreleri, bir yetiştirme ve eğitim merkezi mevcuttur.⁸⁷ Direkt Harbiye Nezareti'ne bağlı olan ve özel şifrelerle çalışan Teşkilat-ı Mahsusa 7 şube ve 21 masadan müteşekkildir.⁸⁸

---

⁸⁵ **a.g.e.**, s. 54. Stoddard çalışmasında Teşkilat-ı Mahsusa terimini 1911-1918 arası dönemde faal olan teşkilatı ifade etmek için kullandığını ifade etmektedir.

⁸⁶ İter, **a.g.m.**, s. 250. İter, Teşkilat-ı Mahsusa'nın resmî kuruluş tarihini 30 Kasım 1913 olarak verirken Bilgin ise 5 Ağustos 1914'te Teşkilat'ın kurulmasının resmîyet kazandığını söylemektedir. Mehmet Bilgin, **Teşkilât-ı Mahsusa'nın Kafkasya Misyonu ve Operasyonları**, Ötügen Yayınları, İstanbul, Ocak 2017, s. 111. Bilgin'e göre, 2 Ağustos 1914 günü Almanlarla gizli ittifak imzalanmış ve o günün akşamı İttihat ve Terakki Partisi Merkez-i Umumisi'nde yapılan bir toplantı ile özel ve gizli bir teşkilat kurulmasına karar verilmiştir. Toplantıda böyle bir teşkilatın kurulmasını isteyen ve bu gerekliliği öne sürenler Enver Paşa ve Talat Paşa olmuşlardır. **a.g.e.**, s. 109.

⁸⁷ Çınar, **a.g.e.**, s. 154.

⁸⁸ İter, **a.g.m.**, s. 250-251. Hiçyılmaz'a ise Teşkilat'ın, İttihat ve Terakki'nin yönetimi ele almasından sonra Sultan Reşad'ın onayı ile resmen kurulduğunu ve Sadrazam'a bağlandığını; bağımsız hareket eden Teşkilat'ın sadece Sadrazam ve Harbiye Nazırı'na bilgi verdiğini söylemektedir. Ergun Hiçyılmaz, **Teşkilatı Mahsusa**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, s. 39.

Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi birliğinin korunması ve imparatorluk topraklarındaki ayrılıkçı hareketlerin önlenmesi için çalışan Teşkilat-ı Mahsusa, modern anlamda kurulmuş olan ilk Türk istihbarat teşkilatıdır.⁸⁹ Teşkilat-ı Mahsusa, imparatorluk içindeki ihanetler ve imparatorluk dışından saldırılar gibi önemli sorunlarla ilgilenmektedir.⁹⁰ Teşkilat'ın kurulmasındaki ana amaç silahlı çete ve gruplar oluşturarak düşmanı zayıfata uğratmaktır. Teşkilat-ı Mahsusa'nın bu çalışmaları sonrasında ordunun, Teşkilat-ı Mahsusa'nın açtığı yolda Almanya'nın Müslüman ülkelerin de desteğiyle karşı ittifakı bertaraf etmesi planlanmaktadır.⁹¹ Teşkilat-ı Mahsusa'nın başlıca görevleri içerisinde; propaganda, casusluk, karşı casusluk faaliyetleri yapmak, casusluk faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için hücreler ve başka gizli gruplar oluşturmak, askerî ve yarı askerî operasyonlar yapmak, bu operasyonlar için düzensiz kuvvetleri silah altına almak, düzensiz kuvvetleri eğitip yönetebilecek kapasiteye sahip çete savaşında uzman kadrolar oluşturmak yer almaktadır.⁹²

Teşkilat-ı Mahsusa, faaliyet yürüttüğü bölgenin yerel unsurlarından da faydalanmakta, bu yerel unsurlar İttihat ve Terakki'nin bölgesel kadroları içerisinde de seçilebilmektedir. Örneğin, Teşkilat'ı Mahsusa'nın Kafkasya Misyonu'ndaki lider kadroları İstanbul'dan gönderilmekte ancak yerel unsurlar İttihat ve Terakki'nin Erzurum ve Trabzon'daki kadroları arasından seçilmektedir. Misyon şefleri ihtiyaca binaen bazı vasıflı elemanların istihdamını da hatta bazen isim de belirtmek suretiyle sağlayabilmektedir. Teşkilat, eleman temininde hapisanedeki mahkûmlardan da faydalanırken bu mahkûmlar cephede savaşmayı kabul eder ve görevlerini eksiksiz yerine getirirlerse cezaları affedilmektedir.⁹³ *Fedai* kadroları da Teşkilat-ı Mahsusa içerisinde yer bulabilmektedir. İttihat ve Terakki içerisinde *fedai* kavramı, Teşkilat-ı Mahsusa'nın resmen kuruluşundan önceki özel bir kadro için kullanılmaktadır. *Fedailer II*. Meşrutiyet'in ilanından önce İttihat ve Terakki'ye girmişler ve Cemiyet'ten aldıkları emirleri tam bir feragat ve itaat ile hiçbir kayda ve şarta tabi

---

⁸⁹ Saif Yılmaz, “Ulusal Güvenlik ve İstihbarat: Türkiye ve ABD Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Doktora Tezi**, Ankara, 2005, s. 146. Hiçyılmaz, Teşkilat-ı Mahsusa'nın isim babasının Veteriner Albay Rasim Bey olduğunu söylemektedir. Hiçyılmaz, **a.g.e.**, s. 39.

⁹⁰ Stoddard, **a.g.e.**, s. 52.

⁹¹ Hiçyılmaz, **a.g.e.**, s. 17

⁹² Stoddard, **a.g.e.**, s. 148.

⁹³ Bilgin, **a.g.e.**, s. 126-128.

olmaksızın tatbik etmişlerdir. *Fedailerin* İttihat ve Terakki namına yapılan tehditler, siyasi cinayetler ve baskınlarda kullanıldıkları bilinmektedir. Bununla birlikte, İtalyanların Libya saldırısının üzerine bölgeye *Fedai Zabitan* ismini kullanan özel bir kadroyla gidildiği de bilinmektedir.⁹⁴ Tunaya da *fedailer*, kendilerine verilen görevleri yerine getirmekle yükümlü İttihatçı özel ajanlar olarak tanımlamaktadır.⁹⁵

İttihat ve Terakki ile bütünleşmiş, bir askerî eylem ve istihbarat örgütlenmesi olan⁹⁶ Teşkilat-ı Mahsusa'nın örgütlenme modeli de İttihat ve Terakki'nin örgütlenme modeline uygundur. Başkanı, Merkez-i Umumisi, merkezde çeşitli şubelerden oluşan bürokrasisi ve geniş bir coğrafyada örgütlenmeleri yapan misyon şefleri bulunmaktadır. Teşkilat-ı Mahsusa merkezi bürokrasisi ve kadroları Harbiye Nezareti bünyesinde yer almaktadır. Harbiye Nezareti'nde ve doğrudan Enver Paşa'ya bağlı çalışan, başında da Yüzbaşı Ömer Fevzi'nin bulunduğu özel büro, Teşkilat-ı Mahsusa'nın merkezi bürokrasisini teşkil etmiştir.⁹⁷ Teşkilat-ı Mahsusa'nın kurucusu Enver Paşa'nın, bu teşkilatın oluşturulmasında, askerî ataşe olarak bulunduğu Berlin'de Almanlardan etkilenmiş olması da söz konusudur. Bunun yanında Enver Paşa'nın 1911-1912'deki Libya tecrübesi de Paşa'nın Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluşuna dair fikirlerini kökleştirmiştir.⁹⁸

Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kafkasya Misyonu'nun yazışmaları, Teşkilat'ın hem Enver Paşa'ya hem de Talat Paşa'ya bağlı olduğunu göstermektedir. Teşkilat, Harbiye Nezareti bünyesinde olması nedeniyle doğal olarak Enver Paşa'ya bağlı olmakla birlikte, istihbarat raporları Talat Paşa'ya da gönderildiğinden fiilen Talat Paşa'ya da bağlı durumdadır. Örneğin Kafkas cehesindeki tüm Teşkilat yazışmaları Erzurum ve Trabzon valilerinin imzası ve Dâhiliye Nezareti şifresi ile Talat Paşa'ya gönderilmektedir. Şifreler çözümlenerek suretler Teşkilat-ı Mahsusa Heyet-i İdaresi'ne,

---

⁹⁴ Koloğlu, **a.g.e.**, s. 77.

⁹⁵ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938) - Birinci Kitap: Kanun-ı Esasi ve Meşrutiyet Dönemi (1876-1918)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Temmuz 2016, s. 132. Tunaya ayrıca İttihat ve Terakki'nin disiplinli bir parti olduğunu, 1910 yılında partide bazı bölünmelerin yaşandığını, bu gibi kopma ve bölünmelerden sonra parti disiplininin sağlanmasında fedailerden faydalandığını söylemektedir. Tunaya'ya göre parti disiplini *fedailer* tarafından pekiştirilmiştir. **a.g.e.**, s. 152.

⁹⁶ **a.g.e.**, s. 153.

⁹⁷ Bilgin, **a.g.e.**, s. 111-113.

⁹⁸ Koloğlu, **a.g.e.**, s. 67-68, 71. Bilgin'e göre, kuruluşundan lağvedilmesine kadar Teşkilat'ın gerçek lideri ve beyni Dr. Nazım'dır. Bilgin, **a.g.e.**, s. 112.

Harbiye Nezareti'ne, lüzumu halinde de Emniyet Umum Müdürlüğü'ne ve İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisi'ne iletilmektedir.⁹⁹

Teşkilat-ı Mahsusa savaş bütçesi içerisinde pay almaktadır. Ancak Teşkilat'ın geniş bir alanda faaliyet yürütmesi, kadroları ve gerekli teçhizatı için büyük çapta harcamalar yapılmasını gerektirmiş ve örneğin yerel liderlere ve onların kurduğu kuvvetlere dağıtılan para, bilinen bütçe ödeneğinin dışından, gizli ödeneklerle sağlanmıştır.¹⁰⁰ Teşkilat'ın, Teşkilat-ı Mesture olarak adlandırılan bir özel bütçesi bulunmaktadır.¹⁰¹ Teşkilat özellikle operasyonel faaliyetlerinde Almanya'dan sağlanan bütçe ve silahlardan da maksimum düzeyde faydalanmaya çalışmaktadır. Örneğin, Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kafkasya Misyonu görevlileri, Almanların Hristiyan Gürcülerden oluşan bir Gürcü Lejyonu kurma planını öğrenmişler, bu planın işleyişinde kullanılacak Alman bütçesi ve silahlarıyla Batum-Artvin-Kars bölgesindeki Müslüman ve Acaralıların da silahlandırılıp Rus ordusunun geri bölgesinde isyanlar çıkarılabileceğini düşünmüşlerdir.¹⁰²

Osmanlı İmparatorluğu'nda Teşkilat-ı Mahsusa konusunun irdelenmeye başlanması 1918 yılının Kasım ayında Meclis-i Mebusan'ın açtığı tahkikatlarıdır. Bu tahkikatlarda esas olarak, İttihat ve Terakki'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimini fiilen kontrolü altında tuttuğu 1913-1918 arası dönemde izlediği politikalar ve yaptığı eylemler araştırılmaktadır. Özel tahkikat komisyonlarından Beşinci Şube ise Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa nasıl girdiğini üzerinde durmakta ve özel olarak İttihatçıların savaşı nasıl idare ettiğini incelemektedir. Beşinci Şube, hepsi de İttihatçı eski nazır olan on bir kişinin tanıklığına başvurmuştur. Tanıklara sorulan her on sorudan biri Teşkilat-ı Mahsusa'ya ilişkindir. Soru içeriğinde İttihatçılardan oluşan yönetimin çeşitli eşkıya ve çeteci gruplarla

---

⁹⁹ Bilgin, **a.g.e.**, s. 115. Bilgin, istihbarat raporlarının hem Enver Paşa'ya hem de Talat Paşa'y gönderilmesinin İttihat ve Terakki'nin yapısından kaynaklanan bir zorunluluk olduğunu söylemektedir.

¹⁰⁰ Hiçyılmaz, **a.g.e.**, s. 67.

¹⁰¹ Çınar, **a.g.e.**, s. 154.

¹⁰² Bilgin, **a.g.e.**, s. 126.

işbirliği yaptığı, anayasaya karşı suç işlediği, söz konusu eşkıya ve çeteci gruplardan birinin de Teşkilat-ı Mahsusa olduğu idda edilmektedir.¹⁰³

Komisyonla ifade verenlerden biri olan ve 1913-1917 yılları arasında sadrazamlık görevinde bulunan Said Halim Paşa ifadesinde Teşkilat-ı Mahsusa'nın ordunun bir parçası olduğunu, bu teşkilatın sorumluluğunun sadrazamlık makamında olmadığını ve kendisinin kişisel olarak Teşkilat'ı onaylamadığını söylemiştir. Said Halim Paşa ifadesinde ayrıca Enver Paşa'dan teşkilatı dağıtmasını tekrar tekrar istediğini de belirtmiştir. Özel tahkikat komisyonlarından Beşinci Şube'nin ifadesine başvurduğu bir başka eski İttihatçı ise İsmail Canbulat'tır. Canbulat, Dâhiliye Nazırı olarak görev yaptığı dönemde teorik de olsa yeraltı faaliyetleri hususunda bilgi sahibi olması gereken biri olmasına rağmen ifadesinde Teşkilat-ı Mahsusa'nın iç güvenlikle ilgili değil dış güvenlikle ilgili bir birim olduğunu söylemiştir. İfadesine başvuru yapanlardan Maarif Nazırı Ahmed Şükrü Bey Teşkilat'ın Harbiye Nazırı ve ordu komutanlıklarının ilgilendiği özel bir birim olduğunu; Adliye Nazırı İbrahim Bey Teşkilat'ın kabineyle herhangi bir ilgisi olmayan ve askerî alana dâhil bir yapı olduğunu söylemiştir. Diğer tanıklar ise Teşkilat-ı Mahsusa isimli bir yapılanmadan tamamen habersiz olduklarını ifade etmişlerdir.¹⁰⁴

Stoddard'a göre Teşkilat-ı Mahsusa'nın başarıları sınırlı kalmış ve bir bütün olarak bakıldığında I. Dünya Savaşı'nın akışını etkilememiştir ve bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun güçsüzlüğünden de kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte Stoddard'a göre Teşkilat, İtilaf Devletleri'nin sömürgelerindeki Müslümanların sahip olduğu İslam birliği düşüncesinin gizil bir güç olmadığını fark edememiş ve yanlış bir varsayım ile bu bölgelerdeki Müslümanların Osmanlı İmparatorluğu'na yardımcı olacakları ve savaşın seyrini değiştirebileceklerini düşünmüştür. Stoddard ayrıca Teşkilat'ın Trablus ve Bingazi'deki başarılarına güvenerek düzensiz kuvvetlerin askerî gücünü de olduğundan büyük olarak gördüğünü söylemektedir. Teşkilat mensupları ise gösterilen çaba ve harcanan paranın karşılığının kat kat alındığı inancını taşımaktadır; savaş kazanılamamış olsa da İtilaf Devletleri'nin insan ve malzeme kaybetmesi ve savaşın uzaması sağlanmıştır. Bu bağlamda Teşkilat-ı

---

¹⁰³ Stoddard, **a.g.e.**, s. 49-50.

¹⁰⁴ **a.g.e.**, s. 50-51.

Mahsusa'nın, Teşkilat'ın özgül hedeflerini çok iyi kavramış, devleti korumak için büyük bir gayretle çalışan ve yaratıcılıklarını da kullanan dikkate değer insanları bir araya getirmiş bir istihbarat organizasyonu olduğunu söylemek de mümkündür.¹⁰⁵

3. Karakol Cemiyeti ve Zâbitan, Yavuz, Hamza, Felah Grupları

Carl Zimmerman'a göre büyük tarihi devrimlerin "bir felsefeye ve halkın desteğine dayanan bir programa sahip olmaları lazımdır." Türkiye de kendisini yok etmeye uğraşan güçler karşısına kökten bir inkılapla çıkmıştır. Zimmerman için Türk inkılabı, insanlığın XX. yüzyıldaki köklü değişiminin bir parçasından başka bir şey değildir.¹⁰⁶

Dünyanın neresinde olursa olsun sosyal ve siyasal hareketlilik doğal olarak istihbarat teşkilatları üzerinde hem doğrudan hem dolaylı etkiler yapabilmektedir. Türk istihbaratı da Türkiye'deki sosyal hareketlerin gelişimine ve siyasi değişimlere paralel olarak bazı değişim ve dönüşümlerden geçmiş, süreklilik de arz eden bir yeniden yapılanma süreci içerisinde olmuştur. Türk istihbaratının gelişimi ve yeniden yapılanma faaliyetleri özellikle Milli Mücadele dönemi gelişmeleriyle doğrudan ilintili olmuş, Türk istihbaratı özellikle bu süreçte çok önemli tecrübeler kazanmıştır. Türkler, Mondros Mütarekesi sonrasında ülkelerinde başlayan işgal hareketlerine Kuva-yı Milliye ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ile cevap vermeye başlamış, bununla birlikte, işgal hareketlerine karşı faaliyet yürüten istihbarat teşkilat ve grupları oluşturma yoluna da gitmişlerdir. Bunların en önemlilerinden biri de İstanbul'da kurulan Karakol Cemiyeti'dir.

Karakol Cemiyeti'nin faaliyetleri, Cemiyet'in kurucularından Galatalı Şevket'in ifadesine göre; İtilaf Devletleri'nin İstanbul'a gelişinden sonraki taşkınlık zamanlarında, 13 Kasım 1918 tarihinden sonra başlamıştır. Galatalı Şevket Karakol Cemiyeti'ni Kemaleddin Sami, Binbaşı Ali Rıza, Albay Kara Vasıf, Kurmay Yüzbaşı Edip Servet, Avukat Refik İsmail Bey ve Baha Sait Bey ile birlikte kurduklarını

¹⁰⁵ a.g.e., s. 149-150.

¹⁰⁶ Halil İncılık, **Atatürk ve Demokratik Türkiye**, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 164. İncılık'a göre sosyal bir hareket olarak anlaşılması gereken bu insanlık devrimi, günümüzde dünya ölçüsünde devam etmektedir. a.g.e., s. 164.

söylemektedir.¹⁰⁷ Karakol Cemiyeti merkezi beş kişiden oluşmaktadır ve bu beş kişiden her biri bir daireye başkanlık etmektedir. Daire başkanlarının, diğer üyelerin bilgisi dışında şube açma ve istediği sayıda eleman alma yetkileri bulunmaktadır.¹⁰⁸ Karakol Cemiyeti'nin tüzük ve programını Kara Vasıf hazırlamıştır. Cemiyet'in isminin Karakol olmasını teklif eden ise Baha Sait Bey'dir. Karakol'un Anadolu ile bağlantısını Kocaeli'de bulunan Menzil Teşkilatı sağlamaktadır. Menzil Teşkilatı'nın kumandanı, Maltepe Atış Okulu Müdürlüğü görevinde de bulunmuş olan Yenibahçeli Şükrü Bey'dir.¹⁰⁹ İstanbul'dan Anadolu'ya askerî malzemelerin ve personelin geçirilmesinde Menzil Hattı Milli Mücadele'nin sonuna kadar faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir.¹¹⁰

Enver ve Talat Paşa'dan alınan direktifle kurulmuş olan Karakol Cemiyeti'nin amacı, İtilaf Devletleri ile yapılan mücadeleye devam etmek, İttihat ve Terakki'yi Karakol Cemiyeti ismi altında yaşatmak ve İttihatçıları bir arada tutup korumaktır. Karakol Cemiyeti daha sonra Anadolu'daki Milli Mücadele'ye destek veren ve daha geniş alanda faaliyet yürüten bir teşkilata dönüşmüştür. Ancak Mustafa Kemal Paşa Karakol Cemiyeti'nin faaliyetlerine her zaman temkinli yaklaşmıştır. Bunun sebebi Karakol'un İttihatçı liderlerle olan bağlantılarıdır.¹¹¹ Mustafa Kemal Paşa Kara Vasıf'la Sivas Kongresi sırasında görüşerek Karakol Cemiyeti'nin lağvedildiğini bildirecek ancak bu görüşme sonrasında da Karakol Cemiyeti İstanbul'daki Müslümanların korunması, askerî depolarda bulunan

---

¹⁰⁷ Ergun Hiçyılmaz, **Karakol - Türk Devrimi'nde Bir Gizli Örgüt**, Destek Yayınevi, İstanbul, Ağustos 2012, s. 33.

¹⁰⁸ Bülent Çukurova, **Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları**, Ardıç Yayınları, Ankara, 1994, s. 31. Çukurova'nın çalışması Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü ve Askeri Tarih ve Stratejik Etütler Başkanlığı arşivlerinden edinilen belgeler üzerine kurulu titiz bir çalışmadır. Çalışmada Milli Mücadele döneminde özellikle İstanbul'da istihbarat ve propaganda amaçlı oluşturulan yapılanmalar incelenmekte, Ankara ile bağlantıları, bilgi aktarım süreçleri ve Ankara'nın istihbarata verdiği önem üzerinde durulmaktadır. Pek çok Türk istihbarat teşkiline ilişkin olarak arşiv belgelerine dayalı bilgiler verilirken yine Türk istihbarat teşkilerinden olan Müsellah Müdafaa-i Milliye elemanlarının bilgi notları, raporları ve resmî yazışmaları çalışmanın odaklandığı konular bağlamında önemli bilgiler sağlayan arşiv malzemeleri olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca çalışma boyunca, İngiliz gizli servisinin Türkiye'deki faaliyetlerine, azınlıkları manipüle etme çabalarına, dinî gruplarla ve din adamlarıyla temaslarına ilişkin de bilgiler verilmektedir.

¹⁰⁹ Hiçyılmaz, **Karakol - Türk Devrimi'nde Bir Gizli Örgüt**, s. 60-61.

¹¹⁰ Erdal Aydoğan, Asaf Özkan; *“İstanbul'da Bir Ara Seçim: Yenibahçeli Şükrü Bey ile Nurettin Paşa'nın Mebusluğu Meselesi ve İstanbul Gizli Grupları Arasındaki Mücadele”*, **Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi - Belgi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 3 (Kış 2012/1), Denizli, 2012, s. 326.

¹¹¹ **a.g.m.**, s. 325-326.

silahların Anadolu'ya gönderilmesi, Anadolu'nun ihtiyaç duyduğu nitelikte subayların ve sivillerin Anadolu'ya geçirilmesi gibi faaliyetlerine bir şekilde devam edecektir.¹¹²

Anadolu'ya personel sevkiyatında öncelikli olan subayların ve teknik elemanların sevkiyatı olmuştur. Başlangıçta Anadolu'dan istenilen kişiler Karakol'a bildirilmekte, bu bildirim de Karakol Cemiyeti'nin kaçakçılık faaliyetleriyle ilgilenen bölümüne iletilmekte, buradan da Harbiye Nezareti'nin Zat İşleri Masası'na iletilen isimler atama yoluyla Anadolu'ya gönderilmeye çalışılmaktadır. Ancak bu durumun süreklilik arz etmesi bir süre sonra işgalcilerin dikkatini çekmiş ve bundan sonra ordu mensupları sivil giysileriyle ve kendilerinin Anadolu'ya geçişinin uygun olduğuna dair tanzim edilmiş belgeleriyle Anadolu'ya geçmeye devam etmiştir.¹¹³

Karakol Cemiyeti'nin basın, propaganda ve casusluk bölümlerinden meydana gelen istihbarat servisinde en önemli rolleri oynayan kişiler Ali Rıza Bey, Kemaleddin Sami Bey ve Edib Servet Bey'dir. Basın bölümünün başında olan Ali Rıza Bey aynı zamanda İleri gazetesinde de yazılar yazmaktadır. İstanbul'da Kafkas Fırkası Kumandanı olan Kemaleddin Sami Bey ise propaganda bölümünün başındadır. Karakol Cemiyeti'nin propaganda bölümü Türklerin haklarını İngiliz, Fransız ve İtalyanlara anlatmayı ve böylelikle Türkler lehine bir kamuoyu oluşturmayı amaçlamaktadır. Casusluk bölümünün başında ise Kurmay Yarbey Edib Servet Bey bulunmaktadır. Bu bölüm hem düşman karargâhlarına hem de düşmanla işbirliği içerisinde olan grupların içerisine sızmayı hedeflemekte ve bu sızma faaliyetlerinde de başarılar sonuçlar alabilmektedir. Örneğin yabancı elçiliklere yerleştirilen espionaj görevlileri sayesinde çok sayıda belge elde edilebilmiş, elde edilebilen bu belgelere ait içerik bilgileri şifreli telgraflarla Anadolu'ya ulaştırılabilmektedir.¹¹⁴

Karakol, silah ve cephe kaçırmak dışında, bu eylemlerin gerçekleştirilmesi için gizli haberleşmeleri de sağlamaktadır. Bunun yanında işgal kuvvetlerinin yeni atamaları da takip edilmektedir. Karakol Cemiyeti İstanbul'daki münferit ya da

---

¹¹² a.g.m., s. 326.

¹¹³ Hiçyılmaz, **Karakol - Türk Devrimi'nde Bir Gizli Örgüt**, s. 71.

¹¹⁴ a.g.e., s. 68-69.

gruplarla sürdürülen çatışmalardan mümkün olduğu kadar uzak kalmaya çalışmıştır. Karakol'un ana gayesi İstanbul'daki işgal güçlerine karşı silaha sarılmak yerine, bu silahları ve silahları kullanabilecek kapasitede kişileri Anadolu'ya sevk etmektir.¹¹⁵ Bu noktada Karakol Cemiyeti mensuplarının, istihbarat faaliyetlerinin icrasında sahada görev yapan istihbarat mensuplarının önemli önceliklerinden olan kendi fiziki güvenliklerinin sağlanması hususuna da oldukça dikkat ettikleri görülmektedir.

İstanbul'un işgali sonrasında yakalanmaktan ve sürgüne gitmekten kurtulan ve İstanbul'da gizlenmeye başlayan Karakol mensupları Zâbitan Grubu ve Yavuz Grubu adı altında istihbarat faaliyetlerine devam etmişlerdir.¹¹⁶ Zabitan grup amirleri Muğlalı Mustafa Bey, Yüzbaşı Halim Bey, Yüzbaşı Kemal Bey ve sivillerden İlhami Bey'dir.¹¹⁷ Karakol'un eski Üsküdar Şubesi Reisi Muğlalı Mustafa Bey tarafından 27 Ekim 1920'de oluşturulmuş olan grubun¹¹⁸ önde gelen diğer isimleri General Ali Rıza Artunkal, Levazım Binbaşı İbrahim Bey, Yüzbaşı Fatihli Latif Bey, Süvari Yarbay Nidai Bey, Nafiz Besim Bey, İstihkam Yarbay Kasım Bey ve Beykozlu Yarbay Reşad Bey'dir.¹¹⁹

Grubun 1920 yılının son aylarında Ankara için gözden düşmeye başladığı anlaşılmaktadır çünkü Fevzi Paşa grubun kasten, İngilizler hesabına çalışmak üzere bir takım zabiti Anadolu'ya sevk ettiğini düşünmekte, Fevzi Paşa tarafından İnebolu İstihbarat Zabıtlığı'ne yazılan şifre yazıda hiçbir tarafa sezdirilmeden bu konuda acilen tahkikat yapılması istenilmektedir.¹²⁰ Zâbitan Grubunca da kullanılan Karakol mührü ile mühürlü belge ile Ankara'ya kadar gelen Mustafa Sagir'in burada tutuklanması, adı geçen Mustafa Kemal Paşa'ya suikast hazırlığında olduğunun anlaşılması, Zâbitan Grubu'nun önemli istihbarat zafiyetleri gösterebildiğinin kanıtı olmuş, bu olay haricinde de bazı grup üyelerinin kendi ihmalleri sonucu deşifre

---

¹¹⁵ a.g.e., s. 37.

¹¹⁶ Mesut Aydın, "Milli Mücadele Yıllarında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Gizli Gruplar", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi** Ankara, 1989, s. 297.

¹¹⁷ Hiçyılmaz, **Teşkilatı Mahsusa**, s. 322.

¹¹⁸ İter, a.g.e., s. 12. Hiçyılmaz da Zabitan Grubu'nun Muğlalı Mustafa Bey başkanlığında teşekkül ettiğini söylerken grubun faaliyete geçtiği tarih olarak 1920 yılının Ekim ayını işaret etmekte ancak kesin bir tarih kuruluş tarihi belirtmemektedir. Hiçyılmaz, **Teşkilatı Mahsusa**, s. 322.

¹¹⁹ Hiçyılmaz, **Karakol - Türk Devrimi'nde Bir Gizli Örgüt**, s. 34.

¹²⁰ a.g.e., s. 34-35.

olmaları sonucunda grup isim değiştirerek yine Muğlali Mustafa Bey liderliğinde faaliyetlerine devam etmiştir.¹²¹

Zabitan Grubu'nun devamı olan Yavuz Grubu'nun yöneticileri de İttihatçılardan oluşmakta ve bu grup, M.M. ve Felah Grupları ile de ortak çalışmalara imza atmaktadır.¹²² Yavuz Grubu ile Anadolu'ya gönderilen malzemeler arasında çeşitli büyüklüklerde toplar, el bombası, tayyare bombası, bomba fitili, telefon ve telefon kablosu, süngü, telsiz telgraf, tahrip fişeği, tel eldiveni, tel makası, tahrip çantası, tahrip fişeği gibi malzemeler yer almaktadır. Anadolu'ya cephaneye, savaş araç gereçleri ve personel gönderilmesinde Yavuz Grubu içerisinde en faal olan yeler Abidin Bey, Necmi Bey, Hsn Bey, Reşad Bey ve Mustafa Bey iken, bu kişiler yanında hamallar, vapur komiserleri, gümrük muayene memurları ve kaçakçılık faaliyetlerinde kullanılan vapur ve motor personelleri de önemli roller üstlenmişlerdir. Taşımacılık faaliyetlerinde çoğunlukla Fransız ve İtalyan firmalarının araçları kullanılmıştır.¹²³ Muğlali Mustafa Bey 1921 yılı Eylül ayında Anadolu'ya geçince Yavuz Grubu faaliyetleri durma noktasına gelmiştir.¹²⁴

Ankara'nın onayı ile kurulmuş ilk istihbarat grubu ise Hamza Grubu'dur. Felah Grubu'nun çekirdeği olan bu grup Yüzbaşı Neşet Bey tarafından kurulmuş, 23 Eylül 1920 tarihi itibariyle de faaliyetlerine başlamıştır.¹²⁵ Grubun Erkân-ı Harbiye Umum Riyâseti'ne bağlı olduğu bilinmektedir.¹²⁶ Hamza Grubu 15 Aralık 1920'de Mücahid Grubu, Mücahid Grubu da 23 şubat 1921 tarihinde Muharip Grubu ismini

---

¹²¹ İter, **a.g.e.**, s. 12-13.

¹²² Çukurova, **a.g.e.**, s. 47.

¹²³ Hiçyılmaz, **Karakol - Türk Devrimi'nde Bir Gizli rgt**, s. 39-43. Hiçyılmaz bir başka çalışmasında ise Yavuz Grubu bünyesinde faaliyet gösteren en önemli isimlere Yarbay Ltf Bey, Levazım Binbaşı İbrahim Bey ve Filibeli Halim Bey'i de eklemektedir. Hiçyılmaz, **Teşkilatı Mahsusa**, s. 321.

¹²⁴ İter, **a.g.e.**, s. 13. Hiçyılmaz ise Yavuz Grubu'nun 1921'in Mayıs ayı sonlarında faaliyet alanından çekildiğini söylemektedir. Hiçyılmaz, **Karakol - Türk Devrimi'nde Bir Gizli rgt**, s. 35.

¹²⁵ Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1992, s. 3-4. ukurova, **a.g.e.**, s. 41-42'de Felah Grubu'nun önce Moltke adı ile birkaç kişilik bir örgüt olarak kurulmuş olduğu, bu ekibin Yüzbaşı Neşet Bey tarafından 23 Eylül 1920'de genişletilerek Hamza Grubu adını aldığı bilgisi yer almaktadır.

¹²⁶ İter, **a.g.e.**, s. 14. Ferhad ve Kerimi Grupları tehlike arz eden bir durum olduğunda, Hamza Grubu'nun yerine geçecek *ihtiyat grupları* olacaktır. Pehlivanlı, **a.g.e.**, s. 4. Hiçyılmaz da Ferhad Grubu'nun Hamza Grubu'na ihtiyat olarak oluşturulduğunu söylerken, Kurmay Yarbay Mustafa İzzet, Kurmay Yüzbaşı Mehmet Bey'in Ferhad Grubu bünyesinde faaliyet ytten önemli isimler olduğunu belirtmektedir. Hiçyılmaz, **Teşkilatı Mahsusa**, s. 290.

almıştır. Grup son olarak 31 Ağustos 1921 tarihinde Felah Grubu adını almıştır.¹²⁷ Felah Grubu'nun en etkin isimlerinden biri İhsan (Aksoley) Bey'dir. İhsan Bey, istihbarat faaliyetlerinin yürütülmesinde Kurmay Yüzbaşı Neşet Bey ile birlikte çalışmıştır. Mustafa Sagir olayının ortaya çıkarılmasında İhsan Bey'in çalışmalarının da önemli faydası görülmüştür. İhsan Bey ayrıca İstanbul'daki gizli telsiz istasyonlarından birinin de kurucusudur. Bu gizli telsiz merkezi haricinde Ekrem (Baydar) Bey'in kurmuş olduğu başka bir gizli telsiz merkezi de bulunmaktadır ve İhsan Bey ve Ekrem Bey birbirlerinin kurmuş olduğu merkezlerden habersizdir. Anlaşılan o ki birbirinden bağımsız ve habersiz olarak kurulan bu gizli telsiz servislerinden birinin deşifre olması halinde diğeri görevi sürdürmeye devam edebilecektir.¹²⁸ Türk istihbarat gruplarındaki tüm isim değişiklikleri şekli değişiklikler olup söz konusu istihbarat oluşumlarının faaliyetleri Milli Mücadele sonuna kadar devam etmiştir.¹²⁹

4. Askeri Polis Teşkilatı ve Tedkik Heyeti Amirlikleri

İstihbarat örgütleri arasındaki dağınıklık, yaşanan bazı olumsuzluklar ve istenilen şeylerin tam olarak yerine getirilememesi; bunun yanında hasım istihbarat birimlerinin Anadolu'daki faaliyetleriyle halkı Ankara Hükümeti'ne karşı kızdırmaya devam ediyor oluşu ve Türk ordusunun içine sızan ajanların yaptıkları propagandayla Türklerin savaş gücünü kırmak için yoğun çalışmalar içerisinde olmaları Ankara Hükümeti'ni yeni bir istihbarat teşkilatı kurmaya itmiştir.¹³⁰ Kısaca "A.P." ya da "P." olarak da anılan Askeri Polis Teşkilatı Türk Genelkurmayınca oluşturulmuştur. Farklı Türk istihbarat organizasyonları arasında hüküm süren düzensizliğe son vermek, düşmanın espionaj faaliyetlerini engellemek amacıyla kontrespiyonaj faaliyetleri icra etmek ve Türk ordusuna sızıp propaganda çalışmaları yapmaya çalışan kişi ve oluşumları engellemek Askeri Polis Teşkilatı'nın başlıca kuruluş amaçlarıdır.¹³¹ Askeri Polis Teşkilatı'nın kuruluş tarihi farklı çalışmalarda 20

¹²⁷ Pehlivanlı, **a.g.e.**, s. 4.

¹²⁸ Hiçyılmaz, **Karakol - Türk Devrimi'nde Bir Gizli Örgüt**, s. 197-198.

¹²⁹ Pehlivanlı, **a.g.e.**, s. 4.

¹³⁰ Tuncay Özkan, **MİT'in Gizli Tarihi**, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 7. Baskı, Ekim 2003, s. 133.

¹³¹ **Turkey - National Intelligence System: Organization and Policy Handbook**, International Business Publications, Washington DC, USA (Updated Reprint), 2016, s. 56.

Aralık 1920 ve 21 Kasım 1920 olarak belirtilmiş olsa da Pehlivanlı'nın tespitine göre bu teşkilatın kesin kuruluş tarihi 18 Temmuz 1920'dir. Pehlivanlı bu iddiasını Askeri Polis Teşkilatı Başkanı İsmail Hakkı Bey'in Garp Cephesi Komutanlığı'na yazdığı bir resmî yazıya dayandırmakta ve bu yazıda İsmail Hakkı Bey'in "18 Temmuz 1920'de taht-ı riyasetimde teşekkül eden A.P. Teşkilatı..." ifadesini kullandığına vurgu yapmaktadır. Pehlivanlı ayrıca pek çok kaynakta Askeri Polis Teşkilatı'nın kuruluş tarihi olarak geçen 20 Aralık 1920'nin, bu teşkilatın kuruluşuna ve kadrolarına dair yapılan nihai genel düzenlemelerin tarihi olduğunu ifade etmektedir.¹³²

Milli Mücadele döneminde, ülkeye giriş çıkışların ve her türlü haberleşmenin denetlenmesi Türkler için büyük önem taşımıştır. Özellikle de İstanbul'un işgalinden sonra Anadolu'ya geçişlerin artmasıyla birlikte bazı ajanlar da bu akışkanlıktan faydalanıp ülkenin iç bölgelerine dağılmaya başlamışlardır. Bu gibi durumların önüne geçilebilmesi için denetleyici nitelikte kuruluşların oluşturulmasına gereksinim duyulmuştur.¹³³ İç ve dış kaynaklı tüm yıkıcı faaliyetlerin engellenmesini hedefleyen Askeri Polis Teşkilatı'nın kurulmasına yönelik faaliyetlere Garp Cephesi bölgesinde başlanılmıştır çünkü işgal kuvvetleri faaliyetlerini en çok bu bölgede gerçekleştirmektedir. Garp Cephesi'nin merkezi Eskişehir'dir ve Askeri Polis Teşkilatı'nın da genel merkezi Eskişehir'de kurulmuş ve sonrasında peyderpey Anadolu'nun diğer önemli merkezlerinde de şubeler açılarak teşkilatın faaliyet sahası genişletilmiştir.¹³⁴ Askeri Polis Teşkilatı'nın şubeleri oldukça geniş bir bölgeye dağılmış durumdadır. Bu şubelerle temasın daha kolay sağlanabilmesi ve işlemlerin daha kolay yapılabilmesi için bazı şehirler bölge merkezi olarak seçilmiştir. 28 Temmuz 1920 tarihli ilk teşkilatlanmasına göre Askeri Polis Teşkilatı Eskişehir, Kastamonu, Bolu, Adapazarı, Bilecik, Afyonkarahisar, Isparta, Burdur, Denizli, Muğla, Antalya, Konya ve Samsun Bölge Merkezleri ile faaliyet yürütmektedir. Bazı bölge merkezleri diğer şehirlerde de şubeler açabilmekte, örneğin Eskişehir

---

¹³² Pehlivanlı, **a.g.e.**, s. 13-14. Pehlivanlı'nın *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı* başlıklı bu çalışması Askeri Polis Teşkilatı üzerine yapılmış en detaylı ve kapsamlı çalışma olma özelliğini korumaktadır. Çalışmasında Pehlivanlı ağırlıklı olarak ATASE Başkanlığı Arşivi'nde tespit ettiği belgeleri kullanmış, cephe, kolordu ve bölge komutanlıklarına ait resmî yazışmalar gibi pek çok belgeyi incelemiştir.

¹³³ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi – Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne**, (2. Kitap), Bilgi Yayınevi, (3. Basım), Ekim 2009, s. 174.

¹³⁴ Pehlivanlı, **a.g.e.**, s. 11-12.

Bölgesi'ne bağlı olan Ankara ve Kütahya şubeleri bulunmakta; Konya Bölgesi gibi bazı bölge merkezleri ise “tek birinci sınıf şube” olarak faaliyet yürütebilmektedir. Samsun Bölge Merkezi'nin doğrudan Garp Cephesi ile bağlantısı bulunmadığı için bu bölge merkezinin şube açma işini Kolordu Komutanlıklarına devrettiği ya da şube açmak için mülki makamların yardımının istenildiği de görülebilmektedir.¹³⁵ Düşmanın casusluk faaliyetlerine engel olmak, bu faaliyetlere karşı önlemler geliştirmek ve istihbarat iş ve işlemlerini yürütmek amacıyla Genelkurmay'a bağlı olarak faaliyet gösteren Askeri Polis Teşkilatı'nın denetleme işlerinde Teşkilat'a yardımcı olan kuruluşlar da bulunmaktadır. Hat Komiserlikleri ve Sansür Kurulu da düşman faaliyetlerinin tespiti ve engellenmesi noktasında Askeri Polis Teşkilatı ile birlikte çalışmaktadır. Ayrıca Askerî Sansür Müdürlükleri de Kuvayı Milliye aleyhindeki yayınların Anadolu'ya sokulmaması ve haberleşmelerin denetlenmesi yönünde faaliyetler yürüterek Askeri Polis Teşkilatı ile paralel hareket etmektedir.¹³⁶ Askeri Polis Teşkilatı'nın yapısında, kuruluşundan itibaren birkaç kez değişikliğe gidilmiş, zamana ve şartlara göre teşkilatın görev alanı genişletilmiş ya da daraltılmıştır. Pehlivanlı'ya göre dokuz aydan daha az bir süre içerisinde teşkilat yapısında iki defa değişiklik yapılmış olması bir zaaf olarak görülebilir. Pehlivanlı ayrıca Teşkilat'ın mevzuat kargaşasından kurtulamadığını da söylemektedir.¹³⁷

Askeri Polis Teşkilatı'ndan sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin istihbarat ihtiyacını sağlayan teşkilat, Tedkik Heyeti Amirlikleri olmuştur.¹³⁸ Faaliyet süresi boyunca savaşta önemli görevler üstlenip bu görevleri başarıyla yerine getirmiş olan Askeri Polis Teşkilatı'nın faaliyetlerine son verilmesinden sonra istihbarat faaliyetlerinde oluşan boşluk kısa süre içerisinde, 1 Nisan 1921 tarihinde Tedkik Heyeti Amirlikleri'nin kurulması ile doldurulmuş,¹³⁹ Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin, Askeri Polis Teşkilatı'nın lağvedilmesine

---

¹³⁵ Pehlivanlı, **a.g.e.**, s. 25-38.

¹³⁶ Turan, **a.g.e.**, s. 174.

¹³⁷ Pehlivanlı, **a.g.e.**, s. 189.

¹³⁸ Hamit Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tedkik Heyeti Amirlikleri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993, s. X. Pehlivanlı'nın *Tedkik Heyeti Amirlikleri* başlıklı bu çalışması, aynı yazarın *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı* başlıklı çalışmasının devamı niteliğindedir. Pehlivanlı bu çalışmasında da ağırlıklı olarak ATASE Başkanlığı Arşivi'ndeki belgeleri kullanmaktadır.

¹³⁹ **Turkey - National Intelligence System: Organization and Policy Handbook**, International Business Publications, Washington DC, USA (Updated Reprint), 2016, s. 56.

ilişkin olarak yayımladığı 19 Mart 1921 tarihli tamim gereği alınan karar, 21 Mart 1921'de Fevzi Paşa imzasıyla Garp Cephesi Komutanlığı'na bildirilmiştir. Garp Cephesi Komutanlığı da şubelerine, Askeri Polis Teşkilatı'nın 21 Mart 1921 tarihli emirle lağvedildiğini, yeni talimata göre P şubelerinin Tedkik Heyeti namına kaydolunduğunu ve Tedkik Heyeti Amirlikleri'nin 1 Nisan 1921 tarihinden itibaren geçerli olduğunu bildirmiştir.¹⁴⁰

Tedkik Heyeti Amirlikleri'nin kurulması ile amaçlanan, Askeri Polis Teşkilatı'nın hatalarından arındırılması ve Genelkurmay istihbaratının etkinliğinin daha da artırılmasıdır. Ankara Hükümeti; Askerî Sansür Müdüriyetleri, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi ve İzmir Hat Komiserliği gibi kuruluşları birlikte ve etkin bir şekilde çalıştırmayı hedeflemektedir.¹⁴¹ Komünist faaliyetler, Rum ve Ermeni azınlıkların faaliyetleri ve Yunan işgalleri Tedkik Heyeti Amirlikleri'nin odaklandığı başlıca konular olmuş ve teşkilat özellikle de azınlıkların sayıca çok oldukları bölgelere yoğunlaşmıştır.¹⁴² Tedkik Heyeti Amirlikleri elemanları, faaliyet yürüttükleri bölgelerin en yüksek askerî makamları ile irtibat kurabilmişler, temin ettikleri haber ve bilgileri bu makamlara iletirken söz konusu makamlarla da işbirliği içerisinde çalışmışlardır.¹⁴³ Türk ordusunun sahip olduğu mevcut altyapı, organizasyon ve disiplin de istihbarat faaliyetlerinin yürütülmesinde önemli avantajlar sağlamıştır.¹⁴⁴

Askeri Polis Teşkilatı hakkında olduğu gibi Tedkik Heyeti Amirlikleri hakkında da Meclis'te bazı tartışmalar yaşanmış, özellikle mali konuların tartışılması sırasında Tedkik Heyeti Amirliği'nin gereksizliği Meclis'te bazı milletvekilleri tarafından dile getirilmiştir. Bu gibi durumlarda, adı geçen her iki teşkilatı da Meclis'te savunan Genelkurmay Başkanı ve Milli Müdafaa Vekili olmuştur.¹⁴⁵ Tedkik Heyeti Amirlikleri, Batı Cephesi Komutanlığı'nın 22 Haziran 1922 tarihli emrinden anlaşıldığına göre, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin emriyle kapatılmıştır. Teşkilatın yerine getirdiği görevlerini Ordu Müfettişliklerinin İstihbarat

¹⁴⁰ Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tedkik Heyeti Amirlikleri**, s. 3-4.

¹⁴¹ Özkan, **a.g.e.**, s. 149-150.

¹⁴² Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tedkik Heyeti Amirlikleri**, s. 6-8.

¹⁴³ **a.g.e.**, s. 69.

¹⁴⁴ Özkan, **a.g.e.**, s. 149.

¹⁴⁵ Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tedkik Heyeti Amirlikleri**, s. 69.

Şubeleri devralarak 1926 yılının sonlarına kadar devam ettirmişlerdir. 1927 yılı başlarında ise bu şubelerden söz konusu görev alınarak Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatı'na verilecek, yeni teşkilatın kuruluşu, Dâhiliye Vekaleti'nin 5 Ocak 1927 tarihli, çok gizli tebligatıyla ilgili birimlere iletilecektir.¹⁴⁶

5. Emniyet-i Umumiye Müfettişlikleri

Emniyet-i Umumiye Müfettişlikleri I. Dünya Savaşı yıllarında oluşturulmuş ve mülki amirlere, mutasarrıflara ve kaymakamlara bağlı olarak görev yapmışlardır. Bağlı buldukları merkezlerdeki durumları İçişleri Bakanlığı'na iletmekle görevlidirler. Antalya, Mersin, İzmit, Zonguldak ve Samsun'dan Anadolu'ya giriş yapmaya çalışanlar Emniyet-i Umumiye Müfettişliklerince kontrol edilmiş, ayrıca İstanbul'dan Anadolu'ya geçiş yapanları tanıyabilecek altı kişilik bir özel kurul da bu teşkilat bünyesinde görev yapmıştır.¹⁴⁷ Emniyet-i Umumiye Müfettişlikleri özellikle düşman propagandalarına engel olunması noktasında Askeri Polis Teşkilatı'nın tamamlayıcı teşkilatı niteliğindedir.¹⁴⁸ İki teşkilat 1922'nin Haziran ayında birleştirilmek istendiyse de Meclis'te bu konuda yapılan görüşmeler sonuç vermemiştir.¹⁴⁹

6. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi 7 Haziran 1920'de¹⁵⁰ İcra Riyâsetine (Başbakanlığa) bağlı olarak kurulmuştur. Müdüriyet'in harcamaları Başbakan'ın onayına bağlıdır.¹⁵¹ Anadolu Ajansı da Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi aracılığıyla yürütmeye bağlanmıştır.¹⁵² Kanunda belirtilen görevleriyle birlikte Müdürlük, Hâkimiyet-i Milliye gazetesini de denetlemiştir,¹⁵³ Ankara'da yayınlanmakta olan Hâkimiyet-i Milliye ile Yenigün gazetelerine de

¹⁴⁶ a.g.e., s. 60-61.

¹⁴⁷ Karan, a.g.e., s. 185.

¹⁴⁸ Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı**, s. 80.

¹⁴⁹ Çukurova, a.g.e s. 53.

¹⁵⁰ İzzet Öztoprak, **Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1981, s. 42.

¹⁵¹ Server R. İskit, **Türkiye'de Matbuat Rejimleri**, Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1939, s. 221-222.

¹⁵² Server R. İskit, İskit, **Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1943 s. 226.

¹⁵³ a.g.e., s. 226.

yardımda bulunmuştur.¹⁵⁴ Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi, Türklerin Milli Mücadele sürecindeki propaganda ve istihbarat üretimi çalışmalarında, kurumsal kabiliyet ve performansı ile kilit rol oynayan istihbarat teşkilatlarından biri olmuştur.¹⁵⁵

7. Müdafaa-i Milliye Teşkilatı

Müdafaa-i Milliye Teşkilatı, İstanbul'daki Müslümanlara İtilaf kuvvetleri ya da azınlıklardan yönelebilecek tehditlere karşı önlemler alabilmek amacıyla 1920 yılı başlarında kurulmuştur. Teşkilatın kuruluşunun ilk adımı Topkapı'da atılmış, sonrasında İstanbul'un çeşitli yerlerinde teşkilat şubeleri açılmıştır.¹⁵⁶ Müsellah Müdafaa-i Milliye Grubu mıntikalara göre idare heyetlerine ayrılmış, İstanbul ciheti, Beyoğlu ciheti ve Üsküdar ciheti ile birinci, ikinci ve üçüncü grup şeklinde tasnif edilen gruplar İstanbul genelini kontrol etme çabası içerisinde olmuşlardır.¹⁵⁷ Teşkilat 3 Mayıs 1921 tarihinde Anadolu tarafından da resmen tanınarak teşkilatın mensupları 31 Temmuz 1921'den itibaren Anadolu'daki ordunun kadroları arasına alınmıştır.¹⁵⁸

Müdafaa-i Milliye Teşkilatı içerisindeki bazı iç meseleler sonunda teşkilatın içinden yeni bir grup ortaya çıkmış ve bu grup teşkilatın baş harflerini kullanmak suretiyle Mim Mim Grubu ismini almıştır. Bu durumda Müdafaa-i Milliye Teşkilatı'nda iki grubun varlığından söz etmek mümkündür: Müsellah Müdafaa-i Milliye ve Mim Mim. Müdafaa-i Milliye Teşkilatı bu iki grubun üst teşkilatı hüviyetindedir.¹⁵⁹

---

¹⁵⁴ Öztoprak, **a.g.e.**, s. 32.

¹⁵⁵ Aykut Çağlak, "*Milli Mücadele'de Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi*", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2011, s. 148. Dışarıdan basit bir matbuat yapılanması olarak görünen ancak Türk istihbaratının Milli Mücadele sürecinde yürüttüğü çalışmalarda merkezî ve aktif bir rol oynayan Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi hakkında daha detaylı bilgi için adı geçen çalışmamıza bakılabilir.

¹⁵⁶ Aydoğan, Özkan; **a.g.m.**, s. 326.

¹⁵⁷ Karan, **a.g.e.**, s. 197-200.

¹⁵⁸ Aydoğan, Özkan; **a.g.m.**, s. 327.

¹⁵⁹ **a.g.m.**, s. 327-328. Aydoğan ve Özkan, Müdafaa-i Milliye'nin üst teşkilat olmasını Tarık Zafer Tunaya'nın bu konudaki görüşlerine dayandırmakta, Teşkilat'ın Heyet-i Merkeziyesi'ndeki kişilere bakıldığında da Tunaya'nın haklı olduğu sonucuna varmaktadırlar.

İstanbul'un güvenliğinden sorumlu olan Müsellah Müdafaa-i Milliye Grubu, İstanbul'daki askerî inzibatları ve sivil polisleri illegal olarak yönlendirmektedir. Bu grup, İstanbul'u bölgelere ayırıp her bölge örgütlenmesinin başına bir subay getirmiştir. Müsellah Müdafaa-i Milliye Grubu, Müslümanlara yapılacak herhangi bir harekete karşı, Ankara'dan verilecek emirlere göre İtilaf Devletleri'ne ait askerî karargâhlara baskın yapmak, yiyecek ambarları ve cephaneliklerine sabotaj düzenlemekle de görevlendirilmişlerdir.¹⁶⁰ Daha önce Teşkilat-ı Mahsusa'nın uyguladığı gibi, özel birliklerle baskınlar yapmak ve bir gerilla savaşı ortamında işgal kuvvetlerini vurmak, Türk Milli Mücadelesi sürecinde de vazgeçilmeyen bir askerî anlayış olarak görünmektedir.¹⁶¹

Mim Mim Grubu ise haber alma, propaganda ve sevkiyata ilişkin görevler üstlenmiştir. Bu grubun faaliyetleri için gerekli olan para İnebolu İrtibat Zabıtlığı kanalıyla İstanbul'a ulaştırılmaktadır.¹⁶² Mim Mim Grubu'nun İstanbul'daki fiili lideri Topkapılı Mehmed Bey, grubun Ankara'daki temsilcisi ise Hüsameddin (Ertürk) Bey'dir. Mim Mim Grubu daha çok Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin istihbarat ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak faaliyetlerini yürütmüştür.¹⁶³ Mim Mim'in Anadolu'ya ne kadar silah ve mühimmat gönderdiği kesin olarak bilinmemekle birlikte Fevzi Paşa Mim Mim Grubu'nun, ordunun ikmali ve cephedeki başarılarında birinci derecede amil ve etkili olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁴

Mim Mim Grubu mensupları hem Müsellah Müdafaa-i Milliye ile aralarındaki liderlik iddiaları hem de İstanbul'daki diğer istihbarat gruplarıyla bazı anlaşmazlıkları sebebiyle birçok konuda diğer gruplarla mücadele içerisinde olmuştur.¹⁶⁵ 2 Ekim 1923 tarihinde işgal güçlerinin İstanbul'u terketmelerinden sonra 5 Ekim 1923'te Mim Mim, Felah Grubu ve İzmit Hat Kumandanlığı ile birlikte kaldırılmıştır. Mim Mim mensupları Türk Hükümetince ödüllendirilmişlerdir.¹⁶⁶

---

¹⁶⁰ Çukurova, **a.g.e.** s. 36-37.

¹⁶¹ Hiçyılmaz, **Karakol - Türk Devrimi'nde Bir Gizli Örgüt**, s. 37.

¹⁶² Çukurova, **a.g.e.** s. 38-39.

¹⁶³ Asaf Özkan, "Arkadaşlarının Kaleminden Mim Mim Grubu Reisi Topkapılı Mehmet Bey", **Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi - Tarihin Peşinde**, Sayı: 10, Yıl 2013, s. 57-58.

¹⁶⁴ Çukurova, **a.g.e.** s. 100.

¹⁶⁵ Aydoğan, Özkan; **a.g.m.**, s. 329.

¹⁶⁶ Çukurova, **a.g.e.** s. 180-181.

8. Diğer İstihbarat Grupları

Türk istihbaratı, faaliyetlerini kurumsal yapılar haricinde küçük istihbarat grupları ve hücreleri şeklinde de yürütmüş, bu işleyiş özellikle hasım istihbarat teşkilatları tarafından takibi ve tespiti zor, karmaşık bir yapı ortaya çıkarmıştır. Bu tür istihbarat yapılanmalarının Türk istihbaratının hareket kabiliyetini de artırdığını söylemek mümkündür.

Yukarıda ayrı ayrı başlıklar altında anılan Türk istihbarat teşkilatları ve gruplarının yanında nispeten daha küçük ve daha dar kadrolara sahip olan istihbarat gruplarından biri Muavenet-i Bahriye Grubu'dur. Bu grup, Felah Grubu'na bağlı olarak faaliyet yürüten deniz subaylarınca kurulmuştur.¹⁶⁷ Grup üyeleri, tersanelerden, ambarlardan ve savaş gemilerinden harpte kullanılabilecek malzemelerin sökülüp Anadolu'ya gönderilmesi gibi faaliyetlerde bulunmuşlardır.¹⁶⁸ Muavenet-i Bahriye Grubu'nun önde gelen yöneticileri Haliç Komodoru Cibalili Yarbay Nazmi, Güverte Binbaşı Haydar Abdullah, Güverte Yüzbaşı Kasımpaşalı Fevzi Bey, Makine Kurmay Yüzbaşı Zeki Mahmet Bey'dir.¹⁶⁹ Bir diğer grup İmalat-ı Harbiye Grubu'dur. Bu grup Eyüp Bey tarafından 19 Mart 1920 tarihinde kurulmuştur.¹⁷⁰ Grubun kurucusu Topçu Kaymakamı Eyüp (Durukan) Bey'in yanında Miralay Asım Bey ve Miralay Ömer Lütfü Bey de gruba hizmet eden diğer önemli isimler arasındadır.¹⁷¹ Grup, harp malzemelerinin üretildiği fabrikalardan işe yarar malzemelerin Anadolu'ya geçirilmesi faaliyetlerini organize etmiş,¹⁷² 23 Mayıs 1921 tarihinde Felah Grubu ile birleşmiş, iki grup 26 Ekim 1923'e kadar birlikte çalışmıştır.¹⁷³

Muavenet-i Bahriye ve İmalat-ı Harbiye Grupları'nın Felah Grubu bünyesinde ortak çalışmaları olumlu sonuçlar vermiştir.¹⁷⁴ Türk istihbarat gruplarından Geçit Teşkilatı ise 1922 yılının Aralık ayında kurulmuştur. İstanbul ve

---

¹⁶⁷ Çukurova, **a.g.e.** s. 46.

¹⁶⁸ Çukurova, **a.g.e.**, s. 46.

¹⁶⁹ Hiçyılmaz, **Teşkilatı Mahsusa**, s. 304.

¹⁷⁰ Çukurova, **a.g.e.**, s. 47.

¹⁷¹ Hiçyılmaz, **Teşkilatı Mahsusa**, 297-298.

¹⁷² Çukurova, **a.g.e.**, s. 47.

¹⁷³ Aydın, **a.g.t.**, s. 91-92.

¹⁷⁴ **a.g.t.**, s. 298.

Trakya'ya yapılabilecek bir saldırıya karşı koymak ve İngilizlerin faaliyetlerini takip etmek bu teşkilatın başlıca amaçlarıdır. Teşkilat I. Ordu Komutanlığı'na bağlı olarak faaliyetlerini yürütmüştür. Geçit Teşkilatı'nın çalışmalarına Fevzi (Çakmak) Paşa'nın emri ile 8 Ağustos 1923 tarihinde son verilmiştir.¹⁷⁵

Berzenci Grubu, Namık Grubu, kuruluşu Karakol Cemiyeti üyesi Kara Kemal tarafından planlanmış olan, Beşler Grubu, Sebati Grubu, Vefa Grubu, Yıldırım Grubu, Güneş Grubu, Mücahid Grubu, Ay Grubu, Muharip Grubu, Trabzon merkezli faaliyet yürüten Müfreze-i Bahriye Grubu, Fethiye merkezli faaliyet yürüten Bizci Grubu gibi istihbarat grupları da Milli Mücadele'ye katkıda bulunan diğer istihbarat gruplarından.¹⁷⁶

Bu başlık altında XX. yüzyılın ilk çeyreğinde faaliyet yürüten Türk istihbarat teşkilatları ve grupları hakkında temel bilgiler verildikten sonra çalışmada sıra, söz konusu çeyrek yüzyıllık süreçte istihbarat faaliyetlerini icra etmiş olan Rus istihbarat teşkilatlarını tanımaya gelmiştir.

B. RUS İSTİHBARAT TEŞKİLATLARI (1900-1925)

Devlet hâkimiyetinin gücüne ve ülkede uygulanan politikaların seyrine bağlı olarak Rus istihbarat oluşumları da tarih boyunca yükseliş ve düşüş süreçleri yaşamış,¹⁷⁷ Rus istihbaratı da Türk istihbaratı gibi gerek ülke içindeki gerekse de dünya genelindeki sosyal ve siyasal gelişmelerden doğrudan ve dolaylı olarak etkilenmiştir.

İstihbarat ve güvenlik servisleri Rus iç ve dış politikasında yüz yıldan fazla bir süre kritik rol oynamışlardır. Çarlar, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreterleri, Sovyet sonrası liderler istihbarat servislerini muhaliflerle başa çıkmada, ülke içinde ve dışında düşmanları cezalandırmada, istihbarat toplamada bir araç

---

¹⁷⁵ Karan, a.g.e., s. 97.

¹⁷⁶ a.g.e., s. 164-166.

¹⁷⁷ Ali Asker, "Rus İstihbarat Sistemi", Ümit Özdağ (Ed.), **İstihbarat Örgütleri** içinde (s. 25-76), Kripto Yayınları, Ankara, 2014, s. 25.

olarak görmüşlerdir. Aynı zamanda istihbarat servisleri terörist organizasyonlar ve yabancı hükümetlerle alakalı bir haber kanalı olarak da hizmet vermiştir.¹⁷⁸

Rus istihbarat tarihinde Okrana dönemi bir anlamda modern istihbarata geçiş dönemi olmuştur. Bolşevik Devrimi sonrasında Çarlık döneminin istihbarat teşkilatı Okrana lağvedilerek Bolşeviklerce Çeka adı altında yeni bir istihbarat yapılanmasına gidilecektir. Ancak Çeka'ya geçmeden önce öncelikle Rus istihbarat tarihinde modern istihbarata geçişin öncüsü Okrana'yı ele almak yerinde olacaktır.

1. Okrana

1881 yılında II. Aleksandr'ın bir suikast sonucu öldürülmesinin ardından pek çok Rus şehrinde kötü şöhretli *güvenlik bölümleri* kurulmuş durumdadır¹⁷⁹ ve III. Aleksandr böyle bir ortamda tahta geçmiştir.¹⁸⁰ III. Aleksandr ilk olarak 29 Nisan 1881 tarihinde otokrasinin güçlendirilmesi hakkında bir bildiri yayınlamış, ardından 14 Ağustos 1881'de *Düzenin Sağlanması İçin Özel Önlemler Getiren Kanunu*'nu çıkarmıştır. Bu kanunla, devletin olağanüstü korunması için, yerel bölgelerde devletin güvenliğini ve kamu düzenini sağlamak görevini ve hakkını valilere bırakmıştır. Bunun amacı merkezden uzak bölgelerde ortaya çıkan karışıklıklara ve asayişsizliğe engel olmaktır.¹⁸¹ 13 Mart 1881'de *Narodnaya Volya*'nın gerçekleştirdiği suikastten çok kısa bir zaman sonra da MVD (Ministry of Internal Affairs - İçişleri Bakanlığı) içerisinde *Okrannoye Otdelenie (Okrana)*¹⁸² oluşturulmuştur.¹⁸³ Okrana'nın kuruluş tarihi 1882 olup¹⁸⁴ kurulmasındaki temel amaç, Çar'ı ve rejimi, yıkıcı faaliyetlere karşı korumaktır.¹⁸⁵ Gerek o dönemin tarihçileri gerekse daha sonraki tarihçiler tarafından Çarlık siyasi polisini tanımlamak

¹⁷⁸ Robert W. Pringle, "Guide to Soviet and Russian Intelligence Services", **The Intelligencer: Journal of U. S. Intelligence Studies**, Winter / Spring 2011, Volume 18, Number 2, s. 51.

¹⁷⁹ Raymond E. Zickel (Ed.), **Soviet Union: A Country Study**, Library of Congress Cataloging in Publication Data, Second Edition, First Printing, U. S. Government Printing Office, Washington, 1991, s. 757.

¹⁸⁰ Kezban Acar, **Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Mayıs 2004, s. 7.

¹⁸¹ **a.g.e.**, s. 219.

¹⁸² Отделение по Охранению Общественной Безопасности и Порядка - Kamu Güvenliği ve Düzenini Koruma Bakanlığı.

¹⁸³ Robert W. Pringle, **Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence**, The Scarecrow Press, Lanham Maryland-Toronto-Oxford, 2006, s. xiv.

¹⁸⁴ Pringle, "Guide to Soviet and Russian Intelligence Services", **The Intelligencer: Journal of U. S. Intelligence Studies**, s. 51.

¹⁸⁵ Pringle, **Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence**, , s. xiv.

için kullanılan terimler Okrana ya da Okranka olmuştur. Okrana, iç içe geçmiş büroları ve organizasyonları ile karışık ve kompleks bir yapıya sahiptir ve St. Petersburg'taki Emniyet Müdürlüğü Departmanında, siyasi polis organizasyonu piramidinin tepesinde bulunmaktadır. Bu anlamda istihbarat verilerinin, emirler ve genelgelere ilişkin tüm işlemlerin bu bürodan çıktığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar görüşler, emirler ve genelgeler *Polis Departmanı (Department of Police / Fontanka)* tarafından onaylanıyor ve resmi olarak tasdikleniyor olsa da, bu görüş, emir ve genelgeleri düzenleyen *Fontanka*'nın 9 sekreteryasından biri, *Special Section* olduğunu düşündürmektedir.¹⁸⁶

Rusya III. Aleksandr döneminde gerek içerde gerekse dışarıda oldukça istikrarlı bir tablo çizmiştir. III. Aleksandr döneminde içerde reform karşıtı muhafazakâr politikalar izlenmiş, bir önceki dönemde yapılan bütün reformlar askıya alınmış, Rus olmayan halklara karşı Ortodokslaştırma ve Ruslaştırma politikaları izlenmiş, üniversiteler, basın ve eğitim kurumları sıkı denetim altında tutulmuştur. Dış politika açısından bakıldığında III. Aleksandr dönemi Rusya'nın Avrupa'da "yeni emperyalizm" in sonucu olarak oluşan ittifaklar sistemi çerçevesinde, Almanya ile yolunu ayırdığı, Fransa ile yeniden ittifak kurduğu; Uzak Doğu'da ise sömürgecilik politikalarına devam ettiği; Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkiler bağlamında ise Girit meseleleri ve Ermeni meselesinin gündeme geldiği bir dönemdir.¹⁸⁷

Rusya'daki karar alıcılar iç ve dış politik meselelerle ilgilenirken istihbarat servisi bünyesinde, dış meselelerle ilgilenen bir dış istihbarat biriminin, *Zagraniçnaya Agentura*'nın varlığı dikkat çekmekte, bu durum Rus istihbaratının güvenlik tedbirlerini sınır ötesinden almaya başladığını göstermektedir.

---

¹⁸⁶ Fredric S. Zuckerman, **The Tsarist Secret Police Abroad – Policing Europe in a Modernising World**, Palgrave MacMillan, New York, 2003, s. xii. Zuckerman'a göre ise Çarist siyasi polisini tanımlamak için *Okrana* ya da *Okranka* terimlerini kullanmak, zaten iç içe geçmiş büroları ve organizasyonları ile karışık ve kompleks bir yapıya sahip olan Çarist siyasi polisinin isimlendirilmesi noktasında anlamsızdır. Zuckerman bu yüzden çalışmasında, okuyucularının gözünde bu anlamsızlığı gidermek için ince bir ayırım çizilmesinin gerekliliği üzerinde durmuş ve Çarist siyasi polisini tanımlamak için *Okrana* ya da *Okranka* isimlerini kullanmak yerine *The Special Section (Osobyi Otdel)*, *Department of Police* ve Çarist siyasi polisinin takma adı olan *Fontanka* terimlerini kullanmıştır. Zuckerman, **a.g.e.**, s. xii.

¹⁸⁷ Acar, **a.g.e.**, s. 7-8.

Son dönemde oluşturulmuş olan Polis Departmanı (*The Special Section, Osobyi Otdel, ya da Fontanka*), 1883 yılına gelindiğinde, Paris'te bulunan karargâhlarından bir gizli polis şubesi yaratmıştır. *Dış Agentura (Zagraniçnaya Agentura)* olarak da bilinen bu ajansın en önemli amacı Rus hükümetini terörist komplolara karşı korumak ve bununla birlikte üst düzey devlet görevlilerine, önemli şahsiyetlere karşı yapılabilecek planlı terörist hareketleri mümkün olduğu kadar etkisiz hale getirmektir.¹⁸⁸

Zagraniçnaya Agentura (Foreign Agentura ya da Foreign Secret Service) aynı zamanda *Paris Ofisi* olarak da bilinmektedir. Çarlığın yurt dışı polis organizasyonlarının ana karargâhı *Paris Ofisi*'dir. Bu örgüt, Avrupa'daki tüm siyasi muhalif hareketlere karşı gayriresmî bir şekilde oluşan, Rus hükümetinin ve dolayısıyla Çarist polisin de içinde bulunduğu uluslararası polis işbirliği, dönemin dış gelişmelerinde merkezi bir rol oynamıştır. Rusların Avrupa ve Amerika ile birlikte terörizme karşı bir set oluşturma mücadelesi sonuç olarak *Interpol* için de bir altyapı oluşturmuştur. Ayrıca Rusların bu çabaları sonucunda benzer işbirliği çalışmaları için pek çok kriter de geliştirilmiştir. Yıllar geçtikçe Rusya'ya göçün boyutu artmış ve Rusya'daki siyasi kompozisyon daha kompleks bir duruma gelmiştir. Bu durumun da bir sonucu olarak *Foreign Agentura*, en ufak bir şüphe çeken tüm devrimci göçmen grupların ya da devrimci göçmen bireylerin yaşantılarının her köşesine, en kuytu yerlerine bile nüfuz edebilmek için sürekli istihbarat toplama yoluna gitmiş ve bunu devamlı surette genişletmiştir. *Foreign Agentura* bu görevi yerine getirebilmek için Avrupa, İngiltere ve az da olsa Amerika'daki, Rusya'ya yakın kişilere kadar uzanmış, bu kişilerle de temas sağlama, bu kişilerden de faydalanma yoluna gitmiştir.¹⁸⁹

Foreign Agentura tüm şüphelileri yakın takibat altında tutmuştur. Hatta büro gözetim altında tutulan şüpheli bireylerin yerlerini tespit etmek amacıyla dedektifler (*filery*) görevlendirmiştir. Daha da önemlisi *Agentura, sekretnye sotrudniki* ya da sadece kısaca *sotrudniki* denilen gizli ajanlarla bağlantıya geçmiştir. Söz konusu

¹⁸⁸ Zuckerman, **a.g.e.**, s. xv.

¹⁸⁹ **a.g.e.**, s. xiv-xv. *Zagraniçnaya Agentura* tamlamasının içindeki *agentura* kelimesinin İngilizce karşılığı "secret service"tir. *Zagraniçnaya Agentura*'nın karşılığı *Foreign Secret Service* olsa da Zuckerman çalışmasında bu karşılığın doğru olmadığını ve kullanışsız olduğunu düşünerek, yurt dışı faaliyetlerinde bulunan Rus siyasi polisi için *Foreign Agentura* terimini kullanmıştır. **a.g.e.**, s. xii.

sekretnye sotrudniklerin amacı şüpheli grupların içine sızmak ya da şüpheli kişilerle temas sağlamak, onların ideolojik tartışmaları kadar gündelik konuşmaları hakkında da raporlar hazırlamak; hatta terörist hareketleri belirleyip bu terörist grupların planlarının ne olduğunu öğrenebilmektir. Paris Ofisi'nin personeli, sahadaki birçok ajan tarafından temin edilen ham verileri bir araya getirmekte ve eldeki materyali özetleyip yoğunlaştırarak raporlar ve mesajlar halinde St. Petersburg'a göndermektedir. Ayrıca *Foreign Agentura*'nın yöneticisi de kendi istihbarat analizinin özetini karargâhlara iletmektedir. Yöneticinin *Foreign Agentura*'nın istihbarat oluşturma sürecinden gelen bilgilerle oluşturduğu analizleri, mesajları ve raporları, politik polis içerisindeki uzman analizciler tarafından tekrar değerlendirilmektedir. Söz konusu analiz, mesaj ve raporlar içerisinde faydalı olduğu düşünülen bölümler İstihbarat Araştırmalarına (*Intelligence Survey / İstihbarat Tetkikleri*) dahil edilerek siyasi polis sistemi içerisinde dağıtılmakta, ilgili yerlere ve hatta bazen de Çar'ın kendisine gönderilmektedir.¹⁹⁰

III. Aleksandr'ın 13 yıl süren hâkimiyeti, Rusya'da şiddetli bir *otokratya* (Çarlık mutlakiyeti) rejiminin, buna karşı bir tepkinin ve koyu Rus milliyetçiliğinin hüküm sürdüğü bir devir olmuş, 1 Kasım 1894 tarihinde ölmesi üzerine de tahta oğlu II. Nikolay geçmiştir.¹⁹¹ II. Nikolay dönemi (1894-1917) Rus İmparatorluğu'nun ekonomik alanda en çok mesafe katettiği, kültürel anlamda altın çağını yaşadığı dönemdir. Bununla birlikte bu dönem toplumsal çatışmaların, reform taleplerinin ve devrimci hareketlerin en üst düzeye çıktığı, bu toplumsal hareketliliğe karşın siyasi otoritenin zayıf ve yetersiz kaldığı, dış politikada ise I. Dünya Savaşı'na sebebiyet veren ve 1917 Devrimi'ne zemin hazırlayan gelişmelerin olduğu bir dönemdir.¹⁹²

II. Nikolay Romanov Hanedanlığı'nın son çarıdır. Son Çar, tahta geçtikten yaklaşık 10 yıl sonra 1904-1905 Rus-Japon Savaşı ve ardından da 1905 Devrimi gibi çok ciddi sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. II. Nikolay döneminde de

---

¹⁹⁰ **a.g.e.**, s. xv.-xvi.

¹⁹¹ Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi – Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 383.

¹⁹² Acar, **a.g.e.**, s. 247. II. Nikola'nın Çar olmasının ardından Panslavistler Osmanlılar üzerinde faaliyetlerini artırmışlar, buna paralel olarak Osmanlılar'da da bir anti-Rus bakış açısı gelişmiştir. XX. yüzyılın başından itibaren iki devlet ve millet arasında karşılıklı güvensizlik ve düşmanlık hisleri daha da büyümeye başlamıştır. Ömer Göksel İşyar, **Avrasya ve Avrasyacılık**, Dora Yayınları, Bursa, 2013, s. 78.

III. Aleksandr döneminde olduğu gibi Çarist polis sistemiyle Rus devrimci güçleri arasında şiddetli bir mücadele olmuştur.¹⁹³ Devrimci hareketler özellikle Rus-Japon Savaşı'nda Rusya'nın ağır bir yenilgi alması sonucunda iyice şiddetlenecek ve bu durum Rusya'da ciddi bir iç güvenlik bunalımına sebebiyet verecektir.

1904 yılında Japonların, Rusların Port-Arthur'daki donanmasına karşı gerçekleştirdiği sürpriz saldırı sonrasında Rus-Japon Savaşı başlamıştır.¹⁹⁴ Ruslar savaşı kolay kazanacaklarını düşünürken durum hiç de onların zannettiği gibi olmamış ve Japonlar kısa süre içerisinde Mançurya'ya girmişlerdir. 17-21 Ağustos tarihleri arasında gerçekleşen meydan muharebesini de Japonlar kazanınca Ruslar kuzeye doğru çekilmek zorunda kalmışlardır. 11 aylık muhasara sonrasında 3 Ocak 1905'te Port-Arthur kalesi de düşmüş ve Japonlar 30000 Rus esir haricinde çok miktarda ganimet de ele geçirmişlerdir.¹⁹⁵ Bu arada 1905 yılının Ocak ayında Rusya'da Çar'ın St. Petersburg'daki sarayı önünde barışçıl bir gösteri düzenleyen köylüler üzerine İmparatorluk birliklerinin ateş açtığı bir olay yaşanmış ve bu olay sonrasında kentlerde ve kırsalda da şiddet eylemleri gerçekleşmiştir. St. Petersburg'daki saray önündeki gösteriyi organize eden Rus Ortodoks papazı Georgi Gapon'un (Baba Gapon) Okrana hesabına çalışan bir istihbaratçı olması kayda değerdir.¹⁹⁶

Rusların Baltık donanmalarının da 27 Mayıs 1905'te Japon Amirali Togo tarafından Tsuşima yakınında imha edilmesiyle Ruslar büsbütün mağlup duruma düşmüşlerdir. Savaşın sonlarına doğru Rusya'nın muhtelif şehirlerinde baş gösteren kargaşalar, grevler ve sosyalist mitingler Çar hükümetini bir an evvel savaşı bitirmeye zorlamıştır.¹⁹⁷ 23 Ağustos 1905 tarihinde Rusya ile Japonya arasında bir barış anlaşması imzalanmıştır. Savaş sonucundaki Rus kaybı, ölü, yaralı ve esir olmak üzere 400 000 kişi olmuştur. Ayrıca bu yenilgi Rusya'da devrimin patlak vermesine sebep olmuştur.¹⁹⁸

---

¹⁹³ Zuckerman, **a.g.e.**, s. xv.

¹⁹⁴ Pringle, **Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence**, s. xiv.

¹⁹⁵ Kurat, **Rusya Tarihi – Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, s. 389-390.

¹⁹⁶ Pringle, **Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence**, s. xiv.

¹⁹⁷ Kurat, **Rusya Tarihi – Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, s. 390.

¹⁹⁸ **a.g.e.**, s. 390.

Rusya'nın Japonya'ya karşı açtığı savaş ve bu savaş sonucunda gelen yenilgi, insanların ekonomik sıkıntılarını dile getirme istekleri ve hükümetin isyanı bastırmakta gösterdiği beceriksizlik ve son olarak da muhalefetin direnci ve inancı 1905 Devrimi'nin en önemli nedenleridir. Hükümete yönelik tepkiler Japonya ile olan savaşta alınan yenilgi sonrasında daha da artmış, hükümetin halkın şikâyetlerini dinlemek yerine halkı susturmaya çalışmak istemesi ile bu tepkiler bir ihtilale dönüşmüştür. Hükümet ihtilalden sonra protestocuları sakinleştirmek ve kaos ortamına son vermek için bir takım adımlar atmış ve Ağustos 1905'te devlet işlerinde Çar'a yardımcı olması için seçilmiş üyelerden oluşan *Devlet Duması*nın oluşturulması hakkındaki bildiriye yayınlamıştır. Ayrıca yine aynı tarihte “Dîni Hoşgörü Hakkında” da bir bildiri yayınlanmıştır.¹⁹⁹ 30 Ekim 1905 tarihinde de Kont Witte'nin inisiyatifinde hazırlanan bir kapitülasyon paketi Rus hükümeti tarafından yayınlanmış, halka birçok siyasi imtiyaz sunulmuştur. Söz konusu *Ekim Manifestosu* ile Çar, halkına, temel kişi hak ve özgürlüklerinin tanınacağı, demokratik oy verme, Duma onayı olmaksızın kanun çıkarılmayacağı gibi konularda sözler vermiştir. Bu manifestonun esas amacı ise devrimci hareketi durdurabilmektir. Dolayısıyla sosyal hareket liderleri manifestoya şiddetle karşı çıkmışlardır. Sonuç olarak *Ekim Manifestosu* devrimci hareketi bir çırpıda engellemeye yetmemiştir.²⁰⁰

Rusya'da 1905 Devrimi sonrasında çözüme giden yol kolay olmamış, bir yanda sosyalist devrimci partiler faaliyetlerini yoğunlaştırmış, diğer yanda da Duma'daki partiler sürekli bir çekişme içerisine girip sorunlara çözüm getirmekten uzak politikalar takip etmişlerdir.²⁰¹ Nisan 1906'daki Stockholm Birlik Kongresi, Ekim anayasasının ve ilk Duma'nın toplanmasının getirdiği iyimserlik havası içinde yapılmış ve Menşevikler çoğunluğu sağlamıştır. Menşeviklerle Bolşevikler arasındaki sayı dengesi her ne kadar daha küçük gruplara bağlı idiyse de, Londra Kongresinde, Bolşevikler sayıca çoğunlukta olmuşlardır. 1907 Londra Kongresi'nden hemen önce Bolşevikler ile Menşevikler yeniden birbirlerinden yakınmaya başlamışlardır. Londra Kongresi'nin dağılmasından on beş gün kadar

---

¹⁹⁹ Acar, **a.g.e.**, s. 263-268.

²⁰⁰ George Vernadsky, **Rusya Tarihi**, Selenge Yayınları, İstanbul, 2011, s. 329-330.

²⁰¹ Acar, **a.g.e.**, s. 267.

sonra Petersburg'da ikinci Duma'nın feshedilmesi, sözde anayasa gereğince kurulmuş hükümete son vermiş ve Stolipin'in gerici baskı dönemini açmıştır.²⁰²

1906'dan 1911'e kadar zar zor sürdürülen şekli parti birliğinin ardında, zamanla derinleşen görüş ayrılıkları ve yenilgilerin yarattığı hayal kırıklıkları olmuştur. Menşevikler, bir eylem programı çevresinde değil, daha çok ortak bir felsefe etrafında birleşmiş, geniş ama oldukça gevşek bir yapıya sahip bir grup olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bolşevikler ise daha tutarlıdır ve daha açıkça tanımlanmış bir politikaları vardır. Bu başlıca iki fraksiyondan herhangi birine dahil olmayanlar arasında, herhangi bir örgütlü destekten yoksun olmasına rağmen, entelektüel kavrayışı sayesinde, hem Bolşevikler'den hem de Menşevikler'den bağımsız bir tutum takınabilen en önemli kişilik Troçki olmuştur. Bu yıllar boyunca, Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi içinde 1905'in dersleri ve Rus Devrimi'nin geleceği üstüne tartışmalar, Marksist öğretinin, Menşevikler, Bolşevikler ve Troçki tarafından önerilen üç farklı yorumu ya da uygulaması çevresinde dönmüştür.²⁰³ Lenin Ocak 1912'de Prag'da Rusya ve Batı Avrupa'dan taraftar ve sempatanlarıyla küçük bir konferans yaptığında parti içi tartışmalar iyice şiddetlenmiş durumdadır. Konferans uzun zamandan beri partide aktif bir merkezin bulunmayışının yarattığı artan karşı devrimci baskı altında, parti örgütlerindeki parçalanma ve çöküşü ortaya koymuştur.²⁰⁴

Bütün bunlar olurken Çar'ın gizli servisi Okrana da aktif bir şekilde faaliyetlerine devam etmekte ve başta Bolşevik ve Menşevik gruplar olmak üzere tüm muhalif grupların içinden bilgi sağlamak amacıyla bu gruplara sızma harekâtını gerçekleştirmektedir. Okrana yüzlerce muhbir devşirip işe almak suretiyle, Bolşevikler ve Sosyalist Devrimcilerin de içinde olduğu pek çok devrimci harekete sızmıştır.²⁰⁵ 1914'te başlayan I. Dünya Savaşı'nın devrim tohumlarının yeşermesine zemin hazırlayacağı beklenmiş olsa da savaşın ilk etkisi, Duma'daki devrimcilerin

---

²⁰² Edward Hallett Carr, **Bolşevik Devrimi (1917-1923)**, Cilt: 1, Metis Yayınları, İstanbul, Eylül 2006, s. 57.

²⁰³ **a.g.e.** s. 58. Carr'a göre Devrim vaktinden önce doğmuştur. Örneğin 1908'de devrimden hemen hemen hiç bir şey kalmamıştır çünkü burjuvazi, sadece devrimi gerçekleştirmede değil, başkalarının onun için yaptığı bir devrimin meyvelerini toplamakta da yetersiz olduğunu göstermiştir. Rus burjuvazisinin bu yetersizliğini bütün gruplar kabul etmektedir. **a.g.e.**, s. 59.

²⁰⁴ **a.g.e.** s. 69.

²⁰⁵ Pringle, "Guide to Soviet and Russian Intelligence Services", s. 51.

görevini son derece zorlaştırmak ve sahip oldukları gelişmemiş birkaç örgütü dağıtmak şeklinde olmuştur.²⁰⁶ Diğer taraftansa 1914 yılının Ağustos ayında Rusya'nın Avusturya'ya savaş ilan etmesi ve I. Dünya Savaşı'nın doğu cephesindeki mücadele, Romanov rejimini askerî, politik ve sosyal felakete götürecek ilk adım olmuştur.²⁰⁷

2. Çeka

Rusya'yı devrime ve devrimin hemen sonrasında da yeni istihbarat teşkilatı Çeka'nın kuruluşuna götüren tarihsel süreçte pek çok iç ve dış etkenin rolü olmakla birlikte, I. Dünya Savaşı'nın Rusya üzerindeki yıkıcı sosyal ve siyasi etkilerinin devrim sürecini hızlandırıcı bir etki yaptığını söylemek yanlış olmayacaktır.

I. Dünya Savaşı sırasında 1916 yılından itibaren Almanya karşısında giderek güç duruma düşen Rusya'da 1917 yılına doğru insan kaybı da hızla yükselmeye başlamıştır. Savaş sonrasında söz konusu insan kaybı rakamsal bazda 2762062 ölü, 4950000 yaralı ve 2500000 yitik olarak telaffuz edilecektir. İnsan kaybının yanı sıra temel yiyecek maddesi ve askeri mühimmat takviyesinde de kıtlık sorunu yaşanması, başkent Petrograd başta olmak üzere Rusya'nın kalabalık nüfuslu şehirlerinde Çar yönetimine karşı duyulan rahatsızlığın artmasına yol açmıştır. Ekonomik ve teknik açıdan da gelişmiş ülkelerin gerisinde kalan Çarlık Rusyası 1917 yılına doğru Alman ve Avusturya ordularına karşı kendi kuvvetlerini örgütleyemeyecek bir duruma düşmüş ve dağılma aşamasına gelmiştir. Sovyet tarihçilerin ifadesiyle “ne yönetici sınıfın ülkeyi eskisi gibi idare edecek gücü, ne de halkın eskisi gibi yaşama isteği kalmıştır.”²⁰⁸

Çarlık rejiminin ülkeye daha fazla hâkim olamadığı böyle bir iktidar boşluğunda Rus tarihine Şubat (Burjuva) Devrimi olarak geçen bir darbe olayı yaşanmış ve devlet otoritesinin tekrar kurulması adına yeni bir Geçici Hükümet kurulmuştur. Geçici Hükümet döneminde savaşa devam edilmesi yönünde izlenen politika nedeniyle savaşın maliyeti günlük 58 milyon rubleye, kamu borcu da 50

---

²⁰⁶ Carr, *a.g.e.*, s. 71.

²⁰⁷ Pringle, *Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence*, s. xiv.

²⁰⁸ Ferit Temur, *20. Asrın Casusluk Şebekesi: Cambridge Beşlisi*, Hitabevi Yayınları, Ankara, 2014, s. 3-4.

milyar rubleye çıkmıştır. Rusya'daki bu durum uzun zamandır proletarya iktidarının kurulması için mücadele eden Rus devrimcilere tarihi bir fırsat sunmuştur.²⁰⁹ Lenin ve onun tarafında olanlar kendilerini Moskova'nın sahibi yapmadan önceki olayları dönemin Moskova yönetimi sadece bir haftalık zorlu bir çatışma olarak görürken 25 Ekim (7 Kasım) 1917'de Bolşevikler Petrograd'da nerdeyse kansız bir *darbe* ile iktidarı ele geçirmişlerdir.²¹⁰

Devrim'le birlikte Bolşevikler gücünü ortaya koymuş, ancak sonrasında iç savaş kıvılcımları ortaya çıkmaya başlayınca, 20 Aralık 1917 tarihinde Lenin Çeka'yı kurmuştur.²¹¹ 7/20 Aralık 1917 tarihinde, Bolşevikler'in iktidarı ele geçirmelerinden sonraki altı hafta içinde Lenin'in yayınladığı kararname ile Bütün Rusya'nın Karşı Devrim ve Sabotajla Mücadele Olağanüstü Komisyonu kurulmuştur. Söz konusu kuruluş genel olarak kısaca VeÇeka ya da Çeka²¹² olarak adlandırılmaktadır.²¹³

Çeka daha çok *ad hoc*²¹⁴ olarak nitelenebilecek bir organizasyondur. Sovyet yönetimine yönelen ve artarak devam eden tehditlere ve aciliyeti olan diğer olası durumlara karşı cevap verebilecek bir yapılanma olarak şekillendirilmiştir. Çeka'yı oluşturan hiçbir resmi yönetmelik yasalaşmamıştır. Çeka, davalar öncesinde hazırlık soruşturmaları yapan bir organ olarak hizmet vermiş fakat ortaya çıkaracağı suçlar

²⁰⁹ a.g.e., s. 4.

²¹⁰ Ronald Hİngley, **The Russian Secret Police – Muscovite, Imperial Russian and Soviet Political Security Operations**, Simon and Schuster, New York, 1970, s. 117. Vladimir İlyiç Lenin ve diğer Bolşevik liderler, Rus komünistler, bazı olaylar sonrasında, Rusya'da Ekim 1917'ye geldiğinde kendilerinin aslında gücü tam anlamıyla ele almaktan ziyade sadece toparladıklarını kabul etmişlerdir. Slava Katamidze, **Loyal Comrades Ruthless Killers – The Secret Services of the USSR (1917-1991)**, Lewis International Inc. Copyright, United States – Miami, 2003, s. 9. 1917 Bolşevik Devrimi sonrasında kurulan yeni hükümetin, daha doğrusu yeni kabinenin, en önemli organı Halk Komiserleri Konseyi olacak ve bu organ Bakanlık düzeyinde görevler üstlenecektir. Hingley, a.g.e., s. 117.

²¹¹ Pringle, **Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence**, s. xiv. Atay, Çeka'nın, Okrana'nın lağvedilmesinin ardından Polonyalı Cerjinski'nin Lenin'e telkini üzerine kurulduğunu; Çeka'nın 1918 tarihli kanunla resmen faaliyete geçtiğini belirtmektedir. Mehmet Atay, "*Rusya Gizli İstihbarat Servisleri: KGB'nin Kısa Tarihi*", **Avrasya Dosyası - İstihbarat Özel**, Yaz 2002, Cilt: 8, Sayı: 2, s. 310. Ancak Zickel Çeka'yı oluşturan hiçbir resmi yönetmeliğin yasalaşmadığını (no formal legislation establishing the Çeka was ever enacted) söylemektedir. Zickel (Ed.), a.g.e., s. 758.

²¹² ЧК – Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем - Bütün Rusya'nın Karşı Devrim ve Sabotajla Mücadele Olağanüstü Komisyonu.

²¹³ Michelle Jane Patterson, "*Moscow Chekists During the Civil War, 1918-1921*", **Simon Fraser University**, April, 1991, s. iii; Slava Katamidze, **Loyal Comrades Ruthless Killers – The Secret Services of the USSR (1917-1991)**, Lewis International Inc. Copyright, United States – Miami, 2003, s. 10. Vernadsky, a.g.e., s. 363; Zickel (Ed.), a.g.e., s. 757; Temur, a.g.e., s. 66; David J. Dallin, **Sovyet Casusları**, Yarın Yayınları, 1968, s. 14.

²¹⁴ Özel amaca yönelik, özel amaçlı.

tanımlanmamış, bununla birlikte davaları ele alma prosedürleri de net bir şekilde ortaya konmamıştır. Bu durum Çeka'nın kalıcı bir devlet kurumu olarak değil de "sınıf düşmanları"na karşı savaş verecek olan geçici bir organ olarak tasarlanan ekstralegal (kanun dışı) karakterinin bir sonucudur. Militan rolü ve kanun dışı statüsü göz önüne alındığında Feliks Cerjinski'nin yönetimindeki Çeka'nın, karşı devrim ve dış müdahale tehdidinin büyümesinden kaynaklanan, kısa yoldan adalet sağlama gücünü kazanması sürpriz olmamıştır.²¹⁵

Çeka'nın gelişmesi yavaş ve beklenmedik bir seyir izlemiştir. Çeka bir dizi acil zorunluluktan doğmuştur. Almanlar Brest-Litovsk'ta ateşkese uymadıkları ve ilerlemeye başladıkları zaman, yayımladığı "sosyalist vatan tehlikede" başlıklı ünlü 22 Şubat 1918 bildirisinin ardından Çeka, tüm yerel Sovyetlere gönderdiği bir emirde, bütün düşman ajanlarının, karşı devrimci kışkırtıcıların ve spekülâtörlerin aranmasını ve tutuklanıp kurşuna dizilmesini istemiştir. O dönemde, Çeka'nın genel karargâhındaki görevlilerinin sayısı 120'yi geçmemektedir. Çeka'nın başkan yardımcısı İngiliz İşçi Heyeti'ne o dönemde bütün ülkede 4.500 işçiden ibaret bir kadro bulunduğunu ve hükümet aleyhtarı her faaliyeti komisyona bildirmeyi bir görev bilen tüm parti üyelerinin onlara yardım ettiğini söylemiştir.²¹⁶

Hükümet merkezinin Petrograd'dan Moskova'ya taşınmasıyla ki Çeka, ilk kez geniş ve bağımsız bir devlet dairesinin yetkilerine kavuşmuştur. Cerjinski, Moskova'da kendi genel karargâhını Kremlin'de değil, Lubyanka Meydanı'ndaki büyük bir sigorta şirketinin binasında kurmuş ve bina içinde şüpheli kişiler için bir "iç hapisane" yaptırmıştır. Bu şekilde donatılmış olan Çeka, kısa zamanda işe koyulmuştur.²¹⁷ İlerleyen dönemde Cerjinski, Çeka'yı dış istihbarat, istihbarata karşı koyma, iç güvenlik ve sınır korumaktan sorumlu 250000'den fazla çalışanı (*Çekist*²¹⁸) ile bir güvenlik imparatorluğuna dönüştürecektir.²¹⁹

---

²¹⁵ Zickel (Ed.), **a.g.e.**, s. 758.

²¹⁶ Carr, **a.g.e.**, s, 153.

²¹⁷ **a.g.e.**, s, 153.

²¹⁸ *Çekist* terimi Çeka isminden türetilen ve genel kullanıma sahip bir terimdir. Gerek Sovyet gerekse de post-Sovyet dönemde Rusya'da devlet güvenlik organları çeşitli şekil ve isimlerde vücut bulmuşlardır. Örneğin 1954 sonrasında KGB; Stalin döneminde ise NKVD en bilinen ve genel kullanıma sahip devlet güvenlik aygıtı isimleri olmuştur. İstihbarat servislerinin isimleri dönem dönem değişirken *Çekist* terimi her dönem bilinen ve değişmeyen bir terim olarak kalmış ve 1917'den

Ekonomik suçlarla, spekülasyonlarla, görevi kötüye kullanma, suç işleme ve her tür suistimallerle ilgili güvenliği sağlamak Çeka'nın odaklandığı en önemli konular olmuştur.²²⁰ Üyelerinden birinin belirttiğine göre Çeka ilkin üç tür suçla mücadele etmiştir: Yönetimin burjuvazi tarafından sabote edilmesi, serkeş takımının tahrip ve isyan hareketi (buna serkeş kıyımı denilmiştir), anarşizm bayrağı altında yapılan haydutluk.²²¹ Çeka, aslı görevlerinin yanında gelecek yıllarda Gulag diye de isimlendirilen zorunlu çalışma kamplarını da yönetecektir.²²²

Güvenliğe ilişkin konular yanında ekonomik suçlarla ve spekülasyonlarla da mücadele etmekle yetkilendirilmiş olan Çeka NEP'in (Novaya Ekonomiçeskaya Politika / Yeni Ekonomi Politikası) uygulanması sürecinde de etkin rol almıştır. Rusya'da Mart 1921'de yürürlüğe giren NEP, kıtlık ve köylülerin rejime direnmesi nedenleriyle inişe geçen ekonomik durumu düzeltmek için yürürlüğe konulan bir ekonomi politikasıdır. Lenin NEP'i "stratejik bir atılım yapmak için taktik bir geri adım" olarak tanımlamaktadır. NEP ile aşırı merkezîyetçilikten vazgeçilmiş, piyasa ekonomisi ve ticaret serbestisi geri getirilmiş, yabancı sermaye teşvik edilmiş, ticari işletmelerin çoğu ve küçük ölçekli sanayi kuruluşları özel girişimcilere bırakılmıştır. Bu önlemler köylülerin durumunu da düzeltmiş, gıda dağıtımını etkin hale gelmiştir.²²³ 1922'nin başlarında Çeka feshedilerek fonksiyonları ve yükümlülükleri GPU'ya (Gosudarstvennoe Politicheskoe Upravlenie / Devlet Siyasi İdaresi) devredilmiştir.²²⁴

---

beri de kullanılmamıştır. Julie Fedor, **Russia and the Cult of State Security – The Chekist Tradition, from Lenin to Putin**, Routledge- Studies in Intelligence Series, London and New York, 2011, s. 2.

²¹⁹ Pringle, "Guide to Soviet and Russian Intelligence Services", s. 51.

²²⁰ Patterson, **a.g.t.**, s. iii.

²²¹ Carr, **a.g.e.**, s, 152.

²²² Pringle, "Guide to Soviet and Russian Intelligence Services", s. 51.

²²³ Erel Tellal, "Sovyetlerle İlişkiler", **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar, (Editör: Baskın Oran)**, Cilt I. (1919-1980) s. 155-177, İletişim Yayınları 17. Baskı, İstanbul, 2012, s.160. Ülke genelinde durum düzelmeye başlamasına rağmen Stalin'e göre durum sosyalizmin terki anlamına gelmeye başlamıştır. Stalin NEP'e 1928'de son verecek, kolektivleştirme politikasını uygulamaya koyacaktır. Bunun üzerine köylüler ekinlerini yakıp hayvanlarını keserek tekrar direnişe geçeceklerdir. Stalin bu durumu "kulak"ları (zengin köylüler) tasfiye edip halk üzerinde devlet baskısını artırarak önlemeye çalışacaktır. Tellal, **a.g.m.**, s.160

²²⁴ Zickel (Ed.), **a.g.e.**, s. 758.

3. GPU²²⁵

Rusya'da otokratik ve baskıcı bir rejime giden yolda belirgin aşamalardan biri Çeka'nın 1922 baharında lağvedilerek bir başka kimliğe bürünmesi ve istihbarat faaliyetlerinin GPU çatısı altında devam ettirilmesi olmuştur. Rusya'da iç savaş sonra ermiş ve gerilim azaltmış durumdadır. NEP, ekonomi alanında bunun önemli bir işaretidir. Ordunun terhis edilmesi, iç cephede başarıyla sonuçlanan bir mücadeleyi gerçekleştirmiş olan Çeka'nın lağvedileceği izlenimini yaratmıştır. 1918 "Sol komünistler" hareketinden beri parti içi muhalefet hareketine katılmış olan eski Bolşevik Smirnov, dokuzuncu Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nde, çok kısa bir konuşma yaparak bir önerge sunmuştur. Tutanaklardan tartışmasız kabul edildiği anlaşılan önerge şu şekildedir:

Sovyetler Kongresi, iç savaşın en güç anlarında Çeka tarafından yerine getirilmiş şanlı görevi ve onun, Ekim Devrimi'nin fetihlerinin iç ve dış saldırılara karşı tahkim edilmesi ve savunulması uğruna yaptığı muazzam hizmetleri önemle belirtir. Kongre, Sovyet iktidarının hem içerde, hem de dışarda güçlenmiş olmasının, Sovyet cumhuriyetleri yasalarını ihlal edenlerle mücadeleyi adli makamlara bırakarak Çeka'nın ve ona bağlı kuruluşların faaliyetlerini sınırlandırmayı mümkün kıldığı görüşündedir. Bundan dolayı Sovyetler Kongresi VTsIK prezidyumunu, Çeka'nın ve ona bağlı kuruluşların tüzüklerini, bu örgütlerin yeniden düzenlenmesi, yetkilerinin sınırlandırılması ve devrimci yasallık ilkesinin güçlendirilmesi için kısa zamanda tekrar gözden geçirmekle görevlendirir.

Devrimin ilk coşkun ve hararetli dönemi hariç, iktidar aygıtının işleyişinin temel konuları, iktidardakiler tarafından nadiren açıkça tartışılmıştır. Çeka'nın geleceği bu konulardan biri olmuştur. Smimov'un önergesinin, Aralık 1921'deki kongrede parti yöneticileri tarafından kabul edilmesi ne dereceye kadar bir taktik manevradır, son haddine ancak 1922'nin ilk aylarında ulaşılmış olan korkunç kıtlığın etkisi görüşleri sonradan ne ölçüde değiştirmiştir, nihai karardan hangi kuvvetler sorumludur, bunu kestirmek güçtür. Fakat kapitalist ve küçük burjuva unsurlara göz yuman NEP'in, son derece uyanık olmayı gerektirdiği bir sırada, parti yöneticilerinin böylesine güçlü bir güvenlik aracından vazgeçmeye niyetli olabileceklerine inanmak

---

²²⁵ Государственное политическое управление при НКВД РСФСР-RSFSR - Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti bünyesinde hizmet veren NKVD'ye bağlı Devlet Siyasi İdaresi.

da güçtür.²²⁶

VTsIK (Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi), 8 Şubat 1922'de, yetkilerinin İçişleri Halk Komiserliğine devredilerek, Çeka'nın ve ona bağlı kuruluşların lağvedildiğini ve bu işlevleri yerine getirmek üzere taşrada, özerk cumhuriyetlerde ve RSFSC bölgelerinde "siyasi seksiyonları" bulunan bir Devlet Siyasi İdaresi'nin (GPU / Gosudarstvennoe Politiçeskoe Upravlenie) Komiserlik bünyesi içinde kurulduğunu bildiren bir kararname yayımlamıştır.²²⁷ Zaten 1921 yılının sonlarından itibaren Lenin, siyasi polis operasyonlarının yasal bir zeminde tekrar düzenlenmesine ilişkin çabalar sarfetmektedir. Bu konu Lenin'in ajandasında yapılması gerekenler listesinin üst sıralarında yer almakta ve Lenin siyasi polis operasyonlarının yasal olup olmadığının ölçümü ve değerlendirilmesi konusu üzerinde önemle durmakta ve bu konuya vurgu yapmaktadır.²²⁸

8 Şubat 1922 tarihli kararnamede, RSFSC bölgelerinde faaliyet gösterecek olan siyasi seksiyonların hem Moskova'daki GPU'ya hem de yerel Sovyetlerin yürütme komitelerine karşı ikili sorumluluğu, bunların merkez organa tâbî olduğu konusunda hiçbir şüpheye yer bırakmayan her zamanki belirsiz sözlerle tanımlanmıştır. Ayrıca Özel Ordu Birlikleri GPU'nun emrine verilmiş ve "orduda ve demiryollarında işlenen suçlarla mücadele etmek" söz konusu özel ordu birliklerinin görevleri arasında sayılmıştır. Bununla birlikte GPU tarafından tutuklananların, tutukluluk süresinin uzatılması için VTsIK'dan özel bir karar çıkmadığı takdirde, iki ay içinde ya serbest bırakılmaları ya da yargılanmak üzere mahkemeye sevkedilmeleri gerektiği belirtilmiştir.²²⁹

Şubat 1922'ye gelindiğinde ise bu tarihte yapılan değişiklik, Çeka'nın bütün

---

²²⁶ Carr, **a.g.e.**, s. 170-171. Carr'a göre Rusya'yı otokratik ve baskıcı bir rejime götüren bir diğer önemli aşama da, Çeka'nın lağvedilmesinden üç ay sonra yapılan, SD önderlerinin açık duruşmasıdır.

²²⁷ Carr, **a.g.e.**, s. 171. Hingley, **a.g.e.**, s. 132'de Çeka'nın lağvedildiği kararname tarihi olarak 6 Şubat 1922'yi vermektedir. Pringle, **Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence**, s. xv'te de Çeka'nın GPU'ya dönüştürüldüğü kararnamenin tarihi 8 Şubat 1922'dir.

²²⁸ Hingley, **a.g.e.**, s. 132. Çeka'nın yerine getirmekte olduğu tüm görevler yeni oluşturulan GPU'ya devredilmiştir. Hingley'nin tanımlamasıyla "böylelikle Rus siyasi polisi yeni bir isim altında yeniden su yüzüne çıkmak üzere herkesin gözleri önünde bir kez daha ortadan kaybolmuştur." **a.g.e.**, s. 132.

²²⁹ Carr, **a.g.e.**, s. 171. Carr'a göre bu son madde, GPU'nun gerektiğinde yasal engellerden sıyrılmasını sağlayan bir kaçamaktır. Ayrıca bu usul meselelerine itibarın bir süre sonra yavaşladığı ve söndüğü anlaşılmaktadır. Ertesi yıl Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin kurulmasından sonra İçişleri Halk Komiserliği ile olan sözde ilişki de sona ermiştir. **a.g.e.**, s. 171.

tüzel işlevlerinin mahkemelerce yerine getirilmesini hedef aldığı halde, tüm siyasi suçların yargı erki alanı dışında kalması sonucunu yaratmış ve bu suçlara karşı GPU'ya, yürürlükten kaldırılmış, Çeka'nın hiçbir zaman talep etmediği ya da kullanmadığı ölçüde keyfi yetkiler verilmiştir. Lenin, on birinci parti kongresinde, kendisini ilgilendirmeyen ekonomik bir meseleye müdahalesini eleştirdiğinde GPU henüz iki ayını doldurmamıştır.²³⁰

4. OGPU

Faaliyet süresi boyunca önemli değişiklikler geçiren Çeka'nın 1922'de lağvedilmesinden sonra Çeka'nın halefi olarak yaklaşık iki sene GPU ismi altında faaliyet gösteren istihbarat teşkilatı²³¹ 15 Kasım 1923 tarihinde küçük bir değişiklikle GPU'nun başına Rusça *obyedinyonnoye*, yani birleşik / birleşmiş kelimesi getirilerek OGPU adını almıştır. Böylece GPU, OGPU olarak faaliyetlerine devam etmiştir. Bu isim değişikliği ülkenin adının Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği²³² olarak benimsenmesiyle de doğru orantılıdır.²³³ Böylece, SSCB'nin kurulmasından sonra Rus istihbarat teşkilatı yeni anayasal düzenlemeler içerisindeki yerini almıştır. Bu düzenlemelerde özellikle Politbüro etkili olmuş ve temel kurumlarda fazla değişiklik yapılmamıştır. Çeka'nın devamı olan GPU ve OGPU da karşı devrimcilerle ve casuslukla mücadelede baş aktör olmaya devam etmiştir.

10 Ocak 1923'te, birinci Sovyetler Birliği Kongresi'nce seçilen yeni VTsIK prezidyumu, anayasa maddelerini hazırlaması için, on üç üyeli bir komisyon atamıştır. Ancak, anayasayla ilgili temel kararları ne bu komisyon ne de başka bir devlet organı almakta; temel kararlar, daha çok Politbüro ya da parti içindeki gayri resmî bir yöneticiler grubu tarafından alınmaktadır. Metni, 6 Temmuz 1923'te VTsIK tarafından kabul edilmiş olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Anayasası pek az özgün nitelik içermektedir. RSFSC'nin temel kurumları, personel

---

²³⁰ a.g.e., s. 171-172.

²³¹ Hingley, a.g.e., s. 134.

²³² 29 Aralık 1922 tarihinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kurulmuştur. SSCB kuruluncaya kadar Bolşevik hükümetin en önemli meselesi, ayrılan parçaların tekrar toparlanması olmuştur. Çağatay Benhür, "1920'li Yıllarda Türk-Sovyet İlişkileri: Kronolojik Bir Çalışma", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü - Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 24, 2008, s. 278.

²³³ Hingley, a.g.e., s. 134. Pringle'nin çalışmasında GPU 2 Kasım 1923'te OGPU adını almıştır. Pringle, **Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence**, s. xv.

sayısı biraz artmış olarak, fakat pek büyük bir değişikliğe uğramaksızın, SSCB'nin temel kurumları haline gelmiştir. Yeni anayasaya göre askerî meselelerden ve sonradan GPU adını alacak olan Tüm Rusya Çekası tarafından, bazı durumlarda yerel otoritelerin görüşleri alınarak yürütülen "karşı devrimcilikle mücadele"den yine merkez otoriteler sorumlu olacaktır. OGPU, "siyasi ve ekonomik karşı devrim, casusluk ve eşkiyalıkla mücadelede, birlik cumhuriyetlerinin devrimci çabalarını birleştirmek" amacıyla, Anayasa'nın özel kısa bir maddesi gereğince kurulmuştur. RSFSC'deki GPU'nun yerini alan OGPU, SSCB Sovnarkomu'na bağlanmış, fakat birlikteki cumhuriyetlerin Sovnarkomu'na bağlı temsilcilerden oluşmuştur. OGPU böylece birleşik bir komiserlik halini almıştır.²³⁴

Çeka'dan GPU'ya ve sonrasında da GPU'dan OGPU'ya bir dönüşüm yaşandığı söylenebilecek olsa da yönetsel anlamda bakıldığında siyasi polisin üstlendiği pek çok iş, görev tanımı pek çok açıdan değişmeden kalmıştır. Cerjinski, teşkilatın başındaki isim olarak görevine devam etmiş, bununla birlikte organizasyon içerisindeki personel de büyük oranda görevleri başında kalmıştır. Aynı zamanda teşkilat, Lubyanka'daki karargâhından çalışmaya devam etmiştir.²³⁵ 1926 yılında Feliks Cerjinski ölünce OGPU'nun başına Vyacheslav Menjinski geçecektir.²³⁶

Yöntem açısından bakıldığında GPU ve OGPU'nun Çeka'dan çok daha farklı olduğu görülmektedir. Çeka iç savaş esnasında oluşmuş, gelişimini ve değişimini bu süreçte göstermiş bir yapıdır. Bununla birlikte Çeka polis terörizminin en uç örneklerini sergilemiştir. Bu açıdan bakıldığında Çeka yönetsel açıdan GPU ve OGPU'ya göre bir istisna konumundadır. Kurbanların toplu bir şekilde vurularak infaz edilmeleri ya da bodrumlarda elektrik verilerek öldürülmeleri gibi olaylar GPU ve OGPU döneminde azalmıştır. Bu dönemde çeşitli yasal sınırlamalar getirilerek GPU ve OGPU'nun hukuk sistemi çerçevesinde konumlanmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Yeni yasal düzenlemelerle GPU ve OGPU'nun faaliyet alanı da sınırlandırılmıştır. Soruşturma ve bir çeşit ön yargılamaların ardından suçluların mahkemelere sevk edilmesi uygulaması başlamıştır. GPU ve OGPU'nun yetkilerinde suçluların tutuklanması noktasında herhangi bir güç kaybı söz konusu değildir ve

---

²³⁴ Carr, **a.g.e.**, s. 364-369.

²³⁵ Hingley, **a.g.e.**, s. 135.

²³⁶ Pringle, **Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence**, s. xv.

daha önceki dönemlerde olduğu gibi teşkilat bu gücü elinde bulundurmaktadır ancak tutuklanan kişiler hakkında iki ay içerisinde hukuksal anlamda bir suç isnâdı ortaya konulmadıysa iki aylık tutuklu kalma sürecinin sonunda suçlu serbest bırakılmak zorundadır. Benzer sınırlamalar zaman zaman Çeka döneminde de getirilmeye çalışılmıştır fakat o dönemdeki sınırlamalar herhangi bir kanuna dayanmamaktadır. Daha çok ihtiyârî, plansız olarak getirilen kısıtlamalardır. GPU ve OGPU döneminde getirilen sınırlamalar yasal düzenlemelere dayanmakla birlikte yine de tam olarak ve etkin bir şekilde uygulandığı söylenemez.²³⁷ Örneğin 1929 yılı sonundan itibaren başlayacak olan köylülerin zorla kollektivize edilmesi sürecinde OGPU'nun desteğine ihtiyaç duyulacak ve bu süreçte yapılan operasyonlar en az 5 milyon insanın ölümüyle sonuçlanacaktır.²³⁸

Kâğıt üzerinde GPU ve OGPU'nun güçlerinin önemli ölçüde azaldığı görülmektedir. Gerçekten de NEP döneminde operasyonlar kademeli olarak daha az şiddet içerir duruma gelmiştir. Ayrıca siyasi teşkilat kadrosu ve bütçesinin de azaltıldığı görülmektedir. Temmuz 1934'te OGPU GUGB'a (Glavnoe Upravlenie Gosudarstvennoi Bezopasnosti / Devlet Güvenlik Baş Müdürlüğü) dönüşerek NKVD'ye bağlanacaktır.²³⁹

5. Kızıl Ordu ve GRU

Bolşevikler iktidara geldiğinde I. Dünya Savaşı da devam etmektedir ve Bolşevikler iktidara geldikten hemen sonra, savaşa son vermek için görüşme niyetlerini bildirmişler; bunun yanında ordunun işleyişine ilişkin olarak da subayların erler tarafından seçilmesi ve ordu içindeki rütbe farklılıklarının kaldırılması gibi kararlar almışlardır.²⁴⁰ Halbuki Lenin'in devrim öncesinde ordu ve bürokrasiye ilişkin fikirleri bambaşkadır.

1917'nin yazında Lenin, *Devlet ve Devrim* isimli çalışmasında daimi ordunun ve bürokrasinin ortadan kaldırıldığı ve bunun yerine meslekî rotasyon, seçilmiş ve geri çağırılabilir temsilciler aracılığıyla tüm halkın doğrudan yönettiği bir proletarya

---

²³⁷ Hingley, **a.g.e.**, s. 135.

²³⁸ Zickel (Ed.), **a.g.e.**, s. 758.

²³⁹ **a.g.e.**, s. 758.

²⁴⁰ Theda Skocpol, **Devletler ve Toplumsal Devrimler**, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 400.

rejimi öngörüsünü taslak halinde ortaya koymuştur. Ancak, Rusya'nın ve Bolşeviklerin 1918'e doğru yüzleştikleri şartlarda bu öngörü olanaksız, en iyi durumda ise uzak geleceğe ilişkin bir ütopya durumunu almıştır. Bolşevikler için Alman askerî tehdidi 1918'de de sürmektedir. 1918'in Mart ayında Rusya'nın savaştan çekilmesinin görüşülmesine ve Batı'da Merkez Güçler'in nihai yenilgisine bağlı olarak bu tehdit ortadan kalktığı zaman, Sibiry'a da ve güneyde eski çarlık subaylarına dayanan devrim karşıtı rejimlerin ortalığı kaplaması ve Batılı keşif güçlerinin Avrupa ve Asya Rusyası'nın çevre bölgelerine dağılması yabancı müdahale girişimlerinin başlangıcı olmuştur.²⁴¹ Söz konusu güvenlik tehditleri karşısında Bolşeviklerin kapsamlı ve kurumsal savunma tedbirleri alması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır.

Kızıl Ordu²⁴² 1918 yılında, Rusya'nın merkezinde ve kuzeyinde bulunan ve Bolşeviklerin kalesi durumunda olan şehirlerdeki küçük gönüllü işçi güçlerinden oluşturulmaya başlanmıştır.²⁴³ Kızıl Ordu'nun, savaş yorgunu bir nüfusun içinden büyük zorluklarla yaratılması gerekmiştir²⁴⁴ ve Kızıl Ordu yoktan yaratılmış bir ordu olsa da savaş komiseri Troçki'nin yönetimi altında, organizasyon ve disiplin açısından sürekli gelişen bir ordu haline gelmiştir.²⁴⁵ 1920'nin sonbaharında, yani Beyazlara ve dış güçlerin ordularına karşı yürütülen iç savaşın sona ermesiyle birlikte Kızıl Ordu 5 milyon askeri olan bir orduya dönüşmüştür.²⁴⁶

Bolşevik Devrimi sonrasında karşı-devrimci güçler Rusya'daki yeni yönetim için en büyük tehlikeyi oluşturmuştur, çünkü tehlike oluşturan diğer güçlerden farklı olarak Beyazların direkt amacı Kızılları yok etmektir.²⁴⁷ Ancak Yudenic, Kolçak ve Denikin'in çabaları Kızıl Ordu karşısında başarısızlığa uğramış, Denikin'in yerine

---

²⁴¹ a.g.e., s. 400-401.

²⁴² Красная Армия.

²⁴³ Orlando Figes, *"The Red Army and Mass Mobilization during the Russian Civil War 1918-1920"*, **Past & Present**, No. 129, (Nov., 1990), pp. 168-211, s. 168.

²⁴⁴ Skocpol, a.g.e., s. 403.

²⁴⁵ Nicholas V. Riasanovsky, Mark D. Steinberg, **Rusya Tarihi**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 518.

²⁴⁶ Figes, a.g.m., s. 168.

²⁴⁷ Riasanovsky; Steinberg; a.g.e., s. 516.

gelen Vrangel de Kızıl Ordu'ya direnememiş ve 1920 yılı sonunda Beyaz Ordu yenilgiye uğratılmıştır.²⁴⁸

Kızıl Ordu oluşumunun, genel anlamda Sovyet sistemi açısından da örnek teşkil ettiğini belirtmek gerekmektedir. Kızıl Ordu'nun, üzerine inşa edildiği ilkeler, aynı zamanda Sovyet sisteminin geri kalanı için de bir model olarak hizmet görmüştür. Örneğin Kızıl Ordu'nun siyasi yapısındaki ve komuta yapısındaki değişikliklerle Bolşevik devlet aygıtının merkezileştirilmesi paralel yürümüştür. Ayrıca Bolşeviklerin Kızıl Ordu sayesinde kazandığı kitlesel seferberlik tecrübesi hem tüm Sovyet toplumunun askerileştirildiği Savaş Komünizmi (1918-1921) döneminde, hem de Stalinist dönemde hükümetin tutumlarını şekillendiren önemli ve temel faktörlerden biri olmuştur.²⁴⁹

Sovyet sistemindeki yeri ve öneminin yanında istihbarat faaliyetleri bağlamında da Kızıl Ordu'nun önemli bir yeri vardır ve Kızıl Ordu ve istihbarat denildiğinde akla gelen yapı hiç kuşku yok ki GRU²⁵⁰ yapılanmasıdır. GRU, Bolşevik Devrimi sonrasında 1918 yılında bir nevi Kayıt Direktörlüğü olarak kurulmuştur. Lenin GRU'nun diğer gizli servislerden bağımsız bir rol üstlenmesi konusunda ısrarcı olmuş ve devamında GRU diğer Rus gizli servislerince rakip bir organizasyon olarak görülmüştür.²⁵¹ RU ise Kızıl Ordu İstihbarat Direktörlüğü'nü (Razvedyvatelnoe Upravlenie) ifade etmek için kullanılmaktadır.²⁵²

---

²⁴⁸ a.g.e., s. 518-519. Kızıl Ordu ve Beyaz Ordu iç savaş sırasında çetin bir mücadeleye girişirken birbirleri haricinde aynı zamanda kendi mobilizasyon sistemlerinin ve iç işleyişlerinin düzene koyulmasıyla da uğraşmışlardır. Figes, Rusya'daki iç savaşta gerek Kızıl Ordu'nun gerekse de Beyaz Ordu'nun, her iki ordu için de yabancı bir sosyal element olan köylüleri mobilize etme noktasında çok hızlı hareket etmek zorunda kaldıklarını; bunun yanında iç savaşta cephelerin de hızla değişen bir nitelik arz etmesinin orduların düzenli ikmal hatlarını olumsuz etkilediğini söylemektedir. Figes, a.g.m., s. 172.

²⁴⁹ Figes, a.g.m., s. 169.

²⁵⁰ Главное разведывательное управление (*Glavnoye razvedyvatel'noye upravleniye*), ГРУ. Ana İstihbarat Direktörlüğü. GRU hâlâ dev bir yapıdır ve faaliyetlerine, küresel ölçekte gizli operasyonlarına devam etmektedir. Bunun da ötesinde Kremlin'in dış siyasetini ve askerî politikalarını şekillendirmektedir. Rus ordusunun istikrarsız bir duruma gelmesi GRU'nun politik potansiyelini hem tehditkâr hem de önceden kestirilemez bir hale büründürmektedir. Raymond W. Leonard, **Secret Soldiers of the Revolution – Soviet Military Intelligence 1918-1933**, Greenwood Press, Westport Connecticut and London, 1999, s. xv.

²⁵¹ Dmitri Solovyov, **Five Facts About Russian Military Intelligence**, <http://www.reuters.com/article/us-russia-medvedev-intelligence-gru-sb-idUSTRE53N3K820090424>. Erişim tarihi: 23/05/2016.

²⁵² Leonard, a.g.e., s. xi.

Ulusal güvenlik açısından bakıldığında Sovyetler, gizli servislerinin Batılı kontrespiyonaj servislerinin gözüne mümkün olduğu kadar karmaşık görünmesini tercih etmişlerdir. GRU'nun Sovyet güvenlik aygıtları incelenirken görmezden gelinmesi Sovyet geçmişini ve bugünkü Rusya'yı anlamayı belirgin bir şekilde etkiler ve algı sağlam temellere oturmamış olur. 1918 yılından itibaren meydana gelen olayların gelişiminde GRU'nun Rusya tarihinde oynadığı rol çok net olmasına rağmen bu konu pek inceleme konusu olmamıştır.²⁵³

Kızıl Ordu İstihbarat Direktörlüğü'nün varlığı, Çin polisinin Pekin'de önemli bir Sovyet casusluk merkezine yaptığı baskın sonrasında, 1928 ya da 1929 yılından itibaren, gerek eldeki dokümanlar gerekse de açık kaynaklardan elde edilen bilgiler sayesinde bilinmektedir. Ayrıca OGPU çalışanlarından olan ve karşı tarafa geçerek Sovyetler açısından bilinen ilk vatan haini unvanını alan Georges Agabekov da 1931 tarihli anılarında Sovyet Askerî İstihbarat Direktörlüğü'nden bahsetmektedir. Bununla birlikte karşı tarafa geçen bilinen en kıdemli Kızıl Ordu istihbarat subayı Walter Krivitsky, 1939 tarihli *I was Stalin's Agent* başlıklı otobiyografisinde organizasyonu detaylı bir şekilde tanımlamaktadır. 1918-1933 dönemi GRU'nun olgunlaştığı bir dönem olup bu yıllar arasında GRU profesyonel bir istihbarat organizasyonuna dönüşmüştür. Bununla birlikte GRU'nun kökenlerinin Bolşevik Devrimi'nden uzak olduğu da düşünülemez. Kızıl Ordu İstihbaratı 1918-1933 yılları arasında doğmuş ve bu askeri istihbarat yapılanması iç savaş ve Sovyetler Birliği-Polonya Savaşı ateşinde adeta vaftiz olmuştur.²⁵⁴

Lenin'in 21 Ocak 1924 tarihinde ölümünün ardından Sovyet liderleri arasında özellikle NEP uygulamaları konusunda daha öncesinden süregelen anlaşmazlıklar daha da şiddetlenmiş ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin kontrolünü ele geçirme adına bir liderlik yarışı başlamıştır. Önceleri liderlik pozisyonu Stalin, Kamenev ve Zinovyev üçlüsü tarafından üstlenilmiş, Lenin ile birlikte Rus

---

²⁵³ a.g.e., s. xiv-xv. Leonard'a göre Çeka ve onun halefi olan GPU, OGPU, NKVD ve KGB gibi Sovyet devlet güvenlik organları 1970 yılından itibaren çok sayıda çalışmanın konusu olmuşlardır ancak bu çalışmalarda GRU tarihi, özellikle de GRU'nun 1945 öncesi faaliyetleri, yüzeysel birkaç paragraf haricinde hep görmezden gelinmiştir.

²⁵⁴ a.g.e., s. xiv-xv.

Devrimi'nin en büyük liderlerinden biri ve Kızıl Ordu'nun da kurucusu olan Troçki ise bu üçlü tarafından safdışı bırakılmıştır.²⁵⁵

Lenin'in ölümü sonrasında Kızıl Ordu istihbaratı hem Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin kontrolünün sağlanması mücadelesinin bir parçası olmuş, hem de işçi devriminin silahlı isyanlar yoluyla yayılması için girişimlerde bulunmuştur. Bütün bu olaylar cereyan ederken GRU aynı zamanda dünya çapında bir istihbarat toplama ağı da kurmuştur. Bu ağ genişleyip daha istekli bir hale gelirken, Sovyetler Birliği de geniş bir siyasi temsil düzeyine ulaşmıştır. 1920'lerin başıyla birlikte GRU çok net bir şekilde SSCB'nin en önde gelen dış istihbarat organizasyonu konumundadır. Bu konum II. Dünya Savaşı sonuna kadar bu şekilde kalacak, bu anlamda GRU'ya meydan okuyabilecek başka bir organizasyon ortaya çıkamayacaktır.²⁵⁶

6. NKVD

NKVD²⁵⁷, Çeka'yı da bünyesinde barındıran bir yapılanmadır.²⁵⁸ NKVD RSFSR (People's Commissariat of Internal Affairs of the Russian Soviet Federated Socialist Republic / Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti İçişleri Halk Komiserliği) 1917 yılından 1930 yılına kadar *militsia*'dan sorumlu olan komiserliktir. Bununla birlikte NKVD RSFSR 1930 yılında lağvedilene kadar siyasi polisten ayrı ve hatta siyasi polis aleyhinde, siyasi polise karşı bir yapılanma hüviyetindedir.²⁵⁹ NKVD USSR (People's Commissariat of Internal Affairs of the Soviet Union / Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği İçişleri Halk Komiserliği) ise 1934 yılında oluşturulmuştur. *Militsia*'dan, siyasi polisten, Gulag'dan ve çeşitli açılardan iç güvenliği ilgilendiren konulardan sorumlu olmuştur.²⁶⁰

---

²⁵⁵ Vernadsky, **a.g.e.**, s. 414-415.

²⁵⁶ Leonard, **a.g.e.**, s. xvi.

²⁵⁷ НКВД, Народный комиссариат внутренних дел - İçişleri Halk Komiserliği.

²⁵⁸ Earl F. Ziemke, **The Red Army 1918-1941: From Vanguard of World Revolution to US Ally**, Frank Cass, London and New York, 2004, s. 24.

²⁵⁹ Paul Hagenloh, **Stalin's Police – Public Order and Mass Repression in the USSR 1926-1941**, Woodrow Wilson Center Press Washington and The Johns Hopkins University Press Baltimore, 2009, s. xviii.

²⁶⁰ **a.g.e.**, s. xviii.

Stalin 1924'ten itibaren kademeli olarak güvenlik servislerinin yönetimini kendi eline almaya başlamıştır²⁶¹ ve 1926'da Komünist Parti Sekreterliğini üstlendiğinde toplumunun denetlenmesi ve kontrolü iki farklı kurumdadır: Sıradan polislik görevini üstlenecek olan NKVD; siyasi polis olarak hizmet verecek ve siyasi suçlarla mücadele edecek olan OGPU. Ancak iki teşkilatlı bu durum kısa sürmüştür. Stalin her zaman merkezî hükümetin kontrolünün hissedilir şekilde artırılması taraftarı olmuş ve Stalin'in bu düşüncesiyle doğru orantılı olarak toplum kontrolü mekanizması da yoğunlaştırılmış ve daha sağlam bir yapıya kavuşturulmaya çalışılmıştır.²⁶²

OGPU güç kazanmaya ve genişlemeye başladıktan sonra ve özellikle de 1920'li yılların sonlarına doğru üst düzey OGPU çalışanları NKVD'nin lağvedilmesi yönündeki görüşlerini yüksek sesle dillendirmeye başlamışlardır. Söz konusu OGPU çalışanlarına göre NKVD lağvedilmeli ve Sovyet polisinin tüm kontrolü, *militsiia*'nın direkt kontrolü, OGPU'ya verilmelidir. NKVD hiç de umulmayacak kadar uzun bir süre OGPU'dan gelen bu baskılara direnmiş fakat üst düzey OGPU çalışanlarının politik baskılarının yoğunlaşması ve OGPU'nun Stalin'in de desteğini sağlaması sonucunda daha fazla direneme gücü bulamamıştır. 5 Aralık 1930 tarihinde NKVD'nin lağvedilmesine yönelik taslak hazırlanmaya başlanmış ve 15 Aralık 1930'a gelindiğinde de NKVD sisteminin lağvedildiği duyurulmuştur. Bu kararlar sivil polis memurları ve siyasi polis memurları arasında süren yaklaşık 10 yıllık savaş da son bulmuş, bu tarihten sonra her şey Stalin'in de desteğini alan OGPU lehine gelişmeye başlamıştır.²⁶³

OGPU 1932 yılında NKVD'yi absorbe edecek ancak buna rağmen güvenlik ve milis fonksiyonlar birleştirilemeyecektir. 1934'te ise NKVD'nin yetki alanı genişletilecek ve bu sefer NKVD OGPU'yu absorbe edecektir.²⁶⁴ Genrih Yagoda 1934'te NKVD'nin başına getirilecek, ve NKVD'nin 1930'larda baş etmek zorunda kalacağı problemler 1920'lerin problemlerinden çok daha farklı bir nitelik arz edecektir. Rus istihbaratının uğraşmak zorunda olduğu sorunlar 1920'lerin dağınık

---

²⁶¹ Pringle, "Guide to Soviet and Russian Intelligence Services", s. 51.

²⁶² Louise I. Shelley, **Policing Soviet Society – The Evolution of State Control**, Routledge, London and New York, 1996, s. 30.

²⁶³ Hagenloh, **a.g.e.**, s. 57, 65.

²⁶⁴ Shelley, **a.g.e.**, s. 30-31.

ve parçalanmış muhalif entelektüellerin yarattığı sorunlar değildir artık. Üst düzey bürokratlar arasındaki yaygın hoşnutsuzluklardan kaynaklanan sorunlar, 1930’larda NKVD’nin odaklanmak zorunda olduğu başlıca güvenlik meselesi olacaktır.²⁶⁵

C. DEĞERLENDİRME

Türk ve Rus tarihine bakıldığında gerek Türklerin gerekse de Rusların köklü istihbarat geleneklerine sahip oldukları görülmektedir, ki iki büyük imparatorluğun asırlarca ayakta kalabilmesini sağlayan en önemli faktörlerden biri de devlet çarkının işleyişinde istihbarata verilen önemdir. İstihbarat faaliyetlerine verilen önemle birlikte, istihbaratta kurumsallaşma da Türkler ve Ruslar için önemli olmuştur. Türk istihbaratında en erken kurumsallaşma çabaları XIX. yüzyılın ortalarına, Sultan Abdülmecid dönemine dayandırılabilirken; Rus istihbaratında kurumsallaşma çabaları ise XVI. yüzyılın ortalarına, IV. İvan dönemine dayandırılabilir.

XX. yüzyıla gelindiğinde yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu’nda istihbarat faaliyetlerini yürüten organizasyon Yıldız İstihbarat Teşkilatı’dır. Bu teşkilatın temel amacı II. Abdülhamid’in şahsına ve yönetimine yönelebilecek tehditler hakkında sultanı bilgilendirmektir. Aynı dönemde Rus İmparatorluğu’nda ise istihbarat faaliyetleri Okrana eliyle yürütülmekte olup benzer şekilde bu teşkilatın da öncelikli hedefi II. Nikolay’a ve çarlık rejimine muhalif unsurlar hakkında çara haber ve bilgi temin etmektir. İmparatorluğu yöneten kişinin güvenliği ve rejimin sağlıklı bir şekilde işleyişinin sağlanması, XX. yüzyılın başlarında Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının esas ve ortak hedefi durumundadır. Bu hedefe yönelik olarak çalışan Yıldız İstihbarat Teşkilatı ve Okrana, muhalif unsurların faaliyetlerini yakından takip ederek aynı zamanda toplumsal denetimi sağlamayı da önceleyen bir kurumsal anlayış sergilemektedir. Bunda II. Abdülhamid ve II. Nikolay’ın, muhalif hareketlerin faaliyetlerinden endişe eden ve bu yüzden de toplumsal denetime büyük önem veren devlet yöneticileri olmalarının da doğrudan etkisi bulunmaktadır. II. Abdülhamid ve II. Nikolay, sadece yurt içindeki değil yurt dışındaki muhaliflerin de ülkenin toplumsal iç huzurunu bozucu nitelikte faaliyetlere girişebilecekleri endişesini taşımışlar, bu yüzden Yıldız İstihbarat Teşkilatı da Okrana da muhaliflerin

---

²⁶⁵ Slava Katamidze, **Loyal Comrades Ruthless Killers – The Secret Services of the USSR (1917-1991)**, Lewis International Inc. Copyright, United States – Miami, 2003, s. 52.

yalnız yurt içinde değil yurt dışında da takibini önemseyen bir kurumsal anlayışla hareket etmişlerdir.

Modern istihbarata geçiş sürecinde Türklerde Teşkilat-ı Mahsusa, Ruslarda Okrana öncü teşkilatlar olmuşlardır. Türk ve Rus tarihinde bu teşkilatlardan önce de kurumsal istihbarata geçiş çabaları görülmüş olsa da, faaliyetleri, teşkilatlanmaları ve kadroları itibariyle bu iki teşkilat, ülkelerinde modern istihbarata geçişi sağlamışlar, gerek Teşkilat-ı Mahsusa gerekse de Okrana, kapatılmalarından sonra da istihbarat anlayışları açısından ülkelerinin kendilerinden sonra gelen istihbarat teşkilatlarını etkilemişlerdir.

Teşkilat-ı Mahsusa da Okrana da işleyiş tarzları ve hiyerarşik yapılarıyla kurumsallık açısından sağlam bir görüntü sergilemişlerdir: Teşkilat-ı Mahsusa'nın Harbiye Nezareti'ne bağlı oluşu; teşkilatta farklı şube ve *masalar* arasında görev dağılımı yapılarak sistematik bir çalışma düzeninin kurulmuş olması; gerektiğinde hücre yapılanmaları ve gizli gruplar oluşturularak sahada askerî ve yarı askerî operasyonların icra edilebilmesi ve bu faaliyetleri yürütebilecek uzman kadroların istihdam edilebilmesi; askerî örgütlenme yanında İttihat ve Terakki'nin de örgütlenme modelinden etkilenilmiş olunması, başkan, Merkez-i Umumi ve bu merkeze bağlı bürolarla da aynı zamanda bürokratik bir yapıya sahip olunması ve devlet bütçesinden de belirli bir pay alınması gibi özellikler Türklerde modern istihbarata geçiş sürecinde Teşkilat'ın sağlam bir kurumsal yapıyla faaliyet yürüttüğünü kanıtlarken; Okrana'nın İçişleri Bakanlığı'na bağlı oluşu; iç içe geçmiş bürolar ve organizasyonlara sahip bir çalışma sistematiğine sahip olması; resmî emir ve genelgeler doğrultusunda hizmet vermesi; *Zagraniçnaya Agentura* gibi bir dış istihbarat biriminin dahi bulunması, bu birimin *sekretnye sotrudniki* denilen gizli ajanlarıyla profesyonel bir dış istihbarat hizmeti sunması ve birim içerisinde uzman analizcilerin istihdam edilmiş olması gibi niteliklere sahip oluşu da Ruslarda modern istihbarata geçiş sürecinde Okrana'nın sağlam bir kurumsal anlayışla istihbarat faaliyetlerini icra ettiğini kanıtlamaktadır.

İstihbaratta kurumsallaşmaya verilen önem Türk istihbaratının Teşkilat-ı Mahsusa sonrası, Rus istihbaratının da Okrana sonrası faaliyetleriyle de devam etmiştir. Bolşevik Devrimi sonrasında Ruslar, Çeka, GPU, OGPU ve GRU ile

kurumsal çatı altında istihbarat faaliyetlerini organize etmişlerdir. Çeka, kuruluşu ve sonrasında, devrim sonrası dönemin aciliyetlerinden de kaynaklanan sebeplerle, yasallaşmayan yönetmelikler doğrultusunda faaliyet yürüterek faaliyetlerinde nispeten bağımsız bir devlet dairesi görüntüsü verirken, Çeka'nın devamı olan GPU bir kararnameyle İçişleri Halk Komiserliği'ne (NKVD'ye) bağlanmış, böylece istihbarat faaliyetlerinin daha yasal ve daha kurumsal bir çerçevede yürütülmesi sağlanmaya çalışılmıştır. GPU'nun başına Rusça *obyedinyonnoye*, yani birleşik / birleşmiş kelimesi getirilerek GPU'nun devamı olarak kurulan OGPU ise SSCB Sovnarkomu'na, yani Halk Komiserleri Konseyi'ne bağlanarak kurumsallığını devam ettirmiştir. Rus askerî istihbarat yapılanması GRU da Kızıl Ordu bünyesinde bir İstihbarat Direktörlüğü olup, bu kurumsal askerî yapıya bağlı olarak faaliyet yürütmüştür. Türkler de Milli Mücadele döneminde kurumsal istihbarat yapılarıyla istihbarat faaliyetlerini sevk ve idare etmeye çalışmışlardır. Örneğin; Askeri Polis Teşkilatı ve Tedkik Heyeti Amirlikleri Türk Genelkurmayı'na, Emniyet-i Umumiye Müfettişlikleri Dâhiliye Nezareti'ne, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi İcra Riyaseti'ne (Başbakanlığa) bağlı olarak faaliyet yürütmüştür.

Türkler de Ruslar da istihbaratta kurumsallaşmaya önem vermekle birlikte Türklerin, Milli Mücadele döneminde işlevselliğini sürdüren bahsi geçen istihbarat teşkilatları yanında küçük ve personel sayısı da sınırlı olduğu anlaşılan istihbarat gruplarıyla da istihbarat faaliyetlerini yürütmüş olmaları dikkat çekmektedir. Bir taraftan Askeri Polis Teşkilatı, Tedkik Heyeti Amirlikleri, Emniyet-i Umumiye Müfettişlikleri ve Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi gibi kurumsal yapılarla istihbarat faaliyetleri icra edilirken; diğer taraftan da Zabitan, Yavuz, Hamza, Felah, Menzil, Ferhad, Kerimi, Müfreze-i Bahriye, Berzenci, Namık, Beşler, Vefa, Sebati, Müsellah Müdafaa-i Milliye, Mim Mim, Yıldırım, Mücahid, Güneş, Ay, Bizci, Muharip, Muavenet-i Bahriye, İmalat-ı Harbiye gibi çok sayıda istihbarat grubuyla Milli Mücadele dönemi istihbarat faaliyetleri desteklenmiştir.

Bahsi geçen Türk istihbarat gruplarının farklı sebeplerle isim değişikliklerine gidebildiği, birbirlerinin yerine geçebildikleri, istihbarat faaliyetlerini birbirleriyle koordineli olarak yürütebildikleri, lüzumu halinde birleşebildikleri de görülmektedir. Bu gibi hamlelerin, Türk istihbarat gruplarının ve grup mensuplarının faaliyetlerinin

hasım istihbarat teşkilatları tarafından takibini ve analizini zorlaştırıcı nitelik arz ettiğini söylemek de mümkündür. Grupların sevk ve idaresinde askerî personelin ön planda olması da Türk istihbarat gruplarının dikkat çekici özelliklerindedir.

Çok sayıda istihbarat teşkilatı ve grubuyla istihbarat sahasında yer almanın, istihbarat faaliyetlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesinde önemli olan merkezî kontrolün sağlanması noktasında bazı sorunlara sebep olabileceği ihtimal dâhilindedir. Ancak, faaliyetleri istenilen sonuçları vermeyen Türk istihbarat teşkilat ve gruplarının merkezden gelen emirler doğrultusunda kapatıldığı da bilinmektedir ve bu durum da, çok sayıda istihbarat teşkilatı ve grubuyla faaliyet yürüten Türk istihbaratının merkezî gücün kontrolü altında olduğunu ve istihbarat çarkının işleyişinde herhangi bir disiplinsizliğe ya da kopukluğa izin verilmediğini göstermektedir. Ayrıca, çok sayıda istihbarat grubuyla sahada yer almak, Türk istihbaratına, çabuk karar alma ve sahada hızlı hareket edebilme avantajı da sağlamaktadır. Türk istihbarat çarkının işleyişinde önemli bir unsur olan küçük istihbarat gruplarına benzer gruplara Rus istihbarat organizasyonları içerisinde rastlanmamaktadır.

Kurumsallaşma açısından bakıldığında, Rus istihbarat organizasyonlarının Türk istihbarat organizasyonlarına oranla hem daha az sayıda, hem de daha uzun süreli devamlılıkları olan kurumsal organizasyonlar olduğu görülmektedir. Kuruluş tarihi 1882 olan Okrana Bolşevik Devrimi'ne kadar faaliyetlerine aralıksız devam etmiştir. Devrimden yaklaşık bir buçuk ay sonra, 20 Aralık 1917'de Bolşeviklerin kurduğu Çeka da, 1922 yılı başlarında lağvedilmesine rağmen kendisinden sonra gelen GPU ve OGPU ile istihbaratta kurumsal devamlılığa örnek teşkil etmiştir. Çeka'dan GPU'ya, GPU'dan OGPU'ya geçiş sadece bir isim değişikliğinden ibarettir ve Çeka sonrası GPU'da ve GPU sonrası OGPU'da yola yine Başkan Cerjinski ve çalışma arkadaşlarıyla, aynı kadrolar ve organizasyonla devam edilmiştir.

Türklerde ise Yıldız İstihbarat Teşkilatı sonrası bir devamlılıktan bahsedilemese de, Teşkilat-ı Mahsusa sonrası bir devamlılıktan söz edilebilir ancak bu devamlılık kurumsal bir devamlılık değildir. Milli Mücadele döneminde Türkler hem propaganda gücü yüksek hem de operasyonel kabiliyetlere sahip istihbarat

teşkilatlarına ve istihbarat gruplarına ihtiyaç duymuşlardır ve bu türe örnek tek Türk istihbarat teşkilatı Teşkilat-1 Mahsusa olduğundan doğal olarak bu teşkilat örnek alınmıştır. Eski Teşkilat-1 Mahsusa mensuplarının ve elemanlarının Milli Mücadele döneminde faaliyet gösteren Türk istihbarat organizasyonları içerisinde kendilerine yer bulmaları da Teşkilat-1 Mahsusa etkisini somutlaştırmıştır. Ancak Milli Mücadele dönemi istihbarat organizasyonları içerisinde kurumsal anlamda direkt “Teşkilat-1 Mahsusa’nın devamıdır” şeklinde nitelenebilecek herhangi bir Türk istihbarat teşkilatından bahsedebilmek söz konusu değildir. Bununla birlikte, Teşkilat-1 Mahsusa’da vücut bulan; propaganda çalışmalarına ve operasyonel faaliyetlere önem veren istihbarat anlayışının, Milli Mücadele dönemi Türk istihbarat teşkilatlarında devamlılığı gözlemlenebilmektedir. Türk istihbaratındaki kurumsal ve yapısal devamlılığa ise Askeri Polis Teşkilatı ve bu teşkilatın devamı olan Tedkik Heyeti Amirlikleri örnek olarak gösterilebilir. Taktiksel olarak farklı isimler alarak istihbarat faaliyetlerini devam ettirme yolunu seçmiş olan gruplar içerisinde Karakol, Zabitan, Yavuz Grubu devamlılığı ya da Hamza ve Felah Grubu devamlılığı da Türk istihbarat gruplarındaki devamlılığa örnek olarak verilebilir.

Türk istihbaratında önemli bir kurumsal ve yapısal devamlılık da nezaretlerdeki istihbârî işleyişte gizlidir. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde de görüleceği gibi Türkler, oluşturdukları istihbarat teşkilatları ve grupları haricinde Dâhiliye Nezareti, Hariciye Nezareti, Harbiye Nezareti gibi kurumlarını da istihbarat çalışmalarında etkin olarak kullanabilmekte, bu nezaretler haber ve bilgi iletim süreçlerinde kurumlararası koordinasyonun sağlanmasında kritik görevler üstlenebilmektedir. Bu bağlamda Türklerin, istihbarat faaliyetlerinin yürütülmesinde hem istihbarat kurumları oluşturmayı, hem de devletin diğer ilgili kurum ve kuruluşlarını istihbarat üretim ve iletim süreçlerine dâhil etmeyi önemsediklerini söylemek mümkündür. Nezaretlerin istihbarat üretim ve iletimindeki rolü Osmanlı İmparatorluğu döneminden sonra, Türk Milli Mücadelesi dönemi ve sonrasında da sürmüş ve Türk istihbarat çarkındaki bu işleyiş, önemli bir kurumsal ve yapısal süreklilik örneği teşkil etmiştir.

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde, kurumsal açıdan, Türklerde olup Ruslarda olmayan ve Ruslarda olup Türklerde olmayan türden istihbarat organizasyonları da

söz konusudur. Örneğin Türklerin, istihbaratın temel fonksiyonlarından olan propaganda faaliyetlerini kurumsal bir yapı olan Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi ile yürütme hamlesi dönemin dikkat çekici kurumsal istihbarat hamlelerinden biridir ve Rus istihbarat kuruluşları içerisinde Türklerdeki Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'ne benzeyen, özel olarak propagandayla ilgilenen bir istihbarat kurumuna rastlanmamaktadır. Propaganda çalışmaları konusunda akla ilk gelen Rus teşkilatı Komintern'dir. Bu teşkilat Rus istihbaratının propaganda faaliyetlerine önemli katkı yapan bir organizasyondur ancak Komintern'i başlı başına bir istihbarat teşkilatı olarak niteleyebilmek söz konusu değildir.

Ruslarda olup Türklerde olmayan türden istihbarat organizasyonuna örnek ise GRU'dur. Rus istihbarat çarkının işleyişinde önemli bir yeri olan GRU benzeri bir yapılanmaya Türk istihbarat teşkilat ya da grupları içerisinde rastlanmamaktadır. GRU, özel bir askerî istihbarat yapılanmasıdır. Lenin, GRU'ya diğer istihbarat teşkilatlarından ayrı, bağımsız ve gizli bir rol biçmiş, 1918'de kurulan GRU'nun faaliyetleri yaklaşık on yıl karanlıkta kalmış, bu süreçte GRU'ya ilişkin olarak herhangi bir bilgi ve belge ortaya çıkarılamamıştır. GRU'nun XXI. yüzyılda da Rusya'nın en etkili istihbarat kurumu olarak gösterilmesi söz konusu teşkilatın Rus tarihinin son yüz yılındaki önemini ortaya koymakta ve Rus istihbaratındaki önemli bir sürekliliğe de işaret etmektedir. Türk istihbarat kurumları içerisinde ise Ruslardaki GRU benzeri, tarihsel sürekliliği olan bir özel askerî istihbarat kurumuna rastlanmamaktadır.

Bu bölümde, Türkiye ve Rusya'da XX. yüzyılın ilk çeyreğinde modern istihbarata geçiş sürecinde faaliyet gösteren istihbarat teşkilatları hakkında temel kurumsal bilgiler verilerek Türk ve Rus istihbarat teşkilatları kurumsal anlamda analiz edilip karşılaştırılmış ve böylece, çalışmanın sonraki bölümlerinde yapılacak analizler öncesi bir arka plan oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bir sonraki bölümde, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Türk ve Rus istihbaratında parti-istihbarat teşkilatı ilişkileri irdelenerek, Türkiye'de İttihat ve Terakki Partisi, Rusya'da Bolşevik Parti'nin, istihbarat teşkilatları üzerinde etkilerinin olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılacak ve Türk ve Rus istihbaratı parti-istihbarat teşkilatı ilişkileri bağlamında süreklilikleri, benzerlikleri ve farklılıklarıyla karşılaştırmalı

olarak değerlendirilecektir. Bölümde ayrıca *İttihatçı istihbarat anlayışı* ve *Bolşevik istihbarat anlayışı* gibi iki yeni kavram açıklanıp temellendirilerek literatüre kavramsal bir katkı sunulması da hedeflenmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

PARTİ-İSTİHBARAT TEŞKİLATI İLİŞKİLERİ

Büyük sosyal-siyasal değişim ve bunalım devirlerinde, sarsıntının sebep olduğu kargaşa karşısında belirli bir çıkış yolu, yeni bir denge bulma ihtiyacı, insanı değişim yapmaya zorlamıştır.²⁶⁶ Türk ve Rus tarihine bakıldığında da 1900-1925 tarih aralığında yaşanan sosyal ve siyasal değişim, bunalım ve sarsıntıların her iki ülke istihbarat teşkilatlarına da doğal olarak yansdığı görülmektedir.

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Türkiye'deki değişim sürecinde İttihat ve Terakki Partisi üyeleri 1908 Devrimi öncesi ve sonrasında; Rusya'daki değişim sürecinde ise Bolşevik Parti²⁶⁷ üyeleri 1917 Devrimi öncesi ve sonrasında etkili olmuşlar; devrimler sonrasında İttihatçılar ve Bolşevikler siyasi karar alıcılar olarak da ülke yönetiminde aktif rol almaya başlarken, ülkelerinin istihbarat teşkilatlarının yapılandırılmasında da planlayıcı ve icracı roller üstlenmişlerdir.

A. İTTİHATÇI İSTİHBARAT ANLAYIŞI ve BOLŞEVİK İSTİHBARAT ANLAYIŞI

Türk ve Rus tarihinde XX. yüzyılın ilk çeyreğinde parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerini somutlaştıracak karakterler olan İttihatçılar ve Bolşevikler ile İttihatçıların ve Bolşeviklerin parti-istihbarat teşkilatı ilişkisinin somut örneklerini teşkil edecek faaliyetleri ele alınmadan önce, *İttihatçı istihbarat anlayışı* ve *Bolşevik istihbarat anlayışının* ne şekilde oluştuğunu ve iki anlayışın birbirleriyle hangi yönlerden benzeştiğini ya da birbirlerinden hangi açılardan farklı olduklarını görmeye çalışmak Türk ve Rus istihbarat geleneklerinin düşünsel temellerinin ortaya konulabilmesi için önem arz etmektedir. Bölümde öncelikle *İttihatçı istihbarat anlayışı* ve *Bolşevik istihbarat anlayışının* nasıl şekillendiğine bakılarak parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerindeki ilk izlek bu şekilde takip edilecek, söz konusu anlayışların benzerlik ya da farklılıklarına ise değerlendirme kısmında karşılaştırmalı bir analizle yer verilecektir.

²⁶⁶ İnalçık, a.g.e., s. 161.

²⁶⁷ “Bolşevik Parti”, “Bolşevik Partisi”, “Komünist Parti”, “Rusya Komünist Partisi” literatürde yer bulan isimlendirmelerdir; çalışmada, anlatının bütünlüğünün korunması adına “Bolşevik Parti” isminin kullanımı tercih edilecektir.

1. İttihatçı İstihbarat Anlayışı

İttihat ve Terakki'nin geleneksel olarak gizli örgütlenme kültürünü benimsemiş bir yapı olmasında İttihatçıların etkilenmiş olduğu cemiyetlerin ve örgütlerin de gizli örgütlenme pratiğinden gelmelerinin önemli etkisi vardır. Bu bağlamda, İttihatçıların yoğun olarak etkilendikleri Yeni Osmanlılar ve gizli bir cemiyet olan İttifak-ı Hamiyet'ten; ayrıca yine gizli olarak kurulan ve İttihat ve Terakki'nin çekirdeğini teşkil edecek olan İttihad-ı Osmani'den kısaca bahsetmek gerekmektedir. Bu yapılar aynı zamanda *İttihatçı istihbarat anlayışının* düşünsel temelini atılması aşamasında önemli yapı taşları olmaları itibarıyla da önemlidir.

Yeni Osmanlılar diye tanınmaya başlayan Namık Kemal ve arkadaşları geçmişe, yani hem İslamiyet'in altın çağına hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş dönemine özlemlerle bakan, Müslüman oldukları kadar Osmanlı yurtseveri de olan kişilerdir. Âli ve Fuat Paşaların politikalarını, geleneksel Osmanlı ve İslam değerlerini hiçe sayarak Avrupa'nın yüzeysel taklidi olmakla ve Avrupa çıkarlarına hizmet etmekle itham etmişlerdir. Ayrıca Tanzimat rejimini ulema henüz daha bağımsız ve güçlü bir konumdayken İmparatorluk'ta var olduğu farzedilen eski denetim ve denge mekanizmalarını yok etmiş tek taraflı bir bürokratik istibdat olarak görmüşlerdir. Tanzimat politikalarının devletin yıkılmasına yol açacağına inanmışlardır. Onlara göre çözüm, imparatorluğa temsili, anayasal ve parlamenter bir yönetimin getirilmesinde ve böylece Müslüman ya da gayrimüslim bütün Osmanlı tebaasına tam bir yurttaşlık ve devlete sadakat duygusunun aşılmasında yatmaktadır. Yeni Osmanlılardan Namık Kemal, gazetelerde devleti eleştirmekle ve yeni düşünceler açıklamakla yetinmemiştir. Namık Kemal 1865'te, İtalya'daki Carbonari örneğine göre İttifak-ı Hamiyet adlı gizli cemiyeti kuran, yurtsever, anayasal ve parlamenter bir yönetim biçimini getirmeyi amaçlayan altı genç bürokrattan biridir. Bu cemiyete iki yıl içerisinde aralarında padişahın yeğenleri olan veliaht Murat ile Şehzade Hamit'in de bulunduğu birkaç yüz kişinin katılmış olduğu anlaşılmaktadır.²⁶⁸

²⁶⁸ Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 104-106.

Yeni Osmanlıların Türkiye ve Türkiye ötesinde şaşırtıcı ölçüde etkileri olmuştur. Yeni Osmanlılar 1876 Anayasası'nın oluşumunu ve 1878 sonrasında padişahın istibdat yönetimine muhalefet edecek olan ve Yeni Osmanlıların yazıları üzerine temellendirilmiş Osmanlı meşrutiyet hareketini büyük ölçüde etkilemişlerdir. Onların Avrupa liberalizmi ile İslami geleneği kaynaştırmaya girişen akıl yürütme yolu, özellikle de Namık Kemal'inki, o yüzyılın daha sonraki İslamcı yenileşme taraftarlarınca devralınmış ve İslam dünyasında geniş taraftar bulmuştur. Düşüncelerinden başka Yeni Osmanlıların en büyük katkısı yeni bir siyaset tarzının yaratılması olmuştur. Yeni Osmanlılar, İmparatorluğun Osmanlı seçkinler sınıfı içerisindeki ilk modern ideolojik hareket sayılabilir. Yazılarıyla bir kamuoyu yaratmak ve bilinçli bir şekilde kamuoyunu etkilemeye çalışmak da ilk kez onların yaptığı bir iştir.²⁶⁹

Zihinlerin istibdata karşı zihinler olarak şekillendirilmesi, temsili, anayasal ve parlamenter düzenden yana tavır alınması, bununla birlikte örgütlenme şekli olarak Carbonari gibi bir gizli örgütlenme modelinin tercih edilmesi geleceğin İttihatçıları ve İttihatçıların düşünce ve eylemleriyle pekişecek *İttihatçı istihbarat anlayışını* derinden etkileyecektir. Ayrıca Yeni Osmanlıların kamuoyu oluşturma ve kamuoyunu yönlendirme pratiğine sahip olmaları ve bu özelliklerinin Yeni Osmanlıların eserlerini okuyarak onlardan etkilenen İttihatçılara intikal etmesi; gelişimi *İttihatçı istihbarat anlayışının* oluşum ve gelişimiyle paralel seyredecek olan İttihatçı propaganda taktikleri ve geleneğinin ne şekilde ve hangi etkilerle oluşmaya başladığını görmek açısından önemlidir. *İttihatçı istihbarat anlayışının* oluşum sürecinin somut başlangıcı II. Abdülhamid'in baskısının toplumda net bir şekilde hissedilmeye başladığı döneme dayanmaktadır.

II. Abdülhamid tahta çıktıktan sonra, kullandığı yöntemlerle, toplumsal piramidin zirvesindeki gelişmeleri dondurmaya başarmıştır²⁷⁰ fakat bu arada Osmanlı toplumundaki ve ekonomisindeki bozulma da hızla gelişip ifadesini 1889'da İttihat ve Terakki Komitesi olarak bilinen gizli bir siyasal örgütün kurulmasında bulmuştur.

²⁶⁹ a.g.e., s. 108.

²⁷⁰ I. Meşrutiyetten sonra II. Abdülhamid, İmparatorluğun tarihinde görülmeyen bir biçimde bütün erki elinde toplamış ve bunu modern bir bürokratik aygıt ve asıl önemlisi, bir ideolojiyi kullanarak yapmıştır. II Abdülhamid yönetimin şubeleri kadar, toplumda ideoloji üreten kaynakları da kısmen kontrolü altına almıştır. İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul, 2001, s. 89-90.

Anayasayı yeniden yürürlüğe koyma hareketine önderlik edecek ve 1908 Devrimi'ni gerçekleştirecek olan gizli örgüt İttihat ve Terakki Komitesidir.²⁷¹

İttihat ve Terakki'nin kuruluşunu takip eden yıllarda Makedonya'daki durum denetlenemez hale gelmiş durumdadır. Gizli komiteler büyük güçleri müdahale etmeye kışkırtmak için terörizm ve gerilla taktiklerinden yararlanmaktadırlar. İçlerinde en faal olanları, 1893'te Selanik'te kurulmuş olan ve özerklik isteyen *İç Makedonya Devrimci Örgütü* ile bunun 1895'te Bulgaristan'da kurulmuş ve Bulgaristan'a ilhakı isteyen rakibi *Dış Makedonya Devrimci Örgütü*'dür. Büyük güçler her zaman olduğu gibi yine reformları ve yabancı denetimi altında bir miktar özerkliği vermek suretiyle devreye girmeye çalışmışlar, ancak Osmanlıların işi ağırdan alıp geciktirmeleri ve kendi aralarındaki rekabet yüzünden başarısızlığa uğramışlardır.²⁷²

1894-1896 arasında İttihat ve Terakki üye sayısı hızlı bir artış göstermiştir. Cemiyet 1896'da bir de hükümet darbesi girişiminde bulunmuş fakat II. Abdülhamid'in istihbarat örgütü bu girişimi ortaya çıkararak, tertipçilerin tutuklanmasını, çoğunun da sürgüne gönderilmesini sağlamıştır.²⁷³ Bu gibi tutuklama ve sürgünler, İttihatçıların istihbarat anlayışının oluşumunda, karşı tedbirlerin alınması ve gizli örgütlenmelerin daha dikkatli oluşturulması noktasında belirleyici rol oynayacaktır. II. Abdülhamid'e verilen jurnaller sonucu toplanan bilgiler doğrultusunda uygulanan sürgün ve tutuklamalar II. Abdülhamid'in istihbarat yapılanmasının operasyonel anlamda etkinliğini artırdığını göstermektedir ki bu da İttihatçı gizli komitelerin daha sıkı tedbir almasını zorunlu kılan bir faktör olmuştur. Diğer taraftan İttihatçıların Ermeni sorunu karşısında etkin tavır almaları, hükümet darbesi planlama gibi işlerin içinde olmaları İttihatçı kadroların propaganda tekniklerini geliştirmeleri, uygulamada, sahada tecrübe kazanmaları, fiziki güvenliklerini sağlamaları ve kendi faaliyetlerini örtmeleri noktasında istihbârî kabiliyetlerinin gelişiminde etkili olmuştur.

---

²⁷¹ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002, s. 43.

²⁷² Zürcher, **a.g.e.**, s. 125.

²⁷³ **a.g.e.**, s.131.

II. Abdülhamid döneminde devletin topluma, o zamana kadar görülmemiş bir derecede nüfuz etmeye başladığı görülmektedir.²⁷⁴ *İttihatçı istihbarat anlayışının* oluşumunda II. Abdülhamid'in baskıcı yönetiminin ve bu baskıcı yönetimin önemli aygıtlarından biri olan Yıldız İstihbarat Teşkilatı'nın belirgin bir rolü olmuştur.²⁷⁵

İç istihbarata büyük önem vermesiyle bilinen II. Abdülhamid'in şu sözleri Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Abdülhamid öncesi dönemde de iç istihbarata ne kadar önem verildiğini ve II. Abdülhamid'in de imparatorluktaki bu istihbarat anlayışını devam ettirdiğini gösterir niteliktedir:

“Osmanlı'da töre budur: Padişah, tebaasının ne düşündüğünü, hangi şikâyetleri olduğunu bir yandan kendi valilerinden, kadılarından hükümet yolu ile öğrenir, bir taraftan ülkenin dört bucağına serpilmiş tekkelerin şeyhlerinden, dervişlerinden haberler toplar ve buna göre ülkeyi idare eder. Ceddim Sultan II. Mahmud buna gezginci dervişleri de ekleyerek istihbaratı genişletmiştir. Ben tahta çıktığım zaman durum budur ve böylece devam etmektedir.”²⁷⁶

II. Abdülhamid burada imparatorlukta iç istihbarat ağının genişlemiş durumda olduğundan bahisle kendi döneminde de benzer uygulamaların devam ettiğini söyleyerek Türk istihbaratında önemli bir sürekliliğe işaret etmektedir.

Ancak II. Abdülhamid döneminde, padişahın, kendi şahsına sadakatin her şeyin üstünde bir endişe haline gelmesiyle büyük çapta yiyicilik ve adam kayırmacılığın yolu açılmış, devlet daireleri fazla eleman istihdamıyla buna fazlasıyla olanak vermiş, daireler işlevlerini verimli şekilde yerine getirememişlerdir. Toplarını saraya yöneltebileceği korkusu yüzünden, askerî donanmanın Haliç'teki iskelesini terk etmesine izin verilmemiş, ordu atış talimini kurşun kullanmadan yapmak zorunda kalmıştır. II. Abdülhamid büyük askerî yüksekokullardan mezun olanların birçoğunun liberal eğilimlerinden haberdardır ve bu nedenle de alaydan

²⁷⁴ Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s. 89-90.

²⁷⁵ II. Abdülhamid'in hafiyelik teşkilatını oluşturmasına kadar Osmanlılar'da istihbarat çalışmaları merkezden idare edilen ve belirli standartları olan bir nitelikte değildir. Yüksel, *a.g.e.*, s. 15. Bununla birlikte, padişahlardan IV. Murad ve vezirlerden Köprülü Mehmed Paşa Osmanlı İmparatorluğunda merkezi idareyi güçlendiren yöneticiler olmalarının yanında çok sayıda muhbir kullanmış olmalarıyla dikkat çeken yöneticilerden olmuşlardır. XIX. yüzyıla gelindiğinde II. Mahmud ve sonrasında da II. Abdülhamid ile jurnalcilik had safhaya ulaşmış, saraya ulaşan jurnallerin sayısında önemli artış gözlenmiştir. Taner Timur, “*Osmanlı Gizli Polis Örgütü Nasıl Kuruldu*”, *Tarih ve Toplum: Aylık Ansiklopedik Dergi*, Cilt 1, Sayı: 6, Haziran 1984, s. 415-416.

²⁷⁶ Yüksel, *a.g.e.*, s. 486.

yetişmiş ve modern askerlik bilimine dair en ufak bir bilgisi olmayan (kimi de okuma yazma bilmeyen) subaylara güvenmeye ve onları terfi ettirmeye yönelmiştir. Ordu içinde mektepli ve alaylı subaylar arasında bariz bir bölünme oluşmuştur. Ordu ve bürokrasideki ve özellikle bunların genç mensupları arasındaki moral bozukluğu gittikçe ciddi bir sorun haline gelmiştir.²⁷⁷

*İttihatçı istihbarat anlayışının oluşumunun ilk filizlerini verdiği siyasi ve askerî ortam böyle bir ortamdır. İttihatçılar II. Abdülhamid'in orduda ikilik yaratan uygulamalarının hem orduda hem de bürokratik yapılanmada zafiyet yaratacağını, bunun ciddi güvenlik zafiyetleriyle sonuçlanacağını düşünerek gizli örgütlenme ve inisiyatif alma yolunu seçmişlerdir. Bir başka açıdan bakıldığında II. Abdülhamid'in karakterinin ve yukarda belirtildiği üzere "kendi şahsına sadakati her şeyden önce gelen bir endişe haline getirmiş olma"sının, hem oluşturduğu Yıldız İstihbarat Teşkilatı'na yansıdığı hem de doğrudan ve dolaylı etkileriyle *İttihatçı istihbarat anlayışının* oluşum ve gelişimine zemin hazırladığı söylenebilir.*

Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Abdülhamid'in kontrolünde ve jurnal akışı üzerine kurgulanmış olan Yıldız İstihbarat Teşkilatı özellikle İttihat ve Terakki mensupları üzerine baskı kurmuş, buna karşılık, İttihatçılar da padişahın istihbarat organizasyonundan uzak, güvenli bir çalışma alanı içerisinde faaliyet yürütebilme amacıyla gizli çalışma pratiği üzerine kurulu sistematiklerini geliştirmişlerdir. II. Abdülhamid döneminde İmparatorluğun toplumla teması daha da artmış, padişaha direkt bağlı olan istihbarat organizasyonunun baskısı da toplum üzerinde, özellikle de merkez ve taşradaki imparatorluk görevlileri üzerinde yoğun bir şekilde hissedilmeye başlamış, İttihatçıların kamuoyu oluşturma, kamuoyunu yönlendirme ve propaganda faaliyetleri ve dolayısıyla *İttihatçı istihbarat anlayışı* da bu sosyal ve siyasi ortam içerisinde şekillenmeye devam etmiştir.

Yıldız İstihbarat Teşkilatı'nın baskısının İttihatçılar üzerinde giderek daha fazla hissedilmeye başlamasının, gizli örgütlenmeler organize etme konusundaki kabiliyetleriyle bilinen İttihatçıları bu sefer yeni bir gizli örgütlenme oluşturma yoluna değil ama, II. Abdülhamid'e jurnal akışını sağlayan istihbarat

---

²⁷⁷ Zürcher, a.g.e., s. 122.

organizasyonuna sızma yoluna ittiği de gözden uzak tutulmaması gereken bir ihtimaldir. Böylesine kritik bir hamle gerçekleşmişse, yani İttihatçılar II. Abdülhamid'in istihbarat teşkilatına sızmışsa, İttihatçılarca düzenlenen ve manipülatif bilgiler içermesi kuvvetle muhtemel jurnallerle padişah ve dolayısıyla da siyaset ve kamuoyu İttihatçılar tarafından manipüle edilmiş demektir ki bunun ispatını sağlayabilecek belgelerin İttihatçılarca yakılması da bu noktada düşündürücüdür.

Türkiye'de İttihatçıların II. Abdülhamid'in istihbarat teşkilatına sızdığı yönünde iddialar vardır ve bu iddialara göre İttihatçılar, 1908 Devrimi sonrasında, II. Abdülhamid'e giden jurnallerin bulunduğu Yıldız arşivini, kendilerinin de padişaha jurnal yazarlar arasında oldukları ortaya çıkmasını diye yaktırmışlardır.²⁷⁸ Bu iddialar doğruysa, yani İttihatçılar içerisinde II. Abdülhamid'e jurnal yazarlar varsa, jurnallerin İttihatçılarca yakılmış olmasının iki mantıklı gerekçesi olabilir: Gerekçelerden biri, doğal olarak ilk akla geleni, bazı İttihatçıların bizzat kendilerinin de II. Abdülhamid'in istihbarat ağının bir parçası oldukları ve bu durumun belgelenmesini istememeleri, bu gerçeğin ortaya çıkmasının, özellikle İttihatçıların kendi cemiyetleri içerisinde, kendilerine zarar verebileceğine inanmalarındır; diğer muhtemel gerekçe de, yine İttihatçıların II. Abdülhamid'e jurnal gönderdikleri gerçeğinin ortaya çıkmasını istememeleri, fakat bunu II. Abdülhamid'i ne şekilde ve hangi metotları kullanarak manipüle ettiklerinin, bu manipülasyonların ne gibi olumlu ya da olumsuz sonuçlar doğurduğunun, bürokratik ve askerî işleyişin İttihatçı manipülasyondan nasıl etkilendiğinin anlaşılmasının ve analiz edilmemesi sebebiyle yapmış olmalarındır.

Jurnallerin yakılmasının İttihatçılarca mantıklı gerekçeleri olsa da bu tip belgelerin yakılması, en ufak tarihsel bilgi kırıntılarının, üstelik çok yakın tarihlere dair değerli bilgilerin bulunabileceği, istihbarat üretim ve analizinde de gerekli olacak böylesine önemli materyallerin geri dönüşümü olmayacak şekilde yok edilmesi istihbarat mantığı ve işleyişiyle uyuşmayacak bir olaydır. Ayrıca İttihatçı

---

²⁷⁸ Yıldız İstihbarat Teşkilatı'nın faaliyetlerine Meclis-i Vükelâ'nın (Bakanlar Kurulu) Yıldız İstihbarat Teşkilatı'nın kaldırılmasına dair 29 Temmuz 1908 tarihli kararname ile son verilmiştir. II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra ise Yıldız İstihbarat Teşkilatı'na ait yüzbinlerce rapor (jurnal) saraydan alınarak yakılmıştır. İter, **a.g.e.**, s. 8.

kadrolar da, bu tür belgelerin değerinin farkında olmayacak kadar istihbarattan bihaber kadrolar değildir. Burada şu sorular akıllara gelmektedir: *İttihatçı istihbarat anlayışıyla devleti ve siyaseti dizayn eden üst düzey İttihatçı kadrolar istisnasız tüm jurnalleri mi yok etmiştir? Tüm jurnaller yakılmadıysa yakılan ya da yakılmayan jurnaller neye göre ayrıştırılmış ve bu ayrıştırma işlemlerinde hangi güvenilir İttihatçı kadrolar kullanılmıştır? Yakılmayan Yıldız jurnalleri İttihatçılarca nerede arşivlenmiştir ve söz konusu belgeler günümüze ulaşmış mıdır? Jurnaller günümüze ulaştı ise bugün Türkiye’de hangi arşiv ya da arşivlerin gizli bölümlerinde yer almaktadır ve bu belgelerin varlığından kimler haberdardır?*

Tüm bu sorular, cevaplanması zor sorulardır ancak İttihatçılar tüm jurnalleri yok etmediyse bu belgelerin, Osmanlı İmparatorluğu’nun sistematik ve katı disipline dayalı arşiv geleneğini devam ettiren Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin arşivlerinde bugün de saklanıyor olma ihtimali oldukça yüksektir. Eğer ki İttihatçılar istisnasız tüm jurnalleri yakarak yok ettiyse de, konu zaten bir asır önce kapanmış demektir.

İttihatçı istihbarat anlayışının oluşum süreci aynı zamanda Türkiye’de 1908 sonrasında parlamenter siyasetin yerleştirilmeye çalışıldığı dönemle çakışmış ve doğal olarak bu tarihsel süreçten de etkilenmiştir.

1908 Devrimi sonrasındaki mücadele parlamenter düzeni yerleştirmek isteyen siyasetçiler ile bu ideale muhalif olanların siyasi mücadelesidir. Parlamenter siyaset, Türkiye sahnesine ilk kez 1908 yılında çıkmış yepyeni bir olgudur ve Türkiye o tarihe kadar ülke genelinde yapılan seçimler sonucu belirlenmiş mebuslardan oluşan bir parlamentoya karşı sorumlu olan ve ona hesap veren bir hükümet tarafından hiç yönetilmemiştir. 1908 yılındaki devrimle Türkiye’nin siyasal yapısında son derece köklü bir değişim yapılmaya çalışılmıştır. 1908 Devrimi ile yıkılan eski mutlakiyetçi yönetimin yeni dönemden en temel farkı, eski rejimin ülkeyi yönetmek için tümüyle sivil ve askeri bürokrasiye dayanıyor olmasıdır. Parlamento, partiler ve çeşitli politika önerileri oluşturan dernek ve sivil toplum örgütleri gibi herhangi bir kurumsal mekanizmanın olmadığı bir ortamda, siyaset, yüksek devlet memurları - yani, paşalar- eliyle yürütülmektedir. ‘Entrikaları’ ile meşhur saray siyaseti, tek bilinen ve uygulanan siyaset biçimi durumundadır. Doğal olarak bu siyaset, bu riskli oyun içinde uzun yıllarını geçirerek zaman içinde yüksek mevkilere gelen devlet

bürokrasisinin 'saygın' üyeleri ile Sultan Abdülhamid'in devlet bürokrasisinden ayrı geniş bir bürokrasi olan Mabeyn ve doğrudan kendine bağlı bir 'gizli servis' teşkilatının merkezde olduğu Yıldız Sarayı etrafında dönmektedir.²⁷⁹

1908 Devrimi ve takip eden dönemde öncelikle II. Abdülhamid'in istihbarat ağı ve bu ağdan toplanmış olan belgelerin yok edilmesiyle İttihatçılarca istihbaratta yeni ve kurumsal bir sayfa açılmaya çalışılmıştır. Ancak, doğrudan padişaha bağlı olan bir istihbarat teşkilatının yerini bu sefer İttihat ve Terakki Partisi ile güçlü organik bağları olan bir istihbarat yapılanması almıştır. Yine de, Parti kontrolündeki bu teşkilatın oluşturulması Türk tarihinde kurumsal istihbarata geçişin ilk adımı sayılabilmesi açısından Türk istihbarat tarihi için önemli bir dönüm noktası niteliğindedir.

Türk siyasi hayatında daha önce partileşme sürecinin hiç yaşanmamış olduğu hatırlanırsa, sadece çok kısa bir sürede Selanik'te bir siyasal parti olarak örgütlenen İttihat ve Terakki Cemiyeti kamuoyunda varlığını ispat etmiş, buna ek olarak, seçim sürecinin başlamasıyla, çoğu seçim bölgesinde Parti'nin yerel örgütleri de kurulabilmiştir.²⁸⁰ İttihatçıların örgütlenme kabiliyet, kapasite ve tecrübesi ve propaganda yetenekleri ilerleyen yıllarda kendini İttihatçıların da aktif ve üst düzey görev aldıkları tüm Türk istihbarat teşkilatlarında da göstermiş, bu bağlamda da parti-istihbarat teşkilatı ilişkisi örgütlenme kabiliyeti boyutuyla istihbarat sahasına taşınmıştır. Kamuoyunu yönlendirebilme becerilerinin de etkisiyle 1908 Devrimi'ni gerçekleştiren İttihatçılar, 1908 sonrası dönemde de kamuoyu yönlendirme ve propaganda faaliyetlerini bu sefer siyasi karar alıcılar olarak uygulamaya koymuşlardır.

İttihat ve Terakki döneminin en dikkat çeken propaganda çalışmalarından biri I. Dünya Savaşı öncesi çekilen propaganda filmidir. Bu propaganda filmi Türklerin savaşa girişini haklı çıkarmak için Ruslara karşı propaganda amacıyla kullanılmıştır.²⁸¹ İstihbaratın temel fonksiyonlarından propagandaya verilen önem

²⁷⁹ Aykut Kansu, **İttihadçıların Rejim ve İktidar Mücadelesi 1908-1913**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 1-4.

²⁸⁰ **a.g.e.**, s. 6.

²⁸¹ Ahmad, **a.g.e.**, s. 45.

İttihatçı istihbarat anlayışının İttihatçıların devlet yönetimi anlayışına da yansıdığını göstermektedir.

İttihatçıların propagandaya verdiği önemin yanında, yine I. Dünya Savaşı öncesinde, Osmanlı İmparatorluğu Savaş Bakanlığı'nın uçakların savaşta ne kadar önemli olduğunu anlaması ve 1911'de Hava Kuvvetleri'nin kurulması²⁸² da, İttihatçıların *istihbarat-keşif* amaçlı da kullanılabilir uçaklara ve hava kuvvetlerinin geliştirilmesine önem verip imparatorluğun savaş ve istihbarat kapasitesini geliştirmeye çalışarak çağın gerisinde kalmamaya gayret gösterdiklerini örneklemektedir. Devletin savaş ve *istihbarat-keşif* kapasitesini artırmak istediği anlaşılan *İttihatçı istihbarat anlayışının* bu bağlamda çağdaş formların takipçisi olmayı ve gerekli modernizasyonu gerçekleştirmeyi de hedef olarak benimsediği görülmektedir.

1908 Devrimi sonrasında da, Türklerin ilk kurumsal istihbarat teşkilatı olan Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluşundan itibaren, Milli Mücadele dönemi de dahil, *İttihatçı istihbarat anlayışından* doğan propaganda gücü ve kitleleri yönlendirebilme kabiliyeti, İttihatçılardan yoğun olarak etkilenmiş olan ve bünyesinde de çok sayıda İttihatçı barındıran Türk istihbarat teşkilatlarının ayırt edici özelliklerinden biri olarak ön plana çıkacaktır.

Propaganda ve kitleleri yönlendirme kabiliyeti ve bu tip çalışmalara önem verilmesi getirisi yanında, *İttihatçı istihbarat anlayışının* bir diğer getirisi de bürokrasiyi parti çıkarları doğrultusunda kullanma ve manipüle etme çaba ve isteğidir. *İttihatçı istihbarat anlayışının* soyut varlığı, İttihatçıların bürokratik mekanizmaları kullanarak Osmanlı İmparatorluğu'nun idari birimlerinden haber ve bilgi temin etmeye çalışması gibi somut hamlelere de dönüşebilmektedir. İttihatçılar, Osmanlı İmparatorluğu'nun resmî iletişim ağını kullanarak, talimatnamelerle, ülke içi istihbaratı kontrol altında tutmaya çalışmaktadır.

1908 Devrimi'nden birkaç ay sonra Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Musul Vilayeti Heyet-i Murahhasası tarafından yazılan 19 Teşrin-i sani 1324 R. / 2 Aralık 1908 tarihli talimatname de İttihatçıların Osmanlı İmparatorluğu resmî

---

²⁸² a.g.e., s. 44-45.

iletişim ağını kullanarak devlet memurlarını Cemiyet'e zorluk çıkarmama, yardımcı olma, Cemiyet'e haber ve bilgi aktarma, Cemiyet'in işlerini kolaylaştırma, yönünde talimatlandığını göstermektedir:

“Osmanlı milletinin refahını, mukaddes vatanımızın esenliğini temin etmeyi garanti eden Kanun-ı Esasi'nin elde edilmesinde her türlü fedakârlıkla başarı elde eden Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Kanun-ı Esasi hükmünü muhafazaya ve Meşrutiyetin devamı için gelecekte dahi faaliyet içerisinde olmaya ve birlik ve beraberliğin devamlılığını sağlamaya gayret ve çaba göstereceğinden bu hususta Osmanlı memleketlerinin her tarafında teşkil olunduğu gibi bu kere de Kerkük'te Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi usul gereği tarafımızdan teşkil olunarak talimatname ile resmî mührü teslim olunarak anılan talimatname gereği her bir hususta söz konusu Cemiyet'e yardım etme Osmanlı Hükümeti memurlarının görevleri arasında bulunduğundan anılan Cemiyet tarafından ilçelere tayin olunacak Heyet-i Murahhasanın çalışma şekline ve diğer iş ve işlemlere dair ortaya çıkacak müracaat ve bildirimlerinin ele alınarak yapılması ve Cemiyet'e ait önemli işlerde sorun çıkartılmamasına gayret gösterilmesi hususunda işbu tezkere verilmiştir.”²⁸³

Talimatnamedeki temel amaç, *İttihatçı istihbarat anlayışının* doğurduğu, gerek sivil gerekse de resmî her türlü kaynaktan haber ve bilgi temin etme içgüdüğü doğrultusunda, İttihatçıların kontrolünde bir istihbarat ağının dizaynıdır. İttihat ve Terakki Cemiyeti talimatnamede kendilerini Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşayan tüm insanların refahının garantörü ve meşruti idarenin koruyucusu olarak kimliklendirdikten sonra, birlik ve beraberliğin devamı için devlet memurlarının Cemiyet'e yardım etmelerini, iş ve işlemleri Cemiyet'in bildirimleri doğrultusunda yapmalarını ve bu hususlarda sorun çıkarılmamasını istemektedir. Talimatnamede geçen “her bir hususta söz konusu Cemiyet'e yardım etme Osmanlı Hükümeti memurlarının görevleri arasında bulunduğundan” ifadesi de İttihatçıların İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni devletle eş tuttıklarını, her bir devlet memurunu Cemiyet'e yardım etmekle yükümlü görevliler olarak gördüklerini göstermektedir. Meşrutiyet'in ikinci kez ilanında gösterdikleri fedakârlıkları da talimatnamede hatırlatan İttihatçılar bir anlamda bu fedakârlıkların bir karşılığı olarak devlet memurlarının kendilerine yardım etmeye mecbur olduklarını anlatmaya çalışmaktadır.

²⁸³ BOA, DH. MKT., 02710.00031.001.001., 2 Aralık 1908. Belge için bkz. EK-1.

Ancak bu tip bir isteğin Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet geleneğine uygun bir istek olmamasından kaynaklanmış olacak ki Musul Vilayeti Mektubi Kalemi'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 18 Zilkade 1326 H. / 29 Teşrin-i sani 1324 R. / 12 Aralık 1908 tarihli ve Musul Valisi'nin imzasını taşıyan resmî yazıda, oluşan yeni durumla ilgili bilginin Nezaret'e de aktarılma gereği duyulmuştur:

“Kerkük'te Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından oluşturularak talimatname ile de resmî mührünün kendilerine teslim olunduğu ve yapılacak müracaatlarının yerine getirilmesine dair Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Musul Murahhası mührü ile verilmeyip Kerkük Mutasarrıflığı'ndan gönderilen müzekkere suretinin tarafınızdan görülmesi için müzekkere ekte sunulmuştur.”²⁸⁴

Bu şekilde Dâhiliye Nezareti'nin de Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin talimatnamesinin içeriğinden haberdar olması sağlanmış ve dolaylı olarak merkezin duruma müdahale etmesi istenmiştir.

Dâhiliye Nezareti'nde konu değerlendirilmiş ve Nezaret'in 28 Kanun-ı evvel 1324 R. / 10 Ocak 1909 tarihli yazısıyla;

“Vilayetlerde İttihat ve Terakki Cemiyetleri'nin hükümet işlerine karışmalarına ve yerel hükümetler ile haberleşme ve resmî ilişkilerde bulunmalarına dair devletçe bir karar olmadığı...”²⁸⁵

bildirilmiştir.

Musul Vilayeti'nin 29 Teşrin-i sani 1324 R. / 12 Aralık 1908 tarih ve 103 sayılı yazısına cevap olarak, Babıali Daire-i Umur-ı Dâhiliye Mektubi Kalemi'nden Musul Vilayeti'ne gönderilen Zilhicce 1326 H. / Kanun-ı sani 1324 R. / Ocak-Şubat 1909 tarihli ve Umur-ı Dâhiliye Nazırı imzalı resmî yazıda da aynı konuya ilişkin bilgi detaylandırılmaktadır:

“Vilayetlerde İttihat ve Terakki Cemiyetleri'nin hükümet işlerine karışmalarına ve yerel hükümetler ile haberleşme ve resmi iletişimde bulunmalarına dair devletçe bir karar olmadığı gibi böyle şeylerden sakınılması merkezce kendilerine bildirilmiş olduğunun açıklanmasına başlandı.”²⁸⁶

²⁸⁴ BOA, DH. MKT., 02710.00031.002.001., 12 Aralık 1908.

²⁸⁵ BOA, DH. MKT., 02710.00031.002.002., 10 Ocak 1909.

²⁸⁶ BOA, DH. MKT., 02710.00031.003.001. Ocak-Şubat 1909.

Burada da nihai olarak ve açıkça İttihatçıların haberleşme ve resmî iletişimlerde, kendi talimatnamelerinde yer aldığı şekliyle, devlet memurlarının kendilerine yardım etmekle mükellef olduğu gibi bir yapı ya da hiyerarşinin ya da devletçe alınmış böyle bir kararın olmadığı vurgulanmaktadır. Bunun da ötesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bu konuyla ilgili olarak Dâhiliye Nezareti merkezince uyarılacağı bilgisinin de Musul Vilayeti ile paylaşılması, İttihatçıların devletin bilgi kontrol mekanizmalarını ele almaya yönelik ilk teşebbüslerinin bürokraside tepki oluşturduğunu göstermektedir.

Kritik gelişim dönemini II. Abdülhamid'in istihbarat teşkilatının baskısı altında yaşamış olan İttihatçıların 1908 Devrimi sonrasında, II. Abdülhamid'in direkt şahsına bağlı istihbarat anlayışına benzer bir şekilde tüm devlet birimlerindeki haber-bilgi akışını doğrudan doğruya kendi parti teşkilatlarına bağlamaya çalışmaları *İttihatçı istihbarat anlayışının* oluşumu ve gelişimi açısından üzerinde durulması gereken noktalardan biridir. Tüm bilgi kontrol mekanizmalarına hâkim olmak isteyen *İttihatçı istihbarat anlayışının* II. Abdülhamid'den de etkilendiği sezilmekle birlikte, haber-bilgi akışının merkezî bir kişi ya da merkezi kontrolü altında tutan siyasi bir oluşuma bağlanmaya çalışılması aynı zamanda Türk istihbaratının genetik özelliklerinden kaynaklanan bir alışkanlık ya da refleks olarak da yorumlanabilir. İttihat ve Terakki'nin, hem padişahın istihbarat teşkilatına karşı gösterdiği reflekslerle hem de padişahın istihbarat anlayışından etkilenerek zaman içinde şekillenen *İttihatçı istihbarat anlayışı* ileriki yıllarda Türk istihbaratını teorik ve pratik açıdan önemli ölçüde etkileyecektir.

İttihatçı istihbarat anlayışı her ne kadar II. Abdülhamid'in baskısı altında İttihatçı yeraltı organizasyonları içerisinde oluşmaya başlamış bir anlayış olsa da, İttihatçıların II. Abdülhamid'i devirmelerini müteakip Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm teşkilatlarında kontrolü yavaş yavaş ele geçirmeye başlamaları, Teşkilat-ı Mahsusa gibi önemli bir yapı içerisinde de hem saha elemanları hem de yönetici kadrolarının dahliyle etkili olmaları onları mecburen devletin belirli kuralları çerçevesinde hareket etmeye zorlamıştır. İttihatçıların tüm eylemlerinde yasal sınırlar

---

DH, MKT., 02710.00031.004.001 numaralı belge de içerik olarak DH. MKT., 02710.00031.003.001 numaralı belge ile aynı içeriğe sahiptir.

çerçevesinde kaldığını söyleyebilmek zor olsa da, istihbarat uygulamalarında bu sınırlar içerisinde kalınmaya özen gösterildiği görülmektedir. İttihatçıların devletin özellikle güvenlik birimlerindeki etkilerini artırmaya yönelik hamlelerinde, yukarıda görüldüğü gibi talimatnameleri kullanmaları ya da Teşkilat-ı Mahsusa Başkanı Süleyman Askerî'nin yerine başka birini getirmek amacıyla siyasi lobi faaliyetleri yapmaları gibi teşebbüsleri İttihatçıların istihbarat konusunda nispeten de olsa legal çerçevede bir işleyiş benimsediklerini göstermektedir. Türk istihbaratında *İttihatçı istihbarat anlayışının* bir getirisi ya da gereği olarak düşünülebilecek, legal sınırlar içerisinde istihbarat faaliyetlerini yürütme çaba ve arzusu, İttihatçıların etkin olduğu Milli Mücadele dönemi Türk istihbarat teşkillerinde de devam etmiştir.

Askerî Polis Teşkilatı'nın faaliyet yürüttüğü dönemde örneğin şüpheli şahıslar sorguya çekilirken, aynı zamanda başkalarının da bilgisine başvurularak daha sağlam ve adil kararlar verilmeye çalışılması, haklarında kesin bilgi elde edilemeyen, suçları da tespit edilemeyen şüphelilerin tutuklanmayıp serbest bırakılmaları, Türk istihbaratının Milli Mücadele'nin savaş ortamında bile yasal sınırlar çerçevesinde hareket etme çabası içerisinde olduğunu göstermektedir. Türk istihbaratı yakalanan kimseler hakkında acele karar vermemekte, çok yönlü araştırmalardan sonra hükme varmaktadır. Yakalanan kişilerin referans olarak verdikleri kişilerle de ilişki kurulmaktadır. O kişilere yakalananların anlattıkları aktarılmakta, eşkâli bildirilmekte ve kanaati sorulmaktadır. Bu tip araştırmalar da dikkate alınarak o kişi hakkında kesin hükme varılmaktadır.²⁸⁷

Askerî Polis Teşkilatı kadrosuna bakıldığında dikkat çeken ayrıntılardan biri de teşkilat kadrosunda fotoğrafçının da olmasıdır. Fotoğrafçı, düşman mezalimini ve işkencelerini fotoğraflarla belgelemekle görevlidir.²⁸⁸ Bu bağlamda Türk istihbaratının savaş döneminde dahi, tanıklıkların yanında fotoğraf gibi somut kanıtlardan hareketle suçluları yargıya sevk etme amacıyla olduğu, istihbarat üretiminde somut kanıtların kullanılmaya çalışıldığı, kamuoyunun ve siyasi karar alıcıların da bu somut kanıtlarla desteklenen doğru bilgilerle bilgilendirilmesine özen

²⁸⁷ Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı**, s. 172-173. Nitekim İnebolu Emniyet Müfettişliğine gönderilen bir yazıda, Üsteğmen Hamdi Efendi ile inzibat memurları İsmail ve Ahmed'in askeriye mensup kişileri kontrolle görevlendirildikleri bildirilmiştir. **a.g.e.**, s. 173.

²⁸⁸ **a.g.e.**, s. 192. Pehlivanlı teşkilat kadrosunda fotoğrafçı bulunmasının istihbarat konusunda evvelce edinilmiş bazı tecrübelerin sonucu olduğunu belirtmektedir.

gösterdiği görülmektedir. Burada aynı zamanda düşmanın propagandasına karşılık Türk istihbaratının doğru kanıtlar ve belgeler kullanarak bir karşı propagandayla cevap vermeye çalıştığı da görülmektedir. Türk istihbaratı belgelerle desteklediği karşı propaganda bildirimleriyle kamuoyunu bilgilendirmektedir.

Düşmanın, azınlık olan Ermeni ve Rumlara eziyet edildiği ve işkence yapıldığı yönündeki propagandasına karşı Ankara Hükümeti, Askerî Polis Teşkilatı'nda görevli memurların Yunan mezalim ve işkencelerini tespit edip belgeleyen raporlarını bildiri haline dönüştürüp dağıttırıştır.²⁸⁹ Dağıtılan bildirimlerde bile belge ve belgelerden elde edilen bilgilerin kullanılmasına özen gösterilmesi, Türk istihbaratının propaganda faaliyetlerinde hukuki ispata ve delillendirmeye önem verildiğinin göstergelerinden biridir.

Türk istihbaratı, mensuplarının hukuki norm ve kurallar çerçevesinde hareket etmesini de önceleyen bir anlayışa sahiptir. Askerî Polis Teşkilatı, memurların görevlerini yaparken kanun ve talimatlara uygun hareket etmelerini, tutum ve davranışlarında ölçüyü kaçırmamalarını istemektedir. 28 Temmuz 1920'de şubelere yazılan bir emir şöyledir:

“Dersâdet'ten, Kuvâ-yı Milliye'ye iltihak etmek üzere firara gelecek eşhas hakkında yapılacak tahkikat ve tetkikat, eşhâs-ı mezkûrenin hissiyat ve izzat-i nefsinin rencide etmeyecek surette icra edilecek ve vaziyeti şüpheli bulunmayan zevata her surette teshilat ve gerekli yardımda bulunulacaktır.”²⁹⁰

Burada her ne kadar Kuvayı Milliye'ye katılacak olanlara karşı kolaylık gösterilmesi bahis konusu olsa da, istihbarat teşkilatına güvenlik kontrollerinde “eşhâs-ı mezkûrenin hissiyat ve izzat-i nefsinin rencide etmeyecek surette” davranılması emri veriliyor olması Türk istihbarat mensuplarının belirli emirler ve kurallar çerçevesinde hareket etmek zorunda olduğunu göstermektedir. Bu ve benzeri emirler haricinde de Türk istihbaratının işleyişi temelde talimatnamelerdeki genel emir ve yasaklarla belirlenmiş durumdadır.

Askerî Polis Teşkilatı “Askeri Polis Teşkilatı Vazife Talimatnamesi”ne göre faaliyetlerini yürütmek zorundayken ardılı Tedkik Heyeti Amirlikleri'nin de

²⁸⁹ a.g.e., s. 185-186.

²⁹⁰ ATASE, K. 687, D. 140, F. 1-12,13-14'ten aktaran Pehlivanlı, a.g.e., s. 22.

görevleri, 20 Aralık 1920 tarihli “Askeri Polis Teşkilatı Vazife Talimatnamesi”ne göre belirlenmiştir. Ordu gerisinde düşmanın casusluk faaliyetlerini ve propagandasını önlemek; düşman gizli teşkilatlarının ülkede karışıklık çıkarmasına mani olmak; düşman tarafına istihbarat toplamak üzere gönderilecek kişileri tespit ve temin etmek; harp mıntıklarında genel emniyetten sorumlu olup bu bakımdan sahillerden, hudut bölgelerinden ve cephelerden gelecek bütün şahısları tahkik, tedkik etmek ve icap ederse tevkif etmek, tutuklanan şahısları ilgili makamlar aracılığı ile mahkemelere sevk etmek; harp mıntikasına dışarıdan gelecek ordu mensuplarının durumlarını kontrol etmek; Hıyânet-i Harbiye Kanununa göre durumları şüpheli olanlarla, casuslukları söz konusu olanları, buldukları belgelerle birlikte mülki makamlara teslim etmek; harp mıntikası dâhilinde ilgili askerî komutanlardan izin almak suretiyle propaganda yapabilmek; harp mıntikasındaki liman şehirlerinde limanlara gelen gemilerin kontrolünü yapmak²⁹¹ hem Askerî Polis Teşkilatı’nın hem de Tedkik Heyeti Amirlikleri’nin temel görevleridir.

Türk istihbaratının talimatnameyle belirlenen görevleri içerisinde, “tutuklanan şahısları ilgili makamlar aracılığı ile mahkemelere sevk etmek”; bunun yanında, “casuslukları söz konusu olanları, buldukları belgelerle birlikte mülki makamlara teslim etmek” gibi görevlerinin olması, Türklerdeki istihbarat mekanizmasının hukuki bir işleyişe sahip olduğunu göstermektedir. Türk istihbarat çarkının işleyişi, bir istihbarat memurunun hukuki kurallar çerçevesinde üst makamlara kurumsal işleyişle ilgili öneride bulunabilmesini de olanaklı kılmaktadır.

Talimat gereği harp mıntikası dışında sivillerin kontrolü Tedkik Heyeti Amirliği’nin görevi değildir. Fakat teşkilatta görevli bir memur, sivillerin kontrolü için de Teşkilat’a yetki verilmesini üst makamlardan istemektedir. Bu hususta 26 Kasım 1921’de 4 no’lu Tedkik Heyeti Amirliği memurunun 1. Ordu İstihbarat Şubesi’ne yazdığı yazı şöyledir:

"Hariçten gelen yolculardan yalnız Zâbitan ve askerlerin vesikaları yollarda Merkez Kumandanlığınca ikâme edilen yolcular tarafından taharri edilmekte (araştırılmakta / incelenmekte) olduğu görülmüştür. Şüpheli şahısların mürûr ve avdetine mâni olmak için sivil yolcuların dahi seyahat vesikalarının muayeneye tâbi tutulmaları ve vesikasız

---

²⁹¹ Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tedkik Heyeti Amirlikleri**, s. 5.

görülebcek olan yolcuların Dairemize izamları hususunda emir buyurulması maruzdur.”²⁹²

Bu resmî yazı, Türk istihbarat çarkının işleyişinde, en basit kontrol görevini yerine getirmekle yükümlü memurların dahi inisiyatif alıp, daha sağlıklı bir kurumsal işleyişe yönelik taleplerini rahatlıkla üst makamlara iletebildiklerini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

İttihatçı istihbarat anlayışı parti-istihbarat teşkilatı ilişkileri bağlamında Türk istihbaratını yukarda özetlenen temel özellikleriyle etkilerken Rusya’da da aynı şekilde *Bolşevik istihbarat anlayışı* Rus istihbaratını teori ve pratikte etkileyen önemli bir unsur olmuştur.

2. Bolşevik İstihbarat Anlayışı

Bolşevik istihbarat anlayışının oluşumunu ve gelişimini temelden etkileyen faktör, iktidarı elinde bulunduran güç olan Çar’ın, iktidarı ve var olan düzeni eleştirerek teorik anlamda alternatif bir iktidar modeli üzerinde duran, pratikte de bu modeli uygulamaya koymayı amaçlayan Bolşevikler üzerindeki baskısıdır.

Çar’ın gizli polisinin yoğun baskı ve denetimi altında yıllarca çeşitli komplolara maruz kalan Bolşeviklerin dünya algısı da gördükleri gizli polis baskısı altında şekillenmiştir. Bolşevikler Çarlık Rusyasında komünist hareketi iktidar yapabilmek için uzun soluklu ve kanlı bir mücadele vermişler ve bu mücadele Bolşeviklere önemli bir istihbârî deneyim kazandırmıştır.²⁹³

Bolşevik istihbarat anlayışı, terör yöntemi uygulamalarını benimsemiş ve iktidarın muhaliflerini ezme enstrümanı olarak kullanılmayı da kabullenmiş olan Rus istihbarat geleneğinin uzantısı olarak şekillenip kurgulanmış bir anlayıştır. *Bolşevik istihbarat anlayışı*, Çar’ın Bolşeviklere baskı yaptığı dönemde Bolşeviklerin gizlenme ve yeraltı faaliyetleriyle ilk oluşum belirtilerini göstermeye başlamış; yöntemde (terör yöntemi) ve amaçta (muhaliflerin sindirilmesi) somut olarak ise Çeka’da kimlik bulmuştur. Rus istihbaratında *Bolşevik istihbarat anlayışının*

²⁹² a.g.e., s. 6.

²⁹³ Temur, a.g.e., s. 65. Temur da Bolşeviklerin iktidarı ele geçirme süreçlerinin onlara istihbârî açıdan fayda sağladığı görüşündedir.

oluşumu her ne kadar esas olarak Bolşeviklerin Çar'ın istihbarat teşkilatına karşı aldığı tedbirler sırasında belirtilerini göstermeye başlamış olsa da bu anlayışın oluşmasına temel teşkil eden ana sebepler çok daha eskiye, IV. İvan'ın Opriçnina teşkilatına kadar dayanmaktadır. Bu yüzden *Bolşevik istihbarat anlayışının* ne şekilde evrildiğini daha iyi kavrayabilmek için önceki yüzyıllardaki istihbârî gelişmelere kısaca değinmek gerekmektedir.

Bolşevik istihbarat anlayışının oluşumuna giden süreçte bir tarihsel süreklilik söz konusudur. IV. İvan'ın istihbarat teşkilatı Opriçnina'nın hedef ve yöntemleri sonraki yüzyıllarda faaliyet gösteren Rus istihbarat teşkilatlarının yapısını da etkilemiş; bu yapı, anlayış ve geleneğin devamı olan Okrana, Bolşevikleri Çar'ın en önemli muhalifi olarak görerek baskısını Bolşevikler üzerinde yoğunlaştırmış; Bolşevikler de bir taraftan Çar'ın istihbarat teşkilatından korunma yöntemleri geliştirirken bir taraftan da dolaylı olarak Okrana'nın kendileri üzerine uyguladığı istihbarat yöntem ve anlayışını farkında olarak ya da olmayarak benimsemişler ve benzer yöntemleri iktidarı ele geçirdikten sonra bizzat Bolşevikler uygulamaya başlamışlardır. Böylece IV. İvan'ın Opriçninası ile başlayan Rus istihbarat geleneği Çar'ın devrilip komünist rejimin uygulamaya konulduğu Bolşevik Devrimi sonrasında da devam etmiştir.

Bolşeviklerin iktidarı ele geçirdikten sonra istihbarat teşkilatları eliyle uyguladıkları pek çok yöntemde, geçmişte terör yöntemini uygulamış olan Rus istihbarat teşkillerinin izlerini görmek mümkündür. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde görüleceği üzere başta Lenin ve Troçki olmak üzere pek çok Bolşevik, terör yönteminin uygulanmasının gerekliliği üzerinde durup bu gerekliliği teorik olarak da açıklayıp temellendirmeye çalışacaklardır. İstihbarat teşkilatının iktidarın siyasi muhaliflerini sindirme enstrümanı olarak kullanılması; istihbarat faaliyetlerinde açık şekilde terör yönteminin uygulanması, Opriçnina'dan Çeka'ya, GPU'dan OGPU'ya Rus istihbarat geleneğinin öne çıkan özellikleridir.

Rus İmparatorluğu döneminde, Rusya'da henüz siyasi partilerin olmadığı yıllarda da istihbarat teşkilatının siyasi amaçlarla kullanıldığı görülmekte, Rus istihbarat teşkilatlarında terör tatbiki ve iktidar muhaliflerinin istihbarat teşkilatı vasıtasıyla baskılanıp sindirilmesi olgusu da Opriçnina'ya kadar dayanmaktadır. IV.

İvan Opriçnina'yı kurduktan sonra bu teşkilatın desteğiyle, hain olarak nitelediği aristokratları ve boyarları ortadan kaldırmış, kendi yönetimini kısıtladığını düşündüğü aristokratları ve boyarları sindirirken bu gruplar üzerinde *opriçnikleri* vasıtasıyla terör tatbikine gitmiştir.²⁹⁴ Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesinden sonra Bolşevik Parti güdümünde faaliyet gösteren Rus istihbarat teşkilatının komünist rejimi koruma ve kollama anlayışının da önceki yüzyıllarda faaliyet gösteren Rus istihbarat teşkillerinin monarşik rejimi koruma ve kollama anlayışının bir uzantısı olduğunun söylenmesi yanlış olmayacaktır.

Okrana'nın kuruluşuna kadar geçen yüzyıllar boyunca Rusya'da Çarların, güvenliği sağlama, var olan rejimi koruma amacıyla çoğu kez terör, işkence vb. yöntemlere başvurdukları görülmüştür. Örneğin Alexis döneminde de (1645-1676) halkın üzerindeki vergi yükünün artması, ardından gelen köylü isyanları, bu isyanların daha geniş halk isyanlarına dönüşmesi²⁹⁵ sonucunda, siyasi suçların soruşturulması ve suçluların cezalandırılması işleri daha önceki dönemlerdeki prensiplere göre devam etmiş, Alexis ayrıca çok sayıda özel soruşturma komisyonlarının kurulması emri vermiştir. Bahis konusu özel soruşturma komisyonlarında soruşturma ve cezalandırma iç içe geçmiş bir yapı arz etmiştir, zira soruşturmanın temeli fiziki işkenceye dayanmaktadır.²⁹⁶ Opriçnina ve sonraki yüzyılların Rus istihbarat teşkilatlarının ne tür yöntemler kullandığı ve esas amaçları hatırlandığında, yöntemsel açıdan ve istihbarat teşkilatının esas amaçları açısından önceki yüzyıllardan miras kalan gelenek ve anlayışın Okrana'da da devam ettiği görülmektedir. 1882 yılından itibaren Çar'a hizmet veren Okrana'da öne çıkan en belirgin özellik Okrana'nın *polis devlet* sisteminin içerisine yerleşip, bu düzen içerisinde şekillenmesi ve bu yapısıyla da, Çar'a muhalefet edenler üzerinde giderek artan dozda baskı uygulayan bir güvenlik aygıtına dönüşmesidir. İstihbarat teşkilatının, iktidara muhalefet edenlerin sindirilmesinde ve monarşik rejimin korunmasında önemli bir enstrüman olarak kullanılması doğal olarak Rusya'da *istihbarat devleti* ya da *polis devleti* olarak vasıflandırılabilen bir anlayış ve yapılanmaya da zemin hazırlamıştır.

---

²⁹⁴ Kurat, **Rusya Tarihi – Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, s. 165.

²⁹⁵ Acar, **a.g.e.**, s. 5.

²⁹⁶ Hingley, **a.g.e.**, s. 7.

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Rusya, genel kanı itibariyle -terimin *modern* algısıyla ilişkili olmasa da- bir *polis devlettir*. Rusya'nın genel olarak *polis devlet* olarak görülmesi, bu şekilde adlandırılması o dönem Rusyası'nın, Nazi Almanyası ve Stalinist dönem Rusyası'na benzediği şekilde algılanmamalıdır. Rusya XIX. yüzyıldan itibaren *polis devlet* olarak adlandırılmıştır ve Rusya'daki *polis devlet* anlayışı ve yapısının, -*polis devlet* terimine geleneksel bakış açısıyla bakıldığında- XVIII. ve XIX. yüzyılın Fransa ve Prusyası gibi belirli Avrupa devletlerine uygun olduğu söylenilebilir. Bu devletler, gizli siyasi polis, casusluk, paternalizm ve aydınlanma ile birlikte bireysel haklara tecavüz gibi konularda reform ve modernizasyon yapma isteğiyle harekete geçmişlerdir. Rusya'nın *monarşik polis devleti* Batı Avrupa'daki bahsi geçen polis devletleriyle benzerdir fakat kendi siyasi evriminde Rusya'daki *monarşik polis devlet* yapısı Fransa ve Prusya'dakinden çok daha geride kalmış ve çok daha az etkili olmuştur.²⁹⁷

1890'lardan itibaren Rus toplumunda çoğunlukla sosyal ve ekonomik sorunlardan kaynaklanan bir takım protestolar başlamıştır. Bu anlamda özellikle 1890'lı yılların sonu ile 1905'e kadar devam eden dönem çok önemlidir çünkü bu dönemde hem 1905 ihtilalinin hem de takip eden 1917 Devrimi'nin oluşmasına zemin hazırlayan birçok gelişme ortaya çıkmıştır.²⁹⁸ Okrana'nın asıl gelişmesi de bu kritik dönemde, özellikle de teşkilatın başına yeni bir jandarma kuşağının getirildiği 1900 yılından itibaren olmuştur. Jandarmanın eski subayları, özellikle yüksek rütbeli olanları “polisliye işlerde” kullanılmayı askerlik onuruna karşı bir hakaret saysa da yeni kuşak, bu tür endişelerin üzerine sünger çekmiş, gizli polis, rejim muhalifi hareketler içerisinde, ihanet, provokasyon ve hafiyeliği (haber almayı) bilimsel bir

---

²⁹⁷ Zickel (Ed.), **a.g.e.**, s. 756. Zickel'in çalışmasında Rus devletinde siyasi muhaliflere karşı şiddet kullanımında bir isteksizlik olduğu öne sürülmektedir. Zickel'e göre Çarlık Rusyası'nda etkili bir siyasi polis organizasyonunun oluşmasının en büyük engellerinden biri Rus devletinin siyasi muhaliflere karşı şiddet kullanma konusundaki isteksizliğidir. **a.g.e.**, s. 757. Zickel Çarlık Rusyası döneminde muhaliflerin sindirilmesi yolunda Çar'a bağlı güvenlik aygıtlarının gerçekleştirdiği faaliyetlerden habersiz olamayacağına göre anlaşılan o ki Çarlık Rusyası'nda muhaliflere karşı yapılan operasyonlar Zickel'in “şiddet” algısı ve “şiddet” tanımlamasının dışında kalmaktadır.

²⁹⁸ Acar, **a.g.e.**, s. 255. Rus çarlığının yıkılışında etkisi olacak ve çarlığın yıkılışından sonra iktidara gelecek Lenin, Stalin, Troçki gibi isimler de II. Nikolay döneminde siyaset sahnesine çıkmışlardır. **a.g.e.**, s. 247.

biçimde örgütlemeye girişmiştir. Bu teşkilatın eleman seçimi, eğitimi ve mesleki eğitimine özel önem verilmiştir.²⁹⁹

Okrana'nın özellikle bahsi geçen devrimci toplumsal hareketlerle sürekli mücadele içerisinde olan bir teşkilat olması, ayrıca *polis devlet* yapısı içerisinde yer alan bir güvenlik aygıtı hüviyetine sahip olması, teşkilatın son derece baskıcı bir karakter kazanmasına sebep olmuştur. Yıllarca Okrana'nın baskıcı yöntemine mâruz kalan Bolşevikler de iktidarı ele geçirdikten sonra istihbarat teşkilatları Çeka ile, tüm muhalifler ve karşı-devrimci olarak sıfatlandırdıkları gruplar üzerinde benzer, hatta çok daha baskıcı ve sert bir *terör yöntemi* uygulama yoluna gitmişler, böylece Rus istihbaratının bu köklü yöntemleri Bolşevik istihbaratında kemikleşmiştir.

Bolşevik Devrimi sonrası Rusyası'ndaki siyasi, sosyal ve ekonomik durum ciddi bir kaos ortamı olarak gözüксе de bu kaostan ülkeyi çıkaracak tek yöntemin *terör yöntemi* olmamasına rağmen Bolşevik yöneticilerin tercihi *Bolşevik istihbarat anlayışının* da bir gereği ve uzantısı olan bu yöntemi kullanmak yönünde olmuştur. Bolşeviklerin istihbarat teşkilatı Çeka'nın saha uygulamalarının karakterinin ne olacağının ipuçları 1917 Devrimi ve sonrasındaki gelişmelerde bulunabilir. Devrimin gerçekleşmesi ve sonrasındaki proletarya diktatörlüğünün, gerek yönetici kesiminin gerekse de hareketi destekleyen halkın, devrim karşıtlarına yönelik tutumu adeta Çeka uygulamalarının habercisi olmuştur.

Çeka'nın kuruluşundan itibaren kullanacağı terör yöntemi özünde Robespierre'in sözlerinde, Marksist teoride, Lenin'in ve Troçki'nin demeç ve konuşmalarında da ifade bulmuş bir yöntemdir. Örneğin, Lenin ilkesel olarak terörü kabul ederken 1901 yılında konuyla ilgili şunları söylemiştir: "İlke olarak terörü reddetmedik ve reddedemeyiz. Savaşın belli bir anında, ordunun belli bir durumunda ve belli şartlarda tamamen yararlı, hatta gerekli olabilen askeri hareketlerden biridir terör...". Lenin Ekim Devrimi'nden iki ay önce taraftarlarına, "hiçbir devrimci hükümet, *sömürücülere* (yani toprak sahiplerine ve kapitalistlere) ölüm cezası uygulamaktan kolay kolay vazgeçemez" demekte ve "Fransa'da büyük burjuva devrimcilerinin, yüz yirmi beş yıl önce, devrimlerini *terör* sayesinde yücelttiklerini"

---

²⁹⁹ Atay, **a.g.m.**, s. 309.

hatırlatmaktadır.³⁰⁰ 5/18 Kasım 1917'e gelindiğinde Lenin "biz, Fransız devrimcilerin kullanmış olduğu türden savunmasız insanların giyotinle idam edildiği bir terör uygulamıyoruz ve böyle bir şey yapmayacağımızı umuyoruz. Biz biz olarak / biz bizimle güçlüyüz" demektedir. Bu açıklamayı yaptığında devrimin üzerinden henüz iki hafta bile geçmemiştir ve devrimin daha da sert bir tutum takınacağına dair ilk işaretlerin görülmesine de fazla bir zaman da kalmamıştır.³⁰¹

Bolşevik istihbarat anlayışı ile iç içe geçmiş bir görünüm arz eden *terör yöntemi* fikri Çeka kurulmadan önce de, Bolşeviklerin etkilendikleri düşünürlerin ve dolayısıyla da Bolşeviklerin zihinlerinde var olan bir düşüncedir. Bu düşüncenin istihbarat teşkilatı Çeka'nın uygulamalarında somut halini alacak olması da şaşırtıcı olmayacaktır. *Bolşevik istihbarat anlayışının* terör yöntemini içselleştirmiş bir istihbarat anlayışı olması hem IV. İvan sonrası istihbârî gelişme ve uygulamalarla hem de Bolşevikleri etkileyen yakın dönem siyasi düşünce ve teorilerle alakalıdır.

Lenin'in 20 Aralık 1917'de yayınladığı kararname ile kurulan ve başkanlığını Feliks Cerjinski'nin yaptığı Çeka, kuruluşunu müteakip, yeni hükümetin tüm düşmanlarını hedef alan *Kızıl Terör* çalışmalarına başlamıştır³⁰² ve Sovyet rejimi, iktidarını korumak için başlangıçtan itibaren şiddet kullanmış ve bu şiddet kademeli olarak geniş halk kitlelerine kadar uzanmıştır.³⁰³ Çeka'nın başındaki isim Feliks Cerjinski'nin de terör yöntemine ilişkin fikirleri Lenin ve Troçki ile aynı doğrultudadır. Feliks Cerjinski'nin 1920 yılında "düşmana, onu öldürmek için yaklaştığımız zaman, onu kötü bir insan olduğu için öldürmeyiz; çünkü biz terör aracını diğer insanlar üzerinde korku yaratma amacıyla kullanırız."³⁰⁴ şeklindeki beyanati da Rus istihbaratının terör yöntemini kullandığını birinci ağızdan

³⁰⁰ Carr, *Bolşevik Devrimi (1917-1923)*, s. 145-150.

³⁰¹ Hingley, *a.g.e.*, s. 118.

³⁰² Vernadsky, *a.g.e.*, s. 363. Zickel'in çalışmasında ise "Kızıl Terör" ile alakalı olarak "Ağustos 1918'de Lenin'e suikast girişiminin ardından Çeka "*Kızıl Terör*" denilen çok daha geniş kapsamlı bir şiddet uygulamasına girişmiş ve 1920'ye kadar süren bu "*Kızıl Terör*" binlerce insanın hayatını kaybetmesine sebep olmuştur" denilirken dikkat çeken nokta "Kızıl Terör"ün, genel terör uygulamasından ayrıştırılarak bahse konu "Kızıl Terör" uygulamasının Ağustos 1918'de Lenin'e suikast sonrasında hayata geçirilen, daha özel ve geniş kapsamlı bir uygulama olduğu yönündeki tanımlamadır. Zickel (Ed.), *a.g.e.*, s. 758. Çalışmamızda yer bulacak "kızıl terör" ifadesi de Zickel'in kullandığı bu anlam ve bağlamıyla kullanılacaktır.

³⁰³ Zickel (Ed.), *a.g.e.*, s. 757.

³⁰⁴ V. Vinogradov and N. Peremyshlennikova, eds., *Arkhiv VChK: Sbornik Dokumentov*, Moskow, 2007, s. 145'ten aktaran James Ryan, "The Sacralization of Violence: Bolshevik Justifications for Violence and Terror during the Civil War", *Slavic Review*, 74 (4), 2005, s. 808.

kanıtlamakla birlikte terör yönteminin istihbarat teşkilatınca ne amaçla kullanıldığını da açıklamaktadır.

Kökleri IV. İvan'ın Oprüçninası'nın uygulamalarına kadar uzanan, son Çar'ın istihbarat teşkilatı Okrana'da da bariz etkileri görülen terör yöntemini, bu yöntemin kurbanları pozisyonunda olan ve Rus istihbaratının uzun yıllar hedefi durumunda olan Bolşeviklerin muhalifleri sindirme aracı olarak kullanmayı seçmesi her ne kadar tezat görünse de, bu durum Rus istihbaratında tarihsel bir sürekliliğe de işaret etmektedir.

Bolşevik rejim Çarist versiyonuyla kıyaslandığında çok daha etkili olduğu görülen bir gizli polis sistemi oluşturmuştur. Bu polis sistemi gerek otorite kullanımının boyutuna gerekse de kullandığı yöntemlerin sertlik dozuna bakıldığında Çarist versiyonuna oranla çok daha büyük bir sistemdir.³⁰⁵

Lenin, idam mangası olmayan bir devrimin başarısızlığa mahkûm olduğuna inanmış ve bu görüşü savunmuştur.³⁰⁶ Lenin tarafından Kuraev, Boş, Minkin ve Penza'daki diğer komünist liderlere hitaben, şehirdeki köylü isyanlarına ilişkin olarak yazılan 11 Ağustos 1918 tarihli bir mektup da terör uygulamasının en üst kademedeki ne şekilde ve hangi tonda teşvik edildiğini kanıtlar niteliktedir. Lenin, mektubunda şu ifadelerle yer vermektedir:

“Yoldaşlar! *Kulak* (büyük çiftlik / toprak sahibi zengin Rus köylüsü) *volostlarından* (*mirlerden / köy komünlerinden* oluşan toprak parçası ya da *mirlerden / köy komünlerinden* oluşan yerel yönetim birimi / *kanton*) beşinde ortaya çıkan isyanlar acımasızca bastırılmalıdır. Devrimin çıkarları bu tip isyanların bastırılmasını gerektirmektedir çünkü bizler şu anda, *kulaklara* karşı bizden önce başlatılmış olan savaşın nihai ve kararlı mücadelesini vermekteyiz. Bu yolda örnek teşkil etmeliyiz.”³⁰⁷

³⁰⁵ Zickel (Ed.), **a.g.e.**, s. 757. Zickel'e göre ayrıca Bolşevikler'in başlangıçtaki amaçları yumuşak görünüyorsa da sonrasında Bolşevikler kendi koydukları kuralları insanlara zorla empoze etmişlerdir. Bolşevikler kendi egemenliklerini korumak ve bu egemenliği devam ettirebilmek için güçlü bir siyasi polis aygıtı oluşturarak bir azımlık diktatörlüğü inşa etmişlerdir. **a.g.e.**, s. 757.

³⁰⁶ Pringle, “*Guide to Soviet and Russian Intelligence Services*”, **The Intelligencer: Journal of U. S. Intelligence Studies**, s. 51.

³⁰⁷ **RTSKHIDNI**, fond 2, op. I, d. 6898, 1. I-rob; Diane P. Koenker, Ronald D. Bachman, **Revelations from the Russian Archives – Documents in English Translations**, Library of Congress, Washington, 1997, s. 12. *Revelations from the Russian Archives*, uzun süre kapalı tutulan Rus arşivlerinin erişime açılmasıyla, 1992'nin Haziran ve Temmuz aylarında Library of Congress tarafından sergilenen ve Bolşevik Devrimi'nden Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadarki süreçte Rusya'daki bazı siyasi gelişmeleri belgeleyen mektuplar, resmî raporlar, toplantı tutanakları, hükümet

İsyanların acımasızca bastırılması temel direktifini verdikten ve Bolşevik Devrimi'nin *kulaklar*la savaşının önemine vurguyu yaptıktan sonra Lenin detaya inerek, mektubun muhatabı komünist liderlere, ne şekilde hareket etmeleri ve neler yapmaları gerektiğini dört maddede, şu şekilde bildirmektedir:

1. Herkeşçe bilinen, tanınan en az 100 *kulak*, zengin ve kan emici kişinin, başarısızlığa mahal verilmeksizin ve halkın da göreceği şekilde asılması gerekmektedir.
2. Bu kişilerin isimleri de yayınlanmalıdır.
3. Ayrıca bu kişilere ait tüm tahıllar alınmalıdır.
4. Bir önceki gün gönderilmiş olan telgrafa da uyularak rehinelere de infaz edilmelidir.

Bu idam ve infazların diğer insanlar tarafından yüzlerce millik çevrede görülebilecek, bilinebilecek, insanlara çığlık attıracak ve insanları titretecek şekilde yerine getirilmesi gerekmektedir. Şimdi şu kan emici kulakların boğazını sıkalım ve onları boğarak öldürelim.

Bu bilgilendirmeyi ve direktifleri aldığınıza ve gereğini yaptığınıza dair bize telgraf gönderiniz. Saygılarımla. Lenin.

Özel Not: Bahsi geçen işlerin yapılması için en sert adamlarınızı kullanınız.³⁰⁸

Belge, *Bolşevik istihbarat anlayışının* pratiğe yansımaları olan terör yönteminin devletin en üst kademesinden ve detaylı direktiflerle, planlı ve programlı bir şekilde tatbik edilmeye çalışıldığını kanıtlıyor olması açısından önemlidir. Lenin'in mektupta "en az 100 *kulak*ın halkın da göreceği şekilde asılması gerekmektedir" ve "idam ve infazların diğer insanlar tarafından yüzlerce millik çevrede görülebilecek, bilinebilecek, insanlara çığlık attıracak ve insanları titretecek şekilde yerine getirilmesi gerekmektedir" ifadelerine yer vermesi, terör tatbikinin de ötesinde, uygulanan terörün propagandasının da yapılarak caydırıcılığın daha da artırılmaya

---

kararnameleri gibi dokümanlardan oluşmaktadır. Bu kaynaktan alınan arşiv belgeleri çalışma boyunca dipnotlarda önce asıl belgenin bulunduğu arşiv kodu, sonrasında ise adı geçen kaynaktan bu arşiv belgesinin birebir İngilizce çevirisinin yer aldığı sayfa numarası verilmek suretiyle yer alacaktır. Ayrıca parantez içi açıklamalar metnin anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla tarafımızca metne ilave edilmiş olup bu açıklamalar belge aslında yer almamaktadır.

³⁰⁸ **RTSKhIDNI**, fond 2, op. I, d. 6898, 1. I-rob; Koenker, Bachman, **a.g.e.**, s. 12. Mektubun sağ üst kısmında "yoldaş Kuraev, Boş, Minkin ve Penza'daki diğer komünist liderlere" notu yer almaktadır. Anlaşılan o ki Penza'daki komünist liderlerin içerisinde Lenin'e daha yakın olan isimler Kuraev, Boş ve Minkin'dir ve muhtemelen *volost*larda çıkan isyanların bastırılmasında da Lenin öncelikli olarak bu isimlere güvenmektedir.

çalışıldığını göstermektedir. Ayrıca mektubun sonundaki özel notta Lenin'in Penza'daki komünist liderlere “en sert adamlarınızı kullanınız” talimatı vermesi uygulanan terörün dozu hakkında da net bir fikir verebilecek niteliktedir.

Belge, içeriği itibariyle bir mektuptan ziyade sert bir talimatname hüviyetinde olup özel nottan önceki son cümleyle Lenin resmî yazışmalara benzer bir tebliğ-tebellüğ sürecini de başlatmakta, talimatlarının gereğinin yapıldığına dair de bilgilendirilmek istemektedir.

Lenin'in, terör tatbikinde kullandığı en önemli enstrüman Feliks Cerjinski'nin başına getirileceği Çeka olmuştur. Lenin 1918'de, Polonyalı devrimci Feliks Cerjinski'den Bütün Rusya'nın Karşı Devrim ve Sabotajla Mücadele Olağanüstü Komisyonu'na yani Çeka'ya liderlik etmesini istemiş, kuruluşundan sonra Çeka 1918-1921 yılları arasında 143.000'den fazla erkek, kadın, düşünür, kapitalist ve rahibi infaz ederek, yeni rejime karşı olan bütün muhalifleri ezmiştir. 1881-1917 yılları arasında gerçekleştirilen infazlarla karşılaştırıldığında, 36 senelik bu süreçte infaz edilenlerin sayısının 12.000'den daha az olduğu görülmektedir.³⁰⁹ Çeka infaz timlerinin gerçekleştirdiği tüm bu infazlar, XX. yüzyılın ilk çeyreğine gelindiğinde Rusya'da artık tamamen yerleşmiş ve kökleşmiş durumda olan istihbarat geleneğinin *Bolşevik istihbarat anlayışı* modellemesiyle devam ettiğini göstermektedir. Söz konusu istihbarat anlayışı gereği Rus istihbarat teşkilatı, iktidarı her ne pahasına olursa olsun korumakla kendini yükümlü saymakta, emirleri sorgulamamakta; küçük ya da büyük, rejim karşıtı her türlü harekete karşı operasyonel sahada refleksif cevaplar vermektedir. İstihbarat teşkilatının uyguladığı yöntem terör; temel amaç rejim karşıtlarının sindirilmesidir.

Çeka *Bolşevik istihbarat anlayışının* sahada vücut bulmuş halidir ve Rus istihbaratının kimlerle ne şekilde mücadele edeceği de teşkilatın isminde açıkça belirtilmiştir. Tam adı *Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем* yani *Tüm Rusya Karşı Devrim ve Sabotajla Mücadele Olağanüstü Komisyonu* olan teşkilat, *karşı-devrimcilerle ve sabotajla*

---

³⁰⁹ Pringle, “*Guide to Soviet and Russian Intelligence Services*”, **The Intelligencer: Journal of U. S. Intelligence Studies**, s. 51.

mücadele edecek ve bu mücadeleyi yürüttüğü süreçte de *olağanüstü* yetkilere sahip olacaktır.

Rus istihbarat teşkilatının kuruluşundan sonraki dönemde, sahip olduğu olağanüstü yetkiler doğrultusunda uygulamaya koyduğu faaliyetlerini legalize etme, eylemlerini yasal bir zemine oturtma gibi bir çabası da söz konusu olacak, düzenlenen yeni kararnamelerle de Çeka çok daha geniş bir eylem alanına sahip ve hukuki düzenlemelerle desteklenmiş bir istihbarat teşkilatı kimliği kazanacaktır. Çeka'nın kurulmasından hemen sonra *devrim mahkemelerinin* oluşturulması, istihbarat teşkilatının çalışmaları sonucunda gözaltına alınacak ya da tutuklanacak kişilerin mahkemelerde yasal yollardan yargılanacağı izlenimini uyandırmaktadır. Görüntü itibariyle ilk bakışta, isyan hareketlerine karşı hukuki bir tedbir alınmakta, isyan hareketlerine karışanlara yargı yolu açılmaktadır. Ancak Rus istihbaratının devrim sürecinde karşı-devrimcilere karşı uyguladığı terör ve infazlar, bu tip hukuki düzenlemelerin uygulamaya bambaşka bir şekilde yansıtacağını gösterecektir. Çeka'yı kuran kararname ve Çeka'nın kuruluşundan çok kısa bir süre sonra çıkan, devrim mahkemelerinin kuruluşuna dair kararname, Rus istihbarat teşkilatının faaliyetlerinin legal zemine oturtulmaya çalışılması ve devrim mahkemeleri gibi yapılarla koordine edilmek suretiyle desteklenmeye çalışılması açısından da önemlidir.

Bolşevik istihbarat anlayışının pratikteki getirisi olan ve Rus istihbarat teşkilatı tarafından sahada farklı yöntemlerle ve farklı dozlarda uygulamaya konulan terör faaliyetleri, Bolşevik Devrim karşıtı basın yayın faaliyetlerinin engellenmesi noktasında da uygulamada yer bulmuştur. Bolşevik yönetime ve Devrim'e yönelik fiilî isyan hareketlerine yaptıkları müdahaleler haricinde Bolşevikler, iktidarlarını sağlama almak için yayın faaliyetlerine de müdahalede bulunmuşlar, bu müdahalelerde de yine terör yöntemini kullanmışlardır.

Bolşevikler önce sağ ve liberal basını bastırmış, bunun üzerinden çok fazla bir zaman geçmeden de rakip sosyalist ve anarşist yayınları ortadan kaldırmışlardır. 28 Kasım / 11 Aralık 1917'de Lenin, Kadet (Liberal) Partisi'nin önde gelen isimlerinin tutuklanması ve devrim mahkemelerince yargılanması kararını

vermiştir.³¹⁰ 1918'in Ocak ayında Bolşevikler sol partilerdeki kendi destekçilerini, bir demokratik rejim unsuru olarak da değerlendirilebilecek olan Kurucu Meclis'in zorla feshedilmesi için kullanmışlar, devamında da tüm muhalif unsurlara karşı terör uygulamışlardır. Hukuksuzluk ve kaos yaygınlaşmıştır. Bu dönem, Lenin ve Troçki'nin başarmayı amaçladığı, burjuva ve entelektüellerin terörize edilmesini yani terör kullanılarak yıldırılmalarını istedikleri dönemdir. Kontrolsüz kalabalıklar da bu amaç için ideal bir enstrüman olarak görülmektedir.³¹¹

1918 yılının başından itibaren karşılarına çıkan, karşı-devrimci oluşumlar ve yabancı güçlerin Rusya'ya müdahale girişimleri gibi zorluklarla başedebilmek için Bolşevikler, hızla örgütlü baskıya, yani devlet erkinin çıplak *ultima ratio*'suna (nihai mantığına) yönelmiştir. Bu baskı Bolşeviklerce sadece iç ve dış devrim karşıtlarına değil, Rus toplumunda ve yönetiminde düzeni ve disiplini yeniden canlandırmak için Devrim'in kitlesele unsurlarına da yöneltilmiştir.³¹² Devletin, karşı-devrimcilerin faaliyetlerinin engellemesini hedefleyen *ultima ratiosunun* doğal uzantısı olarak uygulamada yer bulan örgütlü baskı *Bolşevik istihbarat anlayışının* hem sebebi hem de sonucu niteliğindedir.

Bolşevik Devrimi öncesi yıllarda Bolşeviklerin faaliyetlerine bakıldığında örgütlü ve disiplinli hareket ederek sonuca ulaşmaya çalışıldığı ve Çar'ın bu yolla baskı altına alınmaya çalışıldığı görülmekte, örgütlü baskı bu yönüyle Bolşeviklerin temel çalışma prensiplerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu özelliğiyle örgütlü baskı *Bolşevik istihbarat anlayışının* özünde var olan ve bu anlayışın oluşumuna sebebiyet veren bir yapı taşıdır.

Diğer taraftan, Rus istihbarat teşkilatının saha çalışmalarında, karşı-devrimcilerle mücadelesinde karşı-devrimci gruplar üzerinde uyguladığı örgütlü - ve devlet desteğini de arkasına almış – baskı *Bolşevik istihbarat anlayışının* sonucu ve

---

³¹⁰ Hingley, **a.g.e.**, s. 118. Bununla birlikte Hingley'e göre bu kararlar politik bir suçtan ziyade yeni otoritelerin uyguladığı ya da uygulamaya çalıştığı sivil suçlardır. **a.g.e.**, s. 118.

³¹¹ Katamidze, **a.g.e.**, s. 10.

³¹² Skocpol, **a.g.e.**, s. 401. Karşı-devrimcilere baskı uygularken diğer taraftan Bolşevikler de kendilerini baskı altında hissetmektedirler. 1918'in Mart ayında Lenin ve komiserleri Petrograd'dan başkent Moskova'ya hareket etmişlerdir. Bunun iki sebebi bulunmaktadır: Birincisi, Kremlin kalesinin duvarları ardına gizlenmek; ikincisi ise, kendi rejimlerine muhalefetin merkezi durumunda olan Petrograd'dan uzaklaşmaktır. Katamidze, **a.g.e.**, s. 11.

sahada değer bulmuş halidir. Örgütlü baskının Rus istihbarat teşkilatının çalışmalarında bulunduğu değer ve bu baskının devletin istihbarat teşkilatının saha uygulamalarının etkisiyle geçirdiği dönüşüm, örgütlü baskının nihai şeklini almasını ve somutlaşmasını sağlamış, bu yönüyle de örgütlü baskı *Bolşevik istihbarat anlayışının* somut tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. *Bolşevik istihbarat anlayışının* örgütlü baskı yönteminin kullanılmasını gerekli kılması ve bu baskıyı organize eden gücün de devlet erki olması örgütlü baskının Bolşevik Parti güdümünde merkezî bir karakterde olduğunu da göstermektedir.

1918 sonbaharında “Kızıl Terör”ün gazabına uğrayanların toplam sayısı hakkında doğru bir tahminde bulunmak mümkün değildir. Terörün ilan edilmesinden hemen sonra Petrograd’da 512 karşı-devrimci ve Beyaz muhafızın (ki bunlara rehinelere de denilmektedir) kurşuna dizilmesi olayı, bir tek yerde ve aynı anda gerçekleştirildiği bilinen en büyük misilleme hareketidir. Terör dönemi boyunca Petrograd’da kurşuna dizilenlerin toplam sayısının 800 olduğu belirtilmektedir. Moskova’da kurşuna dizilenler arasında birçok Çarlık Bakanı ve yüksek şahsiyet de bulunmaktadır.³¹³ Bolşeviklerin düzeni sağlamak adına aldıkları tedbirlerin sonucu beklenenden çok uzak olmuş, anarşi ile yüzleşilmiş ve anarşi ortamı rejimin varlığını tehlikeye atacak bir nitelik arz etmeye başlamıştır.³¹⁴ Bolşeviklerin ve istihbarat teşkilatı Çeka’nın baskı dozunun Devrim’in ilk haftalarından itibaren giderek hissedilir derecede artması Bolşevik yönetimi bu konuda bazı tedbirler almaya da mecbur bırakırken Çeka’nın infaz eylemleri Parti’nin karşı-devrimcileri hedef alan proletarya diktatörlüğü uygulamasının bir uzantısı olarak gerçekleştirilmeye de devam etmiştir. Lenin, terör uygulamalarının da Çeka’nın da mutlaka gerekli olduğu düşüncesindedir.³¹⁵ Burada Lenin, istihbarat teşkilatını ve terör kelimesini yan yana ve bir gereklilik bağlamında değerlendirirken aslında terör olgusunun *Bolşevik istihbarat anlayışının* temelini oluşturan bir unsur olduğunu dolaylı da olsa dillendirmiş olmaktadır. “İstihbarat teşkilatı” ve “terör” kavramları birbirinden ayrı düşünülemez nitelikte iki kavram olarak öne çıkmaktadır.

³¹³ Carr, *Bolşevik Devrimi (1917-1923)*, s. 160.

³¹⁴ Katamidze, *a.g.e.*, s. 10.

³¹⁵ Carr, *a.g.e.*, s. 162-165. 1919 sonbaharındaki General Denikin askeri tehdidi ve sebep olduğu sivil rahatsızlıklar da Moskova’da 1918 sonbaharına kıyasla çok daha fazla politik teröre sebebiyet vermektedir. Patterson, *a.g.t.*, s. iii. “Proletarya diktatörlüğü” ifadesi literatürde, (Marksist düşünceye göre) kapitalizmden komünizme geçiş sürecindeki siyasal biçimi ifade etmek için kullanılmaktadır.

Proletarya diktatörlüğü anlayışının iyice yerleşmeye başlaması ve bu anlayışın sahaya çok sayıda yargısız infazla yansması Çeka'nın istihbarat anlayışının uzantısı olan terör uygulamalarının sorgulanmaya başlaması sonucunu doğurmuştur. Gerçi Altıncı Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi kararlarında güvenlik organlarının keyfi tutumlarını denetlemek için girişimlerde bulunulmuş, bu yolda ilk adımlar atılmış da olsa bu girişimler uygulamada bir fark yaratmamış, Çeka (operasyonel faaliyetlerindeki sertlik dozajı bağlamında) kontrolden çıkmaya başlayan bir istihbarat örgütü görüntüsü vermeye devam etmiştir.

Bolşevik istihbarat anlayışının tüm yansımalarını sahada gösteren Çeka'nın faaliyetleri üzerinde bir kontrol mekanizması oluşturulması girişimleri Altıncı Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi ile başlamakla birlikte bu ilk girişim son olmamış, ilerleyen yıllarda da istihbarat teşkilatının faaliyetlerini denetim altına almaya yönelik tedbirler alınmaya çalışılmıştır.

Rusya'da 1918 yılından 1921 yılına kadar süren iç savaşın sona ermesiyle beraber Kızıl Ordu yeniden yapılandırılmaya başlanmış, 1921 yılında ortaya konulan NEP ile de ekonomik alanda yeniden düzenlemelere gidilmiş ve bu durum beraberinde istihbarat teşkilatında reformasyona gidilmesini de bir anlamda zorunlu kılmıştır.

İç Savaş'ın (1918-1921) sona ermesi, Kızıl Ordu'nun demobilizasyonu ve Yeni Ekonomi Politikası (1921) Rusya'ya değişik bir atmosfer getirmiştir. Kuşkusuz ki terör yöntemleri uygulayan Çeka bu yeni atmosfer içinde uyumsuz bir görüntü vermektedir. Bu dönemde Lenin Çeka'nın reforma ihtiyacı olduğunu bizzat kendisi dillendirmiştir.³¹⁶ 1921 yılında NEP'i uygulamaya koyan Vladimir Lenin Çeka üzerinde geniş çaplı bir kontrol mekanizması oluşturulması konusunda ısrarcı olmuştur. Diğer taraftan Lenin terörün sonlandırılması konusunda da ısrarcıdır.³¹⁷ Ancak bir taraftan terörün sonlandırılması konusunda ısrarcı olan Lenin diğer taraftan da disipline aykırı olarak nitelendirilebilecek her türlü hareketin en sert şekilde cezalandırılacağı konusunda uyarı yapmakta, bunun ötesinde mahkemelere de Menşevizmin teşhiri için "ateş etme" emri vermektedir.

³¹⁶ Zickel (Ed.), **a.g.e.**, s. 758.

³¹⁷ Pringle, **Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence**, s. xv.

Lenin onbirinci kongreye sunduğu ilk raporunda NEP'i bir "geri çekilme" -en sert disiplini gerektiren bir harekât- olarak tanımlamaktadır. Lenin böyle davranmanın, sadece bazı parti içi meselelerde gerekli olmadığını açıkladıktan sonra, Menşevikler'e, SD'lere (Sosyalist Devrimcilere) ve onların yabancı ülkelerdeki dostlarına hücum ederek, "Menşevizmin halk önünde teşhiri için devrimci mahkemelerimiz ateş etmelidir"³¹⁸ diye eklemektedir.

*Bolşevik istihbarat anlayışının yöntemde (terör yöntemi) ve amaçta (muhaliflerin sindirilmesi) somut kimlik kazandığı Çeka'dan sonra da aynı istihbarat anlayışı GPU'da vücut bulmaya devam etmiştir. Çeka'nın yetkilerinin İçişleri Halk Komiserliği'ne devredilerek, Çeka'nın ve ona bağlı kuruluşların 8 Şubat 1922'de lağvedilmesinden sonra GPU kurulmuş,³¹⁹ GPU'ya Çeka'nın hiçbir zaman talep etmediği ya da kullanmadığı ölçüde keyfi yetkiler verilmiştir.³²⁰ Politik baskı, Çeka'nın en önemli önceliği iken³²¹ ardılı GPU'ya Çeka'nın dahi kullanmadığı yetkiler verilmesi, söz konusu baskının en az Çeka döneminde olduğu kadar, hatta daha da artarak devam edeceği anlamına gelmektedir. GPU'nun, Çeka'dan miras kalan ve *Bolşevik istihbarat anlayışının* sahadaki tezahürü olan baskı ve terör uygulamalarını hissedecek ilk grup yeraltı faaliyetlerindeki uzmanlığıyla da bilinen Sosyalist Devrimciler olacaktır. Bolşevik yönetimin Sosyalist Devrimcilerin karşı-devrimci faaliyetleri içerisinde öncelikli güvenlik risk unsuru olarak gördüğü temel faaliyetler "terörist yeraltı faaliyetleri" ve "askerî casusluk faaliyetleri"dir. Sosyalist Devrimcilerin bu gibi faaliyetlere son vermeleri halinde önde gelen üyelerinin ölüm cezasından kurtulacak olmalarının yanında bu aynı zamanda Sosyalist Devrimcilerin bu tip eylemlerden uzak durdukları müddetçe Bolşeviklerin gözünde legal statüde değer bulacaklarını göstermektedir.*

Rus istihbarat teşkilatının, kuruluşundan itibaren karşı-devrimci hareketlere kesinlikle taviz vermemesi *Bolşevik istihbarat anlayışının* önemli yansımalarından biridir. Ancak istihbarat teşkilatının sık sık hukuk dışına çıkan uygulamaları yukarıda

³¹⁸ Carr, *Bolşevik Devrimi (1917-1923)*, s. 197.

³¹⁹ a.g.e., s. 171. Hingley, a.g.e., s. 132'de Çeka'nın lağvedildiği kararname tarihi olarak 6 Şubat 1922'yi vermektedir. Pringle, *Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence*, s. xv'te de Çeka'nın GPU'ya dönüştürüldüğü kararnamenin tarihi 8 Şubat 1922'dir.

³²⁰ Carr, *Bolşevik Devrimi (1917-1923)*, s. 171.

³²¹ Katamidze, a.g.e., s. 10.

da görüldüğü gibi rahatsızlıklara ve dolayısıyla da yeni düzenlemelere sebebiyet vermektedir. Rus istihbaratının uygulamalarını ve hukuksal sorumluluğunu ilgilendiren bir başka olay da 1922 yılının ortalarına doğru başsavcılık uygulamasının geri getirilmesidir.

Büyük Petro tarafından kurulan ve 1917’de sona erdirilen *procurator* (başsavcılık) uygulaması 1922’nin Mayıs ayında bizzat Lenin’in müdahalesiyle tekrar canlandırılmıştır. Başsavcılık makamının, devletin hukuka uymasını sağlamaya yönelik en üst makam olması hedeflenmiştir. Özenle hazırlanmış bu adalet sisteminde maksat, genellikle hâsıl olmasa da, âdî ceza davalarının eğitim ve ıslah etme gibi insani yöntemlerle ele alınması olmuştur. Öte yandan *karşı-devrimci suçlar* denilen suçlar ise baştan itibaren açıkça *devrimci terör* olarak tanımlanan baskıcı cezalara tabi olmuştur. Zaten *karşı devrimci* suçlara bakmak için 1917 Kasım ayı gibi erken bir tarihten itibaren özel mahkemeler kurulmuş durumdadır. Ağustos 1918’de yerel bir ayaklanmanın ardından bizzat Lenin, tahrikçilerin toplama kamplarına kapatılması çağrısında dahi bulunmuştur.³²²

NEP’le birlikte gizli polisin yetkilerini azaltmaya ve tüm suçları aynı mahkemelere sevk etmeye yönelik bazı girişimler yapılmıştır ancak 1922’nin Mayıs ayında yeni ceza yasasında *devlet suçları* adıyla özel bir suç kategorisine yer verilmiş ve bu suçun hükümlüleri artık OGPU adıyla NKVD’ye (İçişleri Halk Komiserliği) dâhil edilen gizli ya da siyasi polis tarafından yönetilen hapisanelere kapatılmaya başlanmıştır.³²³ Görüldüğü gibi ceza davalarında, davası görülen kişilerin ıslahı yoluna gidilirken söz konusu olan suç karşı-devrimci bir karakter taşıyorsa ceza yöntemi devrimci terör uygulaması şeklinde olmakta, Rus güvenlik mekanizması hukuki süreçte de karşı-devrimci suçlara taviz vermemektedir.

Mayıs 1922 tarihli yeni ceza yasasıyla *devlet suçları* gibi bir özel suç kategorisi oluşturulması ve OGPU’nun bu suçları işleyenlerin kapatılacağı hapisaneleri yönetecek olması da Rus istihbaratının yumuşama beklenen NEP döneminde de suça ilişkin süreçlerde ne kadar aktif olacağını göstergesidir. NEP

³²² R. W. Davies, “E. H. Carr - Lenin’den Stalin’e Rus Devrimi – Giriş”, Edward Hallett Carr, **Lenin’den Stalin’e Rus Devrimi (1917-1929)** içinde (s. 17-46), Yordam Kitap, İstanbul, 2010, s. 25.

³²³ Davies, **a.g.m.**, s. 25-26.

döneminde de “terör tatbiki” ve “muhalafetin baskı altında tutulması” *Bolşevik istihbarat anlayışının* iki temel unsuru olmaya devam etmekle birlikte; parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin zamanla daha da iç içe geçmesinden kaynaklanan, partinin istihbarat teşkilatına, istihbarat teşkilatının da partiye dahli şeklinde tezahür eden üçüncü bir unsurla karşılaşmakta; böylece *Bolşevik istihbarat anlayışını* “terör tatbiki”, “muhalafetin sindirilmesi”, “partinin istihbarat teşkilatına istihbarat teşkilatının partiye dahli” sacayakları üzerine oturtmak mümkün görünmektedir.

NEP ile birlikte bu sacayaklarından ilk ikisinin, sınırlandırmalara ya da kontrole tâbî tutulmaya çalışılsa da, uygulamada bir şekilde değer bulmaya devam ettiği görülmekte, ancak, temelinde Rus ekonomisini çöküşten kurtarmaya yönelik adımların atıldığı, aynı zamanda da baskıya, zorlamaya, hukuksuzluklara karşı çıkan liberal düşüncelerin de önemsenmeye başlandığı NEP döneminde istihbarat teşkilatının eylem pratiği de sorgulamaktadır.

Daha önce Çeka’dan GPU’ya dönüşmüş olan, 15 Kasım 1923 tarihindeki değişiklikle de, GPU’nun başına Rusça *obyedinyonnaye*, yani “birleşik” kelimesi getirilerek OGPU adını almış olan³²⁴ Rus istihbarat teşkilatının “terör tatbiki” ve “muhalafetin sindirilmesi” uygulamalarında NEP döneminde de zor kullanmaya devam etmesi, baskıcı olması, hukuksuz hareket etmesi, *Bolşevik istihbarat anlayışını* oluşturan üç sacayağından üçüncüsünün yani “partinin istihbarat teşkilatına istihbarat teşkilatının partiye dahli” konusunun direkt olarak gündeme gelmesine sebep olmaktadır. Parti, istihbarat teşkilatının uygulamalarını sınırlandırma ve istihbarat teşkilatı üzerindeki kontrolü sıkılaştırma yoluna giderken, istihbarat teşkilatı da Cerjinski yönetiminde yıllardır alışageldiği sistemini ve uygulama pratiğini kolay kolay terk edecek gibi görünmemektedir.

Pravda’nın editörü Nikolay Buharin’den Feliks Cerjinski’ye 1924 yılının Aralık ayında yazılan ve daha liberal politikalar uygulanmasının gerekliliğini konu alan mektupla başlayan; daha sonra bu mektubun içeriği üzerine Rus istihbarat teşkilatı OGPU Başkanı Cerjinski’nin teşkilatın ikinci ismi Menzhinski’ye yazdığı mektupla devam eden iki yazışmadan ikincisi, Cerjinski ve Menzhinski’nin, Parti’nin NEP’e

---

³²⁴ Hingley, *a.g.e.*, s. 134.

paralel uygulayabileceği politikaların istihbarat teşkilatını nasıl etkileyeceği yönünde kafa yorduklarını ve Cerjinski'nin Parti kararlarını manipüle etmeye yönelik ne gibi düşünceler taşıdığını göstermesi açısından son derece önemli bir belgedir. Söz konusu iki mektuptan ilki Nikolay Buharin'den Cerjinski'ye yazılmıştır. Nikolay Buharin, GPU Başkanı Cerjinski'nin Buharin ve Sokolnikov'un GPU'ya karşı bir tavır içerisinde olduğunu söylediği konusunda bilgilendirildiğini ve kendisinin GPU'ya karşı olup olmadığına dair fikirlerini bu mektup vasıtasıyla daha anlaşılır kılmaya çalışacağını mektubun ilk paragrafında belirtmektedir. Buharin, GPU ile ilgili fikirlerinin Cerjinski'ye yanlış aksettirildiği düşüncesindedir.³²⁵ Buharin mektubun devamında, daha liberal bir yönetim şekline doğru daha hızlı şekilde adım atılması gerektiğini, söz konusu liberal anlayış gereği toplum üzerindeki baskının azaltılması, devletin yasal düzenlemelere uygun olarak yönetilmesi, sözlü ya da yazılı tartışmalar ve müzakereler yapılmasından çekinilmemesi, kendi kendini idare etme hakkının (doğal olarak Parti'nin talimatları doğrultusunda) değerlendirmeye alınması gerektiğini belirtmektedir. Buharin, *Bolşevik*'te yer alan bu konulara ilişkin makalesinde bahsi geçen liberal anlayışın teorik esaslarını ortaya koymaya çalıştığını, dolayısıyla da bu bağlamda GPU'nun gücünü ve etki alanını genişleten tekliflere de karşı çıktığını, ancak GPU ve Cerjinski'nin şahsıyla alakalı bir kötü niyet beslemediğini söylemektedir. Buharin'e göre söz konusu yazıda sadece ilkesel bir durumdan bahsedilmiştir ve Buharin siyasetle yakından ilgilenen Cerjinski'nin kendisinin aslında ne demek istediğini anlayacağını düşünmektedir.³²⁶

Görüldüğü üzere devletin işleyişiyle alakalı olarak Buharin'in genel anlamda temel eleştirileri toplum üzerinde kurulan baskı ve yasal düzenlemelere uyulmaması üzerinedir. Bu bağlamda ve böyle bir ortamda Buharin istihbarat teşkilatının gücünün artırılmaması gerektiği yönünde de fikir beyan etmektedir.

---

³²⁵ **RTSKhIDNI**, fond 76, opis 3, delo 345, listy 2, 20b; Koenker, Bachman, **a.g.e.**, s. 18. Yukarıda da belirtildiği üzere GPU ismi 15 Kasım 1923 tarihinde OGPU'ya dönüştürülmüştür. Ancak Buharin de Cerjinski de mektuplarında Rus istihbarat teşkilatından GPU olarak bahsettiği için metin içerisinde GPU olarak bırakılmış, tarafımızca herhangi bir düzeltme yapılmamıştır.

³²⁶ **RTSKhIDNI**, fond 76, opis 3, delo 345, listy 2, 20b; Koenker, Bachman, **a.g.e.**, s. 18-19. Mektubun sonunda Buharin Cerjinski'ye duyduğu sıcak ve samimi duygulardan bahsederek bu samimi duygularla kendisine sarılıp elini sıkıldığını ve Cerjinski'nin bir an önce sağlığına kavuşmasını dilediğini söylemektedir.

Dönem NEP dönemidir ve Buharin'in bu mektubunu alan, eleştirileri okuyan Cerjinski, bu ve benzeri düşüncelerin yayılması durumunda istihbarat teşkilatının gücünün azalabileceği, NEP dönemi siyasi gelişme ve değişimlerinin sertlik yanlısı eylemleriyle bilinen istihbarat teşkilatını olumsuz etkileyebileceği düşüncesindedir.

Rus istihbaratının bir numaralı ismi Cerjinski'nin, teşkilatın iki numaralı ismi ve yardımcısı olan V. R. Menzhinski'ye 24 Aralık 1924 tarihinde yazdığı, Buharin'in mektubundaki liberal tutum ve fikirlere nasıl karşılık verileceği ve neler yapılabileceği hususundaki mektubu ise hem Cerjinski'nin istihbarat teşkilatıyla bağlantılı NEP dönemi endişelerini hem de Parti'yi istihbarat teşkilatının istenir amaçları doğrultusunda manipüle etmeye yönelik planlarını belgelemektedir. Cerjinski mektubun hemen başında "Yoldaş Menzhinski'ye" hitabının ardından, mektubun sadece Menzhinski tarafından görülmesi ve hiçbir şekilde kopyasının çıkarılmamasına dair özel bir not düşmüş, ayrıca Buharin'in kendisine (Cerjinski'ye) gönderdiği mektubu da ekte Menzhinski'ye iletmiştir. Cerjinski Menzhinski'den bu mektubu okuduktan sonra mektuba ilişkin görüşlerini kendisine aktarmasını da istemektedir.³²⁷

Mektup, Rus istihbarat teşkilatının başındaki isim olan Cerjinski'nin liberal fikirler karşısında kurumsal anlamda ne şekilde tavır alınması gerektiğine dair fikirlerini içeriyor olması açısından önemlidir. Mektubun muhatabının da istihbarat teşkilatında Cerjinski'den sonraki ikinci isim olan Menzhinski olması mektup içeriğinin önemini bir kat daha artırmakta, Cerjinski-Menzhinski ikilisinin liberallerin eleştirileri karşısında kurumsal anlamda ne gibi savunma mekanizmaları geliştirilebileceği ya da ne gibi tedbirler alınabileceği hususunda üst düzey ve gizli bir çalışmaya giriştiği anlaşılmaktadır.

Cerjinski, Menzhinski'ye yazdığı mektupta şunları söylemektedir:

"Merkez Komite üyeleri arasında da var olan liberal düşünce ve tutumları göz önünde bulundurmak ve bu konu üzerine düşünmek zorundayız.

Eğer Parti, GPU'nun temel sorununa ilişkin olarak teslim bayrağını çekerse / teslim olursa / baş eğerse (Cerjinski burada Komünist Parti'nin liberallerin GPU ile ilgili eleştirilerinde haklılık payı bulabileceği ihtimali

³²⁷ RTSKhIDNI, fond 76, opis 3, delo 345, listy 1, 1 ob; Koenker, Bachman, a.g.e., s. 19

üzerinde durmakta) ve *filistinistlere* (kendilerini başkalarından üstün görüp aynı zamanda da bağınaz davranışlar sergileyenlere) bir ‘yeni yaşam’ hakkı tanıyıp bu şekilde bir politik çizgi çeker, böyle bir deklarasyon beyan ederse bu çok büyük bir politik gaf olacaktır. Bu, hem Bolşevizmin inkârına doğru bir eğilim hem de *filistinistlere* ve *nepmanistlere* (NEP sonrası oluşmaya başlayan yeni burjuvazi ve bu yapının destekçileri kastediliyor) taviz anlamına gelecektir. Ayrıca böyle bir durumun ortaya çıkması Troçkistlerin zaferi ve elde etmiş olduğumuz mevkiilerin teslim edilmesi anlamına gelecektir.

Tüm bu tip fikir ve tutumlara karşı koyabilmek için kendi pratiğimizi, yöntemlerimizi gözden geçirmek ve bu fikir ve tutumları besleyebilecek her şeyi bertaraf etmek zorundayız. Bu şu demektir: GPU olarak biz daha sessiz ve daha sade, ılımlı ve gösterişten uzak olmalıyız. Araştırmalarımızı ve tutuklama işlemlerimizi daha dikkatli yapmalı ve suçlamalarımızı da kanıtlara dayandırmalıyız. Bazı kategorilerde, örneğin *nepmanizm* ya da görevi kötüye kullanma gibi gerekçelerle yaptığımız tutuklama işlemlerini sınırlandırmalı ve bu tip işlemleri baskı altında yürütmemiz gerektiğinin bilincinde olmalıyız ya da popüler Parti’yi bizi desteklemesi için mobilize etmeliyiz. Ayrıca Moskova komitesini tüm konu ve durumlar hakkında daha iyi bilgilendirmeliyiz ve Parti örgütünün bu konularla daha yakından ilgilenir hale gelmesini sağlamalıyız.

Yurt dışına çıkış izni verme ve vize işlemleri gibi konulardaki politikamızı da gözden geçirmeye ihtiyacımız var. Köylüler arasında gözlemlenen popüler mücadeleye dikkat etmeli ve holiganizm ve benzer bir takım suçların ortaya çıkmaması için köylülere yardım faaliyetlerini iyi organize etmeliyiz.

Genel olarak, işçiler, köylüler ve kitle partisi örgütlerinin desteğini kazanmak için alacağımız tedbirleri planlamak zorundayız.”³²⁸

Görülen o ki Cerjinski, istihbarat teşkilatının işleyişine siyasi olarak müdahale edebilecek pozisyonda olan Merkez Komite üyelerini yakından takip etmektedir ve Merkez Komite’de de yayılan liberal tutum ve düşüncelerin farkındadır.

Parti-istihbarat teşkilatı ilişkileri açısından bakıldığında da Parti politikasındaki düşünsel değişim ya da dönüşümlerin istihbarat teşkilatına yansımalarının olabileceği, Cerjinski’nin endişelerinin temel sebebinin de bu olduğu anlaşılmaktadır.

Cerjinski’nin *filistinist* ve *nepmanist* olarak nitelediği kişilerin fikirlerinin üstün gelmesi Cerjinski ve istihbarat teşkilatı için istenir bir durum olarak

³²⁸ RTSKhIDNI, fond 76, opis 3, delo 345, listy 1, 1 ob; Koenker, Bachman, a.g.e., s. 19.

görünmemekte, Cerjinski de böyle bir durum olursa bunun büyük bir politik hata ve Troçkistlerin zaferi olacağını düşünmektedir. Rus istihbarat teşkilatının başındaki isim bu düşünceleriyle de aktif siyasi gelişmelerin içinde ve taraf olduğunu kanıtlamaktadır. Cerjinski için bulunduğu konum da önemlidir çünkü elde ettiği siyasi mevkiyi NEP dönemi siyasi yumuşama eğilimleri neticesinde kaybetmeyi istemediği net olarak görülmektedir. NEP döneminde gelişen ve yayılmaya başlayan liberal tutum ve düşüncelerin doğurduğu endişeler Cerjinski'yi tedbir almaya itmektedir ve Cerjinski bu liberal tutum ve düşüncelere sahip kişilerin eline koz verecek nitelikte herhangi bir eylem istememekte, istihbarat teşkilatının bu açıdan, faaliyetlerinde “ılımlı” hareket edeceğinin sinyallerini vermektedir. Örneğin *nepmanist*lerin üzerindeki baskının hafifletilmesi, böylece o kanattan gelebilecek eleştirilerin ve olumsuz etkilerin önüne geçilmesi hedeflenmektedir.

Cerjinski'nin Menzhinski'ye ilettiği düşünceler içerisinde en dikkat çekici fikir “Parti'yi bizi desteklemesi için mobilize etmeliyiz” fikridir. Burada, parti-istihbarat teşkilatı ilişkileri bağlamında Rusya'da net olarak görülebilen Parti'nin istihbarat teşkilatı üzerindeki etkisi yanında, istihbarat teşkilatının da Parti üzerinde etkili olmaya çalıştığı gerçeği su yüzüne çıkmaktadır.

Mektupta “işçiler, köylüler ve kitle partisi örgütlerinin desteğini kazanmak için alacağımız tedbirleri planlamak zorundayız” ifadelerini de kullanan Cerjinski'nin Parti'yi istihbarat teşkilatının istenir amaçları doğrultusunda mobilize etme isteğinin yanında, planlı çalışmalarla Parti tabanının da desteğini almaya çalışacağı görülmektedir. Halkın ve siyasîlerin desteğini arayacak olan istihbarat teşkilatının bu noktada adeta bir siyasi parti refleksiyle hareket edecek olması dikkat çekicidir.

Cerjinski yönetimindeki Rus istihbarat teşkilatının bu yönüyle siyasileşmiş ve tarafgir bir pozisyon aldığı yorumunu yapmak mümkün olmakla birlikte, Parti güdümündeki istihbarat teşkilatının da zaman içerisinde Parti'nin politikalarını manipüle edebilecek bir güce kavuşmasının olası olduğu gerçeğiyle de karşı karşıya kalınmaktadır. Cerjinski mektubunun son paragrafında Menzhinski'ye istihbarat ceridelerine ilişkin uyarılarda da bulunmaktadır:

“Ayrıca, bir kez daha belirtmemde fayda var, istihbarat ceridelerimize dikkat etmemiz gerekmektedir. Çünkü bu istihbarat cerideleri yaptığımız işin öz ve doğru bir resmini çok spesifik terimlerle Merkez Komite üyelerine sunacaktır. İstihbarat ceridelerimiz tek taraflı bir resim sunar; kapkara; tam ve doğru bir perspektif sunmayan ve bizim gerçek rolümüzü tanımlamayan. Çalışmalarımızın raporlarını hazırlamalıyız.”³²⁹

Cerjinski böylelikle kendisine siyaset yapıcı bir rol biçmekte ve bu rolü benimsemekte, hatta bunun da ötesine geçerek Parti’yi manipüle etmeyi planlamaktadır. Cerjinski’nin Parti’yi manipüle ederken kullanacağı araç da bellidir: *İstihbarat cerideleri*. Bu *cerideler*, istihbarat uzmanı teşkilat mensubu tarafından üst makamlara sunulmak üzere hazırlanan, belirli bir dönemi ya da genellikle bir günlük dilimi kapsayan, önemli istihbârî gelişmelerin, önemli mesaj ve önemli istihbarat raporlarının özetlendiği resmî kayıttır. Cerjinski işte bu kayıtlara özel önem verilmesi gerektiğini yardımcısı Menzhinski’ye hatırlatmaktadır çünkü siyasi karar alıcılar bu *istihbarat ceridelerindeki* bilgileri kullanarak siyaseti yönlendirmekte, güvenlik politikalarını *istihbarat cerideleri* bilgilerini dikkate alarak oluşturmaktadır. Cerjinski bu yüzden Parti’yi manipüle etme planını *istihbarat cerideleri* üzerinden kurma yolunu seçmiştir. Cerjinski Menzhinski’ye ceridelere ilişkin olarak “tek taraflı resim sunar”, “kapkaradır”, “bizim gerçek rolümüzü de tanımlamaz” derken, Menzhinski’ye bu tanımlamalardan ne anlaması gerektiği ve bu doğrultuda ne yapması gerektiği de dolaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Cerjinski-Menzhinski ikilisi, siyaset yapıcı bir role hazırlanmakta ve bu noktada, hazırlayacakları ve hazırlatacakları *istihbarat cerideleri* kritik bir rol oynayacağına benzemektedir.

Böylesi bir kritik bir hamleyi Cerjinski’nin Menzhinski ile istişare ediyor olması Cerjinski’nin Menzhinski’ye güveninin tam olduğunu göstermekle birlikte ilerleyen dönemde Cerjinski’den sonra teşkilatın başına geçecek ismin Menzhinski olması da hiç şaşırtıcı bir gelişme olmayacaktır.

“Terör tatbiki”, “muhalefetin sindirilmesi”, “partinin istihbarat teşkilatına, istihbarat teşkilatının partiye dahil” sacayakları üzerine oturan *Bolşevik istihbarat anlayışının* üçüncü sacayağı olan ve parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin iç içe geçmesinden kaynaklanan “partinin istihbarat teşkilatına, istihbarat teşkilatının partiye dahil” meselesi, istihbarat teşkilatının siyasallaşıp siyasi hamlelere girişmesi

³²⁹ **RTSKhIDNI**, fond 76, opis 3, delo 345, listy 1, 1 ob; Koenker, Bachman, **a.g.e.**, s. 19.

gibi devlet yönetimi açısından önemli risk doğurabilecek niteliğe sahip bir meseledir. Cerjinski'nin Parti'yi, istihbarat ceridelerini amacı dışında kullanmak suretiyle manipüle etme planı da istihbarat ahlâkı açısından tasvip edilmeyecek ve aynı zamanda da tespiti halinde suç teşkil edecek bir durum arz etmektedir. “Partinin istihbarat teşkilatına, istihbarat teşkilatının partiye dahil” bu haliyle, *Bolşevik istihbarat anlayışının* olumsuz getirilerinden biri olarak nitelenebilir.

Gelişim dönemlerini Çar'ın istihbarat teşkilatı Okrana'nın yoğun baskısı altında geçirmiş olmaları Bolşeviklerin istihbaratın öneminin farkında olmalarını ve istihbarata ilişkin konu ve işleyişlere uzak olmalarını sağlamış bu da beraberinde Çar'ın istihbarat teşkilatına sızmalarının kendilerine pek çok avantaj sağlayabileceği düşüncesinin doğmasına sebebiyet vermiştir.

I. Dünya Savaşı öncesindeki son Duma seçimlerini işçilerin desteğiyle kazanarak meclise giren altı vekilden biri olan A. Y. Badayev de Bolşeviklerin etrafının gizli polise çalışan casuslarla çevrili olduğunu, gizli polis yıllarca, şüpheli görülen her işçiyi takip ettiğini belirtmektedir. Bolşevikler kır gezisi görüntüsü vererek toplantılarını ormanlık alanlarda yapmakta ve önlem olarak da geliştirdikleri yukarıdan aşağıya gizlilik sistemi doğrultusunda hareket etmektedirler. Herkese kod adı verilmekte ve şifreli yazışma yöntemleri kullanılmaktadır. Böyle bir pratiğe sahip olan Bolşevikler Rusya'da iktidarı ele geçirmeleri öncesinde Çar'ın gizli polis teşkilatına da sızmayı başaramışlardır. Sızma faaliyeti *Bolşevik istihbarat anlayışının* yarattığı, aynı zamanda düşünsel ve pratik anlamda kritik önemi ve Bolşeviklerin mücadelesine önemli katkıları olan bir hamle olarak değerlendirilebilir. Örneğin Stalin'in Okrana'da faaliyet gösterdiği, eski bir Okrana ajanı olduğu Sovyet kaynaklarında inkâr edilmeyen bir gerçektir ve Lenin'in talimatı ile Okrana'ya *çift taraflı* olarak girdiğinden bahsedilmektedir. Bununla birlikte Stalin'in Çar'ın mı yoksa Lenin'in mi ajanı olduğu hâlâ tartışılmaktadır.³³⁰

Stalin'in Okrana mensubu olduğuna dair şüphelere ilişkin bilgiler içeren ve Stalin uzmanı İsraili akademisyen Eric Lee ile konunun bir diğer uzmanı Prof.

---

³³⁰ Temur, *a.g.e.*, s. 65. Temur, İngiliz askeri istihbaratından emekli olan Albay J. H. Wilson'm da *Kukla Ustaları* isimli eserinde Stalin'in Çar'ın istihbarat teşkilatı Okrana adına Londra'da casusluk faaliyetlerinde bulunduğundan bahsettiğini nakletmektedir. *a.g.e.*, s. 65.

George Kennan arasındaki orijinal yazışma ve bu yazışmalara ilişik belge suretleri de konuya katkı yapar niteliktedir.³³¹ Lee 12 Eylül 1990 tarihli mektubuyla, Stalin'in Okrana mensubu olup olmadığına dair fikirlerini ve bu konuda daha önce yayınlanmış olan yazılarını Kennan ile paylaşmaya başlamış, 1992 yılındaki mektuplarıyla da bir konferansta sunumunu yapmayı planladığı ve Stalin'in Okrana mensubu olduğunu kanıtlayıcı nitelikte olduğunu iddia ettiği *Eremin Letters* başlıklı dokümanlarını ve bu dokümanları kullanarak elde ettiği çıkarımları Kennan'a iletmiştir. Prof. George F. Kennan, Stalin uzmanı Eric Lee'ye yazdığı 17 Mart 1992 tarihli mektupta özellikle Stalin'in Sibirya'dan kaçışına ve sahte pasaport kullanarak yaptığı seyahatlere vurgu yapmakta, o da Stalin'in Okrana mensubu olduğu tezini Eric Lee gibi kuvvetli görmektedir. Ancak Kennan, Lee kadar kesin fikir beyan etmemekte, Lee'nin dokümanlarına şüphe ile yaklaşmaktadır. Kennan'a göre en doğrusu Moskova'daki Çarist polis dosyalarına erişim sağlayarak buradan Stalin ile ilgili iddialara kanıt oluşturabilecek belgeler bulmaktır. Eric Lee'den Prof. George F. Kennan'a yazılan 30 Mart 1992 tarihli mektup Lee'nin, elindeki dokümanları kullanarak, Stalin'in Okrana mensubu olduğuna ilişkin tüm çıkarımlarını özetliyor olması açısından önemlidir.

Lee'nin elinde bulunan *Eremin Letters* başlıklı dokümanlarına göre Stalin'e dair ilk şüpheler öğrencilik yıllarında oluşmaya başlamıştır. 1879 doğumlu olan Stalin'in 1899 yılında, okumakta olduğu okulun bazı öğrencilerinin okuldan atılmasından sorumlu olduğuna dair soru işaretleri bulunmaktadır ve iddialar Stalin'in okuldaki arkadaşlarının faaliyetleriyle ilgili olarak Okrana'ya bilgi verdiği yönündedir. Ayrıca, Lee'ye ve elindeki belgelere göre; 1901 yılında Tiflis'teki Sosyal Demokratların tutuklanmaları (ki Stalin de bu grupla birlikte faaliyet yürütmektedir) olayında Stalin'in kaçmayı başarabilmiş olması, Okrana tarafından Stalin'in ilk defa tutuklandığı tarih olan 1902'de söz konusu tutuklamanın Stalin'i Parti içi bir skandalın etkilerinden korumuş olması, 1904'te Stalin'in Sibirya'dan kaçmayı başarabilmesi, Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin 1907 yılında Londra'da

---

³³¹ Söz konusu orijinal yazışma ve bu yazışmalara ilişik belge suretleri, kopyalanarak kullanım izni olmadığından dolayı "ek"te yer almamaktadır. Ancak söz konusu orijinal yazışma ve eklerinin içerikleri eğitim ve araştırma amacıyla kullanılmak şartıyla kullanıma açık olup, bu belgelerin içeriğinden, belgenin ilk sayfasında zikredilen yasal sınırlar çerçevesinde tarafımızca faydalanılabilmektedir.

düzenlemiş olduğu kongreye dair yazılmış olan Okrana raporunun Stalin tarafından yazılmış olma şüphesi (bu şüpheyi Troçki de dile getirmektedir), 1909'da ve 1911'de Stalin'in Vologda'dan Okrana pasaportu (Kennan da pasaportun Okrana tarafından düzenlenmiş sahte pasaport olduğu ve buna ilişkin belgelere Çarlık dönemi polis kayıtlarından ulaşılabileceği düşüncesindedir) ile çıkış yapmış olması (bu çıkışlardan ilki Bolşeviklerce de kabul edilen bir durumdur) gibi akıllarda soru işareti uyandıran pek çok olay da Stalin'in Okrana mensubu olabileceği tezini kuvvetlendirici nitelik arz etmektedir.

Okrana dosyalarının 1917 yılında St. Petersburg'da imha edilmesine rağmen 1930'lu yıllarda tarihçi Profesör Sepp'in, Stalin'in Okrana mensubu olduğuna dair gizli belgelere ulaşmış olduğu iddiaları üzerine vurularak infaz edilmiş olması da ayrıca Stalin'in Okrana mensubu olduğu tezini güçlendirici bir senaryo ortaya koymaktadır.³³²

Stalin'in Çarlık dönemi Rus istihbarat teşkilatı Okrana hesabına çalışmış olduğu belgelerle kanıtlanacak olsa bile, böylesi bir durumda atılması gereken ikinci adım Stalin'in Bolşevikler tarafından Okrana'ya sızdırılmış olup olmadığının kanıtlanması olacaktır. Temel iki soru şudur: “Stalin Okrana hesabına Bolşevikler aleyhine mi faaliyet yürütmüştür?” “Stalin Bolşevikler hesabına Çar'ın istihbarat teşkilatına sızdırılıp Okrana ve Çarlık aleyhine mi faaliyet yürütmüştür?” Bu noktada istihbaratın doğasından kaynaklanan ve çoğu zaman da bilinçli olarak yaratılan bir muğlaklıkla karşı karşıya kalınmaktadır. Ayrıca Stalin ile ilgili bu sorunsala istihbarat bilimi açısından bakıldığında üçüncü ve dördüncü olasılıklarla da karşılaşılmaktadır.

Üçüncü ihtimal, Stalin'in tamamen kişisel çıkarları uğruna hem Bolşevikler hem de Okrana hesabına faaliyet yürütmüş olma ihtimalidir. Dördüncü ihtimal ise Stalin'in bir başka ülkenin istihbarat teşkilatı hesabına çalıştığı ihtimalidir ki Lenin'in Alman istihbaratıyla bağlantılı olduğu yönünde Menşeviklerin geliştirdiği

---

³³² Eric Lee, **George Kennan Papers Collection**; Department of Rare Books and Special Collections, Public Policy Papers, Princeton University Library, Box 27, Folder 7, Call Number MC076; fndinguids.princeton.edu/collections/MC076/c00324, Erişim tarihi: 23/01/2017. Lee tüm bu iddiaları doğruluyacak original belge ve tanık ifadelerinin de elindeki *Eremin Letters* başlıklı dokümanda bulunduğu iddiasındadır.

tez Stalin'in de Almanya ya da başka bir ülkeyle uyum içinde hareket etmiş olma ihtimalini düşünmeyi zorunlu kılmaktadır. Son ihtimal diğer ihtimallere göre daha düşük bir ihtimal dahi olsa, istihbarata dair değerlendirmelere konu olan her tarihsel olayın en ufak ya da en zayıf ihtimaller de göz önünde bulundurularak ele alınması gerekmektedir.

İhtimaller ve iddialar bir arada düşünüldüğünde, Okrana mensubu olsun ya da olmasın, kendi kişisel menfaatleri uğruna ya da başka bir gizli servis hesabına çalışsın ya da çalışmasın, Stalin'in istihbarattan kopuk bir siyasi şahsiyet olmadığı gerçeği, tüm ihtimal ve iddiaların ötesinde bir tarihsel gerçeklik olarak ortada durmaktadır. Pringle da “1924 yılında Vladimir Lenin ölmüş, uzun süreli bir kriz dönemi başlamış ancak sonunda OGPU'nun desteklediği Stalin, iktidarı ele geçirerek iktidar mücadelesinin son galibi olmuştur”³³³ derken Stalin'in Rus istihbarat teşkilatıyla koordineli planlamalar sonucu iktidar koltuğunu ele geçirdiğini dolaylı da olsa ifade etmektedir.

Lenin ve Stalin arasındaki anlaşmazlıkların ortaya çıkmaya başlamasından sonra dikkat çeken önemli hususlardan biri Lenin'in Cerjinski'ye karşı tutumlarının da değişmeye başlamasıdır. Lenin'in Stalin ile yaşadığı anlaşmazlık esas olarak Rus olmayan azınlıklar konusundadır ve Lenin Bolşevik Parti içinde “büyük Rus şovenistleri” adını verdiği kişilere karşı diğer uluslardan gelen temsilcileri desteklemiş ve onlardan destek bulmuştur. Lenin'in bahsettiği, Rus şovenizminin başlıca üç destekçisi Stalin, Orjonikidze ve Cerjinski'dir. Stalin, Lenin'i 1922 sonlarıyla 1923 yılı içinde birkaç kez ulusal liberalizm yapmakla suçlamış ve Politbüro üyesi bir arkadaşına “bana göre İlyiç'e (Lenin) karşı sıkı durmamız lazım. Lenin sapmacılarla dayanışma içine girerek seni (Orjonikidze), yoldaş Cerjinski'yi ve beni suçluyor” diye şikâyetinde bulunmuştur. Lenin ise 6 Mart 1923'te son kez fenalaşmadan önce dikte ettirdiği son notta Stalin tarafından sapmacılıkla suçlanan Gürcü liderlere “tüm kalbimle sizin meseleyi izliyorum. Orjonikidze'nin kabalığından ve Stalin ile Cerjinski'nin buna göz yummasından rahatsızım. Sizin için bir muhtıra ve bir konuşma hazırlıyorum” diye yazarak onlara olan desteğini açıklamıştır. Lenin öldükten sonra da Stalin Sovyetler Birliği'nin daha merkeziyetçi

---

³³³ Pringle, *Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence*, s. xv.

bir yapıda olmasından yana olan tavrını korumuş, ulusal azınlıklara daha az özerklik tanınmasını savunmaya devam etmiştir.³³⁴

Lenin'in, istihbarat teşkilatının başına kendisinin getirmiş olduğu Cerjinski'den son dönemde duyduğu rahatsızlık, bunun yanında devlet yönetiminin hassasiyetle üzerinde durduğu konularda Cerjinski'nin Stalin'le birlikte hareket ediyor olması önemli gelişmelerdir. Lenin'den sonra Stalin'in iktidara gelmesinde Rus istihbarat teşkilatı ve Cerjinski'nin herhangi bir etkisi olup olmadığı konusunda, Lenin'in hayatının son yılındaki bu gelişmelerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir; Stalin-Cerjinski yakınlaşması ve Lenin'in de bu yakınlaşmayı deşifre etme çabası da üzerinde durulması gereken bir başka noktadır. Rus istihbarat teşkilatının ve teşkilatı kuruluşundan itibaren yönetmekte olan Cerjinski'nin Stalin'in iktidarı ele geçirme sürecinde Stalin'e destek vermesi uzak bir ihtimal olarak görünmemektedir. Stalin de Cerjinski de azınlıklara fazla özerklik verilmesine karşı olup, koyu merkezîyetçi bir yapının ülke güvenliği açısından daha önemli olduğu görüşündedir ve bu düşünsel birlikteliğin Stalin'in iktidara gelişinde etkili olma ihtimali yüksektir.

Çar'ın istihbarat teşkilatının Bolşevikler üzerindeki baskısı sürecinde şekillenmeye başlayan ve bir anlamda Bolşeviklere doğrudan ya da dolaylı olarak istihbaratın önemini kavratarak doğan *Bolşevik istihbarat anlayışı*, Ekim Devrimi sonrasında Bolşeviklerin kurduğu ve başına birinci kuşak Bolşeviklerden Cerjinski'nin getirildiği Çeka'da vücut bulmuş ve Bolşevikler devlet yönetiminde istihbaratın önemini sürekli farkında olmuşlardır.

Stalin-Okrana, Stalin-Çeka ya da Stalin-Cerjinski bağlantıları da *Bolşevik istihbarat anlayışının* devletin güvenlik aygıtlarına ve de direkt devlet yönetimine etki edebileceğini göstermekte, Rusya'daki siyasi yapının gelişiminde istihbarat mefhumunun devlet yönetiminde önemli olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Yukarıda *İttihatçı istihbarat anlayışı* ve *Bolşevik istihbarat anlayışı* açıklandıktan ve *İttihatçı istihbarat anlayışının* Türk istihbaratında, *Bolşevik*

---

³³⁴ Davies, **a.g.m.**, s. 32. Davies'e göre Rus şovenizminin başlıca üç destekçisi olan Stalin, Orjonikidze ve Cerjinski'nin Rus olmaması, hatta Transkafkas halklarına mensup Stalin ile Orjonikidze'nin Slav bile olmaması ilginçtir. **a.g.m.**, s. 32.

istihbarat anlayışının da Rus istihbaratında parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerine yansımaları verildikten sonra sıra, her iki ülkede de parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin somut tezahürü olarak görülebilecek bir durum analizine gelmektedir.

Parti üyelerinin istihbarat teşkilatlarında, istihbarat teşkilatı mensuplarının partide yer bulmaları, Türkiye’de daha çok eleman sürekliliği ve geçişliliği, Rusya’da ise daha çok kamu-yönetsel sistem bağlamında ele alınmalıdır. Böylece, Türkiye ve Rusya’da parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin bir başka boyutu ve aynı zamanda önemli göstergeleri de teorik anlamda bir sonraki bölümde incelenecektir.

B. İTTİHAT VE TERAKKİ PARTİSİ ve İSTİHBARAT

İttihat ve Terakki Partisi üyesi olmuş İttihatçıların Türk istihbarat teşkilatları içerisinde, Bolşevik Parti üyesi olmuş Bolşeviklerin Rus istihbarat teşkilatları içerisinde yer almış olmaları parti-istihbarat teşkilatı arası eleman geçişliliğini göstermekte ve dolayısıyla da parti-istihbarat teşkilatı ilişkisini somutlaştıran bir nitelik arz etmektedir.

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Türk ve Rus istihbaratına karşılaştırmalı bakışta öne çıkan en somut gerçek, Türk istihbaratında da Rus istihbaratında da yoğun bir parti-istihbarat teşkilatı ilişkisinin var olduğu gerçeğidir. Modern istihbarata geçiş sürecinde Türk ve Rus istihbaratı, parti-istihbarat teşkilatı ilişkisinin güçlü olup iç içe geçtiği bu temel üzerine kurulmaya başlanacak ve her iki ülke istihbarat yapılanmalarının gelişimleri de bu çizgiden fazla sapma göstermeyecektir.

Parti-istihbarat teşkilatı ilişkisi Türkiye’de öncelikli olarak İttihat ve Terakki Partisi ile Teşkilat-ı Mahsusa ve devamında Milli Mücadele döneminde İttihatçılar ile Karakol, Mim Mim ve diğer Türk istihbarat teşkilatları ilişkilerinde; Rusya’da ise öncelikli olarak Bolşevik Parti ile Çeka ve devamında Bolşevik Devrim ve ilkelerinin adım adım oturtulmaya çalışıldığı dönemde Bolşevikler ile GPU, OGPU, NKVD ve diğer Rus istihbarat teşkilatları ilişkilerinde somutlaşmaktadır.

Tarihsel süreçte Teşkilat-ı Mahsusa ve Çeka’nın halefi olan Türk ve Rus istihbarat organizasyonlarında, İttihatçı ve Bolşevik kadroların aktif rol almaya devam etmesi aynı zamanda önemli bir sürekliliğe de işaret etmektedir. İttihatçı ve

Bolşevik kadroların istihbarat teşkilatlarındaki varlıklarının devamı ayrıca yukarıda bahsi geçen *İttihatçı istihbarat anlayışının* Türk istihbarat teşkilatlarına, *Bolşevik istihbarat anlayışının* da Rus istihbarat teşkilatlarına kalıcı olarak ve derinlemesine nüfuz etmesinde ve zamanla yerleşmesinde de etkili olmuştur.

1. İttihatçı Etkinin Somutlaşması: 1908 Sonrasında İttihatçılar ve İstihbarat

Türk istihbarat tarihinde parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin somutlaştığı dönem İttihatçıların Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde söz sahibi olmaya başladığı dönemdir. 1908 Devrimi sonrasında İttihatçıların ilk icraatlarından biri Yıldız İstihbarat Teşkilatı'nın kaldırılması olmuştur. Bu icraat aynı zamanda İttihatçıların II. Abdülhamid'in istihbarat teşkilatının tüm kalıntılarını temizleyerek ileride oluşturmayı planladıkları istihbarat teşkilatının ve bu teşkilatlara yerleştirilecek olan kendi kadrolarının ön hazırlığı mahiyetindedir zira varolan istihbarat teşkilatı lağvedilince yerine başka bir istihbarat teşkilatı kurulması ve gerekiyorsa yeni kadrolar oluşturulması elzemdir.

İttihatçı kadro II. Meşrutiyet sonrasında Yıldız İstihbarat Teşkilatı'nı kaldırmak için harekete geçmiş ve Meclis-i Vükelâ'nın (Bakanlar Kurulu) Yıldız İstihbarat Teşkilatı'nın kaldırılmasına dair 29 Temmuz 1908 tarihli kararname ile Yıldız İstihbarat Teşkilatı'nın faaliyetlerine son verilmiştir. II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra da söz konusu teşkilata ait yüzbinlerce rapor (jurnal) saraydan alınarak yakılmıştır.³³⁵

Güvenlik alanındaki ilk icraatlarından birine Yıldız İstihbarat Teşkilatı'nın kaldırılmasını sağlayarak imza atan İttihatçılar ülkede özellikle iç güvenliğin sağlanması noktasında da kendi ajandaları doğrultusunda hamleler yapmaya başlamışlardır. İttihatçılar kendileriyle uyumlu çalışabilecek ve aynı zamanda da yapılması muhtemel olan güvenlik reformlarına katkı sağlayabilecek görevlilerin işbaşına getirilmesi ya da bu tip çalışmalara uyum gösteremeyeceklerini düşündükleri güvenlik mensuplarının görevden alınması gibi idari tasarruflara

---

³³⁵ İlter, *a.g.e.*, s. 8.

gidilmesi için ilgili güvenlik birim ve kurumlarına baskı yapma yoluna da gitmişlerdir.

Dâhiliye Mektubi Kalemî'nden Zabtiye Nezareti'ne gönderilen 28 Ağustos 1324 R. / 14 Şaban 1326 H. / 10 Eylül 1908 tarih ve 555 sayılı resmî yazı İttihatçıların bu pratiğine ilişkin önemli bir örnek teşkil etmektedir:

“Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ıslahat ve uyum için vilayetten somut işler talepte acele etmekte olduğundan öncelikle ıslahına gerek duyulan polis sınıfının uyumu ile düzenin sağlanması hususunda hiçbir işe yaramayan Polis Başkomiseri Şevki Efendi'nin yerine muktedir ve etkin bir polis müdürünün acilen tayini hakkında vilayetten alınan telgraf ekte gönderilmektedir. Bildirim gereğinin acilen yapılması hususunda.”³³⁶

Belge sadece bir polis başkomiserinin görevden alınmasına ilişkin bir belge olarak görünse de satır aralarında önemli bilgiler gizlemektedir: İttihatçıların Dâhiliye Nezareti üzerinde iki yönlü bir baskı mekanizması oluşturdukları görülmektedir.

Birincisi, reformist bir anlayışın uzantısı olarak İttihatçıların Dâhiliye Nezareti merkezine bağlı her vilayetten somut ve ölçülebilir icraatlar beklemesi ve bu adımların hızlı atılması talebidir. Vurgu hız, ıslahat ve uyum kelimeleri üzerinedir. İkinci baskı direkt polis sınıfıdır çünkü İttihatçılar kendi asayiş anlayışları doğrultusunda asayışı organize etme çabası içerisindedir. Belgede bir polis başkomiserinin isminin verilerek söz konusu başkomiserin görevden alınmasının istenmesi ve yerine daha etkin bir başkomiserin atanması talebi, güvenlik personeline etkin ve İttihatçılarla uyumlu çalışılması yönünde dolaylı bir baskı yapılması anlamına da gelmektedir.

İttihatçıların, polis teşkilatında düzenlemelere önem vermesi ve bu konuda hızlı hareket edilmesini, polis kadrolarının etkin çalışmasını istemesi, Yıldız İstihbarat Teşkilatı kaldırıldıktan sonra güvenlik ve istihbarat sahasında faaliyet gösterebilecek teşkilatlardan birinin de polis teşkilatı olmasından kaynaklanmaktadır.

³³⁶ BOA, DH. MKT. 01293.00038.001.002., 10 Eylül 1908.

Yıldız İstihbarat Teşkilatı dağıtıldıktan sonra görevleri Emniyet-i Umumiye'ye devredilmiştir.³³⁷ İttihat ve Terakki, yeni bir istihbarat teşkilatı yapılandırılması çalışmalarına hemen girişmemiştir ancak Balkan Savaşları'nda alınan kötü sonuçlardan sonra Osmanlı İmparatorluğu için gizli, modern bir istihbarat teşkilatına mutlak surette ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır.³³⁸ Harbiye Nâzırı Enver Paşa tarafından kurulan istihbarat teşkilatına “Teşkilat-ı Mahsusa” veya “Umûr-u Şarkiyeye Dairesi” adı verilmiştir.³³⁹ Teşkilat-ı Mahsusa'nın dört kurucu ismi Süleyman Askeri, Doktor Nazım, Bahaddin Şakir ve Atıf Kamçıl'dır. Hüsameddin Ertürk, Eşref Kuşçubaşı, Sami Kuşçubaşı, Yakup Cemil, Ömer Naci, Rusuhi Bey ve Eyüp Sabri gibi isimler de Teşkilat kadrosunun önde gelenlerindedir. Süleyman Askeri, Halil Paşa ve Cevat Paşa Teşkilat'a başkanlık yapmışlardır.³⁴⁰

Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluşu, İttihat ve Terakki'nin asker ve sivil kanadı arasındaki çekişmenin bir ürünü olarak da görülebilmektedir. Enver Paşa'ya göre Teşkilat-ı Mahsusa'nın kurulmasıyla birlikte kendi taraftarları İttihat ve Terakki'den uzaklaşacak ve yeni teşkilata girecekler, böylece İttihat ve Terakki zayıflayacak ve Enver Paşa kendine bağlı yeni teşkilatla daha rahat ve serbest hareket edebilecektir. Talat Paşa'ya göre ise, Parti askerlerden temizlenecek ve sivil düşünce hâkim olacak kendisi de gelecek için düşündüğü politikaları uygulama şansı bulacaktır. Dolayısıyla birbirine ters iki amaç olmasına rağmen hedef tektir, o da, Teşkilat-ı Mahsusa'nın kurulmasıdır.³⁴¹ Buradan da anlaşılacağı üzere Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluşuyla ordu-istihbarat teşkilatı ilişkisi üst düzey ve açık olacak, Parti içerisindeki istihbaratçı kadrolar Teşkilat-ı Mahsusa'nın kendi özel ajandasına angaje olarak istihbârî yönü olan işlerle daha çok meşgul olacaklardır.

Enver ve Talat Paşa'nın Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluşu ve sonrasına dair öngörülere ve planları, dolaylı yoldan da olsa asker kökenli istihbaratçıların parti

---

³³⁷ Balcıoğlu, **a.g.e.**, s. 1.

³³⁸ İter, **a.g.m.**, s. 250.

³³⁹ **a.g.m.**, s. 250. Teşkilat-ı Mahsusa Harbiye Nezareti'ne bağlı bir istihbarat yapılanması olması nedeniyle çalışmanın ordu - istihbarat teşkilatı ilişkilerinin ele alındığı bölümünde daha detaylı olarak ele alınacak; parti - istihbarat teşkilatı başlığı altında ise Teşkilat sadece İttihat ve Terakki Partisi'nin istihbarat teşkilatıyla ilişkileri bağlamında kendine yer bulacaktır.

³⁴⁰ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, Cilt 3, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 277-278.

³⁴¹ Serdar Yurtsever, **Milli Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetleri (1919-1922)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları., Ankara, 2008, s. 43.

içinde, Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluşundan da önce var olduğunu göstermektedir. Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluşu sonrasında ordu-istihbarat ilişkileri parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinden daha belirgin şekilde ortaya çıkacak ancak bu durum parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin sona erdiği anlamına gelmeyecektir. Parti-istihbarat teşkilatı ilişkisinin düşünsel bir takım kanıtları da mevcuttur. İttihat ve Terakki Partisi'nin siyaset sahnesinde geliştirmekte olduğu, zaman zaman da zorunlu değişikliklere uğrayan politikaları istihbarat teşkilatını da etkilemiştir.

Teşkilat-ı Mahsusa'nın kurulması İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Panislamizm ve Pantürkizm politikalarının somut örneklerinden biridir³⁴² ve anlayış olarak Teşkilat, Panislamizm ve Pantürkizm fikirlerine dayanmaktadır.³⁴³ Teşkilat-ı Mahsusa'nın çekirdeğini İttihat ve Terakki'nin silahlı gücü olan ve II. Meşrutiyet öncesinde Abdülhamid'in hafiyelerine yönelik operasyonel faaliyetlerde bulunan Manastır Ocağı'nın oluşturuyor olması³⁴⁴ İttihatçılar ile Teşkilat-ı Mahsusa arasında ve aynı zamanda parti-istihbarat teşkilatı arasında var olan yakın ilişkinin bir diğer önemli kanıtıdır.

İttihat ve Terakki Partisi içerisinde dikkat çeken yapılardan biri de *Fedai Şubeleridir*. *Fedailerin* ilerleyen dönemde kurulacak olan Teşkilat-ı Mahsusa'da görev alacak olmaları parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerini somutlaştırıcı bir nitelik arz ettiğinden *fedai* teşkilatlanması ve pratiğine de yakından bakmak gerekmektedir. *Fedai Şubeleri*, ilk defa 1908 basımlı Dâhilî Nizamname (içtüzük) ile oluşturulmuştur. *Fedailer* İttihat ve Terakki'nin mukaddes kabul edilen maksatları uğrunda hayatlarını feda etmeyi vicdânî arzusuyla kabul edenlerden oluşmaktadır. İttihat ve Terakki'nin *fedailer* Teşkilat-ı Mahsusa kurulduktan sonra bu teşkilatın komitacıları olarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Örneğin Teşkilat-ı Mahsusa'nın kurucu isimlerinden biri olacak Atıf Kamçıl, Manastır Şubesi'nde *Fedai Şubesi* kendisine bağlı olan Kâzım Karabekir tarafından tahlif edilerek *Fedai Şubesi*'ne alınmıştır. Atıf Bey, II. Meşrutiyet'in ilanı için Resneli Kolağası Niyazi Bey'in 3 Temmuz'da başlattığı isyanı bastırmak amacıyla Sultan Abdülhamid'in görevlendirdiği Manastır Kumandanı Şemsi Paşa'yı vurarak İttihatçılara destek

³⁴² Balcıoğlu, **a.g.e.**, s. 2.

³⁴³ Stoddard, **a.g.e.**, s. 56.

³⁴⁴ Abidin Nesimi, **Yılların İçinden**, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1977, s. 33.

sağlamıştır. Atıf Bey, hem 1908 seçimlerinde ve Sultan Abdülhamid tahtta iken, hem de Cumhuriyet'ten sonra 1939 ve 1943 seçimlerinde milletvekili seçilecektir.³⁴⁵ Türk istihbarat teşkilatlarından Teşkilat-ı Mahsusa'nın kurucu isimlerinden olan ve operasyonel faaliyetler içerisinde bulunduğu da bilinen Atıf Kamçıl'ın İttihat ve Terakki ve Teşkilat-ı Mahsusa tecrübelerinden sonra Türk siyasi hayatında da milletvekili olarak yer almış olması parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin iç içe geçtiği bir yapıdan gelen istihbarat kökenli kişilerin Türk siyasetinde yer alabildiklerini de göstermektedir.

Türkiye'de İttihat ve Terakki Partisi üyelerinin istihbarat teşkilatları içerisinde, istihbarat teşkilatı mensuplarının da İttihat ve Terakki Partisi içerisinde kendilerine yer bulabilmekte olduğu görülmekte, bunun da ötesinde, İttihat ve Terakki Partisi içerisindeki etkili isimler siyasi baskı yöntemiyle istihbarat teşkilatının yönetici kadrosunu değiştirebilecek gücü de ellerinde tutabilmektedirler. Teşkilat-ı Mahsusa'nın başındaki isim Süleyman Askeri'nin etkisizleştirilmesi de İttihat ve Terakki içerisinde oluşan bir lobinin etkisiyle olmuş, Parti böylece istihbarat teşkilatının işleyişine doğrudan müdahalede bulunmuştur.

Teşkilat-ı Mahsusa başkanı Süleyman Askeri 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanına yol açan olaylara faal olarak katılmış bir isimdir.³⁴⁶ Trablusgarp ve Balkan Savaşı tecrübelerini oldukça etkin bir şekilde hayata geçirmeye çalışan Teşkilat-ı Mahsusa Başkanı Binbaşı Süleyman Askeri, Harbiye Nâzırı'nın desteğine rağmen, siyasî entrikalarla Teşkilat-ı Mahsusa'nın başından uzaklaştırılmıştır. Dr. Bahaddin Şakir'in başını çektiği grup, Binbaşı Süleyman Askeri'nin gayrinizami harp stratejisi uygulamalarındaki akılcı ve ısrarcı takibinden fazlasıyla rahatsız olmanın ötesinde onu önlerinde büyük bir engel kabul edince, siyasî güçlerini kullanarak Süleyman Askeri'yi saf dışı etmiştir. Binbaşı Süleyman Askeri'nin 18 Kasım 1914'te “gönüllü kuvvetler”in bütünüyle ordu emrine verilmesini dile getirmesi, bu süreci hızlandırmıştır. Ancak Teşkilat-ı Mahsusa adı altında yürütülen faaliyette beklentiler hayli yüksekken, Kafkas cephesinde düzenli ordu birliklerine yardım, arzu edilenin

³⁴⁵ Ali Çiftçi, “İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Örgütlenme ve Yönetim Yapısı İçinde Kulüplerin Yeri”, Selçuk Üniversitesi **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 37, 2015, s. 120-121.

³⁴⁶ Gönül Güneş, “Teşkilat-ı Mahsusa ve I. Dünya Savaşı Yıllarındaki Faaliyetleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 29, Sayı:85, Mart-2013, s. 113.

çok gerilerinde kalmıştır. Düzenli kuvvetlerle, gayrinizami kuvvetlerin birbirlerinin zıttı değil destekçisi olduğu gerçeği ortadayken, gayrinizami kuvvetlerle başarıya ulaşacağını düşünen Dr. Bahaddin Şakir ve diğerleri büyük bir hayal kırıklığı yaşamışlardır. Harbiye Nezareti'nde, Teşkilat-ı Mahsusa'nın işlevini, özellikle siyasi alanda gayrinizami harbin gereklerini uygulamada daha etkin hale getirmek üzere isim değişikliğine gidilmiştir. Binbaşı Süleyman Askerî'nin Basra'ya gönderilmesinden sonra İstanbul Merkez Komutanlarının ikiz görev olarak ve "Teşkilat-ı Mahsusa'ya memur" sıfatıyla sürdürdükleri birim, "Umûr-ı Şarkıyye Dairesi" adını almıştır. Müdürlüğüne de aslî görevi uhdesinde kalmak üzere, 10 Ocak 1914'te Şura-yı Devlet üyeliğine atanmış olan Ali Başhampa getirilmiştir. Onun Umûr-ı Şarkıyye Dairesi Müdürü olarak 5 Nisan 1915'te göreve başladığı, kendi imzasının bulunduğu aynı günlü yazıdan anlaşılmaktadır.³⁴⁷

Yaşanan bu süreç sonunda Süleyman Askerî'nin Basra'ya gönderilmesiyle İttihat ve Terakki Partisi'nin Bahaddin Şakir eliyle istihbarat teşkilatına direkt müdahalesi Parti açısından istenilir sonucu vermiştir. Bu noktada istihbarat teşkilatının Parti'den gelen baskıya cevap veremediği ve edilgen bir pozisyonda olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Türk istihbarat teşkilatının Parti'den bağımsız bir yapı olmadığı ve siyasi işler ve lobiciliğin istihbarat teşkilatını doğrudan etkilediği de açıkça görülmektedir.

Türk istihbaratında parti-istihbarat teşkilatı ilişkileri bağlamında dikkat çeken bir başka nokta da Teşkilat-ı Mahsusa'nın resmî olarak kurulmadan önce de fiilen ve aynı isimle var olması, sahada olması ve yine Parti ile iç içe geçmiş bir görüntü vermiş olmasıdır.

Trablusgarp Savaşı'nda özellikle "İttihat ve Terakki'nin Teşkilat-ı Mahsusa'sı'nın bir eseri olarak birçok genç subay Trablus'a gitmiştir. Bu subayların arasında Enver Paşa ve Mustafa Kemal Paşa da vardır. Bununla birlikte Osmanlı hükümeti Trablus'la hiçbir resmî ve askerî irtibat kuramamıştır. O tarihlerde oradaki bu genç gerillacılar bir İslam devleti kurmayı ve kral ya da devlet başkanı olarak da Şeyh Ahmed el-Sunusi'yi başa getirmeyi istemişlerdir. V. Murat'ın torunu Osman

³⁴⁷ Ahmet Tetik, **Teşkilat-ı Mahsusa (Umûr-u Şarkıyye Dairesi) Tarihi**, Cilt I: 1914-1916, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 15-17.

Fuad Efendi'nin de kurulması planlanan bu devletin başına geçirilmesi ihtimal dâhilindedir.³⁴⁸

Burada vurgulanması gereken nokta Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluş tarihinden çok daha önce de, "İttihat ve Terakki'nin Teşkilat-ı Mahsusası" yapılanmasının varlığı ve işlevselliğidir. İttihat ve Terakki ile bağlantılı istihbarat yapılanmasının bir başka somut örneği de burada gizlidir. Parti-istihbarat teşkilatı ilişkisiyle beraber bu ilişkinin operasyonel sahada ciddi plan, proje ve amaçlar doğrultusunda sürdürülüyor olması Türk istihbaratının genetiğindeki operasyonel kodların ortaya konulması açısından da önemlidir. Ayrıca Trablusgarp'taki operasyonel istihbarat çalışmalarında aktif görev alan genç subaylardan biri olan Mustafa Kemal Paşa'nın sonraki yıllarda Anadolu'daki Bağımsızlık Savaşı'nın lideri ve kurulacak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin devlet başkanı olacak olması Türk Devleti'nin istihbârî hassasiyet ve refleksleri olan bir devlet hüviyeti kazanmasını sağlayacaktır.

İttihat ve Terakki Partisi'nin istihbarat teşkilatıyla olan organik ilişkisi ve bu ilişkinin uzun yıllar, hatta İttihat ve Terakki Partisi'nin kapatılması sonrasında da, devam etmiş olması söz konusu partinin bir siyasi partiden de öte bir yapı arz ettiğini ortaya koymaktadır. İttihat ve Terakki Partisi'nin bir partiden çok daha öte bir yapı olduğunu örnekleyen olaylardan biri Trablusgarp Savaşı'nın en başında yaşanmıştır.

İtalyan savaş notasında İtalyanların doğrudan doğruya bir siyasi partiye karşı savaş ilan ettiği görülmektedir. "Gayri mes'ul subayların" Afrika'ya çıkmalarına ve aynı zamanda "Tunus ile Mısır arasında medeniyetsiz kalmış olan bu bölgeye medeniyeti getirmeyen İttihat ve Terakki"ye karşı bir tutum belirtilmekte, teklif edilen sulh şartları içinde de "İttihatçıların susturulması" istenilmektedir.³⁴⁹ Yukardaki bir önceki örnekle birleştirilerek bakıldığında Türk operasyonel istihbarat faaliyetlerinin Trablusgarp Savaşı öncesinde ve savaş sırasında hedef ülke nezdinde ne kadar rahatsız edici ve Türkler açısından bakıldığında da ne kadar efektif olduğu

---

³⁴⁸ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938) - Birinci Kitap: Kanun-ı Esasi ve Meşrutiyet Dönemi (1876-1918)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Temmuz 2016, s. 306.

³⁴⁹ a.g.e., s. 308.

ortaya çıkmaktadır. Bu örnek, parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin girift olduğu ülkelerde operasyonel istihbarat faaliyetlerinin de hızlı ve etkili yürütüldüğü gibi bir sonuç çıkarmayı da olanaklı kılmaktadır.

Türk istihbaratında partiyle irtibatlı kişilerin istihbarat teşkilatında yer aldıkları gerçeği İngiliz istihbarat raporlarına da yansımıştır. 8 Mart 1919 tarihli bir İngiliz istihbarat raporunda İttihatçıların ordu, donanma ve polis içerisinde etkili olduğu değerlendirilmekte ve bazı İttihatçılarla ilgili de bilgiler verilmektedir.³⁵⁰ İttihat ve Terakki ile Teşkilat-ı Mahsusa arasında girift ilişkiler bulunmasına rağmen, bu ilişki ilerleyen yıllarda hukuki anlamda sorgulandığında genellikle böyle bir bağın olmadığı ya da Teşkilat-ı Mahsusa'nın sadece Osmanlı ordusu bünyesinde görev yapan bir askerî birim olduğu yolunda açıklamalar yapılması tercih edilmiştir.

Divan-ı Harb-i Örfî Mahkemesi'nin 27 Nisan 1919 günü yapılan ilk duruşmasında okunan kararnamede, İttihat ve Terakki Partisi'nin önde gelenlerinin oluşturduğu sanıklara ağır suçlamalarda bulunulmuş, söz konusu İttihatçıların Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'na girmesi için kendi gizli gayelerini savaş esnasında hayata geçirmek düşüncesiyle, özel ve gizli eylemlerle hareket edecek şekilde, İstanbul'da iştilal etmek üzere Teşkilat-ı Mahsusa adı altında bir teşkilat kurdukları ve bu teşkilatın yaptıklarından İttihatçılarının sorumlu tutulmalarını öncelikli olarak yer almıştır. Duruşmada söz alan sanık avukatlarından Celaleddin Arif Bey, davaya ilişkin hukukî dayanaklarla ilgili ayrıntılı bilgiler verdikten sonra, Teşkilat-ı Mahsusa konusuna değinip savcının iddiasında dile getirdiği İttihat ve Terakki Partisi ile Teşkilat-ı Mahsusa arasındaki münasebeti reddetmiştir. Celaleddin Arif Bey, Teşkilat-ı Mahsusa'nın her şeyden önce birtakım askerî ihtiyaçlara dayanılarak, doğrudan Harbiye Nezareti bünyesinde yer alan bir Daire olduğunu vurgulamıştır.³⁵¹

Teşkilat-ı Mahsusa'nın kapatılmasından sonra da istihbarat faaliyetleri gayriresmî olarak ve başka adlar altında devam etmiştir. Söz konusu gayriresmî faaliyetleri Enver Paşa'nın verdiği talimat doğrultusunda Süvari Kaymakamı Hüsameddin Ertürk yerine getirecek, İstanbul'da kurduğu teşkilatla İtilaf

³⁵⁰ Yurtsever, **a.g.e.**, s. 152.

³⁵¹ Tetik, **a.g.e.**, s. 1-2.

Devletleri'nin olumsuz hareket ve zararlarını, örgütlerini tespit ederek, Anadolu'daki milli hareketin gelişmesine yardım edecektir.³⁵²

2. İttihatçı Etkinin Sürekliliği: İttihatçı İstihbaratçılar Milli Mücadelede

Türklerin daha önceden kurmuş olduğu istihbarat ağı Kurtuluş Savaşı'nda bu sefer Anadolu içinde mücadelesini sürdürmeye devam etmiştir.³⁵³ Söz konusu ağ ağırlıklı olarak Teşkilat-ı Mahsusa mensupları ve Teşkilat-ı Mahsusa'ya fikir önderliği yapan İttihat ve Terakki önde gelenleri tarafından örülmüş geniş bir ağıdır. *İttihatçı istihbarat ağı* olarak da nitelendirilebilecek bu istihbarat ağının sağladığı faydalar Milli Mücadele sürecinde ilk kez Karakol Cemiyeti'nin faaliyetlerinde somutlaşmaktadır ve hem yerine getirilen istihbarat faaliyetleri hem faaliyetleri yürüten ana kadro bu bağlamda gerek anlayış gerekse de eski Teşkilat-ı Mahsusa elemanlarının Teşkilat-ı Mahsusa'nın halefi istihbarat teşkilatlarında kullanılması anlamında bir sürekliliğe işaret etmektedir.

Karakol Cemiyeti Teşkilat-ı Mahsusa mensupları ve İttihatçılardan oluşmuş bir yapıdır. Karakol Cemiyeti İttihat ve Terakki'nin başsız kalan mensupları arasında, dayanışma ve direniş grubu şeklinde kurulmuş, daha sonra Anadolu'da başlayan Milli Mücadele'yi destekleyen gizli bir kuruluşa dönüşmüştür.³⁵⁴ Mondros sonrasında, İttihatçılara karşı girişilecek bir kıyım harekâtının beklentisi, İttihatçıların ve eski Teşkilat-ı Mahsusa mensuplarının bir araya gelmesine neden olmuş, Karakol Cemiyeti de bu birliktelik sonucunda ortaya çıkmıştır. İstanbul'un yanı sıra Anadolu içerisinde de örgütlenme gayreti içerisine giren Karakol'un Anadolu teşkilatlanması sınırlı kalmıştır. Karakol üzerinde Enver Paşa'nın dışarıdan etkisi devam etmiş, bu etki paralelinde Karakol yöneticilerinin eski İttihatçı alışkanlıklarını da sürdürmesi, Karakol'un Ankara ile ilişkilerinde olumsuzluklar yaşamasına sebep olmuştur.³⁵⁵ Karakol'un, İttihatçı liderlerden emirler almış olduğu

³⁵² Balcıoğlu, a.g.e., s. 8.

³⁵³ Hasan Köni, "Birinci Dünya Savaşı Öncesi İstihbarat ve Günümüze Etkileri", **Avrasya Dosyası - İstihbarat Özel**, Yaz 2002, Cilt: 8, Sayı: 2, s. 166.

³⁵⁴ Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı**, s. 2. Karakol, gümrüklerde kadrolaşmaya önem vermiş, kara ve deniz yolu vasıtasıyla faaliyette bulunmuştur. Bu faaliyetler esnasında Anadolu'ya önemli miktarda subay, sivil uzman, silah, cephan ve askeri malzeme geçirmiştir. a.g.e., s. 1-2.

³⁵⁵ Yurtsever, a.g.e., s. 1-2.

da bilinmektedir. Örneğin, Sivas Kongresi sürecinde Mustafa Kemal ile görüşme gerçekleştiren Kara Vasıf Bey'in, Anadolu'daki milli hareketi İttihat ve Terakki'ye mal etme çabalarının farkına varılmış ve Karakol'un bu girişimi önlenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte İstanbul'da çok güçlü olan bu teşkilatın tamamen Mustafa Kemal'e bağlanması ve denetimi gerçekleştirilememiştir.³⁵⁶

Karakol, kuruluş amacı ve teşkilatı çerçevesinde icra ettiği faaliyetler haricinde, Bolşeviklerle de çeşitli temaslara girmiş ve kendini "Geçici Türk İhtilal Hükümeti"nin temsilcisi olarak gösterdiği 11 Ocak 1920 tarihli bir anlaşmaya imza atmıştır. Karakol Teşkilatı'nın sadece bir direniş merkezi olmaktan çıkıp, komşu devletlerle ikili münasebetlere girişmesi de Ankara ile ilişkilerinin kopmasında en önemli gerekçelerden birini teşkil etmiştir. Karakol'un Genel Kuruluş Tüzüğü ve Genel Görev Yönetmeliği'nin, Heyet-i Temsiliye'nin bilgisi dışında tüm orduya gönderilmesiyle askerî personel arasında çıkan huzursuzluk ve Anadolu'yu temsil eden bir hükümet gibi, Ruslarla bir anlaşma imzalaması, Karakol'un Anadolu Hareketi inisiyatifi dışında davranma eğiliminde olduğunun en belirgin örnekleridir. Karakol'un söz konusu faaliyetleri, teşkilatın kapatılması için sebep teşkil edecektir.³⁵⁷

Zaman zaman bazı sıkıntılara sebep olsa da Milli Mücadele sürecinde açık ya da gizli, ama aktif rol oynayan Karakol teşkilatlanması içerisinde İttihat ve Terakki'nin ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın eski mensuplarının faaliyet gösterdiğine dair bilgilere İngiliz istihbarat raporlarında da rastlanılmaktadır. 31 Mart 1921 tarihli İngiliz istihbarat raporunda; "İstanbul'da, bir komite biçiminde geniş kapsamlı ve yetenekli bir örgüt kurulduğu, örgütün askerî, siyasi ve ticari olmak üzere başlıca üç bölüme ayrıldığı, faaliyetleri ve eylemleri hakkında bilgi sahibi olunmasını engellemek için çeşitli önlemler aldığı, merkezinin saptanmış bir yerinin bulunmadığı" belirtilmektedir. Raporda ayrıca; "örgütün Teşkilat-ı Mahsusa'nın eski üyelerinden oluştuğu, Yarbay Mustafa Bey, Kurmay Binbaşılardan Ali Rıza ve Mustafa İzzet, ikinci teğmen Şeref Bey ve Genelkurmay Başkanlığı'nın tüm eski öğelerinin başlıca üyeler oldukları" kaydedilmektedir. Tespit edilen örgütün askerî

³⁵⁶ Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı**, s. 3.

³⁵⁷ Yurtsever, **a.g.e.**, s. 84-85.

bölümünün faaliyetlerine ilişkin olarak, bu bölümün “subayları kaydederek Anadolu’ya sevk etmek, Anadolu’ya askerî gereç, malzeme ve kurye göndermek, bilgi toplamak ve mukâbil casusluk yapmak” gibi görevler üstlendiği belirtilmektedir. İstihbarat bölümünün faaliyetlerinin ise Binbaşı Ali Rıza tarafından yürütüldüğü, bölümün Ankara’ya askerî ve siyasi bilgi ilettiği, Anadolu’ya geçiş için pasaport verdiği, propaganda yaptığı, Bağlaşık askerî güçlerine sahte bilgi sağladığı, bir zamanlar Ankara’da Enformasyon ve Propaganda Dairesi Müdürü olarak görev yapan Muhittin Bey’in, bu bölümde propaganda işleriyle uğraştığı tespitlerinde bulunulmuştur. Raporunda komite siyasi bölüm yöneticileri içinde İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin eski sekreterlerinden Muhlis Bey, eskiden Teşkilat-ı Mahsusa’nın üyesi olan Yüzbaşı Edip Bey’in olduğu da belirtilmektedir. Raporunda İstanbul’daki komitenin ticari bölümü için, “bölümün, çoğunluğu Selanikli ve Musevi asıllı olan tüccar ve bankerlerden oluştuğu, Emanuel Carasso (Karasu)’nun da üyelerinden birisi olduğu bu bölümün çalışmalarını izlemenin güç olduğu, ancak Ankara yönetimi adına birçok malzemeler satın aldığına kuşku bulunmadığı” ifade edilmektedir.³⁵⁸ İngiliz istihbaratının 31 Mart 1921 tarihli bu raporundan da anlaşılacağı üzere eski Teşkilat-ı Mahsusa mensupları ve İttihat ve Terakki Partisi üyeleri Türk Milli Mücadelesi içerisinde istihbarat yapılanmaları içerisinde aktif rol oynamaya devam etmektedir.

İngiliz istihbaratının “askerî, siyasi ve ticari olmak üzere başlıca üç bölümden oluşan, geniş kapsamlı ve yetenekli” bir organizasyon olarak tanımladığı Türk istihbarat organizasyonunun kendi koruyucu güvenlik önlemlerini alma noktasında da kısmen başarılı olduğu anlaşılmaktadır zira İngiliz istihbaratı takip ettikleri Türk istihbarat teşkilinin merkezini saptayamamış durumdadır. Teşkilatın merkezini saptayamamalarına rağmen İngilizlerin, Türklerin bu istihbarat teşkilatını büyük ölçüde çözümlendiği de görülmektedir. İngiliz istihbaratının, bahsi geçen Türk istihbarat teşkilinin Yarbey Mustafa Bey, Kurmay Binbaşı Ali Rıza ve Mustafa İzzet, ikinci teğmen Şeref Bey, Genelkurmay Başkanlığı’nın tüm eski öğeleri, Teşkilat-ı

---

³⁵⁸ a.g.e., s. 167-168. Yurtsever söz konusu İngiliz istihbarat raporunda bahsedilen Türk istihbarat teşkilatının Zâbitan olduğunu söylemektedir. Zâbitan, Karakol teşkilatlanmasının devamı niteliğindedir.

Rıza Nur, Emanuel Karaso’nun Yahudi ve İtalyan casusu olmasına rağmen, Talat Paşa’nın yakın dostu olması hasebiyle milletvekili olduğunu iddia etmektedir. Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım**, Cilt 1, İşaret Yayınları, İstanbul, 1992, s. 278.

Mahsusa'nın eski üyeleri ve aralarında Emanuel Karasu gibi önde gelen İttihatçılardan ve de İttihat ve Terakki Partisi'nde sekreterlik yapmış kişilerden oluştuğu tespiti de Türk istihbaratındaki parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin devam ettiğini göstermektedir. Teşkilat-ı Mahsusa'nın ve İttihat ve Terakki Partisi'nin kapatılmış olması istihbarat faaliyetlerini ve bu faaliyetleri sürdüren kadroları etkilememekte, Türk istihbaratının faaliyetleri istihbarat teşkilatlarındaki isim değişiklikleriyle birlikte ve Milli Mücadele saflarında yer alan eski Teşkilat-ı Mahsusacı ve İttihatçı kadrolarıyla devam etmektedir.

Sulh ve Selamet-i Osmaniye Fırkası'nın yayın organlarından olan ve İzmir'de çıkan Hukuk-ı Beşer gazetesinin sahibi ve yazarı olan Osman Nevres Bey de eski bir İttihatçı ve Teşkilat-ı Mahsusa üyesidir. Yazılarında Hasan Tahsin Recep adını kullanan yazar İzmir'in işgalinde ilk kurşunu atmış ve Yunanlılar tarafından şehit edilmiştir.³⁵⁹ Burada dikkat çeken nokta, İttihat ve Terakki'ye yönelik düşmanca denilebilecek eleştiriler getiren Sulh ve Selamet-i Osmaniye Fırkası'nın yayın organlarından olan Hukuk-ı Beşer'in sahibinin eski İttihatçı ve Teşkilat-ı Mahsusacı kimliğidir. Bu durum, Parti ve istihbarat teşkilatıyla ilintili kişilerin, Parti'ye düşmanlık besleyen yayın organları içerisine sızabildikleri, bu gibi yayınları yönetip yönlendirebildiklerini de göstermektedir.

İttihatçılar partileri kapatıldıktan sonra basın yayın organlarında ya da istihbarat teşkilatlarında çeşitli roller üstlenmelerinin yanında farklı siyasi grup ve oluşumların içerisine de girip çok yönlü bir çalışma sistematığının içinde bulunmuşlardır. İttihat ve Terakki Partisi, fesih kongresinden sonra hukuken var olmasa da İttihatçıların varlığı ve nüfuzu devam etmiştir. Belli başlı İttihatçı üye ve mebusların bir kısmı önce muhaliflerinin egemen oldukları İstanbul'da Hürriyetperver Avam, Teceddüt ve radikal avam partilerine girmişler, parlamento ve siyasal yaşamdan ayrılmamışlardır. Ayrıca İttihat ve Terakki, henüz kapanmayan şubeleri ve kulüpleriyle Anadolu ve Trakya'da ayakta kalmaya devam etmiştir. Örgütün Müdafaa-i Hukuk hareketinin oluşmasında büyük etkisi olmuş, dolaylı olarak İstanbul'u da etkilemiştir. Anadolu hareketinin İttihatçılık olduğu, Hürriyet ve

---

³⁵⁹ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt II- Mütareke Dönemi (1918-1922), Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, Şubat 1986, s. 240.

İtilaf tarafından bu nedenle ilan edilmiştir.³⁶⁰

İttihat ve Terakki Partisi'nin eski mensupları istihbarat faaliyetlerini sadece Türk Milli Mücadelesi içerisinde, ülke sınırları içerisinde sürdürmemişler, ülke dışında da daha önce kazandıkları tecrübeleri sahada uygulama fırsatı bulmuşlardır. Mondros Ateşkesi'nden iki gün sonra, İttihat ve Terakki'nin son kongresinin ikinci günü önde gelen İttihatçılardan Talat Paşa, Enver Paşa, Cemal Paşa, Dr. Bahattin Şakir, Dr. Nazım, Cemal Azmi, Bedri ve Rüşühi Bey bir Alman denizaltısı ile Sivastopol'a çıkmışlar, Enver Paşa dışında herkes Berlin'e geçmiştir. Berlin'deki İttihatçı grup eylemsel yönü çok hafif çalışmalar yapmış ve çeşitli temaslar kurmakla yetinmiştir. Yurt dışına çıkan İttihatçılar içerisinde Cemal Paşa ve Enver Paşa en eylemci olanlardır ve bu eylemlerini özellikle Bolşevik Rusya'da sürdürmüşlerdir. Yurt dışına çıkan İttihatçılar içerisinde en hareketlisi olan Enver Paşa büyük tehlikeler atlatarak Moskova'ya gitmiş ve *İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı* adlı bir örgüt kurmuştur. Kuruluşun iç adını İttihat ve Terakki olarak belirlemiştir. Ünlü Bolşevik liderlerle Bakü Doğu Halkları Kongresi'ne ve yine Halk Şuralar Fırkası'nın kuruluşuna katılmıştır. (1-8 Eylül 1920). Anadolu'ya geçme girişimi başarılı olamayınca Türkistan seferine çıkmış, Basmacılarla birleşerek Ruslarla savaşa girişmiştir. Yurt dışına çıkan söz konusu İttihatçı grup dışında, ülke dışına ayrı ayrı çıkan İttihatçılar da olmuştur.³⁶¹

Bahsi geçen tüm örnekler Türk istihbaratında parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin iç içe geçtiğini, bu durumun İttihatçıların gerek Teşkilat-ı Mahsusa'daki varlığı ve etkisi gerekse de Türk Milli Mücadelesi'nde faaliyet gösteren istihbarat teşkilatlarındaki varlığı ve etkisi ile somutlaştığını göstermektedir. Türklerde, İttihatçı kadroların etkin ve belirleyici olduğu parti-istihbarat teşkilatı ilişkisi hem operasyonel istihbarat çalışmalarında sahada, hem de İttihatçıların iç ve dış politik hamle ve çabalarıyla siyasi alanda değer bulmuş; İttihat ve Terakki Partisi bu yönüyle parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin başat aktörü olmuştur.

Rus istihbaratında da parti-istihbarat teşkilatı ilişkileri Bolşevik Parti ve

---

³⁶⁰ a.g.e., s. 52.

³⁶¹ a.g.e., s. 52-53. Enver Paşa Pamir eteklerinde Düşenbe şehrinde Rus birliklerine saldırı esnasında 4 Ağustos 1922'de vurularak ölecektir.

Bolşeviklerin istihbarat alanındaki etki ve faaliyetleriyle somutlaşmakta, Türk istihbarat teşkilatlarında olduğu gibi Rus istihbarat teşkilatlarında da Parti, belirleyici rol oynamaktadır.

C. BOLŞEVİK PARTİ ve İSTİHBARAT

Bolşevikler Çar ve Çar'ın istihbarat teşkilatı Okrana'ya karşı verdikleri uzun süreli mücadele boyunca kendi güvenlik tedbirlerini alma amacıyla çeşitli yol ve yöntemler geliştirirken aynı zamanda istihbârî kabiliyetlerini de geliştirmişler ve bu pratiğin, Bolşeviklerin Çar'ı devirmelerini müteakip kurmuş oldukları istihbarat teşkilatının oluşumunda doğrudan etkileri olmuştur.

Bolşevik Parti ve Çeka arasında sıkı bir bağ, işbirliği ve etkileşim söz konusudur. Bolşevik Parti içerisinde Çekistler,³⁶² Çeka içerisinde Bolşevikler faaliyet göstermekte, fonksiyonel açıdan bakıldığında ve dönemin şartları da göz önünde bulundurulduğunda parti-istihbarat teşkilatı ilişkileri bağlamında iki yapı arasında doğrudan ve dolaylı pek çok bağlantı olduğu görülmektedir.

Çeka'nın kuruluşundan sonra bu teşkilat içerisinde gerek karar alıcı mekanizmalar içerisinde, gerekse de operasyonel faaliyetlerde yer alan pek çok isim Çarlık döneminden beri uzun süre Bolşevik Parti'de faaliyet göstermiş kişilerdir.³⁶³

---

³⁶² Çekist kavramı Çeka'nın kuruluşundan itibaren Çeka çalışanları için kullanılan bir terimdir. Çeka'nın kuruluşundan sonraki Rusya tarihine bakıldığında, Çekist kavramının Çeka lağvedildikten sonra da Çeka yöntemlerini benimseyen güvenlik görevlileri ve siyasetçiler için sıkça kullanıldığı bilinmektedir. Günümüzde de bu kavram hâlâ kullanılmakta hatta Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin özellikle muhalifleri tarafından Çekist bir güvenlikçi anlayışa sahip olduğu yönünde eleştirilmektedir.

Çekist kelimesinin yanında istihbarat mensupları ya da istihbaratla bir şekilde ilintili kişiler için kullanılan bir başka kelime de *silovik* kelimesidir. *Silovik* (силовик) kelimesi Rusya'da; birincisi, KGB, GRU, FSB ya da SVR'de görev yapmış eski istihbarat mensupları ya da askerî teşkilat çalışanları için; ikinci olarak, Rusya'da bir istihbarat teşkilatında, askerî teşkilatlarda ya da ülke güvenliğinden sorumlu diğer teşkilatlarda eğitim almış Rus politikacılar için; üçüncüsü Rusya haricindeki diğer devletlerde görev yapmakta olan istihbarat mensupları ya da askerî görevliler ve ülke güvenliğinden sorumlu görevliler için kullanılan bir terimdir. *Silovik* (силовик) kelimesi güç, kudret, şiddet, enerji gibi anlamlara da gelen *сила* (сила) kelimesinden türetilmiş bir kelimedir.

³⁶³ Patterson'a göre ise Çekistlerin esas olarak burjuva orijinli oldukları, etnik azınlıkların üyeleri oldukları, yine Çekistlerin uzun zamandır Bolşevik Parti üyesi oldukları gibi ifadeler desteği olmayan ifadelerdir. Patterson ayrıca Moskova Çekistlerinin çok sınırlı parti tecrübesine sahip, ağırlıklı olarak işçi sınıfı arka planı, geçmişli olan, genç Rus erkeklerinden oluştuğunu söylemektedir. Patterson, **a.g.t.**, s. iii. Burada Patterson'un çalışmasında Moskova Çekistlerinin 1918-1921 arası faaliyetlerine odaklandığını hatırlatmak gerekir. Patterson söz konusu çalışmasında Cerjinski faktörünün genel politik çerçevede ne kadar önemli olduğu gerçeğini fazla dikkate almayıp, daha çok Çeka'nın sahada

1. Parti-İstihbarat Teşkilatı İç İçeliği ve Cerjinski Faktörü

Rusya'da parti-istihbarat teşkilatı ilişkisinin direkt ve organik bir ilişki olduğunu ortaya koyan en önemli ve belirleyici nitelikli tarihsel gerçek, Bolşevik Devrimi öncesinde ve devrim sırasında Bolşevik Parti içerisinde çok kritik görevler üstlenen Feliks Cerjinski'nin Çeka'nın kuruluşuyla birlikte teşkilatın başına geçmesidir. Ekim Devrimi sonrasında Bolşevikler yeni istihbarat teşkilatını oluşturmak için çok beklememiş, teşkilatın kurulması sonrasında da Bolşeviklerin bu yeni istihbarat teşkilatı içerisinde yer bulmaları sürpriz bir gelişme olmamıştır.

Lenin Bolşevik Devrimi'nden hemen önce, 1917 yılı içerisinde kaleme aldığı bir eserinde ne polis ne de istihbaratın komünist düzende yerinin olamayacağı tezini savunmasına rağmen 19 Aralık 1917 tarihinde Feliks Cerjinski'ye, karşı-devrimci hareket ve provokatörlerle mücadele edecek bir teşkilat kurması yönünde talimat vermiştir. Bunun üzerine Çeka 20 Aralık 1917'de, birinci kuşak Bolşeviklerden olan Polonya kökenli Cerjinski'nin önderliğinde kurulmuştur.³⁶⁴

Çeka'nın başına geçmeden önceki kişisel tarihi incelendiğinde Cerjinski'nin uzun yıllar boyunca Bolşeviklerle beraber hareket ettiği görülmektedir. Feliks Cerjinski 1877 yılında Cerjinovo-Vilno'da doğmuş, 1895 yılında Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne katılmıştır. Dört yıl sonra tutuklanmış ve Kovno hapisanesine gönderilmiştir. Hapishaneden Kama nehrini kullanarak kaçmış ve sonrasında Varşova'da Polonyalı proletarya için bir parti kurmuştur: Litvanya ve Polonya Sosyal Demokrat Partisi. Cerjinski faaliyetlerinden dolayı bir kez daha tutuklanmış, Sibiryaya'ya gönderilmiş Sibiryaya'dan da kaçarak yurt dışına çıkmıştır. 1906 yılında tekrar tutuklanan Cerjinski bir kez daha tutukluluktan kurtularak yurt dışında yaşamaya başlamıştır. 1912 yılında son kez tutuklanmış önce Varşova hapishanesine sonra Orel merkez hapishanesine konulmuş ve oradan da Moskova'da bulunan ve çok kötü bir üne sahip Butyrka hapishanesine nakledilmiştir. Cerjinski

---

yetkilendirdiği elemanlarının niteliği üzerinden böyle bir genellemeye gitmektedir. Ayrıca yine Patterson'un *Çekistlerin uzun zamandır Bolşevik Parti üyesi oldukları* gibi ifadeleri *desteği olmayan* ifadeler olarak görmesi de şaşırtıcıdır çünkü Cerjinski ve Vorosilov gibi uzun yıllardır Bolşevik kimlikleriyle bilinen pek çok üst düzey Çeka mensubu olduğu bilinen bir gerçektir. Patterson diğer yandan, yukarıda bahsi geçen eleştirilerine rağmen, Bolşeviklerle Çekistler arasında kompleks ve değişken bir ilişki olduğunu da kabul etmektedir. **a.g.t.**, s. iii.

³⁶⁴ Temur, **a.g.e.**, s. 66.

1917 Şubat Devrimi'nden sonra Bolşeviklerin iktidarı ele geçirme sürecinin organizatörlerinden biri olarak öne çıkmıştır. Cerjinski de Lenin ve Troçki gibi komünizmin parlak geleceği uğruna yüzbinlerce siyasi rakibin ya da bu siyasi rakiplere yakın olan kişi ve akrabaların kurban edilmesi gerekliliğine inanmıştır. Muhacir / göçmen Rus milliyetçiler ondan nefret etmişler ve Cerjinski için “Rusya'nın Doğu Avrupa'daki etkisini azaltmak için görevlendirilmiş milliyetçi Polonyalı bir ajan” demişlerdir. Fakat kayıtlar ortadadır: Feliks Cerjinski fanatik bir Bolşeviktir ve hayatının yarısını politik sebeplerden ötürü ya sürgünde ya da hapiste geçirmiştir. Lenin, Cerjinski için “burjuvaziyi çarpan yıldırım” ve “Demir Feliks” lakaplarını kullanmıştır. Cerjinski Rus istihbarat teşkilatının başında yaklaşık 8 sene kalacaktır.³⁶⁵

Faaliyetleri ve aldığı görevlerle, Rusya'da parti-istihbarat teşkilatı ilişkisinin belki de en somut örneği olan Feliks Cerjinski Bolşevik Devrimi öncesi, sırası ve sonrasında son derece aktif bir görüntü vermektedir. Lenin'in 9 Ekim 1917'de Petrograd'a gelmesinin ertesi günü yapılan Merkez Komite toplantısında silahlı ayaklanmaya hazırlanmaya ve bu siyasi ayaklanmayı gerçekleştirecek politbüro'nun oluşturulmasına karar verilirken Cerjinski de ayaklanma hazırlıklarının yapılmasından ve politbüro'nun kurulmasından yana tavrını koyarak lehte oy kullanan 10 kişiden biri olacaktır.

Rusya'da parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin analizinde özellikle Cerjinski'nin Politbüro ve Askeri Devrimci Komite gibi siyasi yapılar içerisindeki görev tanımları ve faaliyetlerinin ortaya konulması, parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin ne şekilde somutlaştığının görülmesi açısından son derece önemlidir. Politbüro ve Askeri Devrimci Komite Çeka'nın kuruluşuna giden yolda atılan önemli adımlardır. Ayrıca Merkez Komite, Petrograd Sovyeti'nin *Askeri Devrimci Komitesinin* bir parçasını oluşturacak *Askeri Devrimci Merkezi* atadığında Cerjinski *Askeri Devrimci Merkez*'de Stalin'le beraber görevlendirilen beş kişiden biri olacaktır. Bu olaylar Bolşevik Parti ve Sovyet güvenlik aygıtı arasındaki bağın oluşmasında ve devamında Çeka'nın kurulup istihbarat aygıtının da bu ağa dâhil olmasında temel taşlardan birini oluşturacaktır. Bahsi geçen Bolşevik Parti bağlantılı

---

³⁶⁵ Katamidze, a.g.e., s. 10-11.

siyasi yapılarda Rus istihbarat başkanı Cerjinski, görev tanımları gereği aktif rol almıştır. 9 Ekim 1917'de Lenin Petrograd'a başka bir kimlik altında gelmiş ve ertesi gün Merkez Komitesi'nin tarihi bir toplantısına katılmıştır. Toplantıya katılmış olması ve ayaklanma sorununa kayıtsız kalınmasını kınaması dengeleri bozmuştur. Merkez Komitesi 2 aleyhte oya karşılık (Zinovyev ve Kamenev, ilk kez böyle yenilgi getiren bir işbirliğine kalkışmışlardır) 10 lehte oyla (Lenin, Troçki, Stalin, Sverdlov, Uritski, Cerjinski, Kollontay, Bubnov, Sokolnikov, Lomov) silahlı ayaklanmaya hazırlanmaya ve bunu gerçekleştirecek bir "siyasi büro" oluşturmaya karar vermiştir. Bu *politbüro* ilerde sürekli bir kurum haline gelecek yapının ilk çekirdeğidir ve yedi kişiden oluşmaktadır: Lenin, Zinovyev, Kamenev, Troçki, Stalin, Sokolnikov ve Bubnov. Karar aleyhinde oy kullanmış iki kişinin yürütme komitesinde yer alması, o dönemde parti önderleri arasındaki dayanışmayı ve parti disiplininin gereklerini göstermesi bakımından ilginçtir. Rusya'da parti-istihbarat teşkilatı ilişkisinin en somut örneği olan Feliks Cerjinski'nin Merkez Komite toplantısında silahlı ayaklanmaya hazırlanmaya ve bu siyasi ayaklanmayı gerçekleştirecek politbüronun oluşturulmasına karar veren 10 kişi arasında bulunmaktadır.³⁶⁶

Rus istihbaratının operasyonel istihbarata yatkın bir genetik yapıya sahip olmasının köklerini de Cerjinski'nin bu toplantıdaki tavrına bağlamak yanlış olmayacaktır zira Rus istihbarat teşkilatı Çeka'nın kuruluşundan itibaren teşkilata başkanlık eden ve teşkilattaki çekirdek yapı ve anlayışın oluşturulduğu kritik dönemde önemli siyasi ve istihbârî görevler üstlenen Cerjinski Merkez Komite toplantısındaki lehte oyu ile saha aktiviteleri ve bu aktiviteleri koordine edecek siyasi yapıdan yana tavrını koyan bir anlayışa sahip olduğunu göstermiştir. Bu anlayış çok değil sadece birkaç ay sonra başına geçeceği istihbarat teşkilatının faaliyetlerinde de kendini hissettirecektir.

Çeka henüz ortada yokken, siyasi büroyla koordineli silahlı ayaklanma modeline olur veren Cerjinski'nin, istihbarat teşkilatının başına geçtikten sonra siyasi kurumlarla koordineli, operasyonel kapasite ve kabiliyeti yüksek bir istihbarat teşkilatı oluşturacak olması şaşırtıcı olmayacaktır.

---

³⁶⁶ Carr, **Bolşevik Devrimi (1917-1923)**, s, 92-97.

Politbüronun haricinde *Askeri Devrimci Komite*'nin kurulması da Rus istihbarat teşkilatı Çeka'nın kuruluşuna giden yolda önemli bir adımdır ve parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin şahsında somutlaştığı Cerjinski de bu yapı içerisinde kendine yer bulmuştur. Devrim sonrasında Lenin tarafından istihbarat teşkilatının başına geçirilecek olan Cerjinski'nin 1917 Devrimi öncesinde de güvenliğe ilişkin konularda söz sahibi olan Askerî Devrimci Merkez gibi bir merkezin üyelerinden biri olması önemlidir.

1917 yılının sonları Rusya'da ciddi yiyecek kıtlığının olduğu, fiyatların tırmanışa geçtiği, sokaklarda hırsızlık ve şiddet olaylarının arttığı, toplumda genel bir disiplinsizlik ve demoralizasyonun hâkim olduğu bir dönemdir ve bu durum Geçici Hükümet'in devrilmesi yolunda bir nevi kaldıraç görevi görmüştür. Bu sorunları acilen çözmesi beklenen güç olarak ise Bolşevikler görünmektedir. Bununla birlikte Lenin ülke genelinde çoğunluğun desteğini sağlayabilme yolunda herhangi bir yorumda bulunmamaktadır çünkü ülke genelinde Bolşevik Parti üyelerinin sayısı 140 milyonluk nüfus içerisinde 250 bin civarındadır. Fakat insanlar arasında, özellikle fabrika işçileri ve Petrograd'da bulunan askerler arasında Bolşevizme olan ilgi, coşku ve heves yaygınlaşmaktadır.³⁶⁷

25 Ekim 1917'de Bolşevik kuvvetler sabah erken saatlerde harekete geçmiş, kentin kilit noktaları işgal edilmiş, Geçici Hükümet üyeleri tutuklanmış ya da kaçmışlardır. Öğleden sonra, Petrograd Sovyeti'nin bir toplantısında Lenin, "işçi ve köylü devrimi"nin zaferini ilân etmiş ve aynı günün akşamı, ikinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi, Rusya'da tüm iktidarın İşçi, Köylü, Asker Temsilcileri Sovyetleri'ne devredildiğini duyurmuştur. 26 Ekim 1917 akşamı da Sovnarkom adı verilen ve ilk İşçi ve Köylü Hükümeti olan Halk Komiserleri Konseyi'nin kurulması onaylanmıştır. Ekim Devrimi'nin başarıyla gerçekleştirilmesinde Petrograd Sovyeti ve onun Askeri Devrimci Komitesi'nin rolü büyük olmuştur. Devrim sonrasında Lenin ve Bolşevik Parti, insan ve araç, tek bir bütün haline gelmiştir.³⁶⁸

---

³⁶⁷ Hingley, **a.g.e.**, s. 117-118. Bununla birlikte köylüler ve köylü askerlerden oluşan nüfusun büyük bölümü ise köylünün partisi durumunda olan Sosyalist Devrimciler'e bağlılık duymaya devam etmektedir. **a.g.e.**, s. 118.

³⁶⁸ Carr, **Bolşevik Devrimi (1917-1923)**, s. 101.

Çeka oluşumu içerisinde son derece aktif görevler üstlenecek Bolşevik grup Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nde Lenin'in önderlik ettiği gruptur. Partinin merkez komitesinde ve yayın organı olan Iskra'da (Kıvılcım) bu grup çoğunlukta olduğu için "çoğunlukta olanlar" anlamına gelen Bolşevik adını almışlardır. Bolşevikler Marks'ın "kesintisiz ve aşamalı devrim" tezini savunmaktadırlar ve Bolşeviklere göre devrime liderlik edecek grup, işçi grubudur. Bolşevikler I. Dünya Savaşı'nın sona erdirilmesi, köylülere toprak dağıtılması ve halkların kendi kaderlerini tayin etmesi, başka bir deyişle "barış, ekmek, özgürlük" vaatleriyle geniş halk kitlelerini arkasına alabilmişlerdir. Bolşevikler 8-9 Kasım (Çarlık dönemi takvimine göre 26-27 Ekim) 1917'de Çarlık Rusyası'nda yönetimi ele geçirdikten sonra Halk Komiserleri Sovyetinde Lenin başkan, Troçki Dışişleri Komiseri, Stalin ise Milliyetler Komiseri olmuştur.³⁶⁹

Devrim sonrası merkezî otoritenin gücünün belirgin bir şekilde artması ve bu durumun süreklilik arz etmesi, parti ve devlet işlerinin iç içe geçmesi, parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin de girift bir yapının içine oturmasına zemin hazırlamıştır. Lenin ve altındaki otoriter kadro belirli birkaç isimden oluşurken yukarıda da detaylarıyla açıklandığı gibi istihbarat teşkilatının başında bulunan ve bu görevi 8 sene daha sürdürecektir isim olan Feliks Cerjinski bu Bolşevik otoriteyi temsil eden tepe kadronun önemli isimlerinden biri olarak ön plana çıkmıştır.

Otoritenin küçük bir merkezî parti önderliğinin elinde toplanması; Parti'nin mevcut sosyal kurumları yıkmayı amaçlayan devrimci bir örgüt olmaktan çıkıp, hükümet ve yönetim aygıtının beyin takımı haline gelmesi; ve nihayet, diğer partileri ortadan kaldırarak, kendi yararına bir tekel durumunun yaratılması Ekim Devrimi ile Lenin'in ölümü arasındaki dönemi belirleyen belli başlı üç gelişme olmuştur.³⁷⁰

Bolşevik Devrimi sonrasında iktidarın parti içinde yoğunlaşması, otoritenin

---

³⁶⁹ Tellal, "Sovyetlerle İlişkiler", **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar**, (Editör: Baskın Oran), s. 155-157.

23-31 Ocak 1918'de (Çarlık takvimine göre 10-18 Ocak) Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti ilan edilecek ve bu ad 31 Aralık 1922'ye kadar kullanılacak, 30 Aralık 1922'ye gelindiğinde ise Rusya, Ukrayna, Belarus ve Kafkas Cumhuriyetlerinin katılımıyla SSCB kurulacaktır. 1923'e kadar eski Çarlık Rusyası sınırları dahilinde, genellikle yerel otoritelerle işbirliği yapılarak bu bölgeler Bolşevikleştirilecek, daha sonra işbirliği bir tarafa bırakılıp Ruslaştırma politikası güdülmeye başlanacaktır. **a.g.e.**, s. 155, 157.

³⁷⁰ Carr, **Bolşevik Devrimi (1917-1923)**, s. 174.

gitgide daha çok merkezde yoğunlaşmaya başlaması ve Bolşevik Parti'nin adeta bir tekel haline gelmesi Çeka'nın işleyişini de etkileyecek önemli faktörlerden biri olmuştur. Bunun yanında Cerjinski de, istihbarat teşkilatının başkanı sıfatını taşımasının yanında, Lenin'e yakın bir isim olarak partinin işleyişine de müdahil olabilmekte, fikir beyan edebilmektedir. Otorite merkezde yoğunlaşıp parti ve devlet iç içe geçmişken, devletin güvenlik aygıtlarından biri olan istihbarat teşkilatı da parti ve devletin kesiştiği alanda teşkilat başkanıyla söz sahibi konumundadır. Çeka başkanı Cerjinski'nin Lenin'e çok yakın bir isim olmasıyla birlikte yukardaki faktörler de dikkate alındığında Çeka'nın merkezî otoriteyle iç içe geçmiş ve parti yöneticilerinden direkt emirler alarak hareket eden bir kimliğe bürünmesi kaçınılmaz sonuç olarak görünmektedir.

Parti-istihbarat teşkilatı ilişkileri başlığı altında siyasi yapı ve partinin istihbarat teşkilatıyla ilişkilerinin nasıl somutlaştığını gösteren en çarpıcı örnek olarak Cerjinski'ye odaklanılmak bir gereklilik olmasına rağmen, parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerini somutlaştıran tek üst düzey istihbarat mensubunun Cerjinski olmadığını da hatırlamak gerekmektedir. Çeka kuruluşundan itibaren organizasyonun içinde bulunan Kliment Vorosilov da parti-istihbarat teşkilatı ilişkileri bağlamında ismi zikredilmesi gereken önemli isimlerden biridir.

Vorosilov Çarlık döneminde de Bolşevik grubun içinde yer almış, 1917 Devrimi sonrasında da kendisine Rus istihbarat teşkilatı Çeka'da yer bulmuştur. Çeka'nın oluşturulmasında rol oynayan isimlerden biri olan Kliment Vorosilov, Doğu Ukrayna'nın Lugansk şehrinde doğmuştur ve 1904 yılından itibaren Bolşevik Parti'nin aktif bir üyesidir. Lenin'le I. Dünya Savaşı öncesinde parti kongreleri sırasında tanışmışlardır. Vorosilov'un Stalin ile tanışıklığı ise Bakü'deki bir yeraltı parti grubunda beraber çalışmaları şeklinde olmuştur.³⁷¹

Vorosilov Çeka içerisinde Petrograd Çekası Komiserliği görevine getirilmiştir. Petrograd Çekası'na Lenin özel önem vermektedir ve burada Cerjinski'yi hükümet çalışanlarını ve burjuvaziyi sürekli gözetim altında tutacak özel

---

³⁷¹ Earl F. Ziemke, **The Red Army 1918-1941: From Vanguard of World Revolution to US Ally**, Frank Cass, London and New York, 2004, s. 24.

bir organ oluşturması konusunda görevlendirmiştir.³⁷² Cerjinski için de Petrograd'daki istihbarat üniteleri özel öneme sahiptir çünkü Petrograd'da yaşayan insanların büyük bir kısmı devrilen Çarist rejimle bağlantılı kişilerdir.³⁷³

Cerjinski ve Voroşilov gibi eşzamanlı olarak hem Bolşevik Parti hem de istihbarat teşkilatı Çeka içerisinde önemli görevler üstlenmiş bir başka isim de Moses Solomonoviç Uritski'dir. 1918 yılında Petrograd Çekası'nın başında olan Uritski (Moissej)'nin de Çeka'daki bu görevinin yanında Kuzey Rusya'daki Bolşevik yönetimin iç ve dış işlerini yönetmekle görevli olması³⁷⁴ parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin ne kadar iç içe olduğuna bir başka önemli örnektir.

2. Parti'nin Muhalif Sindirme Aracı

Hükümet ve yönetim aygıtının beyin takımı haline gelen Bolşevik Parti'nin diğer partileri ortadan kaldırarak, kendi yararına bir tekel oluşturmasında Çeka, muhaliflerin sindirileceği uzun soluklu operasyonel süreçte aktif rol almıştır. Rus istihbaratında parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin iç içe geçtiğinin en net göstergelerinden biri olacak süreç Bolşevik Parti'nin Çeka eliyle muhalifler üzerine korku saldığı, muhalifleri sindirdiği, baskıladığı, hatta cezalandırdığı ve sonunda da yok ettiği bu süreç olmuştur.³⁷⁵

Bolşeviklerin siyaseten en önemli rakibi, 1917 Devrimi öncesi dönemde de devrim sonrasında da Menşevikler olmuştur. Özellikle Çeka'nın kuruluşundan sonra üzerlerindeki baskı hissedilir derecede artacak olan Menşevikler liberal kapitalist bir rejim kurulmasını, bu yolla üretici güçlerin iyice geliştirilmesini, sosyalist bir topluma ancak bu yolla geçilebileceğini savunmuşlardır. Kelime anlamı itibariyle Menşevik, azınlıkta kalanlar demektir. Parti Merkez Komitesi ve yayın organı Iskra'da azınlık oldukları için bu adı almışlardır.³⁷⁶ Bolşeviklerin diğer önemli siyasi

---

³⁷² a.g.e., s. 24-25

³⁷³ Katamidze, a.g.e., s. 20.

³⁷⁴ a.g.e., s. 20.

³⁷⁵ Bolşevik Parti'nin Çeka'nın operasyonel gücünü kullanarak muhalifleri sindirme yöntemi, bu çalışmanın "Operasyonel Faaliyetler" başlığı altında inceleneceğinden konunun detaylarına bu başlık altında girilmeyecektir.

³⁷⁶ Tellal, a.g.m., s. 156. 1917 Devrimi sonrasında Menşevikler Bolşeviklere karşı yasal bir muhalafet oluşturmak istese de bunda başarılı olamayacaklar, 1922'de Menşevik muhalafet bastırılacak ve pek çok Menşevik sürgüne gönderilecektir. a.g.m.,s. 156.

rakibi Sosyalist Devrimcilerdir. 1917 yılının Kasım ayı içerisinde Sağ-Sosyalist Devrimciler ve Sol-Sosyalist Devrimciler olmak üzere iki kanada ayrılan Sosyalist Devrimciler'den Sol-Sosyalist Devrimci grup, Bolşevikler ile ittifak kurup, Aralık 1917 Mart 1918 arasında Lenin hükümetinde Halk Komiserliklerinde mevkiler elde etmeyi başarmışlardır.³⁷⁷

Bolşeviklerin, Menşeviklerin, Sağ-Sosyalist Devrimciler, Sol-Sosyalist Devrimciler ve Anarşistlerin öne çıktığı siyaset sahnesinde Bolşeviklerin devrim sonrasında çok kısa zaman içerisinde siyasi tekel olmaları; bu tekelin emrinde iş gören istihbarat teşkilatı Çeka'nın direkt olarak Bolşevik Parti önderlerinin etki ve yönlendirmeleriyle hareket ediyor olduğu gerçeği; bütün bunlarla beraber, birinci kuşak Bolşeviklerden olan ve istihbarat teşkilatının başına getirilen Cerjinski faktörü üst üste konulduğunda Bolşevik Parti'nin istihbarat teşkilatı üzerindeki etkisi net olarak görülebilmektedir.

1918 yılı sonlarından itibaren Çeka hemen hemen bütün yönetim kollarına yayılmaya başlamıştır.³⁷⁸ 1919 yılına gelindiğinde Rusya'da iç savaş devam etmekte ve iç savaş Bolşevik Parti'yi merkeziyetçi anlayışı kuvvetlendirme ve hızlı karar alma konularında doğrudan etkilemektedir. Merkeziyetçi anlayış daha da kuvvetlendirilip yeni yönetim organları oluşturulmaya başlanırken Çeka başkanı Feliks Cerjinski'nin de bu yeni oluşturulan organların içinde, Ana Denetleme Komisyonu gibi çok kritik bir komisyonda görev alıyor olması son derece önemlidir.

Denetleme komisyonları, görevleri ve çalışma sahaları Çeka ve GPU gibi istihbarat teşkilatlarıyla örtüşen komisyonlar olduğu için, söz konusu istihbarat teşkilatlarıyla yakın temas halinde çalışmaktadır.³⁷⁹ Rus istihbarat teşkilatının da içinde erimeye başladığı merkeziyetçi devlet yapısı Bolşevik Devrimi'nin üzerinden yaklaşık bir buçuk sene geçtikten sonra bir sorun olarak ortaya çıkmaya başlamış, merkeziyetçi devlet yapısına karşı itirazlar yükselmiştir.

---

³⁷⁷ Hingley, **a.g.e.**, s. 118.

³⁷⁸ Carr, **Bolşevik Devrimi (1917-1923)**, s. 162. Carr'a göre bu durum yerel Sovyetlerde ve bazı merkez devlet dairelerinde, özellikle Adalet ve İçişleri Komiserliklerinde kin dolu bir kıskançlık yaratmaya başlamıştır. **a.g.e.**, s. 162.

³⁷⁹ **a.g.e.**, s. 198.

Parti içinde merkeziyetçilik sorunu, iç savaşın en şiddetli döneminde, Mart 1919'da toplanan sekizinci parti kongresinde ilk kez açıkça ortaya çıkmıştır. Kongre, Merkez Komite'nin tüm işlevlerini aralarında paylaşan üç yeni organ kurma yolunda belirleyici bir adım atmıştır. Bu kuruluşlardan ilki, adı ve niteliği bakımından, Ekim Devrimi arifesindeki kriz döneminde yaratılmış olan siyasi büroyu hatırlatan beş kişilik Politbüro'dur. Görevi, "ivedi meselelerde karar almak" ve Merkez Komitesi'nin on beş günde bir yaptığı toplantılarda hesap vermek olan Politbüro kısa zamanda, devlet aygıtı aracılığıyla uygulanan önemli siyasi kararların alındığı başlıca kuruluş haline gelmiştir. İkinci yeni kuruluş, haftada üç kez toplanacak ve "partinin örgütlenme çalışmasının tamamını yönetecek" olan yine beş kişilik "Örgütlenme Bürosu (Orgbüro)"dur. Üçüncüsü de, görevleri yeterince belirtilmemiş bir "sorumlu sekreter" ile beş "teknik yardımcı"dan meydana gelen bir "Merkez Komitesi Sekreterliği"dir.³⁸⁰ Bolşevik Parti her ne kadar daha önceki Parti Merkez Komitesi'nin görevlerini paylaştırıp "katı merkeziyetçilik" eleştirilerine Politbüro, Orgbüro ve Merkez Komite Sekreterliği yapılanmaları ile cevap vermeye çalışsa da uygulamada merkeziyetçi anlayış devam etmiştir.

Devlet yönetiminin istihbarat ayağına bakıldığında da istihbarat teşkilatının Bolşevik Parti'nin merkeziyetçi ve katı disiplin uygulayan siyasetinin güvenlik aygıtı olarak aynı merkeziyetçi ve disiplinli anlayışla görev yapmaya devam ettiği görülmektedir. İç savaşın sonuna doğru gelinmekte ve istihbarat teşkilatının anti-Bolşevik politik gruplar üzerindeki takip ve baskısı sürmekte, teşkilat, muhalif politik grupların Rusya sathında tüm *kray*, *guberniya* ve *uyezd*lerdeki³⁸¹ faaliyetlerinden merkezin haberdar edilmesi görevini ifa ederek merkezî kontrolün sağlanması işlevini yerine getirmektedir.

Çeka-Gizli Departmanı, İstihbarat Dairesi (Information Section of the Secret Division of the Cheka) tarafından elde edilen bilgilerle politik gruplara ilişkin olarak hazırlanan, 2 Haziran 1920 tarih ve 75 sayılı özet rapor da Rus istihbarat teşkilatının

---

³⁸⁰ **a.g.e.**, s. 182-183. Politbüro, Orgbüro ve Merkez Komite Sekreterliği arasında bir uyumsuzluk tehlikesi, içlerinden bazılarının aynı zamanda diğer iki kuruluşun birinin üyesi olmalarıyla önlenmiştir. **a.g.e.**, s. 183.

³⁸¹ *Guberniya* terimi Rusya'daki alt idari birimler için kullanılan bir terimken, *uyezd* (bir nevi kanton) terimi de *guberniyaların* içindeki daha küçük idari birimler için kullanılmaktadır. *Kray* terimi ise hem *guberniyaları* hem de *uyezdleri* kapsayan idari birimler için kullanılmaktadır.

Parti'ye muhalif politik unsurlar üzerinde ne tür bir çalışma yaptığını göstermekte, böylece hem parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin boyutunu hem de istihbarat teşkilatının Parti'nin merkezî kontrolü esas alan anlayışına ne şekilde hizmet ettiğini örneklemektedir. Bu özet rapor, *guberniyalardaki yerel Çeka* birimleri tarafından hazırlanmış ve belgede parantez içinde tarih ve sayıları da verilmiş olan ilk (ve muhtemelen çok daha detaylı bilgiler içeren) raporların bir ya da iki cümle ile özetlenmiş dökümüdür.

Çeka-Gizli Departmanı İstihbarat Dairesi'nin (The Information Section of the Secret Department of the All-Union Extraordinary Commission for Combating Counterrevolution and Sabotage) politik gruplara ilişkin özet raporunun başında Tver, İvano-Voznesensk, Çaritsin, Tomsk *guberniyaları* ve Ukrayna'daki Sol-Sosyalist Devrimciler, Menşevikler, Anarşistler ve karşı-devrimci diğer grupların faaliyetleri, birbirleriyle bağlantıları ve aktivitelerindeki etkinlik düzeyleri hakkında kısa bilgiler verilmektedir.³⁸² İstihbarat raporunun ilk bölümünde *guberniyalardaki* genel durumla ilgili bilgiler verildikten sonra bu sefer üzerlerinde istihbarat çalışmaları yapılmış olan politik gruplara ilişkin özet bilgiler bu siyasi grupların isimleri verilmek suretiyle ayrı ayrı başlıklar halinde vermeye başlanmıştır. İstihbarat raporunda ana başlıklar açılarak haklarında kısa bilgiler verilmiş olan siyasi gruplar şunlardır: Anarşistler, Ukrayna Komünist Partisi, Maksimalistler, Devrimci Komünistler, Sosyalist Devrimci Enternasyonalistler, Sol Sosyalist Devrimciler, Sosyalist Devrimci Parti'nin Azınlık Grubu ve Monarşistler. Raporun bu bölümünde, söz konusu siyasi grupların hangi bölgelerde daha aktif oldukları, yakın zamandaki gizli ve açık faaliyetleri, birbirleriyle kurmuş oldukları bağlantıları, yeraltı örgütlenmeleri, ajitasyon çalışmaları, işçi ve köylüleri kışkırtma çabaları hakkında özet bilgiler verilmekte ve bazı bölgelerde söz konusu siyasi gruplara üye kişilerin tutuklandığından da bahsedilmektedir.³⁸³

Raporun ilk bölümünde olduğu gibi bu bölümünde de, zikredilen özet bilgilerin hangi tarih aralıklarında düzenlenmiş istihbarat raporlarından özetlendiği bilgileri de parantez içinde verilmiştir. Bu bilgilerden, özet rapora konu istihbarat

³⁸² **RTSKhIDNI**, fond 5, op. 1, d. 2617, il. 1,2,4; Koenker, Bachman, **a.g.e.**, s. 29.

³⁸³ **RTSKhIDNI**, fond 5, op. 1, d. 2617, il. 1,2,4; **a.g.e.**, s. 29-30.

raporlarının çoğunun, ilgili siyasi grup üzerinde yapılan iki hafta ile iki buçuk aylık periyotlardaki istihbarat çalışmalarından derlendiği anlaşılmaktadır.

Raporun altında imzası bulunan isimler de *Çeka-Gizli Departmanı* Direktörü Latsis ve *İstihbarat Dairesi* Direktörü D. Kats olup³⁸⁴ ilk raporların önce *Daire* direktörü Kats'a ileildiği, bu ilk istihbarat raporlarının Kats'ın *Dairesince* özetlenip daha sonra da Latsis'in onayına sunulduğu görülmektedir.

Parti'ye muhalif neredeyse tüm unsurlar Rus istihbarat teşkilatının *kray, guberniya* ve *uyezdler*deki yerel birimleri tarafından Rusya sathında yakından takip edilmekte, siyasi karar alıcıları / merkezî otoriteyi bilgilendirilmek amacıyla düzenlenen raporlar hiyerarşi dâhilinde üst makamlara aktarılmak üzere hazırlanmaktadır. İstihbarat teşkilatının haklarında raporlar hazırladığı politik gruplar içerisinde Bolşeviklerin ya da Bolşeviklere yakın herhangi bir grubun yer almaması da Rusya'da parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerini bir başka açıdan ortaya koymakta, istihbarat teşkilatının ülke yönetimine hâkim pozisyonda olan siyasi partiye yönelik herhangi bir çalışma yapmadığı anlaşılmaktadır.

Parti güdümündeki istihbarat teşkilatının en ufak anti-Bolşevik hareketleri dahi raporlarlayabilecek imkân ve kabiliyete sahip olması Rus istihbaratının özellikle yerel birimlerinin toplumdaki taban hareketlerine olan hâkimiyetini de göstermektedir. Parti, saha hâkimiyeti avantajına sahip olan istihbarat teşkilatıyla tüm taban hareketlenmelerinden haberdar olabilmekte ve bu doğrultuda bir siyaset dizaynı imkânı da yakalayabilmektedir.

Bolşevik Parti'nin 1917 Devrimi'nden itibaren üzerinde durduğu temel konu disiplin ve disiplini korumak olmuştur. Bu disiplinin sağlanmasında, neredeyse yapılan her toplantıda Bolşeviklerin tarihi başarılarından ilham alınması ya da tarihi başarısızlıklardan ders çıkarılması şeklinde bir motivasyon sistematiği izlenmiştir. Rus istihbaratının son derece disiplinli bir çalışma sistematiğine sahip olmasında devrim sonrası Lenin ve devamında Stalin döneminde yerleşmiş olan katı devlet disiplini anlayışının da önemli etkisi vardır.

---

³⁸⁴ **RTSKhIDNI**, fond 5, op. 1, d. 2617, il. 1,2,4; **a.g.e.**, s. 30.

Bolşevik Parti disiplinini tehdit edebilecek bir olay, unutturulmuş olan 1921 işçi muhalefetinin ardından, Mart 1922'de toplanan onbirinci parti kongresinde yaşanmıştır. Kongre arifesinde, resmî politikayı eleştirenler, durumlarının sağlam olmadığını bildikleri için örgütlenmeye başlamışlar ve Komintern Yürütme Komitesi'ne (IKKI) bir çağrıda bulunarak yabancı komünistlerin desteğini sağlamak gibi bir fikre kapılmışlardır. "22'ler bildirisi" diye bilinen çağrı, muhalefetin eleştirilerini, o dönemde üyelerinin yarısının mensup olduğu eski işçi muhalefetini hatırlatan bir ifade ile uzun ve ayrıntılı bir şekilde dile getirmiştir.³⁸⁵ "22'ler bildirisi" ile ilgili olarak sert bir reaksiyon gösterilmesi taraftarı olan isimlerin başında Rus istihbarat teşkilatının başındaki isim Feliks Cerjinski gelmektedir. "22'ler bildirisi" olayı Bolşevik Parti öneri ve kararlarına muhalefet edenlere karşı Rus istihbaratının ne kadar refleksif hareket ettiğini örneklemekte ve parti-istihbarat teşkilatı ilişkisini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Onbirinci kongre 22'ler bildirisiyle ilgili ciddi bir tavır almış ve Cerjinski, Zinovyev ve Stalin'den meydana gelen bir komisyon, 22 üyeyi bir fraksiyon kurmakla suçlamakta hiçbir güçlük çekmemiş ve beş üyenin, Kollontay, Şliyapnikov, Medvedev, Mitin ve Kuznetsov'un partiden atılmalarını önermiştir. Kongre bu rapora dayanarak, nispeten az tanınmış son iki üyenin, Mitin ile Kuznetsov'un partiden atılmasına karar vermiş ve diğer üçü hakkındaki atılma kararını ertelemiştir.³⁸⁶ Burada kritik nokta Çeka başkanı Cerjinski'nin bu önemli karara imza atan üç kişilik komisyonun içinde olması ve Çeka GPU'ya ve sonrasında OGPU'ya dönüştükten sonra da birlikte çalışacakları Stalin ile ortak çalışma pratiği kazanıyor olmasıdır. Hem Lenin hem de Stalin döneminde istihbarat teşkilatının başında bulunan Cerjinski'nin her iki liderle de partide uyumlu çalışabiliyor olması da parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinde sorunsuz bir süreç geçirilmesini sağlamıştır.

Onbirinci kongre ayrıca, parti denetleme komisyonları için yeni bir tüzük kabul etmiş ve soruşturma komisyonlarının faaliyetlerinin denetleme komisyonları tarafından devam ettirileceğini bildirmiştir. Bu da, 1921-22'deki tasfiyenin tek bir

---

³⁸⁵ Carr, **Bolşevik Devrimi (1917-1923)**, s. 195.

³⁸⁶ a.g.e., s. 196.

harekât olmaktan çıkıp sürekli uygulanmasını gerektirmektedir.³⁸⁷ Onbirinci kongrenin toplanmasından yaklaşık bir ay önce, 1922 yılının Şubat ayı başında Çeka lağvedilerek yetkileri GPU'ya devredilmiş durumdadır.

Bir yıl sonra yapılan kongrede merkez denetleme komisyonlarının görevlerinin artırıldığıının bildirilmesi de bu noktada önemlidir:

“Çalışmamızı, faaliyetleri gereği, denetleme komisyonlarıyla sıkı bir temas halindeki kuruluşlarla birlikte düzenledik: bunlar adli organlarla GPU'ya bağlı organlardır. Parti üyeleri zaman zaman mahkemelerde yargılanıyorlar ya da GPU'nun eline düşüyorlar. Bu maksatla Yargıtay ile temas kurduk. Bir yoldaş mahkemede suçlandı mı Yargıtay bizi haberdar ediyor... Aynı şekilde GPU ile de temas kurduk. GPU'da kendi soruşturmacımız bulunacak şekilde hallettik meseleyi; bir komünistle ilgili herhangi bir dava açıldı mı, bu kişi o davaya denetleme komisyonunda görevli soruşturmacı sıfatıyla bakıyor.”³⁸⁸

Meselenin bu şekilde halledilmesi iki tarafın da işine gelmiştir. GPU böylece Parti'nin doğrudan doğruya desteğini sağlamıştır. Parti denetleme komisyonu, kendi işinin takibi için GPU'nun yardımını talep edebilecektir.³⁸⁹ Bu uygulama Rusya'da parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin ne kadar aleni olduğunu da göstermektedir. Parti üyelerinin mahkemelerde yargılanmaları sırasında parti Yargıtay ile temas edebilmekte, bununla da yetinilmemekte, benzer bir sistematik GPU ile de kurulmaktadır. Öyle ki Parti, GPU içerisinde kendi soruşturmacısını bulundurabilmektedir. Böylelikle Rusya'da parti-istihbarat teşkilatı ilişkileri sadece siyasete müdahale boyutuyla değil yargıya müdahale boyutuyla da kendini göstermektedir.

3. Politize Yapı ve Parti Koruyuculuğu

Rusya'da parti-istihbarat teşkilatı ilişkileri değerlendirilirken dikkatlerden kaçmaması gereken en önemli noktalardan biri de Çeka'nın ve Çeka lağvedildikten sonra yerine kurulan GPU'nun *iş yapma* pratiği ve anlayışının parti-istihbarat teşkilatı ilişkileri açısından farklılık arz ediyor olmasıdır.

³⁸⁷ a.g.e., s. 197-198.

³⁸⁸ Dvenadtsatyi S"ezd Rossiiskoy Kommunističeskoj Partii (Bol'şevikov), 1923, s. 221-222'den aktaran Carr, *Bolşevik Devrimi (1917-1923)*, s. 198.

³⁸⁹ Carr, *Bolşevik Devrimi (1917-1923)*, s. 198.

Çeka özellikle, parti dışındaki düşmanlarla uğraşırken; Çeka lağvedildikten sonra Çeka'nın yerini alan GPU'nun ise, aralarında Parti'ye bağlı muhalif üyelerin sayısının artık gittikçe artmaya başladığı tüm rejim düşmanları ile uğraştığı görülmektedir. Çeka GPU farkı, kurumun yapısındaki herhangi bir değişiklikten değil, Parti'nin Sovyet devleti içinde siyasi bir tekel kurmuş olmasının politika sahnesinde yarattığı değişiklikten kaynaklanmaktadır. Artık partiye sadakatsizlik ile devlete ihaneti birbirinden ayırdetmek büsbütün güçleşen bir hal almış durumdadır.³⁹⁰

Bununla birlikte Çeka'dan GPU'ya geçişte teşkilatın çekirdek yapısında fazla değişiklik olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak parti değişmekte ve daha da otoriterleşmektedir. Bolşevik Parti, devlet içinde bir siyasi tekel kurmaktadır ve bu durum Parti'nin belirlediği risk unsurlarındaki değişikliklerle doğru orantılı olarak istihbarat teşkilatının faaliyetlerine de yansımaktadır. İstihbarat teşkilatının *hedef unsurları* Parti politikalarına göre değişip çeşitlenmektedir.

Onbirinci kongre sona erdikten sonra Bolşevik Parti tarihinde dönüm noktaları olarak nitelenebilecek iki önemli olay meydana gelmiştir. Bunların ilki Stalin'in parti genel sekreteri olması; diğeri de Lenin'in, Stalin'in genel sekreterliğe gelişinden yaklaşık iki ay sonra felç geçirmesidir.

Onbirinci kongreden hemen sonra Merkez Komitesi, sekreterlikte yeni bir örgütlemeye gitmiştir. 4 Nisan 1922 tarihli Pravda bu haberi baş sayfasında vermiş, haberde Rusya Komünist Partisi onbirinci kongresi tarafından seçilmiş Merkez Komitesi'nin, Merkez Komitesi Sekreterliği'ne Stalin (Genel Sekreter), Molotov ve Kuybişev'i atadığını duyurmuştur. Bu atamada tek yenilik, üç eşit sekreter yerine, Merkez Komitesi'nde bir genel sekreter ile iki yardımcı sekreterin yer almasıdır.³⁹¹ Bu durum Stalin'in parti içindeki gücünün ne kadar arttığının da bir göstergesidir.

Bu noktada Stalin ile Rus istihbarat teşkilatı arasındaki bağlantıyı da sorgulamak yerinde olacaktır. Lenin'in fiziksel sorunlar yaşamaya başlamasıyla, Lenin sonrasında istihbarat teşkilatının da destekleyeceği ve uyumlu çalışabileceği

---

³⁹⁰ a.g.e., s. 198.

³⁹¹ Carr, **Bolşevik Devrimi (1917-1923)**, s. 198-199.

bir liderin istihbarat teşkilatınca hazırlanıp hazırlanmadığı ya da Stalin'in Rus istihbarat teşkilatıyla organik bir bağının olup olmadığı, ispatı zor ancak sorulması gereken sorulardır. Stalin'in bir dönem Çarlık dönemi istihbarat teşkilatı Okrana'da görev almış olduğunu savunan tez kuvvetli bir tezdır ve Stalin muhtemelen devlet yönetiminde istihbarat teşkilatının desteğinin devlet başkanı için ne kadar önemli olduğunun da farkındadır.

Hingley'e göre Stalin, Çeka birliğinin / loncasının / cemiyetinin bir üyesidir.³⁹² Hingley haklıysa, Stalin'in Lenin sonrası liderlik için istihbarat teşkilatınca desteklenmiş olabileceğine dair ispatlanması zor bir iddia da ortaya atmak mümkündür.

1923'ün yazında ve sonbaharında yeniden başlayan şiddetli tartışmalar bu kez sadece Bolşevik Parti'yi değil, devleti de denetlemeyi hedef alan açık bir iktidar mücadelesine bürünmüştür. Bizzat Lenin, parti ile devleti, öylesine birleştirmiştir ki artık bunları birbirinden ayırdetmek mümkün değildir.³⁹³ Parti ve devlet arasında gerçekleşen bu bütünleşmeden ülkenin istihbarat teşkilatı da etkilenmiştir. Çeka ve Çeka'nın halefi olan GPU ve OGPU gibi teşkilatlar da, yukarda örneklendirildiği gibi Bolşevik Parti ile fazlasıyla özdeşleşmiş bir yapı arz etmeye başlamışlar, bu özdeş yapı beraberinde parti üyelerinin hem siyasette hem yargıda istihbarat teşkilatı tarafından koruyup kullandığı bir pratik ortaya çıkarmıştır.

1923 yılından itibaren Stalin Rusya'da adım adım kendi yönetimini kurmuş, partiyi ele geçirmiş ve devleti gizli haberalma örgütü yardımıyla yönetmeye başlamıştır. Bunda Lenin'in 1922'de geçirdiği rahatsızlıktan 1924'teki ölümüne değin yönetimden fiilen uzaklaşmasının büyük etkisi olmuştur. Stalin 1920-1928 arasında parti içi muhalefeti tasfiye etmiş ve Orta Asya'da Sovyet iktidarını adım adım kurmuştur. Kasım 1923'ten başlayarak SSCB'nin dış politikası tek elden yönetilmeye başlanmıştır.³⁹⁴ Stalin'in partiyi ele geçirip istihbarat teşkilatı güdümünde ülkeyi yönetmesinin eşzamanlı olması, parti ve istihbarat teşkilatının

---

³⁹² Hingley, **a.g.e.**, s. 134.

³⁹³ Carr, **Bolşevik Devrimi (1917-1923)**, s. 199.

³⁹⁴ Tellal, **a.g.m.**, s. 314.

birbirini doğrudan, hatta zorunlu olarak etkileyen bileşenler olduğunu da göstermektedir.

Lenin döneminde her ne kadar Lenin'in üstün liderlik vasıfları ülke yönetiminde başat sürükleyici faktör olsa da bu dönemde Bolşevik Parti de parti vasıflarıyla ülke yönetiminde söz sahibidir. Ancak Lenin'in ölümü sonrasında Stalin'in güç kazanmaya başladığı süreçte parti etkisi yerini yavaş yavaş Stalin'in otoriter yönetim anlayışına bırakmaya başlamış, buna paralel olarak da parti-istihbarat teşkilatı ilişkisi Stalin-istihbarat teşkilatı ilişkisine doğru evrilmiştir. Söz konusu otoriter anlayışın doğrudan etkileri istihbarat teşkilatında da görülmeye başlamıştır ancak bu organik bağın net bir şekilde ortaya çıkması için Stalin'in temizlik hareketinin başlayacağı 1930'lu yılları beklemek gerekecektir.

Çeka'nın devamı olan GPU ya da OGPU gibi bir yapı Sovyet sistemi içerisindeki pek çok organizasyondan sadece biridir ve bu yapı Stalin'in gücünü artırmaya başladığı süreçte Stalin tarafından ustalıkla ve hızlı bir şekilde manipüle edilmiştir. Hingley'e göre siyasi polis gücünün rolü totaliter bir diktatörün yeni yeni ortaya çıkmaya başladığı dönem için kaçınılmaz olarak hayâtî derecede önemlidir.³⁹⁵ İlerleyen yıllarda OGPU'nun üzerinde yasal sınırlamalar etkisini yitirmeye başlayınca OGPU, Stalin ve Stalin'in muhalifleri arasındaki parti içi mücadelelerin içine çekilecek³⁹⁶ bu da yine Rusya'da parti-istihbarat teşkilatı ilişkisinin somut örneklerini oluşturacak tarihsel olayların yaşanmasına sebep olacaktır.

Rus istihbarat teşkilatı, karşı-devrimci ve anti-Bolşevik tüm unsurların etkisiz hale getirilmesi görevi dışında, saha hâkimiyetini kullanarak, Bolşevik Parti'nin devlet yönetiminde kullanabileceği tüm detaylı ve işe yarar bilgileri toplayarak Parti'nin siyasi karar alıcılarını raporlamakla da yetkilendirilmiş bir istihbarat organizasyonudur.

Bolşevik Parti Çeka'yı, genel kamu yönetimi denetimi ve özellikle ekonomik etkinlikleri yönetmek amacıyla, yeni devletin girişimlerine eşlik eden kararların

---

³⁹⁵ Hingley, **a.g.e.**, s. 134.

³⁹⁶ Zickel (Ed.), **a.g.e.**, s. 758.

uygulanması için de önemli bir araç olarak kullanılmaktadır.³⁹⁷ Çeka İstihbarat Dairesi'nin çeşitli şehirlerdeki ekonomik ve politik durumla ilgili olarak hazırladığı 6-7-8 Ocak 1922 tarih 6/244 sayılı ve “çok gizli” ibareli istihbarat raporu,³⁹⁸ Çeka'nın, kamu yönetiminin ve ülkedeki ekonomik etkinliklerin denetimini ne şekilde gerçekleştirdiğine ilişkin çok önemli bilgiler içermektedir. Bolşevik Parti üst düzey yetkililerine ve ilgili siyasi karar alıcılara sunulmak üzere hazırlanan ve 33 kopya halinde dağıtım yapıldığı anlaşılan istihbarat raporu Rusya'nın farklı *kray, guberniya ve uyezdl*lerinden intikal eden ve her biri kendi bölgesiyle ilgili bilgiler içeren raporların *Merkez Guberniyalar* ana başlığı altında derlenerek özetlenmiş halidir. Rapor ayrıca ülkenin üst düzey siyasi karar alıcılarını bilgilendirme amaçlı hazırlanmış olmasıyla da istihbarat teşkilatının Rusya'da merkezî kontrolün sağlanmasına ne şekilde yardımcı olduğunu da kanıtlar bir içeriğe sahiptir.

Çeka İstihbarat Departmanı Başkanı Bortnovski ve Çeka Devlet İstihbaratı Departmanı / Durum İstihbaratı Şubesi Başkanı Kudiyakov tarafından hazırlanan ve Çeka İstihbarat Departmanı Sekreteri Falakin imzasıyla dağıtım yapılan istihbarat raporunun dağıtım listesindeki isimlere bakıldığında 1 numaralı kopyanın Lenin, 2 numaralı kopyanın Stalin, 3 numaralı kopyanın Troçki, 5 numaralı kopyanın Cerjiski, 7 numaralı kopyanın Menzinski ve Yagoda, 12 numaralı kopyanın Çiçerin ve Litvinov, 17 numaralı kopyanın Radek, 18 numaralı kopyanın Kalatov, 23 numaralı kopyanın Peters, 25 numaralı kopyanın (Kuzey Kafkasya Askerî Bölgesi Rostov Komitesi'ne iletilip okunması için) Vorosilov, 27 numaralı kopyanın (Messing aracılığıyla) Zinovyev'e³⁹⁹ gönderildiği dikkat çekmektedir.

Resmî yazışmalardaki dağıtım listelerinin yazımında hiyerarşiye riayet edilme şartı olduğu da göz önünde bulundurulduğunda bu dağıtım listesi Rus istihbarat teşkilatının Bolşevik Parti'nin hangi siyasi karar alıcılarına öncelik verdiği ya da Rus güvenlik bürokrasisinde hiyerarşinin nasıl şekillendiği konusunda da önemli ipuçları vermektedir. Çeka başkanı Cerjinski'nin raporun dağıtım listesinde 5. sırada yer alması istihbarat teşkilatının ve başkanının devlet hiyerarşisinde kendisini nerede gördüğünü de göstermektedir. Cerjinski, isimleri ilk üç sırada yer alan Lenin, Stalin

³⁹⁷ Skocpol, **a.g.e.**, s. 401.

³⁹⁸ **RTSKhIDNI**, fond 5, op. 1, d. 2627, II.31.32,35, 35ob; Koenker, Bachman, **a.g.e.**, s. 32-35.

³⁹⁹ **RTSKhIDNI**, fond 5, op. 1, d. 2627, II.31.32,35, 35ob; **a.g.e.**, s. 34-35.

ve Troçki'den bir sıra sonra listede konumlandırılmıştır ve bu sıralama, devletin işleyişinde güvenliğe ve istihbarat teşkilatına verilen önem ve önceliğin önemli bir göstergesidir.

Dağıtım listesinde Komünist Parti'nin kilit isimlerinin yer alması ve Komünist Parti'nin Oblast, Türkistan, Belarus, Ukrayna ve Sibirya'daki komitelerine de istihbarat raporunun gönderilmiş olması Rusya'da parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin iç içeliğini kanıtlayan bir başka uygulamadır. Ayrıca, dağıtıma gönderilen 32 ve 33 numaralı kopyaların Çeka İstihbarat Departmanı'nda iki dosya olarak tutulacak olması da Rus istihbaratının raporların arşivlenmesi işleminde çift kopya sistematiğiyle çalıştığını kanıtlaması açısından önemlidir.

Raporda her *guberniyadan* gelen raporun tarih ve sayısı parantez içinde örneğin “Kursk *Guberniyası*, politik istihbarat özeti, 5 Ocak, sayı 5” ya da “Smolensk *Guberniyası*, politik istihbarat özeti, 5 Ocak, sayı 139” şeklinde belirtiliyor olmakla birlikte; özetlenen rapor ya da özetlenen rapor içerisindeki bir bilginin detaylı dökümü daha önceden herhangi bir siyasi karar alıcıya ya da istihbarat görevlisine gönderilmişse bu gönderime dair bilgi de örneğin “kopya Kinçuk'a gönderildi” ya da “kopya yoldaş Zalutski'ye gönderildi” şeklinde yine parantez içi kısa bilgi notlarıyla belirtilmektedir. İstihbarat raporunun ilk yan başlığında da dikkat çeken nokta Moskova *Guberniyası*'na dair bilgilerin Moskova Çekası'nın bölgeye ilişkin raporundan özetlenmiş bir içeriğe sahip olması ve bu rapordan önemli görülen maddelerin özet istihbarat raporunda yer bulmasıdır. Diğer *guberniyalardan* gelen ana raporların da önemli görülen maddeleri ana rapordaki esas madde numarası değiştirilmeden ve hangi maddedeki bilginin kiminle paylaşıldığı bilgisi de mükerreren verilerek istihbarat raporunda yer bulmuştur.

Çeka'nın 6-7-8 Ocak 1922 tarih 6/244 sayılı ve “çok gizli” ibareli bu istihbarat raporu hangi ekonomik ve siyasi konu ve durumların Rus istihbaratının ilgi alanına girdiğini ve Rus istihbarat teşkilatı Çeka'nın hangi Bolşevik Parti üyelerini hangi konularda ve ne şekilde bilgilendirdiğini ortaya koyuyor olması açısından önem arz etmektedir.

Söz konusu istihbarat raporunda; *guberniyalardaki işyerlerinin, fabrikaların durumu ve performansı, işçilerin maddi durumu ve moral motivasyonu, bölge halkının genel moral durumu, sendikaların çalışma performansları, genel sağlık hizmetlerinin işleyişi, piyasa ekonomisine dair veriler, malların niteliği, kalitesi, gıda dağıtımı, piyasadaki genel fiyat hareketleri, toplanabilen ya da toplanamayan vergilere ilişkin veriler, askerî birliklerin durumu, halkın sosyal yardımlaşma faaliyetleri ve seferberlikte gösterdiği başarılar, denizcilik yoluyla yapılan ticari aktiviteler, isyana meyilli gruplara ve eşkıyalık, çetecilik faaliyetlerine ilişkin özel bilgiler, tarımsal faaliyetlerin durumu, bazı bölgelerde köylünün tarıma ilişkin düzenlemelere gösterdiği tepkiler, yetimhanelerdeki uygulamalar, karşı-devrimcilerin köylüler arasındaki ajistasyon ve propaganda faaliyetleri ve özellikle köy öğretmenlerinin bu tip ajistasyona meyilemeye başlamaları, *uyezdlerde* köylüye sunulan eğitim ve sağlık hizmetlerinin durumu, bazı bölgelerde yaşanan kıtlıktan kaynaklanan sorunlar gibi pek çok farklı konuda önemli bilgiler yer aldığı görülmektedir.⁴⁰⁰*

Bu haliyle Rus istihbarat teşkilatı Çeka, Rusya sathında tüm işçi ve köylülerin ya da siyasi grupların ve güvenlik riski oluşturan risk gruplarının, gerek siyasi, gerek ekonomik gerekse askerî nitelikli tüm faaliyetlerini yakından takip eden ve bu konularda elde ettiği tüm bilgi ve haberleri derleyerek istihbarat oluşturan, bu anlamda çok geniş bir *haber ve bilgi ağına* sahip bir istihbarat teşkilatı görüntüsü vermektedir. İstihbarat teşkilatının ayrıca Bolşevik Parti'nin üst düzey siyasi karar alıcılarıyla da sürekli koordinasyon halinde olduğu görülmektedir. Tüm bu özellikleriyle Rus istihbarat teşkilatının kompakt ve etkili bir istihbarat teşkilatı olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır. Kompakt yapısıyla Çeka, rejimin ve dolayısıyla da Komünist Parti'nin önemli önceliklerinden biri olan toplum üzerindeki hâkimiyet ve kontrolün sağlanması amacı doğrultusunda Parti'nin belki de en önemli aygıtı hüviyetine sahiptir.

Sovyetler Birliği temel olarak kontrollü bir toplumu simgelemiş ve bu durum çok geniş ve kapsamlı bir kontrol yapısını gerekli kılmıştır. Genel kontrol mekanizmasının odak noktasını Sovyet Komünist Partisi (Bolşevik Parti)

⁴⁰⁰ **RTSKhIDNI**, fond 5, op. 1, d. 2627, II.31.32,35, 35ob; Koenker, Bachman, **a.g.e.**, s. 32-34.

oluşturmuştur. Merkezileştirilmiş kontrol sisteminin kaybolmaya başlamasının istikrarsızlığa yol açacağı görüşü hâkim olmuştur. Sovyetlerin kontrol mekanizması, aynı zamanda Rusya'da, Sovyet istihbarat ve iç-dış güvenlik sisteminin içerisine oturduğu çerçeveyi, iskelet yapıyı oluşturmaktır.⁴⁰¹ Bolşeviklerin devlet iktidarı talebinin mantığı, bu talebin sürdürülmesi ve ilerletilmesi için vermek zorunda oldukları mücadelenin koşulları göz önünde bulundurulduğunda, onları kamu-yönetmel ve askerî örgütleri yeniden inşa etmeye ve Parti içinde daha merkezileşmiş bir disiplini uygulamaya yöneltmiştir.⁴⁰² Kamu-yönetmel ve askerî örgütlerin yeniden inşa sürecinde Rus istihbarat teşkilatı da yer bulmuştur.

Çeka, zorunlu ya da olası kabul edilen devrim karşıtı faaliyetlerle ne pahasına olursa olsun mücadele etmekle yükümlü, özel ve özerk yönetimli bir devlet dairesi olarak Ekim Devrimi'nden hemen sonra örgütlendirilmiş, silahlı Çeka birimleri, Sovyet otoritelerinin ya da sıradan Parti üyelerinin değil, sadece Parti merkezindeki liderlerin denetimine bağlı olmuştur.⁴⁰³ Çeka politize olmuş bir istihbarat teşkilatıdır ve Çeka mensupları da Komünist Parti koruyuculuğu gibi bir misyon üstlenmişlerdir.⁴⁰⁴

Özel ve özerk yönetimli bir devlet dairesi olarak yapılandırılmış olması, bununla birlikte sıradan parti üyelerinin de üzerinde sadece Parti'nin lider kadrolarıyla irtibatlı olup bu kadrolardan emir alması Rus istihbarat teşkilatının devlet içerisinde üst düzey öneme sahip bir organizasyon olduğunu göstermektedir. Rus istihbarat teşkilatı devlet parti bütünleşmesi içerisinde yukarıda görüldüğü gibi özellikle istihbarat teşkilatının başındaki isim olan Cerjinski kanalıyla denetimsel ve karar uygulayıcı bir takım görevler de üstlenmiştir. Tüm uygulamalar şunu göstermektedir ki Rusya'da parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin yoğun ve iç içe geçmiş olması hem partiyle devletin ayrılmaz bir bütün haline gelmesinden kaynaklanan yapısal durumun zorunlu bir sonucu olarak, hem de Cerjinski gibi üst düzey istihbarat mensuplarının aynı zamanda fiilen ve açık bir şekilde siyasi karar alıcı ve parti politikası uygulayıcısı olmalarının sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

---

⁴⁰¹ Atay, **a.g.m.**, s. 316-317.

⁴⁰² Skocpol, **a.g.e.**, s. 400.

⁴⁰³ **a.g.e.**, s. 401.

⁴⁰⁴ Pringle, **Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence**, s. 105.

D. DEĞERLENDİRME

Türk ve Rus istihbaratına bu çalışmada incelenen dönem olan 1900-1925 tarih aralığında parti-istihbarat teşkilatı ilişkileri bağlamında bakıldığında üst düzey istihbarat teşkilatı mensuplarının siyasi karar alıcıların ülke güvenliğini önceleyen kararlar almasında ve güvenliğe ilişkin karar alma süreçlerinde etkili ve aktif oldukları; bununla birlikte Türkiye ve Rusya'daki idari yapı ve rejimlerin de istihbarat teşkilatının işleyişinde etkili olduğu görülmektedir.

Rus istihbaratı Bolşevik Parti önderliğinde, Bolşevizm ideallerini hayata geçirmeye çalışan idari yapı ve siyasi iktidara bağımlı bir gelişim süreci takip ederken; Türkiye örneğine bakıldığında da İttihat ve Terakki Partisi yönetimi döneminde parti anlayışı ve partinin idari yönetim biçiminin istihbarat teşkilatının yapısını, kadrosunu ve faaliyetlerini etkilediği görülmektedir. Ancak buradaki fark Rusya'da Bolşevik Parti'nin istihbarata etkisinin kurumsal anlamda kesintiye uğramadan devam etmesi, Türkiye'de ise İttihat ve Terakki Partisi'nin kapatılmasıyla söz konusu kurumsal etkinin istihbarata yansımalarının sekteye uğramasıdır. Bu süreçte Türkiye'de İttihatçılar yeraltı faaliyetlerine yönelmişler ve istihbarata etkileri direkt kurumsal kanalla değil yeraltı çalışmaları ve gayriresmi bağlantılarıyla Anadolu'daki bağımsızlık mücadelesine destek şeklinde olmuştur.

Gerek İttihat ve Terakki Partisi ve İttihatçılar gerekse de Bolşevik Parti ve Bolşevikler, her iki parti organizasyonu da Türk ve Rus istihbaratının XX. yüzyılın ilk çeyreği ve devamındaki tarihsel seyrinde pratik ve düşünsel anlamda etkili olmuşlardır. Rus istihbarat tarihinde Bolşevik, Türk istihbarat tarihinde İttihatçı etki net ve somuttur.

İttihat ve Terakki Partisi'nin feshedilmesi ve parti feshedildikten sonra İttihatçıların ya diğer parti organizasyonları içerisine dağılmaları ya da yeraltına inmeleriyle Türk istihbaratındaki İttihatçı etki kısmen sekteye uğrasa da azalmamış, tam tersine İttihatçılar 1908 Devrimi öncesi yeraltı pratiklerine benzer bir pratiği daha yaşayarak istihbarat sahasında tecrübe kazanmaya devam etmişlerdir. Rus istihbaratında ise Bolşevik Parti uzun yıllar varlığını devam ettirdiği ve Bolşevik

Devrim sonrası yıllarda devlet yönetiminde Parti, ağırlığını her geçen yıl daha da artırdığı için parti-istihbarat teşkilatı ilişkisi sekteye uğramadan devam etmiştir.

Türk ve Rus istihbaratının gelişiminde parti-istihbarat teşkilatı ilişkisi, Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının içinde konumlandıkları siyasi yapılarla ilintili olmanın yanında teşkilatların örgütlenme yetenekleriyle de doğru orantılı bir seyir izlemiştir. İstihbarat mekanizmasının minimum hatayla, düzenli ve sağlıklı işleyişi önemli bir örgütlenme yeteneği gerektirmektedir. Bununla birlikte söz konusu mekanizmanın bürokratik altyapısı sağlam bir devlet geleneği ve düzeni içerisinde konumlanmış olması da istihbarat mekanizmasının daha işlevsel ve sağlam bir yapıya bürünmesini sağlayan temel faktörlerdendir. Rus istihbarat teşkilatları da Türk istihbarat teşkilatları da, hızlı ve üst düzey örgütlenme yeteneklerine sahip olduklarından; bunun yanında, güçlü devlet geleneğinin yerleşmiş olduğu siyasi yapılar içerisinde konumlanmış olduklarından ve gelişim ve değişimlerini bu güçlü devlet geleneğine dayalı siyasi çatının altında yaşadıklarından dolayı güçlü ve sağlıklı bir genetik yapıya sahiptir.

Tarihsel gelişim ve değişim sürecine bakıldığında Türk istihbaratının İttihat ve Terakki döneminde Teşkilat-ı Mahsusa ile ilk kurumsal yapılanmasına gitmiş olduğu ve Türklerde böylelikle istihbarata kurumsal bir önem ve değer atfedilmeye başlandığı görülmektedir. İttihat ve Terakki Partisi politikaları istihbarat teşkilatının faaliyetlerini doğrudan etkilemiş, Parti'nin lobi faaliyetleri istihbarat teşkilatının başındaki ismi değiştirebilecek kadar güçlü olabilmiştir. İttihat ve Terakki dönemi sonrasında, Türk Milli Mücadelesi döneminde İttihat ve Terakki'nin artık kurumsal etki imkânı kalmasa da İttihatçılar Türk istihbarat teşkilatları içerisinde aktif görevler üstlenerek rol almaya devam etmişlerdir. Bu noktada Parti etkisinin Türk istihbaratında dolaylı olarak da devam ettiği söylenilebilir. Türkiye'de yeni rejimin kurulmasıyla birlikte devlet demokratik bir hukuk devleti hüviyeti kazanmaya başlamış ve partinin istihbarat teşkilatına hâkim olduğu İttihat ve Terakki Partisi dönemi parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin iç içe olduğu yapı ortadan kalkmıştır.

Rusya'da ise devlet hâkimiyetinin gücüne ve ülkede uygulanan politikaların seyrine bağlı olarak Rus istihbaratının tarih boyunca yükseliş ve düşüş süreçlerini yaşamış olduğu görülmektedir. Rus istihbaratının en önemli yükseliş dönemi

Sovyetler Birliği d6nemidir. Totaliter bir devlet olarak Sovyetler Birliği'nde siyasi iktidarın uyguladığı politikalar doğrultusunda istihbarat teşkilatının etkinlik ve faaliyet alanı da değişiklik g6stermiştir. Siyasi iktidarın g6ç algısı çerçevesinde istihbarat teşkilatına rejimin hem içten hem de dıştan koruma yetkisini kullanacak olanaklar sağlaması dikkat çekicidir. Gerek yayılmacı, emperyalist bir devlet olduğu d6nemde, gerek Sovyet totaliterizmi d6neminde iktidar, tehdit algısında aşırı hassasiyet sergilerken istihbarat teşkilatının kamuoyu nazarında muktedir bir kurum olduğu imajını oluşturmuştur. Siyasi iktidarların rejim karakterindeki değişmelere uygun olarak istihbarat teşkilatı zaman zaman kurumsal ve yasal anlamda değişimlere maruz kalmış, rejimlerin k6kl6 değişimi sırasında diğer devlet kurumları gibi istihbarat teşkilatlarının da stat6 ve biçim değişiminde sancılı s6reler yaşanmıştır.⁴⁰⁵

T6rkiye'de parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin varlığının kanıtlarına daha çok kişiler 6zerinden ulaşılabilirken Rusya'da parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin varlığının kanıtlarına hem kişiler 6zerinden hem de partiyle devletin pratikte bir b6t6n olduğu siyasi yapının ve kamu-y6netsel sistemin yapısal 6zellikleri 6zerinden ulaşılabilmektedir. Bu bağlamda T6rkiye'de de Rusya'da da parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin var olduğu ve yoğun olduğu, bununla birlikte Rusya'daki parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerini siyasi yapı içerisinde net bir şekilde g6zlemlemenin m6mk6n olduğu, T6rkiye'deki parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerini ise siyasi yapı içerisinde (kanıtlarıyla beraber) tespit etmenin kolay olmadığı yorumunu yapmak m6mk6nd6r.

Rusya'da Bolşevik rejimin yerleşme s6reci tamamen Bolşevik Parti'ye bağlı olduğundan istihbarat teşkilatı t6m parti politikalarından etkilenmiş ve bu etkiler doğrultusunda değişip gelişmişken; T6rkiye'de de İttihat ve Terakki Partisi d6neminde istihbarat teşkilatı Parti'nin yoğun etkisi altında kalmış fakat sonrasında T6rk Bağımsızlık Savaşı s6reci ve devamında T6rkiye'deki istihbarat teşkilatları 6zerinde herhangi bir parti baskısı ya da y6nlendirmesi g6r6lmemiştir.

T6rk ve Rus istihbarat tarihi açısından 6ne çıkan bir başka gerçeklik ve ulaşılabilir genelleme de, gerek İttihatçıların gerekse de Bolşeviklerin, T6rk ve Rus

---

⁴⁰⁵ Ali Asker, "*Rusya Federasyonu İstihbaratında D6n6ř6m*", Sait Yılmaz (Ed.), **İstihbarat Bilimi**, Kripto Yayınları, Ankara, 2013, s. 30.

İmparatorlukları'nın istihbarat yapılanmalarının belirgin ve güçlü baskısı altında açık ve gizli siyasi faaliyetlerini yürütmüş olmaları ve bu yüzden de kendilerine has istihbarat anlayışları geliştirmiş olmalarıdır. XX. yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Abdülhamid'in Yıldız İstihbarat Teşkilatı'nın İttihatçıları baskılamaya çalışmasına benzer şekilde, Rus İmparatorluğu'nda da Çar'ın istihbarat teşkilatı Okrana'nın devrimci gruplar ve dolayısıyla da Bolşevikler üzerinde baskı uyguladığı görülmektedir. Türk ve Rus istihbaratının düşünsel temelini oluşturan *İttihatçı istihbarat anlayışı* ve *Bolşevik istihbarat anlayışı*, oluşum süreçlerinin başlangıç safhalarını baskıcı yönetim altında geçirmeleri açısından benzerlik göstermektedir. İttihatçılar da Bolşevikler de ülkelerinin istihbarat teşkilatlarının hedefi konumundadır ve tüm faaliyetlerini, *hedef grup* konumunda olmalarının ve istihbarat teşkilatınca yakından takip edildiklerinin bilincinde olarak gerçekleştirmişlerdir. Bolşeviklerde ve İttihatçılarda gizlilik nosyonuna büyük önem verilmesi, Bolşevik hareketin ve İttihatçı hareketin Çar ve Padişah baskısı altında, Çar'ın ve Padişah'ın istihbarat teşkilatlarına karşı alınan tedbirlerin doğal sonucu gibi görünmektedir. Bu baskılanma sürecinde İttihatçılar da Bolşevikler de gizli örgütlenme pratiklerini geliştirmişlerdir.

İttihatçı istihbarat anlayışının oluşumuyla *Bolşevik istihbarat anlayışının* oluşumu arasında önemli benzerlikler bulunmaktadır. İttihatçıların faaliyetlerinin Yıldız İstihbarat Teşkilatı çalışanlarınca jurnallerle padişaha aktarılması faaliyetine benzer bir faaliyeti de Çar'ın istihbarat teşkilatı Okrana gerçekleştirmektedir. Durumun farkında ve bilincinde olan İttihatçılar ve Bolşevikler de buna karşılık kendi koruyucu tedbirlerini alarak *İttihatçı istihbarat anlayışı* ve *Bolşevik istihbarat anlayışı* olarak isimlendirilebilecek anlayış biçimlerinin temellerini atmış olmaktadır.

İttihatçılar gizli toplantı ve örgütlenme pratiklerini II. Abdülhamid'in baskıcı yönetimi ve Yıldız İstihbarat Teşkilatı'nın takip tarassut tehdidi altında yaşadıklarından, yönetimi ele aldıktan sonra kendi yönetimlerinde istihbarata gereken önem ve değeri vermişlerdir. 1908 Devrimi sonrasında *İttihatçı istihbarat anlayışı* Teşkilat-ı Mahsusa'nın tüm faaliyetlerine yansımış hatta Türk Bağımsızlık Savaşı sürecinde ve sonrasında faaliyet gösteren tüm Türk istihbarat teşkilatlarında

bu anlayış kendini göstermeye devam etmiştir zira pek çok İttihatçı, istihbarat teşkilatları içerisinde ya da istihbarat teşkilatlarına yardımcı pozisyonlarda aktif görevlerde yer almışlardır. İttihatçıların Teşkilat-ı Mahsusa ve halefi diğer Türk istihbarat teşkilat ve grupları içerisinde aktif roller üstlenmiş olmaları Türk istihbaratındaki *İttihatçı istihbarat anlayışı* etkisini ve bu etkinin sürekliliğini de somutlaştırmaktadır.

Bolşevik Parti'nin, istihbarat teşkilatına büyük önem vermesi de Bolşeviklerin Çarlık döneminde üzerlerinde hissettikleri baskıyla doğrudan ilintilidir. Çar'ın istihbarat teşkilatı Okrana'nın istihbarat faaliyetlerinin yöneldiği Bolşevikler, Okrana'nın faaliyetlerine karşı tedbirler geliştirerek kendi güvenliklerini sağlama yoluna gitmişler ve bu durum Bolşeviklerde, İttihatçılardaki istihbarat anlayışı oluşumuna benzer ve *Bolşevik istihbarat anlayışı* olarak tanımlanabilecek bir anlayışın oluşumuna sebebiyet vermiştir. Ekim Devrimi ile Bolşevikler iktidarı ele geçirdikten sonra oluşturulan yeni istihbarat teşkilatı Çeka'ya Bolşeviklerin hâkim olmasıyla *Bolşevik istihbarat anlayışı* direkt olarak Çeka'da vücut bulmaya başlamıştır. *Bolşevik istihbarat anlayışının* yeni istihbarat teşkilatına yansımalarının ötesinde somut bir gerçeklik de Çeka içerisindeki en kritik görevlere Bolşevik Parti'ye önceki yıllarda sadakatle hizmet etmiş güvenilir Bolşeviklerin getirilmesi olmuştur.

Kısaca özetlemek gerekirse; İttihatçıların, padişahın Yıldız İstihbarat Teşkilatı'na karşı gösterdiği refleksler; Bolşeviklerin de Çarlık Okranası'na karşı gösterdiği refleksler Türk ve Rus istihbarat geleneklerinin oluşum safhalarının belki de en önemli ve en temel belirleyici unsuru olmuştur. İttihatçıların monarşi ve II. Abdülhamid karşıtı faaliyetleri, Bolşeviklerin de Çarlık ve Çar karşıtı mücadeleleri sürecinde zamanla yerleşmiş ve gelişmiş olan *İttihatçı istihbarat anlayışı* ve *Bolşevik istihbarat anlayışı*; bu anlayış doğrultusunda kullanılan teknikler ve yöntemler Türk ve Rus istihbaratının şekillenmesinde temel faktörler olmuştur.

Türk istihbaratı ve Rus istihbaratı parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin iç içe olduğu istihbarat geleneklerine sahip olmalarından dolayı, geliştikleri dönemin başat siyasi gelişme ve ortamlarından da doğal olarak etkilenmişlerdir. Her politika ve hareket tarzının gelişimsel ve mantıksal açıklamalara sahip olduğunu zannetmek

tehlikeli olsa da; Rusya'da gerek yabancı gerekse yerel somut faktörler Çeka politikalarını, hareket tarzını ve Çeka'nın önem verdiği hususları sürekli olarak etkilemiştir.⁴⁰⁶ Aynı şekilde Türkiye'deki istihbarat teşkilatları da yabancı ve yerel somut faktörlerden etkilenmişler, bu etki kendisini en net şekilde özellikle İttihat ve Terakki döneminde ve sonrasında da Milli Mücadele dönemi istihbarat teşkilatlarındaki *İttihatçı istihbarat anlayışı* ekseninde göstermiştir.

Rusya'da Bolşevik Devrimi sonrasında Parti ve dolayısıyla Bolşevik dünya görüşü istihbarat teşkilatı üzerinde etkilidir, ki istihbarat faaliyetleri karşı-devrimcileri ve anti-Bolşevik tüm hareketleri sindirme üzerine programlanmıştır. Türkiye'de ise istihbarat teşkilatları İttihatçılık gibi bir ideal benimsememekle birlikte tam bağımsızlık ve milli egemenlik ilkelerinin tüm Türk istihbarat istihbarat teşkillerin temel hedefi olduğu görülmektedir. İttihatçıların Osmanlı İmparatorluğu'na temsili, anayasal ve parlamenter bir sistem getirmeyi amaçlayan düşünce yapılarının, içlerinde çok sayıda İttihatçının yer aldığı Türk istihbarat teşkillerin hukuki normlara uygun bir işleyişe sahip olmasında etkisi olduğu da düşünülebilir.

İttihatçı istihbarat anlayışı ve *Bolşevik istihbarat anlayışının* oluşumunun tarihsel süreçteki gelişimlerine bakıldığında; *İttihatçı istihbarat anlayışının* teori ve pratikte Türk istihbarat teşkilatlarının hukuki normlara uygun olan oluşumuna zemin hazırlayan bir anlayış olduğu, ancak bununla birlikte özellikle savaş şartlarının da getirdiği bir zorunluluğun sonucu olarak Türk istihbaratının şiddet içeren bazı eylemlerin ve operasyonel faaliyetlerin de içinde yer alabildiği; *Bolşevik istihbarat anlayışının* ise teori ve pratikte, Rus istihbarat teşkilatlarının temeli terör ilkesi üzerine kurulu oluşumuna zemin hazırlayan bir anlayış olduğu, Bolşevik rejimin ülkede yerleştirilmeye çalışılmasıyla beraber Rusya'daki iç savaşın getirdiği zorunlulukların da etkisiyle istihbarat teşkilatlarının uyguladığı orantısız kuvvet ve sertlik dozunun kontrol edilmesi güç bir seviyeye ulaştığı, Rus istihbarat teşkilatlarının iktidar tarafından muhalefeti baskılama aracı olarak kullanıldığı görülmektedir.

---

⁴⁰⁶ Patterson, **a.g.t.**, s. iii.

Gerek Rus istihbaratına gerekse Türk istihbaratına bakıldığında parti örgütlenmeleri ile istihbarat teşkilatları arasında sıkı bir korelasyon olduğu da ortadadır. Rusya’da Bolşevik Parti’nin özellikle Çeka ile, Türkiye’de de İttihat ve Terakki Partisi’nin özellikle Teşkilat-ı Mahsusa ile karar alma mekanizmalarında ve operasyonel sahada iç içe olmaları iki ülke istihbaratının oluşum aşamalarındaki önemli benzerliklerden biridir. Türkiye’de İttihat ve Terakki Partisi’nin Teşkilat-ı Mahsusa ile iç içe olması, Rusya’da Bolşevik Parti örneğine bakıldığında da Bolşevik Parti’nin ülkenin istihbarat teşkilatıyla iç içe ilişkileri, her iki partinin de bir siyasi parti olmanın çok ötesinde bir hüviyete büründüğünü göstermektedir. Yukarıda görüldüğü gibi *İttihatçı istihbarat anlayışının* oluşumunun Türkiye’deki siyasi gelişmelerden etkinlenmesine benzer bir şekilde *Bolşevik istihbarat anlayışının* gelişim süreci de Rusya’da Bolşeviklerin Çar’ı iktidardan indirme süreciyle eşzamanlı seyretmiştir.

Rusya’daki rejimler her zaman güçlü bir yürütmeden yana olmuştur. Bir istihbarat teşkilatını doğal olarak ülkedeki hâkim rejimin oluşturduğu şartlardan soyutlayarak değerlendirmek yanlıştır⁴⁰⁷ ve genel işleyişine bakıldığında Rus istihbarat teşkilatının da Rusya’daki merkezî, disiplinli ve güçlü yürütmenin disiplinli ve güçlü bir parçası olma temel hedefiyle faaliyet yürütmüş olduğu görülmektedir.

Rus istihbarat teşkilatının geniş bir faaliyet alanı vardır ve yayılcı karaktere sahip bir devlette istihbarat teşkilatının geniş bir faaliyet alanı işgal etmesi de son derece doğaldır. XX. yüzyılda Rusya’nın siyasi tarihinde yaşanan önemli değişimler, Sovyet hâkimiyetinin tesisi gibi noktalar Rus istihbarat teşkilatının gelişim sürecindeki önemli kırılma noktalarıdır.⁴⁰⁸ Sovyet hâkimiyetinin tesisi çalışmaları doğrultusunda Rus istihbaratı bahsi geçen geniş faaliyet alanında pek çok farklı konuda aktif görevler üstlenmiş, istihbarat teşkilatı Bolşevik Parti’nin belirlediği konu ve çalışma alanlarına kanalize olmuştur. Yukarıda analiz edilen belgelerde de görüldüğü gibi Rus istihbaratı karşı-devrimci unsurlarla mücadelesinin

⁴⁰⁷ Asker, **a.g.m.**, s. 47.

⁴⁰⁸ **a.g.m.**, s. 29. Ayrıca Asker’e göre, 1980’lerin sonlarından itibaren siyasi sistemin dağılması ve yeni bir sisteme / rejime geçiş de Rus istihbaratının gelişim sürecindeki diğer önemli kırılmalar olacaktır. 1990’ların başlarında, Rusya istihbarat teşkilatı değişim sürecini tamamlayarak bugünkü yapısına kavuşacaktır. **a.g.m.**, s. 29.

yanında Bolşevik Parti'nin üst düzey siyasi karar alıcılarına Rusya genelindeki ekonomik faaliyetlerden sosyal hareketliliklere kadar çok geniş bir yelpazede bilgi akışı sağlamıştır.

Çeka birimleri gerektiğinde Kızıl Ordu ya da kentsel merkezlere ikmal sağlamış, gerektiğinde ikmal edilecek ürünleri köylerden zorla almış, vurguncuların faaliyetlerini engellemiş, Kızıl yönetimle işbirliği yapmayacağını beyan edenlere de cezai yaptırımlar uygulanmıştır. Tüm bu çabalar sırasında, eğer Çeka el altında değilse ya da daha fazla güç gerekiyorsa, Kızıl Ordu birimleri kadar Parti'nin örgütlü işçi komiteleri de yaptırım uygulayabilmiştir.⁴⁰⁹ Çeka'nın olmadığı ya da yetersiz kaldığı durumlarda Parti'nin örgütlü işçi komitelerinin Çeka'nın yerine faaliyetlere dâhil olması ya da Çeka'ya yardımcı bir organ kimliği kazanabilmesi de Rusya'da parti-istihbarat teşkilatı ilişkisinin ne kadar yakın ve organik bir ilişki olduğunu kanıtlamaktadır.

Bolşevik Parti Rusya'yı dünyanın ilk komünist devletine dönüştürme vizyonuyla yola çıktığında bu durum Bolşevikler'in geleceğin toplumunu inşa etmedeki uzun dönem hedefleri ile; iktidarda kalmak, iktidarı devam ettirmek gibi kısa dönem aciliyetleri arasında bir denge kurması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.⁴¹⁰

Diğer taraftan İttihat ve Terakki Partisi'ne bakıldığında ana hedefin padişahın baskıcı yönetimine son vererek parlamenter bir sisteme geçişin yollarını aramak olduğu görülmektedir. Başlangıçta İttihat ve Terakki'nin iktidarı ele almak gibi net bir hedef ve ön hazırlığı yoktur; zaten 1908 Devrimi sonrasında da İttihatçıların bu konuda hazırlıksız olduğu görülmüştür.

Her iki ülkedeki siyasi durumlar istihbarat teşkilatlarının yapısına da yansımıştır. Çarlık döneminde Rusların Okrana gibi bir kurumsal istihbarat teşkilatının olması, Ekim Devrimi sonrasında da Bolşevik Parti'nin Rusya'daki siyasi vizyonu, Bolşeviklerin kısa ve uzun vadeli hedeflere sahip olması ve istihbarat

---

⁴⁰⁹ Skocpol, **a.g.e.**, s. 402. Theda Skocpol'a göre Bolşevik Marksist ideoloji 1918-21 yıllarının devlet inşacıları için bu ödünlerin verilmesine yardım etmiştir; çünkü ideoloji, Rus ulusunun kendisini ispatlamasını değil, Devrim'in sonul hedefi olarak proletaryanın evrenselliğini vurgulamaktadır. Skocpol, iktidarı ele geçiren ve onu sağlamlaştıran Parti'nin nesnel durumu ile ideolojisi arasında "seçici yakınlık" olduğu görüşündedir. **a.g.e.**, s. 403.

⁴¹⁰ Patterson, **a.g.t.**, s. iii.

teşkilatını da bu hedefler doğrultusunda yönlendirmesi, Rus istihbaratının kurumsal yapılarla işleyişini sağlamıştır. Diğer taraftan, İttihat ve Terakki'nin kısa ve uzun vade hedeflerinin net olmaması ve İttihatçıların hedeflerinin tarihsel süreç içerisinde hızlı bir şekilde belirleniyor olması, İttihatçıların ve *İttihatçı istihbarat anlayışının* etkisinde olan Türk istihbarat teşkilatlarının, dönemsel zorunluluklardan da kaynaklı, çok farklı isimlerle hızlı kabuk değiştiren istihbarat organizasyonları olması Türk istihbaratının kurumsallaşmasında zorluklara ya da gecikmelere sebebiyet vermiştir: Yıldız İstihbarat Teşkilatı padişaha sunulan jurnaller üzerinden kurgulanmış yapısıyla kurumsallıktan uzaktır, zaten aynı dönemde nezaretler istihbarat üretiminde aktiftir; Teşkilat-ı Mahsusa kurumsal kimliği sorgulanamayacak bir istihbarat teşkilatıdır ancak faaliyet gösterdiği süreç çok kısadır; Milli Mücadele döneminde Türk istihbaratına bakıldığında ise faaliyet gösteren istihbarat teşkilatlarının kurumsal olmadıklarını söylemek doğru değildir ancak bu teşkilatların, dönemin de şartları gereği sıkça isim ve kısmen de yapı değiştirmeleri bu istihbarat teşkilatlarının görece kurumsallıklarının ve bu kurumsallıklarının sürdürülebilirliğinin zor olması sonucunu doğurmuştur.

Bununla birlikte Türk istihbaratının, Türk Milli Bağımsızlık Savaşı'nın sonlanmasından itibaren bu açığını hızla kapatarak kurumsallaşma anlamında daha sistematik çabalara girişeceğini de hatırlatmak gerekmektedir. Türk istihbaratı Rus istihbaratına kıyasla hukuki normlarla daha uyumlu bir yapılanmaya giderken, Rus istihbaratında Parti ve Stalin'in bizzat kendisi, Stalin döneminde istihbarat teşkilatı üzerindeki baskısını giderek artıracak, Rusya'daki parti-istihbarat teşkilatı ilişkisi çok daha derinlere kök salacaktır.

1900-1925 tarih aralığında parti-istihbarat teşkilatı ilişkileri bağlamında genel anlamda Türk istihbaratının gelişimine bakıldığında istihbaratın, İttihat ve Terakki Partisi döneminde Parti'yi ve devleti, II. Abdülhamid döneminde ve Türk Milli Mücadelesi ve sonrasında da yine devleti, merkezî otoriteyi, güçlü tutmaya yönelik aslî faaliyetlerden biri olduğu, yöntemler değişse ve gelişse de her halükarda istihbarat çarkının sağlıklı bir şekilde işlemesine önem verildiği görülmektedir. Rus istihbaratının gelişiminde de aynı şekilde hem Çarlık döneminde hem de Bolşeviklerin yönetimi ele geçirdiği ve Bolşevik Parti kadrolarının ülke yönetiminde

etkin olduğu dönemde istihbarat, merkezî otoriteyi güçlü tutmaya yönelik aslı faaliyetlerden biri olma özelliğini korumuştur.

Bazı politikacılar istihbarata mümkün olduğu kadar az başvurmayı istihbaratın "antidemokratik" doğasından uzak durma çabası olarak izah etmektedirler ancak istihbaratın özünde bir antidemokratiklik yoktur ve demokrasiler varlıklarını korumak için istihbarata bağımlıdır.⁴¹¹ Türkiye örneğine bakıldığında da Türk istihbarat teşkilatlarının esas itibarıyla ülkede güvenli bir ortam oluşturulmasına katkı sunarak demokratik yapının kurulumuna destek olduğu görülmektedir. Gelişiminin önemli bir bölümünü savaş ortamlarında tamamlayan Türk istihbarat teşkilatlarının operasyonel faaliyetleri ve bu faaliyetlerin türü ve niteliği dikkate alındığında Türk istihbaratının bazı şiddet eylemleri içerisinde olabildiği tezi bu noktada karşı tez olarak ileri sürülebilse de, savaş ortamında hiçbir istihbarat teşkilatının operasyonel açıdan geri durma lüksünün olmadığı da hatırlanmalıdır.

Türk istihbaratının her şeye rağmen, yasalar çerçevesinde bir işleyişe bağlı kalmaya gayret gösterdiği görülmektedir. Türk istihbarat teşkillerinden Askerî Polis Teşkilatı'nın kontrespiyonaj çalışmaları neticesinde şüpheli şahısları araştırarak gerekirse tevkif edip gerekirse de komuta makamları aracılığı ile vesikaları ile birlikte mahkemelere sevk etmekle,⁴¹² tevkif edilenleri de delilleri ile birlikte ilgili makamlara teslim etmekle görevli olması, durumları güvenilir olmadığı halde, aleyhlerinde delil bulunamayanları serbest bırakacak olması⁴¹³ gibi uygulamalar da Türk istihbaratının legal bir işleyişini benimsediğinin göstergeleridir. Bunun yanında Teşkilat kadrosu içerisinde fotoğrafçıların olması da Türk istihbaratının, düşmanın Türklere yaptığı mezalimi konu alan propaganda çalışmalarında belgelere dayalı bir propaganda tekniğini kullandığını, kanıtlı, legal, denetime açık propaganda malzemesi kullanımıyla da hukuki normlara uygun bir işleyişe sahip olduğunu kanıtlamaktadır.

Türk istihbarat çarkının işleyişinde istihbarat mensuplarının görevlerini icra ederken kanun ve talimatlara uygun hareket etme zorunluluğu da yukarıda görüldüğü gibi zaman zaman kurum içinde şubelere yazılan resmî yazılarla mensuplara

⁴¹¹ Ümit Özdağ, "Stratejik İstihbarat", *Avrasya Dosyası - İstihbarat Özel*, Yaz 2002, Cilt: 8, Sayı: 2, s. 111.

⁴¹² Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, s. 12; Çukurova, *a.g.e.*, s. 51.

⁴¹³ Pehlivanlı, *a.g.e.*, s. 14.

hatırlanmakta, kanun ve talimatlarla kuralların belirlenmiş olmasına rağmen bu tip hatırlatmalarda bulunuluyor olması da Türk istihbaratının hukuki norm ve kurallara riayette ne kadar hassas olduğunu göstermektedir. Kanun ve talimatlara uyulması konusundaki hassasiyet yanında Türk istihbarat mensuplarının tutum ve davranışlarında ölçülü olmaları gerektiği hususuna da resmî yazılarda dikkat çekilmekte, Türklerin bu anlamda istihbarat çalışmalarında istihbarat etiğine uygun hareket etmeye de özen gösterdiği görülmektedir.

Rus istihbaratında ise durum Türk istihbaratından farklıdır. Sovyetler Birliği totaliter bir devlettir ve istihbarat teşkilatının etkinlik ve faaliyet alanı siyasi iktidarın uyguladığı politikalar doğrultusunda şekillenmiştir.⁴¹⁴ Başka bir deyişle Bolşevik (Komünist) Parti politikaları istihbarat teşkilatını doğrudan etkilemiştir. Bolşeviklerin proletarya diktatörlüğü ilkesi doğrultusunda uygulamaya konulan terör, Rus istihbarat teşkilatlarının devlet desteğiyle uyguladığı bir yöntem olmuştur.

Bunun yanında Rus devletinin gelişim sürecine bakıldığında iktidar tarafından güç algısı çerçevesinde istihbarat teşkilatına "hem içten hem de dıştan koruma" yetkisini kullanacak olanakların sunulduğu da görülmektedir.⁴¹⁵ Uygulanan terörün de bu yönüyle legalize edilmeye çalışıldığı yorumunu yapmak da yanlış olmayacaktır. Zaten Bolşevikler sahada uyguladıkları "kızıl terör"ü 5 Eylül 1918 tarihli kararnameyle legalize etmişler, Cerjinski de istihbarat teşkilatının "kızıl terör" uygulamalarının böylece yasal olarak temellendirildiğini söylemiştir.⁴¹⁶ Çarlık Rusyası ve Sovyet totaliterizmi döneminde iktidar, tehdit algısında "aşırı hassasiyet" sergilerken; istihbarat teşkilatı gerek Rus gerekse dünya kamuoyu nezdinde muktedir bir kurum imajı oluşturmayı hedeflemiştir.⁴¹⁷ Rusya'da Çarlık rejiminden Sovyet rejimine ve nihayet Sovyet sonrası rejime geçiş süreçlerinde istihbarat servisinin yasal ve kurumsal yapısında önemli değişiklikler olmuştur ve rejimlerin temelli dönüşümü sırasında diğer devlet kurumlarında da olduğu gibi istihbarat teşkilatında

---

⁴¹⁴ Ali Asker, "*Rus İstihbarat Sistemi*", Ümit Özdağ (Ed.), **İstihbarat Örgütleri** içinde (s. 25-76), Kripto Yayınları, Ankara, 2014, s. 25.

⁴¹⁵ **a.g.m.**, s. 25.

⁴¹⁶ Stephane Courtois, Nicolas Werth, Jean-Louis Panne, Andrej Packows, Karel Bartosek, Jean-Louis Margolin; **The Black Book of Communism: Crimes, Terror, Repression**, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 1999, s. 76.

⁴¹⁷ Asker, "*Rus İstihbarat Sistemi*", **İstihbarat Örgütleri**, s. 25.

da statü ve biçim değişimi süreci sancılı bir şekilde gerçekleşmiştir.⁴¹⁸

Bazı istihbarat uygulamaları anayasal hakların ve özgürlüklerin zedelenmesini beraberinde getirebilmektedir.⁴¹⁹ Rusya örneğine bakıldığında da 1917 Devrimi sonrasında yeni rejimin ülkede yerleştirilmeye çalışılması, ayrıca ülkedeki iç savaş durumu, daha da önemlisi siyasal karar alıcıların terör yöntemini benimsemiş ve bu yöntemi uygulamaya koymaya kararlı kişiler olması istihbarat teşkilatının özgürlükleri zedeleyen faaliyetler içine girmesine zemin hazırlamış, bu bağlamda tam anlamıyla bir devlet terörü uygulamasına şahit olunmuştur. Rusya'daki durumu bu yönüyle Fransız Devrimi'nin Konvansiyon dönemine benzetmek mümkündür.

Fransız İhtilali fevkalade yetkili bir meclis kurmuştur. *Convention*, gelenek, anlaşma gibi anlamlar taşır; bir birliği temsil eder ve fevkalade yetkili bir meclistir. Yasama, yürütme ve yargı meclisin elindedir. Daha doğrusu, meclise hükmeden liderdedir. İhtilal tarihi içinde devlet terörü denilen safhaya tekabül eder. Uzun ömürlü olamamıştır. Tarihteki ikinci önemli konvansiyon sistemi Sovyet rejimidir. Bütün iktidar Sovyetlerindir ama burada iktidarı kullananlar Sovyet liderleri olmuştur. Konvansiyon sistemi gerçek bir birleşmeden çok mubusların mecburi bir birleşmesidir. İhtilal heyecanı yerini korku, terör ve ikiyüzlülüğe bırakmıştır. Bu sistemin tarihteki tek istisnası 23 Nisan 1920'de çalışmaya başlayan Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Sağdan sola her fikrin sahibi mecliste üye durumundadır.⁴²⁰

William H. Chamberlin'in işaret ettiği gibi;

“O yıllarda, Rusya'da terörizme başvurmaksızın hiçbir hükümet ayakta kalamaz durumdadır... Ahlâk, Dünya Savaşı tarafından ulusal düzeyde tamamen yıkılmıştır. Aşırı zorlama altında olanlar hariç, hiç kimse herhangi bir devlet yükümlülüğünü yerine getirmeye istekli değildir. Eski düzen açıkça unufak olmuştur; yeni alışkanlıklar ve kamu yönetim ölçütleriyle birlikte yeni bir düzen, daha biçimlenmemiştir; çoğu zaman yönetimin bir temsilcisinin, ister Bolşevik komiseri isterse de bir Beyaz subay olsun, verdiği emirlere itaati sağlamanın tek yolu tabanca göstermektir.”⁴²¹

⁴¹⁸ a.g.m., s. 25-26.

⁴¹⁹ Özdağ, “*Stratejik İstihbarat*”, *Avrasya Dosyası - İstihbarat Özel*, s. 111.

⁴²⁰ İlber Ortaylı, *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 56.

⁴²¹ Skocpol, a.g.e., s. 401-402.

Var olan iktidarın devrilmesi ve eski düzenin lağvedilmesi olarak devrim siyasi bir eylemdir. Ruhu siyasi olan bir devrim ise bu ruhun sınırlı ve ikiye parçalanmış doğasına uygun olarak, toplum içinde ve toplumun zararına bir egemenlik alanı organize eder.⁴²² Bolşevik Devrimi'nde de siyasi ruh egemendir ve özellikle Lenin, Troçki ve Cerjinski gibi siyasal karar alıcıların terör uygulamalarını teori ve pratikte benimsemiş olmaları Rusya'da Bolşeviklerin egemenlik alanı inşasında toplumun psikolojik ve fiziksel yoğun baskı ve zarar görmesiyle sonuçlanmıştır. Bu sonucu ortaya çıkaran uygulamaları icra eden devlet aygıtı ise Rus istihbarat teşkilatıdır.

Çeka'nın, devletin yasal kontrol mekanizmasına tabi olmayan, *troyka* denilen ve üç kişilik jüri heyetinden oluşan kendi mahkemeleri vardır ve Rus istihbarat teşkilatı bu haliyle pratikte kontrol edilemeyen bir güç durumundadır. Çeka operasyonlarının yasallığını sorgulayacak bir yasal organ da ortada yoktur. Çeka, Lenin ve Troçki'nin fikirlerine de uygun bir biçimde, Komünist Parti kontrollü terör uygulayan bir istihbarat teşkilatı hüviyeti kazanmış durumdadır. Toplumun her kesimi bu terörden etkilenirken din adamları da teröre maruz kalanlar arasındadır. 19 Mart 1922'de Lenin'in Bolşevik Parti'nin *Politik Bürosundan* gerici din adamlarına onyıllarca hiçbir direniş gösteremeyecekleri sertlikte bir ders verilmesini istemesini ve yapılacak en iyi şeyin, direnişçi din adamlarının idam mangalarınca infaz edilmesi olduğu talimatını vermesini müteakip güneybatı Rusya'nın bazı bölgelerinde bütün keşişler ve tüm rahiplerin yüzde 90'ı bir araya getirilmiş, din adamları "gericiler" ve "tarafsızlar" olmak üzere iki gruba ayrılmış, "tarafsızlar", ki bu bir araya getirilen din adamları içerisinde azınlığı oluşturmaktadırlar, serbest bırakılmış; geri kalan din adamları ise toplama kamplarına ve hapisanelere gönderilmişler ve bunların çok azı hayatta kalabilmişlerdir.⁴²³

Rusya'da istihbarat teşkilatının uygulamaya koyduğu cezalar, uygulama emirlerini bizzat verenler tarafından da açıkça *terör* diye nitelendirilmekte, hatta Bolşevik Devrimi'nin üzerinden henüz bir sene bile geçmeden 29 Temmuz 1918'de VTsIK tarafından kabul edilen bir kararda "Sovyet iktidarının, burjuvaziyi denetim

⁴²² Karl Marks'ın Paris'te çıkan Vorwarts dergisinde 1844'te çıkan yazısından naklen Ahmet İnel, **Solu Yeniden Tanımlamak**, Birikim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 112.

⁴²³ Katamidze, **a.g.e.**, s. 16, 25-26.

altına alarak ve ona karşı kitle terörü uygulayarak, kendini sağlama almak zorunda olduğu" belirtilmektedir. Cerjinski de basına verdiği bir beyanatta "Çeka devrimi savunmak, kılıçla bazen masum başları uçursa bile, düşmanın hakkından gelmek zorundadır."⁴²⁴ demektedir. Belirli bir terör uygulama sistematığı takip etmesinin yanında karşı-devrim ve sabotajla mücadele önceliği Çeka'yı doğal olarak çabuk karar alıp hızlı hareket etmeye de yöneltmiştir ve bu zorunluluk da toplumsal rahatsızlıklara sebep olabilmıştır.

Gerek Çeka tarafından direkt olarak başlatılan, gerekse ihbarlar sonucu başlatılan soruşturmalar çok hızlı bir şekilde yürütülmüştür. Örneğin Moskova Çekası başkan yardımcısı Breslav görev yaptığı dönemde kendi ünitesinde günde 50 dosyanın tamamlandığını söylemektedir. Başlangıçta soruşturma dosyalarının yaklaşık olarak yarısı kriminal dosyalar olsa da 1920 yılından itibaren cinayet üniteleri ve yerel polis üniteleri büyük ölçüde güçlendirilerek Çeka'nın soruşturduğu suç dosyaları, genel dosya sayısının yüzde 10-15'i seviyesine düşecek, geriye kalan yüzde 80-85'lik oran ise siyasi dosyalardan oluşacaktır.⁴²⁵

İç Savaş'ın (1918-1921) sona ermesi ve NEP (1921) döneminin başlaması sonrasında, terör yöntemleri uygulayan istihbarat teşkilatı bu yeni dönemle zıt bir görüntü vermiştir. Bu dönemde Lenin istihbarat teşkilatının reforma ihtiyacı olduğunu bizzat kendisi dillendirmiştir.⁴²⁶ Kurbanların toplu bir şekilde vurularak infaz edilmeleri ya da bodrumlarda elektrik verilerek öldürülmeleri gibi olaylar GPU ve OGPU döneminde azalmıştır. Bu dönemde çeşitli yasal sınırlamalar getirilerek GPU ve OGPU'nun hukuk sistemi çerçevesinde konumlanmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Yeni yasal düzenlemelerle GPU ve OGPU'nun faaliyet alanı da sınırlandırılmıştır. GPU ve OGPU döneminde getirilen sınırlamalar yasal düzenlemelere dayanmakla birlikte yasaların yine de tam olarak efektif bir şekilde uygulandığı söyleyebilmek söz konusu değildir.⁴²⁷ Başlangıçta OGPU tutuklamalara ilişkin kesin şartlara ve usullere tabi olmuş, Çeka ve GPU gibi öncüllerinin sahip olduğu kısa yoldan adalet sağlamaya yönelik yetkiler OGPU'ya verilmemiştir.

⁴²⁴ Carr, **Bolşevik Devrimi (1917-1923)**, s. 159.

⁴²⁵ Katamidze, **a.g.e.**, s. 12.

⁴²⁶ Zickel (Ed.), **a.g.e.**, s. 758.

⁴²⁷ Hingley, **a.g.e.**, s. 135.

Ancak daha sonra OGPU üzerindeki yasal sınırlamalar yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamış ve OGPU'nun otoritesi 1920'li yıllar boyunca artış eğilimi göstermiştir.⁴²⁸

Tüm bu özellikleriyle Türk ve Rus istihbaratına bakıldığında kullanılan yöntem açısından iki istihbarat geleneğinin neredeyse taban tabana zıt bir karakterde olduğu ortaya çıkmaktadır: Türk istihbarat teşkilatları hukuka uygun işleyişe bağlı kalıp legal sınırlar içerisinde hareket etmeye çalışırken, Rus istihbarat teşkilatları açıkça Bolşevik Parti'nin devlet terörü uygulamalarının aracı olmuştur. Rus istihbaratında terör uygulamalarının XVI. yüzyıla, IV. İvan dönemi istihbarat teşkilatı Opriçnina'ya kadar dayandığı düşünülecek olursa bu durumun aynı zamanda Rus istihbaratında bir tarihsel sürekliliğe işaret ettiği de söylenilebilir.

Bütün siyasal yapılar şiddet kullanabilmekte ancak bunu diğer siyasal örgütlere karşı kullanma ya da kullanma tehdidinde bulunma biçim ve dereceleri bakımından da birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Bu farklılıkları, siyasal toplulukların biçimini ve geleceğini belirlemekte somut rol oynamaktadır. Bütün siyasal yapılar aynı ölçüde “yayılmacı” değildir. Hepsi de gücünün dışa dönük olarak gelişmesi için çalışmaz ve güçlerini başka topraklar ve topluluklar üzerinde ilhak ya da bağımlı kılma yoluyla siyasal egemenlik kurmak üzere hazır tutmaz. Bu nedenle siyasal örgütler, iktidar yapıları olarak, saldırganlık dereceleri bakımından farklılık göstermektedirler.⁴²⁹ Weber'in bu açıklamalarından yola çıkarak bakıldığında gerek İttihat ve Terakki Partisi ve İttihatçıların gerekse de Bolşevik Parti ve Bolşeviklerin şiddet kullanmaya yatkın oldukları gerçeği akıllara gelmektedir. Söz konusu eğilim parti içi ve parti dışı muhalif hareketlerin baskı altına alınmasında kendini gösterirken baskıyı somut bir şekilde hissettirme aygıtı Türk ve Rus istihbarat teşkilatları olmaktadır.

Bununla birlikte *İttihatçı istihbarat anlayışının Türkiye'de, Bolşevik istihbarat anlayışının Rusya'da benzer toplumsal biçim ve geleceklere etki ettiği yorumunu yapmak da yanlış olacaktır. Rus istihbaratı Bolşevik Parti desteğiyle aleni bir baskı ve terör yöntemi uygulayıp bunu meşrulaştırırken, Türk istihbaratının İttihat*

⁴²⁸ Zickel (Ed.), **a.g.e.**, s. 758.

⁴²⁹ Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, Deniz Yayınları, İstanbul, 2008, s. 257.

ve Terakki Partisi dönemindeki pratiğine bakıldığında baskının İttihatçılar lehine kamuoyu yaratmayı amaçlayan, daha çok propagandist bir yapıda olduğu, Türk istihbarat teşkilatının sadece savaş koşullarının zorunlu kıldığı durumlarda sert güvenlik tedbirlerine başvurduğu görülmektedir. Teşkilat'ın, devletin belirlemiş olduğu kanun ve talimatnameler çerçevesinde görev icra etmekle yükümlü olması, istihbarat uygulamalarında hukuki kurallara bağlı kalınmasını da zorunlu kılmaktadır.

Rus tarihinde Bolşevik Parti'nin dozu giderek artan yayılmacı anlayışı doğrudan istihbarat teşkilatının şiddet kullanımını körüklerken; Türk tarihinde İttihat ve Terakki Partisi'nin ve İttihatçıların yayılmacı anlayışının enternasyonel düzeyde olmaması ve kısmen Orta Asya ile sınırlı oluşu da Türk istihbarat teşkilatının şiddet eylemlerinden nispeten uzak olmasına sebep olmuştur.

Milli bir politika belirlenmeden önce istihbaratın gereken bilgi ve değerlendirme alt yapısını sağlaması ve istihbaratın politika belirlemedeki rolü milli güvenlik için hayati derecede önemlidir. Ancak, milli politikanın çelişkili olması ya da belirgin bir politika seçilmeden istihbaratın üretilmesi istihbaratın gücünü azaltmaktadır.⁴³⁰ Bu bağlamda 1900-1925 tarih aralığında Türkiye'de de Rusya'da da, dönemin istihbarat teşkilatları devlet yönetiminin politikaları doğrultusunda hareket ederek ülke güvenliklerinin sağlanması noktasında faaliyetlerini yürütmüşler ve istihbarat teşkilatları devlet yönetimiyle uyumlu bir görüntü vermişlerdir.

Dönemin devlet politikalarının gereği olarak Türkiye'de II. Abdülhamid'in Yıldız İstihbarat Teşkilatı, Rusya'da Çar'ın Okranası ülke güvenliğinin sağlanması amacıyla ana görevleri olan muhalif grupları takip ve kontrol görevlerini yerine getirmişler, her iki ülkede de dönemin istihbarat teşkilatlarının tespit ettiği gizli oluşumlar ortadan kaldırılmaya çalışılmış ya da bu gizli oluşumları kuran kişiler sürgüne gönderilerek etkisiz hale getirilmeye çalışılmıştır. II. Nikolay Bolşevikleri, II. Abdülhamid de İttihatçıları ülke güvenliği açısından riskli gruplar olarak değerlendirmişler ve dolayısıyla bu risk grupları Osmanlı İmparatorluğu ve Rus İmparatorluğu istihbarat teşkilatlarının doğal hedefi durumuna gelmişlerdir. Muhalif

---

⁴³⁰ Yılmaz, **a.g.t.**, s. 114-115.

grupların istihbarat teşkilatı eliyle baskılanması ya da kontrol altında tutulmaya çalışılması konusunda Yıldız İstihbarat Teşkilatı ve Okrana'nın yetersiz kaldıkları yorumu yapılabilir çünkü II. Abdülhamid'i İttihatçılar, II. Nikolay'ı Bolşevikler devirmişlerdir.

Türkiye'de İttihatçıların Rusya'da Bolşeviklerin ülke yönetimine hâkim olduğu dönemlerde faaliyet gösteren Teşkilat-ı Mahsusa ve Çeka yapılanmaları da yine ülke yönetimini elinde tutan gücün temel politikaları doğrultusunda faaliyetlerini yürütmüşlerdir. II. Abdülhamid dönemi sonrası Türk istihbaratı İttihatçıların Osmanlı İmparatorluğu'nda parlamenter siyaseti yerleştirmeyi hedeflediği ortamda, II. Nikolay sonrası Rus istihbaratı ise Bolşeviklerin komünist rejimi kızıl terör uygulamalarıyla Rusya'da hâkim kılmaya çalıştığı ortamda gelişmelerini sürdürmüştür. Bu noktada Bolşevik Devrimi sonrasında Bolşevik Parti'nin tam desteğini de arkasına almış olan Rus istihbarat teşkilatlarının muhalefetin sindirilmesi çalışmalarında Çar'ın Okranası'nın Bolşeviklere uyguladığı baskının çok daha ötesine geçtiği dikkat çekmektedir. Rusya'da Çeka ve GPU Bolşevik Parti'nin temel hedefleri doğrultusunda öncelikli olarak tüm anti-Bolşevik ve karşı-devrimci unsurları *kızıl terör* uygulamalarıyla sindirmeye çalışırken aynı dönemde Türkiye'ye bakıldığında Türk Milli Mücadelesi sırasında Türk istihbarat teşkilatlarının, belirlenen milli politikaların gereği olarak ülke güvenliğini sağlamaya çalıştıkları, bağımsız ve demokratik bir hukuk devletinin oluşturulması yolunda mücadeleye katkı yapmaya çalıştıkları görülmektedir. Türkiye'de de Rusya'da da istihbarat teşkilatlarının faaliyetleri ve istihbarat anlayışlarıyla devlet yönetimi arasında karşılıklı bir bağımlılık ve etkileşim olduğu gözlerden kaçmamakta, Türk ve Rus istihbarat teşkilatları hem ülkenin yönetim şekline göre şekillenebilmekte, hem de devleti yöneten siyasi karar alıcılara sağladıkları istihbaratla devletin sağlıklı ve güvenli bir şekilde idare edilmesine katkı yapmaktadırlar.

Ancak burada istihbarat teşkilatının devlet yönetimi ile karşılıklı bağımlılığı ve etkileşiminin sınırları konusunda bir parantez açmak gerekmektedir. İttihat ve Terakki'nin 1908 Devrimi sonrasında devlet kademelerindeki gücünü yavaş yavaş artırmaya başlamasını müteakip, devletin güvenlik aygıtlarını işleten ve İttihatçı olmayan personelden bazılarını siyasi kanalları kullanarak ve talimatnamelerle

doğrudan müdahale etmek istemesi, yine İttihatçıların Teşkilat-ı Mahsusa Başkanı'nı (herhangi bir hukuksuz uygulaması olmamasına rağmen, bazı kişisel fikir ayrılıklarından kaynaklanan sebeplerle) değiştirmeye yönelik siyasi lobicilik yapmaları; diğer taraftan Rusya'da, istihbarat teşkilatının başındaki isim ve yardımcısının Bolşevik Parti'yi istihbarat ceridelerini manipülasyon aracı olarak kullanarak NEP dönemi politikaları aleyhinde istihbarat teşkilatı başkanı ve yardımcısının düşünceleri lehinde yönlendirmeyi planlaması gibi durumlar siyasi karar alıcıların istihbarat teşkilatına, istihbarat teşkilatının da siyasi işleyişe müdahalesi gibi görünmekte ve bu tip durumlar devlet yönetiminin sağlıklı işleyişini zedeleyebilecek riskler barındırabilmektedir.

Özellikle Rusya örneğinde, istihbarat teşkilatı başkanının Bolşevik Parti'yi NEP aleyhine istihbarat teşkilatı lehine mobilize etme planı ve bu planı istihbarat ceridelerini kullanarak uygulamayı düşünmesi, siyasetle ve iktidar partisiyle fazla iç içe geçmiş bir istihbarat teşkilatının siyaseti yönlendirebilme kapasitesinin gerçekten olup olmadığı, böyle bir kapasitesi varsa bu kapasitenin ülke yönetiminde ne kadar etkili olabileceği gibi konularda akıllarda soru işaretleri oluşturmaktadır. Yukarıda da açıklanmaya çalışıldığı gibi geçmişinde Çar'ın istihbarat teşkilatında görev yaptığına dair ciddi şüpheler bulunan Stalin'in Rus istihbarat teşkilatı OGPU'nun desteğiyle iktidara gelmesi, aynı şekilde uzun yıllar KGB'de görev yapmış Vladimir Putin'in 2000 yılından itibaren Rusya politikasını yönlendiren isim olması ve Putin döneminde Rus siyasi karar alıcıların önemli çoğunluğunun eski KGB mensuplarından seçilmiş olması, Rus istihbaratının devlet başkanının belirlenmesinde ya da devleti yöneten kadroların şekillenmesinde dahli olduğunu düşündürmektedir.

İdare şekilleri ve idealleri açısından bakıldığında Türkiye ve Rusya'daki devlet oluşumlarının aynı amaç ve ideallere sahip olmadığı hususunun da altı çizilmesi gerekmektedir. Atatürk esasen *Batı medeniyetinin norm ve değerlerini* benimserken Lenin ve arkadaşları Batı sistemine tamamen alternatif olacak bir *Bolşevik dünya sistemi* kurmayı amaçlamışlardır.⁴³¹ Türkiye ve Rusya'da farklı amaç ve ideallere sahip olunması, istihbarat uygulamalarında da kendini göstermiştir. Bu

---

⁴³¹ İşyar, a.g.e., s. 80.

bağlamda özellikle yöntemsel anlamda neredeyse taban tabana zıt iki istihbarat geleneğinden söz etmek gerektiğini bir kez daha hatırlamak gerekmektedir. Türk istihbaratı özellik Türk Milli Mücadelesi ve sonrasında hukuki zeminde faaliyetlerini sürdürme çabası içerisindeyken, Rus istihbaratının özellikle Bolşevik Devrimi sonrasında Çeka'nın kurulmasından itibaren açıkça terör yöntemini benimsediği görülmektedir.

Fedor'a göre Sovyet rejimi Çeka geleneklerini yücelten bir anlayışa sahip olmuştur. Popüler kültürden resmî tarihçiliğe Çeka kültürünün propagandası yaptırılmıştır. Çeka kültü kendi dinine, kendi azizlerinin panteonuna, kendi kutsal mekânlarına ve kendi ayinlerine, ikonlarına sahiptir ve bu durum politik terörün romantikleştirilmesinde ve meşrulaştırılmasında kilit rol oynamaktadır. Fedor ayrıca Çeka'nın, kuruluşundan itibaren, *çekistlerin* faal olduğu ve *çekistlerin* şiddet dolu bir geçmişe sahip olduğu görüşündedir.⁴³²

Türklerde ve Ruslarda parti-istihbarat teşkilatı ilişkileri incelenirken dikkat çeken hususlardan biri de, ülke yönetimini ele geçirmeden önceki dönemde İttihatçıların sultanın istihbarat organizasyonu Yıldız İstihbarat Teşkilatı'na ve Bolşeviklerin de Çar'ın istihbarat teşkilatı Okrana'ya sızmış olabileme ihtimalidir. Ülkelerinde iktidarı ele geçirdikten sonra İttihatçıların Yıldız İstihbarat Teşkilatı'nın, Bolşeviklerin de Okrana'nın belgelerini yok etmiş olmaları şüpheleri İttihatçıların ve Bolşeviklerin üzerine çekmektedir. Muhteviyatında devlet yönetimine dair çok değerli bilgi ve belgelerin olduğu istihbarat arşivlerinin, çok önemli siyasi faaliyet ve yeraltı çalışmaları tecrübesine sahip, istihbaratın da önemini ve değerini farkında olan İttihatçılar ve Bolşeviklerce yok edilmiş olması doğal olarak akıllarda soru işaretleri oluşturmaktadır. Ancak elde herhangi bir somut belge ve kanıt olmaması İttihatçıların Yıldız İstihbarat Teşkilatı'na, Bolşeviklerin de Okrana'ya sızmayı başarabildiğini net olarak söylemeyi engellemektedir. Bu konudaki iddialar içerisinde Stalin'in Okrana hesabına çalışmış olduğu iddiası en kuvvetli iddia olarak görünmektedir. Yıldız ve Okrana istihbarat arşivlerini yok etmeleri, bazı İttihatçıların ve Bolşeviklerin sultan ve çar döneminde ikili çalıştıklarının ortaya çıkmaması

---

⁴³² Julie Fedor, **Russia and the Cult of State Security – The Chekist Tradition, from Lenin to Putin**, Routledge- Studies in Intelligence Series, London and New York, 2011, s. 2.

amacını taşıyor da olabilir ki bu da böylesine değerli istihbarat arşivlerinin yok edilmesinin altında yatan mantıklı gerekçelerden biri olarak durmaktadır

1900-1925 tarih aralığına bakıldığında Rus istihbaratının Rusya'daki politik sistemden, Türk istihbaratının da Türkiye'deki politik sistemden etkilendiği açık olarak görülebilmekte; Türkiye'de parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin İttihat ve Terakki Partisi döneminde, Rusya'da ise Bolşevik Parti'nin iktidarı ele geçirmesinden sonraki dönemde yoğunlaştığı ve iç içe geçtiği görülmektedir. Politik sistem istihbarat teşkilatını etkilerken, ters açıdan bakıldığında, her iki ülkede de istihbarat teşkilatlarının politik sistemi ya da partiyi etkileyebilme kapasitelerinin sınırlı kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak Rus istihbarat teşkilatı başkanı Feliks Cerjinski ve yardımcısı Menzhinski'nin özellikle NEP döneminin getirdiği bazı liberal eğilimlerin teşkilata zarar vereceği düşüncesiyle Parti'yi kendi istenir hedefleri doğrultusunda yönlendirmeye dönük planları olduğu aralarındaki özel mektuplaşmayı içeren belgeden anlaşılmaktadır.

Kuruluş ve temel oluşum süreçleri açısından bakıldığında Rus istihbarat teşkilatının kuruluş sürecinin Türk istihbarat teşkilatlarının kuruluş süreçleriyle farklılık gösterdiği söylenilebilir zira Rusya'da istihbarat teşkilatının kuruluş sürecinin Çarlık döneminde de Bolşevik Parti döneminde de rejimin ve siyasi yapıların gelişim ya da inşa süreciyle eşgüdümlü olarak götürüldüğü görülmektedir.

Çarlık döneminde istihbarat teşkilatı tamamıyla Çar'ın şahsını ve rejimi korumakla görevlidir ve Çar'a muhalif gruplar istihbarat teşkilatı eliyle kontrol altında tutulmaya çalışılmaktadır. Bolşevik Parti döneminde de aynı şekilde komünist rejimi korumak ve karşı-devrimcileri etkisiz hale getirmek istihbarat teşkilatının birincil görevidir. Bunun yanında istihbarat teşkilatının başında birinci kuşak Bolşeviklerden Cerjinski ve ekibinin bulunması, Cerjinski'nin Bolşevik Parti içerisinde, Askerî Devrimci Merkez'de, Politbüro'da, Bolşevik Parti'nin denetim komisyonlarında kritik görevler üstlenebiliyor olması Rusya'da istihbarat teşkilatının gelişiminin siyasi yapıyla eşgüdümlü olduğunu kanıtlamaktadır.

Türk istihbaratında da II. Abdülhamid'in şahsını, ülke iç güvenliğini ve rejimi korumakla yükümlü bir istihbarat organizasyonu söz konusu ise de durum

kurumsallık açısından farklıdır. II. Abdülhamid dönemi istihbarat organizasyonu, her ne kadar jurnalcilerin bir kısmı Zabtiye Nezareti'ne bağlı olsa da, kurumsal bir görüntü arz etmemektedir. II. Abdülhamid de istihbarat organizasyonunun kendinden önceki padişahlar döneminde ne şekildeyse, onun döneminde de aynı şekilde yürütüldüğü düşüncesindedir ve II. Abdülhamid dönemi öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda istihbarat faaliyetlerinden söz etmek mümkünse de kurumsal bir istihbarat yapılanmasından söz etmek mümkün değildir. II. Abdülhamid istihbarat faaliyetlerini Yıldız İstihbarat Teşkilatı bünyesinde kurumsallaştırmaya çalışıp yurt dışından uzmanlar getirtiyse de bu teşkilat padişahın şahsî bir organizasyonu gibi faaliyet yürütmüş, modern istihbarata geçiş sürecinde kurumsal bir istihbarat teşkilatı görüntüsü vermemiştir. Kurumsal istihbarat teşkilatının yoksunluğundan kaynaklanan istihbarat açığı Hariciye, Dâhiliye ve Harbiye Nezaretleri gibi başka devlet kurumları tarafından kapatılmaya çalışılmıştır.

İttihat ve Terakki dönemi istihbarat teşkilatı olan Teşkilat-ı Mahsusa ise ilk kurumsal Türk istihbarat yapılanması olması sebebiyle önemlidir. Osmanlı İmparatorluğu Genelkurmayı bünyesinde faaliyetlerini sürdürmüş olan bu teşkilatla birlikte Türk Milli Mücadelesi dönemi istihbarat teşkilatlarının gelişimi Rus istihbarat teşkilatlarının gelişiminden farklı olarak, rejim ya da siyasi yapı değişiminin bir parçası olmamıştır.

Türkiye'de de Rusya'da da istihbarat teşkilatlarının birincil görevi, dönemlerinin siyasi yapılarının güvenlik politikaları doğrultusunda istihbarat üretmek olmuşsa da, Rusya'da istihbarat teşkilatı Bolşevik Parti'nin organik bir parçası olarak hareket ederek komünist rejimin inşa sürecinin önemli bir aracı olarak kullanılmıştır. Bu anlamda Rus istihbaratı Rusya'da komünist rejimi yerleştirmeyi amaçlamakta ve Rus istihbaratının genetik yapısında “rejim kurucu”, “rejim kollayıcı” özellik ön plana çıkmaktayken; Türk istihbaratı Türk Milli Mücadelesi ve bir bağımsızlık savaşı içerisinde büyümeye başlamış, Türk istihbaratının temeli “tam bağımsızlık” ve “milli egemenlik” ilkeleri üzerine oturmuş ve özellikle Türk Bağımsızlık Savaşı dönemi istihbarat teşkilleri istihbarat faaliyetlerini ülkelerinin bağımsızlığının sağlanması temel amacı doğrultusunda icra etmişlerdir.

Türk ve Rus istihbaratının gelişimini birinci derecede etkileyen parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin yanında bir diğer önemli faktör de ordu-istihbarat ilişkileridir. Ordu-istihbarat ilişkilerinin ele alınacağı bir sonraki bölümde Türkiye'nin ve Rusya'nın geleceğini şekillendiren iç ve dış gelişmelerin yaşandığı 1900-1925 tarih aralığında Türk ordusu ve Rus ordusunun, istihbarat faaliyetlerinin neresinde olduğu, askerî istihbarat çalışmalarının sivil istihbarat çalışmalarıyla uyumlu ve eşgüdümlü olup olmadığı, sivil ve askerî istihbarat çalışmalarının iç içe geçip geçmediği ya da bu çalışmalar iç içe ise ne kadar iç içe geçtiği, iç içeliğin ne gibi sonuçlar doğurduğu gibi sorulara yanıt aranmaya çalışılacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORDU-İSTİHBARAT İLİŞKİLERİ

Türk ve Rus istihbaratının gelişim süreçleri incelendiğinde öne çıkan özelliklerden biri de her iki istihbarat geleneğinin oluşumunun temellerinin atıldığı yılların örtüşmesi ve söz konusu tarihsel sürecin hem Türklerin hem de Rusların dış ve iç düşmanlarla mücadele ettiği bir dönem olmasıdır. Bu yüzden, savaş ortamında şekillenen Türk ve Rus istihbarat teşkilatları, ordu-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin yoğun olduğu, askerî istihbarat faaliyetlerinin öne çıktığı, istihbarat teşkilatlarının ordudan bağımsız hareket edemediği, tam tersine Türkiye’de Türk istihbarat teşkilatlarının Rusya’da da Rus istihbarat teşkilatlarının ülke orduları ile koordineli hareket etme, ortak stratejiler belirleme zorunluluğunun olduğu bir sistem dâhilinde değişim ve dönüşümlerini gerçekleştirmişlerdir.

Türk ve Rus istihbaratının temellerinin atıldığı dönemler savaş öncesi, savaş sonrası ve savaş sonrası dönemler olmuştur. Bu durum, her iki istihbarat geleneğini analiz ederken ordu-istihbarat ilişkilerine yakından bakmayı da zorunlu kılmaktadır. Bir güç çoğaltıcı ve kumanda kolaylaştırıcı olan istihbarat⁴³³, 1900-1925 tarih aralığında Türklerin ve Rusların askerî stratejileriyle birlikte genel ulusal stratejilerinin uygulanması sürecine entegre olan önemli bir unsur olmuştur.

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının aslı görevleri, devletlerinin çıkarları doğrultusunda öncelikli olarak güvenli, dış müdahalelere ve manipülasyon girişimlerine kapalı bir yaşam alanı oluşturup bunu sürdürülebilir hâle getirmektir. Türk ve Rus istihbarat teşkilatları ülke yönetimlerinin iç güvenlik ve dış güvenlik stratejileri doğrultusunda ordularıyla koordineli çalışmış, bu çerçevede gelişimlerini sürdürmüşlerdir. Dolayısıyla parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinden sonra ordu-istihbarat ilişkileri de Türk ve Rus istihbaratının genetik yapısını ortaya koyabilmek amacıyla analiz edilmesi gereken bir konu olarak öne çıkmaktadır.

---

⁴³³ David Kahn, “İstihbaratın Tarihsel Teorisi”, *Avrasya Dosyası - İstihbarat Özel*, Yaz 2002, Cilt: 8, Sayı: 2.

A. TÜRK İSTİHBARATI ve ORDU

1. Nezaretler ve Askerî İstihbaratta Kurumlararası Koordinasyon

Osmanlı İmparatorluğu'nun Harbiye Nezareti'ne bağlı olarak oluşturulan Teşkilat-ı Mahsusa (Umûr-u Şarkıyye Dairesi) Türk istihbaratında ordu-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin somutlaştığı ilk kurumsal istihbarat yapılanmasıdır. Teşkilat-ı Mahsusa kurulmadan önce Osmanlı İmparatorluğu'nda ordu-istihbarat ilişkileri, kurumsal bir istihbarat yapılanması ortada olmadığından, ya ordunun kendi askerî istihbarat kabiliyetleriyle ya da Dâhiliye ve Hariciye gibi diğer Nezaretler kanalıyla Harbiye Nezareti'ne ya da direkt sultana istihbarat aktarılmasıyla sağlanmaktadır.

II. Abdülhamid döneminde sultanın istihbarat kaynaklarından biri Hariciye olmuştur. Örneğin II. Abdülhamid, Hariciye Nezareti ve ajanlar vasıtasıyla Rusya'daki kanlı olaylar, grevler, meşrutiyetin ilanı ve Duma'nın toplantısına dair bilgileri alabilmektedir.⁴³⁴

Türk istihbaratında hem II. Abdülhamid döneminde hem de İttihat ve Terakki dönemi ve Türk Bağımsızlık Savaşı döneminde, ihtiyaç duyulduğunda diplomatik istihbarat unsurlarının da devreye sokulduğu görülmektedir. Ordu, kendi yapılanması ve işleyiş tarzının doğal bir sonucu olarak askerî hareketliliklere ilişkin anlık haber ve bilgi temin edebilmekte ve değerlendirmeler yapabilmekte, ancak, çözümleyemediği bazı askerî hareketliliklere ilişkin bilgilerin temini noktasında, istihbarat çarkının sağlıklı işleyişine yardımcı olan ilgili devlet kurumlarından da istihbarat talebinde bulunabilmektedir. Türk istihbaratında Teşkilat-ı Mahsusa'nın kurulmasından önce ordunun, elindeki eksik bilgileri tamamlayıcı nitelikte istihbaratı temin amacıyla temas kurduğu kurumlar genelde nezaretler olmaktadır.⁴³⁵

---

⁴³⁴ Kurat, **Türkiye ve Rusya – XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1918)**, s. 139. Kurat'a göre Hariciye Nezareti'nden bu hususta bazı şeylerin İstanbul'daki erkân ve rical arasına da intikal etmiş olması mümkündür. İstanbul'daki yabancı postalarla, Avrupa matbuatının geldiği göz önünde tutulursa Rus ihtilali ve Rusya'daki olaylar hakkında bilhassa İstanbul'daki aydın zümreler ve zabitlerin, yeter derecede haberleri olduğu muhakkaktır. İşte bundan ötürüdür ki, Sultan Abdülhamid'in Rus ihtilalinden bilhassa kuşkulandığı ve endişeye kapıldığı da aşikârdır. **a.g.e.**, s. 139.

⁴³⁵ Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluşundan sonra da Nezaretlerden faydalanılmaya devam edilecek, başta Dâhiliye Nezareti ve Hariciye Nezareti olmak üzere Valilikler ve Mutasarrıflıklar da Türk istihbarat çarkının işleyişinde kendilerine yer bulan kurumsal yapılar olacaktır.

Sadrazam Mektubi Kalemî'nden müsteşar bilgisi ve talimatı ile ve 10 Muharrem 1326 H. / 13 Şubat 1908 tarihli bir tezkereye ek olarak Hariciye Nezareti'ne 12 Muharrem 1326 H. / 2 Şubat 1323 R. / 15 Şubat 1908 tarih ve 3505 sayı ile gönderilen resmî yazı Teşkilat-ı Mahsusa öncesinde uygulanan ve yukarıda bahsi geçen istihbarat temin sistematüğını örnekleyen önemli belgelerden biridir.

Ordunun, aşağıda bahsi geçecek istihbarat talebinin çıkış noktasının Bâb-ı Âli Evrak Odası'na mahsus ve 30 Kanun-ı sani 1323 R. / 12 Şubat 1908 tarihli tezkeresinin ilişik olarak Hariciye Nezareti'ne 31 Kanun-ı sani 1323 R. / 13 Şubat 1908 tarihinde yüce tezkere olarak yazıldığına dair muamele pusulası⁴³⁶ (tezkere / tezkire / resmî yazı) olduğu anlaşılmaktadır. İlgili yazı, bu pusulayı müteakip Hariciye Nezareti'ne şu şekilde intikal ettirilmiştir:

“Hudut Komutanlığı'nın, Rusların bazı hazırlıkları ve askerî sevkiyatları hakkındaki istihbaratı içeren telgrafından aktarılarak;

Dördüncü Ordu-yu Hümayun Müşirliği'nden gelen telgrafta, alınan bazı askerî tedbirlerimizin sadece İran içerisindeki kargaşadan dolayı, İran sınırının korunmasının temini ve fesat çıkaran Ermenilere karşı asayişin sağlanması amacıyla yönelik olduğuna dair sınırda bulunan subaylarımız tarafından Rus subaylarına karşı teminat verilmekte ise de bu teminat Ruslarca yeterli olmayıp (...) askeriye merkezinden zann edilmekte ve Rusların harekât ve askeri sevkiyatta bulunmalarının ne amaca dönük olduğu anlaşılammakta olduğu bildirildiğinden bahisle Rusların gerçekleşen sevkiyatları hakkında Elçilik aracılığı ile tahkikat yapılmasının ve açıklayıcı bilgiler elde edilmesinin gerekliliğine dair Seraskerlik / Genelkurmay tarafından bu kez gelen 10 Muharrem 1326 H. / 13 Şubat 1908 tarihli 1057 numaralı tezkere dahi ekleri ile birlikte savb-ı devletlerine gönderilmekle acil bir şekilde araştırılarak sonucunun bildirilmesi ve eklerinin iade edilmesi hususunda.”⁴³⁷

Rusların askerî hareketliliğine dair Hudut Komutanlığınca oluşturulan istihbaratta, Türklerin, Rus askerî hazırlığının Türk ordusunun İran sınırındaki faaliyetlerine karşılık yapıldığı izlenimine sahip oldukları anlaşılmaktadır çünkü Türkler İran'daki karışıklıklardan ve Ermenilerin faaliyetlerinden dolayı askerî tedbirler aldıklarını ve asayiş sağlama çalışmaları yaptıklarını Rus tarafına açıklama gereği duymuşlardır. Türkler Rusların kendilerinden endişe etmemesi gerektiği görüşündedir ve Türk ve Rus subaylar arasında bu konuda bir görüşme de

⁴³⁶ BOA, BEO, 3248.243581.2.1-2. 12 Şubat 1908.

⁴³⁷ BOA, BEO, 3248.243581.1.1. 13 Şubat 1908.

gerçekleştirilmiştir. Rus subaylarla yapılan bu görüşmelerin etkili olmaması ve Rus askerî hareketliliğinin sınırda devam etmesi, askerî sevkiyatların sürmesi, Türkleri rahatsız etmiş olacak ki bu noktada ordu, bahis konusu Rus askerî hareketliliğinin sebeplerini araştırmak üzere elçilik tahkikatı yapılması talebinde bulunmuştur.

Ordu-istihbarat ilişkileri de burada devreye girmekte, askerî istihbarat yeterli olmadığına ya da şüphe konusu olaylara bir açıklama getiremediğinde ordu, sınırdaki Rus askerî sevkiyatlarının sebeplerinin elçilik ve diplomatik istihbarat kaynaklarının devreye sokularak öğrenilmesini talep etmektedir. O tarihte Osmanlı İmparatorluğu'nda kurumsal bir istihbarat teşkilatının olmaması ordu-istihbarat ilişkileri bağlamında istihbarat teşkilatı yerine Hariciye Nezareti ve Nezaret'in haber ve bilgi kaynaklarının kullanıldığını göstermektedir. Teşkilat-ı Mahsusa'nın Harbiye Nezareti'ne bağlı olarak kurulmasıyla Türkler hem kurumsal bir istihbarat teşkilatına kavuşacak hem de Teşkilat, ordu-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin iç içeliğini ortaya koyacak pek çok görev icra ederek ordu-istihbarat teşkilatı ilişkilerini somutlaştırıcı bir idârî yapı olarak ortaya çıkacaktır.

Ordu-istihbarat ilişkilerinde ordunun tamamlayıcı istihbaratı ilgili nezaretler kanalıyla temini haricinde, ilgili nezaretler de zaman zaman ordu tarafından oluşturulan istihbarat konusunda bilgilendirilebilmektedir. Alınan duyum, gelen bilgi ve haberlerle askerî birimlerce oluşturulan istihbarat askerî hiyerarşinin gereği olarak Harbiye Nezareti'ne resmî yazıyla bildirilirken, istihbaratın içeriğine göre özellikle Dâhiliye Nezareti ve Hariciye Nezareti'ne de istihbarat bilgileri gönderilmektedir.

Hakkâri'de espionaj faaliyeti yürüten bir Rus subaya ilişkin Temmuz 1913'te oluşturulan istihbarata dair bir belge, Türk istihbaratında kurumlararası söz konusu işleyişi örnekleyen önemli belgelerdendir. Rus subaya ilişkin olarak 19. Hudut Bölüğü Kumandanlığı'ndan çıkan istihbarata dair evrak önce Dâhiliye Nezareti'nin Van'daki biriminde 4 Temmuz 1329 R. / 17 Temmuz 1913 tarih ve 259 sayı ile işleme alınmış ve evrakın üzerinde "Harbiye 795 - Hariciye 542" hususi numarasıyla Harbiye Nezareti'ne ve Hariciye Nezareti'ne de gideceği bilgisi yer almıştır.⁴³⁸ Oluşturulan istihbarat, Türk istihbarat çarkının işleyişinde yerleşmiş olan

---

⁴³⁸ BOA, BEO, 4197.314765.1.2. 17 Temmuz 1913.

sistematik gereği Harbiye, Dâhiliye, Hariciye, Sadaret rotasını takip etmektedir. Bu istihbarat çarkının işleyiş şekli Türk istihbaratında hiyerarşiye ve merkezî güçle uyuma riayet edildiğini, disiplinli ve sistematik çalışıldığını göstermektedir.

Osmanlı İmparatorluğu ordusunun 19. Hudut Bölüğü Kumandanlığı'nın istihbaratına atfen Ordu Kumandanlığı'ndan gönderildiği anlaşılan ve Dâhiliye Nezaret Muhaberat Dördüncü Müdüriyeti tarafından Vali Tahsin imzası ile çıkarılıp mühürlenene, 6 Temmuz 1329 R. / 19 Temmuz 1913 tarihinde bilgi için Sadaret'e takdim edilen, ordu-istihbarat ilişkilerinde ordu kaynaklı istihbaratın ilgili nezaretlerle paylaşılmasına da önemli bir örnek teşkil eden söz konusu şifre telgraf suretinde şu bilgiler yer almaktadır:

“Bir Rus subayının Kotur'a gelerek Simko'nun kardeşi Ahmet tarafından karşılanarak iki gece Katur'da kaldıktan sonra ve oraların krokisini alarak bazı meçhul teşebbüslerde bulunduktan sonra geri döndüğü ve Mergavar cihetinde Mahmut Bey ile Rus müfrezesi çarpışarak 10 Kazak askerinin telef olması üzerine geri döndükleri 19.Sınır Bölüğü Komutanlığı'nın güvenilir istihbaratına atfen ordu komutanlığından bildirildiği arz olunur.”⁴³⁹

Bu şifre telgraf sureti yine 6 Temmuz 1329 R. / 19 Temmuz 1913 tarihli bir tezkere ile Hariciye ve Harbiye Nezaretleri'ne de gönderilmiştir.⁴⁴⁰

Rus istihbaratının Hakkâri ve çevresinde askerî istihbarat unsurlarını kullanarak Kürt aşiretlerle yakın temasta olduğu, bölgenin nüfuz sahibi önemli aşiretlerinden olan Simko aşiretiyle çalıştığı anlaşılmaktadır. Rus istihbaratçı ve ekibinin aşiret üyelerinden Ahmet tarafından karşılanıp iki gün Kotur'da misafir edilmeleri bahsi geçen aşiret üleriyle Rus istihbaratının temasının yeni olmadığını düşündürmektedir. Türk istihbaratı Rus istihbaratçının bölgedeki faaliyetleri ve temaslarına ilişkin teferruatlı bilgilere ulaşamamış olsa da Rusların çalışma yaptıkları bölgelerin krokilerini alarak bölgeden ayrıldıkları bilgisi Türk kontrespiyonaj yetkililerinin elde ettiği önemli bir bilgidir. Rus istihbaratının bölge kroki çıkarması, Rusların Anadolu coğrafyasının güneydoğu bölümünde bir askerî harekâtın ön hazırlığını yaptığı şüphesini doğurmaktadır.

⁴³⁹ BOA, BEO, 4197.314765.2.1. 19 Temmuz 1913. Belge için bkz. EK-2.

⁴⁴⁰ BOA, BEO, 4197.314765.2.2. 19 Temmuz 1913.

Söz konusu istihbaratı müteakip Türklerle Rus müfrezesi arasında bir çatışma yaşanması Türklerin operasyonel bir refleksle karşılık verdiğini ortaya koymaktadır. İstihbaratın güvenilir olduğuna vurgu yapılması da oluşturulan istihbaratın devamında uygulamaya konulacak siyasi ya da askerî tedbirlerin kuşkuya yer bırakmayacak bir istihbârî temeli olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bu istihbaratın gereği olarak Türk siyasi karar alıcıların ya da askerî yetkililerin Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde Rusların espionaj ve propaganda faaliyetlerine karşı güvenlik önlemlerini birkaç kademe daha artırmaları gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bu gereklilik doğrultusunda yapıldığı anlaşılan resmî yazışmalar sonucunda Daire-i Sadaret Tahrirat Kalemi 2. Şubesi'ne intikal eden ve bu birimden, ilgili müsteşarın bilgisi dâhilinde 16 Şaban 1331 H. / 7 Temmuz 1329 R. / 20 Temmuz 1913 tarih ve 259 sayı ile Hariciye Nezareti'ne ve Harbiye Nezareti'ne gönderilen yazı şu şekildedir:

“Bir Rus subayının Kotur'a gelerek Simko'nun kardeşi Ahmet tarafından karşılanarak iki gece Kotur'da kaldıktan sonra ve oraların krokisini alarak bazı meçhul teşebbüslerde bulunduktan sonra geri döndüğü ve Mergavar cihetinde Mahmut Bey ile Rus müfrezesi çarpışarak 10 kazak askerinin telef olması üzerine geri döndükleri 19. Sınır Bölüğü Komutanlığı'nın güvenilir istihbaratına atfen ordu komutanlığından bildirildiği Van Vilayeti'nden Dâhiliye nezaretine çekilip bir sureti alı konulan telgrafta belirtildiği ve Harbiye Nezareti'ne de bilgi verilmiştir.”⁴⁴¹

Oluşturulan istihbarat böylece eksiksiz bir şekilde Harbiye, Dâhiliye, Hariciye ve Sadaret'e intikal etmiş durumdadır.

Türklerin istihbarat çarkı çok yönlü, sistematik bir şekilde ve kurumlararası istihbarat paylaşımına özen gösterilmek suretiyle işlerliğini devam ettirirken 30 Kasım 1913 tarihinde Harbiye Nezareti bünyesinde resmî olarak kurulacak olan Teşkilat-ı Mahsusa Türk istihbaratına kurumsal bir istihbarat teşkilatı olarak eklemenecek ve Türklerde ordu-istihbarat teşkilatı ilişkileri bundan sonra çok daha somut hale gelecektir.

⁴⁴¹ BOA, BEO, 4197.314765.1.1. 20 Temmuz 1913. Belge için bkz. EK-3.

2. Teşkilat-ı Mahsusa Döneminde Ordu-İstihbarat İlişkilerinin Seyri

Teşkilat-ı Mahsusa ya da diğer adıyla Umûr-u Şarkıyye Dairesi, Osmanlı İmparatorluğu Harbiye Nezareti'ne bağlı olarak oluşturulmuş bir istihbarat birimi olup bu özelliğiyle ordu-istihbarat ilişkileri ele alınırken incelenmesi gereken ilk ve en önemli kurumsal istihbarat yapılanmasıdır.

Osmanlı İmparatorluğu Harbiye Nezareti I. Dünya Savaşı öncesi dönemde ve I. Dünya Savaşı yıllarında doğal olarak öne çıkan bir nezarettir. Harbiye Nezareti, dönemin şartları ve imkânları nispetinde psikolojik güçleri askerî güçlerle bir arada kullanmaya gayret etmiş ve bunu da oluşturduğu birimin, Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluş yapısı içinde, hem asker hem de sivillerden yararlanarak uygulamaya koymuştur.⁴⁴² Bünyesinde sivil çalışanlar da bulunması Teşkilat-ı Mahsusa'yı bir askerî istihbarat teşkilatı olmaktan çıkarmamaktadır zira yapısal bağa bakıldığında Teşkilat Harbiye Nezareti'nin bir birimi konumundadır.

Teşkilat-ı Mahsusa, Enver Paşa ile çalışma arkadaşı Süleyman Askerî'nin idare ettiği ve İttihat Terakki'nin Batı Trakya'ya ilişkin kararlarını uygulamakla görevli bir örgütün büyüyüp gelişmesiyle oluşmuştur.⁴⁴³ Teşkilat bu yönüyle aynı zamanda parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin de zaman zaman somutlaşabildiği bir istihbarat teşkilatı hüviyetini taşımaktadır.

I. Dünya Savaşı'nda dünya ölçekli siyaset üreterek, buna göre planlar yapıp uygulamaya geçilmesi, Teşkilat-ı Mahsusa'nın görev alanına girmektedir. Harbiye Nezareti'ne bağlı bu birim tarafından geliştirilen ve uygulamaya konulan siyaset, Hariciye ve Dâhiliye Nezareti başta olmak üzere diğer devlet organlarının da bilgisi ve katılımıyla yürütülmüştür.⁴⁴⁴ Terim olarak *Teşkilat-ı Mahsusa* terimi Osmanlı İmparatorluğu ordusu içerisinde gönüllülerden oluşturulan bölük ve taburları nitelemek amacıyla kullanılmıştır. Gönüllülerden yararlanma yöntemi ilk kez Trablusgarp Savaşı sırasında kullanılmış bir yöntemdir. Bu yöntem de "büyük ölçüde düşman tesiri altında bulunan saha dâhilinde mahalli personel ve kaynaklar tarafından, daha ziyade askerî, siyasi ya da ekonomik hedeflere karşı icra edilen

⁴⁴² Tetik, **a.g.e.**, s. x.

⁴⁴³ Güneş, **a.g.m.**, s. 114.

⁴⁴⁴ Tetik, **a.g.e.**, s. xi-xii.

harp” şeklinde tanımlanan gayrinizami harbin tanımına uygun bir hareket tarzıdır. Başvurulan bu yöntemin başarısı tartışmaya açık olmakla birlikte, uygulandığı da bir gerçektir. Gönüllü birliklerden yararlanma uygulaması 1913’ün Mart ayından itibaren yönetmelik çerçevesinde tatbik edilmiştir. Gönüllü birlikler yönetmeliği Harbiye Nezareti’ne 16 Mart 1913 tarihli yazıyla onay için arz edilen ve harbe katılmak isteyenlerin tabi olacakları bir yönetmeliktir. Gönüllülerin oluşturduğu birlikler geleneksel olarak kullanılagelen *çete* kelimesiyle de adlandırılmıştır. Dönemin yazışmalarında gönüllü birlikler için çoğu zaman *çete* kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Askerî bir terim olarak *çete*, *müfrez* kelimesinin yanı sıra *önden gidip yolu keşfeden ve düşmanın yeri ve durumu (ahval ve mevâki’i) hakkında malûmat alan asker, ileri kol, pîşdar* anlamlarını taşıyan *talia askeri* kelimesini çağrıştıran şekilde ifade edilmiştir.⁴⁴⁵ Ayrıca Teşkilat-ı Mahsusa bünyesinde casusluk ve karşı casusluk için hücreler ve gizli gruplar kurulmuş, askerî operasyonlar için düzensiz kuvvetleri silah altına almak, eğitmek ve idare etmek üzere çete savaşı uzmanı kadrolar da oluşturulmuştur.⁴⁴⁶

Harpte, gönüllü birlikler teşkil edip bu birliklerden yararlanma fikri, gayrinizami harp çerçevesinde değerlendirildiğinde askerî yönden teoride iyi düşünülmüş ancak uygulamada 1914-1918 yılları arasında özelde Kafkas cephesinde başarısız gayrinizami harp teşebbüslerine de şahit olunmuştur. Trablusgarp’ta, Fas’ta ise gayrinizami harbin genel geçer kuralları bütün olumsuz şartlara rağmen uygulanmış ve başarılar elde edilmiştir. Trablusgarp Harbi’ndeki “gönüllü taburlar” teşebbüsü, Balkan Harbi’nde de devam ettirilmiş ve bu birliklerle ilgili yazışmalarda “Teşkilat-ı Mahsusa Müfrezeleri” ifadesi kullanılmıştır. Bu müfrezelerin komutanları

---

⁴⁴⁵ **a.g.e.**, s. 2-7. “Teşkilat-ı Mahsusa” terimi Divan-ı Harb-i Örfî Mahkemesinin 27 Nisan 1919 günü başlayan duruşmalarında yargulamaların temelini teşkil etmiştir. Trablusgarp Savaşı’nda, merkezden hayli uzak bir coğrafyada başlayan harpte, yeterli birlik göndermekte zorlanan dönemin askerî idarecileri, bunu aşmak için yerel halktan yararlanma yoluna gitmişlerdir. Bu yöneme mecburiyetten dolayı başvurulmuştur. Trablusgarp Savaşı’nın ortalarında, İstanbul’daki Harbiye-i Umûmîye Dairesi’nin “gönüllü taburları”na ilişkin sorularına, Aziziye’deki Trablusgarp Kumandanlığından verilen cevapta, “gönüllü taburlarının teşkiline 29 Eylül 1911 tarihinde başlandığı, bunlara istisnasız tümen emrinde bulunan ve ‘misafir gelen’ bütün subayların, bazı emekli askerlerin görevlendirildiği” açıklanmaktadır. Gönüllü taburlarının hemen hiçbirinden yararlanılamamış, buralarda görevlendirilen subaylar bir şekilde vazifesiz kalmışlar, kendilerine tümene geri dönmeleri için bir emir verilmediği gibi, geri dönenler de diğer birliklere tayin edilmişlerdir. Bu taburlara tayin edilen “muvazzaf ve emekli subaylara” görevlendirmeleri “tezâkir-i mahsusa” (özel yazı) ile tebliğ edildiği gibi, ayrıca kumandanlık karargâhına çağrılarak sözlü olarak da bildirilmiş ancak başarı elde edilememiştir. **a.g.e.**, s. 2-3.

⁴⁴⁶ Güneş, **a.g.m.**, s. 101.

muvazzaf subaylardır. Gönüllü taburlarına kayıt yaptıran gönüllülerle “konturato” yapılarak ücret ödenmiştir. Harbiye Nezareti’ne 16 Mart 1913 tarihli yazıyla onaya arz edilen, gönüllü olarak harbe katılmak isteyenlerin tabi olacakları yönetmelik, yaklaşık bir buçuk yıl sonra ilan edilen seferberlikle birlikte kurulan gönüllü birliklerin kuruluş yapılarının neye dayandığını ortaya koymaktadır. Gönüllülerden oluşan ve kendi başlarına harekete meyilli çeteler, mümkün olduğunca kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Örneğin Hacı Sami’nin emir verilmeden Kırcaali’de kalması üzerine, hemen Çeteler Umum Kumandanı Eşref Bey’e, bu durumun sona erdirilmesi için gereken talimat verilmiştir. Harp sona erdiğinde terhis edilen gönüllülerin “cihet-i askeriye” ile ilişkileri kesilmiş olmaktadır. Gönüllüler tam maaşla istihdam edilmişler yeteneklileri ise orduya kazandırılmıştır. Gayrinizami kuvvetlerin kuruluşu çeşitli etkenlerin tesirinden dolayı değişik olmaktadır. Teşkilatlı çete (gerilla) birlikleri, büyüklük bakımından birkaç sabotajcı ile geniş destek teşkilli tümen veya daha büyük çapta kurulmuş milis kuvvetleri arasında değişebilmektedir. Büyük bir gayrinizami kuvvette, kural olarak biri açık faaliyet gösteren çete, diğeri gizli faaliyetler yürüten yeraltı unsuru bulunmaktadır.⁴⁴⁷

Teşkilat-ı Mahsusa birliklerine, mecburiyet olmadıkça düzenli (nizami) ordu birliklerinden personel verilmesi yasak olmasına rağmen, gerekli hallerde bu birliklere gönderilen subaylar yukarıda bahsi geçen yönetmelik çerçevesinde tayin edilebilmişlerdir. Gayrinizami harp unsuru olan çete gruplarının yeraltı unsurları ise halkın ikna veya zorla harekâta katılmasını sağlamak, casusluk ve sabotaj yollarını çokça kullanmak, propaganda ve fesat çıkarma konularında faaliyetlerini yoğunlaştırmaktadırlar. Gönüllü birliklerin önemli sorunlarından biri disiplin sorunudur. Örneğin Doğu cephesinde 1914 yılının Eylül ayı sonlarında gönüllü birliklerin, asıl yapmaları gerekenlerin dışına çıkarak, sınır çevresinde silahlı dolaştıkları, sınır birlikleri talimatına aykırı şekilde, nizamiye sınır birliklerinin görevlerine müdahale ettikleri görülüp, bu durumda sınırda lüzumsuz çatışmalara sebep olacakları anlaşılınca, 3. Ordu Komutanı bu birliklerle alakalı tedbir almak

---

⁴⁴⁷ Tetik, **a.g.e.**, s. 3-9. Durum üzerine Eşref Bey de Edirne Sol Cenah Kumandanlığına yazdığı 9 Ağustos 329 (22 Ağustos 1913) günlü cevabında “Arattırıyorum. Bulunca avdet ettireceğim (*geri döndüreceğim*)” der ve emrin yerine getirileceğini belirtir. Edirne Sol Cenah Kumandanlığı Kurmay Başkanı Yarbay Enver de aynı gün Başkumandanlığa gönderdiği raporunda “Başımı alıp bilâ-emir (*emirsiz*) bir cüz-i kalil (*küçük bir bölük*) maiyeti ile Kırcaali’ye dalmış olan Sami Bey’in avdeti(nin) Eşref Bey’e bildirildiğini” vurgulayarak, meselenin üzerinde hassasiyetle durulduğunu arz eder.

zorunda kalmıştır. Buna göre, “gönüllü birlikleri” Ordu Komutanı tarafından verilecek emirle veya Rusların taarruzu halinde faaliyete başlayacaklar, Hudut Tabur Merkezleri’nden ileri toplu olarak geçmeyecekler, yalnız istihbarat ya da diğer faaliyetler için kaçak gibi sınırın ötesine gidebileceklerdir.⁴⁴⁸ Gönüllü birliklere sınırdaki toplu hareket gerektiren askerî faaliyetlerde güvenilmezken bile istihbarat faaliyetlerinde güvenilmeye devam edilmesi gönüllü birliklerin istihbarat temininde ne kadar kritik görevler üstlendiğini göstermektedir.

Trablusgarp ve Balkan Harbi tecrübelerini yaşayan Harbiye Nazırı Enver Paşa’nın yanı sıra Dâhiliye Nazırı Talat Paşa’nın bilgileri dâhilinde, öncelikli olarak Kafkas cephesinde, bir anlamda gayrinizami harp yürütmek üzere kadrosunu gönüllülerin oluşturacağı birliklerin kurulması, sevki ve sair işlerini koordine etmek üzere, “Teşkilat-ı Mahsusa Merkez-i Umûmisi” teşkil edilmiş; komisyonda Binbaşı Süleyman Askerî, Emniyet-i Umûmiye Müdürü Aziz Bey, Dr. Nazım Bey ve Atıf Bey yer almışlardır.⁴⁴⁹ Bu ve benzeri idari düzenlemeler yanında Türk istihbaratı daha önce Teşkilat-ı Mahsusa’da yararlılıklar göstermiş fakat sonrasında çeşitlik sebeplerle zanlı ya da mahkûm durumuna düşmüş eski elemanlarının affedilmeleri için de resmî girişimlerde bulunmaktadır.

Adliye Nezareti’ne gönderilen 18 Recep 1331 H. / 10 Haziran 1329 R. / 23 Haziran 1913 M. tarih ve 574 sayılı resmî yazıda;

“Son savaş nedeni ile vatan müdafaası için Teşkilat-ı Mahsusa’ya katılarak takdire şayan bir şekilde fedakârca işler yapan ve ekli defterde isimleri yazılı bulunan zanlı ya da mahkûm 40 kişinin görülen hizmetlerine mükâfat olarak affedilmeleri hakkında İstanbul Muhafızlığı’ndan alınan tezkere ile Dâhiliye Nezareti’nden gelen 6

---

⁴⁴⁸ **a.g.e.**, s. 10-13.

⁴⁴⁹ Ahmet Tekik, **a.g.e.**, s. 15. Teşkilat-ı Mahsusa’nın birim olarak başkanlığını yürütenlerin ilki Binbaşı Süleyman Askerî’dir. Mevcut belgelerden takip edildiğinde, Binbaşı Süleyman Askerî’nin, 25 Kasım 1914’te bu görevden ayrıldığı görülmektedir. Onun imzasının bulunduğu ilk yazı 4 Eylül 1914, son yazı 21 Kasım 1914 tarihlidir. Binbaşı Süleyman Askerî’nin ayrılmasından hemen sonra, İstanbul Merkez Komutanı Binbaşı Halil, “Teşkilat-ı Mahsusa’ya memur” sıfatıyla, birimin başkanlığını “ikiz görev” olarak üstlenmiştir. Binbaşı Halil’in “Teşkilat-ı Mahsusa’ya memur” sıfatıyla imzaladığı ilk yazı 28 Kasım 1914, son yazı da 12 Aralık 1914 tarihini taşımaktadır. Binbaşı Halil’in 16 Aralık’ta 5. Seferi Kuvvetler Komutanlığı’na atanıp Irak cephesine gitmesiyle, onun yerine İstanbul Merkez Komutanlığı’na tayin edilen Yarbey Cevat da aynı şekilde “Teşkilat-ı Mahsusa’ya memur”dur. İkiz görev olarak başkanlığı yürütür. Yarbey Cevat’ın Teşkilat-ı Mahsusa’ya ait ilk imzalı yazısı 27 Aralık 1914, sonuncusu da 28 Mart 1915 tarihlidir. **a.g.e.**, s. 16.

Haziran 1329 tarihli tezkere ve ilgili Meclis-i Vükela kararının gönderildiği⁴⁵⁰

bildirilmektedir.

Türklerin, saha tecrübesi olan elemanlarını I. Dünya Savaşı öncesinin gergin ortamında tekrar sahada kullanmak için hazırlık yaptığı ve bunun yanında Türk istihbaratının savaş öncesinde tecrübeli saha elemanı sıkıntısı çektiği resmî yazıdan çıkarılabilecek sonuçlardandır. Aşağıda görüleceği üzere, I. Dünya Savaşı sırasında da Teşkilat-ı Mahsusa, *çete teşkilatlanmasının* bir parçası olarak askerî harekâtlarda kullanılabileceği, savaşta yararlılık gösterebilecek kişileri hapisanelerden çıkararak *mahkûm taburları* oluşturma yoluna gidecek, bu da Türk istihbaratında ordu-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin farklı bir boyutunu ortaya koymuş olacaktır.

Teşkilat-ı Mahsusa'nın ordu-istihbarat teşkilatı ilişkisine somut örnekler teşkil edecek olan faaliyetlerine doğal olarak savaş yıllarında çokça rastlamak mümkündür. Savaş yılları, üretilen istihbaratın saha aktivitelerinde hızlı ve doğru şekilde kullanılmasının önemini daha da artırdığından, bu yıllar ordu-istihbarat ilişkilerinin somut saha neticelerinin ve ordu-istihbarat ilişkilerinin de bir parçası olduğu istihbarat çarkının sağlıklı işleyip işlemediğinin tespiti adına daha yakından bakılması gereken yıllardır.

Teşkilat-ı Mahsusa çalışanları Ağustos 1914'te yeniden örgütlenip teşkilat genişlediği zaman Rusya'ya, Fransa'ya, İngiltere'ye karşı da faaliyet yürütüp, bu üç devletin kontrolündeki bölgelerde farklı ideolojik çağrılar yapmışlardır.⁴⁵¹ Ayrıca Teşkilat-ı Mahsusa mahkûmları hapisanelerden çıkartarak subaylar komutasında çeteler oluşturmuş, bu yolla *mahkûm taburları* kurarak da çalışmalar yapmıştır. Teşkilat-ı Mahsusa'nın bu kuruluşlarına karşılık Ruslar da kendi içlerinde *Milli Teşkilat* adı altında Ermeni ve Gürcü taburları kurmuşlardır. Teşkilat-ı Mahsusa'nın yetiştirdiği ve idare ettiği yardımcı kuvvetlerin askerlerin çoğunluğunu oluşturduğu harekâtlara Kürt, Çerkez, Dürzi ve Lazlardan gelen gönüllü birlikler, Yemenliler ve diğer paralı askerler de katılmışlardır. Teşkilatın ajanları genellikle doktor, mühendis, gazeteci, subay gibi uzman kişilerden oluşmuş ve bunlar teşkilata eleman

⁴⁵⁰ BOA, BEO, 4186.313897. 23 Haziran 1913.

⁴⁵¹ Güneş, **a.g.m.**, s. 114-115; Selda Kılıç, “Kafkasya'ya Dair (1916-1917) Osmanlı İstihbaratının Yayımladığı Bir Rapor”, **Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)**, Cilt 34, Sayı 58, Ankara, 2015, s. 688.

toplamış, ayrıca teşkilatın eğitim kadrolarında yer almışlardır.⁴⁵² Teşkilat-ı Mahsusa'nın başındaki isim olan Süleyman Askerî'nin teşkilatın başına geçmeden önce Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda önemli rol oynamış olması; Enver Paşa'nın onu I. Dünya Savaşı çıkmadan bir süre önce Balkanlara yollamış ve ona herhangi bir savaş çıkması halinde Sırlara karşı kullanmak üzere gizli bir kuvvet oluşturma görevi vermiş olması;⁴⁵³ da Türk istihbarat teşkilatının başına geçirilecek kişinin ordu-istihbarat ilişkilerini teori ve pratikte bilen Türk komutanlar arasından seçildiğini göstermektedir.

Teşkilat-ı Mahsusa'nın faaliyetleriyle birlikte Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin de istihbarat faaliyetlerini sevk ve idare edici rolüyle zaman zaman ön plana çıkması Türklerde ordu-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin iç içeliğinin en önemli kanıtlarından birini oluşturmuştur. Farklı ordu ve nezaretlere dağıtımli olarak gönderilen 21/8/1332 R. / 3 Eylül 1916 tarihli bir resmî yazı da Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin, casusların takibi, tutuklanması, sorgulanması ve yargılanması gibi hususlarda direkt olarak saha uygulamalarını organize eden direktifler verebildiğini göstermektedir. Söz konusu resmî yazının özet kısmında üç madde halinde şu ifadeler yer verilmektedir:

- 1- Casusları yargılayacak Divan-ı Harblerin belirlenmesi.
- 2- Her ordu bölgesinde Ordu İstihkâmat Şube Müdürlerinin emri altında casus heyet-i istintaklığının oluşturulması.
- 3- Casusların takip ve tutuklanmasında İstihbarat Şube Müdürlerinin bilgisi olmadıkça hiçbir makamın yetkili olamaması.⁴⁵⁴

Belgedeki bu ifadeler ve resmî yazının direkt Türk Genelkurmayı'ndan çıkmış olması, Türk istihbarat çarkının işleyişinde ordu-istihbarat ilişkilerinin ve bu ilişkilerin iç içeliğinin önemli göstergelerinden biridir. Ordu, istihbarat sahasına ilişkin uygulamaların temel karakterinin ne şekilde olması gerektiğini belirlemekte,

---

⁴⁵² Güneş, **a.g.m.**, s. 115, 126-127. Kocahanoğlu da “ılan-ı harbi müteakip Ortodoks kilisesi namına Rus Çarı Nikola da Ortodoksların reisi sıfatıyla bütün bu kilise sakinini kıyama davet eylemiştir ve Kafkas cephesindeki ordumuzun gerileri evvelce Ermeni teşkilatı ve ordu-yu Osmaniden silahları ile firar eden ve işbu teşkilata iltihak eyleyen Ermeni çeteleri tarafından vurulmaktadır” demektedir. Osman Selim Kocahanoğlu, **İttihat Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması (1918-1919)**, Temel Yayınları, İstanbul, 1998, s.104; Güneş, **a.g.m.**, s. 127.

⁴⁵³ Güneş, **a.g.m.**, s. 113.

⁴⁵⁴ **ATASE**, BDH, 406.397.1598.1. 3 Eylül 1916.

bu bağlamda istihbarat uygulamalarında kendi sevk ve idare edici, aynı zamanda da merkezî konumunu belgelemektedir.

Türk istihbaratının saha uygulamaları ve saha uygulamalarının neticeleriyle bağlantılı saha uygulamaları sonrası çalışmaları için Türk Genelkurmayı'nın yapısal bir düzenlemeye gitmeye çalıştığı da belgeden anlaşılan bir başka husustur. Casusların yargılanması için harp divanları oluşturulmakta, ordunun istihbarat şube müdürleri casusların takibi ve tutuklanmasıyla görevlendirilmekte ve söz konusu şube müdürlerine bu konuda tam yetki verilmekte, başka herhangi bir makamın casus takibi ve tutuklanmasına ilişkin konulara müdâhil olmasının da katiyetle önüne geçilmektedir. Bunun yanında casusların sorgulanması için özel sorgu heyetleri oluşturulmakta, casusları sorgulayacak bu heyetler de Türk ordusunun istihkâm şube müdürlerine bağlanmaktadır. Tüm bu düzenlemeler Türk istihbaratında, hem ordu-istihbarat ilişkilerinin iç içeliğini, hem de istihbarat faaliyetlerinin icrası sırasında ve sonrasındaki aşamalarda Türk ordusunun düzenleyici, yapı kurucu ve merkezî rolünü kanıtlamaktadır.

İkinci Ordu'dan Başkomutanlık Vekâleti'ne, İkinci Ordu Komutan Vekili Mustafa Kemal imzasıyla gönderilen 14 Kanun-ı evvel 1332 R. / 27 Aralık 1916 M. tarih ve 6923 numaralı şifre de Türk ordusunun istihbarat çalışmalarına verdiği önemi ve istihbarat organizasyonuna dair yapısal düzenlemeleri örnekliyor olması açısından önemlidir. Söz konusu şifrede şu bilgiler yer almaktadır:

“Başkomutanlık Vekâleti'nin, 'istihbarat subaylığı' kurulmasına dair 12.9.1332 R. / 25 Kasım 1916 tarih ve 11131 sayılı emri üzerine orduda Genel Karargâh İstihbarat Şubesi Müdürlüğü'ne bağlı olmak üzere bir İstihbarat Subaylığı kurulmuş ve bu göreve Genelkurmay Yüzbaşı Mehmet Sabri Efendi atanmıştır. Kolordularda dahi 'istihbarat subaylığı' kurulma aşamasında bulunduğu gibi; casusların takibi, tutuklanması ve yargılanmasına dair Başbakanlık emri hükümlerinin uygulanması kapsamında Kolordulara, Menzil Müfettişliği'ne ve Mülkiye'ye gerekli bildirimlerde bulunulduğu arz olunur.”⁴⁵⁵

Türk Milli Mücadelesi'ne önderlik edecek isim olan Mustafa Kemal Paşa'nın İkinci Ordu Komutanı Vekili olduğu dönemde, Başkomutanlık Vekâleti'nin emrini ivedilikle uygulamaya koyup İkinci Ordu içerisinde Genel Karargâh İstihbarat Şubesi

⁴⁵⁵ ATASE, BDH, 406.-397.1598.2.4. 27 Aralık 1916.

Müdürlüğü'ne bağlı bir istihbarat subaylığı kurması; bunun yanında, kontrespiyonaj uygulamalarını düzenleyen emrin uygulanmasına ilişkin olarak da ilgili askerî ve sivil birimleri bilgilendirmesi, Türklerde ordu-istihbarat ilişkilerinin organizasyonel boyutunu ve işlevselliğini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Türklerde ordu-istihbarat ilişkilerini somutlaştıran bir başka uygulama da, bizzat Harbiye Nezareti yetkililerinin, Teşkilat-ı Mahsusa mensubu olmasalar da, askerî ve diplomatik bağlantılarını kullanarak istihbarat temin edebiliyor olmaları pratiğinde gizlidir.

27 Şubat 1917'de (yeni takvime göre 12 Mart 1917) Petrograd'da patlak veren ve süratle Rusya'nın diğer şehirlerine de yayılan ihtilale ait haberlerin İstanbul'a, resmî makamlara bu olaydan birkaç gün sonra yetişmiş olduğu anlaşılmaktadır ve Harbiye Nezareti elindeki mevcut istihbarat imkânları ile ve bilhassa Almanya üzerinden telgraflarla Rusya'daki bu gelişmelerden haberdar edilmiştir. Askerî sansür gibi sebeplerle Rusya'daki ihtilal ile ilgili haberlerin matbuata intikali için bir müddet zaman geçmiştir. İstanbul matbuatında Rus İhtilali hakkında ilk yazılar ancak 20 Mart 1917'de çıkmaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda I. Dünya Savaşı sırasında Rusya'daki durumlara ilişkin bilgiler özellikle Stockholm elçiliğinde görev yapan Cevat Bey'den alınmıştır. Cevat Bey İsveçliler ve tarafsız elçilik mensupları ile temasları ve İsveç matbuatı vasıtasıyla bilgiler toplamaya çalışmıştır. Cevat Bey Hariciye Nâzırı Ahmet Nesimi Bey'e gönderdiği 28 Şubat 1917 tarihli yazısında Rusya'da durumların karışmak üzere olduğu, bunda İngilizlerin de etkisinin olduğu şeklinde bilgilerin Stokholm'e ulaştığı bilgisini vermiştir.⁴⁵⁶

---

⁴⁵⁶ Kurat, **Türkiye ve Rusya: XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşı'na Kadar Türk – Rus İlişkileri (1798-1919)**, s. 317-318. Diplomatik istihbarat diplomatik misyonu olan devlet görevlilerince genel olarak gayriresmî ortamlarda ve açık kaynaklar üzerinden gerçekleştirilmektedir. Elde edilen bilgiler rapor haline getirilmekte ve bu raporlar, önemi ve aciliyetine göre kriptolu mesaj veya diplomatik kuryeler aracılığıyla ilgili merkez teşkilata gönderilmektedir. Söz konusu özellikleri dikkate alındığında diplomatik istihbaratın tarihini çok eskilere dayandırmak mümkündür. Örneğin tarihsel süreç içerisinde devlet müessesesinin teşekkülü ile birlikte devletlerarası ilişkilerde görevlendirilen elçiler, kendi ülkelerinin ilgi duyduğu şehir, bölge ya da askeri sahalarda gözlem ve araştırma yapma, bilgi toplama, temeslarda bulunma, değerli siyasi belgeleri ele geçirme gibi faaliyetler yürütebilmişlerdir. Diplomatların en temel görevlerinden biri, faaliyet gösterdiği ülkede erişebildiği ve gerekli gördüğü tüm bilgileri bağlı olduğu kuruma raporlamak olmuştur. Diplomatik istihbarat bir ülkenin özellikle dış politikasının oluşturulmasında, diğer devletlerle ya da uluslararası

Harbiye Nezareti'nin Türk istihbarat çarkının işleyişindeki etkinliği, Mondros sonrasında da sürecek ve Nezaret bu yönüyle, istihbarat faaliyetlerini sevk ve idare edici rolünü oynamaya devam edecek, istihbarat koordinasyonunda da Türk Hariciyesi'yle işbirliği içerisinde olacaktır.

Bâb-1 Âlî Hariciye Dairesi Kalem-i Mahsusu'ndan (Başbakanlık Dışişleri Dairesi Özel Kalemî) Hariciye Nazırı adına Komisyon Başkanı imzasıyla, 14 Kanun-ı evvel 1334 R. / 14 Aralık 1918 tarih ve 12645-2756 sayı ile Harbiye Nezareti'ne gönderilen resmî yazı da, hem istihbarat çalışmalarında Türk Hariciye ve Harbiye Nezareti'nin koordineli hareket ettiğini, hem de Türklerde ordu-istihbarat ilişkilerini örnekliyor olması açısından önemlidir. Söz konusu resmî yazıda şu ifadelere yer verilmektedir:

“Devletli Efendim Hazretleri

İzmir'e gelen Fransız ve İngiliz subay ve erleri hakkında Başkomutanlık Vekâleti 2. Şubesi'nin 6 Kanun-ı evvel 1334 tarih ve 10191/11424 sayılı Bakanlık tezkeresine verilen cevaptır.

Şu sırada anılan şehre gelen bu gibi ziyaretçilerin engellenmeleri mümkün olamayacağından bu hususta amiraller nezdinde bir şey yapılamayacağı, ancak önemli olan bilgilerin peyderpey bildirilmesine gayret edilmesi gerektiğinden gereğinin yapılması hususunda bakanlığın talimat vermesi hususunda makamlarının emir ve müsaadelerine arz olunur.⁴⁵⁷

Anlaşılan o ki, Başkomutanlık Vekâleti İkinci Şubesi, İzmir'e gelen Fransız ve İngiliz subay ve erleri hususundaki rahatsızlıklarını daha önce bir resmî yazıyla bildirmiş ve bu konuda tedbirler alınmasını istemiş, söz konusu subay ve erlerin şehre girişlerinin engellenmesinin mümkün olup olmadığını sormuştur. İzmir'deki Fransız ve İngiliz subay ve erlerinin sayılarının gitgide artmaya başlamasını, Türk ordusunun ciddi bir güvenlik risk unsuru olarak değerlendirdiği görülmektedir. İzmir'e Fransız ve İngiliz subay ve erlerinin girişine engel olunamayacağından, Türk ordusu ve konuyla ilgili diğer nezaretlerin şehirdeki istihbarat çalışmalarına önem vermesi fikri ön plana çıkmıştır. Hariciye Nezareti ve Harbiye Nezareti'nin yanında,

---

kuruluşlarla ilişkilerinin düzenlenmesinde çok büyük katkılar sağlayabilmektedir. Ferit Temur, “*Legal ve Örtülü Yönüyle Diplomatik İstihbarat*”, **Stratejik Düşünce Dergisi**, Yıl 2, Sayı 15, Ankara, Şubat 2011, s. 46-47.

⁴⁵⁷ **ATASE**, İSH, 6.36. 14 Aralık 1918.

aynı yazının bir gün sonra Genelkurmay Başkanlığı'na ve Başkomutanlık İkinci Şube'ye de gönderilmiş olması bu istihbarat çalışmasını yürütecek birimlerin bu birimler olacağını göstermektedir. Ancak bu istihbarat çalışmalarını sevk ve idare edecek asıl birim Harbiye Nezareti'dir çünkü istihbarat çalışmalarına başlanması için Harbiye Nezareti'nin emirleri beklenmektedir. Türk istihbarat çarkının işleyişinde ordu-istihbarat ilişkilerinin iç içeliği, istihbarat faaliyetlerinde Harbiye Nezareti'nin öncü konumuyla ortadadır. O tarihlerde artık Teşkilat-ı Mahsusa da yoktur.

Harbiye Nezareti tarafından, Büyük Savaş öncesi ve savaş sırasındaki faaliyetleriyle Türk ordusunun tüm faaliyetlerinde önemli bir yardımcı unsur olarak faaliyet gösteren Teşkilat-ı Mahsusa'nın (Umûr-ı Şarkıyye Dairesi) 15 Kasım 1918'de lağvedilmesi emredilmiş, tasfiye işlemlerinde takip edilecek yöntem de Harbiye Nezareti Müsteşarlığı'ndan Merkez Komutanlığı'na "gizli" yazıyla bildirilmiştir.⁴⁵⁸ Teşkilat'ın kuruluşunda ve işleyişinde olduğu gibi tasfiyesinde de Türk ordusunun emir komutası esas alınmakta, bu da Türk istihbaratının ilk kurumsal istihbarat teşkilatı olan Teşkilat-ı Mahsusa ile Türklerde güçlü ve kurumsal bir ordu-istihbarat teşkilatı ilişkisinin sürdürüldüğünü ve var olduğunu göstermektedir. Başkanı sadece Sadrazam ve Harbiye Nazırı'na bilgi veren Teşkilat'ın ödeneğinin bir kısmı da Harbiye Nezareti'nin gizli bütçesinden karşılanmıştır.⁴⁵⁹ Teşkilat-ı Mahsusa ile ilgili tüm bu veriler Türk istihbaratının kurumsal temellerinin atıldığı yıllarda ordu-istihbarat teşkilatı ilişkisinin iç içe geçtiğini göstermektedir. Sonraki yıllarda Teşkilat-ı Mahsusa'nın ardılı olacak tüm Türk istihbarat teşkilatlarında da uzun yıllar asker ya da asker kökenli sivil kadroların ağırlıklarını korudukları görülecektir.

3. Orduya Bağlı İstihbaratta Süreklilik - Milli Mücadele Dönemi

Türklerde 1900-1925 tarih aralığında ordu-istihbarat teşkilatı bağlantısı ele alınırken Türk istihbarat teşkilleri içerisinde Teşkilat-ı Mahsusa haricinde verilebilecek örneklerden biri de Hamza Grubu'dur. Erkan-ı Harbiye Umumi Riyâseti'ne bağlı olan Hamza Grubu⁴⁶⁰ Türk ordusu içinde şubeler halinde yapılandırılmış bir istihbarat organizasyonudur. Şube müdürlüklerini rütbeli personel

---

⁴⁵⁸ Tetik, **a.g.e.**, s. 18.

⁴⁵⁹ Güneş, **a.g.m.**, s. 101, 114-115.

⁴⁶⁰ İlter, **a.g.e.**, s. 14.

yürütmekte ve söz konusu personel kod isimler kullanmaktadır. Hamza Grubu, bu isimle çalıştığı yaklaşık 3 aylık dönemde, İstanbul'daki bazı zararlı dernek üyelerinin künyelerini Ankara'ya göndermiş, muhbirlerini Bursa, İzmir ve Manisa'ya kadar sokarak, Yunan ordusunun harekâtı ile ilgili bilgileri Ankara'ya bildirmiştir. Hamza Grubu'nun karargâhını Bostancı'daki İngiliz Hint Tugayı karargâhından yaklaşık 300 metre ötede kurmuş olması⁴⁶¹ grup çalışanlarının kamufle olma yeteneklerine olan güvenlerinin bir göstergesi olarak nitelendirilebilir.

Müdafaa-i Milliye Teşkilatı da gerek yönetici kademesinde gerekse de alt kadrolarında çok sayıda rütbeli asker bulundurması açısından Türklerde ordu-istihbarat ilişkileri hususunda zikredilmesi gereken istihbarat gruplarından biridir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından hemen sonra Erkân-ı Harbiye'de bir istihbarat şubesi kurulmuştur. Bu şubenin ilk başkanı Yüzbaşı İskender Bey'den sonra, Şube Başkanlığı Yüzbaşı Recep (Peker) Bey'e ve onun da Meclis Genel Kâtibi olmasıyla Binbaşı Şükrü Ali Bey'e verilmiştir. Hüsameddin Bey ise, Fevzi Paşa'nın şahsına bağlı olarak, M.M. Grubu'nu bağımsız olarak yönetmekle görevlendirilmiştir. İlk olarak M.M.'e yönetici atanması ve yapılması gereken işlere ilişkin emirler İstanbul'a Hüsameddin Bey kanalıyla gönderilmiştir. 1921 Şubat veya Mart ayında Ankara'dan gelen direktifler çerçevesinde Müsellah Müdafaa-i Milliye (Silahlı Ulusal Savunma) Grubu'nun merkez heyeti kurulmuştur. M. M. heyeti üyelerinden, aynı zamanda da heyet başkanlığı yapan ve daha sonra İstanbul Valiliği'ne atanan Esat Bey, Cambaz Mehmet Bey ve Topçu Kaymakamı Kemal Bey'in M.M. yönetim kuruluna alınmasından dolayı diğer bazı grup üyeleri ile birlikte gruptan ayrılarak ikinci bir grup oluşturmuşlardır. Esat Bey ayrıldıktan sonra M.M. Grubu'nun başına Harbiye Nezareti Dairesi Başkanı Mirliya İhsan Paşa

---

⁴⁶¹ Çukurova, **a.g.e.**, s. 42-43. Hamza Grubu 1. Şube Müdürü Yıldız kod adlı Yüzbaşı Seyfeddin Bey'dir. Bu şubenin görevi, haberalma, yayın ve propaganda, muhbirlerin yerleştirilmesi, Erkân-ı Harbiye'den (Genelkurmay) kitap, risale ve harita sağlanmasıdır. İkinci Şube Müdürü Fuad kod adlı Yüzbaşı Hilmi Bey'dir. 2. Şube kılaat-ı fenniyyeye (satın alma) ilişkin konularla ilgilenmiştir. Hamza Grubu'nun başkanı olan Ay kod adlı Yüzbaşı Neşet Bey 3. Şube'nin başındadır. Bu şube zat işleri (özlük işleri) ile ilgilenmekte şube çalışanları Anadolu'ya subay sağlanması, posta işlemleri, Anadolu hareketi karşıtları ve düşman casusları hakkında bilgi toplamakla görevlendirilmektedir. 4. Şube Müdürü Güneş kod adlı Yüzbaşı Ekrem Bey'dir. Şube, mühimmat ve harp malzemesi sağlamak, sanayi erbâbını bularak Anadolu'ya göndermekle görevlendirilmiştir. Subay sipariş işlemleri ise Işık kod adlı Yüzbaşı Sabit'in (diğer adı Işık Hadi) müdürü olduğu 5. Şube tarafından yapılmıştır. **a.g.e.**, 42-43.

geçmiştir. 3 Mayıs 1921'de M.M. Teşkilatı, TBMM Hükümetince resmen kabul edilmiştir. Müsellah M.M. (Silahlı M.M.) Grubu, İstanbul'da sivil polis ve askeri inzibat teşkilatlarını illegal olarak yönlendirip, İstanbul'u bölgelere ayırarak her bölge silahlı örgütünün başına bir subay getirmiştir.⁴⁶²

Türk istihbarat çarkının işleyişinde, ordu-istihbarat ilişkileri bağlamında Heyet-i Temsiliye'nin de istihbarat çalışmaları yaptırdığı ve ordu komutanlarıyla temas halinde olduğu görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın Heyet-i Temsiliye adına imzalamış olduğu ve Ankara'dan, Bursa 56. Fırka Kumandanı Vekili Sami Bey Efendi'ye gönderilmiş olan 1/3/1336 R. / 1 Mart 1920 tarihli şifre de bu uygulama ve bağlantıyı örnekleyici niteliktedir:

“Dâhiliye Nazırı Hâzım Bey'in Bursa Vilayeti'ne verdiği bilgiler bizim istihbaratımızla da desteklenmiştir. Bu hususta alınan tedbirler uygundur. Sürekli olarak durumdan haberdar edilmeyi rica ederiz. Heyet-i Temsiliye adına. Mustafa Kemal.”⁴⁶³

Görüldüğü üzere, Türk Milli Mücadelesi'nin yürütme organı hüviyetine sahip olan Heyet-i Temsiliye ile Türk ordusu arasında istihbarat çalışmalarında kurumlararası bir koordinasyon ve işbirliği söz konusudur. Mustafa Kemal Paşa'nın “bizim istihbaratımız” ifadesinden Heyet-i Temsiliye'nin özel istihbarat kanallarının olduğu ya da Heyet-i Temsiliye tarafından bazı kişi ve gruplara istihbarat çalışmaları yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Belgeden, tedbir alınması uygun görülen hususların neler olduğu anlaşılacakla birlikte, Mustafa Kemal Paşa'nın söz konusu durumdan sürekli haberdar olmak istemesi durumun ciddiyetini göstermektedir. İstihbarat akışında Bursa Valiliği, Bursa 56. Ordu Kumandanı Vekili ve Heyet-i Temsiliye'nin işbirliği yapıyor oluşu, Türk istihbarat çarkının işleyişinde kurumlar ve birimler arası koordinasyona önem veren geleneğin ve bunun yanında ordu-istihbarat ilişkilerine dayanan istihbarat anlayışının devam ettirildiğini de göstermektedir. Heyet-i Temsiliye, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurulmasında önemli rol oynayacak ve Meclis Hükümeti de istihbarat çalışmalarına önem verdiğini Askeri Polis Teşkilatı'nı kurdurarak gösterecektir.

⁴⁶² a.g.e., s. 35-36. Müdafaa-i Milliye Teşkilatı (Ulusal Savunma Örgütü) ile Müdafaa-i Milliye Grubu'nun görevleri birbirinden farklı olup, birinci örgütün yönetim kadrosu ve tabanı subay ve erlerden oluşmakta, M.M. Grubu hemen hemen tümüyle sivillerden oluşmaktadır. a.g.e., s. 56-57.

⁴⁶³ ATASE, ATA-ZB, 27-4. 1 Mart 1920. Belge için bkz. EK-4.

TBMM Hükümeti'nin özellikle askerî alandaki istihbarat hizmetlerini yürüten ilk istihbarat teşkilatı olma özelliğini taşıyan Askeri Polis Teşkilatı⁴⁶⁴ Türklerde ordu- istihbarat ilişkileri hususunda zikredilmesi gereken ve bu hususta Teşkilat-ı Mahsusa'dan sonra en önemli Türk istihbarat organizasyonudur. Askeri Polis Teşkilatı gerek direkt TBMM Hükümeti için askerî istihbarat üretiyor olması gerekse de Türk ordusuyla koordineli ve sağlam bir kurumsal organizasyona sahip olması açısından Türk Milli Mücadelesi sürecinde faaliyet gösteren diğer irili ufaklı istihbarat organizasyonlarından ayrılmaktadır.

Askeri Polis Teşkilatı'nın genel olarak görevleri düşmanın asker sayısı, silah, cephane, teçhizat durumları, harekât planları, askerlerinin moral durumu hakkında bilgi elde etmek olarak tespit edilmiştir. Teşkilat aynı zamanda cephe gerisinde de faaliyette bulunacaktır çünkü düşman, cephe gerisinde de Millî Mücadele'yi güç duruma sokacak faaliyetlerde bulunmakta, böylelikle de Türk ordusunu arkadan vurmaya çalışmaktadır.⁴⁶⁵

Askeri Polis Teşkilatı'nın 20 Aralık 1920 tarihinde kurulmasıyla birlikte aynı tarihte cephe, kolordu ve bu yetkideki kumandanlık karargâhlarında da haberalma bölümlerine bağlı birer P. Şubesi kurulması kararlaştırılmıştır. Hiyerarşik açıdan doğrudan Başkanlığa bağlı bulunan şubeler, bölge kumandanlarından ve çok ivedi durumlarda, haberalma şube başkanlarından emir almışlardır. Kuruluşundan itibaren her P. Şubesi'nin başında birer subay bulundurulmuştur. Bunlar şube başkanlığını da üstlenmişlerdir. Ayrıca P. Şube kadrolarında inzibatlarla, polis memurları ve yazıcılar da görevlendirilmişlerdir. P Şubesi'nin kurulmasını müteakip şubenin Zonguldak Kumandanlığı'na bölgedeki Fransızların faaliyetlerini gözlemekle görevli bir istihbarat subayı da atanmıştır.⁴⁶⁶

Garp Cephesi Komutanlığı'na bağlı olan Askeri Polis Teşkilatı yerli propagandaya ve bozgunculara karşı kurulmuştur. Anadolu'nun önemli

---

⁴⁶⁴ Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı**, s. ix.

⁴⁶⁵ **a.g.e.**, s. 184.

⁴⁶⁶ Çukurova, **a.g.e** s. 49. Çukurova, Askerî Polis Teşkilatı'nın kuruluş tarihi olarak 20 Aralık 1920 tarihini verirken Pehlivanlı teşkilatın Eskişehir merkez olmak üzere 1920 yılı Temmuz ayı ortalarında kurulduğunu söylemektedir. Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı**, s. 184.

merkezlerinde şubeler açılarak teşkilatın genişletilmesi kararlaştırılmıştır ve Eskişehir merkez seçilmiştir. İtilâf Devletleri ve Anadolu'ya muhalif olan hükümetin, İstanbul'daki teşkilatları, kuvvetleri, gayeleri ve yabancı ülkelerin genel durumları hakkında elde edilecek bilgiler düzenli bir şekilde merkeze bildirilecektir. Bu bilgilerin toplanabilmesi için gerekli yerlere, işgal bölgelerine ajan gönderilmesi için emirler verilmiştir. Ayrıca düşmanın işgalinde olan yerlerde de “istihbarat merkezleri” kurulacaktır. Harp mıntıkası içindeki Emniyet-i Umumiye memurlarının görevleri, tamamen Askerî Polis şubelerine aittir ancak bu yerlerde Askerî Polis şubeleri henüz kurulmamışsa buralarda Emniyet-i Umûmiye memurlarına yetki verilecektir. Askerî Polis Teşkilatı görevlileri arasında, sadece asker değil, polis ve diğer uzman sivil görevliler de bulunmaktadır. Bütün şubelerin bir merkeze bağlı olmaları vazifelerin yerine getirilmesinde karışıklıklara sebep olabileceğinden ve devamlı kontrolleri güçleştireceğinden, teşkilat mıntikalara bölünerek, uygulamada kolaylık sağlanması yoluna gidilmiştir. İşgal altında bulunan yerlerdeki şubeler, kuruldukları yerlerin mülkî amirlerinin bulunduğu yerlerde görev yapacaklar ya da kıyılardaki iskelelerle, daha içerilerdeki makamlar arasında irtibatı sağlayan irtibat polislerinin bulunduğu kaza, nahiye ve icap ederse köylerde bulunarak görev yapacaklardır.⁴⁶⁷

EHUR'un 15 Kasım 1920'den geçerli olarak yaptığı yeni düzenlemeye göre bütün Askerî Polis teşkilatlarının buldukları bölgelerdeki askerî makamlara (komutanlıklara) bağlı olmaları kararlaştırılmıştır. Ayrıca Genelkurmay'da bunların hepsi ile ilgili bir şube merkezi teşkil olunacaktır. Gerekirse şubeler EHUR'un ilgili kısmı ile doğrudan doğruya yazışabileceklerdir. Askerî Polis Teşkilatı'nda yönetici ve amir konumunda olan personelin tamamı subaydır. Yöneticiler en yüksek rütbeli binbaşı olmak üzere aşağı rütbelere doğru bir sıra izlemektedir. EHUR, şubelerin

---

⁴⁶⁷ Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı** s. 12-25, 192. Askerî Polis Teşkilatı, bazen görevlerinin sınırlarını aşarak mülkî ve askerî amirlerin telefonlarını dinlemeye, milletvekillerini de takibe kalkışmıştır. Bu davranışlardan rahatsızlık duyulduğu, teşkilat başkanlığına yapılan şikâyetlerden ve TBMM'deki tartışmalardan anlaşılmaktadır. Diyarbakır milletvekili Hacı Şükrü Bey, Meclis'teki bir konuşmasında Hakkı Behiç Bey'in, P Teşkiâtı'na mensup memurlar tarafından Eskişehir'de takip edildiğinden şikâyet ederek üzüntülerini dile getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu konuşmaya verdiği cevapta "... hakikaten Hakkı Behiç Bey'in böyle takip edildiğini işittiğim zaman ben de fevkalâde müteessir oldum ve bizzat Garp Ordusu Kumandanlığı'na telgraf yazmak suretiyle, bunu tahkik etmeyi bir vazife-i uhuvvet addettim. Gelen cevapta deniyor ki: 'Benim malûmatım hilâfında belki takip olunmuştur; bu meseleyi tahkik ediyorum, fakat belki de hiçbir kimse tarafından takip olunmamıştır. Kendisine öyle bir vehim gelmiş olabilir...'” demiştir. **a.g.e.**, s. 15-16

ihtiyacı olan subay ve inzibat gibi personeli kendi bünyesinden sağlamakta, diğer personeli ise çeşitli kaynaklardan elde etmektedir. Askerî Polis Teşkilatı, görevleri gereği İçişleri Bakanlığı, mülkî makamlar ve Polis Teşkilatı ile devamlı ilişki içindedir; Sivil veya resen polisler, mülkî makamlar ve onlara bağlı Polis Teşkilatı'ndan, İçişleri Bakanlığı aracılığıyla temin edilmektedir. Askeri Polis Teşkilatı Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ile de ilişki kurmuştur ve bu ilişkileri daha çok maddi yönden yardımlaşma konusunda olmuştur. İstihbarat teşkilatı olarak Askeri Polis'in paraya ihtiyacı çoktur. Ankara'dan istihbarat için bütçeye ödenek ayrılmıştır ancak bu ödenek şubelere ulaşıncaya kadar görevlerin aksamaması için "... şubelerde istihdam edilecek memurların tahsisatı ve keza lüzum olan masarif-i müteferrikanın mahalli Müdafaaa-i Hukuk Cemiyetlerince temin edilmesi..." teşkilat bölgesindeki askerî ve mülki makamlardan istenmektedir. Daha büyük masraflar için masraflar için gerekli para genel merkezden gönderilmektedir.⁴⁶⁸

Ayrıca Askeri Polis Teşkilatı şüpheli şahıslar hakkında daha kolay ve çabuk işlem yapılabilmesi için EHUR'a bazı tekliflerde bulunabilmektedir. Bu tekliflerden biri, Ankara Hükümeti adına çalışan, İstanbul'daki gizli grupların birleştirilerek tek elden yönetilmeleri teklifidir. Anadolu aleyhine çalışanların isimleri ve fotoğraflarının her ne pahasına olursa olsun elde edilerek bütün P şubelerine dağıtılması da istenilmektedir. Teşkilat, vapurlardan iskelelere çıkacak subay, asker ve askeriye mensup memurların da kontrollerini mutlaka kendisi yapmak istemektedir. Bu konuda Teşkilat, EHUR'u ve İçişleri Bakanlığını da ikna etmiştir.⁴⁶⁹ Türk istihbaratında ordu-istihbarat ilişkileri Askeri Polis Teşkilatı'ndan sonra Tedkik Heyeti Amirlikleri'nin faaliyetleriyle devam etmektedir.

1 Nisan 1921 tarihinden itibaren Askeri Polis Teşkilatı'nın yerini alan⁴⁷⁰ ve kadro ve şube adedi açısından Askeri Polis Teşkilatı'ndan daha küçük bir yapılanma olan Tedkik Heyeti Amirlikleri de "Askeri Polis Teşkilatı Vazife Talimatnamesi"ne göre faaliyetlerini yürütmüştür.⁴⁷¹ Tedkik Heyeti Amirlikleri'nin kurulmasından bir

---

⁴⁶⁸ a.g.e., s. 72-89.

⁴⁶⁹ Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı**, s. 172-173.

⁴⁷⁰ Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tedkik Heyeti Amirlikleri**, s. 4.

⁴⁷¹ Mustafa Balcıoğlu, "*Milli Mücadelede Merkez Ordusu*", (**Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi**) Ankara, 1990, s. 47. Tedkik Heyeti Amirliklerinde en yüksek rütbeli amir yüzbaşı rütbesindedir. Kızıler, a.g.e., s. 26.

sene sonra bile kadro ve kuruluşlarla ilgili çalışmalar devam etmekte, daha önce yayınlanan emirlere benzer emirler yayınlanmakta, istihbarat teşkilatında devamlı olarak mevzuatta değişiklikler yapılmaktadır. Tedkik Heyeti şubesi açılmayan veya geçici olarak bilgi toplanılan bölgelerde, istihbarat heyetleri oluşturularak, bunlardan istifade etme yoluna gidilmiştir, istihbarat işi için o bölgedeki şubelerden personel görevlendirildiği gibi, diğer kuruluşlarla işbirliği yoluna gidildiği de görülmektedir. Nitekim Antalya bölgesinde, istihbaratı toplayacak olanlar istihbarat subayı Yüzbaşı Salim Efendi, Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğü'nden Aşkî ve Emniyet-i Umumiye İstihbarat Müdürlüğü'nden Azmi Bey'dir. Muğla bölgesinde Müslümanlarla istihbaratı sağlamakla askerlik şubeleri görevlidirler. Isparta'da polisler aracılığı ile istihbarat sağlanacaktır. Denizli bölgesinde Sarayköy Jandarma Komutanı Yüzbaşı Tahsin Bey emrinde bir istihbarat şubesi vardır. Bu şubenin Buldan ve Alaşehir'de bulunan muhbirleri aracılığı ile istihbarat temin edilecektir. Söke bölgesinde ise mutasarrıflık emrinde olmak üzere İzmir'de görev yapan altı kişilik bir grupla istihbarat elde edilmeye çalışılmaktadır. Teşkilatın üzerinde durduğu konular komünist faaliyetler, casusluk faaliyetleri, azınlıkların tutum ve davranışları, düşmanla işbirliği, Yunan işgalleri ve zulümleri, halkın Milli Mücadele karşısındaki tavırları gibi konulardır.⁴⁷²

Tedkik Heyetleri kadrolarında çalışan subayların (mülâzım- yüzbaşı) normal maaşları esas alınarak, teşkilat bütçesine de aynen konulmuştur. Teşkilatın diğer hizmetleri için lâzım olacak para ayrıca hesap edilerek Millî Savunma Bakanlığı bütçesine dâhil edilmiştir. Bunun dışında şubelerin bulunduğu mevkiin durumuna göre verilecek muhbir ve diğer bazı masrafların ise örtülü ödenekten karşılanması kararlaştırılmıştır. Cephe ve kolorduların durum ve ihtiyaçlarına göre bu masrafların azaltılması veya çoğaltılması mümkün olabilmiştir. Türk istihbaratında Tedkik Heyeti Amirlikleri'nin kapatılması sonrasında ordu-istihbarat ilişkileri ve istihbarat mekanizmasının işleyişi Genelkurmay İstihbarat Şubeleri eliyle yürütülmüştür. Batı Cephesi Komutanlığı'nın 22 Haziran 1922 tarihli emrinden anlaşıldığına göre EHUR'un emriyle Tedkik Heyeti Amirlikleri kapatılarak, bunların yaptıkları istihbarat, propaganda, takip, araştırma gibi görevler ordu kurmay başkanlıklarına

---

⁴⁷² Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tedkik Heyeti Amirlikleri**, s. 19-20, 6.

bağlı olarak çalışan istihbarat şubelerine devredilmiştir. 1922 yılının ortalarından itibaren bu görevleri üstlenen ordu müfettişlikleri istihbarat şubeleri, görevlerine 1926 yılının sonlarına kadar devam edecektir.⁴⁷³

Tedkik Heyeti Amirlikleri de Askeri Polis Teşkilatı'nın kapatılmasına neden olan yetki istismarı, gizliliğin ihlali ve benzeri sebeplerden dolayı kapatıldıktan sonra Teşkilat personelinin işe yarayanları ordu müfettişliklerinin istihbarat şubelerine aktarılmış, ihtiyaç duyulmayanlardan polisler emniyet teşkilatına, subaylar çeşitli askerî birliklerin personel şubelerine iade edilmiş, sivil personelin ise işine son verilmiştir. Böylece ordu istihbarat şubelerine, müstakil bir istihbarat teşkilatının görevleri de yüklenmiştir. 1920 yılı Temmuz ayından başlayan ve müstakil olarak sadece istihbarat teşkilatı fonksiyonlarını yerine getirmesi amacıyla kurulan "Askerî Polis Teşkilatı" ve onun devamı olan "Tedkik Heyeti Amirlikleri" böylece ortadan kalkmıştır. Ordu istihbarat şubeleri, kendi görevleri yanında bu teşkilatın görevlerini de üstlenmiştir. 1922 yılının Haziran ayından, Millî Emniyet Hizmetleri (MAH) Teşkilatı'nın kuruluş yılı 1926 sonu, 1927 yılı başlarına kadar istihbarat görevi ordu komutanlıklarınca yürütülmüştür. Bu dört yıllık süreçte yeni bir istihbarat teşkilatının kurulması durumu söz konusu olmamıştır.⁴⁷⁴

Askerî Polis Teşkilatı ve onun devamı olan Tedkik Heyeti Amirlikleri kapatılmadan önce ve bu teşkilatlar faaliyetlerdeyken de ordu komutanlıkları Türk istihbarat çarkının işleyişinde önemli görevler üstlenebilmekte ve bu da Türk istihbaratında ordu-istihbarat ilişkilerini somutlaştıran bir başka işleyiş ortaya koymaktadır.

---

⁴⁷³ **a.g.e.**, s. 47, 60. Pehlivanlı'ya göre Millî Mücadele'nin sona ermesi ve 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilânıyla birlikte devlet yeni bir istihbarat teşkilatına ihtiyaç duymaktadır. Pehlivanlı çalışmasında; "Her şeyden önce kendisine bu görev verilen Türk Silahlı Kuvvetleri'nin birer birimi olan istihbarat şubelerinin, ancak kendi ihtiyaçları olan istihbarat yapmakla mükellef oldukları aşikârdır. Bütün dünyada olduğu gibi yeni Türk Devleti'nin de modern manada sırf gizli servis olarak kurulacak ve görev yapacak yeni bir teşekküle ihtiyacı vardır. Memleketin genelini ve yurt dışı istihbaratı da ilgilendiren çok yönlü ve geniş amaçlı bir teşkilatın fonksiyonlarının ordu istihbarat şubelerince yerine getirilmesi beklenemez. Hatta 1922 yılı ortalarından 1926 yılı sonlarına kadar bir istihbarat servisinin görevlerini üstlenen ordu istihbarat şubelerinin kendilerine fazladan olarak yüklenen ağır, kapsamlı ve önemli bir görevi, dört yıl gibi uzun bir süre yerine getirmeleri ancak takdirle anılabilir." demektedir. **a.g.e.**, s. 60-61.

⁴⁷⁴ Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tedkik Heyeti Amirlikleri**, s. 69-70.

Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir imzası taşıyan, 17/11/1336 R. / 17 Kasım 1920 tarih ve şifre 807 sayısı ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Kalem-i Mahsusu'na gönderilen resmî yazı da Türk istihbarat çarkının işleyişinde ordu-istihbarat ilişkileri bağlamında örnek olarak gösterilebilecek belgelerden biridir.

“Ankara'daki Bolşevik Elçiliği Heyeti'nden (H. H. L. Bendegi) Kızıl Liva'ya gelen bir posta telgrafında, anılan heyete Ankara'da soğuk muamele edildiğinin yazılmakta olduğunu Liva Komiseri subaylarımıza söylemiştir. Dikkatlerine arz ederim”⁴⁷⁵

Bolşevik Heyeti görevlisinin Ankara'dan gönderdiği posta telgrafın içerik bilgilerine Türk subayının Rus komiser aracılığıyla ve muhtemelen Rus komiserle olan ikili ilişkilerini kullanarak ulaşabilmiş olması belgede ismi geçmeyen Türk subayının önemli bir *humint* (insan istihbaratı) çalışması yapmış olduğunu göstermektedir.

Konuya ilişkin şifre telgrafın çözümü Dışişleri Bakanlığı'na da 12/12/1336 R. / 12 Aralık 1920 tarih ve 1/325 sayı ile gönderilmiştir:

“Ankara'daki Bolşevik Heyeti Sefareti hakkında Doğu Cephesi Komutanlığı'nın 17/11/1336 R. / 17 Kasım 1920 tarih ve 807 numaralı şifre telgrafi çözümünün tasdikli örneği Heyet-i Vekile'nin 12/12/1336 R. / 12 Aralık 1920 tarihli toplantısında okunarak ilişikte gönderilmiştir.”⁴⁷⁶

Konunun Bakanlar Kurulu'nun 12 Aralık 1920 tarihli toplantısında değerlendirilip aynı gün Dışişleri Bakanlığı'na da intikal ettirilmesi Türk tarihinde kritik günlerin yaşandığı bir süreçte istihbârî bilgilerin hızlı iletimine de önem verildiğini kanıtlamaktadır.

Türk istihbaratının, *humint* çalışmaları neticesinde toplanan her haber ve bilginin değerinin farkında olduğu ve en ufak detayların bile istihbarat çarkındaki bilgi akış ve havuzuna dâhil edildiği anlaşılmaktadır zira Ankara'daki Bolşevik heyete Türkler tarafından soğuk muamele edildiğine dair belge Doğu Cephesi Komutanlığı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Özel Kalem, Bakanlar Kurulu ve Hariciye Vekâleti'ne resmî

⁴⁷⁵ BCA, 030.10.00.00.131.936.1.2. 17 Kasım 1920. Bu belge 21 Kasım 1920 tarihinde Heyet-i Vekile'ye ve Hariciye Vekaleti'ne de gönderilmiştir.

⁴⁷⁶ BCA, 030.10.00.00.131.936.1.1. 12 Aralık 1920.

yazılarla bildirilmiş, Türk-Rus ilişkileri üzerine çalışan siyasi birim ve bürokratların bu bilgidan istifade etme, analizlerinde bu detaya da yer verme ihtimalleri düşünölmüştür.

Bilginin çıkış noktasının Türk ordusuna mensup bir subay olması ve ufak bir detay gibi görünen bilginin Rusya ve Rus Elçiliğı ile ilişkilerde siyasi yorumlama ve hamlelerde kullanılabilir nitelikte olması, Türk istihbaratında ordu-istihbarat ilişkilerine ve bu ilişkiler sonucunda elde edilen verilerin çok yönlölüğüne, kullanılışılığına değeri verildiğini kanıtlamaktadır. Görüldüğü üzere asker kaynaklı istihbarat bürokratik dış ilişkilerde, sivil ya da politik istihbaratta kullanılabilir özellikleri haiz olabilmektedir.

1900-1925 tarih aralığında Genelkurmay ve ordu komutanlıkları devamlı surette istihbarat çarkının işleyişi içerisinde yer almış, ordu-istihbarat ilişkisinde ordu mensupları ve ordu birimleri kimi zaman istihbarat temin eden, kimi zaman da istihbarat temin edilen konumda olmuşlardır. İstihbarata ilişkin neredeyse her resmî yazışmada Türk ordusu da bilgilendirilmiştir. Bunun yanında, ordu-istihbarat ilişkileri açısından bakıldığında sivil kaynaklı istihbaratın da orduya önemli istihbârî katkılar sağlayabildiğı görülebilmektedir.

Garp Cephesi Komutanlığı'ndan Başkomutanlığa yazılan 28/10/1338 R. / 28 Ekim 1922 tarih ve 4/11998 sayılı resmî yazıda da espionaj çalışması yaparak düşman birlikleri hakkında haber ve bilgi sağlayan sivillerden bahsedilmektedir:

“İkinci Ordu Afyon-Eskişehir hattında iken düşman birliklerini, durum ve pozisyonlarını tespit ve düşman casuslarının ortaya çıkartılması ve duruşu hususunda istihbarat konusunda cansiperane bir şekilde çalışan halk fertlerinden ilişik pusulada isimleri yazılı 8 kişinin işbu vatan hizmetlerini takdir amacıyla istiklal madalyaları ile ödüllendirilmeleri anılan Ordu Komutanlığı'ndan bildirilmiştir. Bu şekilde ödüllendirilmeleri için gerekli iznin verilmesi arz olunur.”⁴⁷⁷

İstiklal madalyası ile ödüllendirilmeleri istenilen sekiz kişinin isimleri resmî yazıda bahsi geçen pusulada alt alta şu şekilde sıralanmıştır:

“1- Seydigazi İlçesi'nin Kırca Köyü'nden Sabit Efendi,

⁴⁷⁷ BCA, 030.10.00.00.194.326.19.1 (1). 28 Ekim 1922. Bu resmî yazı 11 Kasım 1922 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti'ne ve 12 Kasım 1922 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti'ne de gönderilmiştir.

- 2- Afyonkarahisar'ın Döger Köyü'nden Molla Mehmet,
- 3- Afyonkarahisar'ın Bahşış Köyü'nden Çatkuşu Mustafa,
- 4- Afyonkarahisar'ın Beyköy İmamı Recep Sabri Efendi,
- 5- Afyonkarahisar'ın Basrioğlu Köyü Muhtarı Mehmet Ağa,
- 6- Afyonkarahisar'ın Bahşış Köyü'nden Kedi Hüseyin,
- 7- Afyonkarahisar'ın Yapıldaklı Köyü'nden İbrahim Çavuş,
- 8- Bolvadin'de tüccardan Nestlizade Hacı Mehmet Efendi.⁴⁷⁸

Bahsi geçen kişilerin, Türk Ordusu'nun Afyon-Eskişehir hattında konuşlandığı sırada Yunan birliklerinin durum ve pozisyonları hakkında bilgi ve haber temin ederek gerçekleştirdikleri espionaj çalışması; aynı sekiz kişinin düşman casuslarının tespiti noktasında kontrespiyonaj faaliyetinde de bulunmuş olmaları, bunun yanında söz konusu espionaj ve kontrespiyonaj faaliyetlerini icra ederken can güvenliklerini de tehlikeye atmış olmaları ordu-istihbarat ilişkilerinde sivil Türklerin de orduya önemli istihbârî katkılar verebilecek kabiliyet ve potansiyele sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Ordu Komutanlığınca resmî yazı ile “vatan hizmetlerini takdir amacıyla istiklal madalyaları ile ödüllendirilmeleri” talep edilen kişilerin isim listesine bakıldığında bu kişilerin hepsinin, içlerinde köy muhtarı, köy imamı ve tüccar da bulunan köylüler olduğu, “molla”, “hacı” ya da “kedi” gibi lakaplarla anılan ve toplumun farklı kesimlerinden geldikleri anlaşılan ancak bununla birlikte milli hedefler doğrultusunda ortak hareket edebilme kabiliyet ve potansiyeline sahip kişiler oldukları dikkat çekmektedir. Belge, Türklerin savaş sırasında topyekün mücadelenin yanında *topyekün istihbarat* anlayışıyla da hareket ettiklerini gösteriyor olması açısından önemlidir. Söz konusu sekiz Türk köylüsünün yaptığı istihbarat çalışmasının can güvenliğinin hiçe sayılarak yapılmış olması, Türk istihbaratının kendi mensupları haricinde de kullanabileceği potansiyel ve gizil bir istihbarat elemanı havuzuna sahip olduğunu kanıtlamaktadır.

Türk istihbarat çarkının işleyişinde devletin istihbarat üretim kapasitesine sahip tüm idari birimlerinin orduyla koordinasyona önem vermesi de, ordu-istihbarat

⁴⁷⁸ BCA, 030.10.00.00.194.326.19.2 (2). 28 Ekim 1922.

ilişkilerinin iç içeliğini göstermesi açısından önemlidir. Konsolosluklardan, vilayet merkezlerinden, elçiliklerden, kaymakamlıklardan, diğer vekâletlerden ve pek çok iç ve dış idari birimden gelen direkt istihbarat ya da istihbarata konu her haber ve bilgi Türk ordusunun ilgili birimleriyle paylaşılmaktadır. Milli Mücadele sonrasında da Türk Genelkurmayı haber bilgi iletim ağındaki yerini almaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Dâhiliye Vekâleti İdare-i Umumiye-i Vilayat Müdüriyet-i Umumiyesi'nden Başvekâlet'e gönderilen 24 Mayıs 1340 R. / 24 Mayıs 1924 tarih ve özel 1893 genel 17112 sayılı, "İskenderun'dan gelen Fransız uçağı" konulu istihbarata dair resmî yazıda da Dâhiliye Vekâleti'ne gelen bilginin Hariciye Vekâleti ile birlikte Türk Genelkurmayı'na da iletildiği bilgisi yer almaktadır:

"Mayıs'ın yirmi ikinci sabahı saat 8.30'da (...) İskenderun'dan gelen Fransız uçağının Payas sınırı üzerinde dolaşarak aynı istikamete geri döndüğü Dört Yol Kaymakamlığı'nın bildirmesi üzerine ve Cebel-i Bereket Vilayeti'nden alınan 22 Mayıs 1340 R. / 22 Mayıs 1924 tarihli 1742 sayılı telgraf ile de bildirildiği arz olunur. Hariciye Vekâleti ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetleri'ne arz edilmiştir."⁴⁷⁹

Belge içeriğine bakıldığı zaman Türkiye'nin güney sınır bölgesinde keşif uçuşu yaptığından şüphelenilen ve Fransız uçağı olduğu tespit edilen uçağı dair bilginin iki kaynaktan teyitli olduğu, aynı bilginin hem Dört Yol Kaymakamlığı hem de Cebel-i Bereket Vilayeti'nden alındığından anlaşılmaktadır. Dört Yol da Cebel-i Bereket de Türkiye'nin güney sınırındaki hava ve kara hareketlerinin gözlemlenebileceği yerleşim yerleridir.

Özellikle askerî istihbarata konu olabilecek ve Türk ordusunun ilgili birimlerince analizinin yapılacağı muhtemel olan bilgi Türk Genelkurmayı'na da Başvekâlet ve Hariciye Vekâleti'ne bildirildiği gibi bildirilmiştir. Dikkat çekilmesi gereken en önemli hususlardan biri de 20 Ekim 1921'de Ankara Anlaşması'nı imzalayarak Türklerle yaptıkları savaştan çekilen Fransızların Türkiye'nin güney sınırında keşif faaliyetlerine devam ediyor olmasıdır. Diğer taraftan Türklerin de Milli Mücadele sonrasında tedbirli ve temkinli olmaya devam ettiği görülmektedir. Fransız uçağına dair alınan bilgi sonrasında oluşturulacak istihbaratla Türk Genelkurmayı'nın bölgede askerî güvenlik tedbirlerini artıracaklarını tahmin etmek de güç değildir.

⁴⁷⁹ BCA, 030.10.00.00.262.764.19. 24 Mayıs 1924.

Vilayet merkezlerinden, kaymakamlıklardan, bakanlıklardan, elçiliklerden ve diğer iç ve dış idari birimlerden Türk ordusunun faydasına sunulan istihbaratla birlikte, Türk ordu kaynaklarınca edinilen haber ve bilgiler ya da haber ve bilgiler sonucunda oluşturulan istihbarat da aynı şekilde siyasi karar alıcılarla paylaşılmaktadır. Balkanlardaki hareketliliğe ilişkin olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti'nden (Hükümet Başkanlığı Özel Kalem Müdürlüğü) Heyet-i Vekile Riyaseti'ne (Bakanlar Kurulu Başkanlığı) gönderilen 19-3-1339 R. / 19 Mart 1923 tarih ve 1604 sayılı resmî yazı da Türk ordu kaynaklarının temin ettikleri bilgi ve haberleri belirli bir silsile dâhilinde Bakanlar Kurulu'na iletebilmekte olduğu göstermektedir. Bu resmî yazının üçüncü maddesinde geçen;

“... 3- Yunanlıların Midilli'ye altı kullanılmış uçak getirdikleri ve Yunan miralaylarından Sarı Yanis, Miralay Galyaçanos, Kondolis ile General Pallis'in 9 Mart'ta bir Yunan torpidosu ile Dedeagaç'a çıktıkları, General Pallis ile Galyaçanos'un Dimetoka'ya ve Sarı Yanis ile diğerlerinin Gümölcine'ye gittikleri İstanbul Komutanlığı'ndan...”⁴⁸⁰

gibi ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Bakanlar Kurulu Başkanlığı'na iletilen istihbarat direkt olarak Türk Genelkurmayı'nın İstanbul Komutanlığınca oluşturulmuştur. Bu durum Türk istihbarat çarkının işleyişinde ordu-istihbarat ilişkilerinin ne şekilde olduğunu da göstermektedir. Ordu, oluşturduğu istihbaratı kullanarak direkt operasyonel faaliyetlere girişmemekte ya da bu yönde bir hamle yapmamakta, öncelikli olarak devletin siyasi karar alıcı kişi ve kurumları, oluşturulan istihbaratla ilgili bilgilendirilmektedir. Oluşturulan istihbaratın Türk ordusu tarafından öncelikli olarak siyasi karar alıcılara iletiliyor olması Türk istihbarat çarkının işleyişinde ordu-istihbarat ilişkileri bağlamında kurumlararası koordinasyona da önem verildiğine işaret etmektedir.

Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa imzası ile Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti'ne, oradan da 12-13/6/1339 R. / 12-13 Haziran 1923 tarih ve “Batı Cephesi” konu başlıklı yazı ile İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti'ne gönderilmiş olan resmî istihbarat yazısı da

⁴⁸⁰ BCA, 54.357.3. 19 Mart 1923.

Türklerde ordu-istihbarat ilişkilerinin işleyişini açıklar niteliktedir. Söz konusu yazı şu şekildedir:

“1- İstanbul’daki İngiliz istihbaratının, İstanbul’da bulunan, kendilerine bağlı olan ve kayıtsız olan Bolşeviklerin birer listesini tanzim etmekte oldukları,

2- Patriğin müttefikler arasında korunmasının sağlanması için Fener’de müttefiklerce bir karakol tesis edilmesi gerekliliğinin olduğu ve bu gerekliliğin Miralay Kaprini tarafından gizli olarak duyurulduğu,

3- Türkiye dâhilinde ihtilal meydana geleceğine dair İngilizlerde çok güçlü ümit ve kanaatin mevcut olduğu haber verilmiştir.

4- İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti’ne, Dâhiliye ve Hariciye Vekâletlerine arz olunmuştur.”⁴⁸¹

Türk Genelkurmayı tarafından İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti ile birlikte Dâhiliye Nezareti ve Hariciye Nezareti’ne de gönderilen bu resmî yazıda da, Türklerin istihbarata ilişkin tüm resmî yazışmalarında olduğu gibi, istihbaratın oluşturulmasını sağlayan haber ya da bilgi kaynağı ya da kaynaklarına ilişkin bir bilgi yer almamaktadır. Bununla birlikte, alınan haber ve bilginin ulaştığı ilk resmî kurumun Türk Genelkurmayı olması ve yazının da Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa imzasıyla çıkması istihbaratın asker ya da sivil bir *ordu kaynağı* olduğunu göstermektedir.

Türk istihbaratının espionaj çalışmaları neticesinde elde edildiği anlaşılan ancak hangi istihbarat elemanları ya da ne tür yöntemlerle elde edildiği bilinmeyen haber ve bilgilerle oluşturulan söz konusu resmî istihbarat yazısının ilk maddesinde İngiliz istihbaratının İstanbul’da aktif olduğu ve özellikle bölgedeki Bolşeviklerle yakından ilgilendiği bilgisi yer almaktadır.

Milli Mücadele’de Türklere önemli silah ve mühimmat desteği vermiş olan Rusların Türkiye’de komünizmi yayma ya da komünizme sempati duyan gruplar oluşturma çabalarına karşılık Türk istihbaratı kontrespiyonaj ve karşı propaganda çalışmalarıyla tedbirlerini almaya devam etmektedir. Ancak belgede dikkat çeken ve belki de Türk istihbaratının ezberini bozan nokta İstanbul’daki Bolşevikleri kullanarak çalışma yapan tarafın Rus istihbaratı değil İngiliz istihbaratı olmasıdır.

⁴⁸¹ BCA, 204-398-23. 12-13 Haziran 1923.

Türk istihbaratının tespiti, İngiliz istihbaratının İstanbul'daki Bolşevikleri İngilizlere "bağlı olan" ve İngilizlerde "kayıtsız olan" şeklinde iki ana gruba ayırdığı yönündedir. Belgede geçen "bağlı olan" ve "kayıtsız olan" ifadelerinden yola çıkılacak olursa, başka bir deyişle, İngiliz istihbaratı için İstanbul'daki Bolşevikler; İngiliz istihbaratının istenir amaçları ve programları doğrultusunda kullanılan Bolşevikler ve kayıt altına alınmamış, dolayısıyla faaliyetleri İngilizlerce öngörülemeyen, bilinmeyen, tanınmayan Bolşevikler olmak üzere tasnif edilmiş durumdadır. Milli Mücadele döneminde Yunan ordusunu kullanmak suretiyle Anadolu'da kendi menfaatleri doğrultusunda yeni bir dizayn hedefleyen İngilizlerin Yunan ordusunun başarıya ulaşamamasının hemen ertesinde bu sefer de istihbarat teşkilatlarını kullanarak, Türkiye'de yıkıcı bölücü eylemler yapabilme potansiyeline sahip komünist oluşumlar üzerinden farklı çalışmalar yürütmeye başladığı anlaşılmaktadır.

Belgede üçüncü maddede bahis konusu olan "Türkiye dâhilinde ihtilal meydana geleceği"ne dair İngilizlerde var olan "çok güçlü ümit ve kanaat" de İngiliz istihbaratının Bolşeviklerle temasıyla birlikte düşünüldüğünde, İngilizlerin Türkiye'de Bolşevikleri manipüle ederek yıkıcı bölücü nitelikte eylemler başlatabilecek ön hazırlıklar yaptığını ve bu hazırlıklardan da bir sonuç alınacağını umulduğunu akıllara getirmektedir. Türk istihbaratının, İngiliz istihbaratının Bolşevikler üzerindeki çalışmalarına ilişkin bilgi sahibi olabilecek imkân ve kabiliyete sahip olması da Türklerin kontrespiyonaj çalışmalarında Milli Mücadele sonrasında da dikkatli ve sistemli çalıştığını göstermektedir.

Fener'de Rum Patriği'nin korunmasını amaçlayan bir karakol tesis edilmesi yönünde fikrî bir ön hazırlığın olduğu bilgisine de sahip olan Türk istihbaratı bu konuyla ilgili olarak da ilgili devlet birimlerini bilgilendirmekte ve böylece ordu kaynaklı ve Genelkurmay çıkışlı istihbarat siyasi karar alıcılara iletmek suretiyle devletin milli güvenlik istihbaratı ihtiyacı sağlanmaktadır. Türk istihbaratında merkezî güç ile uyum geleneğinin hâkim olması ve Türk istihbarat çarkının da katı hiyerarşik bir yapıda işlerliğini sürdürmeye devam etmesinden dolayı Türklerde ordu-istihbarat ilişkilerinin iç içeliğinden doğabilecek pek çok sorunun önüne geçildiği, Türk istihbarat çarkının işleyişinde ordu-istihbarat ilişkilerinin iç içeliğinin

kurumlararası koordinasyonda herhangi bir karmaşaya sebep olmadığı görülmektedir. Genel anlamda ordu-istihbarat ilişkilerinin hassas dengeler üzerine oturan ve siyasi / sivil ayağı da olan bir yapı arz ettiği düşünüldüğünde Türk istihbarat çarkının işleyişinde ordu-istihbarat ilişkilerinin Türk Milli Mücadelesi'nin devam ettiği süreçte ve sonrasında da sağlıklı bir şekilde yürütüldüğü söylemek mümkündür.

Türk ordu kaynaklarınca edinilen haber ve bilgilerin Türk ordusu tarafından siyasi karar alıcılara iletilmesi haricinde ordu-istihbarat ilişkilerinde bir başka boyut da siyasi misyon görevlilerinin, bürokratların ya da siyasi misyon görevlileriyle, bürokratlarla koordineli olarak çalışan sivil görevlilerin ulaştığı bazı askerî istihbarat verilerinin söz konusu görevliler eliyle ilgili makamlara bildirilmesidir. Özetle, kaynak sivil; haber, bilgi ya da istihbarat içeriği askerî nitelikli olabilmektedir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Hariciye Vekâleti Umur-ı Siyasiye Müdüriyeti'nden (Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşler Müdürlüğü) İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti'ne Hariciye Vekili İsmet (İnönü) imzasıyla gönderilmiş olan 28 Şubat 1339 R. / 28 Şubat 1923 tarihli resmî yazı ve eki de bu tip bir uygulamayı örneklemektedir. Söz konusu resmî yazının ilk sayfasında;

“Rusların İran ve Afganistan sınırlarındaki Serhas/Serahsi civarlarına sevkியatta bulduklarına ve diğer hususlara dair Bakü memleketinden gelen telgraf sureti ekte gönderilmiştir.”⁴⁸²

denilmek suretiyle, devamında dört maddeden oluşan ve Memduh Şevket imzasını taşıyan 24 Şubat 1339 R. / 24 Şubat 1923 tarihli şu telgraf ilgili makama iletilmektedir:

“Madde 1 - 20 Şubat'ta aldığım bilgiye göre; Rusların askerî sevkiyatı üzerine Bakü Limanı'nda 18 geminin hazır bulundurulması için gerekenlere emir verilmiştir. Bakü ile Giran arasında Kızılağaç Körfezi, Renin Körfezi içerisinde Letin? adına (...) ve üç dört ay önce akşam töreni gerçekleştirilen ve İliç olarak adlandırılan iskelede de asker için yerler hazırlanıyor.

Madde 2 - Rusların, İran-Afgan sınırı üzerindeki Serhas/Serahsi civarlarına 5000'e yakın asker sevk ettikleri istihbaratı alınmıştır ve bu esnada Ruslar bir taraftan da Fergana'ya askerî sevkiyat yapıyor.

⁴⁸² BCA, 219-479-2. (030-10-219-479-2/1). 28 Şubat 1923.

Afgan'dan dönen eski mümessil / temsilci Abdurrahman Bey'in gözlemleri de bunu desteklemektedir.

Madde 3 - Rus gazeteleri bu esnada İngilizlerin de Belucistan'da (Pakistan'ın en batıdaki eyaleti) tekrar Meşhet (Mesheti: Gürcistan'ın güneybatı kesimindeki dağlık bölge) üzerine sevkiyat yaptıklarını yazıyor.

Madde 4 - Fergana'da tekrar tecavüzkar faaliyete başlayan, Enver Paşa ile birlikte iken bir ara Afgan'a geçmiş olan Hacı Sinan'ın Fergana taraflarına gittiği kesindir.⁴⁸³

Memduh Şevket imzalı telgrafın içeriğine bakıldığında Rus ordusunun harekât hazırlığında olduğuna dair çok önemli bilgi ve gözlemlerin telgrafta yer aldığı görülmekle birlikte, istihbaratı telgrafla aktaran Memduh Şevket'in bölgede Türk istihbaratı için çalışan bir ağı yönetiyor olma ihtimali kuvvetlidir çünkü telgrafın üçüncü maddesi hariç diğer maddelerinden, bilgi ve haberlerin Memduh Şevket'e bağlı kanallardan intikal ettiği anlaşılmaktadır.

İlk maddede bahis konusu olan istihbarat 20 Şubat 1923 tarihinde intikal etmiş ve *kaynak*, Rus askerî sevkiyatı ve sonrası deniz kuvvetlerinin yeni yerleşimlerine dair bilgileri Memduh Şevket'e aktarmıştır.

İkinci maddede ise biri Türklerin Afganistan'daki siyasi temsilcilerinden biri olmak üzere üç ayrı *istihbarat elemanı*nın, İran-Afganistan sınırındaki ve Fergana'daki Rus askerî hareketliliğine ilişkin bilgileri Memduh Şevket'e aktarmış olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. İstihbarat elemanlarından biri İran-Afgan sınırındaki gelişmeleri gözlemleyebilen ya da İran-Afgan sınırından haber alabilen, sınıra yakın bir konumdayken, ikinci istihbarat elemanı Fergana'daki (günümüzde Özbekistan sınırları içerisinde yer alan, Özbekistan'ın Kırgızistan ve Tacikistan sınırına çok yakın bir yerleşim yeri) Rus askerî hareketliliğini haber alabilecek ya da gözlemleyebilecek bir pozisyondaydır. Bilgi ve haber temin edilen üçüncü istihbarat elemanı ya da personeli de Abdurrahman Bey isimli, Türklerin Afganistan'daki siyasi temsilcilerinden biridir ve söz konusu kişinin Afganistan'daki görevinden dönüşünde Fergana'daki gelişmeleri gözlemleyebilecek (hiç de kestirme olmayan ve dönüş yolculuğunu uzattığı kesin olan) bir güzergâh izlediği anlaşılmaktadır. Abdurrahman Bey'in Afganistan görevi sonrası Fergana üzerinden dönüş yapması

⁴⁸³ BCA, 219-479-2. (030-10-219-479-2/2). 24 Şubat 1923.

mantıklı bir yol güzergâhı olarak görünmemekle birlikte Türk istihbaratının ya da bizzat Memduh Şevket'in Abdurrahman Bey'i Fergana'daki gelişmeleri gözlemlemesi amacıyla bu güzergâhı kullanmaya yönlendirdiğini düşünmek yerinde olacaktır.

Telgrafın üçüncü maddesi, Rusça bilen Memduh Şevket'in Rus gazetelerini tarayarak yaptığı *açık kaynak istihbaratı* çalışması sonucunda derlediği haberlerden oluşmakta ve Memduh Şevket İngiliz ordusunun Belucistan ve Meşhet bölgelerine sevkiyat yaptığını Rus gazetelerinin aktardığını yazmaktadır. Burada *açık kaynak istihbaratı* çalışmalarıyla da askerî istihbarata ilişkin bilgilerin elde edilmesinin olanaklı olduğu, ordu-istihbarat ilişkilerinde *açık kaynaklardan* da faydalandığı görülmekte ve Türk istihbaratının bu anlamda her türlü bilgiyi dikkate değer gördüğü anlaşılmaktadır.

Dördüncü maddede Hacı Sinan isimli ve önceki dönemde Enver Paşa ile Fergana'da faaliyet yürütürken Afganistan'a geçmiş olan şahsın şimdi yine Fergana'ya dönmüş olduğu *kesin kaydı* düşülerek Memduh Şevket'e aktarılmakta ve böyle bir kesinliğin bildirilmesi Türk istihbaratının Hacı Sinan'ın hem Afganistan çıkışını hem de Fergana varışını teyit ettiğini akıllara getirmektedir.

Memduh Şevket'in geçmişinde İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisinde faaliyetler yürütmüş olması ve hatta İttihat ve Terakki'nin gölge adamlarından biri olarak tanınması, Türk istihbarat teşkilatlarından biri olan Karakol Teşkilatı'nın kurucularından olan Kara Kemal ile birlikte çalışmış olması, bazı siyasi gelişmelere ilişkin olarak Talat Paşa ve Kara Kemal'e bilgi sağlamış olması, bunların da ötesinde Kafkasya'da Teşkilat-ı Mahsusa adına faaliyet göstermiş olması⁴⁸⁴ bir yanı sıra İttihat ve Terakki lağvedilmiş olmasına rağmen Türk istihbaratı içerisinde İttihatçıların etkili olmaya devam ettiğini gösterirken diğer bir yanı sıra da Memduh Şevket'in önceki yıllarda kazanmış olduğu anlaşılabilir saha tecrübelerini Türk istihbaratının Orta Asya'ya yönelik faaliyetlerinde de kullanmaya devam ettiğini göstermektedir.

---

⁴⁸⁴ Tabip Gülbay, "Memduh Şevket Esendal'ın Toplumsal ve Siyasal Görüşleri", (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı Doktora Tezi), Ankara, 2008, s. 25-26.

Siyasi hayatı İttihat ve Terakki ile başlayan Memduh Şevket'in genç yaşlarında (1884 doğumlu olan Memduh Şevket'in İttihat ve Terakki'ye giriş tarihi 1905'tir) gizli politika işleriyle uğraşmaya başlamış olması, sonraki yıllarda da kendisine kuşkuyla bakılmasına ve çekinilen bir politikacı olmasına sebebiyet vermiştir. Memduh Şevket 12 Ağustos 1920'den 31 Mart 1924'e kadar Türkiye'nin Bakü mümessilliğini yapmıştır. Azerbaycan ile ilişki kurmak isteyen Mustafa Kemal, Memduh Şevket'ten Azerbaycan'da kurulan yeni hükümetin hangi şartlarda görev yaptığını, bu hükümette görev alan kimselerin hangi siyasi fikirde olduklarını, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan arasında mevcut sorunların nelerden ibaret olduğunu, Güney Azerbaycan'daki Türklerle Kuzey Azerbaycan'daki Türkler arasındaki ilişkilerin ne durumda olduğunu, ayrıca Türkistan'daki Türklerin durumunu da tespit edip bildirmesini istemiştir. Mustafa Kemal tüm bu bilgilerin Sovyet yetkililerin dikkati ve kuşkusunu çekilmeden temin edilmesi hususunda Memduh Şevket'i özellikle uyarmıştır.⁴⁸⁵

Hariciye Vekâleti'ne 24 Şubat 1923 tarihli telgrafi ilettiğinde Memduh Şevket'in Türkiye'nin Bakü mümessilliği görevinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Telgraf içeriğinde iletilen istihbaratla birlikte bölgedeki görev süresi de dikkate alındığında Memduh Şevket'in Türk istihbaratının bölgedeki istihbarat ağını yöneten bir isim olma ihtimali daha da kuvvetlenmektedir. Ordu-istihbarat ilişkileri açısından bakıldığında da, Memduh Şevket'in geçmişinde, Türklerde ordu-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin iç içeliğinin en önemli ve ilk kurumsal örneği olan Teşkilat-ı Mahsusa içerisinde de faaliyet göstermiş olması, bir başka ifadeyle ordu-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin somutlaştığı bir geleneğin içinden gelmesi, üstelik bu görevi de Orta Asya'da ve savaş döneminde icra etmiş olması, kendisinin ordu-istihbarat ilişkilerinin değerinin bilincinde olan istihbarat anlayışını ve siyasi kimliğini daha değerli kılmıştır.

Memduh Şevket'in bölgede bir diplomatik misyon görevlisi sıfatıyla bulunuyor olması ve telgrafın içeriği bir arada değerlendirildiğinde de Türklerin diplomatik misyon görevlilerini diplomatik saha haricinde askerî istihbarat temininde de etkili olarak kullanabildiklerini göstermektedir. Askerî içerikli istihbarat,

---

⁴⁸⁵ a.g.m., s. 13-14, 32.

diplomatik misyon görevlisince bağılı bulunduğı Bakanlığı iletilmekte ve Bakanlıkça da bir üst kurumsal yapı olan Bakanlar Kurulu'na intikal ettirilmekte, böylece Türk istihbaratında ordu-istihbarat ilişkisinin sivil kaynak ve diplomatik misyon çıkışlı askerî nitelikli istihbarata bağılı olarak da şekillenebileceğı görülmektedir.

Yukarıda da belirtildiğı ve Memduh Şevket örneğinde de görüldüğü gibi ordu kaynakları yardımıyla oluşturulan istihbaratın yine ordu tarafından siyasi karar alıcılara iletilmesinin yanında, siyasi misyon görevlilerinin ya da bürokratların oluşturduğu askerî istihbaratın ilgili devlet birimlerine iletilmesi de ordu-istihbarat ilişkilerine farklı bir boyut daha kazandırmaktadır. Bu yönüyle ordu-istihbarat ilişkisinde değerlendirilebilecek bir başka örnek de Reşit Paşa ve düzenlediğı raporlardır. Türklerde siyasi karar alıcılara istihbarat sağlayan Türk istihbarat teşkilleri mensup ve elemanlarının haricinde de, istihbarat raporu içeriğine eşdeğer bilgileri haiz raporlarla Türk siyasi karar alıcılara bilgi aktaran resmî görevliler, bürokratlar olduğı gözlemlenmektedir ve Reşit Paşa da bu tip bürokratlardan biridir. Memduh Şevket'in rapor içeriğine benzer şekilde Reşit Paşa'nın raporları da içerik olarak askerî istihbarat bilgilerini barındırması açısından ordu-istihbarat ilişkilerinin sivil ayağını örneklemektedir.

12 Mayıs 1919'da Sivas Valiliğı görevine atanan Reşit Paşa, Kastamonu Valiliğine atandığı 16 Ekim 1920 tarihine kadar bu görevini sürdürmüştür. Reşit Paşa, Sivas Valiliğı görevi boyunca Heyet-i Temsiliye başta olmak üzere, bazı milli oluşumlarla iletişim kurmuş ve zaman zaman verdiği raporlarla Anadolu ve çevresindeki mücadele ile ilgili bilgiler aktarmıştır. Reşit Paşa'nın raporları sadece görev alanıyla sınırlı kalmamıştır. Özellikle Sivas Kongresi'nden sonraki günlerde, 1920 yılının Şubat, Mart ve Nisan aylarında gönderdiği raporlarda Kafkasya'daki siyasi ve askerî gelişmelere yer vermiştir. Raporlarda, Azerbaycan, Kafkasya, Bolşevikler, Denikin ordusu ve Ermeniler ile ilgili bilgiler yer almaktadır.⁴⁸⁶

---

⁴⁸⁶ Temuçin Faik Ertan, “Sivas Valisi Reşit Paşa'nın Raporlarında Ermeni Sorunu ve Kafkasya”, **VIII. Uluslararası Atatürk Kongresi**, (Gence / Azerbaycan, 13-15 Ekim 2015), II. Cilt, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2017, s. 1299. Temuçin Faik Ertan makalesinde coğrafi ve idarî bir ayrımla, Reşit Paşa'nın coğrafya olarak Sivas Valiliğı, idarî mercii olarak ise Heyet-i Temsiliye'ye bağılı olduğı döneme odaklanmakta, araştırmanın tarih aralığını da 27 Aralık 1919-23 Nisan 1920 olarak belirleyerek özellikle bu tarih aralığını ön plana çıkarmaktadır. Makalenin bu tarih aralığına odaklanmasını Ertan, metodolojik bir

Sivas; Elazığ, Erzurum, Bitlis, Diyarbakır ve Van ile birlikte “Vilayât-ı Sitte” tanımlaması kapsamında Mondros Mütarekesi’nde ismi yer bulan vilayetlerden biridir. Vilayette can ve mal güvenliğini sağlayacak yeterli sayıda jandarma ve polis kuvveti bulunmamakta, eşkıya çeteleri bölgede faaliyet yürütmekte, silahlı baskınlar, gasp ve cinayet olaylarına rastlanmaktadır. Özellikle bölgedeki ayrılıkçı Ermeniler ve Rumlar bu gibi eylemlerle Müslümanları yıldırma çabası içerisinde görünmektedirler. Bu gibi sebeplerden dolayı Reşit Paşa Sivas’taki görevine başlamasından itibaren asayişin sağlanmasına odaklanacaktır. Paşa’nın kendi tanımlamasıyla vilayet “eşkıya karargâhına” dönmüş durumdadır.⁴⁸⁷

Reşit Paşa 13 Mayıs 1919’da Sivas Valiliği’ne tayin edilmiş ancak bu görevi uzun sürmemiştir. Sivas Kongresi de onun valiliği döneminde gerçekleştirilmiştir. Ertan, Sivas’ta bir milli kongre toplanması kararı alınmasında şehrin coğrafi konumu ve diğer siyasî etkenler kadar Reşit Paşa’nın güvenilir bir mülkî amir olmasının da etkisi olduğunu söylemektedir. Reşit Paşa 27 Haziran 1919’da Sivas’a gelen Mustafa Kemal Paşa’yı karşılaması ve evinde ağırlamasının da etkisiyle 27 Ağustos 1919’da Damat Ferit Paşa hükümeti tarafından görevinden alınmıştır fakat yerine atanan Ali Galip Sivas’a gelmeye cesaret edememiş, Reşit Paşa da görevini sürdürmeye devam etmiştir. Ancak Reşit Paşa artık Osmanlı Hükümeti’ne değil, Heyet-i Temsiliye’ye bağlı bir bürokrat olarak çalışacaktır. Reşit Paşa Mustafa Kemal Paşa’ya, Cizvit papazlarla Sivas’a gelen subaylarla, özellikle Fransız Binbaşı Jandarma Müfettişi Mösyö Brunot ile yaptığı görüşmeleri aktarmasının yanında, kendisine çeşitli yerlerden gelen bilgiler doğrultusunda Temsil Heyeti’ne raporlar sunmuş, bu raporlarda hem Anadolu hem İstanbul hem de Kafkasya’ya dair malumat aktarmıştır. Ertan, Reşit Paşa’nın raporlarında hem coğrafi anlamda genişlik hem de konu dağılımı açısından önemli farklılıklar olduğuna vurgu yapmaktadır. Reşit Paşa raporlarda Rum muhacirler ve muhacirlerin iskânı; Bolşeviklerin, İngilizlerin, Ermenilerin ve Gürcülerin Kafkasya’daki mücadeleleri; Ermenilerin Müslümanlara karşı gösterdiği şiddet ve yaptıkları baskılar, bununla birlikte Müslümanların

---

zorunluluk olarak değerlendirmektedir. Ertan’a göre Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye’nin Sivas’ta bulunduğu günlerde bilgi alışverişinin yüz yüze istişare şeklinde olması ve sonrasında ise Reşit Paşa’nın raporlarının telgraf yoluyla gönderilmiş olması bu metodolojik zorunluluğu doğurmaktadır. **a.g.m.**, s. 1302-1303.

⁴⁸⁷ Filiz Gemici, Enis Şahin, “*Milli Mücadele’de Bir Vali: Sivas Valisi Mehmet Reşit Paşa (1868-1924)*”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2007, s. 8.

Ermenilere karşı kazandığı askerî başarılar; Kafkasya'daki Bolşevik askerî harekâtları ve işgalleri, ayrıca Bolşeviklerin deniz kuvvetlerinin hareketlerine ilişkin Azerbaycan basınında çıkan haberler; Denikin kuvvetlerinin aldığı mağlubiyetler gibi konulara ilişkin önemli bilgiler vermektedir. Reşit Paşa, Bolşeviklerin Kafkasya'daki askerî harekâtını konu alan ve 26 Mart tarihli istihbarata göre hazırladığı bir raporunda olduğu gibi bazı raporlarını “gayet mevsum” olarak nitelendirmektedir.⁴⁸⁸ Hazırladığı raporları belgeye dayanan, güvenilir ve sağlam raporlar olarak görmesi ve bunu açıkça ifade ediyor olması Reşit Paşa'nın kendine ve raporlarındaki bilgilere, dolayısıyla da kaynaklarına olan güvenini de göstermektedir.

1868 doğumlu olan Reşit Paşa 1902 yılında İttihad-ı Osmanî Cemiyeti'nin Selanik şubesine girmiş ve II. Abdülhamid'e muhalif hareket içerisinde yer almıştır.⁴⁸⁹ Reşit Paşa'nın İttihatçı geçmişi, Türk Milli Mücadelesi içerisinde İttihatçıların istihbarat teşkilatları içerisindeki fazlalığı ve Reşit Paşa'nın istihbârî değeri yüksek raporları bir arada düşünüldüğünde Reşit Paşa'nın da Türk Milli Mücadelesi dönemi istihbarat yapılanmalarına angaje bir bürokrat olduğunu düşündürmektedir.

Reşit Paşa'nın, dönemin Türk istihbarat teşkilllerinden biri ya da birkaçı adına istihbarat faaliyetleri yürüttüğüne dair herhangi bir bilgi ve belge olmasa da, Paşa'nın faaliyet ve raporlama tarzının bürokrasi içerisine konumlandırılmış istihbarat mensuplarının faaliyet ve raporlama tarzıyla benzerlik gösterdiği yorumunu yapmak yanlış olmayacaktır. Bu noktada Reşit Paşa ya kendi inisiyatifiyle Türk siyasi karar alıcılarına ve siyasi karar alıcı heyetlere istihbarat sağlamak ya da Türk istihbarat teşkilllerinden birine angaje pozisyonda istihbarat üretimi yapmaktadır. Ancak her halükârda Reşit Paşa'nın Türk Milli Mücadelesi'ne destek olacak istihbarat üretimi faaliyeti icra ettiği aşikârdır. Reşit Paşa'nın raporlarda detaylı askerî istihbarat verilerinin yanında açık kaynak istihbarat tekniklerini de kullanarak istihbarat üretebiliyor olması, Paşa'nın istihbarat üretim kapasite ve becerisine de sahip olduğunu göstermektedir.

---

⁴⁸⁸ Ertan, **a.g.m.**, s. 1302-1308. Ertan, “Reşit Paşa'nın ve diğer yetkililerin gönderdiği raporların Heyet-i Temsiliye'nin Kafkasya'ya ve Ermenilere dair politikaları üzerinde etkili olduğu” görüşündedir.

⁴⁸⁹ **a.g.m.**, s. 1301.

Yukarıdaki tüm örnekler bir arada değerlendirildiğinde Türk istihbaratının Teşkilat-ı Mahsusa'dan gelen, ordu ve istihbarat teşkilatının iç içe geçtiği yapısının Milli Mücadele döneminde ve sonrasında da korunduğu görülmektedir. I. Dünya Savaşı bitmiş olmasına rağmen Türklerin işgalci güçlere karşı verdiği çetin bağımsızlık mücadelesinin devam ediyor olması, Türkiye'de ordu-istihbarat bağının korunmasının, askerî istihbarat odaklı bir istihbarat ve kadro anlayışının devam etmesinin en önemli sebebidir. Ordu-istihbarat bağının korunması, hem siyasi karar alıcıların ya da teşkilat yöneticilerinin bilinçli bir tercihi, hem de dönemin savaş ortamının getirdiği bir işlevsel zorunluluk olmuştur.

Türklerdeki ordu-istihbarat teşkilatı ilişkisine benzer şekilde Ruslar'da da ordu istihbarat bağı, bazı yapısal farklılıklar göstermekle birlikte net olarak gözlemlenebilir niteliktedir. Bu noktada, Türkiye ve Rusya'da ordu-istihbarat ilişkilerinin karşılaştırılacağı değerlendirme bölümüne geçmeden önce, Rusya'da ordu-istihbarat ilişkilerinin nasıl olduğuna bakılması gerekmektedir.

B. RUS İSTİHBARATI ve ORDU

1. Askerî Makamlar: Bolşevik Devrimi Öncesi Ordu-İstihbarat İltisi

Rus istihbaratında ordu-istihbarat ilişkisinin somutlaşması Çar'a bilgi akışını sağlayan istihbarat teşkillerinin oluşturulmaya başlandığı tarihlere dayanmaktadır. Rus askerî istihbarat tarihine bakıldığında askerî istihbaratın, Çar'ın muhalifleriyle ilgili insan kaynaklı istihbarat sağlamada son derece yetenekli olduğu ve Çar'ın muhalifleri için de zorlu bir rakip olduğu görülmektedir. Rus askerî istihbaratının kökenlerini Çar I. Aleksandr'ın Rus Genelkurmayı içerisinde 1810 yılında kendi emri altına aldığı istihbarat bürosuna dayandırmak mümkündür. 1812-1814 yılları arasında Fransa'ya karşı verilen savaşta askerî istihbarat, düşman Fransız güçleri hakkında ve Rus ordusunun operasyon yürüttüğü yerler hakkında önemli bilgiler sağlamıştır. Söz konusu askerî istihbarat faaliyetlerini yürüten subay kadroların pek çoğunu geniş ve kapsamlı mühendislik bilgisine sahip mühendislerin oluşturuyor olması dikkat çekicidir. Uzman mühendislerin istihbarat yapan kadrolar içerisinde bulunması Avrupa'nın merkezine ilerlemekte olan yüzbinlerce askerî personel ve

Rus Genelkurmay yetkilileri için intikal yolları, ordunun katettiği yollar üzerinde bulunan kaleler ve girilen şehirler hakkında değerli bilgiler sağlamıştır.⁴⁹⁰

Ruslar XIX. yüzyılda ordu-istihbarat ilişkilerini, askerî istihbarat üretiminde kendi orduları içerisindeki özellikle subay kadrolarını aktive ederek sağlamıştır. XX. yüzyıla gelindiğinde ise Rus istihbaratının diplomatik misyonlar içerisindeki askerî ataşelerini ve resmî gözlemcilerini istihbarat üretiminde kullanarak ordu-istihbarat bağına kurdukları görülmektedir.

Rusya, 1904-1905 Rus-Japon savaşları esnasında da 27 askerî ataşesini Mançurya'daki savaşın safahatını takip amacı ile gözlemci sıfatı ile vazifelendirmiştir.⁴⁹¹ I. Dünya Savaşı öncesinde de Rus askerî ataşeler askerî istihbarat temininde kilit oyuncular olarak öne çıkmışlardır. Askerî ataşeler ayrıca Varşova, Moskova ve St. Petersburg'ta görev yapan askerî istihbarat subaylarıyla da birlikte çalışmışlardır.⁴⁹² Bu durum Rus askerî istihbarat çalışmalarında askerî ataşelerin ve askerî istihbarat subaylarının farklı görev tanımlamaları olduğu, bununla birlikte farklı görev tanımlamalarının da birbirini tamamlar nitelik arz ettiği noktasında önemli bir ipucu da vermektedir.

Ruslar Balkanlardaki Slav topluluklar üzerinde nüfuzlarını artırma amacıyla XIX. yüzyılda olduğu gibi XX. yüzyıl başından itibaren de faaliyetlerine hız kesmeden devam etmişler, Rus askerî istihbaratının ana ilgi alanı önceki yüzyılda olduğu gibi Balkanlar ve dolayısıyla da Osmanlı İmparatorluğu olmuştur.

Ruslar, Sofya ve Belgrad askerî ataşeliklerini 1912'de faaliyete geçirerek, kurulacak bir Balkan ittifakı içerisinde, bu devletlerin Rusya'nın yanında Osmanlı İmparatorluğu'na karşı cephe oluşturması maksadı ile Albay Romanovski ve Albay Artamonov'u görevlendirmişlerdir. Dünya geneline bakıldığında, 1914 yılında dünyadaki askerî ataşe sayısı toplam 300'e çıkmış durumdadır. Aslî görevleri diplomatik olmamakla birlikte, askerî ataşeler, pek fazla sempati ile karşılanmasalar dahi, devletlerin askerî hazırlıkları ve muharebe yetenekleri konusunda, en az

⁴⁹⁰ Pringle, **Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence**, s. 105.

⁴⁹¹ Mesut Hakkı Çaşın, "Soğuk Savaş Sonrasında Askerî Stratejik İstihbaratın Yeni Vizyonu", **Avrasya Dosyası - İstihbarat Özel**, Yaz 2002, Cilt: 8, Sayı: 2, s. 263.

⁴⁹² Pringle, **a.g.e.**, s. 105.

diplomatar kadar kendi profesyonel alanlarında güvenlik stratejilerinin tespitinde gözlemci rolünü yürütmüşlerdir.⁴⁹³

Askerî istihbarat denildiğinde akıllara sadece askerî ataşelerin istihbarat temininde kullanılmaları, düşman ordu personeli içerisinde muhbirler yerleştirilmesi ya da *provokatör ajanların* kullanımı gelmemelidir. İnsan kaynaklı istihbarat sağlanması faaliyetleri haricinde teknik istihbaratla da kritik bilgiler elde edilebilmektedir. Örneğin haberleşmede teknik cihazların kullanımı sırasında bu cihazlara düşmanın dışarıdan erişim sağlaması söz konusu olabilmekte ve bu durum bilgi sızdırılan devletin güvenliği açısından önemli zafiyetlere sebep olabilmektedir. Rus istihbaratı böyle bir açığı Tannenberg Muharebesi öncesi vermiş ve böylece belki de tarihin seyri değişmiştir.

Ağustos 1914'te, günlük dilde yapılan bir Rus telsiz haberleşmesi, bunu dinleyen General Paul Von Hindenburg ve emrinde bulunan General Erich Ludendorff'a birliklerini Doğu Prusya'daki kuzey cephesinden, Rusların yavaşça yaklaşmakta oldukları güney cephesine kaydırarak düşmana karşı sayıca üstünlük kazanma şansı vermiştir. Almanlar bu bilgiyi kullanarak hamleyi yapmış, Tannenberg Muhaberebesi'ni kazanarak Rusya'daki devrim ve yıkımı başlatmışlardır.⁴⁹⁴ Bu olay sadece Rus istihbaratının kontrespiyonaj başarısızlığını göstermemekte, aynı zamanda Alman istihbaratının düşmanın muhabere sistemi içerisinde bu tip dışarıdan sızmaları yapabilme kapasite ve kabiliyetini ve elde ettiği istihbaratı hızlı bir şekilde saha uygulamasında efektif olarak kullanabilme potansiyelini de göstermektedir.

Tannenberg Muharebesi'ni (23-30 Ağustos 1914) kazanan Almanlar daha savaşın başında Rusların yayılma faaliyetinin önüne geçmiş, ayrıca doğudaki birliklerini batıya kaydırma şansı da elde etmişlerdir. Muhabere istihbaratında Rusların yaşadığı zaaf sonucu alınan yenilgi hem I. Dünya Savaşı başında Rus ordusu ve halkının moral gücünün düşmesine sebep olmuş hem de Rusya'yı devrime götüren süreç içerisinde alınan önemli yenilgilerden biri olmuştur.

---

⁴⁹³ Caşın, **a.g.m.**, s. 263- 264.

⁴⁹⁴ Kahn, **a.g.m.**, s. 9-10.

Buraya kadar bahsedilen ordu-istihbarat ilişkisi askerî istihbarata dair gelişmeler bağlamındadır ancak Rusya'da 1917 Bolşevik Devrimi'nden sonra Kızıl Ordu bünyesinde istihbarat üniteleri oluşturulması ve yukarıdaki faaliyetlere benzer askerî istihbarat faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi haricinde bir de Çeka istihbarat sahasında aktif görevler üstlenecektir. Kızıl Ordu istihbarat üniteleri doğal olarak ordu-istihbarat ilişkisinin somut ve bütüncül örneğini teşkil ederken diğer taraftan Çeka'da gözlemlenecek ordu-istihbarat teşkilatı ilişkileri ise ordu birlikleriyle zaman zaman koordineli hareket etme, ortak operasyon yapma ya da ordu mensuplarının Çeka'da aktif görevler üstlenmesi şeklinde olacaktır.

2. Koordinasyonlar: Çeka ve Kızıl Ordu'nun İşleyişinde Ordu-İstihbarat Bağlılıkları

Bolşeviklerin devrim öncesi yaptığı çalışmalarda, devrimden hemen sonra kurulacak olan istihbarat teşkilatı Çeka'nın başına geçecek isim olan Feliks Cerjinski'nin etkin görevler üstlenmesi, bu ismin ayrıca Smolni'de⁴⁹⁵ askerî komutan sıfatıyla güvenlikten sorumlu olması önemlidir. Bununla birlikte devrim hazırlıklarının Askerî Devrimci Komite ekseninde yürütülmüş olması, Çeka'nın bu Komite'nin bir kolu olarak kurulacak olması da Rusya'da ordu-istihbarat ilişkileri açısından üzerinde durulması gereken konulardır.

Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmelerinden sonraki altı hafta içinde, 7/20 Aralık 1917 tarihinde kurulacak olan Bütün Rusya'nın Karşı Devrim ve Sabotajla Mücadele Olağanüstü Komisyonu Çeka, Ekim Devrimi'ni örgütlemiş olan Petrograd Sovyeti'ne bağlı Askerî Devrimci Komite'nin bir koludur. Çeka'nın görevleri arasında, karşı devrimci faaliyette buldukları gerekçesiyle tutuklanmış şüpheli kişileri sorguya çekmek de yer almaktadır ve bu amaçla özel bir seksiyon kurulmuştur. Bu seksiyonun başına, Smolni'nin askerî komutanı sıfatıyla güvenlik sorunlarına bakan Cerjinski getirilmiştir.⁴⁹⁶

⁴⁹⁵ Smolni Enstitüsü binası St. Petersburgdadır. Ekim Devrimi sırasında Bolşeviklerin merkezi olan binadır. Devrim sonrasında Moskova'ya gidene kadar Lenin hükümeti buradan yönetmiş, bina pek çok toplantıya da ev sahipliği yapmıştır.

⁴⁹⁶ Carr, **Bolşevik Devrimi (1917-1923)**, s. 151.

Rusya’da ordu-istihbarat ilişkilerinin en net ve doğrudan görülebileceği güvenlik aygıtı Kızıl Ordu’dur. Yukarıda da görüldüğü gibi Çeka’nın şekillenmesinde askerî unsurların etkisinden bahsetmek mümkündür. Kızıl Ordu’ya bakıldığında ise orduya bağlı istihbarat ünitelerinin varlığı, ordu-istihbarat ilişkisi bağlamında, harici değil tam tersine ordunun içinde dâhili bir istihbarat yapılanması olması sebebiyle teorisi ve pratiğiyle incelenmeye değerdir.

Rusya’da, Lenin’in ve Bolşevik Parti Merkez Komitesi’nin desteklediği, Askerî Komiser Leon Troçki ile birlikte merkezileşmiş, profesyonel ve disiplinli bir Kızıl Ordu yaratılmıştır. Sivil devlet yönetiminin Rusya’da gelişmesiyle Kızıl Ordu’nun subay sınıfının gelişimi benzerdir. İç savaş yılları, bürokratik ve Parti gözetimindeki sivil yönetimin kurumsallaşması ile Rus ekonomisi üzerinde devlet denetiminin merkezileşmesine ve yayılmasına da tanıklık etmiştir. Skocpol’a göre sivil devlet yönetiminin gelişmesi Kızıl Ordu’nun subay sınıfının gelişimini andırmaktadır: Eski rejimin memurları ve kadroları, az bulunur yeteneklerinden dolayı sözde sovyetlerin gözetimi altında, fakat gerçekte onların arasına ve üzerine serpiştirilen (orantısız olarak az sayıda) Parti kadrolarının denetiminde olmak üzere alıkonmuş veya yeniden işe alınmıştır. Bu hızla yeniden üretilen devlet aygıtı, önceki dönemlere göre daha fazla görevden, özellikle ekonomik denetimden ve gözetimden sorumlu olmuştur.⁴⁹⁷ 1918’in ortalarına gelindiğinde komünistler kendilerine karşı isyan eden bölgeleri tekrar ele geçirmek amacıyla, henüz gerçek anlamda etkin bir savaş gücü haline gelmemiş olan Kızıl Ordu’nun reorganizasyonuna başlamışlardır. Birkaç ay gibi bir zaman içerisinde tüm yapı en ince ayrıntısına kadar revizyondan geçirilmiş, Troçki Askerî Devrimci Komite’nin -Savaş Dairesi- başına getirilmiş ve Haziran ayında hükümet, mecburi hizmet kapsamında askerlik çağrısı yaparak yeni bir orduyu silah altına almayı kararlaştırmıştır. 1917’de oluşturulan *Asker Komiteleri* feshedilmiş, yerlerine siyasi komiserler tarafından yönetilen ve katı disiplin ilkesi ile eğitilen Komünist Parti üyelerinden müteşekkil *Komünist Hücreler* tesis edilmiştir.⁴⁹⁸

⁴⁹⁷ Skocpol, **a.g.e.**, s. 404, 407.

⁴⁹⁸ Vernadsky, **a.g.e.**, s. 374. Kızıl Ordu’nun kurucusu olan Troçki 1904-1906 yılları arasında “Sürekli Devrim” teorisini geliştirmiştir. Aynı zamanda önemli bir kuramcı olan Troçki’nin bu teorisi çoğu zaman Troçkizmle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. “Sürekli Devrim” teorisine göre; Rusya, sosyalist bir devrim için gerekli olan güçlü bir sanayiden yoksundur ve bu yüzden sosyalizmin yaşayabilmesi ve devamlılığı için Batı’da da devrimin patlaması gerekmektedir. Troçki’ye göre Rusya’daki devrim Avrupa’da da devrime yol açmalı, böylece burjuva devriminden, proletarya

Troçki, hem Askerî Devrimci Komite’de hem de Ekim Devrimi’nin askerî bakımdan örgütlenmesinde önemli aktörlerden biri olmuştur.⁴⁹⁹

Geleneksel modele uygun olarak Kızıl Ordu’nun yeniden düzenlenmesi görevi Çarlık ordusunun eski generallerine ve subaylarına verilmiştir. Bolşevikler tarafından bazı komünistlere rütbeler dağıtılmış olmakla birlikte, yeni Kızıl Ordu’daki komisyonların çoğu eski ordunun muharip subayları tarafından tutulmuştur. Hatta iç savaş sırasında Kızıl Ordu’nun yüksek komuta kademesi büyük ölçüde bu eğitilmiş askerlerin elinde bulunmaktadır. Diğer taraftan bununla birlikte genel anlamda Kızıl Ordu personeline bakıldığında ordu içinde teğmen Mihael Tukaçevski, çavuş Simeon Buddeny ve kumandan Frunze gibi yeni liderlerin de yükseldiği görülmektedir. Profesyonel askerlik hizmeti geleneği ve Çeka’dan duyulan korku, terhis edilmiş eski orduya mensup subayları Kızıl Ordu’da görev almaya yönelten başlıca sebeplerden biri olarak sayılabilir.⁵⁰⁰ Kızıl Ordu’nun reorganizasyonu sürecinde, yukarıda bahsi geçen çeşitli sebeplerle Çarlık ordusu subaylarına görevler veriliyor olması Rus ordusundaki eleman geçişliliği ve sürekliliğe işaret etmektedir.

Çar’ın ordusunda, Bolşevik isyan hareketlerine müdahale durumlarında da görev yapmış oldukları kuvvetle muhtemel olan subayların Bolşeviklerin Çar’ı devirmesini müteakip yeni kurulan orduda görev almayı kabul etmiş olmaları bu subayların Çar’ın ya da Bolşeviklerin tarafını tutmaktan ziyade kendilerini sadece askerlik görevlerinin gereğini yapmakla yükümlü kişiler olarak gördükleri şekilde de değerlendirilebilir. Bolşeviklerin Çarlık dönemi subaylarını Kızıl Ordu’da görevlendirmeleri ise tamamen dönemsel, pragmatik ve taktik bir yaklaşım olarak görünmektedir.

Diğer taraftan, iyi niyetle hizmet vereceklerinin tipik bir göstergesi olarak Kızıl Ordu’ya gönüllü kayıtlarını yaptıran eski subaylar, Bolşevik karşıtı güçler tarafından yakalandıklarında misliyle mukabeleye maruz kalmışlardır. Beyazlar’ın

---

devrimine, oradan da evrensel devrime ulaşılmalıdır. Tellal, “Sovyetlerle İlişkiler”, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar**, (Editör: Baskın Oran), s. 155.

⁴⁹⁹ Carr, **Bolşevik Devrimi (1917-1923)**, s. 150

⁵⁰⁰ Vernadsky, **a.g.e.**, s. 374.

eline düşen birçok Kızıl Ordu subayı derhal idam edilmişlerdir. Muhalif gruplara karşı kullanılmakta olan Çeka'nın yanı sıra Sovyet hükümeti 23 Şubat 1918'de Kızıl Ordu'nun da desteğini arkasına almıştır. Başlangıçta ordunun büyük bölümü eski askerler ve genç işçilerden oluşturulmuş ücretli birliklerden meydana getirilmiştir.⁵⁰¹

Silahlandırılan işçiler Ekim Devrimi'nin gerçekleştiği günlerden itibaren savaşmakta ve bu durum propaganda afişlerinde halka da sürekli hatırlatılmakta, devrimci savaşta işçilerin önemi vurgulanmaya çalışılmaktadır. N. I. Şestopalov'un hazırladığı "İşçiler Petrograd'ı savunuyor" temalı propaganda afişinde de 1917 yılı sonbaharında işçilerin *kossak*larla savaşı resmedilmektedir.⁵⁰² Şestopalov'un propaganda afişinin 1919 tarihli olması ancak afişteki tasvirin 1917 yılına ait olması, işçilerin devrimci mücadele içerisindeki savaşının devrimin başlangıcından itibaren devam ettiğinin halka hatırlatılmaya çalışıldığını göstermektedir. Böylelikle işçilerin Bolşevik Devrimi'nin aslı unsurlarından biri olduğu dolaylı olarak vurgulanmakta ve Kızıl Ordu'ya katılımlarının devam etmesi amaçlanmakta, işçiler bu şekilde motive edilmektedir.

Kızıl Ordu içerisinde işçilerden oluşan özel müfrezelere de yer verilmektedir. *Krasnaya Gazeta*'da 1927'de yayınlanan, Birinci Petrograd Partizan Müfrezesi'ne ait 1918 tarihli fotoğrafta⁵⁰³ Petrograd fabrikalarında çalışan işçilerden oluşan müfrezenin özellikle gençlerden oluştuğu dikkat çekmektedir.

Hükümet emirlerini eksiksiz uygulamaya çalışacaklarına inanılan sadık ve gözü kara Kızıl Ordu askerlerine iyi ödeme yapılmakta ve iyi bakılmaktadır. Ordudaki disiplin, dağılan eski orduya nazaran çok daha katıdır. Böylelikle Çeka, Kızıl Ordu ve ellerinde başka hangi güçler varsa kullanan Bolşevikler 1917-1918 kışında hükümet mekanizmasını tamamiyle kontrolleri altına almayı

---

⁵⁰¹ a.g.e., s. 374-375, 364.

⁵⁰² N. I. Shestopalov, "Workers Defend Petrograd (1919)", **Hoover Political Poster Database**, 2007; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/253>. Erişim tarihi: 02/01/2018. Söz konusu propaganda afişi için bkz. EK-5.

⁵⁰³ "First Petrograd Partisan Detachment (1918)", "Vlast' sovetov za 10 let 1917-1927", **Krasnaia Gazeta**, Moscow, 1927; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/246>. Erişim tarihi: 02/01/2018. Söz konusu fotoğraf için bkz. EK-6.

başarmışlardır.⁵⁰⁴

I. Dünya Savaşı'ndaki yenilgiden doğan bir devrimi pekiştirmenin gerekleri Rus Devleti'nin liderlerini 1917-21 yılları arasında ve aslında II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar geri çekilmeci ve savunmacı olan ve neredeyse hiçbir şekilde yayılımacı olmayan bir konuma zorlamıştır. Kayda değer önemli bir istisna, Kızıl Ordu'nun, 1920'nin yazında Varşova'yı ve Polonya'yı ele geçirme girişimidir.⁵⁰⁵ Rus Birinci Süvari Ordusu'nun başarılı bir şekilde ilerlediği Rus-Polonya Savaşı'nın başlangıç aşamasında⁵⁰⁶ çekilmiş olan bir fotoğraf, bir taraftan Bolşeviklerin hem Çeka hem de Kızıl Ordu'yu kullanarak gücünü sağlamlaştırmaya çalıştığını belgelerken diğer taraftan da ordu-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin Rusya'da da Türkiye'de olduğu gibi ne kadar iç içe geçtiğini kanıtlamaktadır. Fotoğrafta; Mihail Kalinin, Semyon Budennyi ve Çeka kurul başkanlarından Skrame, 1920 yılında Polonya sınırında Birinci Süvari Ordusu birliklerinin geçit töreninde aynı karede yer almaktadır.⁵⁰⁷

Kızıl Ordu'nun önde gelen süvari subaylarından Budennyi ve Çeka üyesi Skrame'nin yoğun askerî hareketliliğin olduğu sınır bölgesinde bir arada bulunuyor olması, bu iki ismin ve dolayısıyla da Kızıl Ordu ve Çeka'nın koordineli çalıştığını, ordu-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin yakın olduğunu göstermekte, bununla birlikte Bolşevik Parti'nin önemli isimlerinden Kalinin'in de bölgede yer alıyor olması Parti'nin de gerek Kızıl Ordu gerekse de Çeka'nın faaliyet yürüttüğü *sahaya* bir nevi kontrolör hüviyetinde inebildiğini ortaya koymaktadır.

Önceleri Devrim, 1918'in ortalarından başlayarak ortaya çıkan karşı-devrimci ordulara karşı kendini silahlı işçi muhafızlarından başka bir şey olmayan yerel askerî birimlerce ve kendi evleri ile işgal ettikleri toprakları koruma konusunda kaygılı

---

⁵⁰⁴ Vernadsky, **a.g.e.**, s. 364. Fotoğrafta Birinci Petrograd Kızıl Ordu askerleri, 1918 yılında cepheye gitmeden önce. “*Vlast' sovetov za 10 let 1917-1927*”, **Krasnaia Gazeta**, Moscow, 1927; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/250>. Erişim tarihi: 02/01/2018. Söz konusu fotoğraf için bkz. EK-7.

⁵⁰⁵ Skocpol, **a.g.e.**, s. 403.

⁵⁰⁶ Katamidze, **a.g.e.**, s. 27.

⁵⁰⁷ “*Kalinin and Budennyi at the Polish Front (1920)*”, **Russian State Film&Photo Archive at Krasnogorosc**, 2000; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/247>. Erişim tarihi: 02/01/2018. Fotoğraftaki gözlüklü isim Kalinin, onun ön tarafında boynunda dürbünle yer alan kişi Budennyi, Kalinin'in hemen arkasında bulunan beyaz kürk şapkalı kişi ise Skrame'dir. Fotoğraf için bkz. EK-8.

köylü partizanların dağınık takımlarınca savunulmuştur.⁵⁰⁸ Komünist Parti'nin Avrupa Rusyası'nın kent merkezlerinde konumlanmış en üst liderlerine bu tür kendiliğinden ve dağınık bir savunma değersiz görünmektedir. Adem-i merkeziyet eğilimleri tersine çevrilmediği sürece, karşı-devrimci bir zafer ya da anarşizme doğru bir çözülme ve milliyetçiliklerin rekabeti, süregiden iç savaşın tek olası (ve muhtemelen gerçekleşecek) sonuçları olarak görünmektedir. Çünkü John Ellis'in de işaret ettiği gibi;

“Bolşevikler, daha önce devlet iktidarını ele geçirdikleri ve hükümetin yönetsel işlevlerinden birçoğunu üstlendikleri için Beyaz saldırılarının karşısında itibarlarını tamamen yitirmeden iç bölgelere çekilemeyeceklerinden iktidarı ele geçirdiklerinde bunu denemek ve sürdürmek zorunda kalmışlardır. Bunu yapabilmek için de, en kısa zaman aralığında geniş ordular kurmak zorundadırlar ve bu tip geniş orduların köylülerden oluşması gerekmektedir.”⁵⁰⁹

Sanayi işçileri en uygun ve örgütlü komünist taraftarlar olduklarından desteklerine gereksinim duyulanlar genellikle onlar olmuşlardır. Bolşevikler, ikmal için kırsal kesime ulaştıklarında, kentlerde üslenmiş yeni rejimi desteklemeleri için, yoksul köylüleri zenginlere karşı örgütlemeye çalışmışlardır. Köylülerin üretimi kentsel Rusya'nın ayakta kalması için yaşamsal önemdedir ve bu nedenle Bolşevikler, köylüleri kendi hallerine bırakmamışlardır.⁵¹⁰ Yoksul köylülerin kırsal kesimde Bolşeviklerce örgütlenmeye çalışılması aynı zamanda ordunun ikmal yollarındaki güvenliğinin sağlanması ve tedarik araçlarının temini için de önem arz etmektedir.

İşçi ve köylülerin zenginlere karşı örgütlenmeye çalışılmasının yanında Bolşevikler, propaganda afişlerini de kullanarak işçi ve köylüleri asker kaçaklarına karşı müsamaha göstermemeye çağırmakta, halk asker kaçaklarına karşı da örgütlenmekte, böylelikle ordu, istihbaratın temel fonksiyonlarından olan propaganda faaliyetleriyle işçiler ve köylüler üzerinde etkili olarak ordu-istihbarat ilişkisinin başka bir boyutunu sergilemektedir.

“Asker Kaçağının Kâbusu” başlıklı 1919 tarihli bir siyasi propaganda afişinde

⁵⁰⁸ Skocpol, **a.g.e.**, s. 403-404.

⁵⁰⁹ John Ellis, **Arrrdes in Revoluttoru**, Oxford University Press, New York, 1974. s. 174'ten aktaran Skocpol, **a.g.e.**, s. 404.

⁵¹⁰ Skocpol, **a.g.e.**,s. 402-403.

işçilere ve köylülere asker kaçaklarını aralarına almamaları öğütlenirken, kimse tarafından kabul görmeyecek asker kaçaklarının içine düşeceği yalnızlık resmedilmektedir. İç içe çizimlerden oluşan propaganda afişinde;

“İşçiler ve köylüler haini kendi aralarına almak istemiyor çünkü o Sovyet Cumhuriyeti’ni savunmayacak... Bir Kızıl Ordu askeri ormanda bir kütüğün üzerinde oturuyor; (arka planda) II. Nikola tahtta ve ona boyun eğen dalkavukları yanında. Mahkûmlar Sibiryaya gidiyor. Demir parmaklıklı hücrelerden samimi bakışlar. Karşı-devrimciler komünistler üzerine ateş ediyor.”⁵¹¹

ifadelerine de yer verilirken, asker kaçakları hain olarak nitelendirilmekte, yaşanan olumsuzluklara asker kaçaklarının seyirci kaldığı, halk savunmasına destek vermedikleri çizimlerle anlatılmakta, böylelikle halka orduyla birlik olma mesajı verilmeye çalışılmakta, aksi takdirde ülke savunmasına katılmayan her bir işçi ve köylünün de hain olarak anılıp bu şekilde yalnız kalacağı hatırlatılmaktadır. 1919 tarihli bu siyasi propaganda afişinden de anlaşılacağı üzere o tarihlerde Kızıl Ordu’nun personel ihtiyacı vardır ve bu personel sayısını artırmada ordu, istihbaratın temel fonksiyonlarından olan propagandayı en etkin şekilde kullanmaya çalışmaktadır. Ordunun bu ve benzeri hamleleri Rusya’da ordu-istihbarat ilişkisinin kurumsal işleyiş bağlamında ordu içinde yer ve değer bulduğunu göstermektedir. Burada ordunun istihbaratın temel fonksiyonlarından olan propagandayı kullanmaktaki hedefi, işçi ve köylüleri ordunun önemi ve ülke savunması hususunda bilgilendirip onları Kızıl Ordu’ya kazandırmaktır.

Aynı yıl “*Vsevobuh* Özgürlük Sloganıdır”⁵¹² temalı bir propaganda afişinde de, verilecek askerî eğitimlerin özgürleştirici niteliği anlatılmaya çalışılmakta ve afişteki yaşlı Rus köylüsünün ağzından şu ifadelere yer verilmektedir:

“Bir köylü olarak savunmada,

Elimde tüfeğimle ayakta duruyorum.

Özgürlüğümü savunuyorum,

⁵¹¹ “*Nightmare of the Deserter (1919)*”, **Hoover Political Poster Database**, 2007; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/february-revolution/february-revolution-images/#bwg2/186>. Erişim tarihi 02/01/2018.

⁵¹² “*Vsevobuh*”, Rus askerî eğitimi sistemine verilen isimdir.

Ve toprağımı.”⁵¹³

Propaganda afişinde; kalbi üzerinde kızıl bir yıldız bulunan beyaz giysisi, tarlada çalıştığı pantolon ve çizmeleri, hemen arkasında orak ve çekici, elinde süngüsüyle yaşlı bir Rus köylüsü, arka plandaki sahnede kızıl bayrakla, tüfek ve süngüleriyle hücum eden bir grup Rus askerini işaret etmektedir. Afişteki çizim ve afişin sol tarafında verilen dörtlükteki ifadeler birlikte düşünüldüğünde, toprağı savunmanın aynı zamanda özgürlüğü savunmak olduğu vurgusunun yapıldığı görülmektedir. Bu propaganda afişinin de ana hedefi ülke savunması için Kızıl Ordu ile birlikte savaşmaya çağrılan Rus köylüsüdür.

Kızıl Ordu, iç savaşın iyice kızışmaya başladığı süreçte personel ihtiyacının daha da artmasıyla kendi propaganda afişlerini kullanmaya başlamış ve bu yolla da gönüllüleri orduya kazandırmayı amaçlamıştır. Dimitri Moor tarafından 1920 yılında hazırlanmış olan, Kızıl Ordu'nun ilk ve en çok bilinen ve Kızıl Ordu'ya gönüllü temininde de en çok faydalanılan propaganda afişi, I. Dünya Savaşı'nda ABD'nin kullandığı “Uncle Sam” ve İngiltere'nin kullandığı “John Bull” posterleri model alınarak tasarlanmıştır.⁵¹⁴ Söz konusu propaganda afişinde, arka planda bacalarından kara dumanlar tüten kızıl renkli fabrikalar yer alırken, ön kısımda işaret parmağıyla afişin muhataplarına yönelen ve “Sen! Gönüllü müsün?” diye soran kızıl giysili bir Rus askeri yer almaktadır. Propaganda afişinde arka planda fabrikaların yer alması Kızıl Ordu'nun bu sefer köylülerden ziyade öncelikli olarak işçileri devşirmeye çalıştığını düşündürmektedir.

Her ne kadar sadık sanayi işçileri arasından ihtiyatlı bir başlangıç yapılmış olsa da, Kızıl Ordu'nun asker toplayıcıları çok geçmeden iyice savaş yorgunu olan köylülere de yönelmek zorunda kalmışlar ve zorunlu askerlik yasalaşmıştır. Sonunda köylüler, 1921'de beş milyon kişiden fazlasına ulaşan Kızıl Ordu'nun beşte dördünden fazlasını oluşturmuştur.⁵¹⁵ Bu anlamda ordunun istihbaratın temel

⁵¹³ “*Vsevoch is the Watchword of Freedom (1919)*”, **International Institute of Social History**, The Chairman Smiles, 2001; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/251>. Erişim tarihi: 02/01/2018. Söz konusu propaganda afişi için bkz. EK-9.

⁵¹⁴ Kuptsov, I. I.; “*Dmitrii Moor: Have You Volunteered? (1920)*”, **Idushchie Vpered**, Moscow: Sovetskii Khudozhnik, 1987; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/256>. Erişim tarihi: 02/01/2018.

⁵¹⁵ Skocpol, **a.g.e.**, s. 404-405.

fonksiyonlarından olan propagandayı efektif bir şekilde kullanarak kendi kurumsal işleyişinde ordu-istihbarat ilişkisini somutlaştırdığı, eyleme döktüğü ve sonuç da aldığı görülmektedir.

“Yaşasın 3 milyon askerli Kızıl Ordu!” temalı ve A. (Skif) Apsit tarafından hazırlanan 1919 tarihli propaganda afişindeki⁵¹⁶ rakam dikkate alındığında Kızıl Ordu’nun Troçki tarafından kurulması sonrasında hem Kızıl Ordu personel sayısının çok kısa bir sürede üç milyonluk bir rakama ulaştığı, hem de özellikle iç savaş döneminde Kızıl Ordu’ya yoğun bir katılım olduğu ortaya çıkmaktadır. Yapılan iç propagandada, kalabalık ve güçlü bir orduya sahip olunduğu çeşitli şekillerde anlatılmakla birlikte halkın orduya katılımını artırmak amacıyla, ordunun silah ve teçhizat açısından da yeterli durumda olduğu vurgulanarak orduya katılım teşvik edilmektedir.

Kızıl Ordu’nun gelişimi propaganda afişlerinin temalarından biri durumundadır. Kızıl Ordu’nun giysi, silah ve teçhizat açısından yeterli duruma geldiği, iç savaşta savaşılan düşmanın ise zor durumda olduğu anlatılmaya çalışılarak, iç savaşta tarafını seçip savaşılan halkın tercihini Kızıl Ordu’dan yana kullanması sağlanmaya çalışılmaktadır. Örneğin M. Avilov’un “Vrangel ordusu ile savaş” temalı propaganda afişinde at üzerindeki modern üniformalı ve silahlı Kızıl Ordu askeri arkasındaki Vrangel askerlerine ateş ederken resmedilmiştir. Afişte Vrangel askeri iyi savaş veren fakat sadece mızraklarla mücadele etmek zorunda olan askerler olarak tasvir edilmiştir.⁵¹⁷ Zor ekonomik şartlarda ve iç savaş ortamında yaşamlarını sürdüren ve henüz bu savaşta tarafını seçmemiş olanları etkilemeyi hedeflediği anlaşılan bu ve benzeri propaganda çabalarıyla da Kızıl Ordu personel sayısı artırılmaya çalışılmakta, halkı ordu saflarına kazandırmak isteyen diğer çalışmalarda olduğu gibi ordu yine propaganda silahını devreye sokmaktadır.

---

⁵¹⁶ Peter Paret, Beth Irwin Lewis, Paul Paret, “*Long Live the Three-million Man Red Army! (1919)*”, **Persuasive Images: Posters of War and Revolution from the Hoover Institution Archives**, Princeton University Press, Princeton, 1992; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/248>. Erişim tarihi: 02/01/2018. Bu propaganda afişinde Kızıl Ordu’nun gücü, çeşitli savaş araçları, atlar, tüfeki askerler, uçaklar ve karadan çeşitli yollardan akın akın Kızıl Ordu’ya katılan kızıl bayraklı insanlarla anlatılmaya çalışılmaktadır. Söz konusu propaganda afişi için bkz. EK-10.

⁵¹⁷ M. Avilov, “*Battle with Vrangel’s Army (1919-1922)*”, **Hoover Political Poster Database**, 2007; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/252>. Erişim tarihi: 02/01/2018. Söz konusu propaganda afişi için bkz. EK-11.

Zamanla, çoğu okuryazar olmayan gönülsüz askerler de, hızla etkili bir savaş gücüne oldukça yakın bir duruma getirilmiş ve subaylara askerlerin vurulmasını emretme hakkı da dâhil, disiplin konusundaki geleneksel ayrıcalıklarının tamamı iade edilmiştir. Eski rejimden kalan uzmanların oluşturduğu bir Savaş Bakanlığı'na, bütün askerî harekâtlarda komuta ve kontrol yetkisi verilmiştir. Kızıl Ordu'ya katılmaya ikna edilen ya da zorla alınan, olabildiğince çok sayıda eski çarlık subayına (siyasal olarak tarafsız alan kabul edilen) teknik yeteneklerine uygun liderlik görevleri ve yetkiler verilmiştir. İç Savaş boyunca eski ordunun 50.000 ile 100.000 subayı yeni Kızıl Ordu'ya alınmıştır. Belki de bunun kadar önemli olan; eski Savaş Bakanlığı'nın 10.000'den fazla sivil memuru, genel memurların önemli bir kısmı, eski ordunun askerî akademilerinin yanı sıra soğurulmuştur. Böylece, birkaç yıl içinde Bolşevikler, Geçici Hükümet'in temelini oymak için savundukları devrimci-demokratik önlemlerin birçoğunu tersine çevirmişler ve profesyonel ve bürokratik askerî örgütlenme ilkelerine geri dönmüşlerdir.⁵¹⁸

Troçki bunlara, gönülsüz köylü askerlerini, siyasal olarak güvenilmez Çarlık subaylarını, düzensiz devrimci savaş birimlerini merkezileşmiş ve etkili bir askerî örgütte başarıyla bütünleştirmeyi güvence altına alma gereksiniminin kaçınılmaz kıldığı merkezileşmiş Parti denetimleri sistemini eklemiştir. Tüm ordunun muharebe etkinliğini artırmak amacıyla, “uzman” subayları ve adanmış komünist savaş birimlerini gözetmek ve onların sadakatini güvence altına almak için köylü birimlerinin arasına siyasal komiserler serpiştirilmiştir. Aynı derecede can alıcı önem taşıyan, Parti hücrelerinin ve Parti komiserlerinin kendiliğinden ve eşgüdümlememiş siyasal girişimlerini ortadan kaldırmak için, ordudaki tüm komünistlerin siyasal yönetimin disiplin ve emrine doğrudan tabi kılınması olmuştur. Böylelikle, ordu içindeki tüm siyasal etkinlikler için, ... kendisi... [Komünist Parti] Merkez Komitesi tarafından yönetilen, kendi emrindeki bölümlerin siyasal şubeleri aracılığıyla da hem komiserleri hem de birimlerdeki tüm siyasal etkinlikleri denetim altında tutan, tamamen merkezileşmiş bir aygıt boy vermiştir.⁵¹⁹

Bolşeviklerin gönülsüz askerlerle, Çarlık döneminin subaylarıyla, hatta

---

⁵¹⁸ Skocpol, **a.g.e.**, s. 405.

⁵¹⁹ **a.g.e.**, s. 405-406.

bunlarla da kalmayıp Çarlık dönemi askerî teşkilatı içerisinde görev almış olan memurlarla Kızıl Ordu'yu oluşturmak durumunda olması bir nevi mecburiyet olarak görünmektedir. Devrimin gerçekleşmesinden itibaren Bolşevikler hem devrimi içerde boğmaya çalışan dış güçlerin müdahaleleriyle mücadele etmek zorunda kalmışlar hem de iç savaş ortamından bir an önce kurtularak ülkede iç güvenliği sağlamayı amaçlamışlardır. Geniş bir coğrafya üzerine kurulu ülkede iç güvenliğin sağlanmasında kurumsal anlamda Rus istihbarat teşkilatı Çeka tek başına yeterli olmamış, yukarıda da görüldüğü gibi Kızıl Ordu da önemli bir iç güvenlik sağlayıcı unsur olarak belirmiş, özellikle iç isyan ve eşkıyalık hareketlerinin bastırılmasında operasyonel anlamda caydırıcı gücünü ortaya koyarak gerek istihbârî gerek operasyonel olarak Çeka'ya destek olmuştur.

Çarlık dönemi eski subaylarının Kızıl Ordu içerisinde yer bulmuş olması Bolşeviklerin almayı tercih ettikleri bir risk gibi görünmekle birlikte Troçki'nin askerî birlikler içerisine denetim unsuru olarak Parti'nin siyasal komiserlerini yerleştirmesini yerinde bir tedbir olarak değerlendirmek mümkündür. Anlaşılan o ki, Troçki ve Kızıl Ordu, alınan riskin büyüklüğünün farkındadır. Bu noktada Bolşevik Parti siyasal komiserlerinin Parti'ye ordu içerisinden istihbarat sağlayan bir mekanizmanın parçaları olduğu da ortaya çıkmakta ve böylece Rusya'da ordu-istihbarat ilişkilerinin bir başka boyutu daha belirmektedir. Merkezî güç, yani Parti, ülke genelinde kontrolü ve disiplini sağlamaya çalışırken aynı zamanda Kızıl Ordu içerisinde anti-Bolşevik eylemler içerisine girme ihtimalleri olan Çarlık dönemi eski subaylarını yine ordu içerisine yerleştirilmiş olan siyasal komiserlerin gözetiminde tutarak ve siyasal komiserlerden istihbarat sağlayarak kontrol altında tutmayı amaçlamaktadır.

İstihbaratın temel fonksiyonlarından olan propaganda silahını etkin bir şekilde kullanan ve bu yönüyle, işleyişinde ordu-istihbarat ilişkilerini somutlaştıran ve bundan önemli çıkarımlar sağlayıp kadrosunu güçlendiren Kızıl Ordu da tıpkı Çeka gibi merkezi yapıya tam anlamıyla bağlı, merkezden yönetilen bir güvenlik aygıtı konumundadır. Kızıl Ordu'nun da merkeze ve doğal olarak da Parti'ye tam anlamıyla bağlı olması beraberinde Kızıl Ordu'nun da Çeka gibi muhalefeti baskılama aracı olarak kullanılmasını getirmiştir.

1918'in yazında "Sol-komünizm" hareketi, iç savaştan dolayı yavaşlamış ve etkisini yitirmeye başlamıştır ancak bu durum Bolşevik Parti içinde muhalefetin sona erdiği anlamına gelmemektedir. Rus Devrimi, bütün devrimlerde karşılaşılan ortak noktaya; devrimi yapmış olan partinin, iktidarını tahkim etme ve devlet aygıtını güçlendirme göreviyle karşı karşıya kaldığı noktaya erişmiş durumdadır; böyle bir anda da Sol'dan, eski devrim ilkeleri adına hareket eden bir muhalefetin gelmesi kaçınılmaz ve kalıcıdır.⁵²⁰

İç savaşta Sovyet hükümeti merkezileşmiş güçlü bir otoriteye dönüşürken Kızıl Ordu da bir savaş makinesine dönüşmüştür. 1918 yılındaki zorunlu askere alma çağrısına vatandaşların yalnızca yarısının cevap vermesine rağmen aynı yılın Kasım ayına gelindiğinde Kızıl Ordu yetenekli bir komuta ağı altındaki 400.000 kişiden müteşekkil bir askeri organizasyon halini almış durumdadır. Bolşevik rejimin stabilitesine tehdit teşkil edebilecek biçimde Sovyet hükümetinin iradesine tabi olan bu güçlü askerî yapıyı dolaylı yollarla provoke etmeye çalışan Bolşevik karşıtı unsurların çabaları, beklediklerinin tam aksi bir sonuç vermiştir.⁵²¹

Rusya'da iç güvenliğin sağlanması çalışmalarında Çeka gibi Kızıl Ordu da aktif rol oynamış, özellikle de toplumsal huzursuzluklara sebep olan eşkıyaların faaliyetlerine engel olunması noktasında askerî birliklerin etkili ve sonuç alan çalışmalara imza attığı görülmüştür. Rus istihbarat teşkilatının iç güvenliği sağlama çalışmalarına Kızıl Ordu'nun Rusya genelindeki operasyonel faaliyetleriyle destek veriyor olması da Rusya'da ordu-istihbarat ilişkisinin bir diğer boyutunu ortaya koymaktadır. Eşkıyalara / haydutlara / ve çetelere karşı gerçekleştirilen askerî harekâtlara ilişkin 31 Mart 1921 tarih 1898 sayılı ve *gizli* ibareli *istihbarat durum raporu* da Kızıl Ordu'nun ülke içindeki saha hâkimiyetini gözler önüne seriyor olması ve Kızıl Ordu'nun da Çeka gibi dönemin önemli ve efektif bir güvenlik aygıtı olduğunu kanıtlıyor olması açısından önemlidir.

Gizli ibareli ve "30 Mart 1921 Durum Raporu" başlığını taşıyan, 31 Mart 1921'de Moskova'daki ordu merkezinde imzadan çıktığı anlaşılan rapor şu şekildedir:

⁵²⁰ Carr, **Bolşevik Devrimi (1917-1923)**, s. 183.

⁵²¹ Vernadsky, **a.g.e.**, s. 375.

“Ukrayna, Lozovaia İstasyonu Bölgesi. 120 kişilik bir grup (çetenin ismi bilinmemekle birlikte aynı çete 28 Mart tarihinde Zemçuzhnoye İstasyonu’na da saldırı düzenlemiştir) 29 Mart tarihinde Raduyevo İstasyonu’nu ele geçirmiş ardından da telgraf cihazlarını kullanılamaz hale getirip Nadezdino’ya geçmiştir. Söz konusu çete zırhlı trenimizden açılan ateş sonucu dağıtılarak bölgeden uzaklaştırılmıştır.

Orel Askerî Bölgesi, Tambov Guberniyası, Çakino İstasyonu Bölgesi. 29 Mart tarihinde süvari birliklerimiz Bakharevka bölgesinden 100 kişinin üzerinde bir atlı çeteyi uzaklaştırmıştır. Çete Ponzar’a geri çekilmiş ancak oradan da uzaklaştırılmıştır. Çete daha sonra farklı bölgelere doğru dağılmıştır.

Otkonozhaiya İstasyonu Bölgesi. 29 Mart tarihinde birliklerimiz 1000 kişilik bir çetenin 2 makineli tüfekte işgal ettiği Semenovka’ya güney ve batıdan saldırı düzenlemiştir. Çete düzenlenen bu saldırıya karşı koyamamış ve Nikolskoye-Rzhaksa’ya geri çekilmiştir. Süvari müfrezemiz Nikolskoye’deki çeteye saldırarak köyün güney kısmını almış ancak düşmanın ağır makineli tüfek saldırısı sonucunda geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bunun haricinde özellikle dikkat çekecek başka bir olay vuku bulmamıştır.

Trans-Volga Askerî Bölgesi. Petrov Reyonu. 28 Mart tarihinde Sapolga’ya, buradan da Serdoba köyüne ilerleyen Popov çetesi Serdoba’yı alarak 29 Mart tarihinden itibaren Aleksandrovka’ya doğru harekete geçmiştir. Çeteler, askerî birliklerimizin takibi altındadır.

Kafkas Cephesi. Delizhan Reyonu. Karaklı mıntıkasındaki saldırılarımız devam etmektedir. Pamb-arm, Mandzhukli, Pamb-kurd ve Çaban-Karakmaz işgal edilmiştir.

Sibirya Tobolsk Reyonu. Birliklerimiz Kularevskoye köyünden Bagaiskoye köyüne uzanan hat üzerinde isyancılarla şiddetle bir mücadeleye girişmişlerdir.

Ishim Reyonu. 300 adam, 2 top ve 3 makineli tüfekten oluşan Bordakov çetesi, birliklerimizin takibi altında Kokhanskoye köyünün doğusundan Ishim-Omsk Demiryolu ana istikameti yönüne doğru geri çekilmektedir.

Petropavlovsk Reyonu. Petukhova’nın 70 verst (yaklaşık 70 kilometre) kuzeyinde adamlarımız Bukhalov’un çetesine yetişerek çeteyi başka bir güzergâha yönlendirmişlerdir. Bukhalov kendini vururken Sibirya Cephesi Kurmay Başkanı ve Halkın İsyancı Ordusu Kurmay Başkanı da esir alınmıştır.”⁵²²

Kızıl Ordu’nun *istihbarat durum raporu* incelendiğinde farklı isim ve sayılardaki çetelerin farklı bölgelerde faaliyet gösterdikleri, yer yer iletişim cihazlarını tahrip ettikleri ve bu anlamda planlı hareket ettikleri, Kızıl Ordu

⁵²² **RTSKhIDNI**, fond 17, op. 86, d. 144, II.5; Koenker, Bachman, **a.g.e.**, s. 31. Söz konusu *durum raporunun* sonunda yer alan imzaların şahıs olarak kime ait olduğu belli olmamakla birlikte imza sahiplerinin dönemin Savaş Komiseri ve Harekât Başkanı olduğu görülmektedir.

birliklerince dağıtıldıklarında farklı bölgelere kaçtıkları, faaliyetleri Kızıl Ordu tarafından engellendiğinde ve dağılmadıkları durumlarda ise bölge değiştirdikleri görülmektedir.

Trans-Voga bölgesinde olduğu gibi Kızıl Ordu kimi zaman intikal halindeki çeteye müdahale etmemeyi tercih edip sadece çeteyi izlemekle yetinmekte ya da Petropavlovsk reyonunda olduğu gibi çeteyi başka bir güzergâha yönlendirme yolunu seçmektedir. Dikkat çeken nokta, Kızıl Ordu'nun çetelerle mücadelede çeteyi gerekmedikçe vurmaması, bunun yerine riskli bölgelerden çeteyi uzaklaştırma yolunu seçmesidir. Böyle bir tercih farklı taktik nedenlerle açıklanabilir. Örneğin, 300 adam, 2 top ve 3 makineli tüfekten oluşan Ishim'deki Bordakov çetesinin geri çekilmesine Kızıl Ordu'nun müdahale etmemesi muhtemelen çetenin kalabalık ve ağır silahlara sahip olmasından kaynaklanmakta, Kızıl Ordu olası bir çatışma durumunda kendi personelini riske atmak istememekte, çeteyi risksiz bölgeye sürmekle yetinmektedir. Bu tip taktik nedenler söz konusu olabileceği gibi Kızıl Ordu'nun silah ve mühimmat eksikliğini göz önünde bulundurarak bu şekilde hareket etmiş olması da ihtimal dâhilindedir.

Görüldüğü üzere çeteler sayıları 100 kişiden 1000 kişiye kadar değişebilen, yer yer işgal faaliyetlerine girişebilecek güce de sahip olabilen ve bu açıdan ciddi birer güvenlik risk unsuru olabilecek potansiyelde gruplardır. Nikolskoye köyünde olduğu gibi, top ve ağır makineli tüfek saldırıları yapabilecek kapasiteye sahip çeteler karşısında Kızıl Ordu'nun zorlandığı ve Kızıl Ordu birliklerinin zaman zaman geri çekilmek zorunda kaldığı görülmektedir.

Kızıl Ordu 1918 ve 1921 yılları arasında, komünist rejim için iki temel görevi yerine getirmiştir: Birincisi, Kızıl Ordu can alıcı önem taşıyan işleviyle, karşı devrimci askerî tehdidi yenilgiye uğratmıştır. Kızıllar büyük ölçüde zamanın geleneksel askerî ilkelerine uygun olarak savaşmışlar ve iç ulaştırma hatlarının stratejik üstünlüğünden ve Avrupa Rusyası'nın kentlerinin ve demiryollarının sağladığı olanaklardan yararlanmışlardır. Buna ek olarak Bolşevikler halkın

kendilerini Beyazlara tercih etmesinden de yararlanmışlar⁵²³ ve yaptıkları propaganda çalışmaları ve ürettikleri propaganda materyalleri ile de halkı Beyazlara ve diğer karşı-devrimci güçlere karşı örgütleyerek kendi yanlarına çekebilmek için uğraş vermişlerdir.⁵²⁴ Kızıl Ordu'nun başardığı ikinci görev ise, Beyaz ordular yenildikten sonra Kızıl Ordu'nun, Bolşevik / Komünist Partisi'nin süregiden oldukça merkezileşmiş yönetimi için güvenli bir üsse dönüşmesidir. Asker kitleleri ordunun profesyonel ve Parti egemenliğindeki yapısına dâhil edilmiştir. Kızıl Ordu, Devrim'in anarşik evresinde fıskıran, proleter Kızıl Muhafızlar ve köylü gerilla takımları gibi düzensiz askerî birimlerin yerini almış ve onları özümlemiştir.⁵²⁵

Kızıl Ordu'nun içinde yer alan ve Kızıl Ordu'nun istihbarat ünitelerinden oluşan Sovyet askerî istihbarat yapılanması pek çok kez isim değişikliğine gitmiştir fakat Sovyet tarihinde bu teşkilat ya Genelkurmay'a bağlı Fourth Department / Dördüncü Şube ya da GRU (Chief Intelligence Directorate of the General Staff / Genelkurmay Ana İstihbarat Müdürlüğü) olarak bilinmektedir.⁵²⁶

Sovyet tarihinin ilk yirmi yılında askerî istihbaratın en çarpıcı başarısı Yan Berzin tarafından idare edilen *illegal subay* ve *illegal ajanların* kullanımı yoluyla sağlanmıştır. *İllegal subay* ve *illegal ajanların* kullanıldığı ünite GRU içerisinde faaliyet gösteren bir ünite ve bu ünitenin başındaki isim de üniteye on yıldan fazla başkanlık eden Yan Berzin'dir. *İllegaller* 1920'li yılların başlarında Batı Avrupa ve Asya'da; 1923'te de ABD'de operasyonel faaliyetler yürütmeye başlamışlardır. İçlerinde Maria Polyakova, Richard Sorge ve Leopold Trepper gibi isimlerin de bulunduğu *illegal ajanlar* Çin, Japonya, Nazi Almanyası, Fransa ve İsviçre'de

---

⁵²³ Skocpol, **a.g.e.**, s. 406. Skocpol'a göre, pek çok köylünün ehveni şer olarak tercihi de bu halk desteğine dâhildir ve köylüler olmaksızın Rus Devrimi'nin iç savaş sırasında pekiştirilmesinin kesinlikle mümkün olamayacağı bir gerçektir. İç savaşa köylüleri ve onların kaynaklarını sokmak için hem Kızılların hem de Beyazların girişimlerine köylülerin çoğu içerlese de, onlar (özellikle Rusya'nın orta bölgelerindeki köylüler), Beyazların zaferinin, toprak beylerinin dönüşünü de beraberinde getireceğinden korkmuşlardır. **a.g.e.**, s. 406.

⁵²⁴ “*Beyazlara kızıl baltayı indirin*” temalı propaganda afişi için bkz. EK-12.
<http://soviethistory.msu.edu/theme/propaganda/> Erişim tarihi: 02/01/2018.

⁵²⁵ Skocpol, **a.g.e.**, s. 407. Makhno'nun Ukrayna'daki köylü gerillaları gibi, özümlemeyen bazı partizan birimler ise sonunda yenilgiye uğratılmış ve ortadan kaldırılmıştır. **a.g.e.**, s. 407.

⁵²⁶ Pringle, **Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence**, s. 105. Pringle'a göre GRU ve öncülü olan istihbarat yapılanmaları Çeka ya da KGB gibi politik servisler değildir. Askerî istihbarat şefleri neredeyse hiçbir zaman Komünist Parti Merkez Komitesi'ne hizmet etmemişlerdir. Çeka mensupları Komünist Parti koruyuculuğu gibi bir görev üstlenmişken GRU subayları böyle bir rol üstlenmemişlerdir. **a.g.e.**, s. 105

istihbarat şebekeleri organize etmişlerdir. GRU'nun en önemli unsurları insan istihbaratı ve sinyal istihbaratı ile ilgilenmiş ve bu alanlarda özel olarak uzmanlaşmıştır.⁵²⁷

Rusya'da ordu-istihbarat ilişkileri yukarıda da belirtildiği gibi, ülke güvenliğinden sorumlu istihbarat teşkilatlarının zaman zaman birlikte çalışma pratiklerinde de gözlemlenebilmektedir. Güvenlik ve istihbarat konuları haricinde Kızıl Ordu ve Çeka, ekonomik kriz dönemlerinde ortaya çıkan gıda maddesi temini sıkıntısı konusunda hükümetin köylünün ürününe el koyma gibi kararlarının da ortak ve eşgüdümlü çalışan uygulamacıları olmuşlardır.

Devrim sonrasında Rusya'nın içinde bulunduğu ekonomik kriz Bolşeviklerin önündeki aşılması güç engellerden biri olmuş ve rublenin değeri düşerken fiyatlarda inanılmaz artışlar yaşanmıştır. Bolşevikler ülke genelinde kontrolleri altında bulunan yerleşimlerdeki kullanılabilir gıda maddelerini ve mevcut yiyecek stoklarını yiyecek karnesi sistemi ile dağıtırken bu sistemde Komünist Parti üyeleri ve işçiler besin dağıtım zincirinin ilk sırasında; devlet memurları zincirin ikinci sırasında; esnaf, zanaatkârlar ve işsizler ise besin dağıtım zincirinin son sırasında yer almaktadır. Geriye kalan herkese “üretim dışı unsurlar” yaftası vurulmuş ve bu kişilerin devlet yardımlarından faydalanması yasaklanmıştır. Yiyecek karnelerinin dağıtımını da bizzat Bolşevikler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bolşeviklerin Rusya'daki mevcut yiyecek stoklarını yiyecek karnesi sistemi ile dağıttığı sistemde Komünist Parti üyelerinin besin dağıtım zincirinin ilk sırasında yer alıyor olmaları,⁵²⁸ temel insani ihtiyaçların dağıtılmasında dahi Parti üyeliğinin ne kadar belirleyici olduğunu göstermektedir.

Yiyeceklerin dağıtılması sırasında yaşanan adaletsizlik, sorunun sadece ufak bir kısmını oluştururken öncelikli problem yiyeceklerin köylülerden temini meselesi olmuştur. Köylülerin gönüllü işbirliği ilkesine razı olmayacaklarını anlayan hükümet hiç tereddüt etmeden köylülerin ellerindeki tahılı zorla almıştır. Kızıl Ordu ve

---

⁵²⁷ **a.g.e.**, 105-107. Ruth Werner ve Arthur Adams'ın da içlerinde bulunduğu ABD ve İngiltere'deki GRU *illegalleri*, ülkelerindeki nükleer silah programlarında, askerî endüstri ve savunma endüstrisi alanlarında görev yapan önemli *kaynaklara* sahip olup onları çalıştırma başarısı da göstereceklerdir. KGB'ye oranla GRU hakkında çok daha az çalışma bulunmaktadır. Daha önceki yıllarda insan istihbaratı ve sinyal istihbaratı üzerine uzmanlaşmış olan GRU'nun önde gelen unsurları ilerleyen dönemde uzay araştırmalarında da aktif olarak kullanılacaklardır. **a.g.e.**, s. 106-107.

⁵²⁸ Vernadsky, **a.g.e.**, s. 364.

Çeka'nın *yiyecek taburları* köy köy gezerek köylülerin saklamaya veya hatta imha etmeye çalıştıkları tahılları zorla alarak şehirlere göndermişlerdir. Gıda sorununu çözmek için çizilen bu yol yeni bir sorun doğurmuş ve köylüler içerisinde yer yer Sovyet hükümetine karşı silahlanmalara şahit olunmuştur.⁵²⁹ İç savaş baskısı altında olan ve Kızıl Ordu ve kentsel nüfus için acil yiyecek temin etmek zorunda olan Bolşevik yönetim sonunda bir de gıda vergisi ilan etmiş, uygulamada köylülere sadece kendi geçimleri ve sonraki yılki tohumluğa yetecek kadar bırakıp tüm hasatları ellerinden almıştır. Köylüler direndikçe zorla alım ve baskı sıkça görülmüştür.⁵³⁰

Rus istihbarat teşkilatı Çeka'nın halktan vergi ve yiyecek toplanması gibi görevlerde Kızıl Ordu ile koordineli olarak kullanılması Rusya'da ordu-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin, güvenlik konularının yanında ekonomiye ilişkin saha çalışmalarında da belirdiğini ortaya koymaktadır. Ordu ve istihbarat teşkilatı pek çok çalışma alanında, birbirinden ayrı ve bağımsız yapılar değildir. Ordu-istihbarat ilişkileri Rusya'da pek çok yönüyle iç içe geçmiş durumdadır ve bunun temel sebebi Bolşeviklerin sert disiplin ve merkezî kontrole dayalı devlet yönetimi anlayışıdır. Bu bağlamda istihbarat teşkilatının ordudan, ordunun da istihbarat teşkilatından ayrı hareket etme gibi bir durumu olmamakta, tam tersine ordu ve istihbarat teşkilatının eşgüdümlü çalışmasına Bolşevikler ülke güvenliği ve devrimin sürdürülebilirliği açısından önem vermektedir.

Bu noktada verilebilecek önemli bir örnek, Çeka İstihbarat Dairesi'nin çeşitli şehirlerdeki ekonomik ve politik durumla ilgili olarak hazırladığı 6-7-8 Ocak 1922 tarih 6/244 sayılı ve “çok gizli” ibareli istihbarat raporunun dağıtım listesinde gizlidir. Dağıtım listesinde 25. sırada Vorosilov ismi yer almakta ve söz konusu istihbarat raporunun Vorosilov'a *Kuzey Kafkasya Askerî Bölgesi Rostov Komitesi'ne okunmak üzere* gönderildiği görülmektedir. Bu detay Rusya'da ordu-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin iç içeliğini ve istihbarat teşkilatı ile Kızıl Ordu'nun ülke güvenliğinin sağlanması noktasında koordineli olarak çalıştığının önemli

⁵²⁹ a.g.e., s. 365. Rusya'da 19 Şubat 1918 tarihinde tüm toprakların kamulaştırıldığı açıklanmıştır. Tüm araziler devlet malı olurken toprağı işleyenlere sadece kullanım hakkı verilecektir. Riasanovsky, Steinberg, a.g.e., s. 515.

⁵³⁰ Riasanovsky, Steinberg, a.g.e., s. 515.

göstergelerinden biridir. Yine aynı belge içerisindeki bir politik istihbarat özetinde Çeka'nın; Rusya'nın kuzey *krayı* Vologda *guberniyası*ndaki askerî birliklerin durumunun istenilir düzeyde olduğuna; kuzeybatı *krayında* Pskov *guberniyasında* Karelyan Cephesi'nde halkın seferberliğinin başarılı olduğuna dair istihbaratın yer alması; belgedeki bir dış istihbarat raporu özetinde Estonya'da bir Rus organizasyonunun kurulduğu ve bu karargâha gönüllüler toplandığına, bu gönüllüler içerisinde işsizlerin bulunduğu ve bu kişilere üç aylık peşin ödemeler yapıldığına dair istihbaratın yer alıyor olması Çeka'nın istihbarat raporlarının içeriğinde askerî istihbarata dair veriler olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Aynı şekilde Ural *guberniyası*ndaki silahlı çetenin silah ve eleman sayısı ve çetenin işgal teşebbüslerine dair; Bukeevskaya *guberniyası*ndaki çetenin teslim olmasına yönelik çalışma ve görüşmelere dair; Sibirya'daki Tatar ve Tunguz isyanlarındair istihbarat da Çeka tarafından oluşturulmuş ve Rus ordusunun askerî istihbarat ihtiyacını karşılar niteliğe sahip olması açısından önemlidir.⁵³¹

Çeka istihbarat raporunda askerî istihbarat verilerinin yer alıyor olması ve raporun dağıtım listesinde Rus ordusunun askerî bölgelere ayrılmış olan birimlerine de yer verilmesi birlikte düşünüldüğünde Rusya'da ordu-istihbarat ilişkilerinin ne kadar iç içe geçtiği bir kere daha görülmekte, ordu ve istihbarat teşkilatının eşgüdümlü ve koordineli çalıştığı da bu şekilde belgelenmektedir.

3. DEĞERLENDİRME

Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının çekirdek yapılarının oluştuğu 1900-1925 tarih aralığı aynı zamanda hem Türkler hem de Ruslar için askerî hareketliliklerin yoğun olarak yaşandığı bir dönemdir. Savaşlar döneminde şekillenen iki istihbarat geleneğinin en önemli benzerliklerinden biri, Türk ve Rus istihbarat çarklarının işleyişinin sivil ve askerî istihbaratın yoğun ve zorunlu koordinasyonu üzerine kurulu olmasıdır. Bu durum hem Türk ve Rus siyasal karar alıcıların bu yönde bir tercih kullanmasından hem de dönemin konjonktüründen kaynaklanmaktadır.

Türkiye'de de Rusya'da da ordu-istihbarat teşkilatı ilişkileri siyasal karar alıcılar için barış zamanında dış politika ve ulusal güvenlik politikasını oluşturmak

⁵³¹ **RTSKhIDNI**, fond 5, op. 1, d. 2627, II.31.32,35, 35ob; Koenker, Bachman, **a.g.e.**, s. 34.

için, savaş zamanında ise kuvvet seferberliği, hedef tespiti ve nihâi hedefe ulaşma yollarını belirlemek için yapılan stratejik istihbaratın⁵³² gereklerini yerine getirme sürecinde şekillenmiş ilişkiler ağı üzerine kurulmuştur. Siyasi ve konjonktürel gereklilikler her iki ülkede de istihbaratın askerî süreçlere entegre olmasına sebebiyet vermiştir. Türk ve Rus sivil ve askerî istihbarat birimlerinin görev tanımları ve faaliyet alanları dikkate alındığında, askerî istihbarat ile sivil istihbaratın iç içe geçmiş olduğu, sivil ve askerî istihbarat birimleri arasında eleman geçişliliğinin yaşandığı, askerî operasyonlarda kullanılacak bilgilerin sivil istihbarat birimlerince de sağlanabildiği, operasyonel faaliyetlerde ortak hareket edildiği, kısacası sivil ve askeri istihbarat birimleri arasında kuvvetli bir koordinasyon ve işbirliği olduğu görülmektedir.

XX. yüzyıl başında Türklerde ordu-istihbarat ilişkileri Türk ordusunun kendi askerî istihbarat çabalarında ve bunun yanında Osmanlı İmparatorluğu'nun Dâhiliye, Hariciye ve Harbiye Nezaretleri gibi kurumlarının sağladığı, askerî istihbarata destek sağlayabilecek nitelikte istihbarat temininde vücut bulmaktadır. II. Abdülhamid döneminde ordu-istihbarat ilişkilerine konu olabilecek ve büyük oranda nezaretler kanalıyla üretilen istihbaratın daha çok dış istihbarat çalışmaları sonucunda üretildiği dikkat çekmektedir. II. Abdülhamid'in Yıldız İstihbarat Teşkilatı'na bakıldığında ise bu istihbarat organizasyonunun askerî istihbarat ve dış istihbarattan ziyade padişaha muhalefet eden kişi ve gruplar üzerine odaklanmakta olduğu, ordu-istihbarat ilişkilerine örnek teşkil edecek bir yapılanma olmadığı, padişaha sunulan jurnaller üzerine kurgulanmış bu yapının iç istihbarat odaklı çalışmalar yaptığı görülmektedir.

Rusya'da ise Türkiye'den farklı olarak, Çarlık dönemi askerî istihbaratı hem Çar'a muhalefet eden kişi ve gruplar üzerine odaklanmakta hem de Rus diplomatik

---

⁵³² Özdağ, “*Stratejik İstihbarat*”, **Avrasya Dosyası - İstihbarat Özel**, s. 113. Temur'a göre II. Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte Stalin'in en büyük korkusu kapitalist bir dış müdahale sonucu sosyalist rejimin yıkılması olduğu için Sovyet dış politikasının temeli böyle bir dış müdahaleyi olanaksız kılmaya yönelik kurgulanmıştır. Tüm bu etkenler SSCB'nin dış güvenlik doktrini olan *glavyyi protivnik* (baş düşman) algısının 1917-1941 yılları arasındaki muhatabının İngiltere olduğunu göstermektedir. Temur, **a.g.e.**, s. 18. Türkiye'de ise birinci öncelik siyasi, ekonomik ve sosyal anlamda tam bağımsızlığın sağlanmasıdır ve Rusya'ya benzer şekilde dış müdahale Türkiye'de de minimum seviyeye indirilmeye çalışılmaktadır. Rusya'dan farklı olarak Türkiye'de baş düşman olarak görülen bir ülke yoktur ancak Türkiye'deki yönetim, Türklerin bağımsızlığını doğrudan ya da dolaylı olarak tehdit edecek tüm devletleri düşman olarak algılamakta, baş düşman gibi bir özelleştirmeye gitmemektedir.

misyonları içerisinde görev yapan askerî ataşeler ve resmî gözlemciler kanalıyla özellikle dış istihbarat çalışmalarına katkı sağlamaktadır. İstihbarat üretiminde askerî ataşeler askerî istihbarat subaylarıyla koordineli çalışmaktadır. Ruslarda ordu-istihbarat ilişkileri Okrana gibi kurumsal nitelikli bir istihbarat teşkilatı bünyesinde vücut bulmaktadır. Bu anlamda Çarlık dönemi Rus istihbaratındaki ordu-istihbarat ilişkileriyle II. Abdülhamid döneminde Türk istihbaratındaki ordu-istihbarat ilişkilerinin niteliği farklılık göstermektedir. Türklerde II. Abdülhamid döneminde ordu-istihbarat ilişkileri nezaretlerce edinilen kritik düzeydeki askerî istihbaratta somutlaşmakta, nezaretler hedef ülkelerin askerî hareketlilikleri ve askerî sevkiyatlarının niteliği ya da potansiyeli hakkında, hatta hedef ülke subaylarının şüphe çeken faaliyetlerinin bildirilmesine kadar geniş bir yelpazede askerî istihbarat üretebilme kapasitesine sahip görünmektedir. Ruslar ise aynı dönemde ordu-istihbarat ilişkilerinin somut göstergesi olan askerî istihbarat üretiminde askerî ataşeleri ve askerî istihbarat subaylarıyla faaliyet yürütmektedir.

Türklerin, ordu-istihbarat ilişkileri bağlamında istihbaratın kurumlararası aktarımında kurumlararası koordinasyona özen göstererek ve belirli bir hiyerarşiye riayet ederek sistematik çalıştığı dikkat çekmektedir. Türklerin, kurmuş oldukları tüm istihbarat teşkilatlarının yanında, İçişleri Bakanlığı, Genelkurmay, Dışişleri Bakanlığı ve yurt dışı diplomatik misyon görevlilerini de askerî istihbarat ihtiyacının karşılanması hususunda etkin olarak kullanmaları, İttihat ve Terakki döneminde de, Türk Milli Mücadelesi dönemi ve sonrasında da devam etmiş olup bu durum Türklerde ordu-istihbarat ilişkilerinin kompakt ve geleneksel bir yapı arz ettiğini göstermektedir.⁵³³ Ordu-istihbarat ilişkilerinde bu anlamda Türk istihbaratında önemli bir süreklilikten bahsetmek mümkündür.

Rus istihbaratında da Türk istihbaratında olduğu gibi kurumlararası koordinasyona önem verilmektedir. Bolşevik Devrimi sonrasında kurulan Çeka ve Kızıl Ordu özellikle iç güvenliğin sağlanmasını amaçlayan istihbarat üretimi çalışmalarında ve saha aktivitelerinde koordineli hareket etmektedir. Çeka'nın istihbarat raporlarının dağıtım listelerinde Rus Genelkurmayı'na bağlı askerî bölge

---

⁵³³ Ayrıca her dönemde Türk ordusundaki emir komuta zincirine göre hareket ediliyor olması da Türklerde ordu-istihbarat ilişkilerinin hiyerarşik ve disiplinli bir şekilde yürütüldüğünü göstermektedir.

birimlerinin yer alması, sahada sınır bölgelerinde Rus süvari subaylarıyla Çeka üyelerinin birlikte fotoğraf vermiş olması gibi yazılı ve görsel belgeler de Rusya’da ordu-istihbarat ilişkilerinin ne denli iç içe geçtiğini kanıtlamaktadır. Türklerde olduğu gibi Ruslarda da ordu-istihbarat ilişkilerinin iç içeliği hem siyasi karar alıcıların tercihleri hem de dönemin savaş koşulları ve Rusya’daki ve Türkiye’deki iç güvenlik sorunlarıyla ilintilidir.

Ordu içi istihbarat yapılanmaları açısından bakıldığında, Rus Kızıl Ordusu içerisindeki istihbarat ünitelerinin Türklerin Harbiye Nezareti’ne bağlı olarak çalışan Teşkilat-ı Mahsusası’nı hatırlattığı düşünülebilir ancak Teşkilat-ı Mahsusa eleman sayısı ve geniş istihbarat ağıyla Kızıl Ordu istihbarat ünitelerine oranla çok daha kapsamlı ve çok daha geniş bir coğrafyada iş gören bir istihbarat organizasyonu hüviyetindedir.

Rus istihbaratında ordu-istihbarat ilişkileri Çarlık döneminde Çar ve dolayısıyla da Rus İmparatorluğu’nun idari yapısının, Ekim Devrimi sonrasında ise Bolşevik Parti kadrolarının denetimi altında şekillenmiştir. Kızıl Ordu ve istihbarat ünitelerinin Devrim sonrasındaki reorganizasyonunda Çarlık dönemi subaylarına da (özellikle teknik bilgi düzeyi ve liderlik kapasitesi yüksek olanlara) yer verilmiş ancak Parti komiserleri Kızıl Ordu içerisinde bir denetim unsuru olarak yer almışlar, bu da Bolşeviklerin Çarlık dönemi subaylarına Kızıl Ordu’da yer veriyor olmalarına rağmen onlara güvenmediğini göstermiştir. Komünist rejimin yeni oluşturulan orduda Çarlık dönemi subaylarına yer veriyor olması dönemin Rus ordusunun personel ihtiyacına göre ortaya çıkmış bir zorunluluk ya da tercih edilen pragmatik bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Türklerde ise Türk Milli Mücadelesi sırası ve sonrasında, istihbarat teşkilatlarında padişah ve mutlakiyet yanlısı eski subaylara hiçbir şekilde yer verilmediği görülmektedir. Bunun yanında Kızıl Ordu içerisinde Çarlık dönemi subayları haricinde yine Çarlık döneminde Savaş Bakanlığı’nda görev almış sivil memurların da istihdam edildiği göze çarpmaktadır.

Rusya’da ordu-istihbarat ilişkilerinin somutlaştığı konulardan biri, istihbaratın temel fonksiyonlarından propagandanın Kızıl Ordu’ya asker ve Bolşevik rejime taraftar kazandırmaya yönelik olarak yoğun ve etkili şekilde kullanımıdır. Kızıl Ordu’nun gücü, orduda askerlere iyi bakıldığı gibi konular propaganda

afişlerinde işlenmekte, böylelikle işçi ve köylülerden Rusya'daki iç savaşta henüz taraf seçmemiş olanlar hedef alınmakta ve ordunun personel ihtiyacı karşılanmaya çalışılmaktadır. Personel ihtiyacı yanında kırsalda komünist rejime taraftar kazandırmak da ordu açısından önemlidir ki Kızıl Ordu komutanları da ikmal yollarının güvenliğinin sağlanmasında ve bunun yanında Beyazlarla ve tüm karşı-devrimci unsurlarla mücadelede kırsaldaki Rus köylülerden haber ve bilgi temin edilmesinin önemini farkında görünmektedir.

Türklerde ise, istihbarat ve güvenlik meseleleri söz konusu olduğunda özellikle de Türk Bağımsızlık Savaşı sürecinde ordunun herhangi bir propagandası ya da isteğine gereksinim duymadan Türk köylülerin hedef ülke ordu birliklerinin durum ve pozisyonlarına ilişkin bilgileri Türk Genelkurmayı'na iletme refleksine sahip olması dikkat çekmektedir. Burada, Türk halkının istihbaratın önemi konusunda bilinçli olduğu, halkın zihninde ordu ve istihbarat kavramlarının birbirlerini çağrıştıran kavramlar olduğu ve bu durumun uygulamada da değer bulup Türk ordusunun sivil halktan sağlanan istihbarattan da faydalanabildiği görülmektedir. Türk istihbarat teşkillerinin genel yapılanmalarına bakıldığında, bir istihbarat teşkilatı içerisinde hem asker, hem sivil, hem de zaman zaman inzibat ve polis kadroların yer aldığı da görülmekte, bu da ordu-istihbarat ilişkilerinin bilinen ve açıkça görülen iç içeliğinin yanında, çeşitli güvenlik birimlerinde çalışan tüm personelden istihbarat üretiminde istifade edilmeye çalışıldığını ortaya koymaktadır. Türk istihbarat çarkının işleyişinde ordu mensuplarının devamlı surette ya istihbarat temin eden ya da istihbarat temin edilen kişiler olması; sivil kaynaklı istihbaratın da bir şekilde sürekli Türk Genelkurmayı'na bağlı birimlere intikal ediyor olması Türklerde ordu-istihbarat ilişkilerinin en göze çarpan ve bu ilişkileri somutlaştıran özelliğidir.

Türk istihbaratında 1900-1925 tarih aralığında gözlemlenen sürekliliklerde öne çıkan önemli noktalardan biri de ister II. Abdülhamid döneminde, ister İttihat ve Terakki döneminde, ister Türk Milli Mücadelesi ve sonrası dönemde olsun, ordu-istihbarat ilişkilerinde merkezî güçle uyum konusudur. İstihbarat raporlarının dağıtımına bakıldığında herhangi bir bakanlıkça temin edilen istihbaratın ivedilikle diğer ilgili bakanlıklara ya da Genelkurmay yetkililerine aktarıldığı; Genelkurmay'a

intikal eden istihbaratın da aynı şekilde ilgili bakanlıklara ve siyasi karar alıcılara ivedilikle aktarıldığı gözlemlenmekte, istihbarat paylaşımında kurumlararası koordinasyon ile merkezi güçle uyum devamlı surette ön planda olmaktadır. Türk Genelkurmayı, elindeki mevcut istihbaratla, savaş ortamında direkt operasyonel faaliyetlere yönelebilmek ve kabiliyetine sahipken, böylesi durumlarda dahi istihbaratın öncelikle ilgili bakanlıklara ve siyasi karar alıcılara aktarılması ve Türk ordusunun siyasi karar alıcılardan gelen cevaplara göre hareket tarzını belirlemesi aynı zamanda Türk istihbarat çarkının, demokratik hukuk devletine uygun bir işleyişe sahip olduğunun da önemli göstergelerinden biridir.

Türklerde özellikle de askerî istihbarat üretiminde konsoloslukların, elçiliklerin, kaymakamlıkların, vilayet merkezlerinin, bakanlıkların ve Türk halkının ortak duyarlılığı, ordu-istihbarat ilişkileriyle birlikte Türklerin *topyekün istihbarat* anlayışına sahip bir toplum olduğunu da kanıtlamaktadır. Türk Milli Mücadelesi'ni 19 Mayıs 1919'da Samsun'da başlatan ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu olan Mustafa Kemal Paşa'nın da, Trablusgarp'a geçişi ve Trablusgarp'taki faaliyetleri hatırlandığında, operasyonel istihbarata hiç de yabancı olmayan bir Türk subayı olması da Türklerin *topyekün istihbarat* anlayışını doğrudan ve de dolaylı yoldan etkileyen önemli bir unsurdur.

Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşı'nda ağır bir yenilgiye uğramış ve Arap vilayetlerini elinden çıkarmış olsa da bin yıllık ananeye sahip bir ordusu vardır. Komutanları ve devletin bürokratları ortadadır. Nitekim 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali hemen 19 Mayıs 1919'da geleceğin Türkiye mareşalinin Samsun'a çıkışını getirmiştir. Bu tecrübeli genç komutan ve bürokratlar 15 Mayıs'tan evvel gelişmeleri tahmin etmiş ve tedbir almaya başlamışlardır. Bu tamamen politik bir örgütlenme, ordu saflarının alarma geçirilmesi, onlara moral verilmesi ve dağılan İttihat ve Terakki'nin elemanlarının da orduya paralel biçimde görevlendirilmesidir.⁵³⁴

---

⁵³⁴ Ortaylı, **Türkiye'nin Yakın Tarihi**, s. 50. 23 Nisan 1920'de, 19 Mayıs'tan 11 ay sonra, Ankara'da direnişi götürecektir hükümet kurulmuştur. Ortaylı'ya göre TBMM hükümeti eski devletin genç kuvvetlerinin örgütlenmesi ve yüksek bir direnme gücünü temsil etmektedir. Ortaylı ayrıca, örgütlenme alışkanlığı ve enerjisi yüksek toplumlara, konumları ve durumları ne olursa olsun karşı çıkmak veya bu tür toplumlara zor zamanda daha fazla ezmeye kalkmak akıllı bir politika değildir diye de eklemektedir. **a.g.e.**, s. 50.

Ordu-istihbarat ilişkileri bağlamında, Rus istihbarat çarkının işleyişinde de Türk istihbarat çarkının işleyişinde olduğu gibi merkezî güçle uyum esastır. Çarlık dönemi Okranası, merkezî otorite olan Çar'a direkt bağlıyken Bolşevik Devrimi sonrasında hem Çeka hem de Kızıl Ordu istihbarat üniteleri tamamen Bolşevik Parti ve Parti'nin güvenlikle ilgilenen denetim mekanizmalarının kontrolü altındadır. Bolşevik Parti'nin siyasi komiserleri aracılığıyla gerek Çeka içerisindeki gerekse de Kızıl Ordu içerisindeki gelişmelerden haberdar olmak istemesi, merkezî gücün denetimi bu şekilde sağlama çabası, bu amaçla kullanılan siyasi komiserlerin kurum içi istihbarat sağlayıcı unsurlar olarak tanımlanabilmesini de olanaklı kılmaktadır. Parti bir anlamda kendi kurduğu güvenlik aygıtları içerisine yine kendi kontrolörlerini monte ederek çok sıkı bir iç denetim mekanizması geliştirmiş durumdadır.

Ordu-istihbarat ilişkileri bağlamında Rus istihbarat çarkının işleyişinde Türklerde olduğu gibi bir *topyekün istihbarat* anlayışı ve uygulamasından söz etmek mümkün görünmemektedir. Bunda Rusya'nın Bolşevik Devrimi sonrasında yaşadığı iç savaşın da etkisi vardır çünkü halkın tamamı Bolşevikleri desteklememekte, bu anlamda yurt genelinde topyekün bir istihbarat seferberliği söz konusu olamamaktadır. Kızıl Ordu eşkıyalarla mücadelede operasyonel gücünü kullanarak Bolşevik Devrimi ülke genelinde yerleştirmeyi ve karşı-devrimci unsurları etkisiz hale getirmeyi hedeflerken aynı zamanda bu yolla ülkede iç güvenliği sağlayıp yeni rejimin serpileceği dayanıklı ve sağlam bir ortam yaratmayı amaçlamaktadır. Rus iç güvenlik mekanizmasının işleyişinde Kızıl Ordu'nun operasyonel faaliyetlerinin Çeka'nın istihbarat raporlarında da yer bulduğu görülmekte, bu da Rusya'daki ordu-istihbarat ilişkilerinin iç içeliğini ortaya koymaktadır.

Rusya'da Bolşeviklerin etkin oldukları istihbarat teşkillerinin önemli hedeflerinden birinin komünizmi yaymak olduğu görülürken, Türkiye'de İttihatçıların etkin oldukları istihbarat teşkillerinin tam bağımsızlık ve milli egemenlik ideali haricinde herhangi bir ideolojik amaçlarının olmadığı dikkat çekmektedir. Bu anlamda *İttihatçı istihbarat anlayışının* Türkiye'deki, *Bolşevik istihbarat anlayışının* Rusya'daki istihbarat teşkilatlarına yansımaları farklı olmuştur. Rusya'da Bolşevizmi / komünizmi yerleştirmek ve yeni rejimin gelişmesi için

güvenli bir ortam sağlamayı amaçlamak *Bolşevik istihbarat anlayışına* sahip Rus istihbarat teşkillerinin önemli önceliklerinden biriyken, *İttihatçı istihbarat anlayışıyla* hareket eden İttihatçıların Türkiye’de İttihatçılığı yerleştirmek ya da yaymak gibi bir ideolojik hedeflerinin olmadığı görülmektedir. Türk istihbarat teşkillerinden Karakol içerisinde İttihatçılık ideolojik olarak ön plana çıkarılmaya çalışılsa da Türk Milli Mücadelesi’ni yürüten ana kadro ve başta Mustafa Kemal Paşa böyle bir filizlenmeyi en başından engellemiş ve sonrasında diğer Türk istihbarat teşkillerinde İttihatçı ideolojik bir tavır sezilmemiştir. Bununla birlikte, İttihatçı ideolojik bir tavır sezilmemiş olması Türk istihbarat teşkillerinde İttihatçıların rolünün azaldığı ya da azaltıldığı gibi bir sonuç çıkarmayı olanaklı kılmamaktadır. İttihatçılar Türk istihbarat teşkilleri içerisinde yer almaya devam etmiş, *İttihatçı istihbarat anlayışının* getirdiği, bu anlayışın uygulamada değer bulmuş olan yeraltı faaliyeti pratiği ve hızlı örgütlenme ve hızlı örgütleyebilme yeteneği Türk istihbarat çarkının işleyişine katkı yapmayı sürdürmüştür.

Türk istihbaratında ordu-istihbarat ilişkilerinin temelini oluşturan yapı taşlarından biri, içinde çok sayıda eski İttihat ve Terakki mensubunu barındıran Türk istihbarat teşkillerinin Türk Milli Mücadelesi sırasında Türk ordusuyla birlikte hareket etme pratiğini çokça uygulamış olmalarıdır. İstihbarat pratiği açısından bakıldığında ordu-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin ve askerî istihbaratın; teori ve istihbarat anlayışı açısından bakıldığında ise *İttihatçı istihbarat anlayışının* Türk istihbaratında bir devamlılığının olduğu ve söz konusu pratik ve teorinin sürdürülebilir niteliklere sahip olduğu görülmektedir.

Türk Milli Mücadelesi’nde gerek ordu kadrolarında gerekse de ordu personeli olmasa da sivil olarak Türk ordusuyla birlikte hareket eden İttihatçıların içerisinde Osmanlı İmparatorluğu dönemi Türk istihbarat teşkilatı olan Teşkilat-ı Mahsusa içerisinde faaliyet göstermiş kişiler de olması aynı zamanda Türk istihbaratındaki önemli bir diğer sürekliliğe de işaret etmekte, II. Abdülhamid dönemini baskı altında yaşayıp yeraltı organizasyonları örgütlemeye tecrübe kazanan, Harbiye Nezareti’ne bağlı Teşkilat-ı Mahsusa ile istihbaratta kurumsallaşmaya giden İttihatçılar, Türk Milli Mücadelesi’nde de ordu-istihbarat teşkilatı koordineli hareketlerinin bilfiil içinde bulunarak, *İttihatçı istihbarat anlayışının* da önemli bir neticesi olan ordu-

istihbarat teşkilatı ilişkilerini ve ordu ile istihbarat teşkilatını bir bütün olarak gören düşüncelerini somutlaştırmışlardır. Bu noktada ordu-istihbarat ilişkilerinin iç içe ve yoğun olmasının Türk istihbarat geleniğinin önemli bir parçası olduğu söylenilebilir. *İttihatçı istihbarat anlayışı* ordu-istihbarat ilişkilerini somutlaştırırken, İttihatçılık istihbarat teşkilatlarının bir karakteri haline dönüşmemiş, İttihatçı istihbaratçıların da, yukarıda belirtildiği gibi Türkiye’de İttihatçılığı yerleştirmek gibi bir hedefleri olmamıştır.

Rusya’da da *Bolşevik istihbarat anlayışı* Bolşevik Devrimi sonrasında oluşturulan istihbarat teşkilatlarında ordu-istihbarat ilişkilerinin şekillenmesinde etkili olurken aynı zamanda Bolşevizm / komünizm de hem istihbarat teşkilatlarının koruyup kolladıkları bir ideoloji olmuş hem de istihbarat teşkilatları Bolşevik / komünist ideallerin ülke genelinde yayılmasını sağlayacak ya da anti-Bolşevik / anti-komünist tüm hareketleri engelleyecek çalışmalar içerisinde olmuştur. XX. yüzyıl ilk çeyreğinde Türk ve Rus istihbaratına bu çerçevede bakıldığında Rus istihbaratının ideolojik motifli yapısı ve politize karakteriyle Türk istihbaratından farklı olduğunu söylemek gerekmektedir. Türk istihbaratının bilhassa tam bağımsızlık ideali ve milli egemenlik temel hedefi haricinde herhangi bir ideolojik hedefi olmadığı ya da politik hedeflere angaje bir yapı da sergilemediği görülmektedir.

Köklü bir devlet geleneğinden beslenen, kendi devlet geleneklerinin bürokratik alışkanlıklarını sürdüren ve bu anlamda ordu-istihbarat ilişkilerini sürekli iç içe yürüten, sivil ya da askerî istihbaratı ordudan, orduyu da sivil ya da askerî istihbarattan ayrı düşünmeyen bir istihbarat mekanizmasına sahip olmaları Türk ve Rus istihbaratının benzer özelliklerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Türk istihbaratı 1900-1925 tarih aralığında pek çok önemli iç ve dış gelişmeye ilişkin sağlıklı istihbarat üretiminde başarı ortalaması yüksek bir görüntü vermiştir. Kurumlararası koordinasyon ve istihbarat paylaşımına önem ve öncelik verme alışkanlığına sahip olunması, istihbarat üretiminin gerçekleştirildiği Hariciye, Dâhiliye ve Harbiye Nazırlıkları ve askerî kurumlar gibi kurumların Türklerin köklü devlet geleneğinden gelen sağlam kurumsal yapılar olması Türklerin Türk tarihi açısından son derece kritik gelişmelerin yaşandığı süreçlerde hızlı ve sağlıklı istihbarat üretimini olanaklı kılan faktörler olmuştur. Rus istihbaratı da 1900-1925 tarih aralığında, ordu-

istihbarat ilişkileri bağlamında, Çarlık döneminde askerî ataşeleri ve istihbarat subaylarıyla, Bolşevik Devrimi sonrasında ise Çeka ve Kızıl Ordu gibi güvenlik aygıtları arası koordinasyonu ve kolektif anlayışıyla Rusya'nın iç ve dış güvenliğinin sağlanmasında etkin rol oynamıştır.

Türkiye'de de Rusya'da da istihbarat teşkilatlarının, imparatorluk geleneğinden gelen köklü bürokratik ve askerî yapılara bağlı organizasyonlar olmaları her iki ülkede de ordu-istihbarat ilişkilerinin sorunsuz ya da az sorunlu olmasına katkı yapmıştır. Rusya'da Bolşevikler her ne kadar yeni bir rejimle birlikte yeni bir istihbarat teşkilatı kurmuş olsalar da Rus istihbaratında gelenek devam etmiş, yukarıda da bahsedildiği gibi Bolşeviklerin istihbarat organizasyonları özellikle güvenliğe ilişkin konularda Çarlık dönemi istihbarat teşkilatı Okrana gibi taviz vermeyen bir görüntü sergilemişler, Kızıl Ordu'da Çarlık dönemi ordusundan subay ve memurlara yer verilmek zorunda kalınmış, ayrıca Bolşevikler Çarlık döneminde olduğu gibi katı bir güvenlik bürokrasisi mekanizması yaratmışlardır.

Ordu-istihbarat ilişkilerinin iç içeliği ve 1900-1925 tarih aralığındaki savaş ve seferberlik ortamları Türk ve Rus istihbaratının operasyonel kabiliyetlerinin gelişimini de direkt etkilemiştir. Türk sivil ve askerî istihbaratının, Türk ordusuyla ortak hareket etme pratiğinin, alışkanlığının ve de zorunluluğunun, Türk istihbaratına önemli operasyonel yetiler kazandırdığı ya da bu durumun Türk istihbaratının zaten var olan operasyonel istihbarat yeteneklerini daha da geliştirdiği altı çizilmesi gereken bir husustur. Türk istihbaratının operasyonel kabiliyetlerinin gelişim süreci Teşkilat-ı Mahsusa'nın kurulmasıyla başlamıştır. Teşkilat-ı Mahsusa mensupları, Teşkilat'ın Harbiye Nezareti'ne bağlı bir istihbarat birimi olması dolayısıyla doğal olarak Osmanlı ordusu içerisinde ihtiyaca ve sahip oldukları motife binaen gerek sahada gerekse geri hizmetlerde aktif rol almışlardır. İstihbarat koordinasyonunun sağlanmasından personel alımına; personel eğitiminden, birliklerin idare yöntemlerine kadar pek çok alanda Teşkilat mensuplarının tecrübelerinden istifade edilmiştir. Bunun yanında teşkilat mensuplarının yakinen ilgilendiği birim ve kişiler hem askerî operasyonlar, hem paramiliter aktiviteler hem de propaganda konularında eğitime tabi tutulmuşlardır. Teşkilat mensuplarının dâhil olduğu tüm militer ya da

paramiliter faaliyet ve organizasyonlar, dönemin şartları dâhilinde genel savaş hedefleri ile tutarlılık gösteren faaliyet ve organizasyonlar olmuştur.

Ordu-istihbarat ilişkileri bağlamında Rus istihbaratının operasyonel kabiliyetlerinin gelişim süreci ise, Çeka ile Kızıl Ordu'nun Bolşevik Devrimi sonrasında karşı-devrimci hareketlerin, Rusya genelindeki çok sayıda eşkıyalık faaliyetinin, ayaklanmaların engellenerek / bastırılarak iç güvenliğin sağlanmasını amaçlayan koordineli çalışmalarıyla başlamıştır. Ordu-istihbarat ilişkilerinde koordineli çalışma hususunda, Kronstadt ayaklanmasının Kızıl Ordu tarafından bastırılması sonrası gerçekleştirilen bir uygulama da Rus istihbarat teşkilatı Çeka'nın askerî operasyonel süreçte ne şekilde yer aldığını gösteriyor olması açısından önemlidir. Troçki'ye bağlı güçler Kronstadt ayaklanmasını bastırarak, Troçki 1800 denizcinin vurulmasını emretmiş, 1800 denizcinin yüzde 10'undan biraz daha azı Çeka tarafından, geri kalanlar ise Kızıl Ordu tarafından infaz edilmiştir.⁵³⁵ Görüldüğü gibi Çeka zaman zaman da askerî operasyonel faaliyetler sonrası infaz gücü olarak orduya destek verebilmektedir. Türkiye'de ise Türk ordusunun savaşlardaki çarpışmalar ya da iç isyan hareketleri sonrasında herhangi bir iç ya da dış düşmana yönelik infaz faaliyetine girişmediği bilinmektedir. Bununla birlikte, Rus ordusunun ve istihbaratının bu tip infazlar gerçekleştirmesinin ülkedeki Kızıl terör uygulamalarının bir uzantısı olduğunu da hatırlamak gerekmektedir.

Ordu-istihbarat ilişkilerinin operasyonel faaliyetlere yansımaları konusunda Rus askerî istihbaratının ayırt edici özelliklerinden biri *illegal subay* ve *illegal ajanların* yurt dışı faaliyetlerde kullanılması, bu birimlerin Almanya, Japonya gibi farklı ülkelerde istihbarat ağı kurmalarıdır. Türklerde ise ordu-istihbarat ilişkilerine örnek teşkil edebilecek ve Türk ordusuna bağlı görev yapan herhangi bir özel illegal organizasyona rastlanmamaktadır.

Türkiye ve Rusya'da ordu istihbarat ilişkilerinde, gönüllü askerlerden faydalanma yolunun seçilmiş olunması Türk ve Rus istihbaratında görülen benzerliklerden biri olarak dikkat çekmektedir. Ancak Ruslar gönüllü askerleri,

---

⁵³⁵ Katamidze, **a.g.e.**, s. 16. Yaklaşık yirmi yıl sonra Troçki bu olaydaki sorumluluğu Cerjinski ve Tukaçevski'ye yıkmaya çalışacaktır fakat bahsi geçen dönemde askere hâkim olan makam ne Çeka şefi ne de ordu komutanlarıdır. O dönemde emirleri yerine getirilen Savaş Komiseri yani Troçki'dir. **a.g.e.**, s. 16.

gönüllü köylü gerillaları, işçilerden oluşturdukları Kızıl Muhafızlar'ı özellikle Beyaz ordularla mücadelede kullanıp Beyazlarla mücadele sona erdikten sonra bu gönüllüleri Kızıl Ordu içerisine monte ederken, Türklerin gönüllü askerlerden oluşturulan gönüllü birliklerini istihbarat faaliyetlerinde direkt olarak kullanabildikleri, bu gibi birlikleri ordu talimatnamelerine uygun olarak idare etmeye çalıştıkları görülmüştür.

Türkler İttihat ve Terakki döneminde askerî istihbarat temininde gönüllü birliklerden ve çetelerden casusluk, sabotaj ve propaganda çalışmalarında faydalanmışlar ve bunu da yönetmelikler çerçevesinde tatbik etmişlerdir. Böylece gönüllü birlikler ve çetelerin istihbarat temininde kullanılması Türklerde ordu-istihbarat ilişkisinin başka bir boyutunu ortaya koymuştur. Türklerin gönüllü birlikleri ve çeteleri disipline etme konusunda zorluklar yaşadığı, bunun yanında bu tip birliklere askerî harekâtlarda fazla güvenilmediği de bilinmekle birlikte, bu unsurlara istihbarat temininde güveniliyor olması dikkat çekicidir. I. Dünya Savaşı sırasında Teşkilat-ı Mahsusa'nın savaşta yararlılık gösterebilecek yeteneğe sahip mahkûmları hapishanelerden çıkararak mahkûm taburları oluşturmuş olması da Türk istihbaratının savaş ortamında riskli sayılabilecek kararlar alabildiğini göstermekte, ayrıca bu durum, Teşkilat'ın söz konusu taburları kontrol edip yönlendirebilecek yeteneklere sahip subay kadrolarına sahip olduğunu ve Teşkilat'ın bu taburların sevk ve idaresi konusunda bu subaylara güvendiğini de ortaya koymaktadır.

Ruslarda ise askerî istihbarat temini amacıyla kullanılan ve “gönüllü birlik” şeklinde tanımlanabilecek herhangi bir birlik olmamakla birlikte Bolşevik Devrimi sonrasında oluşturulan Kızıl Ordu'ya gönüllü asker kayıtlarının yapıldığı ve bu askerlerin ağırlıklı olarak Beyazlarla ya da eşkıyalarla mücadelede kullanıldığı bilinmektedir. Rus ordusu gönüllü köylülerden oluşan köylü gerilla takımlarını ya da işçilerden oluşturduğu Kızıl Muhafızlar'ı Beyazlarla askerî mücadelede kullanmış olsa da bu gruplar Türklerin istihbarat temininde direkt faydalandığı gönüllü birliklerden işlevsel olarak farklılık göstermektedir. Bunun yanında, söz konusu gönüllü grupların kullanımı sonrasında Rusların bu grupları Kızıl Ordu'ya dâhil etmesinden farklı olarak Türkler bu tip grupları, talimatnamelerle idare etmiş olsalar

da, sonrasında ordu personeli içerisine dâhil etme gibi bir uygulama içerisine girmemişlerdir.

Ordu-istihbarat ilişkilerinin Rusya’da, istihbarat teşkilatı Çeka’nın Kızıl Ordu’nun ihtiyaçlarını karşılayacak yardımcı faaliyetler yürütmesi ya da Kızıl Ordu’nun Çeka’nın işlevsel olmadığı yer ve zamanlarda Çeka’nın yükümlülüğü olan işleri yerine getirebiliyor olması şeklinde de tezahür ettiği de görülmektedir. Kızıl Ordu ya da kentsel merkezler ikmale gereksinim duyarsa, Çeka birimleri bunları köylerden zorla almakta; ya da eğer kent otoriteleri gereksinimleri karneye bağlama planlarını uygulamak isterlerse Çeka, “vurguncuları” yakalayabilmekte, infaz edebilmekte ve mallarını kamulaştırabilmektedir; ya da eğer stratejik önemi olan taşımacılık ya da kamu yönetimi işçileri kızıl yönetimle işbirliği yapmayacaklarını ortaya koyarlarsa, Çeka onları da yakalayabilmekte ve infaz edebilmektedir. Tüm bu çabalar sırasında, eğer Çeka el altında değilse ya da daha fazla güç gerekiyorsa, Kızıl Ordu birimleri de yaptırım uygulayabilmektedir.⁵³⁶ Halktan yiyecek teminini Çeka ve Kızıl Ordu içerisindeki yiyecek taburları sağlamaktadır; ayrıca Rus askerî operasyonel istihbaratının Çeka’nın sahada yetersiz kaldığı bazı durumlarda Çeka’nın yerini alabildiği, benzer faaliyetleri yürütebilme kapasite ve kabiliyetine sahip olduğu görülmektedir.

Türk istihbarat teşkilatlarının ise orduya yiyecek toplama gibi bir yükümlülüklerinin ve dolayısıyla da yiyecek taburu gibi özel bir birimlerinin olmadığı bilinmektedir. Türk istihbaratı daha çok sahada faydalanabileceği elemanların temini ya da bilgi temini noktasında köy ve köylüyle temas kurmakta, istihbarat çalışanları malzeme temininde de aktif rol oynamakla birlikte söz konusu malzeme Türk Bağımsızlık Mücadelesi’ne somut katkısı olacak savaş materyalleri olmaktadır. Ayrıca Rus istihbarat teşkilatının halktan yiyecek temini gibi işlerde kullanımı, görüldüğü gibi halkla istihbarat çalışanlarını ve halkla devlet yönetimini karşı karşıya getirebilmekte, Türk istihbarat tarihinde ise, bu çalışmanın incelediği tarih aralığında, istihbarat mensuplarının halka zor kullandığı ya da halkın istihbarat

---

⁵³⁶ Skocpol, **a.g.e.**, s. 402. Çeka’nın olmadığı ya da yetersiz kaldığı bazı durumlarda Kızıl Ordu haricinde bir başka yaptırım gücü de Parti’nin örgütlü işçi komiteleridir. **a.g.e.**, s. 402.

teşkilatının çalışmalarına mukavemet gösterdiği, istihbarat teşkilatına karşı silahlandığı bir örneğe rastlanmamaktadır.

Türk ve Rus istihbaratına ordu-istihbarat ilişkileri bağlamında ve teşkilat başkanları açısından bakıldığında her iki ülkede istihbaratın başındaki isimlerin ordu-istihbarat ilişkilerini koordineli götürebilecek meslekî yeterliliğe sahip kişiler olduğu görülmektedir. Türklerin, kurdukları ilk kurumsal, Harbiye Nezareti'ne bağlı olması itibariyle de ilk askerî istihbarat yapılanması olan Teşkilat-ı Mahsusa'nın başına getirdiği isim, ordu-istihbarat ilişkilerini teori ve pratiğiyle bilen Süleyman Askerî'dir. Çeka'nın ilk başkanı Feliks Cerjinski de Bolşevik Devrimi öncesi ve sırasında askerî komutan sıfatıyla yetkilendirilmiş bir isimdir.

Sovyet askerî istihbaratı 5 Kasım 1918'de Savaş Komiseri Leon Troçki tarafından kurulurken Troçki'nin Sovyet askerî istihbaratının başına getirdiği isim Semyon Aralov olmuştur.⁵³⁷ Aralov da Çarlık döneminde Rus ordusuna hizmet vermiş önemli komutanlardandır. Rus askerî istihbaratı GRU haricinde, yapısal anlamda Çeka'ya bakıldığında da Çeka'nın, Bolşevik Devrimi'nin gerçekleştirilmesinin baş aktörü Askerî Devrimci Komite'nin bir kolu olarak kurulması, Rusya'da ordu-istihbarat ilişkilerinin iç içeliğini gösteren önemli kanıtlardan biri olarak göz önünde bulundurulmalıdır.

Türklerde de Ruslarda da ordu-istihbarat ilişkileri incelendiğinde askerî istihbarat üretiminde teknik istihbarat çalışmalarının yapıldığı, bunun yanında ülke içi güvenlik aygıtları arası koordinasyonda da dönemin teknik cihazlarından faydalandığı görülmektedir. Türk istihbaratının I. Dünya Savaşı, Çanakkale Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sırasında teknik cihazları kullanarak hava keşif-istihbarat çalışmaları yaptığı bilinmekte bu da Türklerin dünya genelindeki teknik gelişmeleri imkânları ölçüsünde takip ederek daha sağlıklı istihbarat üretimi yapma çabası içerisinde olduğunu göstermektedir. Ruslar da teknik istihbarata, telsiz haberleşmelerini geliştirme gibi konularda önem verseler de rakip ülkelerin teknik istihbarat temininde daha ileri bir seviyede olması, örneğin Rusların telsiz haberleşmelerine Almanların sızabilmesi, Tannenber Muharebesi'nin kaybedilmesi

---

⁵³⁷ Pringle, *Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence*, s. 105.

gibi Ruslar açısından istenmeyen sonuçlara sebebiyet verebilmiştir. XX. yüzyıl ilk çeyreğinde dünya geneline bakıldığında ve İngilizlerle, Almanlarla ve Amerikalılarla kıyaslandığında Türklerin de Rusların da teknik istihbarat konusunda bahsi geçen ülkelerle aynı seviyede olmadıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca Türklerin özellikle I. Dünya Savaşı sürecinde teknik istihbarat üretiminde gerekli olan cihazları, müttefikleri Almanlardan temin etme yoluna gittiği de bilinmektedir.

Türkiye ve Rusya'da 1900-1925 tarih aralığında ordu-istihbarat ilişkilerine genel çerçevede bakıldığında Türk istihbaratında da Rus istihbaratında da ülkenin genel hedefleriyle uyumluluğa önem verildiği görülmektedir. Türkiye'de hem ordu personeli dışında ama orduyla koordineli, hem ordu bünyesinde, tam bağımsızlık ve milli egemenlik ilkelerini esas alan ve apolitik istihbarat organizasyonları ve istihbaratçılar; Rusya'da ise yine hem ordu personeli dışında ama orduyla koordineli, hem ordu bünyesinde, Bolşevik / komünist idealler doğrultusunda faaliyet yürüten ve politize olmuş istihbarat organizasyonları ve istihbaratçılar olduğu gözlemlenmektedir.

Türk istihbaratında Teşkilat-ı Mahsusa'dan gelen, ordu ve istihbarat teşkilatının iç içe geçtiği yapı Milli Mücadele döneminde ve sonrasında da korunmuştur. Türklerin 1900-1925 tarih aralığında yer aldığı tüm savaşlar ve en nihayetinde XX. yüzyılın ilk çeyreğinin Türkler açısından son savaşı olan Bağımsızlık Savaşı Türkiye'de ordu-istihbarat bağının korunmasının, askerî istihbarat odaklı bir istihbarat ve kadro anlayışının devam etmesinin en önemli konjonktürel ve tarihsel sebebi olmuştur. Türklerde ordu-istihbarat bağının korunmasında siyasi karar alıcıların ya da teşkilat yöneticilerinin bu yöndeki bilinçli tercihleri de söz konusuysen, ordu-istihbarat ilişkilerinin iç içeliği esas olarak XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Türklerin içinde mücadele ettiği ve taraf olduğu tüm savaşların getirdiği bir taktik / işlevsel bir zorunluluktan kaynaklanmıştır.

Rus istihbaratında da aynı şekilde Okrana döneminde askerî ataşeler ve istihbarat subaylarının faaliyetleri ordu-istihbarat ilişkilerini somutlaştıran nitelik arz ederken, Bolşevik Devrimi sonrasında da Çeka Kızıl Ordu işbirliği ve koordinasyonunda da söz konusu ordu-istihbarat ilişkileri somut ifadesini bulmuş, Kızıl Ordu istihbarat üniteleri de ordu-istihbarat ilişkilerini somutlaştıran eylem

zincirinin ordu içi halkasını oluşturmuştur. Ordu-istihbarat ilişkilerinin iç içeliği Rus istihbaratında da Türk istihbaratında olduğu gibi hem ülkenin siyasi karar alıcılarının ve istihbarat teşkilatı yöneticilerinin istihbarata bakış açısı ve tercihleriyle hem de dönemin genel dünya konjonktürü ve ülke içi güvenlik sorunlarının niteliği ile ilintilidir. Her iki ülke istihbaratı da gerek ülkenin iç güvenliğini tehdit eden unsurlarla gerek dış düşman ve de dış düşmanların ülke içindeki uzantılarıyla mücadele etmek zorunda kalmış ve bu da Türkiye ve Rusya'da ordu-istihbarat ilişkilerinin kompakt bir yapı sergilemesinin temel sebebi olmuştur.

Türkiye ve Rusya'da parti-istihbarat teşkilatı ilişkileri ve ordu-istihbarat ilişkileri, ağırlıklı olarak kurumsal ve teorik anlamda ana hatlarıyla belirlenip karşılaştırmalı olarak değerlendirildikten sonra çalışmada sıra XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının istihbaratın temel fonksiyonlarından olan propaganda ve karşı propaganda faaliyetleri açısından irdelenmesine gelmiş bulunmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PROPAGANDA ve KARŞI PROPAGANDA FAALİYETLERİ

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde, savaş dönemlerinde şekillenen Türk ve Rus istihbaratı için propaganda çalışmaları doğal olarak temel istihbarat faaliyetleri içerisinde öne çıkan çalışmalardan biri olmuştur zira Türk istihbaratı için de Rus istihbaratı için de düşmanı propagandayla yıldırmak, aynı zamanda düşman propagandasını engelleyici çalışmalar yapmak, bunları yaparken bir taraftan sivilleri korurken diğer taraftan sivillerin de ülke güvenliğinin sağlanmasını amaçlayan çalışmalara destek vermesini sağlamak, böylelikle de halkın moral gücünü üst seviyede tutmak önemli görülmüştür. Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarına istihbaratın temel fonksiyonlarından ve aynı zamanda savaşların kazanılmasında ya da kaybedilmesinde de belirleyici faktörlerden biri olan propaganda faaliyetleri açısından bakıldığında her iki ülke istihbarat teşkilatlarının propaganda sahasındaki faaliyetlerinde üst düzey çaba ve performans gösterdikleri görülmektedir.

Propaganda sahası aynı zamanda Türklerin ve Rusların sık sık karşı karşıya geldikleri bir saha olması açısından da önemlidir. Propaganda çalışmaları, bu çalışmaları yapan istihbarat teşkilatlarının kendi ülke sınırları içinde ya da dışında, kendi istenir hedeflerinin gerçekleştirilmesi amacıyla bir alt yapı oluşturmayı gözeterek, geniş coğrafyalara ulaşmayı hedeflediği bir nevi *ray döşeme çalışması* olarak tanımlanırsa, Türk istihbaratı da Rus istihbaratı da, karşılaşım çatışma ihtimalleri yüksek ortak coğrafyalarda bu rayları döşemeyi amaçlamışlar, bu yönde çalışmışlar ve yönlendirmeye çalıştıkları insan topluluklarını, grupları, kendi döşedikleri rayların gittiği yöne kanalize etme çabası içerisinde olmuşlardır.

Türk-Rus ilişkilerinin gerçek yüzü özellikle savaş zamanlarında kendini belli etmektedir. Ordular birbirleriyle çarpışırken cephe gerisinde karşılıklı birtakım haklı ya da haksız ithamlar ortaya atılıp propaganda yapılmakta, açık ya da gizli ajanlar faaliyete geçmektedir. Söz konusu olan Türkiye ve Rusya arasında olduğu gibi kronik hale gelmiş savaşlar ise, karşılıklı propaganda büsbütün şiddetlenmektedir.⁵³⁸

---

⁵³⁸ Kurat, *Türkiye ve Rusya – XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1918)*, s. 92.

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Türk ve Rus istihbaratının propaganda faaliyetlerine bakıldığında Türk istihbaratının özellikle Rusya'daki Türk ve Müslümanlar üzerinde etkili olmaya çalıştığı, propagandanın daha çok dinî ve etnik motif taşıdığı; diğer taraftan Rus istihbaratının propaganda faaliyetlerinin ise öncelikle Çarlık döneminde Slav ve Ortodoksları korumak, zaman zaman da Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kıskırtmak amacıyla etnik motifli, Bolşevik Devrimi sonrasında ise Türkiye'de komünizmi yayma amacıyla da daha çok ideolojik motifli olduğu görülmektedir.

Ayrıca, Türkler Rus istihbaratının, Ruslar da Türk istihbaratının propaganda çalışmalarına karşı mücadele etmelerinin yanında, dönemin emperyalist güç odaklarının propaganda faaliyetlerine karşı da mücadele etmek zorunda kaldıklarından, propaganda sahası genel itibariyle çok çetin bir istihbarat mücadelesine sahne olmuştur. Propaganda sahasında hem Türk hem de Rus istihbaratının iç isyan çıkarma gayreti içerisinde olan kendi ülkelerinden odaklarla da mücadele içerisinde olduğunu da hatırlamak gerekmektedir. XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Türk ve Rus istihbaratı propaganda çalışmalarında azınlıkların manipülasyonu üzerine odaklanmış, azınlıklar üzerine yoğun ve uzun süreli çalışmalar yapmışlardır. Türk istihbaratı Rusya topraklarındaki ve Türkistan coğrafyasındaki Türkler ile Panislamizm, Pantürkizm, Ceditizm ideolojileri doğrultusunda sürekli ve yakın temas arama, Rusya'daki Türkler üzerinde etkili olma çabası içerisinde olurken; Rus istihbaratı ise I. Dünya Savaşı ve öncesinde Osmanlı İmparatorluğu topraklarında, Balkanlardaki Slavlar üzerinde Panslavist çalışmalar, Bolşevik Devrimi sonrasında ise Türkiye coğrafyasında komünizmi yayma, bu yeni ideolojiye taraftar bulma çalışmalarına odaklanmıştır.

Düşünce ve davranışların manipülasyonu esasına dayanan propaganda faaliyetleri öncelikle tek tek bireyleri, hemen akabinde ise genel kamuoyunu⁵³⁹ hedefleyip kamuoyu yaratarak propaganda amaçları doğrultusunda istenen genel toplumsal kanaatler oluşturmaya çalışmaktadır. Türk ve Rus istihbarat teşkilatları

---

⁵³⁹ Kamuoyu, belirli bir zamanda, belirli bir tartışmalı sorun karşısında, bu sorunla ilgilenen kişiler grubuna veya gruplarına hâkim olan kanaattir. Her ülkede değişik zaman dilimlerinde değişik konular etrafında farklı kamuoyları oluşabilmiştir. Kamuoylarının oluşum nedenleri, kamuoyu önderleri, önderlerin motifleri, oluşan kamuoylarının arkasında bir yabancı bağlantının olup olmadığı önemlidir. Sürekli değişim içinde olan kamuoylarının içinde etnik, dinî ya da mezhepsel kamuoyları da vardır. Bu tür yapılara mensup insanlar değişik olaylar karşısında aidiyet duygusu ile benzer tepkileri gösterirler. Özdağ, "Stratejik İstihbarat", *Avrasya Dosyası - İstihbarat Özel*, s. 144.

etnik, dinsel ve ideolojik motifli propaganda faaliyetlerinde Türkiye ve Rusya'daki kamuoylarının söz konusu etnik, dinî ve ideolojik aidiyet duygularını harekete geçirerek istihbarat ve eleman ağlarını, nüfuz alanlarını genişletmeyi amaçlamışlardır.

A. TÜRK İSTİHBARATI ve PROPAGANDA-KARŞI PROPAGANDA

1. II. Abdülhamid Dönemi Propaganda Uygulamaları

XX. yüzyılın başlarında II. Abdülhamid dönemi propaganda çalışmalarına bakıldığında Türk istihbaratının propaganda çalışmalarının, Sultan'ın ideolojik bakışıyla da doğru orantılı olarak, Panislamist hedefler doğrultusunda gerçekleştirildiği görülmektedir.

Berlin Kongesi sonrasında Osmanlı İmparatorluğu yeniden dirilmenin ideolojisini aramış, dönem içinde İngiliz, Fransız kolonilerinde ve Rusya'da yaşayan milyonlarca Müslümanın himayesi, öncülüğü gibi bir rol benimsenmiştir. “Tek İslam devleti yüce Osmanlı İmparatorluğu'dur ve padişah halifedir” sloganı ile Panislamizmin, yeni bir diriliş dönemini başlatacak ideoloji haline getirilmesine çalışılmıştır. II. Abdülhamid Panislamizmi ve Panislam politikayı Osmanlı başkentinde olduğundan daha heybetli göstermeyi başarmıştır. Özellikle Çarlık Rusya Dışişleri'nin raporları bunu doğrular niteliktedir. İstanbul'daki Büyükelçi Zinovyev, İsmail Gaspırinski'nin maarif reformlarının Türkiye'nin siyasi Panislamizmiyle birbirini tamamladığı fikrindedir. Ruslarda Sultan Abdülhamid'in Orta Asya'da ve Uzakdoğu'da etkili bir Panislam örgütlenme meydana getirmekte olduğuna dair kuşkular vardır. Osmanlı konsoloslarının gerek Rusya'da gerekse Hindistan'da oradaki gençlerin eğitimi yoluyla gelecekte Osmanlı'ya tâbî bir seçkinler grubu oluşturmaya çalıştığı da bilinmektedir. Bununla birlikte Türkiye'de eğitim gören Cava'lı gençlere Osmanlı pasaportu verilmekte, bu gibi tüccar, uzman, serbest meslekli ve okumuş zümre Osmanlı uyrukluğu dolayısıyla Avrupa pasaportlu olarak yerel koloni idaresi karşısında bir tür dokunulmazlık ve imtiyaz kazanmaktadır. Ayrıca Cava'da Osmanlı konsolosunun İslamcı kışkırtma

faaliyetlerinden dolayı Hollandalılar tarafından adadan uzaklaştırıldığı bilinmektedir.⁵⁴⁰

Osmanlı İmparatorluğu diplomatik misyonlarının da destek verdiği, uzun vade hedefleri gözetilen, eğitim ve ticarete yönelik olarak sürdürülen propaganda temelli böyle bir istihbarat faaliyeti Türk istihbaratının düşünsel ve pratik anlamda dönemin diğer istihbarat teşkilatlarından geri kalmadığını, diplomatik misyon ve kanalların istihbârî amaçlarla kullanılması suretiyle de sahada aktif olunmaya çalışıldığını göstermektedir.

Osmanlı İmparatorluğu için şüphesiz ki Cava, Hint, Rusya ve Mağrip'te Panislam politikayı güdebilmek için kolonyalist devletleri birbirine düşürmek ve bunların içinde en az kolonisi olan Almanya'yı diğerlerine karşı kullanmak da Panislamist politikanın unsurlarından biri olmaktadır. Bununla birlikte Panislamist politikanın Çin'de bile etkileri görülebilmektedir. Mazlum halkların ışığı olması gereken hilafet kurumu Haziran 1900'de Çin'de Bokser ayaklanması patlak verdiğinde Çinli Müslümanların ayaklanmaya katılmasını önlemek için kullanılmıştır. 5 Nisan 1901 günü Cuma selamlığında Alman Elçisi Von Bieberstein II. Abdülhamid'den Çin'e acele bir nasihat heyeti gönderilmesini istemiştir. İçinde din adamlarının da olduğu nasihat heyeti Rus bandıralı Nikola gemisiyle Çin'e gitmiş, emperyalist devletlerin orduları ayaklanan Çin halkını katlederken Osmanlı heyeti Müslüman Çinlilere ayaklanmaya katılmamalarını halife adına tembih etmiştir. Hamidiyye İslamcılığı'nın kültürel alanda Müslümanlar arasında birleştirici etkisi görülmüş olsa da bu etki kolonyalist devletlerin kültürel etkisi ile kıyaslanmayacak kadar zayıf olmuştur. Cezayir Fransızlaşmış, Mısır İngilizleşmiş, Balkan Slavları hatta Bulgarlar ve Rumlar arasında bile kültürel ve ideolojik bir etkileşim oluşmuşken, örneğin Türkler ve Araplar'ın aydın grupları arasında kayda değer bir etkileşim ortaya çıkmamıştır. Balkanlı ve Arap aydınlar dış dünyayı yabancı dil yayınlardan ya da yurt dışında propagandist merkezlerde hazırlanan ve yurda sokulan kaçak baskılardan izlerken Türkler bu bilgi birikiminden yoksun

---

⁵⁴⁰ İlber Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008, s. 74-79. Ortaylı, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün dünyada zulmedilen Müslümanları kurtarma ve dünya Müslümanlarına önderlik etme çabasının göstermelik yanının ağır bastığını ancak diğer taraftan da bu Panislamizmin kendine özgü bir işbirliği anlayışının olduğunu da eklemektedir. **a.g.e.**, s. 77.

kalmışlardır.⁵⁴¹ Bahis konusu propaganda merkezlerinde hazırlanan materyal Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasına direkt etki eden faktörlerden biri olmuştur.

XX. yüzyılın ilk çeyreği itibariyle de Osmanlı İmparatorluğu toprakları Amerikalılar, İngilizler, Fransızlar, Almanlar ve Rusların propaganda faaliyetlerini yönlendirdiği topraklar durumundadır. İmparatorluk her ne kadar Panislamist propagandayla içerde ve dışarıda etkili olmaya çalışsa da diğer taraftan da Osmanlı coğrafyasında etki alanını genişletmeye çalışan yabancı istihbarat servislerinin çok yönlü propaganda faaliyetleri söz konusudur. II. Abdülhamid'in dış güçlerin Osmanlı İmparatorluğu topraklarındaki propaganda çalışmalarını engellemek amacıyla aldığı tedbir, sansür mekanizmasını devreye sokmak olmuş ve Sultan, imparatorluğa zarar vereceğini düşündüğü düşünce akımlarının Osmanlı topraklarında yayılmasına sansür yoluyla engel olmaya çalışmıştır.

1905 Devrimi Türkiye'de önemli tepkiler doğurmuştur. İhtilalci hareketlerle Rus Çarı'nın tahtı sallandıktan ve Çar II. Nikolay'ın meşrutiyet ilanına zorlanmasından sonra aynı şeyin Türkiye'de de yapılabileceği düşüncesi, istibdada karşı mücadele eden zümrelerde büsbütün kuvvet bulmuştur. Gerek Paris'teki Jön Türkler ve gerekse onların Türkiye'deki taraftarları olan İttihatçılar, Rusya'daki ihtilal hareketini ve neticelerini merakla takip etmişlerdir. Şiddetli sansür yüzünden Türkiye'deki matbuatta Rus ihtilali hakkında hiçbir şey yazılamamaktadır ancak Avrupa'dan ve Mısır'dan gelen ve gizlice dağıtılan Türkçe gazete, mecmua ve broşürler vasıtasıyla Rusya'da olup bitenler hakkında bilgi edinmek mümkün olmaktadır.⁵⁴²

II. Abdülhamid döneminde dış güçlerin Osmanlı İmparatorluğu topraklarındaki propaganda çalışmalarını engellemeye yönelik olarak yürütülen istihbarat çalışmaları herhangi bir istihbarat kurumunun kurumsal sistematigi üzerinden kurgulanmamakta, Sultan'a iletilmek üzere gönderilen çok sayıda jurnalle bilgi akışı sağlanmaya çalışılmakta, dış güçlerin çeşitli propaganda çalışmalarından

⁵⁴¹ a.g.e., s. 76-84. Çin'e nasihat heyeti gönderilmesi hamlesi Ortaylı'ya göre, reel politikanın gereği olarak yapılmış bir hamle olsa da bu girişim hoş bir görünüm arzetmemiştir.

⁵⁴² Kurat, **Türkiye ve Rusya – XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1918)**, s. 139.

haberdar olan bazı devlet kurumları da zaman zaman merkezi bilgilendirebilmekte ve bu yolla, dış güçlerin Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerindeki propaganda çalışmalarına engel olup karşı propaganda çalışmalarını başlatacak ilk adımı atabilmektedirler.

Huzur-ı Sami-i Sadaretpenahi'ye (Başbakanlık) hitaben 5 Temmuz 1324 R. / 18 Temmuz 1908 tarihinde yazılan, İstanbul'a 10 Temmuz 1324 R. / 23 Temmuz 1908 tarihinde Trabzon üzerinden intikal ettirilen ve Bitlis Vali Vekili Feyzi imzasıyla Bitlis'ten gönderilen telgrafnamede de bu durumu örnekleyebilecek şu ifadeler yer almaktadır:

“Bitlis Rusya Konsolosu Vekili'nin dün ve önceki gün Bitlis ve civar Ermeni köylerine giderek nüfus itibarı ile sırf Ermeni olan ahalisine birer miktar akçe tevzi etmekte olduğu haber verilerek, her ne ad ile olursa olsun gerçekleştirilecek bu gibi dağıtımlar için hükümete bilgi verilmesi yürürlükteki yasalar gereği olduğu adı geçen vekile tezkere ile bildirilmiş ise de kendisinin şimdi köylerde bulunduğu gibi; yazılan tezkereden habersiz, bir önceki tarihli tezkeremi kendisine ulaştıran jandarma ile bilgi kabilinden olarak makama resen bir belge göndermiştir.

Adı geçenin muhafazaya alınmaksızın Ermeni olan tercümanı ile ve yalnızca köylerde dolaşması sakıncalardan beri olamayacağından gerekenin yapılması arz olunur.”⁵⁴³

Telgraftan, Rusya'nın Bitlis'te bulunan konsolos vekilinin, bölge insanına yapacağı yardımlara ilişkin olarak hükümete bilgi vermesi gerektiği yönünde uyarılmış olmasına rağmen bu uyarıyı dikkate almadığı anlaşılmaktadır. Telgrafi yazan Bitlis Vali Vekili, Rus konsolos vekilinin Ermeni köylerinde para yardımı kisvesi altında yaptığı propaganda çalışmalarından rahatsız olmuş ve bahsi geçen konsolosun ve yanındaki Ermeni tercümanının o bölgede faaliyet yürütmesinin sakıncaları olduğunu belirterek, merkeze, gereğinin yapılmasını arz etmiştir. Bu örnekte Osmanlı İmparatorluğu resmî görevlilerinin dış güçlerin propaganda çalışmalarına ya da propaganda çalışması yapma ihtimallerine karşı ne kadar hassas oldukları görülmektedir. Söz konusu telgrafın II. Meşrutiyet'in ilanından birkaç gün önce yazılıp II. Meşrutiyet'in ilan edildiği tarih olan 23 Temmuz 1908'de İstanbul'a ulaşmış olması, Osmanlı İmparatorluğu'nda yoğun siyasi dalganmaların yaşandığı tarihlerde dış güçlerin propaganda çalışmaları hususunda tetikte olduğunu,

⁵⁴³ BOA, OSM. DAGM. 145.00.111.1.1. 23 Temmuz 1908.

istihbarat temini çalışmalarının devam ettiğini ve kurumlararası koordinasyon sayesinde istihbarat akışının da kesintiye uğramadığını göstermektedir.

2. II. Meşrutiyet Sonrası Dönemde Kışkırtıcı Propagandanın Tespiti ve Engellenmesi

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra da Türk istihbaratı dış güçlerin Osmanlı İmparatorluğu'nda, özellikle Ermeni ve Kürt nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgelerdeki propaganda çalışmalarına karşı tetikte olmaya devam etmiş, alınan her türlü haber, duyum ve bilgi yine kurumlararası koordinasyonla değerlendirmeye alınmıştır. Alınan duyumlar ve bilgiler, ya da bu duyum ve bilgiler kullanılarak oluşan istihbarat vilayetlere şifre telgraflar yoluyla bildirilmek suretiyle tedbirli hareket edilmiş, ayrıca istihbarat iletiminin hızlı sağlanmasına da çalışmalarda önem verilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle Ermeni ve Kürt nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgelerde propaganda faaliyetleri icra edenlerin hedeflerinden biri de meşrutiyet idaresine karşı çıkılmasına yönelik kışkırtma faaliyetleri organize etmektir. Türk istihbaratının aldığı duyum üzerine ilgili birimlere gönderilen şifre telgraflarda bir Rus Binbaşı'nın, Hasenanlı ve Haydaranlı aşiretleri içinde dolaşarak meşrutiyet idaresinin kabul edilmemesi yönünde propaganda yaptığı bilgisi yer almaktadır.

Konuya ilişkin olarak Bitlis vilayetinden Bâb-ı Âli Daire-i Umur-ı Dâhiliye Mektubi Kalemi'ne Vali Reşit imzasıyla 19 Kanun-ı sani 1324 R. / 1 Şubat 1909 tarihinde gönderilen ve ilgili daireye 21 Kanun-ı sani 1324 / 3 Şubat 1909 tarihinde ulaşan şifre şu şekildedir:

“14 Kanun-ı evvel 1324 R. / 27 Aralık 1908 (...) Van Vilayeti'nden bildirilen, Nezaret'in telgraf emri üzerine yapılan soruşturmada;

Rusya Erkan-ı Harbiye Binbaşlarından birisinin Rusyalı birkaç arkadaşı ile birlikte Bayezit tarafına gelerek Hesenanlı ve Haydaranlı aşiretleri içinde dolaşarak Van'ın Abağa tarafına gittikleri ve bunların Malazgirt'in Karakoç köyünden Reşit Efendi'nin evinde dahi kalmış oldukları Ahlat Kaymakamlığı'ndan;

Karakoç köyü Erzurum'un Pasinler ilçesinde olup Hımıs'ın Kimalan köyü Ermenilerinin o taraf Kürtlerinin baskılarını Kars hükümetine şikâyet

ederek bildirmeleri üzerine rütbesi anlaşılamayan bir subay ile birkaç arkadaşının bir ay önce inceleme amacıyla anılan köyde adı geçen Reşit Efendi'nin evine gelip gittikleri dahi Muş Mutasarrıflığı'ndan bildirilmiştir.

Van Vilayeti'ne bilgi verilmiş olduğu arz olunur efendim. 19 Kanun-ı sani 1324 R. / 1 Şubat 1909. Ulaşması 21 Kanun-ı sani 1324 / 3 Şubat 1909.”⁵⁴⁴

Ertesi gün, yani 22 Kanun-ı sani 1324 R. / 4 Şubat 1909 tarihinde bu evrakın acele görülmesi notu düşülmüştür.⁵⁴⁵ Ayrıca konunun çıkış noktasının Van Vilayeti'nden 14 Kanun-ı evvel 1324 R. / 27 Aralık 1908 tarihinde gönderilen bir telgraf emri olduğu anlaşılmaktadır.

Bâb-ı Âli Daire-i Umur-ı Dâhiliye Mektubi Kalemî, Van Vilayeti'nden Vali Ferit imzasıyla intikal eden şifre telgrafnameyi şu şekilde çözümlenmiştir:

“15 Kanun-ı evvel 1324 R. / 28 Aralık 1908. Şimdiye kadar yapılan inceleme ve istihbaratın neticesi. Bitlis vilayetinden yapılan bilgilendirme. Rusya Erkan-ı Harbiye Binbaşısı ile iki arkadaşının vilayet içine gelmediklerini içermiştir. Bitlis vilayetinden alınan açıklamaya cevap olarak alınarak bir örneği aşağıya yazılan telgrafta gösterildiği üzere bunların Van'ın İran sınırı olan Abağa tarafından geçtikleri anlaşılmıştır.

20 Kanun-ı sani 1324 R. / 2 Şubat 1909. Gelişi 24 Kanun-ı sani 1324 / 6 Şubat 1909. İmza: Vali Ferit.”⁵⁴⁶

İlgili belgenin sureti de şu ifadeleri içermektedir:

“Suret: 17 Kanun-ı evvel 1324 R. / 30 Aralık 1908. Rusya Erkan-ı Harbiye Binbaşlarından birisinin Rusyalı birkaç arkadaşı ile birlikte Bayezit tarafına gelerek Hesenanlı ve Haydaranlı aşiretleri içinde dolaşarak Van'ın Abağa tarafına gittikleri ve bunların Malazgirt'in Karakoç köyünden Reşit Efendi'nin evinde dahi kalmış oldukları Ahlat Kaymakamlığı'ndan ve Karakoç köyü Erzurum'un Pasinler ilçesinde olup Hınıs'ın Keyyalan? köyü Ermenileri o taraf Kürtlerinin baskılarını Kars hükümetine şikâyet ederek bildirdikleri üzerine rütbesi anlaşılamayan bir subay ile birkaç arkadaşının bir ay önce inceleme amacıyla adı geçen Reşit Efendi'nin evine gelip gittikleri dahi Malazgirt Kaymakamlığı'nın bildirmesine atfen Muş Mutasarrıflığı'ndan bildirilmiştir.”⁵⁴⁷

⁵⁴⁴ BOA, DH. MKT. 2733.70.1.4. 3 Şubat 1909. Belgelerde geçen “vilayet” kelimesi “il” ya da “şehir” değil: “valilik” kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır.

⁵⁴⁵ BOA, DH. MKT. 2733.70.2.2. 4 Şubat 1909.

⁵⁴⁶ BOA, DH. MKT. 2733.70.3.1. 6 Şubat 1909.

⁵⁴⁷ BOA, DH. MKT. 2733.70.3.1. Aynı tarihli belgenin sureti.

Evrakına müracaat ile 25 Kanun-ı sani 1324 R. / 7 Şubat 1909 tarihinde Erzurum Vilayeti'nden bilgi talebinde de bulunulmuştur.⁵⁴⁸ Anlaşılan o ki Rus Binbaşı'ya ilişkin asıl tahkikatı yürütecek olan birim Erzurum Vilayeti'ndeki idari birim olacaktır.

Bâb-1 Âli Daire-i Umur-ı Dâhiliye Mektubi Kalemi konuyu detaylandırmak suretiyle Erzurum Vilayeti'ne 26 Kanun-ı sani 1324 R / 8 Şubat 1909 tarih ve 154, 337, 25 sayılı şu şifreyi göndermiştir:

“Rusya Erkan-ı Harbiye Binbaşlarından birinin beraberinde jandarma elbisesini giyinmiş bir Kürt ve bir Ermeni bulunduğu halde Beyazıt tarafından gelip İdare-i Meşruta'nın kabul edilmemesi kapsamında Hasenanlı ve Hayderanlı aşiretleri içinde dolaşarak Pasinler ilçesinin Karakoç köyünden Reşit Efendi'nin evinde kaldıktan sonra Van'ın Abağa tarafına gittikleri ve Hınıs'ın Keymalan / Kimalat köyü Ermenileri o taraf Kürtlerinin baskıları üzerine Kars hükümetine müracaat ederek şikâyet etmeleri üzerine rütbesi anlaşılamayan bir subay ile birkaç arkadaşının bir ay önce inceleme amacıyla adı geçen Reşit Efendi'nin evine gelip gittikleri dahi Ahlat Kaymakamlığı ile Muş Mutasarrıflığı'nın bildirmesine atfen Bitlis Vilayeti'nden bildiriliyor.

Bu hususta vilayetten herhangi bir bilgi olmadığından durumun acilen araştırılarak neticenin açık bir şekilde bildirilmesi rica olunur.”⁵⁴⁹

Bâb-1 Âli Daire-i Umur-ı Dâhiliyesi'nin konu üzerinde çalıştığı, “Rus Binbaşı'nın yanında jandarma elbisesi giymiş bir Kürt ve bir Ermeni'nin bulunduğu, meşrutiyet yönetimi aleyhinde propaganda yaptıkları, Hasenanlı ve Hayderanlı aşiretlerini bu yönde etkilemeye çalıştıkları” gibi detay bilgilere de ulaşıldığı görülmektedir.

Durum acil koduyla Erzurum Vilayeti'ne intikal ettirilerek tahkikatın Erzurum Vilayetince neticelendirmesi istenilmekte, Erzurum Vilayetinin konuya ilişkin ilk cevabı 28 Kanun-ı sani 1324 R. / 10 Şubat 1909 tarihinde Erzurum Valisi Tahir'in imzasıyla Dâhiliye Nezareti'ne şu şekilde bildirilmektedir:

“26 Kanun-ı sani 1324 R. / 8 Şubat 1909. O hususta bu ana kadar hiçbir taraftan herhangi bir haber ve bilgilendirme yoktur. Gerekenlerden açıklama istendiği gibi Pasinler'in Karakoç köyüne buradan özel memur

⁵⁴⁸ BOA, DH. MKT. 2733.70.3.2. 7 Şubat 1909.

⁵⁴⁹ BOA, DH. MKT. 2733.70.4.1. 8 Şubat 1909. Aynı belgenin BOA, DH. MKT. 2733.70.4.2. arşiv kodlu sayfası boştur.

gönderildiğinde alınacak bilgiler arz olunur. 28 Kanun-ı sani 1324 R. / 10 Şubat 1909”⁵⁵⁰

Resmî yazıda ayrıca araştırma devam edeceğinden bu kısa cevabın dosyasında hıfz edilmesi istenilmiştir.⁵⁵¹ Sonrasında Erzurum Vilayeti konuyu daha etraflı bir şekilde ele alarak söz konusu bölgede propaganda faaliyeti icra ettiği duyumu alınan Rus Binbaşı ve temas kurduğu kişilere ilişkin çalışmasını yapmış ve Erzurum Valisi Tahir imzası ile Dâhiliye Nezareti’ne 8 Şubat 1324 R. / 21 Şubat 1909 tarihli şu lahika (ek yazı) gönderilmiştir:

“28 Kanun-ı sani 1324 R. / 10 Şubat 1909. Pasinler’in Karakoç köyüne gelen memurlar anılan köyde Reşit Efendi adında kimse olmadığı gibi öyle aslı bilinmeyen kişilerin oraya gelmediklerini ve oradan Hınıs’ın Keymalan / Kimalat köyüne giden söz konusu köy ahalisinin tamamının da Müslüman olup içlerinden Ermeni bulunmadığını aktarmışlardır. Ayrıca Reşit Efendi adında Hesenanlı reislerinden bir kişi var ise de onun da Malazgirt ilçesinin Kapnençi köyünde ikamet ettiği Hınıs’tan yazılan telgraflardan anlaşılmıştır.”⁵⁵²

Sahadan konuya ilişkin araştırma sonuçları gelince bu lahika yazılmış 9 Şubat 1324 R. / 22 Şubat 1909 tarihinde ek yazının dosyasına konulması istenilmiştir.⁵⁵³

Yukarıdaki telgraf ve resmî yazı trafiği incelendiğinde Türk istihbaratının bölgede propaganda çalışmaları yaptığı duyumu alınan Rus Binbaşı ve ekibine dair, Van Vilayeti’nden Vali Ferit imzasıyla Bâb-ı Âli Daire-i Umur-ı Dâhiliye Mektubi Kalemi’ne intikal eden şifre telgraftaki “bu kişilerin Van’ın İran sınırı olan Abağa tarafından geçtikleri” bilgisi haricinde bahis konusu duyumu doğrulayıcı herhangi bir kanıt ulaşamadığı görülmektedir. Ancak Türk istihbaratınca kimliği, ya da yanında bulunan ve bir Kürt ve bir Ermeni’den oluştuğu duyumu alınan ekibi net bir şekilde tespit edilemeyen Rus Binbaşı’nın *kışkırtıcı propaganda* amacıyla bölgede mobil faaliyet gösterdiği, Rus askerî istihbaratı mensubu olduğu kuvvetle muhtemeldir.

Bölgede meşrutiyet aleyhine propaganda yapıldığı duyumunu alan Türk istihbaratının konuya ilişkin hızlı ve etraflı bir tahkikat yürütmüş olması Türk istihbaratının propagandayı engelleme faaliyetlerindeki hassasiyetini gösterirken;

⁵⁵⁰ BOA, DH. MKT. 2733.70.1.3. 10 Şubat 1909.

⁵⁵¹ BOA, DH. MKT. 2733.70.1.4. Aynı tarihli belgeye düşülen not.

⁵⁵² BOA, DH. MKT. 2733.70.1.1. 21 Şubat 1909.

⁵⁵³ BOA, DH. MKT. 2733.70.1.2. 22 Şubat 1909.

Rus Binbaşı'nın Van-İran sınırındaki geçişi haricinde iz bırakmamış olması da Rus istihbaratının bölge tecrübesi olan mensuplarıyla bölgede faaliyet yürütüyor olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Ayrıca yukarıdaki belge silsilesi, Türk istihbarat çarkının dış güçlerin propaganda çalışmalarını engellemeye yönelik işleyişinde valiliklere haber ve bilgi aktaran memurların, valiliklerin, valilikler arası resmî yazışmaların ne kadar işlevsel olabildiğini göstermesi açısından da önemlidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilerin ve Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı coğrafyalar dış güçler tarafından kışkırtıcı propaganda faaliyetlerinin icra edilebileceği uygun sahalar olarak görülürken doğal olarak Türk istihbaratı da bu propaganda faaliyetlerini tespit ve engellemeye yönelik faaliyetlerini bu hassas bölgelerde yoğunlaştırmaktadır.

Daire-i Sadaret (Başvekillik) Tahrirat Kalemî'nin Dâhiliye Nezareti'ne yazdığı 5 Muharrem 1330 H. / 12 Kanun-ı evvel 1327 R. / 25 Aralık 1911 tarih ve 2469 sayılı tezkerede de (pusula / resmî yazı) Ermenilerin yaşadığı bölgelerde kaos yaratmak amacıyla Rusya'dan provokatörlerin gönderildiğinden bahisle şu istihbarat bildirilmektedir:

“Ermenilerin ikamet ettiği vilayetlerde bir karışıklık çıkarmak üzere Rusya'dan bazı provokatörlerin gönderildiği hususunda istihbarat Hariciye Nezareti'nden bugün anılan nezarete yapılan bilgilendirmeden anlaşılmıştır. Provokatörlerin fonksiyonsuz kalması ve sükunet ve asayişe hâle gelmeme nedenlerinin elde edilmesi ve gerek Ermenilerin gerek diğer sınıflardan olan ahalinin gerçek menfaatleri vatandaşlık bağlarının sağlamlaştırmakla dış kışkırtmaların ret ve iptal edilmesine, gerekenlerin ikna edilmesi ve kışkırtma çıkartmak için gelenlerin kimliklerinin tahkik ve hareketleri ile sürmekte olan tahkikatlara dair buraya açık bilgi verilmesi hususlarının dahi doğu illeri valilerine bildirilmesi hususunda.”⁵⁵⁴

Türk istihbaratının kontrespiyonaj çalışmalarıyla elde edildiği anlaşılan, Rus *provokatör* ajanların Türkiye'ye gönderildiği haber ya da bilgisi Hariciye Nezareti'ne ulaştırıldıktan sonra oluşturulan istihbarat Sadaret'e intikal etmiş, Sadaret de söz konusu istihbarata ilişkin olarak Dâhiliye Nezareti'nin ilgili birimlerine, özellikle de doğu illerinin valilerine iletmek üzere, yapılması gereken karşı propaganda hamlelerinin temel esaslarını bildirmiştir.

⁵⁵⁴ BOA, BEO, 3982. 298643.1.1.1. 25 Aralık 1911. Belge için bkz. EK-13.

Sadaret'in, öncelikli olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu illerinde yabancı istihbarat servislerinin *provokatör ajan*larının çalışmalarına engel olunmasını istemesi ve bunun yolunun da bölgede yaşayan vatandaşların vatandaşlık bağlarının sağlamlaştırılmasından geçtiğini bildirmesi aynı zamanda, çözülme sürecine girmiş olan imparatorlukta propagandaya karşı koyma çalışmalarının nasıl bir anlayışa dayanması gerektiğini de göstermektedir: Propagandaya karşı koymaya yönelik istihbarat çalışmalarının bir numaralı hedefi vatandaşların vatandaşlık bağlarının sağlamlaştırılmasıdır. İkinci konu, vatandaşlık bağı zayıflamış ya da bu bağı yitirmiş olan kişilere karşı ne şekilde yaklaşılması gerektiğidir. Bu noktada da, propagandaya maruz kalmış Osmanlı İmparatorluğu vatandaşlarının ikna metodu kullanılarak kazanılması amaçlanmaktadır. Propagandaya karşı koyma çalışmalarında Sadaret'in yapılmasını istediği üçüncü çalışma da doğal olarak *provokatör ajanlar* hakkında tahkikat yapılması ve bu kişilerin kimlik tespitinin sağlanmasıdır.

Sadaret'in, karşı propaganda ve kontrespiyonaj faaliyetlerine ve bu alandaki tahkikatlara ilişkin açık bilgi verilmesi talebinde bulunması, tahkikatların gidişatından haberdar olmak istemesi de Türk istihbarat çarkının işleyişinde merkezî güç ile koordinasyona ne kadar önem verildiğini göstermektedir. Teşkilat-ı Mahsusa henüz kurulmamıştır, ortada kurumsal bir istihbarat teşkilatı yoktur ancak Türk istihbarat geleneğinin gereği olarak istihbaratın toplandığı merkezî bir gücün var olması gerekmektedir ve bu merkezî gücün de Sadaret olduğu anlaşılmaktadır. Kurumsal bir istihbarat teşkilatının olmadığı ortamda Türk istihbaratının oluşturduğu *temel üçgen* Sadaret-Hariciye-Dâhiliye üçgenidir. Bu örnekte ve daha önceki örneklerde de görüldüğü, sonraki örneklerde de görüleceği gibi elçilikler, konsolosluklar gibi dış temsilcilikler, bu temsilciliklerle birlikte ordu hudut birlikleri, valilikler ve mutasarrıflıklar da Sadaret-Hariciye-Dâhiliye *temel üçgenine* yardımcı unsurlar olarak dikkat çekmektedir.

Rusya'dan gönderilen provokatörlere ilişkin olarak Bâb-ı Âli Daire-i Hariciyesi Kalem-i Mahsus'u da Dâhiliye Nezaretini 5 Muharrem 1330 H. / 13 Kanun-ı evvel 1327 R. / 26 Aralık 1911 tarih, 298643 umumi, 2469 hususi, 20/7 siyasi sayı ve "gizli" ibareli yazısıyla bilgilendirdiğini Sadaret'e bildirmiştir:

“Ermenilerin yaşadığı / ikamet ettiği vilayetlerimizde bir karışıklık çıkarmak üzere Rusya’dan bazı provokatörlerin gönderildiği Tiflis Başkonsolosluğu’ndan bildirilmiş olmakla gerekli önlemlerin alınması hususunda durumun Dâhiliye Nezareti’ne bildirildiği arz olunur.

O hususta emir ve ferman yetki elinde bulunana attır.

5 Muharrem 1330 H. / 13 Kanun-ı evvel 1327 R. / 26 Aralık 1911.”⁵⁵⁵

Hariciye Nâzırı adına müsteşar imzasıyla Sadaret’e gönderilen ve Hariciye Nezareti’nin de Dâhiliye Nezareti’ni bilgilendirdiğini açıklayan resmî yazıda Rusya’dan gönderilen provokatör ajanlara dair bilginin kaynağının Tiflis Başkonsolosluğu olduğu anlaşılmaktadır.

Rus provokatör ajanlara ilişkin yukarıda analizi yapılmış olan, Daire-i Sadaret (Başvekillik) Tahrirat Kalemi’nin Dâhiliye Nezareti’ne yazdığı 5 Muharrem 1330 H. / 12 Kanun-ı evvel 1327 R. / 25 Aralık 1911 tarih ve 2469 sayılı tezkere ile Bâb-ı Âli Daire-i Hariciyesi Kalem-i Mahsus’u da Dâhiliye Nezareti’ni 5 Muharrem 1330 H. / 13 Kanun-ı evvel 1327 R. / 26 Aralık 1911 tarih, 298643 umumi, 2469 hususi, 20/7 siyasi sayı ve “gizli” ibareli yazısı karşılaştırıldığında da Sadaret’in Dâhiliye Nezareti’ne gönderdiği yazının karşı propaganda çalışmaları hususunda yapılması gerekenleri de ortaya koyuyor olması açısından ikinci resmî yazıya oranla çok daha detaylı ve ehemmiyetli olduğu, ayrıca uygulamaya konulması gereken karşı propaganda metotlarına dair direkt emirlerin de istihbarat piramidinin tepesinde olan Sadaret tarafından verildiği görülmektedir. Sadaret’in Rus provokatörlere ilişkin tahkikatların gidişatıyla ilgili bilgilendirilecek olması Türklerin istihbarat çarkının sağlıklı bir işleyişi olduğunu, oturmuş bir istihbarat sistemi olduğu doğrultusunda hareket ettiklerini göstermektedir.

Türk istihbaratı İttihat ve Terakki döneminde *diplomatik kisve* altında konsolosluklar ya da elçilikler bünyesinde faaliyet gösteren, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşayan Türk olmayan gruplar üzerinde propaganda faaliyetleri yürütme ve bu grupları İmparatorluk aleyhine kışkırtma potansiyeli olan yabancı konsolosluk ve elçilik çalışanlarına karşı da tedbirler almaya devam etmiştir. Türk istihbaratının bu bağlamda üzerinde çalışma yaptığı isimlerden biri, Rusya tarafından

⁵⁵⁵ BOA, BEO, 3982. 298643.2.1. 26 Aralık 1911. Belge bkz. EK-14.

İstanbul Konsolosluğu'nda görevlendirileceği haberi alınan bir Rus resmî görevli, Pahitonof'tur.

Pahitonof'a ilişkin olarak Şerif Paşa'nın yazdığı, Beyoğlu Mutasarrıflığı tarafından 3 Ağustos 1328 R. / 16 Ağustos 1912 tarih ve "gizli" ibareli olarak Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen ve Nezaret müsteşarı tarafından 8 Ağustos 1328 R / 21 Ağustos 1912 tarihinde Nezaret makamına arz olunduğu anlaşılan yazı şu şekildedir:

"Benim dönemimde aylık tahsisatlar karşılığında görevlendirilmeye başlanılan ve gerek sayıları gerek isimleri tamamıyla bilgim dâhilinde olmamakla birlikte emir buyrulduğu takdirde o hususta bazı açıklamalar arz edilebilecek istihbarat vasıtalarından biri tarafından haber verildiğine göre son olarak Rusya Devleti tarafından İstanbul Haberal... Konsolosluğuna tayini yapılmak üzere olan 'Pahitonof' adındaki kişi Tahran'da aynı ünvanla uzun bir süre görev yapıp ahlâken son derece müfsit ve münafık bir kişi olduğundan ve bu defa İran'ın başına gelen felaketlerin de başlıca müsebbibi ve tezgâhlayıcı olduğundan bu adamın buralara memur olarak atanması devlet menfaati bakımından son derece zararlıdır.

Gereği düşünülerek ve Petersburg Büyükelçimiz aracılığı ile gereken girişimlerde bulunulması mütalaası ile gerçekleşen istihbaratın acilen Nezaret'e gizli ibareli olarak arz edilmesi.

Emir ve ferman yetki elinde bulunana aittir."⁵⁵⁶

Türk istihbarat elemanlarının temin ettikleri bilgileri aktardıkları resmî görevli olan Şerif Paşa'nın önemli bir istihbarat ağını kontrol ettiği anlaşılmaktadır. Bu ağda görev alan istihbarat elemanları Şerif Paşa döneminde görevlendirilmeye başlanmış ve kendilerine maaş da bağlanmıştı ancak Şerif Paşa, muhtemelen kendi görev süresi başlamadan önce de bu ağda görev alan elemanlar olması sebebiyle ağdaki elemanların hepsinin tam bilgilerine vâkıf olmadığından arizada "gerek sayıları gerek isimleri tamamıyla bilgim dâhilinde olmamakla birlikte" ifadesini kullanmakta, yine de bilgiyi temin eden istihbarat elemanı hakkında üst makamlarca bilgi istenildiği takdirde konuya ilişkin bazı açıklamalar yapabileceğini söylemektedir.

Yukarıdaki bilgileri sağlayan ağın Türk istihbaratının ya *Rusya masasına* ya da *İran masasına* bilgi temin etmekle görevli bir ağ olduğu akla gelen ilk ihtimal olsa

⁵⁵⁶ BOA, MKT. MHM. 741.20.3.1. 16 Ağustos 1912.

da, resmî yazıda Petersburg Büyükelçiliği ile temas sağlanmasının mütalaa edildiği bilgisinin yer alması Türk istihbaratının *Rusya masasının* konu üzerinde çalıştığını düşündürmektedir. Tek bir *masanın* birden fazla ülkeye bakma ihtimali de vardır ancak köklü bir geleneğe sahip olan ve bu köklü istihbarat geleneğinin sistemsel özelliklerini taşıyan Türk istihbarat yapılanmasında Rusya ve İran gibi iki büyük ülkeyle tek bir *masanın* ilgilenmesi çok da mantıklı görünmemektedir. Bununla birlikte Rusya ve İran'ın da köklü devlet geleneklerine sahip güçlü devletler olmaları ve aynı zamanda Türklerle de komşu olmaları, kuvvetle muhtemeldir ki Türk istihbaratının en kabiliyetli mensuplarını ve elemanlarını Rusya ve İran *masalarında* görevlendirmesini gerekli kılmıştır.

Türk istihbaratının Rusya'nın İstanbul Konsolosluğu'nda görevlendirilecek çalışanını önceden haber alabiliyor olması önemlidir. Bunun da ötesinde Rusya tarafından İstanbul'a ataması yapılacak olan Pahitonof ile ilgili olarak Pahitonof'un Rusya'nın Tahran Konsolosluğu'nda görev yaptığı süreçte “ahlâken son derece müfsit ve münafık bir kişi” olduğu, “İran'ın başına gelen felaketlerin de başlıca müsebbibi ve tezgâhlayıcı” olduğu gibi bilgilerin de Türk istihbaratınca biliniyor olması Türklerin Rusya ve İran üzerinde yoğun mesai harcadığını kanıtlamaktadır. Böyle önemli ve başarılı diplomatik istihbarat çalışmalarının yapılması Türk istihbaratının Rusya ve İran *masalarında* kabiliyetli mensup ve elemanlarının görevlendiriliyor olması tezini kuvvetlendirmektedir. Pahitonof konusunda da bahsi geçen “mütalaa”nın Türk istihbaratının Rusya ve İran *masalarının* ortak etüdü ile gerçekleştiği düşünülebilir.

Resmî yazıda geçen “bu adamın buralara memur olarak atanması devlet menfaati bakımından son derece zararlıdır” ifadesi ve Pahitonof'un Tahran'daki karışıklıklardan sorumlu tutuluyor olması Pahitonof'un *diplomatik kisve* altında, görev yaptığı ülkelerde kışkırtıcı ve yıkıcı propaganda çalışmaları yapmak ya da bu tip çalışmaları sevk ve idare etmekle görevli bir istihbaratçı olduğunu düşündürmektedir. Gelen bilgilerin kıymetlendirilip istihbarat haline getirilmesini müteakip Pahitonof konusunun acilen Nezaret'e bildirilmesinin, ayrıca Petersburg Büyükelçiliği'nin de girişimlerde bulunmasının istenmesi, Türk istihbaratının Rusya'nın İstanbul Konsolosluğu'na yapacağı Pahitonof görevlendirmesini

engellemeyi amaçladığını, bu durumu önemli ve acil olarak çözülmesi gereken bir risk unsuru olarak gördüğünü göstermektedir.

Pahitonof konusu birkaç gün içerisinde Daire-i Sadâret Tahrîrât Kalemî 1. Şubesi'nin 11 Ramazan 1330 H. / 11 Ağustos 1328 R. / 24 Ağustos 1912 tarihli yazısıyla Hariciye Nezareti'nin özel kalemine gizli ibaresiyle;

“Son olarak Rusya Devletince İstanbul Haberal? Konsolosluğu'na tayini yapılmak üzere olan “Pahitonof” adındaki kişinin aynı ünvanla uzun süre Tahran'da bulunduğu ahlâk olarak son derece müfsit ve münafık biri olduğu, bu kez de İran'ın başına gelen felaketlerin müsebbibi olduğu, İstanbul'a atanması devlet menfaati noktasından son derece zararlı olacağı haber verildiğinden gereğinin yapılması hususunda. Müsteşar Hazretlerinin emri ile.”⁵⁵⁷

ifadeleri kullanılarak ve özetlenerek intikal etmiştir.

Konu Hariciye Nezareti'ne intikal ettikten sonra Nezaret'te Pahitonof üzerinde ciddi bir çalışma yürütüldüğü anlaşılmaktadır zira konuya ilişkin olarak Hariciye Nezareti Umur-ı Siyasiye Müdüriyet-i Umumiyesi'nden (Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşler Genel Müdürlüğü) Huzur-ı Sami-i Sadaretpenahi'ye (Başbakanlık) 2 Teşrin-i evvel 1328 R. / 15 Ekim 1912 tarih, 1030-23206 sayılı ve üzerinde gizli ibaresi bulunan şu yazı gönderilmiştir:

“Rusya Hükümetince İstanbul Haberal... Konsolosluğu'na tayini yapılmak üzere olan ‘Pahitonof’un memurluğunun icrası ne tür nedenlerden dolayı Osmanlı Hükümetince iyi karşılanmayacağına dair Petersburg Elçiliği'ne gerekli tavsiyeler verilmiş idi. Bu hususta, nezdinde dostane bir şekilde tebligatlar yerine getirilen Rusya Dışişleri Bakanı'nın adı geçen Pahi'nin anılan memurluğa atanacağına dair Rusya Dışişleri Bakanlığınca henüz bir karar alınmadığını ifade ettiği ve adı geçen hakkında önceden bir kusur olsa bile adı geçen Bakan'ın yapılan ifadesi üzerine memur olarak İstanbul'a gönderilmesinden vazgeçileceği açık olduğu kez de Elçi Turhan Paşa hazretlerinden alınan cevabi yazıda bildirilmektedir. Emir ve ferman yetki elinde bulunana aittir. İmza: Dışişleri Bakanı a. Müsteşar.”⁵⁵⁸

Anlaşılan o ki yukarıda bahsi geçen resmî yazıların gereği yapılmış ve Pahitonof meselesi Osmanlı İmparatorluğu'nun Petersburg Elçiliği tarafından araştırılarak sonrasında Rus Dışişleri ile temas sağlanmış, Pahitonof'un Rusya'nın İstanbul Konsolosluğu'na atanacağına dair istihbarat alındığı Rus tarafına aktarılmış,

⁵⁵⁷ BOA, MKT. MHM. 741.20.1.1. 24 Ağustos 1912.

⁵⁵⁸ BOA, MKT. MHM. 741.20.2.1. 15 Ekim 1912.

atama gerçekte olduğu takdirde Osmanlı İmparatorluğu'nun böyle bir atamadan rahatsızlık duyacağı da bildirilmiştir. Rus Dışişleri Bakanı'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun Petersburg Elçisi Turhan Paşa'ya yaptığı, Pahitonof'un ilgili göreve atanmasına dair bir karar alınmamış olduğu ve öyle bir karar alınmış bile olsa Osmanlı İmparatorluğu'nun Pahitonof hakkındaki olumsuz görüşlerinden dolayı bundan vazgeçileceği yönlü açıklaması Türk istihbaratının Pahitonof'un atanmasını engellemeyi amaçlayan çalışmalarının sonuç verdiğini göstermektedir.

Pahitonof meselesi Türk istihbaratının diplomatik istihbarat sahasında etkili ve sonuç alıcı çalışmalar yaptığının önemli bir örneğini teşkil etmekte, bununla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nun Hariciye yetkililerinin ve dış temsilciliklerinin de Türk istihbaratıyla koordineli gerçekleştirdikleri diplomasi çalışmalarında başarılı oldukları sonucu ortaya çıkmaktadır. Tüm çalışma ve temaslar sonucunda, Tahran'daki toplumsal karışıklıklardan sorumlu tutulan Pahitonof'un oradaki başarılı kışkırtıcı propaganda çalışmalarından sonra, Ruslar tarafından bu sefer İstanbul'da muhtemelen benzer bir görevle yetkilendirilmek istenmesinin önüne geçilmiştir.

Türklerin o yıllardaki istihbarat akışı, ki yukarıdaki belgeler 1912 tarihlidir, nezaretler, büyükelçilikler, mutasarrıflıklar (sancaklar) arası koordinasyonla sağlanmaktadır. Bu tip bir sistematik, Türk istihbaratının o tarihlerde henüz kurumsal bir istihbarat teşkilatına sahip olmamasıyla da ilintilidir ancak şu da bir gerçektir ki bakanlık, büyükelçilik, konsolosluk gibi devlet kurumları, devletin kurumsal bir istihbarat teşkilatı var olsun ya da olmasın, her zaman her ülkede istihbarata ilişkin sistematığın içinde yer alabilme ihtimalleri yüksek kurumlardır.

Türk istihbaratının o dönemki işleyişinde ayrıca kurumlararası koordinasyonun da sağlanmış olduğu, bu koordinasyonun Pahitonof olayında görüldüğü gibi önemli istihbarat ve güvenlik zafiyetlerinin oluşmasının da önüne geçilmesini sağladığı söylenilebilir. Türk istihbaratının Pahitonof'un atanmasına ilişkin haberi almasıyla başlayan ve atamayı engellemeyi amaçlayan operasyonu aynı zamanda bir *diplomatik istihbarat operasyonudur*. Böyle bir diplomatik istihbarat operasyonu Rusların İstanbul'daki muhtemel kışkırtıcı propaganda çalışmalarının engellenmiş olması da bir yönüyle istihbarat faaliyetlerindeki iç içeliğe örnek teşkil etmektedir. Espiyonaj çalışmalarıyla Pahitonof atanmasına dair haber ve duyum

alınmış, diplomatik istihbarat operasyonu ile atama engellenmiş ve muhtemel propagandaya da engel olunmuştur.

Gerek propaganda çalışmaları gerekse de yapılan propagandayı engellemeye yönelik çalışmalarında hassasiyet gösteren Türk istihbaratı özellikle 1908 Devrimi sonrasında İttihat ve Terakki dönemi ile birlikte propaganda sahasında II. Abdülhamid dönemi ile kıyaslandığında çok daha aktif bir rol oynamaya başlamıştır. II. Abdülhamid'in Panislamist propaganda çabalarının somut getirileri olmaması ve İttihatçıların da bunun farkında olmaları, Türk istihbaratının propaganda çalışmalarının Panislamist çizgiden Pantürkist çizgiye kaymasına sebep olmuştur.

3. Orta Asya'daki Propaganda Girişimleri

İttihat ve Terakki döneminde Teşkilat-ı Mahsusa ile kurumsal bir istihbarat organizasyonu içerisinde istihbarat faaliyetlerinin yürütülmeye başlanması doğal olarak propaganda faaliyetlerinin de daha düzenli ve kurumsal anlayışa uygun bir şekilde sürdürülmesini olanaklı kılmıştır. Bununla birlikte Teşkilat-ı Mahsusa'nın Harbiye Nezareti'ne bağlı bir istihbarat teşkilatı olması nedeniyle propaganda faaliyetleri, Türk istihbaratında ordu-istihbarat teşkilatı ilişkilerini somutlaştırıcı bir boyut da arz etmektedir.

Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluşundan itibaren Türk istihbaratının pek çok faaliyeti ordu-istihbarat teşkilatı ilişkilerini somutlaştıran nitelikte olacaktır zira Harbiye Nezareti'ne bağlı bir istihbarat teşkilatı olan Teşkilat-ı Mahsusa'dan sonra kurulan Türk istihbarat teşkilleri de Türk Milli Bağımsızlık Savaşı sürecinde kurulup, mücadelelerini ve gelişimlerini de savaş şartlarında ya Türk ordusunun bir kolu olarak ya da Türk ordusuyla koordineli çalışmalar yapan teşkilleri olarak sürdürüleceklerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nda İttihat ve Terakki'nin yönetiminde olduğu dönemde ayrıca İttihat ve Terakki Partisi de istihbarat teşkilatı üzerindeki etkisiyle bir yönüyle parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin varlığını kanıtlamaktadır.

İttihat ve Terakki dönemindeki Pantürkist propaganda çalışmaları I. Dünya Savaşı'nın başlamasından itibaren yoğunluk kazanacak olsa da İttihatçıların Orta Asya'daki Türklere yönelik ilgisi daha önceki yıllara dayanmaktadır. İttihat ve Terakki'nin Orta Asya'daki Türk ve Müslüman ülkelere yönelik ilk girişimleri

Cemiyet'e kaynak sağlamak amacıyla, 1898 yılında olmuş ve Buhara'da İttihat ve Terakki'nin bir şubesi oluşturulmuştur. Bu şubedeki temsilci, Şakir Muhammedov, Türkistan şehirlerinde, Orenburg'da ve Sibirya'da komite için para toplamış, daha sonra Türkistan'da yardım toplama işini Haris Feyzullah'a devretmiştir. Cenevre'deki komite için Türkistan'da ciddi miktarlarda yardım toplayan Haris Feyzullah, aynı zamanda, Genç Türklerin yayın organlarında kullanılmak üzere Türkistan hakkında haberler göndermiştir. II. Meşrutiyet sonrasında iktidara ortak olma şansını yakalayan İttihat ve Terakki Partisi propaganda çalışmalarını yaygınlaştırarak devam ettirmiştir. İttihat ve Terakki'nin merkezî yönetimde etkili olmaya başladığı dönemlerde Rusya'daki bütün diplomatik misyonlar istihbarat yapmakla görevlendirilmişler ve özellikle Rusya Türkleri arasında propaganda yapmak amacıyla tüccar kisvesi altında çok sayıda Osmanlı ajanı gönderilmiştir. Ayrıca, Rusya'nın Orta Asya'daki uyduları olan Buhara ve Hive hanlıklarında Rusya karşıtı çalışmalar yapmak üzere Petersburg ve Azerbaycan üzerinden sınırlı sayıda Osmanlı vatandaşının gönderildiği de bilinmektedir.⁵⁵⁹

I. Dünya Savaşı'nın başladığı dönemde İttihat ve Terakki yöneticileri, Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu bölgelerine ve Kafkasya, Türkistan, Afganistan, Hindistan gibi Müslüman bölgelere yönelik çalışmaları kurumsallaştırmak gerektiğine karar vermişlerdir. 1911 Trablusgarp Savaşı'ndan bu yana Teşkilat-ı Mahsusa adı altında, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bağlı olarak çalışan gizli bir yapı mevcuttur. Balkan Savaşları sırasında da aktif bir çalışma sergileyen bu teşkilat, gönüllülük esasına göre faaliyet göstermektedir ve düzenli bir yönetim yapısına sahip değildir. Osmanlı İmparatorluğu'nda seferberliğin ilan edildiği günün akşamı (2 Ağustos 1914), Enver Paşa'nın Ortaköy'deki evinde yapılan İttihatçı liderler toplantısında, Teşkilat-ı Mahsusa'nın Harbiye Nazırlığı'na bağlı resmi bir teşkilat haline dönüştürülmesine karar verilmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesi durumunda bu kuruluşun ne gibi görevler yürüteceği konusu karara bağlanmıştır. Buna göre Teşkilat-ı Mahsusa'nın temel görevi, Osmanlı yönetimindeki bölgelerde devlete karşı yürütülen ayrılıkçı faaliyetleri engellemek ve Osmanlı ordusunu destekleyici çeteler oluşturmaktır. Osmanlı sınırları dışındaki

---

⁵⁵⁹ A. Ahat Andican, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya**, Doğan Kitap, İstanbul, Kasım 2009, s. 312-313.

hedefleri ise, Müslüman-Türk bölgelerde Osmanlı İmparatorluğu yararına bir dayanışma sağlamak için propaganda faaliyetleri yürütmek ve bu bölgeleri kontrol altında tutan yabancı devletlere karşı faaliyet gösterecek yapılar oluşturmaktır.⁵⁶⁰

İttihat ve Terakki I. Dünya Savaşı'nda seferberliğin ilan edilmesinden sonra Teşkilat-ı Mahsusa mensuplarını çeşitli bölgelerde propaganda yapmaları için görevlendirmiştir. Erzurum'da Bahaddin Şakir, Van'da Ömer Naci, Kafkasya ve İran Müslümanlarına vaatlerde bulunan propaganda mektupları yayınlamışlardır. Bu mektupların amacı halifelik ve Türklük çatısı altında Ruslara karşı birleşmeyi sağlamak olmuştur.⁵⁶¹ Kafkasya'ya yönelik çalışmaların hedefi, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesi durumunda Kafkasya'daki toplulukların Ruslara karşı ayaklandırılması ve Kafkas milletleri arasında bir dayanışma gerçekleştirilerek Çarlık Rusyası'nın bölgedeki varlığının zayıflatılmasıdır. Böylece Osmanlı ordusu da desteklenmiş olacaktır. Ayrıca Kafkasya, Hazar ötesi bölgelere, yani Türkistan'a yönelik çalışmalar için bir sıçrama tahtası olarak kullanılacaktır.⁵⁶²

Propaganda çalışmalarının gidişatını doğrudan etkileyen gelişmelerden biri Osmanlı İmparatorluğu'nun 1914 yılının Kasım ayında Cihad-ı Ekber ilan etmesi olmuştur. İmparatorlukta, Cihad-ı Ekber ilanı ile I. Dünya Savaşı'nın kaderinin değişeceğine inanılmaktadır. Ceride-i İlmiye'de yayınlanan "Cihad-ı Ekber Fetava-yı Şerifesi" beş hükümden oluşmaktadır. İlk hükümde cihadın bütün Müslüman üzerine farz olduğu belirtilirken ikinci hükümde, İtilaf Devletleri tebaası olan Müslümanların da cihada katılması gerektiği vurgulanmaktadır. Üçüncü hüküm, savaşa girişmeyen Müslümanların dinen cezaya müstahak olacaklarına işaret etmektedir. Dördüncü hüküm ise İtilaf Devletleri orduları içerisinde İslam askerlerine karşı savaşan Müslümanlara ilişkindir. Bu fiili işleyen Müslümanların cehennem azabına müstahak olacakları hükme bağlanmaktadır. Beşinci hükümde, İtilaf Devletleri ordularında yer alan Müslümanların Almanya ve Avusturya aleyhine savaşmalarının hilafetin

---

⁵⁶⁰ Stanford Shaw, Enver Paşa'nın bu özel teşkilatı kurmak istemesinin bir diğer nedeninin, İttihatçı liderler arasındaki nüfuz mücadelesinde elini güçlendirmek ve teşkilat aracılığıyla ordu ve hükümet üzerindeki denetim gücünü artırmak olduğunu söylemektedir. Stanford Shaw, **The Ottoman Empire in World War I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, V. 1., Ankara, 2006, s. 359; Andican, **a.g.e.**, s. 313.

⁵⁶¹ Güneş, **a.g.m.**, s. 126.

⁵⁶² Andican, **a.g.e.**, s. 314.

zararına olacağına, bu fiilin de elim azabı gerektireceğine hükmedilmektedir.⁵⁶³

Ceride-i İlmiye'nin aynı sayısında yayınlanmış olan Cihad-ı Ekber beyannamesinde de Üçlü İtilaf'ın geçen asırda Hindistan, Orta Asya ve Afrika'nın pek çok yerinde İslam kavimlerini hâkimiyet, hükümet ve hürriyetlerinden mahrum ettiklerine vurgu yapılmakta; Kırım, Kazan, Türkistan, Hive, Hindistan, Çin, Afganistan, İran, Afrika ve dünyanın diğer bölgelerinde yaşayan tüm Müslümanların güçleri yettiğince Cihad-ı Ekber'e iştirak etmelerinin dinî bir gereklilik olduğu belirtilmektedir.⁵⁶⁴ Cihad-ı Ekber hükümlerinin propagandaya sağlayacağı gücü de arkasına alan Teşkilat-ı Mahsusa, etki ajanları ve propaganda elemanları yoluyla yerel liderler üzerinde ikna metotlarını kullanarak İran, Doğu Türkistan, Afganistan ve Hindistan'da propaganda faaliyetlerinin icrasına devam etmişlerdir. Bu durum Türk istihbaratının Kafkasya'nın da ötesine geçerek propaganda sahasında İngiltere ve Rusya'nın da etkili olduğu bölgelerde çalışma yapabilecek kabiliyet ve kapasitede olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Teşkilat'ın Doğu ülkelerine yönelik çalışması, Afganistan, İran, Hindistan ve Doğu Türkistan bölgelerini kapsamaktadır. 1907 yılında St. Petersburg'da yapılan bir antlaşmayla İran'ın kuzey bölgeleri Rusya'nın, güney bölgeleri de İngiltere'nin nüfuz sahası olarak kabul edilmiş, ortadaki bölgeler ise tarafsız olarak ilan edilmiştir. Bu antlaşmaya göre, Türkistan'da Rusya'nın, Hindistan'da İngiltere'nin hâkimiyeti onaylanmakta, aradaki Afganistan ise, dış ilişkileri İngiltere'nin kontrolünde olmak koşuluyla tampon bölge olarak ilan edilmektedir. Kendisinin katılmadığı bir antlaşmayla nüfuz bölgelerine ayrılan İran'da Rusya'ya ve İngiltere'ye; uluslararası ilişki kurması engellenen Afganistan'da ise İngiltere'ye karşı büyük bir tepki oluşmuş durumdadır. Osmanlı ve Alman yöneticileri, İran Şahı'nın İngiltere ve Rusya'ya düşman olduğunu, dolayısıyla şahı kendi yanlarına çekebileceklerini düşünmektedir. Afganistan ise İngiltere'yle çatışma halindedir. Emir'in ikna edilmesi durumunda Afgan Müslümanlarının, İngilizlere ve Ruslara karşı harekete geçirilebileceği de düşünülmektedir. Enver Paşa'nın Kâbil'deki ajanları Afgan Emiri Habibullah'ın cihada katılmak konusunda istekli olduğunu bildirmişlerdir. Bütün bu

⁵⁶³ Vahdet Keleşyılmaz, **Teşkilatı Mahsûsa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918)**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s. 36-37.

⁵⁶⁴ a.g.e., s. 37.

gelişmelerden de anlaşılacağı üzere Teşkilat-ı Mahsusa'nın Afganistan ve Hindistan'a yönelik çalışmaları, daha henüz resmî bir organizasyon haline dönüşmemiş olduğu dönemde, Birinci Dünya Savaşı öncesinde başlatılmış durumdadır.⁵⁶⁵

Hindistan, Osmanlı İmparatorluğu sınırlarının uzağında bulunmaktadır ve arada aşılması zor bir İran engeli de bulunduğundan Osmanlı İmparatorluğu'nun Panislamist propaganda faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi büyük zorluklarla sağlanmıştır.⁵⁶⁶ Teşkilat-ı Mahsusa'nın önemli isimlerinden Kuşçubaşı Eşref'in kardeşi Hacı Selim Sami Bey ve Yüzbaşı Mustafa Sadık Bey de Hindistan'a gönderilenlerdendir. Hindistan'da bir hafta kadar kalan bu ikilinin oradan nereye gittikleri ve ne gibi faaliyetlerde buldukları bilinmemektedir fakat o dönemde Hint-İngiliz otoritelerince Panislamizmin en önemli temsilcilerinden birisi olarak tanımlanan Bombay Şehbenderinin Halil Bey'le birlikte, Afganistan'a yönelik bir çalışma yürüttükleri tahmin edilmektedir. Daha sonraki dönemde Afganistan'da Osmanlı yönetimine bilgi aktaran ve Afgan emiriyle ilgili raporlar gönderen bir grubun var olduğu da bilinmektedir. Teşkilat-ı Mahsusa'nın Afganistan'a yönelik daha kapsamlı girişimi I. Dünya Savaşı'nın çıkışından bir ay kadar önce başlatılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesi halinde Hint-Afgan sınırındaki kabilelerin İngiliz yönetimine karşı ayaklanmasını sağlamak, daha sonra da Afganistan'a geçerek Afgan emirinin Osmanlı halifesini destekleyecek şekilde savaşa katılmasını sağlayıcı propaganda ve ön hazırlıklar yapmak görevleriyle, Hacı Selim Sami'nin başkanlığında beş kişilik bir grup oluşturulmuştur. Grup üyeleri Kuşçuzade Selim Sami Bey, Hüseyin Emrullah (Barkan) Bey, Adil Hikmet Bey, Silistreli Tatar Hüseyin Bey ve Bursalı İbrahim Hakkı Bey'dir.⁵⁶⁷

Adil Hikmet Bey anılarında, söz konusu grubun görevini icra edeceği coğrafyayı "Merkezî Asya" olarak tanımlamakta⁵⁶⁸ ve bu tanımlama, grubun oldukça geniş bir alanda faaliyet yürüteceğini göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun böylesine geniş bir coğrafyada sadece bu beş kişi merkezli bir çalışmaya girişmesi,

⁵⁶⁵ Andican, **a.g.e.**, s. 314-315.

⁵⁶⁶ Keleşyılmaz, **a.g.e.**, s. 85.

⁵⁶⁷ Andican, **a.g.e.**, s. 315.

⁵⁶⁸ Adil Hikmet Bey, **Asya'da Beş Türk**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, (3. Basım), Mayıs 2012, s. 43.

siyasi ve askerî karar alıcıların adı geçen beşlinin propagandayı ve operasyonel faaliyetleri sevk ve idare kabiliyetine oldukça güvendiğini göstermektedir.

Adil Hikmet Bey'e göre grubun görevi "ırkdaşları uyandırmak ve aydınlatmak"tır. Daha sonraki yıllarda Kâzım Karabekir'e ulaştırılan ayrıntılı raporunda grubun bir diğer üyesi Kuşçuzade Selim Sami, grubun bu bölgeye Afgan kabilelerini ayaklandırmak ve Afganistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'nu destekleyecek bir pozisyon almasını sağlamak amacıyla gönderildiğini belirtmektedir.⁵⁶⁹ Beşli grup, geçiş yaptığı ve faaliyet yürüttüğü coğrafyalarda, Adil Hikmet Bey'in tanımlamasıyla "amatör ve profesyonel pek çok hafiye" ve "muntazam polis teşkilatı"na karşı da mücadele vermiş, bu istihbaratçıların ve polis teşkilatlarının takibatına maruz kalmıştır.⁵⁷⁰ Adil Hikmet Bey özellikle de İngiliz istihbaratının Hint istasyonuna dikkat çekmekte, İngilizlerin bu mühim istasyonunun, her yerde olduğu gibi, geniş bir casus şebekesine sahip olduğuna vurgu yapmaktadır. Adil Hikmet Bey'e göre buradaki İngiliz teşkilatı muntazam bir casus teşkilatıdır ve teşkilat mensupları Adil Hikmet Bey'in ifadesiyle "her yere girip çıkmaktadır."⁵⁷¹

1914 yılının Temmuz ayında yola çıkan tüccar kılığındaki grubun Hindistan'a ulaştığı dönemde Birinci Dünya Savaşı başlamıştır. Grup buna rağmen sınırdaki kabilelere yönelik çalışmalarını gerçekleştirebilmiştir. Daha sonra Hint makamları tarafından sınır dışı edilerek Doğu Türkistan'a gönderilmişlerdir. İki aylık zorlu bir yolculuktan sonra Pamir Dağları'nı aşarak Kaşgar'a ulaşan grup üyeleri, mevsim şartları nedeniyle Afganistan'a geçemeyecek ve kışı geçirmek üzere Kaşgar'da kalacaklardır.⁵⁷² Beşli grubun Hindistan'dan sınırdışı edilmesinin temel sebebi grup üyelerinin o bölgeye Hintlileri ayaklandırmak üzere geldiklerinden ve faaliyetlerinden polisin şüphe duyması olmuştur. Adil Hikmet Bey, "yerlilerle görüşen bu nereden geldiği belirsiz beş Türk'ün oradaki mevcudiyeti polisi çok kuşkulandırmıştı" demektedir.⁵⁷³ Grup, kışı Kaşgar'da geçirip buradan Afganistan'a geçmek üzere silahlarıyla birlikte hareket ettikten sonra 27 Nisan 1915 tarihinde Ruslar tarafından esir alınmıştır. Adil Hikmet Bey Rusların, Kaşgar'daki casusları

⁵⁶⁹ Andican, **a.g.e.**, s. 315.

⁵⁷⁰ Adil Hikmet Bey, **a.g.e.**, s. 43.

⁵⁷¹ **a.g.e.**, s. 62.

⁵⁷² Andican, **a.g.e.**, 315.

⁵⁷³ Adil Hikmet Bey, **a.g.e.**, 67.

vasıtasıyla kendileri hakkında iyi haber aldıkları görüşündedir.⁵⁷⁴ Grup, bir sene üç ay boyunca Rusların elinde esir kalacaktır.⁵⁷⁵

1916 yaz aylarında Türkistan büyük bir halk ayaklanmasına sahne olmuştur. Rus Çarı, Temmuz ayı içerisinde, savaştaki insan gücü ihtiyacını karşılamak amacıyla, Türkistanlıların cephe gerisi hizmetlerde kullanılmaları konusunda bir emirname yayınlamıştır. Bu karar daha önce askere alınmayan Türkistanlılar arasında büyük bir isyanın başlamasına neden olmuştur. Kazak bozkırlarındaki Kıpçak, Argın ve Nayman boyları kendi hanlarını seçerek bağımsızlık ilan etmişlerdir. İsyân, özellikle Kırgızların Yedisu bölgesinde çok şiddetli olmuştur.⁵⁷⁶ Beşli grup Ruslar tarafından tutuklu bulundurulmaktadır ve Adil Hikmet Bey anılarında Rusların kendilerini idama mahkum ettiklerini söylemektedir. Ancak bu ayaklanma sayesinde Adil Hikmet Bey ve arkadaşlarının hayatı kurtulmuş, grup üyeleri, harp esiri olarak sevk edildikleri şehirde kaçmayı başarmışlardır.⁵⁷⁷

Grup, Doğu Türkistan'ın Gulca şehrine geçip bir süre burada kaldıktan sonra, isyancı Kırgız liderlerinin talepleri üzerine, Ekim ayında, Şabdan Batır grubuyla birlikte isyan hareketine katılmışlardır. Grup üyelerinin Türkistan isyanına katılmaları Rus makamlarını ciddi bir biçimde kaygılandırmıştır. Rus siyasi polisi tarafından yayımlanan 27 Aralık 1916 tarihli bir emirnamede “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, yaptığı propaganda ile bölge halkını isyana davet ettiği, dolayısıyla bölgedeki bütün Osmanlı uyrukluların kontrol altına alınması gerektiği” belirtilecektir. Grup üyelerinden Adil Hikmet Bey, isyana katılmaya karar verdikleri zaman arkadaşlarından Emrullah Bey'i yardım bulması göreviyle Pekin'e gönderdiklerini, bu arada Enver Paşa tarafından gizlice bölgeye gönderilen Dursun ve Şadi Efendilerden birisinin kendilerine katıldığını söylemektedir. Bu olay, Enver Paşa'nın birbirlerinden haberleri olmayan birçok grubu Türkistan coğrafyasına göndermeyi sürdürdüğünü göstermektedir.⁵⁷⁸ Anlaşılan o ki Türklerin bölgedeki propaganda ağı geniş bir ağıdır. Dikkat çeken bir başka husus da Rusya aleyhine propaganda çalışmalarıyla Türkistan'daki Türkleri örgütleyen Teşkilat-ı Mahsusa

⁵⁷⁴ a.g.e., 145-148.

⁵⁷⁵ a.g.e., s. 205.

⁵⁷⁶ Andican, a.g.e., s. 320.

⁵⁷⁷ Adil Hikmet Bey, a.g.e., s. 43-44.

⁵⁷⁸ Andican, a.g.e., s. 320.

mensuplarının, propaganda çalışmalarının başarılı olmasını müteakip Ruslara karşı ayaklanan gruplar içerisinde operasyonel anlamda da yer alabilecek kabiliyette istihbaratçılar olmalarıdır. Rus istihbaratının yayınladığı emirnameler de Türk istihbaratının söz konusu unsurlarının Ruslar için ciddi güvenlik riski oluşturduğunu kanıtlamaktadır.

Beşli Türk grubun da içinde bulunduğu Kırgızlarla Ruslar arasındaki çatışmalar Çinlilerin de devreye girmesiyle sonlandırılmıştır. Adil Hikmet Bey'e göre, üç taraftan kuşatma altında olmalarına rağmen isyancılar çarpışmaya devam etmek konusunda isteklidir ancak mütareke kabul edilmiştir. Mütarekeye eklenen bir şart gereği grup Rus arazisinden Çin arazisine serbestçe geçebilecektir.⁵⁷⁹ Yapılan barış sonrası yüz binlerce Kazak ve Kırgız Doğu Türkistan'a iltica etmiş, beşli grup da, Pekin'deki Alman elçisinin yardımıyla Şanghay'a ulaşmış ve 1920'ye kadar burada kalmıştır. Daha sonra Hacı Selim Sami ve İbrahim Hakkı Bey Manchurya üzerinden Moskova'ya gidecekler, heyetin kalan üyeleri de çeşitli yollarla Türkiye'ye döneceklerdir.⁵⁸⁰ Türk istihbaratının bölgede hem propaganda faaliyetlerinde hem de operasyonel faaliyetlerde bulunan ekibinin bazı üyelerinin, görev sonrasında Pekin'deki Alman Elçiliği'nden destek alması, elde kanıt olmamasına rağmen Almanların da Türk istihbaratının Rusya aleyhindeki propaganda faaliyetlerinde ve Türkistan'daki operasyonel süreçlerde Türkler lehine devrede olduğunu düşündürmektedir.

Türk istihbaratının Türkistan coğrafyasındaki yukarıda bahsi geçen faaliyetleri karşısında Rus yönetimi Cedidleri Türkiye yanlısı olarak kabul etmiş, Türkiye'nin savaşa girmesinden sonra Türkistan Genel Valiliği ve Buhara'daki Rus temsilciliği siyasi polis teşkilatı içerisinde özel bölümler kurarak Cedidler tarafından kurulan gizli cemiyetlerin çökertilmesi ve Türkiye yanlısı olduklarından kuşkulanan şahısların tutuklanması işlemini başlatmışlardır.⁵⁸¹ Türk istihbaratının Cedidler aracılığıyla sevk ve idare ettiği propaganda faaliyetlerini Rus istihbaratının özel bölümler kurarak engellemeye çalışması Türklerin söz konusu propaganda faaliyetinin Ruslar açısından ne kadar ciddi riskler barındırdığı konusunda da fikir

⁵⁷⁹ Adil Hikmet Bey, **a.g.e.**, 248-249.

⁵⁸⁰ Andican, **a.g.e.**, s. 320-321.

⁵⁸¹ **a.g.e.**, s. 310.

vermektedir.

Türkistan'da faaliyetlere girişileceği ve "Türkistan Muhtariyeti" sağlanacağı düşüncesi ile 1918'de Bakü'ye ulaşıldığı zaman, Türkistan Osmanlı yardımıyla Rus esaretinden kurtulacağı ümidini duymuş ancak Osmanlı İmparatorluğu 30 Ekim 1918 yılında Mondros Mütarekesi'ni imzalamış ve bölgeden çekilmiştir.⁵⁸²

4. Milli Mücadeleye Propaganda Desteği

Kafkasya ve Orta Asya'daki propaganda çalışmalarının yanında, özellikle Mondros Mütarekesi sonrasında Türk istihbaratının propaganda çalışmaları ağırlıklı olarak Türk Milli Mücadelesi'nin kazanılması odaklı olmuştur. Bu yönde yapılan çalışmalarda, özellikle halkın Milli Mücadele'nin haklılığı ve gerekliliği konusunda bilgilendirilmesi önem arz etmiş ve Heyet-i Temsiliye de bunu sağlamak amacıyla basın yayın organlarıyla yakın temas sağlamaya özen göstermiştir.

Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa tarafından Elazığ Şark Gazetesi Müdürü Aziz Bey'e gönderilen 29/3/1336 R. / 29 Mart 1920 tarihli telgraf da Heyet-i Temsiliye'nin gazeteleri, dolayısıyla da halkı doğru bilgilendirme yolunda önemli bir adım attığını göstermektedir. Telgrafta şu ifadeler yer almaktadır:

"Heyet-i Temsiliye istihbarat raporları Vilayet ve Müdafaa-i Hukuk Merkez Heyeti ile Talgraf Başmüdürlüklerine verilmektedir.

Bu kere bilumum gazeteler idaresi de eklenmiştir. Efendim.

İmza: Temsilciler Heyeti adına Mustafa Kemal."⁵⁸³

Türklerin propaganda çalışmalarında Heyet-i Temsiliye'nin de önemli ve yönlendirici bir rolü olduğu anlaşılmaktadır. Heyet'in istihbarat raporlarının, daha öncesinde valiliklere ve Müdafaa-i Hukuk merkezlerine gönderilirken, bu defa gazetelere de gönderiliyor olması, içeriği telgrafta belirtilmeyen söz konusu istihbarat raporları vasıtasıyla halkın doğru bilgilendirilmesinin amaçlandığını göstermektedir.

⁵⁸² Güneş, a.g.m., s. 127.

⁵⁸³ ATASE, ATA-ZB, 32-38. 29 Mart 1920. Belge için bkz. EK-15.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurulmasından sonra Türkler propaganda çalışmalarını kurumsal bir yapı bünyesinde organize etme yolunu seçeceklerdir. Türk Milli Mücadelesi'nin kazanılmasına odaklanan propaganda çalışmalarında Türk istihbaratında ön plana çıkan en önemli organizasyon, yapı ve kadro itibarıyla Teşkilat-ı Mahsusa'dan çok farklı olan ve propaganda alanına yoğunlaşmış bir istihbarat teşkilatı görüntüsü veren Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'dir.

Askeri Polis Teşkilatı'ndan önce Ankara Hükümeti Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'ni kurmuş, bununla yurt içi ve yurt dışı genel istihbaratı sağlamayı, propagandalara karşı propaganda üretmeyi, dünya ve ülke kamuoylarına sesini duyurmayı planlamıştır.⁵⁸⁴ İlk bakışta bir enformasyon bürosu niteliğinde görünen Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti'nin 7 Haziran 1920'de Meclis'te kuruluş yasası çıkmış ve müdürlük çalışmalarına başlamıştır. Müdürlük bilgi toplama yanında, iç istihbarata önem vererek, güvenlik soruşturmaları yapmış, yurt dışında propaganda yayınlarının çıkmasını sağlamış, İstanbul'daki siyasi gelişmeleri yakından izleyerek, mali bağlantılar ile ilgilenmiş, Anadolu'da, İstanbul'daki muhaliflerin olumsuz propagandasını önleyerek, sansür uygulamıştır. Müdüriyet'e Bakanlar Kurulu'nun tüm araç ve kurumlarından yararlanma yetkisi de verilmiştir.⁵⁸⁵

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin temel işlevi içeride ve dışarıda Türk Milli Mücadelesi lehine propaganda yaptırmaktır. Bu amaçla *Yeni Gün*, *İleri*, *Babalık*, *Sebilürreşad* gibi gazetelere düzenli yardım yapılmaktadır. Ayrıca Klod Farer gibi Milli Mücadele lehine yazılar yazan yabancılara da yardım yapıldığı bilinmektedir. Müdüriyetin Ankara birimi dâhili matbuatı idare ile yükümlüdür ve Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'ne bağlanmış olan Anadolu Ajansı da bu kısımdadır. Telgraf ve kitap neşriyatı Müdüriyet'in iki temel neşriyat vasıtasıdır. Kitap neşriyatı, çıkarılan risalelerdir ve bu risalelerde çoğunlukla

⁵⁸⁴ Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı**, s. 190-191.

⁵⁸⁵ Çukurova, **a.g.e.**, s. 53. Yılmaz'a göre enformasyon önemlidir çünkü enformasyonu denetim altında tutmak halkı denetim altında tutmak demektir. Yılmaz, **a.g.t.**, s. 216.

yabancı basından özetler yer almaktadır. Risale ve telgraflar gazetelere, mebuslara ve resmi dairelere yollanmaktadır.⁵⁸⁶

Müdüriyet, taşradaki ve düşmanla meşgul bölgelerdeki ajanlarıyla teması özel şifrelerle sağlamaktadır. Hariç kısım ajanlıkları aracılığıyla dünyaya Türkiye ile ilgili haberler ulaştırılmakta, özellikle de Türk Milli Mücadelesi'nin haklılığının propagandası yapılmaktadır. Ahmed Ağaoğlu'nun genel müdürlüğü döneminde, Milli Mücadele ve Türkler lehine yazan Piyer Loti'ye bir albüm armağan edildiği, Fransız Jan Şilike'ye de Türk Milli Mücadelesi lehinde bir kitap yazdırıldığı bilinmektedir.⁵⁸⁷

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi esas olarak milliyetçi basını yönlendirerek kamuoyu yaratmaya yönelik faaliyetlerde bulunurken Türk istihbarat teşkilatlarından M.M. de propaganda faaliyetleriyle uğraşmakta ancak M.M.'in faaliyetleri kamuoyu oluşturmaktan ziyade düşmana şaşırtıcı bilgi vermek şeklinde olmaktadır.⁵⁸⁸ Türk istihbarat teşkilatlarından Askerî Polis Teşkilatı da pek çok saha görevinin yanında aynı zamanda Millî Mücadele aleyhindeki propagandaya karşı propaganda yapılabilmesi için harekete geçirilerek, organizasyon yapmakla görevlendirilmiş bir teşkilattir. Anadolu ve İstanbul'daki Müslüman halkın maneviyatlarını yükseltecek önemli bilgileri ihtiva eden broşürlerin çoğaltılarak halka dağıtılması Teşkilat'ın görevleri arasındadır.⁵⁸⁹

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti'ne bağlı olarak kurulmuş olan Askerî Polis (Ayn-Pe) Teşkilatı'nın ana hedeflerinden biri Türk milletinin meydana gelen olaylar karşısında oluşabilecek ümitsiz ve kararsız tutumunu engellemektir. Teşkilat başkanı Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in şubelere gönderdiği bir tamiminden, düşmanın olumsuz propagandasının yoğun olduğu ve bunun odak noktasının da Anadolu halkı olduğu anlaşılmaktadır. Tamimdeki bilgilere göre "düşman, halka suret-i haktan görünerek, ülkede emniyetin kalmadığını, her şeyin bittiğini ve mücadelenin gereksiz olduğunu" aşılama çalışmaktadır. Türkiye'de dış güçlerin bölücü ve yıkıcı propaganda faaliyetleri devam ederken Türk istihbaratı da karşı propaganda

⁵⁸⁶ İskit, **Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, s. 237.

⁵⁸⁷ **a.g.e.**, s. 237-238.

⁵⁸⁸ Çukurova, **a.g.e.**, s. 78.

⁵⁸⁹ Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı**, s. 16.

faaliyetlerini yürütmeye devam etmektedir. Karşı propaganda faaliyetlerini yürütecek olan personelin “iç ve dış bozguncular hakkında çeşitli kaynaklardan bilgi toplayabilecek, cesur, davasına bağlı, ordu ve milletin emellerine uygun çalışmalar yapacak dürüst insanlar”⁵⁹⁰ olmasına özen gösterilmektedir. Askerî Polis Teşkilatı’nın istihbarat tekniklerine uyan bir çalışma düzeninde olduğu, plânlı hareket ettiği görülmektedir. Anadolu’ya çıkan ve yayılmaya çalışan Yunan kuvvetleri, cephe gerisinde bozgunculuk çıkarmak istemekte ve bu amaçla da büyük ölçüde propaganda faaliyetlerine başvurmaktadır. Bu propaganda faaliyetleri için de daha çok azınlıklar kullanılmaktadır, ki zaten yerli Ermeni ve Rumlar’ın bazıları işgalcilerin direktifleri doğrultusunda faaliyetlerde bulunmaktadır. Bahsi geçen azınlıkların yaptıkları çalışmalar özellikle cephe gerisinde yoğunlaşmakta ve yaptıkları olumsuz propagandalarla halkın, ordu ile ilişkilerini bozmaya ve orduya destek olmalarına engel olmaya özel bir önem verilmektedir. Propagandalarının temelinde yatan fikir, savaşın gereksizliği, düşmanın çok güçlü olduğu, bir an önce barış yapılmasının şart olduğu yönündedir. Diğer yandan da Sevr Antlaşması’nı meşrulaştırmak için, halkın acılarını, sıkıntılarını, yoksulluğunu istismar ederek, onların mücadele azmini kırmaya dayalı yoğun bir propaganda faaliyeti yürütülmektedir.⁵⁹¹ Buna karşılık, Askerî Polis Teşkilatı birimlerinin de, bağlı oldukları kumandanlığın emirleri çerçevesinde özellikle savaş alanlarında propaganda ile görevlendirildikleri bilinmektedir.⁵⁹²

Kışkırtıcı propagandanın etkisiyle Türkiye’de hem Hristiyan azınlıklar hem de Müslüman bazı ayrılıkçı gruplar bağımsızlık elde etmek için ayaklanabilmiştir. İdari boşluklardan yararlanan dış güçler, içteki yandaşları aracılığı ile de her geçen gün propagandalarının dozunu artırmışlardır. Bu olumsuzlukların yaşandığı ortamda kurulmuş olan Askerî Polis Teşkilatı da işgalcilerin gerek ajanlar, gerek işbirlikçi Rum ve Ermeniler aracılığı ile ve gerekse de gazeteler, bildiriler aracılığı ile yaptığı propagandaya, benzeri yöntemlerle karşılık vermeye çalışmıştır. Millî Mücadele’nin yanında ve başarılı olması yönünde yayın yapan gazeteleri Teşkilat, imkânları ölçüsünde, elemanları aracılığı ile halka ulaştırmaya gayret etmiştir. Teşkilat,

---

⁵⁹⁰ a.g.e., s. 9, 11.

⁵⁹¹ a.g.e., s. 184.

⁵⁹² Çukurova, a.g.e., s. 51

Ankara'dan gönderilen ve genellikle de millî bütünlüğü sağlama hedefine yönelik bildirimleri de çoğaltarak çarşıda, pazarda, her sınıftan, her yaştan vatandaşa dağıtarak onları aydınlatmaya özel gayret göstermiştir.⁵⁹³

5. Milli Mücadele Karşısı Propagandalara Karşı Alınan Tedbirler

Türk istihbaratı iç propaganda çalışmalarında kendi halkının birliğini sağlamaya yönelik faaliyetlerde bulunurken, aynı zamanda Türkiye’de propaganda çalışmaları yürüten diğer ülkelerin propagandacılarına karşı da tedbirler almıştır. Her ne kadar yakın ilişkiler kurulan bir ülke olsa da, Rusya, komünist propaganda faaliyetleriyle Türk istihbaratını propaganda sahasında zorlayan bir ülke olmuştur.

Askeri Polis Teşkilatı 1920 yılının yaz aylarında kurulan “Türkiye Komünist Partisi”nin faaliyetleriyle birlikte Anadolu’daki diğer komünist grupların faaliyetlerinden haberdardır, ancak bunlara karşı ne gibi tedbirler alacağı ve nasıl davranacağı konusunda tereddüde düşmüştür çünkü, “... Türkiye, köylü, amele, çiftçi, asker ve diğer vatandaşlara, beynelmilel proletarya ve komünistlere” hitabıyla başlayan beyannameleri dağıtanlar, Ankara’dan gelen milletvekilleridir. Beyannamelerin hem milletvekilleri tarafından, hem de serbestçe açıktan dağıtılmasından tereddüte düşen teşkilat şubeleri, haklı olarak bu gizli kuruluşun hükümetle ilişkisi olabileceği ihtimalini düşünerek, bağlı oldukları merkezlerden aydınlatıcı bilgi istemişlerdir. Askeri Polis Teşkilatı Genel Merkezi, dağıtılan beyannamelerin “... harici düşmanlar tarafından devamlı zehirlenmekte olan halkı büsbütün tefrikaya düşürecek...” tarzda olduğunu ve bunların milletvekilleri tarafından dağıtıldığının tespit edildiğini bildirerek, Garp Cephesi Komutanlığı’nı uyarmıştır.⁵⁹⁴

Rusya’nın Anadolu’da komünizmi yayma çabaları konusunda ordu ve istihbarat yetkilileriyle birlikte Türkiye’de üst düzey devlet görevlileri arasında da sürekli bir yazışma trafiği yaşanmaktadır. Kazım Karabekir, İsmet İnönü ve Mustafa Kemal gibi isimler Türkiye’ye gelen Rus heyetleri konusunda oldukça dikkatli

⁵⁹³ Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, s. 184-185.

⁵⁹⁴ a.g.e., s. 169-170.

davranmakta, söz konusu heyetlerin diplomatik istihbarat ve propaganda yapma çabalarına karşı dikkatli olunması gerektiğini düşünmektedirler.

Gelen Rus heyetlerinin elçilik heyeti olmaktan ziyade propaganda ve örgütlenme çalışmaları yürüten heyetler olduğu konusunda paşalar hemfikirdir. Örneğin Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa'ya gönderdiği 16 Eylül 1920 tarihli bir telgrafta "... gizli komünizm teşkilatını her surette durdurmak ve uzaklaştırmak zorundayız." demektedir. Ayrıca Yeşil Ordu yapılanmasının komünist eğilimleri de tepki toplamaktadır. Yeşil Ordu yanlılarının mecliste Halk Zümresi adında grupları vardır. 18 Ekim 1920'ye gelindiğinde Mustafa Kemal Paşa'nın kendi denetiminde olan Türkiye Komünist Fırkası'nın kurulduğu görülmektedir. 28 Ocak 1921'de 13 arkadaşıyla Rusya'dan Ankara'ya gelmekte olan Mustafa Suphi arkadaşlarıyla beraber öldürülmüştür. 1922'ye gelindiğinde Komünist Parti kapatılacaktır.⁵⁹⁵

Türkler için, Türkiye'de komünizmi yayma çalışmalarıyla propaganda tehdidi oluşturan tek unsur Bolşevikler ya da Bolşeviklerle bağlantılı Türk sol gruplar, partiler ve siyasi oluşumlar değildir. Rusya'daki iç savaşta Kızıl Ordu'ya karşı savaşmış olan Beyaz Ordu mensupları ve destekçileri ile Menşevikler de Türkiye'deki faaliyetlerinden endişe duyulan, Bolşevik unsurların da içine sızmış olabileceği gruplar olarak değerlendirilmektedir. Yeşil Ordu baskılandıktan ve Komünist Parti kapatıldıktan sonra da Türkler komünist propaganda tehdidine karşı tedbirlerini almaya devam etmiş, özellikle de Rusya'dan Türkiye'ye gelmiş ve gelecek olan kişi ve gruplara yönelik önlemler alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal ve 11 Bakan'ın imzalarının bulunduğu 28 Mayıs 1924 tarihli kararnamede de Rusya'dan Türkiye'ye gelmiş ve gelecek olan kişilere ilişkin hassasiyet çok açık biçimde ortaya konulmaktadır:

"Henüz bir hükümetleri olmayan Beyaz Rusların ve Menşevik Gürcülerin muhtelif zamanlarda memleketimize gelen kesimlerinin önemli bir miktara ulaşmış olduğu ve özellikle bunlardan 6000 kadarının İstanbul'da yoğunlaştığı ve aralarında memleketimizde Bolşeviklerin hesabına çalışanların bulunması dahi kuvvetle muhtemel olduğu gibi bu kabîl şahısların bazılarının doğu illerinde de varlığı dikkatleri celbetmekte bulunduğundan Beyaz Ruslar meselesinin kesin bir şekilde

⁵⁹⁵ Tellal, "*Sovyetlerle İlişkiler*", **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar**, (Editör: Baskın Oran), s. 164.

çözümlemesinin memleketin iç asayişini noktasında gerekli görüldüğü; ve siyasi sığınmacı olarak gelecek Azerbaycan Türkleri için merkez veyahut batı vilayetlerinde bir ikamet bölgesi belirlenmesi ve bugün mevcut olan Rusların bağlı olacakları muamelenin belirlenmesi ile birlikte sonradan geleceklerin dahi kesin olarak kabul edilmemeleri hakkında bir karar alınması; İçişleri Bakanlığı'nın 24/5/1340 R. / 24 Mayıs 1924 tarihli ve Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti / Emniyet Genel Müdürlüğü'nün 2145/17044 sayılı tezkeresinde bildirilmiş ve durum İcra Vekilleri Heyeti'nin 28/5/1340 R. / 28 Mayıs 1924 tarihli toplantısında görüşülerek bundan sonra gelecek olan Beyaz Rusların kabul olunmaması, Gürcü ve Azeri sığınmacıların şimdilik kabulü ve ancak ikamet bölgelerinin İçişleri Bakanlığınca belirlenmesi hatırlatılmış ve durumun o şekilde İçişleri ve Dışişleri Bakanlıkları'na bildirilmesi karara bağlanmıştır.”⁵⁹⁶

Kararnamede zikredilen temel mesele “Bolşeviklerin hesabına çalışan” şahıslara karşı alınacak önlemlerdir. 1924 yılı ortalarına gelindiğinde Türkiye’de Bolşevik propaganda tehdidi devam etmekte ve Türk siyasi karar alıcılar Bolşeviklerin haricinde Beyaz Ruslardan ve Menşeviklerden de endişe etmektedir. Farklı zamanlarda Türkiye’ye giriş yapıp sayıları da zamanla artan söz konusu grup ve kişilerin İstanbul’da yoğunlaşmış buradaki sayılarının da 6000 civarında olduğu; bunun yanında Beyaz Rusların ve Menşeviklerin içerisine sızmış Bolşeviklerin olabileceğinin kuvvetle muhtemel olduğu bilgilerinin Türk siyasi karar alıcılarının elinde olması Türk istihbaratının konuyla ilgili detaylı takibat ve tahkikat yaptığını göstermektedir. Takibat ve tahkikatın sadece İstanbul’da bulunan ve risk unsuru olarak değerlendirildiği anlaşılan gruplara yönelik olmadığı, Türkiye’de özellikle Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları doğu illerinde de Rusların varlığına dikkat çekildiği, durumun artık Türkler için ciddi bir güvenlik sorunu haline geldiği görülmektedir.

Türk istihbaratının Anadolu coğrafyasında komünizmi yaymayı hedefleyen Bolşevik propagandacılar karşı aldığı tedbirlerin ve bu tedbirlere paralel olarak Türk siyasi karar alıcıların da zaman içerisinde Yeşil Ordu ve Komünist Parti gibi Bolşeviklerle yakın teması olan siyasi oluşumlara karşı aldığı önlemlerin Rus istihbaratının taktik değişikliğe gitmesine sebep olduğu anlaşılmaktadır. Ruslar Türkiye’deki propaganda çalışmalarından vazgeçmemişler, Bolşevik kimliği açık olan propagandacılar karşı Türklerin aldığı tedbirler sonucunda *Menşevik kisvesi* ya da *Beyaz Rus kisvesi* altında propaganda elemanlarını İstanbul ve doğu illerinde

⁵⁹⁶ BCA, 30.0.18.1.1.9.27.8.1. 28 Mayıs 1924.

devreye sokmuşlardır. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal ve 11 Bakan'ın imzalarının bulunduğu kararnamede konunun *kesin olarak çözüme kavuşturulması* gerektiği vurgulanmakta bu da komünist propaganda çalışmalarının Türkler için önemli bir güvenlik meselesi olduğunu göstermektedir.

Alınan ilk önlem kararname tarihinden sonra gelecek olan Rusların artık Türkiye'ye kabul edilmemesi yönündedir. Komünist propaganda yapma potansiyeli olan unsurların sayılarının artmış olması, artmaya da devam edecek gibi görünmesi ve mevcut gidişata bir set çekilmesi yönünde siyasi tedbirler alınma yoluna gidiliyor olunması, komünist propaganda yapan kişi ve grupların kontrol ve takibatında görev alan Türk istihbaratçıların sayısının yetersiz kalmaya başladığını düşündürmektedir. Türk siyasi karar alıcıların kendi soydaşları olan Azerbaycan Türklerinin ve Gürcülerin Türkiye'ye sığınmacı olarak girişlerine "şimdilik" kaydını düşerek izin veriyor olmaları ileriki dönemde sığınmacılara yönelik alınan güvenlik tedbirlerinin genişletilebileceği mesajını da satır arasında gizlemektedir.

İdeolojik motifli propaganda çalışmaları yapan unsurlar arasında Türk istihbaratının Bolşevikleri öncelediği, içlerine Bolşeviklerin sızmış olabileceği düşünülen Beyaz Rus ve Menşeviklerin de kontrol ve takibinin yapıldığı, son olarak da eğer Bolşevikler Azerbaycan Türkleri ve Gürcülerin arasına da sızarsa bu gruplara karşı da tedbirler alınacağı görülmektedir. Türklerin istihbarat çalışmaları sonucunda elde ettikleri bilgilerin Emniyet ve İçişleri kanalıyla İcra Vekilleri Heyeti'ne aktarılması, burada konunun görüşülerek alınacak olan tedbirlerin belirlenmesi, sonrasında İçişleri ve Dışişleri'ne alınacak olan tedbirlerin bildirilmesi Türk istihbarat çarkının sağlıklı bir işleyişi olduğunu ve merkezî güç ile koordineli ve disiplinli bir çalışma pratiği olduğunu göstermektedir.

Rus istihbaratının, taktik değişiklikle, Bolşevik kimliği açık olan propagandacılarını sahadan çekip onların yerine geçecek olan propaganda elemanlarını *sığınmacı kisvesi* altında Beyaz Rus ya da Menşevik sıfatlandırmalarıyla sahaya sürme hamlesi, hedefine ulaşabilecek bir hamle gibi durmamakta, bu hamlenin Türkler tarafından setleneceği ihtimali belgeden anlaşıldığı kadarıyla daha yüksek görünmektedir.

Dış güçlerin Türkiye'deki propaganda faaliyetleri sadece ideolojik motifli faaliyetler olmayıp bu faaliyetlerin bir kısmı da halkın duygu ve düşünceleri üzerinde önemli bir etkisi olan din unsurunun kullanılmasıyla dinî propaganda yapılması şeklinde gerçekleşmektedir. Yunanlılar patrikhane aracılığı ile din unsurunu kullanarak, Hristiyanlara Türkler tarafından eziyet edildiğini ve işkence yapıldığını yayıp dinî duyguları harekete geçirmeye çalışarak Hristiyan halkı Müslümanlara karşı kışkırtan propagandalar yapmışlardır. Askeri Polis Teşkilatı da Millî Mücadele'nin gerekliliğine inanmış aydın din adamları aracılığıyla Müslüman halkı aydınlatmaya ve bilinçlendirmeye yönelik çalışmalar yapmıştır. Cuma günleri camilerde toplanan halka, vaizler aracılığı ile Millî Mücadele'nin gerekliliği yönünde mesajlar verilmiştir.⁵⁹⁷

Ermeniler de, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde de Kuva-yı Milliye aleyhine, İngiliz ve Yunanlılar adına propagandalarla Türk halkının kafasını karıştırarak morallerini bozmaya çalışmışlar, örneğin her türlü takip ve araştırmadan uzak Konya ve civarında bazen gizli, bazen açık propaganda faaliyetleri icra etmişler, halk arasında asılsız haberler yaymışlardır. Konya'da propaganda ile uğraşan Ermeniler Doktor Markaryan'ın evinde toplanmaktadırlar. Toplantılardan sonra Ardavast isimli Ermeni murahhası, Akşehir, Karaman ve diğer kazalarda dolaşarak propagandaya devam etmektedir. Askeri Polis Teşkilatı Konya Şubesi'nin tespitlerine göre Müslüman ahaliyi ye's ve tereddüde düşürebilmek için akla hayale gelmeyecek yalanlar söylenmektedir. Örneğin, İtalyanların Bozkır'a geldiği, II. Abdülhamid'in oğlunun Ankara'yı kuşattığı, Yunanlıların zaferler kazandığı, dolayısıyla sulhten başka çare olmadığı gibi söylentiler yayılmaya çalışılmaktadır. Çeşitli bölgelerde yaşayan Ermenileri tahrik etmek amacıyla da şehir ve kasabalarda, Ermenilerin sürüldüğü, Ermenilere zulüm yapıldığı yolunda propaganda broşürleri dağıtılmaktadır. Bu propaganda broşürleri ve mektuplarının Kütahya devecileri aracılığı ile deve semerleri arasında Bursa'ya sevk edildiğini ve Ermenilere

---

⁵⁹⁷ Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı**, s. 185. Örneğin Askerî Polis Teşkilatı'nın Konya şubesine yazılan bir yazıda şöyle denilmektedir. : "Türk muahade-i sulhiyesi ve mahiyet-i hukukiyesi nam risale bu gün postaya tevdi edilmiştir. Vusulünde nahiyeye müdürlerine teslim edilerek, vaizler vasıtasıyla mezkûr muahadenin mahiyet-i hakikiyesinin izah edilmesinin ve bu risalelerinin hiçbir suretle ziyana uğratılmayarak bilumum halka okutulmasına çalışılmasının teminini ehemmiyetle rica ederim. 25/10/1920. Askerî Polis Teşkilatı Heyeti Reisi Binbaşı İsmail Hakkı [K. 693, D. 157, F. 2-69]. **ATASE**, K. 693, D. 157, F. 2-69'dan aktaran Pehlivanlı, **a.g.e.**, s. 149.

dağıtıldığını Bursa’da bulunan Askeri Polis Teşkilatı memuru bizzat tespit etmiştir. Ermeniler, Anadolu’nun çeşitli yerlerinde de Kuva-yı Mîlliye aleyhine, İngiliz ve Yunanlılar adına propagandalarla Türklerin kafasını karıştırarak morallerini bozmaya çalışırken örneğin Ermeni kadınlar da bohçacı kılığında ticaret amacıyla, Müslümanların evlerine girip çıkarak Türk kadınları arasında propaganda yapmışlar, Türk kadınlarını yönlendirmeye çalışmışlardır.⁵⁹⁸

Askerî Polis Teşkilatı’nın ise kadrosunda, düşmanın kadınlar aracılığı ile yürüttüğü yıkıcı propagandayı öğrenmek ve önlemek için kadın elemanlar kullandığı bilinmektedir.⁵⁹⁹ Sadece kadınların bir arada bulunduğu ortamlarda yapılabilecek yıkıcı ve bölücü propaganda faaliyetlerine karşı Türk istihbaratının kadın elemanlar kullanmak suretiyle tedbir alıyor olması, dönemin şartları düşünüldüğünde Türk istihbarat mekanizmasının insan istihbaratı açısından yetenek ve kabiliyetlerinin seviyesini, istihbârî anlayış düzeyini göstermektedir.

Ankara'daki TBMM Hükümeti’nin, işgalcilerin propagandasını ve propaganda aracı yapılabilecek malzemenin işgalcilere verilmesini önlemek için bazı tedbirler aldığı da bilinmektedir. Teali-i İslâm Cemiyetince hazırlanan ve Yunan uçaklarınca propaganda maksadıyla atılan beyannamelere karşı, Teşkilat tarafından, karşı propagandayı içeren beyannameler hazırlanmıştır. Garp Cephesi Askerî Polis Teşkilatı Başkanlığınca hazırlanan bu beyannameler, ilgili şubelere gönderilerek propaganda beyannamelerinin halka dağıtılması istenmiştir.⁶⁰⁰

Türk istihbarat teşkilleriyle birlikte, hatta bazı teşkiller de henüz oluşturulmadan önce, Heyet-i Temsiliye de işgalcilerin propagandalarını önlemek ve propaganda aracı yapılabilecek bilgi ve belgelerin işgalcilere verilmemesini sağlamak için önlemler almıştır. 17 Mart 1920’de İstanbul ile resmi özel tüm telgraf haberleşmesi yasaklanmış, Anadolu ile ilgili bilgileri İstanbul’a verenlerin şiddetle cezalandırılacağı, 23 Martta da düşman yararına propaganda yapanlarla düşmanla haberleşenlerin tutuklanacağı açıklanmıştır. 28 Ekim 1920’de işgalcilerin Anadolu

---

⁵⁹⁸ a.g.e., s. 134-135.

⁵⁹⁹ a.g.e., s. 192. Türk tarihine bakıldığında örneğin Rodos adasında kurulan Osmanlı istihbarat ağında esir Türk kadınlarının da görev yaptıkları görülmekte, bahsi geçen kadınların Rodos kuşatması sırasında, şehrin muhtelif yerlerinde yangınlar çıkarmış olduğu bilinmektedir. İlter, a.g.m., s. 237.

⁶⁰⁰ Pehlivanlı, a.g.e., s. 146, 148.

içinden haber almasını olabildiğince engellemek ve bunu kullanarak Anadolu'da yapabilecekleri propagandaları önlemek için sansür yönetmeliği çıkarılmıştır. Bu yönetmelikte, Anadolu içinden sahile gidecek ve sahillerden Anadolu'ya gelecek mektuplar ile iç haberleşme ile ilgili tüm mektup ve telgrafların büyük merkezlerde sansür edileceği belirtilmiştir.⁶⁰¹

Türkler Milli Mücadele'de başarıya ulaştıktan sonra da Türkiye'de dış güçlerin ideolojik ve dinî motifli propaganda çalışmaları devam etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti Umur-ı Siyasiye Müdüriyet-i Umumiyesi'nden Başvekâlet'e gönderilen Mayıs 1341 R. / Mayıs 1925 tarihli resmî yazı da bu durumu kanıtlar niteliktedir. Bazı şahısların Kürtler arasında propaganda çalışması yapmak üzere Türkiye sınırından geçiş yaptıkları bilgisini içeren resmî yazı şu şekildedir:

“Seyyid Taha tarafından gönderilen bazı casus ve propagandacıların sınırimızı geçerek Kürtler arasında dolaştıkları Urumiye Başkonsolosumuz vekâletinden alınan bir telgrafta bildirilmiştir. Bilgileri arz olunur efendim.”⁶⁰²

İstihbarata konu bilgi, telgrafla Türkiye'nin sınır ilçelerinden Şemdinli, Yüksekova ve Başkale gibi yerleşim yerlerine yakın bir lokasyonda bulunan, İran'daki Urumiye Başkonsolosluğu'na intikal etmiştir ancak belgede telgrafi gönderen haber elemanına ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Urumiye Başkonsolosluğu'ndan alınan resmî yazı Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, Müdafaa-i Milliye Vekâleti ve Dâhiliye Vekâletine de dağıtımli olarak gönderilmiş olup bu sistematik Türklerin istihbarata dair meselelerde kurumlararası koordinasyona verdikleri önemi göstermektedir.

Türkiye sınırından geçiş yapan ve espionaj ve propaganda faaliyetleri yürütecekleri bilgisi verilen şahısları görevlendiren kişinin “seyyid” lakabını taşıyor olması propagandacıların dinî motifli propaganda yapacaklarını düşündürmektedir. Propagandacı şahısların Kürtler arasında faaliyet yürüttüklerinin ayrıca belirtilmesi de ayrılıkçı propaganda niteliğini haiz çalışmalar yapılacağıının ipucunu vermektedir.

⁶⁰¹ Çukurova, a.g.e., s. 76-77.

⁶⁰² BCA, 30.10.00.00.112.756.20. Mayıs 1925. Belgede, hakkında ek bilgi verilmeyen, sadece casus ve propagandacıları gönderen kişi olduğundan bahsedilen Seyyid Taha'nın 1864-1928 tarihleri arasında yaşamış ve 1924-1928 tarihleri arasında Heyet-i Müşavere Reisliği / Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı görevinde de bulunmuş Seyyid Taha Efendi ile karıştırılmaması gerekmektedir

Dinî ve ideolojik motifli propaganda çalışmalarının özellikle Türkiye'nin doğu bölgelerinde yapılması yabancı istihbarat teşkilatlarının propaganda hedefinin Kürtler olduğunu ortaya koymakta; Türk istihbaratı ise bölgedeki geniş haber, bilgi ve eleman ağı ile birlikte resmî kurumları ve ordu teşkilatı arasındaki koordinasyonla karşı propaganda önlemlerini geliştirmektedir.

Görüldüğü gibi Türk istihbaratı ordu, istihbarat teşkilleri ve siyasi karar alıcı üçgenindeki uyumlu ve eşgüdümlü çalışma sistematiğiyle propaganda ve karşı-propaganda çalışmalarını yürütmüş, istihbaratın temel fonksiyonlarından propaganda ve karşı-propaganda çalışmalarına gereken önem verilmiştir. Bunda İttihat ve Terakki ve Teşkilat-ı Mahsusa mensuplarının gerek Cemiyet, Parti ve Teşkilat olarak varlıklarını resmî olarak sürdürdükleri dönemde açık ve gizli propaganda pratiğine sahip olmaları, gerekse de lağvedilmesinden sonra Parti ve Teşkilat'ın eski mensuplarının açık ve gizli propaganda becerilerini Türk Bağımsızlık Savaşı sırasındaki mücadelede kullanmış olmaları da kilit rol oynamıştır. Bu anlamda Türk istihbaratının propaganda ve karşı propaganda çalışmalarında *İttihatçı istihbarat anlayışının* etkilerinin görüldüğünü söylemek de yanlış olmayacaktır.

Propaganda ve karşı propaganda çalışmaları açısından Rus istihbaratının 1900-1925 tarih aralığındaki faaliyetlerine bakıldığında Rus istihbaratının da Türk istihbaratı gibi propaganda ve karşı propaganda çalışmalarının önemini bilincinde olduğu ve bu çalışmalara ağırlık verdiği görülecek, Rus istihbaratının bu alandaki faaliyetleri, çalışmanın bir sonraki başlığı altında irdelenecektir.

B. RUS İSTİHBARATI ve PROPAGANDA-KARŞI PROPAGANDA

1. Dinî ve Etnik Motifli Propaganda - II. Nikolay Dönemi

Rus istihbaratının XX. yüzyılın ilk çeyreği başında propaganda sahasındaki çalışmalarına bakıldığında hem iç hem dış propaganda odaklı çalışmalar yapıldığı, dış propandada Rus İmparatorluğu ve Çar II. Nikolay'ın dış politikaları doğrultusunda Balkan coğrafyasında Panslavist bir propaganda çizgisinin takip edildiği ve bu yolla Türklerle birlikte Slavların da yoğun olarak yaşadığı coğrafyada Rus İmparatorluğu lehine bir genişleme sahası yaratılmaya çalışıldığı; iç propaganda

çalışmalarında ise Rus istihbarat teşkilatının Çar'a muhalif grupların Çar karşıtı propagandalarını engelleme faaliyetlerine yöneldiği ve dolayısıyla propaganda çalışmalarının karşı propaganda ağırlıklı çalışmalar olduğu görülmektedir.

Ruslar Panslavist dış propaganda çalışmalarında Balkanlarda özellikle diplomatları vasıtasıyla yoğun çalışmalar yürütmüşlerdir.⁶⁰³ Ayrıca Rus Dışişleri teşkilatlarında görev yapan yetkililerinin çalışmalarıyla da Türklerin Orta Asya ve Uzakdoğu'daki örgütlenmelerini de takip etmişlerdir.⁶⁰⁴ Anlaşılan o ki Panslavist propagandanın sevk ve idare görevi Rus diplomatik misyonlarının resmî görevlileri eliyle icra edilmektedir. Ruslar propaganda sahasında gerek Balkan coğrafyasında gerekse de Orta Asya'da sık sık karşı karşıya geldikleri Türklerin faaliyetlerini de gözeterik Balkanlarda daha çok yayılcı, kendi kontrolleri altında olan Orta Asya'da ise daha çok Türk propagandasını önleyici faaliyetlere yönelmektedir. Uzakdoğu da Rusların kendi nüfuz sahası içerisine dâhil etmeye çalıştığı bir bölge olmaya Japonya yenilgisine rağmen devam etmektedir. Bahsi geçen bölgelerde Rus istihbaratının propaganda çalışmalarını diplomatik misyon görevlilerini kullanarak yürüttüğü anlaşılır ve kısmen zaruri olmakla birlikte, Rus İmparatorluğu'nun Dışişleri teşkilatlarına bağlı birimlerindeki Okrana ya da Rus ordusuna bağlı askerî istihbarat yetkililerinin kimler olduğunun tespiti mümkün görünmemektedir.

II. Nikolay döneminde Rusya'nın Panslavist propaganda ve diğer dış propaganda çalışmaları kadar önem verdiği bir başka konu da içeride Çar'a muhalif grupların Çar karşıtı propagandalarının engellenmesine yönelik yapılan karşı propaganda çalışmalarıdır. Rusya içindeki propaganda çalışmalarında Çarlık dönemi istihbarat teşkilatı Okrana'nın rolü dış propaganda çalışmalarına oranla çok daha belirgin ve gözlemlenebilir niteliktedir. XX. yüzyıl başlarında Rusya'da Çarlık dönemi iç propaganda çalışmalarına bakıldığında Okrana'nın *provokatif propaganda* taktiklerinin uygulamada yer bulduğu görülmektedir. Okrana'nın *provokatif propaganda* taktikleri Çeka ve halefi istihbarat teşkilatlarına da yansıtacak olduğundan söz konusu propaganda yöntemine kısaca değinmek gerekmektedir.

⁶⁰³ Ortaylı, **Türkiye'nin Yakın Tarihi**, s. 154-155.

⁶⁰⁴ Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, s. 75.

Okrana özellikle rejim muhalifi hareketler içerisinde, ihanet, provokasyon ve hafiyeliği bilimsel bir biçimde örgütlemeye girişmiş, eleman seçimi, eğitimi ve mesleki eğitime de özel önem veren bir istihbarat teşkilatıdır. Okrana ayrıca, iyi haber alan elemanlar yetiştirmek için her partinin programının, metotlarının, hatta önde gelen militanlarının ayrıntılı biyografilerinin enine boyuna incelendiği dersler de düzenlemiştir.⁶⁰⁵ Bu gibi eğitim programları Rus istihbarat teşkilatının propaganda faaliyetlerinin bilimsel ve düşünsel bir temele dayandığını göstermesi ve teşkilatın, alan ve konusuna göre uzmanlaşmış propagandacılar yetiştirebiliyor olması açısından önemlidir. Rus istihbaratının kullandığı propaganda yöntemi, içinde provokatif eylemlerin de bulunduğu girift ve yarı operasyonel bir yapıya sahiptir. Bu anlayış, Çar'a muhalefet eden tüm grupların baskılanması sürecinde daha da ön plana çıkmış, özellikle de XX. yüzyılın hemen başında Siyon Protokolleri kullanılarak yine Çar'a muhalif Yahudiler üzerine kurgulanan provokatif propaganda faaliyetiyle de Rus istihbarat teşkilatı Okrana, propaganda temelli, provokatif ve yarı operasyonel pratiğini sahaya yansıtmıştır.

Tarihçiler arasındaki genel kabul *Siyon Protokolleri*'nin Rus istihbarat teşkilatı Okrana'nın Yurt dışı Bürosu Başkanı Pyotr İvanoviç Ratçovski'nin emriyle 1897-1899 yılları arasında Paris'te yazıldığı yönündedir. Hepkon'a göre de XIX. yüzyılın ikinci yarısında dünya üzerindeki Yahudi nüfusunun üçte birine yakınının Rusya'da yaşadığı düşünülürse *Protokoller*'in yayımlanmasında Okrana'nın neden büyük bir rol oynadığını anlamak kolaylaşmaktadır. *Siyon Protokolleri* Rusya'da 1903 yılının Eylül ayında *Snamja* (Bayrak) gazetesinde Pawolatschi Kruschewan tarafından yayımlanmıştır. *Protokoller*, kendilerini *Siyon Bilgeleri* olarak adlandıran, bütün Yahudilerin ileri gelen liderlerinin gerçekleştirdikleri sözde bir konferansın belgeleri olma iddiasındadır. Bu sözde konferansta Yahudilerin ileri gelenleri bütün dünyayı nasıl hâkimiyetleri altına alıp Yahudi olmayanları nasıl köleleştireceklerini tartışmaktadır. *Protokoller* ayrıca 1905 yılında Sergey Nilus'un yazdığı bir kitabın içinde de ek olarak verilmiştir. Nilus'a göre Protokoller 1897 yılında Basel'de

---

⁶⁰⁵ Atay, **a.g.m.**, s. 309-310. Atay'a göre siyasî polisin rejim karşıtı olaylar karşısında ihtiyaç duyduğu en ince önleyici provokasyonlarını gerçekleştirebilecek biçimde geliştirilen söz konusu Okrana yapılanmasının, Batı Avrupa'nın bilinen jandarma kavramı ile uzaktan yakından ilgisi ve benzerliği yoktur. Okrana dönemin kapitalist ülkelerinin tümünde mevcut olan siyasi polise tekabül etmektedir. **a.g.m.**, s. 310.

toplanan Siyonistler Kongresi'nin kayıtlarıdır ve Theodor Herzl'in evinden çalınmışlardır. *Siyon Protokolleri* I. Dünya Savaşı'nın ve Ekim Devrimi'nin sonrasında daha çok konuşulmuş, metnin içeriği özellikle Rusya'da devrimin hemen ardından çıkan iç savaş döneminde karşı-devrimciler tarafından Bolşevikler aleyhine yapılan propaganda faaliyetlerinde kullanılmıştır. Karşı-devrimci Beyazlar, Yahudilerin Ekim Devrimi'ni, Rusya'yı ve ardından da dünyayı yönetmek için yaptığını iddia etmişlerdir.⁶⁰⁶

Siyon Protokolleri metninin asıl kaynağı 1864 yılında Belçika'da avukat Maurice Joly tarafından yayımlanan bir kitaptır. *Dialogue aux enfers entre Machiavel et Montesquieu* (Machiavelli ile Montesquieu Arasında Cehennemde Geçen Bir Diyalog) isimli kitapta Machiavelli ile Montesquieu arasında geçen 25 hayali diyalog bulunmaktadır. Söz konusu kitap Ekim Devrimi'nden kaçan bir Rus tarafından *The Times* gazetesinin İstanbul muhabiri Philip Graves'e verilmiş, Graves kitabı okuduğunda kitabın içinde yer alan diyalogların yüzde 40'a yakın bir bölümünün *Siyon Protokolleri*'nde de kelimesi kelimesine yer aldığını fark etmiştir. *Protokoller*'e esin kaynağı olan bir başka kitap da Hermann Goedsche'nin 1868 yılında Sir John Ratcliffe ismiyle hazırladığı *Biarritz*'dir. Kitapta İsrail'in kabilelerini temsil eden 12 hayalet dünyayı nasıl ele geçireceklerini tartışmaktadır. Buradaki hayali konuşmalar daha sonra gerçek bir toplantının kayıtları olarak tekrar piyasaya sürülmüş, sonunda iş, söz konusu metinlerin hahambaşının Yahudilere verdiği bir söylev olduğu iddialarına kadar varmıştır. Metin bu haliyle 1872 yılında *Hahamın Söylevi* adı altında Rusya'da yayımlanmıştır.⁶⁰⁷

Siyon Protokolleri, Rus istihbaratının propaganda faaliyetlerinde *belge üretimi* gibi yollara başvurabildiğine dair ilk verileri sunması açısından önemlidir. Söz konusu *Protokoller* neredeyse bir asırdır konuşulup tartışılmaya devam edilmekte ve bu da dönemin Rus istihbarat teşkilatının *fabrikasyon bilgi ve belge tanzimi* çalışmalarında sonuç alıcı işler yapabildiğini göstermektedir. Son Çar döneminde Rus istihbarat teşkilatı *Siyon Protokolleri*'ni tanzim ederek öncelikle

---

⁶⁰⁶ Haluk Hepkon, **Jön Türkler ve Komplex Teorileri**, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 36-39. Kruschewan, 1903'ün Eylül ayından sadece birkaç ay önce Kışinev'de Yahudiler'e karşı bir kıyımın da kışkırtıcılığını yapmış bir isimdir. **a.g.e.**, s. 38.

⁶⁰⁷ **a.g.e.**, s. 37-38.

Rusya'daki Yahudilere karşı bir kitlesel nefret oluşmasını amaçlamış ve Çar karşıtı gruplardan birini bu şekilde bertaraf etmek istemiş gibi görünmektedir.

Çarlık dönemi Rus istihbaratı ülke içinde Yahudileri ve Çar'a muhalif tüm unsurları hedef alan propaganda çalışmalarını yapmanın yanında, Rus İmparatorluğu'nun geleneksel yayılcı siyasetinin bir uzantısı olarak dışarıda da Balkanlardaki Panslavist aktivitelere ek olarak, propaganda çalışmalarını Türkiye'nin doğusundaki Ermeniler ve Kürtler üzerinde de yoğunlaştırmakta, Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülme sürecini Ruslar bu yolla hızlandırmaya çalışmaktadır.

I. Balkan Savaşı sırasında Rus ajanlar Osmanlı coğrafyasında faaliyetlerini yoğunlaştırmış ve Doğu Anadolu'da Ermenileri ve Kürtleri kışkırtmışlardır. Rus ajanlar Ermeniler ve Kürtler haricinde Van ilindeki Nasturiler arasında da çalışma yapmışlar, hatta Nasturi Patriği Mar Shimoun'a Rus koruyuculuğu önermişlerdir. Musul'da da Rus istihbaratı faaliyet yürütmüş, Neri'li Kürt ağa Sait, Ruslara sığınmış, Barzan şeyhinin de onu izleyeceğine inanılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Balkan Savaşı'nda yenilgiye uğratılması, Rusya'nın da gizli desteğiyle ayrılıkçı güçleri dizginsiz bırakmıştır. Rus istihbaratı hem Ermenilere hem Kürtlere vaatlerde bulunmuş, bununla birlikte birbirine muhalif olan Ermenileri ve Kürtleri birbirlerine karşı gizlice kışkırtma yoluna gitmiştir.⁶⁰⁸

Anadolu'daki Rum, Yunan ve Ermeni kışkırtmaları ve Rusya ile çevrilen entrikalar nedeniyle Anadolu'daki durum o kadar kötüye gitmektedir ki İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda "Türk İmparatorluğu'nun Avrupa ve Asya bölgelerinin bölüneceği" kehanetinde bulunmaktadır. Osmanlı yönetimi de Kürtlerle Ermeniler arasında gittikçe kötüleşen ilişkilerden dolayı kaygılıdır. Erzurum'daki İngiliz Konsolosu Monahan'ın 30 Nisan 1912'de Lowther'e bildirdiğine göre iki gün önce Erzurum Valisi kendisine yani konsolosa Kürt akımının Rusya tarafından kışkırtıldığını Kürt liderlerden Simko'nun bir süre önce Tiflis'te Ruslar tarafından saygıyla karşılanarak ödüllendirilmiş olduğunu bildirmiştir. Bu tarihlerde Osmanlı

---

⁶⁰⁸ Salahi R. Sonyel, **Gizli Belgelerde Osmanlı Devleti'nin Son Dönemi ve Türkiye'yi Bölme Çabaları**, Kaynak Yayınları, Birinci Basım: Mayıs 2009, s. 170-171. Rus istihbaratının Türkiye'deki azınlıkları manipüle etme çabalarına çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde detaylı bir şekilde yer verileceği için bu başlık altında azınlıkların manipülasyonuna ilişkin bazı temel bilgiler verilmekle yetinilecektir.

İmparatorluğu'nun doğu bölgesinde Ermeniler ve Kürtler silahlanmayı sürdürmektedir. Halep'teki İngiltere Konsolosu Fontana'nın 21 Ekim'de İngiltere Büyükelçisi Mallet'e bildirdiğine göre Rumlar da Türkiye'ye silah kaçırmakta ve bunları Kürtlere ve Ermenilere satmaktadır.⁶⁰⁹ Görüldüğü üzere Rus istihbaratının Osmanlı İmparatorluğu topraklarındaki ayrılıkçı propaganda çalışmaları yer yer başka dış güçlerce de desteklenmekte, İngilizlerin *legal diplomatik istihbarat* çalışmaları ve raporları da bu gelişmeleri detaylı bir şekilde belgelemektedir.

1914 yılına girilirken Rusya'nın politikası Doğu Anadolu'da sükûn ve barış ortamına izin vermeyecek şekilde sürdürülmektedir. Rusya, Doğu Anadolu'yu kendi koruyuculuğu altına alacak bir *protektora* kurmayı amaçlamaktadır.⁶¹⁰ Osmanlı İmparatorluğu, Rusya'nın genel politikasını bildiğinden, buna göre bir takım diplomatik girişimler içine girmiştir. Öncelikle bu anlamda dikkat çekici olan, 1914 yılının Mart ayında Osmanlı-Rus Cemiyeti'nin kurulmasıdır. Türk ve Rus üyeler bu cemiyeti beraber kurmuşlardır ve temel hedef Türkler ve Ruslar arasında fikrî, iktisadi ve siyasî yakınlık oluşturabilmektir.⁶¹¹ İstihbârî açıdan bakıldığında söz konusu cemiyet hem Türk tarafına hem de Rus tarafına fayda sağlayabilecek; toplumsal yapılar, sosyo-kültürel tüm öğeler, muhtemel etnik sorunlar gibi iç dinamiklere ilişkin bilgilerin temini noktasında Türk ve Rus istihbarat teşkilatları için ideal ve legal bir çalışma sahası da sunmaktadır.

Rus istihbaratının dış propaganda çalışmalarında etkili olmaya çalıştığı coğrafyalara bakıldığında Osmanlı İmparatorluğu'nun Rus İmparatorluğu için hedef ülke olduğu görülebilmekte ve çıkması muhtemel bir büyük paylaşım savaşında da bu iki imparatorluğun farklı cephelerde savaşacağı öngörülebilmektedir. Ancak yine de Türkler ve Ruslar arasında diplomatik temaslara devam edilmekte, karşılıklı nabız yoklanmaktadır.

Osmanlı-Rus Cemiyeti'nin kurulması gibi girişimlere paralel olarak Rusya ile ilişkileri geliştirmek maksadıyla Dâhiliye Nazırı Talat Bey başkanlığında bir Türk

---

⁶⁰⁹ a.g.e., s. 173, 179.

⁶¹⁰ a.g.e., s. 180.

⁶¹¹ Erdal Aydoğan, *İttihat ve Terakki'nin Doğu Politikası (1908-1918)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007, s. 28.

Heyeti 9 Mayıs 1914'te Rus Çarı'nı ziyaret maksadıyla Rusya'ya gitmiş⁶¹² ve Çar'a bir nezaket ziyaretinde bulunan Talat Bey Sazanov'a ittifak önermiştir. Rus Hariciye Nazırı'nın böyle bir girişimin İstanbul'daki elçileri kanalıyla başlatılmasını söyleyerek konuya soğuk bakması, Osmanlı İmparatorluğu'nun Çarlık hakkında duyduğu kaygıları daha da çoğaltmıştır. Rusya, çıkması çok muhtemel bir savaşta Osmanlı ile aynı safta değil, karşı karşıya olmak istemektedir.⁶¹³ Rus istihbaratının Türkiye'deki Ermenileri ve Kürtleri, zaman zaman da Arapları ve Süryanileri hedef alan propaganda çalışmaları Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda da sürecek, Bolşevik Devrimi sonrasında Rusya'da rejim değişse ve Türklerle bir yakınlaşma süreci başlasa da Türkiye'deki Ermeni ve Kürtler Rus istihbaratının propaganda faaliyetlerinin hedef kitlesi olmaya devam edecektir.

Çarlık dönemi Rus istihbarat teşkilatının propaganda çalışmaları haricinde, Çar'a muhalif gruplar da, başta Bolşevikler olmak üzere, kendi propaganda çalışmalarını yürütmeye devam etmekte ve 1917 yılı başından itibaren de bu propaganda çalışmalarının artmaya başladığı gözlemlenmektedir. Bolşevik Devrimi sonrasında kendi istihbarat teşkilatlarını kurup propaganda çalışmalarını bu teşkilat eliyle daha organize ve devlet gücünü de arkasına alarak örgütleyecek olan Bolşevikler devrim öncesinde de propaganda sahasında aktif bir görüntü vermektedir. Bolşeviklerin Ekim Devrimi öncesindeki propaganda çalışmalarının temel hedefi Çar'ın tahttan indirilmesini sağlamaktır; propagandanın ana teması ise "barış"tır. 1917 yılının Mart ayında dağıtılan bir propaganda bildirisi de Bolşeviklerin devrim öncesindeki propaganda anlayışının ne şekilde olduğunu gösterir niteliktedir. "Petrograd'da Devrim!" başlıklı bildirinin bir alt satırında "Çar tahttan çekildi!" ve "Halk ve ordu BARIŞ istiyor!" ifadeleri yer almakta, "barış" kelimesine büyük harflerle özel vurgu yapılan bildirinin devamında da şu satırlara yer verilmektedir:

"Bu olay bizim kutsal Rusyamızda gerçekleşti! Kardeşler yüzünüz gülsün, sevinin ve telgrafla gönderilen şu yazıyı okuyun: 'Petrograd, 2 Mart 1917. Petrograd Telgraf Ajansı raporu: Petrograd'da bir devrim fırtınası koptu. Devlet Duması'nın 12 temsilcisinden oluşan İcra

⁶¹² a.g.e., s. 28-29.

⁶¹³ Yuluğ Tekin Kurat, "1878-1919 Arasında Türk-Rus İlişkilerinin Siyasal Anatomisi", **Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491-1992)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 142.

Komitesi yönetimi ele geçirdi. Devrimciler bakanları tutukladı. 30.000 askerden oluşan başkentteki askerî birlik devrimcilere katıldı. ÇAR TAHTTAN ÇEKİLDİ!”⁶¹⁴

Anlaşılan o ki Şubat Devrimi’nde kazanılan başarı ve Çar’ın tahttan çekilmesinin sağlanması propagandada önemli bir motivasyon unsuru olarak kullanılmak istenilmekte, yürütme gücünün ele geçirildiği, ordu desteğinin de sağlandığı halka açıklanarak halkın devrimci güçlere katılımının artırılması hedeflenmektedir.

2. İdeolojik Motifli İç Propaganda - Ekim Devrimi Sonrası

1917 Ekim Devrimi sonrasında Rus istihbaratının propaganda çalışmaları Bolşevik Parti güdümünde sürdürülmüş ve bu çalışmalar yeni rejimin benimsetilmeye ve yerleştirilmeye çalışılması sürecinde ideolojik motifli propaganda çalışmaları hüviyetinde olmuştur. Devrim sonrasında Rus istihbaratının propaganda çalışmalarının Çarlık dönemi istihbarat teşkilatının propaganda çalışmalarına oranla çok daha fazla olduğu görülmektedir. Rus istihbaratının propaganda faaliyetlerindeki artışta Bolşevik dünya görüşü ve propaganda anlayışının doğrudan bir etkisi vardır zira Bolşeviklerin gerek Şubat gerekse Ekim devrimlerinde başarıya ulaşmalarında yaptıkları propaganda çalışmalarının önemli bir rolü bulunmaktadır ve bu tecrübeye sahip Bolşevikler, yönetimi ele geçirdikten sonra da yeni rejimi Rusya’da yerleştirebilmek için propagandaya devam etme gereksinimi duymuşlardır. Bolşevikler iktidardadır, ancak karşı-devrimci pek çok grupla ve dış güçlerle propaganda sahasında mücadele etmeye de mecburdur. Bunun Bolşeviklerin iktidarı ellerinde tutabilmek için de kendilerini destekleyen insanların sayısını artırmaya, dolayısıyla yine Bolşevik propagandayı icra etmeye ihtiyaçları vardır. Bu doğrultuda da Rus istihbaratının propaganda çalışmaları öncelikle Rusya içerisinde ciddi sorunlara sebep olabilecek ve dış güçler tarafından da manipülasyonu ihtimal dâhilinde olan *milliyetler* ve *milliyetler meselesine* yönlendirilmiştir.

⁶¹⁴ “Petrograd Municipal Duma: Revolution in Petrograd! (1917)” Hoover Political Poster Database, 2007; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/february-revolution/february-revolution-images/#bwg2/188>. Erişim tarihi: 02/01/2018. Yukarıda metin içerisinde büyük harfle verilen kelimeler bildirinin orijinalinde de büyük harflerle yazılmıştır.

Rusya'daki iç propaganda faaliyetlerinde, öncelikli olarak barış, birlik, ve dolayısıyla da halkı Bolşeviklerin idealleri etrafında birleştirmek temel amaç olmuş, bu doğrultuda, aynı amaca hizmet etmesi için hazırlanan propaganda afişleri de önemli bir propaganda aracı olarak ön plana çıkmıştır. Propaganda afişlerinde işlenen temel konulardan biri Çar döneminde halkın maruz kaldığı muameledir. Örneğin Bolşevik Devrimi ve sonrasında yaptığı karikatür ve propaganda afişleriyle bilinen Aleksey Radakov'un 1917'de otokratik sistemi eleştirel tarzda hazırladığı bir propaganda afişinde; "biz hüküm süreriz; senin için biz dua ederiz; seni biz yargılarız; seni biz koruruz; seni biz besleriz; ve sen çalışırsın!" ifadeleri yer almakta, afişte piramidin en üstünde Çar, ve alt alta gelecek şekilde; zenginlik içerisinde keyif süren din adamları, adaletsiz yargıçlar, zor kullanan güvenlik güçleri, halkı köle gibi kullanan burjuva ve toprak sahipleri resmedilmekte, piramidin en altında ise ezilen işçi, köylü ve askere yer verilerek hem Çarlık döneminde halka yapılanlar hatırlatılmakta hem de piramidin üst basamaklarında yer alan grup ve kişiler halka hedef gösterilmektedir.⁶¹⁵

Piramitte üst basamaklarda yer alan gruplar aynı zamanda Bolşevik Devrimi sonrası dönemde de devrime karşı olan anti-Bolşevik gruplardır ve Bolşeviklerin iç propaganda faaliyetlerinin hedef gösterdiği en önemli kitle de bahsi geçen karşı-devrimcilerdir. Rus istihbaratı karşı-devrimci propagandaya karşı bir karşı-propaganda faaliyeti yürütmekte ve ülke güvenliğinin sağlanmaya çalışılmasının bir yönünü de bu karşı-propaganda faaliyetleri oluşturmaktadır. Rus istihbaratının propaganda çalışmalarında, siyasi propaganda afişleri, özellikle iç propagandada, sıkça faydalanılan propaganda enstrümanlarından. Bu propaganda afişleri temelde halkı Bolşeviklerin yanına çekmeye çalışan, işçi ve köylüyü mücadelede aktif rol

---

⁶¹⁵ Dickerman, Leah (Ed.), **Building the Collective: Soviet Graphic Design (1917-1937)**, Princeton Architectural Press, New York, 1996; Aleksei Radakov, "The Autocratic System (1917)", <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/february-revolution/february-revolution-images/#bwg2/187>. Erişim: 02/01/2018.

Michigan State University tarafından online olarak hazırlanan ve <http://soviethistory.msu.edu/> linki üzerinden erişim sağlanan *Seventeen Moments in Soviet History – An Online Archive of Primary Sources* ana başlıklı ve iki Sovyet tarihi uzmanı James von Geldern ve Lewis Siegelbaum tarafından hazırlanan proje çalışması farklı arşiv kaynaklarından, yayınlardan, kütüphane ve müzelerden temin edilmiş olan bilgi ve belgeleri araştırmacılara sunan içeriğiyle Rus istihbaratının kullandığı propaganda malzemelerine ilişkin önemli belgelere erişim sağlamaktadır. Çalışmamızda propaganda afişlerine dair belgeler açıklanırken dipnotlarda önce ilgili arşiv malzemesinin yer aldığı ana kaynak, ardından bahsi geçen internet sitesinden belgeye erişim uzantısı verilmektedir.

oyynamaya teşvik eden bir amaca yönelik olarak hazırlanmakla birlikte, zaman zaman da yaşanan olumsuzlukları yaşanmamış gibi addedip, başarısızlıkları dahi başarı gibi göstermenin aracı olarak da kullanılabilir. Propaganda afişlerinin bu şekilde, dezenformasyon amaçlı kullanımına dair önemli bir örnek Rusların yenik ayrıldığı Rus-Polonya Savaşı (1919-1920) sonrasında hazırlanan bir propaganda afişidir.

1919-1920 yıllarında Askerî Devrimci Komite için 50'nin üzerinde siyasi propaganda afişi çalışması yapmış olan Dimitri Moor tarafından hazırlanmış olan ve "Nöbet Tutun / Nöbette Olun / Tetikte Olun" anlamlarına gelebilen bir başlık taşıyan bu afişte, Rus-Polonya savaşından sonra şekillenmiş olan Rus sınırlarını savunan kızıl üniformalı ve devasa boyutta bir Kızıl Ordu askeri resmedilmektedir. Rusya'yı işgal etme ihtimali olan Fransız askeri ve Ukraynalı Kossaklar tarafından kışkırtılan ve "kapitalistler" olarak resmedilen düşman ordularına bu propaganda afişi ile ihtar verilmektedir.⁶¹⁶ Kızıl Ordu'nun kendini kanıtlamaya çalıştığı ancak sonucunda özellikle ordunun öncü gücünün neredeyse tamamen tahrip olduğu ve yenilgiyle sonuçlanan 1919-1920 Rus-Polonya Savaşı⁶¹⁷ sonrasında hazırlanan afişte, sınır bölgesinde elinde tüfek ve süngüsüyle bekleyen dev bir Kızıl Ordu askerinin resmedilmesi, savaş sonucundan haberi olmayan herkese savaşın Kızıl Ordu tarafından kazanıldığını düşündürtecek niteliktedir. Propaganda afişi bu yönüyle, Rusların halkın motivasyonunu sağlamak için zaman zaman dezenformatif propaganda afişleri kullanabildiğini de kanıtlamaktadır.

Kızıl Ordu istihbarat ünitelerinin ya da Çeka'nın yayımına destek olduğu; ya da ters açıdan bakıldığında, bu istihbarat yapılanmalarının ilgili birimlerince yayımına engel olunmayan propaganda afişleri, yukarıda bahsedildiği gibi dezenformatif içerikli yönlendirmelerde kullanılmalarının yanında Kızıl Ordu'nun ya da Bolşeviklerin kazandıkları gerçek başarılar sonrasında da efektif olarak kullanılabilir. Örneğin Rusya'daki iç savaş sonucunda Kızıl Ordu ve Bolşeviklerin elde ettiği üstünlük 1921 tarihli "Halk Düşmanlarının Yenilgisi" temalı

---

⁶¹⁶ Paret Peter, Beth Irwin Lewis, Paul Paret, "*Dmitrii Moor: Be on Guard! (1920)*", **Persuasive Images: Posters of War and Revolution from the Hoover Institution Archives**, Princeton University Press, Princeton, 1992; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/255>. Erişim tarihi: 02/01/2018. Söz konusu propaganda afişi için bkz. EK-16.

⁶¹⁷ Katamidze, a.g.e., s. 27.

bir propaganda afişindeki çizimlerle canlandırılmıştır. Propaganda afişinde “Kızıl Ordu halkın düşmanlarını ebedî yenilgiye uğrattı” ifadesi yer alırken; bir Kızıl Ordu askerinin bir rahibi, bir bankeri ve bir kralı süngüyle öldürdükten sonra bir *kulak* süngülemesi resmedilmektedir.⁶¹⁸

Karşı-devrimcilerin Bolşevikler ve Bolşeviklerin kurmuş oldukları tüm kurumsal yapılara yönelik propagandasına Bolşevikler propaganda afişleri yanında farklı propaganda araçları kullanarak da cevap verebilmekte, bu şekilde Bolşeviklerin haklılıkları halka anlatılmaya çalışılırken Rus istihbarat teşkilatı Çeka da bazı propaganda araçlarının kullanımında propaganda mekanizmasının işleyişine direkt dâhil olabilmektedir. Bolşevik Devrimi'nin hemen akabinde kurulmuş olan Rus istihbarat teşkilatı Çeka'nın karşı propaganda faaliyetlerinde kullanmayı düşündüğü araçlardan biri, haftalık yayın yapacak şekilde planlanan ve yayınlarına 1918'in Eylül ayında başlayan *Ezhenedelnik VChk* isimli gazetedir. *Ezhenedelnik VChk*, Çeka başkanı Cerjinski'nin kurmuş olduğu, Çeka eylemlerinin haklılığının savunulmaya çalışıldığı, “Çeka'nın erdemlerinin” açıkça övülmesinin amaçlandığı bir gazetedir. Ayrıca gazetede yazılarla kitlelerin adalet arzularının intikamcı bir anlayışla yerine getirilmesi teşvik edilmektedir.⁶¹⁹

Ezhenedelnik VChk gibi bir yayın organına ihtiyaç olduğu 1918'in Eylül ayında anlaşılmıştır çünkü Temmuz ve Ağustos aylarında önde gelen Bolşevik liderlere, karşı-devrimciler tarafından suikastler düzenlenmiş, Çeka da bu suikast girişimlerine özellikle Eylül ayının başından itibaren sert ve kitlesel saldırılarla, idam ve infazlarla cevap vermiş, devamında da Çeka'nın bu infaz ve idamlarının haklılığının halka anlatılması gibi bir zaruret ortaya çıkmıştır.

İlk önemli ve ses getiren suikast Temmuz 1918'de ünlü halk hatibi Bolşevik lider Volodarski'ye düzenlenmiş, Volodarski'nin bu suikastle Petrograd'da

---

⁶¹⁸ “*Defeat of the People's Enemies (1921)*”, **Hoover Political Poster Database**, 2007.

Afiş ilk olarak Petrograd Askeri Bölgesi Siyasi-Eğitim İdaresi tarafından yayınlanmıştır.

<http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/254>.

Erişim tarihi: 02/01/2018. Söz konusu propaganda afişi için bkz. EK-17.

⁶¹⁹ Stephane Courtois, Nicolas Werth, Jean-Louis Panne, Andrej Packows, Karel Bartosek, Jean-Louis Margolin; **a.g.e.**, s. 76-77. *Ezhenedelnik VChk* (Türkçe “Haftalık Çeka” ya da İngilizce “Cheka Weekly” olarak tercüme edilebilir), yayınlarını 6 hafta sürdürdükten sonra Merkez Komite'nin emri ile kapatılacaktır. **a.g.e.**, s. 77.

öldürülmesinin hemen ardından iki Bolşevik lidere daha; 20 Ağustos 1918 tarihinde Uritski ve 30 Ağustos 1918 tarihinde de Lenin'e suikast düzenlenmiş, Uritski ölürken Lenin ağır yaralanmıştır.⁶²⁰ Özellikle Lenin'e karşı girişilen suikast girişiminin ardından Çeka'nın *kızıl terör* uygulamalarının sahaya yansımaları çok hızlı ve geniş çaplı olmuştur. Uritski'nin öldürülmesi ve Lenin'e suikast girişiminde bulunulması karşısında Çeka'nın bu eylemlere cevabına ilişkin olarak, Çeka'nın karşı-devrimci muhalefet üzerine gerçekleştirdiği geniş çaplı operasyonel faaliyetlerini müteakip, *Ezhenedelnik VChk*'da da propaganda yazıları yayınlanmış, bu yolla Çeka operasyonlarının haklılığı kanıtlanmaya çalışılmıştır.

Çeka'nın bu propaganda yazılarını içeren bir belgede de *Ezhenedelnik VChk*'dan Uritski ve Lenin suikastleri ve "kızıl terör"le alakalı olarak alınan pasajlar ve bazı seçilmiş yazılar yer almaktadır: Belgede, *Ezhenedelnik VChk*'dan alıntılanan pasaj "Kızıl Terör" ana başlığını taşımakta ve pasajda Uritski suikasti ve Lenin'e suikast girişimine karşı Çeka'nın pek çok şehirde uyarılar yayınladığından bahsedilmekte, işçi ve köylü yönetimine karşı yapılan en ufak ileri gitmelerde / tecavüzlerde, proletaryanın demir diktatörlüğünün soylu davranışları bir tarafa bırakacağı anlatılmaktadır. Belgede yer alan pasajın devamındaki "Deklarasyon" başlığı altında Torzhok Çekası tarafından yayınlanan ve altında Novotorzhsk Olağanüstü Komisyonu Başkanı M. Kliuev'in imzası bulunan bir bildiri metni de yer almaktadır. Torzhok Çekası'nın bu uyarı yazısında; kapitalizmin Uritski ve Lenin olaylarında görüldüğü gibi Rus proletaryasının liderlerini hedeflediği, proletaryanın teröre terörle cevap vereceği, Uritski ve Lenin'e yapılanlara karşılık olarak burjuvazi ve burjuvaziyi destekleyenlerin yüzlercesinin canının alınıp olanların ödetileceği anlatılmaktadır. "Deklarasyon"da, Novotorzhsk Çekası'nın Uritski suikasti ve Lenin'e suikast girişimi eylemlerinin sorumluları olan burjuvaları, burjuva destekçilerini, Sağ-Sosyalist Devrimcileri ve Menşevikleri tutukladığı da belirtildikten sonra bu kişilerin Çeka tarafından vurularak infaz edileceği belirtilmektedir. "Deklarasyon"un sonunda da Sovyetlere ve işçi sınıfının liderlerine karşı yapılacak benzer eylemlerin ve her türlü karşı devrimci hareketin de aynı şekilde cezalandırılacağı vurgulandıktan sonra Uritski ve Lenin'e karşı girişilen

---

⁶²⁰ Carr, *Bolşevik Devrimi (1917-1923)*, s. 159.

eylemlerin sorumlularının isimlerinin yer aldığı “rehineler / tutuklular” listesi verilmektedir.⁶²¹

Liste incelendiğinde listedeki isimlerden bazılarının isimlerinin meslekleriyle birlikte, bazılarının sadece mensup oldukları siyasi grupla, bazılarının ise hem meslekleri hem de mensup oldukları siyasi grupla birlikte verildiği görülmektedir. Aralarında fabrika müdürleri, kilise papazları, mühendisler, memurlar, emekli askerler ve tüccarların da yer aldığı bu isimler arasında en dikkat çeken isim Çarlık dönemi gizli polis ajanlarından olduğu belirtilen Sergey İvanoviç Panniçkin’dir. Ayrıca listede, bağlı olduğu siyasi grubu da belirtilen isimlerin hepsinin Sağ-Sosyalist Devrimci ya da “sağcı” olarak nitelenen kişiler olması da dikkat çeken bir başka durumdur. Anlaşılan o ki Çeka’nın Uritski ve Lenin suikastlerinden dolayı sorumlu tutacağı siyasi grup Sağ-Sosyalist Devrimciler olacaktır. Grubun içerisinde eski bir Okrana mensubu Sergey İvanoviç Panniçkin’in olması da suikast tertibinde bu ismin organizatör ya da organizasyonun kilit isimlerinden biri olabileceği ihtimalini düşündürmektedir.

Belgedeki “Deklarasyon” metninin son kısmındaki tutuklu / rehine listesinin devamında Morshansk bölgesine dağıtım için hazırlanmış olan ve Çeka üyeleri Şibaev ve Svetkov’un da imzaladıkları bir “acil propaganda bildirisi” yer almaktadır. Bu propaganda bildirisinde de devrimin bir oyun olmadığı ve kimsenin devrimle oynayamayacağı, provokatör ajanlara inanılmaması gerektiği gibi konulara kısaca değinildikten sonra propaganda bildirisinin yayınlanmasından birkaç gün önce gerçekleşen Lenin’e suikast girişimi ile Uritski suikastinden bahsedilmekte, devrim liderlerine sistematik bir saldırı olduğu, bu saldırılara misilleme yapılarak “beyaz terör”e karşı “kızıl terör”le cevap verildiği (belgede kızıl terör büyük harflerle yazılmıştır) ve sorumluların öldürüldüğü anlatılmaktadır. Propaganda bildirisinin devamında, kapitalistlerin Ukrayna ve Don’da işçileri ve köylüleri katlettiği, kapitalistlerce öldürülen işçi ve köylü sayısının 20.000’e ulaştığı, aynı şekilde Finlandiya hapishanelerinin devrimcilerle dolu olduğu, bu hapishanelerde yaklaşık 80.000 devrimcinin tutulduğu, işçi ve köylülerin haklarının çiğnendiği gibi konular hatırlatılarak, bunları yapanların üzerine sert bir şekilde gidileceği, işçilerin ve fakir

---

⁶²¹ **KGB Archive**, Volume 1, pp. a,b; Koenker, Bachman, **a.g.e.**, s. 12-13.

köylülerin korkmamaları gerektiği belirtilmekte, “kıızıl terör”ün gerekliliği vurgulanmaktadır. Propaganda bildirisinin son kısmında da Çeka tarafından Morshansk bölgesinde infaz edilen 6 kişinin ismi verilerek, işçi ve köylülere, fakir insanlara, güven içinde olmaları, *organizasyona* yani Çeka’ya güvenmeleri söylenmektedir.⁶²² Belgede yer alan *Ezhenedelnik VChk* alıntılarının içeriğine bakıldığında bu yayın organının Çeka ve “kıızıl terör” propagandasını Cerjinski’nin planladığı doğrultuda icra ettiği görülmekte; Çeka’nın, sahadaki operasyonel faaliyetlerinin yanında propaganda sahasını da boş bırakmadığı, istihbarat teşkilatının bu yolla faaliyetlerini halkın gözünde haklı ve legal göstermeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

Çeka yeni yapılanmaya başlayan bir teşkilat olmasına rağmen karşı propaganda çalışmaları ve operasyonel eylem pratiğiyle çok yönlü ve kompakt bir istihbarat teşkilatı görüntüsündedir. Bolşeviklere karşı girişilen saldırılara hem operasyonel faaliyetleriyle hem de bu operasyonel faaliyetlerin haklılığını ortaya koymaya çalışan propaganda çalışmalarıyla kısa süre içerisinde karşılık vermesiyle de Çeka refleksif bir istihbarat teşkilatı kimliği kazanacağını sinyallerini vermektedir.⁶²³ Eski bir Çeka mensubu “karşı devrimciler, hayatın her alanında faaliyet gösterdiklerine göre, Çeka’nın harekâta girişmediği hiçbir alan yoktur”⁶²⁴ derken bir açıdan da Çeka’nın geniş hareket alanına ve kompakt yapısına işaret etmektedir.

Karşı devrimcilerin dış güçlerle işbirliği içinde olduğu, devrimi boğma faaliyetleri yürüttüğü ve yabancı ajanlarla işbirliği yaptığı gibi konular öne çıkarılarak halk nazarında karşı devrimcilerin itibarının zayıflatılması, bunun da ötesinde karşı devrimcilerin “hain iç düşman” olarak nitelendirilmesi de Çeka’nın aslî propaganda hedefleri arasında yer almaktadır. Bunun yanında Bolşevikler karşı devrimci tüm unsurların anti-Bolşevik propaganda faaliyetlerinin de önüne geçmeye çalışmakta, bu amaçla da sansür uygulamalarını devreye sokmaktadır.

⁶²² **KGB Archive**, Volume 1, pp. a,b.; Koenker, Bachman, **a.g.e.**, s. 14.

⁶²³ Rus istihbaratının agresif, refleksif ve operasyonel kabiliyetleri yüksek bir istihbarat teşkilatı olduğunu destekleyebilecek diğer örneklere çalışmanın “Operasyonel İstihbarat” başlıklı bölümünde yer verilecektir.

⁶²⁴ Carr, **Bolşevik Devrimi (1917-1923)**, s. 161.

1918 yazından itibaren Bolşevikler devletin rakipsiz ve ortaksız yönetici partisi haline gelmiştir ve Çeka'nın şahsında, Bolşevikler mutlak bir iktidar organına sahip olmuşlardır. Bununla beraber, bu iktidarın denetimsiz kullanılmasına karşı büyük bir isteksizlik söz konusudur ve safdışı bırakılmış partilerin tamamen ortadan kaldırılacağı zamanlar da yaklaşmaktadır. Yeni rejimin ilk kararnamelerinden biri, Sovnarkom'a, "İşçi ve Köylü Hükümeti'ne baş kaldırmayı, karşı gelmeyi" öğütleyen bütün gazeteleri kapatma yetkisi vermiştir. Örneğin Petrograd'daki Menşevik gazete *Novyi Luç*, Brest-Litovsk anlaşması aleyhinde kampanya açtığı için Şubat 1918'de kapatılmıştır.⁶²⁵ Karşı propaganda ve sansür uygulamalarının haricinde örneğin Rusya'da iç savaş sırasında tekel gücüne sahip bir proleter edebiyatı yaratma konusunda da ciddi girişimlerde bulunulmuş olsa da Lenin bu girişimi hiçbir zaman onaylamamıştır.⁶²⁶

Mücadelelerinin tarihsel gelişimi incelendiğinde propagandacı bir gelenekten gelen, propaganda çalışmalarında tecrübeli olan ve bu bağlamda propaganda faaliyetlerinin önemini de farkında olan, dolayısıyla da devrimi gerçekleştirerek merkezî gücü eline alan iktidar için de karşı devrimci propagandanın önemli bir risk unsuru olacağını değerlendirebilecek durumda olan Bolşevikler için özellikle iç savaş gibi kritik bir süreçte anti-Bolşevik propagandaya engel olmak her zaman önemli bir öncelik olmuştur.⁶²⁷

Rus yazarların Rusya'daki Bolşevik yönetim aleyhine yazdıkları yazılar da Rusya içinde ve dışında Bolşeviklerin itibarını zedeleyici bir içeriğe sahip olduğundan, Bolşevikler için istenmeyen bir durum arz etmektedir. Özellikle Rusya'da yaşayan ve Rusya'yı bilen yazarların Rusya hakkında kaleme aldıkları yazıların yurt dışında daha inandırıcı bulunup daha geniş yankı bulma ihtimali yabancı yazarlara oranla çok daha fazladır. Bolşevik yönetimin uygulamalarından rahatsız olan ve NEP döneminin getirmiş olduğu yeni akımın da etkisiyle temel hak

---

⁶²⁵ a.g.e., s. 161.

⁶²⁶ Davies, a.g.m., s. 26.

⁶²⁷ Genel kabul, Rusya'da iç savaşın Bolşevik Devrimi'ni müteakip Kasım 1917 itibariyle başlayıp 25 Ekim 1922'de Kızıl Ordu'nun Vladivostok'u ele geçirmesiyle bittiği yönündedir. Ancak bu kabul, Rusya'daki tüm anti-Bolşevik unsurların Ekim 1922'de yenilgiye uğratılmış olduğu anlamına gelmemektedir. Örneğin Kızıl Ordu önemli bir iç güvenlik sorunu olan Basmacı hareketini bastırabilmek için 1934 yılına kadar uğraşmak zorunda kalacaktır.

ve özgürlükler konularında Bolşevikleri eleştiren yazarlar, fikirlerini yayma hususunda sıkıntı çekmekte ve bu durumda, söz konusu Rus yazarların Rusya dışında entelektüel faaliyetlerine devam etme gibi bir isteği ya da zorunluluğu doğmaktadır. Rus istihbaratı açısından ise anti-Bolşevik fikirlere sahip Rus yazarların Rusya dışında Rusya'daki yönetim aleyhine propaganda yapmalarına göz yumulması istenilir bir durum olmayıp tam tersine güvenliği ve birliği tehdit edici bir güvenlik sorunsalı olarak algılanmaktadır.

Çeka mensubu Davidov'dan Molotov'a gönderilen ve Rus yazarların yurt dışı seyahatlerine karşı çıkılmasına yönelik tavsiyeler içeren 28 Haziran 1921 tarih 5937/S sayılı memorandum da Rus istihbaratının bu konuda hassasiyetini gösteren önemli bir belgedir. Çeka Dış İlişkiler Departmanı'ndan⁶²⁸ yazılan ve sağ üst köşesinde *Çok Gizli* ve *Çok İvedi* ibareleri bulunan yazı Molotov'a, Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne ve İşçi ve Köylü Partisi'ne gönderilmiştir. Söz konusu yazının birer kopyası da Kremlin ve Troçki'ye 1596 sayı ile, ayrıca Halk Komiserleri Konseyi ve Gorbunov'a 7461 sayı ile gönderilmiştir. Memorandumda şu ifadeler yer almaktadır:

“Çeka halen, bilhassa Vengerova, Blok ve Sologub gibi bir takım edebiyatçılardan çıkış vizesi başvuruları almaktadır.

Yurt dışına çıkan yazarların Sovyet Rusya'ya karşı en aktif kampanyaları düzenledikleri ve Balmont, Kuprin ve Bunin gibi bazı yazarların da en alçakça *fabrikasyon*larına durmaksızın devam ettikleri göz önünde bulundurulduğunda Çeka bu gibi başvuru ve dilekçelerin gereğinin yerine getirilmesinin mümkün olduğunu düşünmemektedir.

Merkez Komite'nin, bu yazarların bir ya da birkaçının Sovyet Rusya'da kalmalarından ziyade yurt dışında kalmalarının daha istenilir olduğuna dair özel sebepleri yok ise; kurumsal açıdan Çeka, bu yazarlara yakın gelecekte ülkeden çıkış izni verilmesinin hiçbir temelinin olmadığı görüşündedir.

---

⁶²⁸ Çeka Dış İlişkiler Servisi (*Inostranny Otdel*) 20 Aralık 1920 tarihinde Çeka Başkanı Cerjinski'nin yayımladığı 169 numaralı emirle, bir *politik istihbarat ünitesi* olarak kurulmuştur. Katamidze, **a.g.e.**, s. 27. Dış İlişkiler Servisi'nin temel amacı düşmanları yurt dışında da takip etmektir. Pringle, **Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence**, s. xv. Pringle çalışmasında Çeka içerisinde oluşturulan bu birimi *Foreign Intelligence Section* olarak, Katamidze ise *Foreign Department* olarak İngilizceye çevirmiştir. Birimin orijinal adı *Inostranny Otdel*'dir. Çeka Dış İlişkiler Servisi (*Inostranny Otdel*) ve bu servisin başında bulunan isim Davidov'a ilişkin daha detaylı bilgilere çalışmanın “Operasyonel İstihbarat” konulu bölümünde yer verilecektir.

Bu ve benzeri meselelerin her halükârda Organizasyonel Büro'ya yönlendirilmesinin sorunların çözümü için uygun olacağı düşünülmektedir.

Roma'daki yoldaş Vorovski'nin bir mektubunun kopyası yukarıdakileri (Davidov burada yurt dışına çıkıp Sovyet Rusya'ya karşı kampanyalar düzenleyen ve yine Sovyet Rusya aleyhine fabrikasyon bilgiler yayan yazarların faaliyetlerinden bahsetmektedir) örneklemek için ekte gönderilmektedir.⁶²⁹

Görüldüğü gibi Rusya'dan çıkış için gerekli olan vize işlemlerinin kontrolü istihbarat teşkilatının elindedir. Ayrıca belgeden, Rus istihbaratının yurt dışına daha önceden çıkış yapmış olan Rus yazarların yazılarını da takip ettiği anlaşılmaktadır ve bu durum Davidov'un ve dolayısıyla da başında bulunduğu Çeka Dış İlişkiler Servisi'nin Rusya dışındaki yayınları tarayan önemli bir biriminin olduğunun göstergesidir. Belgede Davidov'un, yurt dışındaki Rus yazarların anti-Bolşevik propagandasından, dezenformasyona, Rusya'daki durumu çarpıtmaya yönelik (belki rakip istihbarat teşkilatlarınca da yazdırılan) yazılarından, kendi deyimiyle *fabrikasyon işlerinden* rahatsızlık duyduğu anlaşılmaktadır. Davidov, anti-Bolşevik yazarların yurt dışında rahat iş görmelerinin önüne geçme yolunun, bu yazarların yurt dışına çıkmalarına izin vermemekten geçtiğini düşünmektedir. Davidov ayrıca anti-Bolşevik yazarların istihbarat teşkilatınca Rusya içerisinde çok daha kolay baskı altına alınıp daha rahat kontrol edilebileceğinin de farkındadır ve yazının muhatapları olan Molotov'u, Troçki'yi, Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesi'ni, İşçi ve Köylü Partisi'ni ve Kremlin'i de kendisinin bu düşüncesi yönünde kanalize etme çabası içerisinde. Davidov'a göre Rus yazarların yurt dışındaki *fabrikasyon* çalışmalarına engel olmanın çözümü, Çeka'nın Organizasyonel Bürosunu yetkilendirmek olacaktır.

Belgenin son kısmında sağ altta Çeka Dış İlişkiler Departmanı Başkanı Davidov'un imzası ve yazının Çeka Dış İlişkiler Departmanı Personel Sekreterliği'nden çıktığına dair ibare yer almaktadır. Memorandumun tarih ve sayısının belirtildiği bölümde ise Çeka'nın Lubyanka'daki 11 numaralı adresi ile Çeka'ya ulaşılabilecek 2-02-09, 2-02-27, 5-79-23 numaralı üç ayrı telefon numarası

⁶²⁹ RTSKhidNI, fond 17, op. 84, d. 175, l. 48-490b; Koenker, Bachman, a.g.e., s. 230-231.

yer almaktadır. Belgenin sol alt kısmında el yazısıyla yazılmış bir yorumda ise şu bilgiler yer almaktadır:

“Organizasyonel Büro’nun tüm üyelerine verilen kopyalar açıklama amaçlıdır. Merkez Komite, edebiyatçıların ve diğer yazarların yurt dışı seyahatleri konusunda tamamen bizimle (Çeka ile) aynı fikirdedir. Bu durumda Tüm Rusya Çekası edebiyatçıların ve diğer yazarların yurt dışı seyahatleri konusunun Organizasyonel Büro’ya yönlendirilmesinin daha iyi olacağını varsayar.”⁶³⁰

Buradaki el yazısı nottan anlaşıldığı kadarıyla Davidov’un konuya ilişkin görüşleri üst makamlarca olumlu karşılanmıştır ve Davidov buradan kurumsal işleyişe dair bir mantıksal çıkarıma giderek edebiyatçıların ve diğer yazarların yurt dışı seyahatleri başvurularının Organizasyonel Büro’ya yönlendirilmesinin uygulamaya konulabileceğini el yazısı notunun bulunduğu kopya ile kurum çalışanlarına iletmektedir.

Rusya’da iç savaşın sonlarına doğru gelindiği 1922 yılı ortalarında da Bolşevikler anti-Bolşevik propaganda çalışmalarına engel olma yolunda çaba sarfetmeye devam etmekte, bu çalışmalar doğrultusunda, anti-Bolşevik fikirlere sahip Rus entelektüeller haricinde yabancı gazeteciler de Bolşevikler tarafından önemli bir risk unsuru olarak görülmektedir. Amerikan yayın organı *American Telegraph Agency*’e bağlı *United Press*’in Moskova temsilcisi Gullinger’in taraflı ve maksatlı haber raporlarına ilişkin olarak Halk Komiserleri Konseyi Dış İlişkiler Temsilcisi L. M. Karahan’dan Stalin’e ve Politbüro’nun tüm üyelerine gönderilen 6 Mayıs 1922 tarihli mektup, Bolşevik siyasi karar alıcıların yabancı gazetecilerin faaliyetlerini ne kadar yakından takip ettiklerini gösteren önemli bir belge niteliğindedir.

Karahan mektupta, Gullinger’in Rusya’daki olaylara ilişkin olarak Amerikan haber ajansının merkezine gönderdiği haber telegraflarının maksatlı ve taraflı olduğunu, kendisinin bu konuda defaatle uyarıldığını, haberleri çarpıtmaması konusunda dikkatinin çekildiğini Stalin ve diğer Politbüro üyelerine aktarmakta, mektubun devamında da şu ifadelere yer vermektedir:

---

⁶³⁰ **RTSKhIDNI**, fond 17, op. 84, d. 175, l. 48-490b; Koenker, Bachman, **a.g.e.**, s. 231.

“Gullinger’in bazı haber telgraflarının yurt dışına gönderilmesine izin vermedik, bazı telgraflarda ise Rusya’yla alakalı yanlış haber ve dedikoduları içeren taraflı pasajları silip yok ettik. Gullinger ise bu yaptıklarımıza cevap olarak, sonraki telgraflarında Moskova’da sansürün iyice sıkılaştırıldığına ilişkin ifadelere yer vermeye başladı. Gullinger’in 26 Nisan tarihli bir telegrafının kopyası ektedir. Bu telgrafın gönderilmesine izin verilmemiştir ancak öğrendiğimize göre kendisi yine de, çok açık bir şekilde, almış olduğu bir görevi yerine getirmek üzere, bu telgrafi göndermiştir. Bu tip sahtekârların, düzenbazların, Moskova’da yaşamasına ve böyle pis numaralarını yapmaya devam etmelerine izin verilmesinin tahammül edilemez olduğunu hissediyorum. Gullinger’in derhal sınırışı edilmesini öneriyorum.”

Karahan mektubun son paragrafında, Gullinger’in derhal sınırışı edilmesinin gerekliliğini bir kez daha vurguladıktan sonra, yapacağı bazı telefon görüşmeleriyle bu sorunu Perşembe gününe kadar çözmüş olacağına yönelik teklifini de Stalin ve tüm Politbüro üyelerine iletmektedir.⁶³¹

Belge, 1922 yılına gelindiğinde de, Rusya’daki iç savaş artık sona doğru yaklaşmasına rağmen, sansür uygulamalarının hangi dozda devam ettiğini gösteriyor olması açısından önemlidir. Belgede faaliyetlerinden duyulan rahatsızlık dile getirilen gazeteci sadece Gullinger’dır ancak kuvvetle muhtemeldir ki Bolşevik hükümet ve Bolşevik hükümetin karşı propagandadan sorumlu istihbarat aygıtı GPU, Rusya’daki diğer yabancı gazetecilerin de faaliyetlerini yakından takip etmekte, Rusya karşıtı propaganda, çeşitli hamlelerle engellenmeye çalışılmaktadır.

Karahan’dan Stalin ve tüm Politbüro üyelerine gönderilen bu mektubun içeriği incelendiğinde Rusya’da propaganda faaliyeti yürüttüğünden şüphelenilen yabancı gazetecilere yönelik ne tür hamleler yapıldığı ve ne tür bir metot takip edildiği de görülebilmektedir: İlk aşamada tespit yapıp, risk unsuru olarak değerlendirilen gazeteci takibe alınmakta ve Rusya’ya ilişkin Rusya dışına aktardığı yazışmalar okunmakta, kontrol edilmektedir. Gazetecinin Rusya’da yaşananları çarpıttığına, yalan haber yaptığına, Rusya hakkında olumsuz propaganda yaptığına kanaat getirildiğinde ise ikinci aşamaya geçilmekte ve ilgili gazeteci, faaliyetleri hususunda uyarılmaktadır. Gazeteci, uyarılmasına rağmen benzer faaliyetlerine devam ettiği takdirde, üçüncü aşamada, müdahale edilmekte, gazetecinin yurt dışına göndermek istediği telgrafların gönderimine izin verilmemekte ya da haber içeriğinin

⁶³¹ **RTSKhIDNI**, fond 17, opis 86, dclo 146, listy 2,3; Koenker, Bachman, **a.g.e.**, s. 17.

Rusya hakkında olumsuz propaganda içeren kısımları silinmekte, sansürlenmektedir. Gullinger örneğinde olduğu gibi gazeteci tüm bu ve buna benzer aşamaları yaşamasına rağmen yurt dışına haber göndermeyi başarabiliyorsa, söz konusu gazeteci “almış olduğu görevi yerine getirme misyonuyla” hareket eden muhtemel bir propagandacı ajan suçlamasıyla karşılaşmakta ve gazetecinin sınırdışı edilme süreci başlatılmaktadır.

Belge ayrıca önde gelen Bolşevik liderlerden Karahan’ın söz konusu gazetecinin faaliyetleriyle bizzat ilgileniyor olması, bunun yanında Stalin ve tüm Politbüro üyelerinin de konu hakkında bilgilendiriliyor olması açısından dikkate değerdir. Anlaşılan o ki Bolşevik siyasi karar alıcılar ülkeleri hakkında olumsuz propaganda yapılmamasını, Rusya’da halk ve basın üzerinde kurulan baskının dışarıya yansıtılmamasını istemekte ve bu yönde tedbirler geliştirmektedirler.

Rus istihbaratı ülke içerisinde Bolşevik rejimin yerleşmesi ve halka benimsetilmesini, bunun yanında milliyetler meselesinde birleştirici olunmasını hedefleyen iç propaganda çalışmalarını, ayrıca anti-Bolşevik ve karşı devrimci tüm faaliyetlerin önüne geçilmesini hedefleyen karşı propaganda ve sansür uygulamalarını sahaya yansıtırken, diğer taraftan eşzamanlı olarak Rusya dışındaki propaganda faaliyetlerini de devam ettirmektedir.

3. Rus İstihbaratının Türkiye’ye Yönelik Dış Propaganda Hamleleri

Rusya’da milliyetler bir cumhuriyet birliği altında bir arada tutulmaya çalışılırken Rus istihbaratının Rusya coğrafyası dışındaki ana propaganda taktiği hedef ülkelerdeki etnik grupların kışkırtılmasıdır. Rus istihbaratının dış propaganda faaliyetleri bu bağlamda hedef ülke ya da ülkelerde yıkıcı ve bölücü faaliyetlere zemin hazırlayacak, teoride ve pratikte uygulama alanı bulma ihtimali yüksek provokatif kurgular üzerine kuruludur. Böylece öncelikle Rusya’ya yakın coğrafyalarda komünist rejimin doğup, yerleşip, gelişebileceği alanlar açılmaya çalışılmaktadır. Bu şekilde Rusya, çevre güvenliğini sağlayıcı güvenlik duvarlarını kendi sınırları ötesinden yükseltmeye çalışmakta, Rus istihbaratının propaganda faaliyetlerinin hedeflerinden biri de doğal olarak Türkiye coğrafyası olmaktadır.

Rus istihbaratı Bolşevik Devrimi'nden sonra da Türkiye coğrafyasında Çarlık döneminde olduğu gibi etnik unsurlar üzerinden *provokatif propaganda* metodunu uygulamaya devam etmekte, Ermenileri ve Kürtleri kışkırtmaya çalışmaktadır. Rejim değişikliğine ve Bolşevik yönetim altında yeni bir istihbarat yapılanmasına gidilmiş olmasına rağmen Rus istihbaratı aktif ve ısrarlı bir şekilde Türkiye'deki propaganda faaliyetlerini özellikle etnik gruplar üzerinden kurgulamaya devam etmekte ve bu durum, Rus istihbaratında Çarlık döneminden gelen ve Türk istihbaratının karşı propaganda faaliyetlerini de doğrudan ve yakından ilgilendiren bir sürekliliğe işaret etmektedir. Rus istihbaratının Türkiye'deki farklı etnik unsurları kışkırtıcı nitelikteki propaganda faaliyetleri haricinde, Bolşevik Devrimi'nden sonra komünist rejime Türkiye'de sempatiyle bakabilecek sempatizan kitleler oluşturma amacıyla da hem bahsi geçen etnik grupları hem de Türkleri hedefleyen propaganda çalışmaları yapıldığı görülmektedir.

Ekim Devrimi'nden sonra Rusya'da idareyi ele geçiren yöneticiler, Anadolu'da başlayan Millî Mücadele ile baştan beri yakından ilgilenmişlerdir ve amaçları Anadolu'daki hareketi, kendi arzuları doğrultusunda kanalize ederek komünist bir ihtilâl gerçekleştirmektir. Bunun için de Bolşevikler elemanlarını zaman zaman çeşitli yollardan Türkiye'ye sokarak, Kuva-yı Milliye'nin nasıl çalıştığını, halkla ilişkilerini ve daha başka konuları araştırmakla görevlendirmişlerdir. Millî Mücadele hareketinin başındaki isimler Bolşeviklerin gerçek amacını iyi bilmekle beraber, onlara karşı yumuşak bir politika izlemeyi tercih ederek hem Batılı emperyalistlere karşı bir denge unsuru oluşturmak, hem de Rusya'nın maddî manevî yardımlarını sağlamak istemişlerdir. Bu politika başarılı olurken diğer taraftan Bolşeviklerin Anadolu'da kök salmalarının da önüne geçilmeye çalışılmıştır.⁶³²

Rus istihbarat teşkilatı Çeka 1918 yılı itibariyle dış istihbarat faaliyetlerine yönelmeye başladığında servisin casusluk faaliyetleri amacıyla hedef aldığı ilk ülke Finlandiya olmuş, Çeka başkanı Feliks Cerjinski 1918 yılında basın yayın işleriyle uğraşan aynı zamanda banker olan Yahudi kökenli Aleksey Froloviç Filippov'u siyasi durum, yerel siyasetçilerin Bolşevik Devrimi'ne yaklaşımı ile Finlandiya'daki

---

⁶³² Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı**, s. 167-169.

Beyaz Alay'ın askeri planları hakkında bilgi toplaması için Finlandiya'ya göndermiştir. Çeka'nın dış faaliyetlerinde ikinci hedef ülke ise Türkiye'dir. Cerjinski 1919 yılında Rusya'nın İstanbul'daki Daimi Temsilcilerine gönderdiği bir mektupta Türkiye'de casusluk faaliyetleri yürütmesi için buraya R. K. Sultanov kod adlı Sovyet ajanının gönderilmekte olduğunu belirterek gerekli yardımın sağlanmasını istemiştir.⁶³³ Burada gözden kaçırılmaması gereken önemli nokta Türkiye'ye gönderilen istihbarat mensubuna destek sağlayacak ekibin Rusya'nın İstanbul Daimi Temsilciliği içerisinde bulunmasıdır ve bu durum Rus istihbaratının yurt dışı çalışmalarında Rus siyasi temsilciliklerinin, istihbarat faaliyetlerinin sevk ve idaresinden sorumlu istihbaratçıları da kadrosunda bulundurduğunu düşündürmektedir.

Ruslar Bolşevik Devrimi'nin ardından resmî ya da gayriresmî temsilcileri vasıtasıyla Türkiye'deki Milli Mücadele'ye liderlik eden sivil ve askerî yetkililerle de yakın temas kurmayı istemişlerdir. Buradaki hedef, komünist rejimin diplomatik temaslarla da propagandasının yapılarak Türk siyasi karar alıcıların etki altına alınabilmesini sağlamak, Türklerin Rusları dost ve müttefik olarak algılamaları yönünde girişimlerde bulunmaktır.

1919 yılı Türkiye ile Moskova arasındaki ilişkilerin başladığı yıldır ve Rusların yakın temas aradıkları Türk yetkililerin başında Mustafa Kemal Paşa gelmektedir. Tellal, “Albay Budiyeni başkanlığındaki Sovyet heyeti Mustafa Kemal henüz Havza'da iken onunla görüşmüştür” demektedir.⁶³⁴ Hüsameddin Ertürk de Mustafa Kemal'in Albay Budiyeni ile görüştüğünü ifade ederken; Stefanos Yerasimos ise Budiyeni'nin anılarına göre kendisinin o tarihlerde Volga kıyısındaki çarpışmalar içerisinde olduğunu, Havza'da Mustafa Kemal Budiyeni görüşmesinin gerçekleşmesi için o dönemin şartlarına göre Budiyeni'nin Mustafa Kemal Paşa İstanbul'dayken yola çıkmasının gerektiğini söyleyip Budiyeni Mustafa Kemal Paşa görüşmesini pek mümkün görmemektedir. Yerasimos, Rusya'dan gelen bir heyetle görüşüldüğünü, böyle bir görüşmeyi Hüsrev Gerede'den Kâzım Karabekir'e giden mektubun da teyit ettiğini, fakat Mustafa Kemal'in görüştüğü heyetin resmî bir

⁶³³ Temur, **a.g.e.**, s. 66-67.

⁶³⁴ Tellal, “*Sovyetlerle İlişkiler*”, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar**, (Editör: Baskın Oran), s. 166-167.

Sovyet heyeti olmadığı varsayımının daha kuvvetli olduğunu söylemektedir. Yerasimos'a göre Mustafa Kemal, Mustafa Suphi ve arkadaşlarıyla görüşmüş ve Odesa'daki bu grup aracılığıyla Moskova Sovyeti ile ilişki kurmak istemiştir.⁶³⁵

Kongreler dönemi olarak adlandırılan dönemde de Türk ve Rus temsilciler temaslarda bulunmaya devam etmişlerdir. Ruslar Mahmudov adlı bir temsilciyi Sivas Kongresi'ne gözlemci olarak göndermişler, Milli Mücadele'nin en önemli adımlarından birisi olan Sivas Kongresi sonrasında da Halil (Kut) Paşa, Mustafa Kemal Paşa tarafından Moskova'ya gönderilmiştir. Amaç Sovyetlerle ilişkileri geliştirmek, silah, cephane ve para yardımı sağlamaktır. 1920 baharında vardığı Moskova'da Türkiye'nin içinde bulunduğu ağır durumu anlatan, kısa bir süre sonra kurulacak millî hükümetten ve bu hükümetin Sovyetler ile dostluk ve barış anlaşması imzalama niyetinden bahseden Halil Paşa karşı taraftan da olumlu cevap almıştır.⁶³⁶ Türk-Rus temasları 1920 yılının yaz aylarında da devam etmiş, 24 Ağustos 1920 tarihli bir Fransız istihbarat raporuna göre de, İstanbul'da bir Bolşevik Komitesi kurulmuş; 3 Rus ve 13 Türk'ten oluşan bu komite Anadolu'da çeşitli şubeler açmış ve hatta Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'daki Bolşevik komiteleriyle de temasa geçmiştir.⁶³⁷ Türklerle kurmaya çalıştıkları resmî ya da gayriresmî temaslar, Türk Milli Mücadelesi'nin gidişatını yakından izleme çabaları ve son örnekteki komiteye benzer sivil toplum organizasyonlarıyla Bolşevikler propaganda faaliyetlerini legal sınırlar içerisinde kalarak da kullanabilmekte olduklarını göstermişlerdir.

Bolşeviklerin Ankara ile iletişim kuran ilk hükümetlerden biri olması, Türkiye'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü kabul etmesi, kapitalüsyonları 1921 antlaşmasıyla reddetmesi, Türk-Rus ilişkilerinde öne çıkan ve ilişkilerin seyrini belirleyen önemli hususlar olacaktır. TBMM'nin kuruluşundan hemen 3 gün sonra Moskova'ya bir heyet gönderilmesi kararlaştırılmış, TBMM'nin teklifnamesinde

---

⁶³⁵ Stefanos Yerasimos, **Türk-Sovyet İlişkileri – Ekim Devriminden Milli Mücadele'ye**, Gözlem Yayınları, İstanbul, Ocak 1979, s. 108-109.

⁶³⁶ Çağatay Benhür, "1920'li Yıllarda Türk-Sovyet İlişkileri: Kronolojik Bir Çalışma", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü - Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 24, 2008, s. 279.

⁶³⁷ Bige Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (1919-1922)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 75, (MAE, Serie E Levant Turque, Vol. 93, 24 Ağustos 1920 tarihli "Türkiye'de Bolşevik Propagandası" başlıklı istihbarat raporu, s. 225)'ten aktaran Benhür, **a.g.m.**, s. 280-281.

Bolşevik Ruslarla çalışma ve hareket birliğini kabul ediyoruz denilmiş, emperyalizme karşı ortak mücahale edileceği bildirilmiş, bu mücadelede kullanılmak üzere cephaneye savaş araç gereci 5 milyon altın ve sağlık araçları istenilmiştir.⁶³⁸ Bolşeviklerin Türkiye'deki komünizm propagandasına zemin hazırlayacak ve Bolşevik yönetime Türkiye'de sempati kazandıracak en önemli maddi unsur Rusya tarafından gönderilecek yardımlar olacaktır.

1920 yılı sonlarında Rus yardımı silahlar gelmeye başlamıştır. Rusların depoladığı silahların Anadolu'ya gönderimini organize bir şekilde yapabilmek için Tuapse Limanı merkez depo seçilmiştir. Tuapse'ye konsolosluk yapacak bir temsilci atanmış, Batum'da bir deniz komutanlığı kurulmuş, Novorosisk'e kıdemli bir deniz subayı gönderilerek yine Tuapse'de bir Esliha Komisyonu (Silahlar Kurulu) görevlendirilmiştir. Taşıma Türk vapur ve motorlarıyla gerçekleştirilmiştir.⁶³⁹

Ankara hükümetinin komünistlere karşı başlangıçtaki yumuşak tutumundan istifade eden Rusya'daki Türk komünistler de yoğun bir faaliyete girişmişler ve 1920 yılının yaz aylarında kurulan "Türkiye Komünist Partisi"nin yanında Anadolu'da çeşitli komünist gruplar da oluşturmuşlardır.⁶⁴⁰ Türk ordusunun Kastamonu ve Bolu Havalisi Komutanlığının Türk istihbarat teşkilllerinden Tedkik Heyeti Amirliği'nin Kastamonu birimine gönderdiği 28 Nisan 1921 tarihli yazıda Anadolu'da komünist faaliyette bulunanların yerleri hakkında malumat verilmekte, bu kişilerin takibi istenilmektedir. Aynı yazıya göre komünistlerin teşkilat merkezleri "... İzmir,

⁶³⁸ **a.g.m.**, s. 161-162, 166-167.

⁶³⁹ Çukurova, **a.g.e.**, s. 89. Rusya'dan yapılan yardıma ilişkin farklı kaynaklarda farklı rakamlar verilmektedir. Örneğin Çukurova "Eylül 1920 ile Haziran 1922 arasında Rusya'dan 43.374 çeşitli marka piyade tüfeği, 120.901 sürgü kolu, 318 hafif makineli tüfek, 81 çeşitli marka top, 13 bomba topu, 56.042 sandık piyade cephanesi, 159.043 adet topçu cephanesi, 200 adet ve 23 sandık el bombası, 2 telsiz, 19.359 adet gaz maskesi ve 60 kılıç yardım olarak gelmiştir." derken **a.g.e.**, s. 89; Tellal, "Milli Mücadele'ye Rusya'nın yaptığı askeri araç gereç ve para yardımı da ayrıca önemlidir. 39275 tüfek, 327 makinalı tüfek, 54 top, 63 milyon tüfek mermisi, 150 bin top mermisi, 4000 el bombası yardımı yapılması, Rus yardımının önemini ortaya koymaktadır" demektedir. Tellal'a göre para yardımı da önemli olmasına rağmen bu yardım hiçbir zaman Türkiye'nin savunma bütçesinin yüzde 10'unu geçmemiştir. Tellal, **a.g.m.**, s. 161-162. Para yardımı konusunda Çukurova daha detaylı bilgi vermektedir: "Rusya'dan altın / ruble olarak gönderilen yardım 17.566.800 rubledir. (11.028.012 lira) Ayrıca Hint Hilafet Komitesi'nden de para yardımı olarak 26.12.1921-12.8.1922 arasında 106.400 İngiliz lirası gelmiştir (675.494 lira). Rusya ve Hindistan'dan gelen toplam para yardımı 11.703.506 liradır. 1920-1922 yılları toplam bütçelerinin yaklaşık 228.079.330 lira olduğu düşünülürse, bu paranın mali açıdan bütçeyi fazla rahatlatamayacağı açıktır." Rusya 1922 Şubat ve Haziran ayları arasında özellikle İngiltere'nin Türk tarafına ateşkes önerilerini artırmasından sonra yardımlarını artıracaklardır. Çukurova, **a.g.e.**, s. 85, 89-90.

⁶⁴⁰ Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı**, s. 169.

Ankara, Eskişehir, Harput, Sivas, Kayseri, Konya, Bursa, Kastamonu, Samsun, İstanbul ve Balkanlar”dır.⁶⁴¹

Söz konusu yazıda takip edilmesi istenilen kişiler şunlardır:

“...Ankara’da Rus konsolosu himayesinde çalışan ihtiyat zâbitanından Hüseyin Hüsnu, İstanbul’da Arabyan Hanı’nda Fazıl Müfüt Lütfü Ruslarla beraber çalışmaktadır. İzmir’de Mithat, Erzurum’da Mustafa oğlu Ahmed, Konya’da Bedrettin bu işle (komünistlikle) iştigal etmektedir. Van ve Bitlis teşkilatına memur, Maksut isminde bir Kürt, Kars’ta Rüştü Paşa tarafından tevkif edilmiştir. Diğer merkezler hakkında malûmat alınamamıştır. Eskişehir teşkilatını idare eden, ismi meçhul bir Tatar’dır.”⁶⁴²

Muhittin Paşa da 26 Nisan 1921’de Kastamonu Tetkik Heyeti’ni uyararak bazı komünistlerin seyahatlerini bildirmiş ve bunların takip edilmelerini istemiştir. Trabzon Tedkik Heyetince Muhittin Paşa’ya bildirilen bu kişilerle ilgili Muhittin Paşa’nın emri şu şekildedir:

“Trabzon’dan İnebolu’ya gelmiş bulunan Moskova Sefarethanesi kurye zabiti ihtiyat Mülâzım-ı sanisi Trabzonlu Osman Fevzi Efendi’nin müfrit komünist olduğu, bununla birlikte mezuniyeten avdet eden Ankara Merkez Hastahanesi etibbasından Mülâzım-ı evvel Mustafa Efendi’nin de mumaileyhle sıkı bir surette temasta bulunduğu... mumaileyhin buraya vürudlannda sıkı bir surette taht-ı nezarete bulundurulması...”⁶⁴³

Türkiye’de komünizm yanlısı faaliyette bulunmaları amacıyla Rus istihbaratının yönlendirmesiyle propaganda ağırlıklı çalışmalar yaptıkları kuvvetle muhtemel olan, Türk istihbaratınca tespit edilen yukarıdaki kişiler içerisinde, Ankara’daki Rus konsolosluğunda çalışan bir yerel memur ve Moskova Sefarethanesi heyetine yardımcı olan bir yerel kurye de olması Rusların istihbarat faaliyetlerinde Türkiye’deki Türklerden de istifade ettiğini göstermektedir. Diğer taraftan, Türk istihbaratının Kars, İzmir, Eskişehir, Ankara, Konya, Van gibi pek çok şehirde Rus yetkililerle teması olan şahısları ve Rus diplomatik misyonları içerisinde ya da bu diplomatik misyonlara yardımcı görevlerde çalışan yerel memurları yakından takip ediyor olması da Türklerin, Türkiye’de komünizm propagandası yapma ya da yaptıрма ihtimali yüksek olan kişi ve gruplara karşı tedbirli olduğunu

⁶⁴¹ Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tedkik Heyeti Amirlikleri**, s. 6-7.

⁶⁴² ATASE, K. 955, D. 17, F 34’ten aktaran Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tedkik Heyeti Amirlikleri**, s. 7.

⁶⁴³ ATASE, K. 955, D. 17, F 33’ten aktaran Pehlivanlı, **a.g.e.**, s. 7.

kanıtlamaktadır. Rus istihbaratı Rusya dâhilindeki propaganda faaliyetlerini Bolşevik yönetime bağlı komiserlikler ve diğer birimler eliyle sürdürüp bir taraftan yeni rejimi içeride sağlamlaştırmaya çalışırken, diğer taraftan dış propaganda faaliyetlerinde Rus dış temsilciliklerini ve yardım faaliyetlerini kullanarak komünizme sempatiyle yaklaşan kitleler oluşturmaya çalışmaktadır.

Silah, cephane, para yardımları ve Türk siyasi karar alıcılarla yoğun diplomatik temaslar haricinde Bolşeviklerin ideolojik propagandalarına zemin hazırlayan bir başka yardımcı unsur da, Bolşeviklerin Yunan ordusu içerisindeki elemanlarının kullanılarak Türklerle savaş halinde olan Yunan ordusu personelinin savaş karşıtı propagandayla moral motivasyon açısından zayıflatılmasıdır. Bolşevikler bu yolla da Türklerin yanında olduklarını göstermeye çalışmakta, propaganda becerileriyle Yunan kuvvetleri içerisinde savaş karşıtı fikirler yayarak Türk ordusuna dolaylı destek sağlamayı amaçlamaktadır.

Ruslar Azerbaycan'ın İstanbul Temsilcisi Mehmet Haşim aracılığıyla Ankara istihbaratına yardım ederek, Yunanistan ve Anadolu'daki Yunan birlikleri arasında propaganda ile Yunanlıların savaş direncini kırmak istemişlerdir.⁶⁴⁴ Bunun yanında Türk ordusu 26 Temmuz 1922'de Büyük Taarruz'u başlattığında bu taarruz esnasında Yunan komünistleri ve Bolşevik ajanlar Yunan ordusunun moralinin bozulması için çalışmalar yapmış ve geniş bir propaganda kampanyası yürütmüşlerdir. Balkan Komünist Federasyonu bütün komünistleri Anadolu'daki Yunan seferine karşı çıkmaya çağırmıştır. Bu çağrıya karşılık olarak 1921'in Mayıs ayında özel bir komite kurularak Anadolu'da Yunan ordusu içinde savaş karşıtı faaliyetler yapma fikri benimsenmiştir.⁶⁴⁵

Propaganda desteğinin yanında Ruslar istihbarat paylaşımı yoluyla da Türkleri kendilerine yakın tutmaya çalışmıştır. Mustafa Kemal Paşa'ya karşı düzenlenmesi planlanan bir suikast girişiminin Rus istihbaratının uyarısıyla önlenmiş olduğu bilinmektedir. Sovyet askerî istihbaratı GRU'nun yurt dışındaki önemli çalışma merkezlerinden biri de Bugaristandır. Rus istihbaratının Bulgaristan'daki önemli ajanlarından biri, Ermeni Taşnak çetelerinin Atatürk'e yönelik suikast

---

⁶⁴⁴ Çukurova, **a.g.e.**, s. 183.

⁶⁴⁵ Benhür, **a.g.m.**, s. 290.

planından haberdar olmuş ve bunun üzerine durumu Moskova'ya raporlamıştır. Moskova da süikastle ilgili planları Ankara'ya ulaştırmıştır.

Olaylar 1923 yılında gelişmiştir. GRU'nun Bulgaristan'daki en önemli ajanlarından biri Ermeni asıllı Sarkiz Kaprielov'dur. Ermeni aşırı milliyetçi Taşnak Partisi, "Batı Ermenistan" iddiaları adı altında Türkiye'nin doğu topraklarında "Özerk Ermeni Bölgesi" oluşturulmasını arzulamaktadır ve kendilerine en büyük engel olarak Mustafa Kemal Paşa'yı görmektedir. Taşnaklar, Mustafa Kemal Paşa öldürüldüğü takdirde onun yerine geçecek yeni yönetimin Türkiye'nin doğusunda "Batı Ermenistan Özek Bölgesi" projesine yeşil ışık yakacağına inanmaktadır. Taşnaklar Mustafa Kemal Paşa'ya suikast düzenlemeye karar vererek elemanlarını Türkiye'ye göndermişlerdir. Suikast tertipçilerinden biri, Bulgaristan'daki uzak akrabası ve aynı zamanda da GRU ajanı olan Kaprielov'un evinde misafir kalmaktadır. Kaprielov akrabasının ziyaret nedenini öğrenmek amacıyla akrabasının kaldığı odada bulunan dokümanları gizlice inceleyerek Mustafa Kemal'e yapılacak olan suikastten haberdar olmuş ve GRU'nun Bulgaristan'daki merkezini bilgilendirmiştir. Durum daha sonra da Moskova'ya aktarılmıştır. Moskova da Türkiye yönetimine Taşnakların suikast planıyla ilgili uyarıda bulunmuştur.⁶⁴⁶

Bu ve benzeri istihbarat desteği faaliyetleriyle Rus istihbaratı, Türkiye'deki siyasi karar alıcıların Rusya'daki yeni rejime ilişkin algılarını pozitif yönde değiştirip dolaylı propaganda çalışması yapmakta, nüfuz alanını genişletmeye çalışmaktadır. Ruslar Türkleri müttefikleri olarak tutmaya çalışsa da iki ülke arasında zaman zaman sorunlar da yaşanabilmektedir. Örneğin, Rus istihbaratının bir propaganda çalışması olup olmadığı bilinmemekle birlikte, Rusya'nın önde gelen gazetelerinden birinde

---

⁶⁴⁶ Rusya'da yayınlanan ve Sovyet askeri istihbaratı GRU'yu ele alan kitapta (Колпакиди А.И., Прохоров Д.П.; (Aleksandr İ. Kolpakidi, D. H. Prohorov); **ИМПЕРИЯ ГРУ - Очерки истории российской военной разведки (Imperiia GRU Ocherki İstorii Rossiiskoi Voennoi Razvedki)**, ОЛМА-ПРЕСС, Москва, 1999.) Atatürk'e yönelik bir suikast girişiminin Sovyet istihbaratı tarafından engellendiği iddia edilmektedir. Kolpakidi ve Prohorov'un yazdığı, II. Dünya Savaşı yılları ve öncesinde Rus askeri istihbaratı GRU'nun tarihinin, faaliyetlerinin anlatıldığı ve pek çok arşiv belgesine dayanarak hazırlanan "Büyük Yurt Savaşında GRU " isimli kitaptan aktaran Fuad Seferov. <http://haberrus.com/life/2010/09/15/sovyet-istihbarati--ataturkun-hayatini-kurtarmis.html>Erişim tarihi: 23/03/2016. Kolpadiki ve Prohorov'a göre suikast planlarından haberdar olan Atatürk suikasti organize edenleri çok sert şekilde cezalandırmıştır. Ayrıca Rus tarihçiler Cumhuriyet'in ilk yıllarında iki ülke istihbarat teşkilatları arasında yoğun işbirliğinin olduğuna da dikkat çekmektedir.

yayınlanan bir harita iki taraf arasında gerginlik yaratabilecek türden bir *çalışma* olmuştur.

Karşılıklı dostane ilişki ve çabalar devam ederken 3 Mart 1925 tarihli *Pravda* gazetesinde bir Türkiye haritası yayınlanmıştır. Haritada, Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu, Ermenistan sınırlarında; Güneydoğu Anadolu ise Kürdistan olarak gösterilmiştir. Bu ön propaganda çalışması Rus istihbaratının bilgisi ve yönlendirmesi dâhilinde yapılmış bir çalışma ise burada Rus istihbaratının Türk kamuoyu ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti siyasi karar alıcılarının reflekslerini ölçmeye çalıştığı düşünülebilir. Harita, aynı gazetenin 28 Ağustos 1925, 29 Ağustos 1925, 1 Eylül 1925 ve 29 Ekim 1925 tarihli sayılarında çeşitli değişiklikler ve giderek gerçek haritaya doğru düzeltmelerle tekrar yayımlanmıştır.⁶⁴⁷

İki ülke ilişkileri arttıkça Rus istihbaratının propaganda çalışmaları siyasi, sosyal, askerî ve istihbârî alanda yayılmakta hatta Ruslar bir taraftan Türklere silah, cephane, para ve istihbarat desteği sağlarken diğer taraftan da Türkiye'deki sivil organizasyonları aracılığıyla Marksist-komünist propagandaya devam etmektedir. Ruslar, İstanbul'da kurulan ticaret heyetleri ve öğrenci birlikleri kanalıyla da Türkler arasında Marksist fikirleri yaymaya çalışmışlardır.⁶⁴⁸

Çeka Türkiye'deki ilk *legal rezidanturasını* 1921 yılında diplomatik ve ticari temsilcilikler kisvesi altında kurmuştur. 1920'li ve 1930'lu yıllarda Sovyetlerin Sovyetler Birliği ile diplomatik ilişkiye sahip ülkelerde *legal rezidanı* olsa bile Sovyet istihbaratı *illegal rezidan* istihdam ederek operasyonel açıdan bu *illegal rezidanları* kullanmıştır, Türkiye de bu ülkeler arasındadır.⁶⁴⁹

4. Yardımcı Dış Propaganda Aygıtları

Rus dış propaganda faaliyetleri açısından *Druzya SSSR* ve Komintern de önemli istihbarat enstrümanları olarak kullanılmışlardır. Bolşevikler uluslararası arenada artan antikomünist propagandalarla mücadele etmek için 1920'lerin sonlarına doğru *Druzya SSSR* (SSCB Dostları) isimli, merkezi Moskova olan ulusal

⁶⁴⁷ Benhür, **a.g.m.**, s. 297.

⁶⁴⁸ Çukurova, **a.g.e.**, s. 183-184.

⁶⁴⁹ Temur, **a.g.e.**, s. 283.

bir komite kurmuşlardır. Sovyetler Birliği'nin bir dış politika güç parametresi olarak organize ettiği bu ve benzeri kuruluşlarla eşgüdüm halinde hareket eden Komintern de komünizm propagandası yapmak amacıyla çeşitli sivil toplum kuruluşlarının yapılandırılmasına öncülük etmiş ve bu organizasyonlar üzerinden bilhassa üniversite gençliğini hedef kitle olarak seçmiştir.⁶⁵⁰

Sovyetler istihbarat ve propaganda faaliyetlerini yürütürken ticaret mümessilliklerden de faydalanmışlardır. Örneğin 1924 yılında New York'ta açılmış olan AMTORG Ticaret Ajansı, TASS Ajansı ve milletlerarası çeşitli komünist kuruluşlar da dolaylı istihbarat faaliyeti göstermişler veya bu faaliyetlere destek olmuşlardır. Eski adı SSCB Merkezi İstihbarat Dairesi olan TASS (Sovyetler Birliği Telgraf Ajansı - *Telegrafnoye Agenstvo Sovietskavo Soyuzu*) Ajansı, 1917'den itibaren faaliyet göstermiştir. TASS, Sovyet istihbarat teşkilatının bir parçası gibi çalışmıştır.⁶⁵¹

Rus istihbaratınca propaganda amaçlı kullanılan bir başka yapı da *Militan Tanrısızlar Birliği*'dir. *Militan Tanrısızlar Birliği* Sovyet hükümetlerinin bir koludur ve görevi de Sovyetler Birliği'ndeki farklı halklara yönelik din karşıtı ve daha spesifik olarak da ateist propaganda yürütmektir. *Militan Tanrısızlar Birliği*'nin Sovyetler Birliği'nde hatırı sayılır takipçiye sahip dinlerle, öncelikle Hristiyanlık ile, ikinci olarak İslam ile ilgilenen bölümleri bulunmaktadır.⁶⁵²

Militan Tanrısızlar Birliği tarafından koordine edilen İslam karşıtı literatürün büyük bir kısmı propagandadır. Propaganda; dinî inançların saçmalığı, dinî metin ya da geleneklerin yanlışlığı üzerinedir. Örgütün diğer yayınlarıysa bilimsel bir "biçim" altında atıflarla, dipnotlarla yapılmaktadır. Gerek açık propagandayla gerekse bilimsel görünümlü yayınlarla Hz. Muhammed'in misyonuna, etkisine, otantikliğine

---

⁶⁵⁰ a.g.e., s. 28. Komintern ve Rus istihbaratının ana hedeflerinden biri antiemperyalist burjuva kesimine mensup gençlerdir. Özellikle 1929 Dünya Ekonomik Krizi sonrasında bu gençlerin devşirilmesi amacıyla başta İngiltere olmak üzere dünyanın çoğu ülkesinde *illegal rezidantura* olarak adlandırılan resmi ve diplomatik temsilcilik niteliği taşımayan yapılanmalar oluşturulmaya başlanmıştır. a.g.e., s. 30

⁶⁵¹ Atay, a.g.m., s. 314-315.

⁶⁵² Bernard Lewis ve Buntzie Ellis Churchill, **Tarih Notları – Bir Orta Doğu Tarihçisinin Notları**, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2015, s. 42. Bernard Lewis, *Tarih Notları* isimli kişisel anlatısında, gençlik yıllarında Sovyetlere ilişkin okumaları sırasında ilginç bir keşifte bulunduğunu ifade eder. Lewis'e göre Sovyetler Birliği'nde İslam üzerine yapılan tartışmaların büyük bir kısmı *Militan Tanrısızlar Birliği* isimli bir örgüt tarafından yönetilip koordine edilmektedir.

ve hatta tarihselliğine yönelik saldırılarda bulunmaktadır. *Militan Tanrısızlar Birliği* 1920’li yılların sonları ve 1930’lar boyunca çok faal çalışmış ve hacimli bir literatür üretmiştir.⁶⁵³

Rus istihbarat teşkilatları 1900-1925 tarih aralığında, istihbaratın temel fonksiyonlarından olan propaganda çalışmalarını aktif bir şekilde sürdürmüş, bu çalışmalar Çarlık döneminde Çar’a muhalif grupların propagandalarının engellenmesine ya da sonuç almamasının bir şekilde sağlanmasına odaklanırken, Bolşevik Devrimi’nden sonra kurulan istihbarat teşkilatlarının propaganda çalışmalarında anti-Bolşevik ve karşı-devrimci grupların propagandalarının engellenmesine odaklanılmış, her iki dönemde de, mevcut rejimin korunması ve ülkenin iç güvenliğinin sağlanması adına propagandaya karşı koyma faaliyetlerine öncelik verilmiştir.

Bolşevik Devrimi sonrasında Rus istihbarat teşkilatlarının propaganda sahasındaki çalışmaları sadece mevcut siyasi rejimin korunması amaçlı olmamış, komünist rejimin koruyup kollanması yanında, rejimin yayılması ve ülke içinde ve dışında daha çok taraftar bulması için de yoğun propaganda çalışmaları yapıldığı, bu doğrultuda ideolojik motifli ve yayılcı bir propaganda taktiğinin uygulamaya konulduğu gözlenmiştir.

C. DEĞERLENDİRME

İstihbaratın temel fonksiyonlarından olan propaganda, istihbarat teşkilatlarının kendi ülke vatandaşlarının zihinsel seferberliğinin sağlanmasında ve halkın bölücü ve yıkıcı propaganda faaliyetlerine karşı korunmasında; hedef ülke halkı ve hedef ülke askerî ve sivil yetkililerinin ise özellikle düşünsel anlamda etki altına alınmasında kullandığı önemli bir istihbarat enstrümanıdır.

Türk ve Rus istihbaratının XX. yüzyılın ilk çeyreğindeki propaganda çalışmalarına bakıldığında Türk istihbaratının, II. Abdülhamid döneminin Panislamist devlet politikasının uzantısı olarak özellikle Osmanlı İmparatorluğu konsoloslukları vasıtasıyla Panislamist propaganda çalışmalarına ağırlık verdiği,

---

⁶⁵³ a.g.e., s. 42- 43.

çalışmaların Kafkasya, İran, Orta Asya, Afganistan ve Hindistan coğrafyasına kadar uzandığı, İttihat ve Terakki döneminde ise Teşkilat-ı Mahsusa ile kurumsallaşan Türk istihbaratının propaganda çalışmalarının Panislamist çizgiden Pantürkist çizgiye kaydığı ancak buna rağmen önceki dönemde propaganda faaliyetleri yürütülen aynı coğrafyalarda propaganda çalışmalarının devam ettiği; Rus istihbaratının da Çarlık döneminde özellikle Balkan coğrafyasında Rus elçilikleri vasıtasıyla Panslavist propaganda çalışmalarına yoğunlaştığı, içeride ise Çar'a muhalif gruplar üzerinde gözetimini devam ettirmenin yanında provokatif propaganda tekniğini de kullanarak bu grupların çalışmalarını manipüle edici, mevcut yönetimin muhalif gruplar üzerindeki baskısının artırılmasına zemin hazırlayıcı nitelikte bir propaganda anlayışıyla hareket ettiği görülmektedir.

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Rus istihbaratının Bolşevik Devrimi'ne kadarki propaganda faaliyetleri genel olarak ele alındığında dışarıda kültür propagandası temelinde içeride ise Çar'a muhalif grupların baskılanması temelinde faaliyetler yürütüldüğü göze çarpmaktadır. Rus istihbaratının kültür propagandası faaliyetlerinde yoğun olarak kullandığı tema ve enstrümanlar Ortodoksluk ve Slavlık olmuş, XIX. yüzyıl başından itibaren Ortodoksluk propagandası yanına Panslavist propaganda anlayışı da eklenmeye başlamış ve bu propaganda anlayışı XX. yüzyılda da devam edip nüfuz alanı genişletilmeye çalışılmıştır.

Türk ve Rus istihbaratının propaganda faaliyetlerini icra ettiği coğrafyalara bakıldığında her iki ülke istihbaratının da kendi ülke sınırları dışında da propaganda faaliyeti yürüttükleri dikkat çekmektedir. Bu durum, Türk ve Rus siyasi karar alıcıların ülke yönetiminde dönemsel olarak ortaya koydukları Panislamist, Pantürkist, Panslavist ve komünist politikaların istihbarat teşkilatlarının faaliyetlerine de yansıdığını, bu politikaların gerekleri doğrultusunda Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının propaganda faaliyetlerinin sınır ötesine de kayabildiğini göstermektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun II. Abdülhamid döneminde Panislamist, İttihat ve Terakki dönemiyle birlikte de önce Panislamist sonra Pantürkist propaganda çalışmaları yaptığı coğrafyanın önemli bir bölümünün Rusların kontrolünde olması, aynı şekilde Rus İmparatorluğu'nun II. Nikolay döneminde Panslavist ve Bolşevik

Devrimi sonrasında da komünist propaganda çalışmaları yaptığı coğrafyanın önemli bir bölümünün de Türklerin kontrolünde olması Türklerle Rusları propaganda mücadelesinde sahada sürekli karşı karşıya getirmiştir. Propaganda sahasındaki bu karşılaşmalar doğal olarak Türklerin ve Rusların birbirlerine karşı tedbirler geliştirmelerini de zorunlu kılmış, Türk istihbaratı Rusların Türkiye'nin özellikle doğu bölgesindeki Ermenileri ve Kürtleri kışkırtıcı nitelikteki faaliyetlerini ve Bolşevik Devrimi sonrasında Türkiye'de komünist propaganda yapma çabalarını ve organizasyonlarını kontrol altında tutmaya çalışırken, Rus istihbaratı da Türklerin Orta Asya Türkleri'ni Rusya aleyhine kışkırtma ya da Orta Asya ve Kafkasya'da siyasi ve toplumsal anlamda etkili Türk nüfuz alanları yaratma çabalarına karşı tedbirler alma yoluna gitmiştir.

Panislamizm-Panslavizm arasındaki mücadelede Türkler de Ruslar da birbirlerinden çekinmişlerdir. Rus diplomatlar Balkanlar'da çalışmalarını yoğunlaştırırken Osmanlı konsolosları da Kafkasya ve Orta Asya'da yoğun çalışmalar yürütmüşlerdir.⁶⁵⁴ Osmanlı İmparatorluğu'nun propaganda faaliyetlerinde konsolosları yoğun olarak kullanması, Rus İmparatorluğu'nun da aynı şekilde diplomatları vasıtasıyla propaganda faaliyetlerini sevk ve idare etme isteği, Türk ve Rus istihbaratının diplomatik istihbarat sahasını da aktif olarak kullanarak propaganda çalışmaları yürüttüğünü göstermektedir.

Türkiye'de İttihatçıların Rusya'da ise Bolşeviklerin propaganda çalışmaları konusundaki kabiliyet ve tecrübeleri de, bu iki grubun kendi ülke yönetimlerinde etkili olmaya başladıkları, Türkiye'de 1908, Rusya'da ise 1917 yılından itibaren kendini hissettirmeye başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda İttihatçıların II. Abdülhamid'e karşı ve Rus İmparatorluğu'nda da Bolşeviklerin II. Nikolay'a karşı yapmış oldukları açık ve gizli propaganda çalışmaları, bu propaganda çalışmalarının *İttihatçı istihbarat anlayışı* ve *Bolşevik istihbarat anlayışının* oluşum ve gelişim aşamalarındaki rolü ve etkisi, hem Türk istihbaratında hem Rus istihbaratında, propandaya verilen önemin karakteristik ve ortak bir özellik olarak tezahür etmesine sebep olmuştur.

---

⁶⁵⁴ Ortaylı, **Türkiye'nin Yakın Tarihi**, 154-155.

Türk istihbaratındaki *İttihatçı istihbarat anlayışı* etkisi ve Rus istihbaratındaki *Bolşevik istihbarat anlayışı* etkisi; İttihatçıların ve Bolşeviklerin kendi siyasi ve örgütsel gelişimleri sürecinde açık ve gizli propaganda çalışmalarına hiç de yabancı olmayan gruplar olmaları; İttihatçıların ve Bolşeviklerin, etkili oldukları kendi ülke istihbarat teşkilatlarında Türkiye’de Teşkilat-ı Mahsusa’nın kurulmasından sonraki Rusya’da ise Çeka’nın kurulmasından sonraki dönemde dış güçlerin propaganda hamlelerine karşı sürekli tetikte olunması gibi bir refleksin oluşumunu da beraberinde getirmiştir. Türk ve Rus istihbaratının tarihsel süreç içerisinde yerleşen ve karakteristik özellikleri haline gelen bu güçlü karşı propaganda refleksleri sayesinde dış güçlerin Türkiye’de ve Rusya’da yürütmek istedikleri propaganda faaliyetleri sonuç alıcı olamamış, böylece Türk ve Rus istihbarat teşkilatları ülke güvenliğine yöneltilen propaganda bazlı tehdit unsurlarını bertaraf etme başarısını gösterebilmişlerdir. Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının propaganda ve karşı propaganda çalışmalarını disiplinli ve propaganda malzemelerinin üretimi ve dağıtımındaki hız mefhumunu da göz önünde bulunduracak şekilde icra etmiş olmaları, bunun yanında tüm çalışmaları merkezî gücü elinde bulunduran kurumlarla koordineli yürütmüş olmaları da bu çalışmaların genel anlamda başarılı olmasını sağlayan etkenler olmuştur.

Türk istihbaratında propaganda çalışmaları Mondros sonrasında Türklerin kendi milli birliklerini sağlamaya yönelik iç propaganda odaklı çalışmalar olarak tezahür etmiş, aynı zamanda Türkiye’deki yıkıcı bölücü nitelikli propagandaların önüne geçilmesini amaçlayan karşı propaganda tedbirleri alınmış; Rus istihbaratının propaganda çalışmaları ise Bolşevik Devrimi sonrasında ağırlıklı ve öncelikli olarak komünist rejimin Rus halkına benimsetilmesini amaçlayan, bunun yanında karşı devrimci tüm oluşumları baskılayıcı ve önleyici özellikler taşıyan iç propaganda çalışmaları olmuş, karşı-devrimci gruplar sindirilip komünist rejim içeride güçlendikçe yeni rejim gözünü çevre ülkelere ve Avrupa’ya çevirmiş, Rusya dışında da komünizm propagandası yapılması suretiyle rejime yeni yayılma alanları oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu açıdan bakıldığında 1917-1918’den sonra Türkiye’de de Rusya’da da ideolojik motifli propagandanın öne çıktığı söylenilebilir. Türk istihbaratının propaganda faaliyetleri tam bağımsızlık ve milli egemenlik ilke ve anlayışının hâkim olduğu milliyetçi bir karaktere sahipken, Rus istihbaratının

propaganda faaliyetleri komünist ideallerin ülkede hâkim kılınması ve yayılması amaçlı faaliyetler olmuştur.

Ordu-istihbarat teşkilatı ve parti-istihbarat teşkilatı ilişkileri de Türk ve Rus istihbaratının XX. yüzyılın ilk çeyreğindeki propaganda çalışmalarına farklı şekillerde ve farklı oranlarda yansiyabilmiştir. Türk istihbaratının propaganda çalışmaları 1900-1925 yılları arasında genel itibariyle ve ağırlıklı olarak savaş ortamlarında şekillenirken bu çalışmalar ordu-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin propaganda çalışmalarına yansıdığı bir boyut oluşturmuş; Rus istihbaratının propaganda çalışmaları ise özellikle Bolşevik Devrimi sonrasında yeni rejimin halka benimsetilmesi ve komünizmin Rusya dışında da yaygınlaştırılması faaliyetleriyle şekillenerek ağırlıklı olarak parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerini somutlaştıran bir nitelik arz etmiştir.

Propaganda faaliyetlerinin kurumsallığı açısından bakıldığında ise gerek Türk istihbaratında gerekse de Rus istihbaratında kurumsallığa önem verildiği görülmektedir. Türkler, ilk kurumsal istihbarat teşkilatları Teşkilat-ı Mahsusa bünyesinde dönemin propaganda faaliyetlerini organize etmiş, Türk Milli Mücadelesi döneminde ise Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi ile propagandaya özel ve kurumsal nitelikte önem vermişlerdir. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi milliyetçi basını yönlendirilmesi ve Türk Milli Mücadelesi'ni destekleyen bir kamuoyu oluşturulmasında etkili olmuştur.

Bunun yanında Türk istihbarat teşkilatları, propaganda faaliyetlerinde de kullanılacak istihbarat elemanlarının istihdamında, istihdam edilecek kişilerin dış güçlerin bozguncu propagandalarının farkında olan kişiler olmasına önem vermiş, Türk Milli Mücadelesi dönemi tüm Türk istihbarat teşkilatları özellikle karşı propaganda çalışmalarında kurumlararası koordinasyonu da ön planda tutarak kurumsal bir anlayışla faaliyet yürütmüşlerdir. Ruslar ise özellikle Bolşevik Devrimi sonrasında yapılandırılmış ilk istihbarat teşkilatı Çeka'nın propaganda çalışmalarıyla propagandayı kurumsal bir anlayışla uygulamaya koymaya başlamış, Druzya SSSR, Narkomnats, TASS, Komintern ve Rus dış ticari temsilcilikleri gibi yapılar da Rus istihbaratının işlettiği propaganda mekanizmasına eklenince Ruslar içeride ve dışarıda propaganda faaliyetlerinde güçlü bir görüntü vermiştir.

Her iki ülkede de istihbarat teşkilatlarının propaganda ve karşı propaganda faaliyetleri genel devlet politikasıyla uyumlu olmuş, ülke halkının genel devlet politikası hakkında bilinçlendirilmesi, bu devlet politikasına uygun hareket etmesi ve dış güçlerin propagandasına maruz kalmaması temel propaganda amaçları olarak öne çıkmıştır. Bununla birlikte, Türk Milli Mücadelesi dönemi ve sonrasında Türklerin propaganda faaliyetlerinin yayılmacı bir karaktere sahip olmadığını, Rusların propaganda çalışmalarının ise Bolşevik Devrimi sonrası dönemde yayılmacı bir karaktere büründüğünü ve yayılmaya çalıştığı coğrafyalar için de ciddi bir tehdit unsuru oluşturduğunu belirtmek gerekmektedir.

Propaganda malzemeleri açısından bakıldığında Türk istihbaratının da Rus istihbaratının da gazeteler, broşürler, afişler, risaleler, bildiriler, telgraf özetleri gibi benzer propaganda malzemelerini kullandıkları görülmektedir. Bunun yanında gerek Türk gerekse de Rus istihbarat teşkilatları dış güçlerin kendi ülkelerinde yapmaya çalıştıkları ve tespit edilebilen propaganda faaliyetleri hakkında da resmî yazışmalarla, ilgili devlet birimlerini bilgilendirme yoluna giderek kurumlararası koordinasyona önem verildiğini de göstermişlerdir. Propaganda malzemeleri ve araçları konusunda, Çeka'nın, kendi faaliyetlerini, yani kızıl terör uygulamalarının, gerçekleştirdiği tutuklama, idam ve infazların haklılığının propagandasını yapan *Ezhenedelnik VChk* isimli bir gazete çıkarmış olması ilgi çekici bir detay olarak görülmektedir. *Ezhenedelnik VChk* altı haftalık yayın sürecinden sonra Merkez Komite kararıyla kapatılmıştır. İstihbarat teşkilatlarının propaganda ve karşı propaganda çalışmalarında basın yayın faaliyetlerini de çeşitli yöntemlerle kullandığı bilinmekle birlikte, bir istihbarat teşkilatının direkt ve kendi faaliyetlerini savunur nitelikli bir yayın çıkarmış olması istihbarat tarihinde eşine az rastlanır bir uygulamadır.

Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının karşı propaganda çalışmalarında, propagandalarına engel olunması gereken unsurların ürettiği propaganda malzemelerinin etki alanlarının sınırlandırılması da önem arz etmektedir. Bolşevik Devrimi sonrasında Rusya'da karşı-devrimcilerin ürettikleri propaganda malzemelerinin, propaganda yazılarının halka ve dış dünyaya ulaşmasının önüne sansür uygulamalarıyla geçilmeye çalışılmakla birlikte, Bolşevik yönetimi devirmeye

yönelik açık propaganda yapan gazete ve dergilerin de gerektiğinde kapatıldığı görülmektedir. Türkiye’de de Milli Mücadele döneminde Anadolu’daki harekete muhalif yayınlar yapan İstanbul gazetelerinin Anadolu’ya dağıtımının önüne geçilmeye çalışıldığı bilinmektedir.

Rus istihbaratının anti-Bolşevik fikirlere sahip olan yazarların yazılarını sansürlemek haricinde, bu yazarların yurt dışına çıkmalarına engel olunması yolunda bir çabasının olduğu da gözlenmektedir. Anti-komünist propaganda unsuru olarak değerlendirilebilecek tüm kişi ve yayınlar Rus istihbarat teşkilatları için ciddi birer iç güvenlik riski oluşturmaktadır. Türk istihbaratı için ise yurt dışına çıkan Türk yazarlar ya da Türkiye hakkında yazılar yazan yabancı yazarlar olumlu propaganda açısından önemli görülmektedir. Türk Milli Mücadelesi lehine yazan Türk ya da yabancı yazarlar desteklenmekte hatta gerekli görüldüğünde yabancı yazarlara Türkiye’deki bağımsızlık mücadelesi lehine kitap da yazdırılabilmektedir.

Türk ve Rus istihbaratının dış propaganda çalışmalarında da kurumsallığa önem verdikleri görülmekte, Rus istihbaratının Komintern’i, Türk istihbaratının ise Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi’nin yurt dışı temsilciliklerini propaganda amaçlı kullandığı gözlemlenmektedir. Rus istihbaratından farklı olarak Türk istihbaratının propaganda çalışmalarında kullandığı tebligatların iletiminde özel şifreler kullanıyor olması ve de Türk Milli Mücadelesi’ni savunan propaganda yayınlarının vesikalarla desteklenmeye çalışılması da Türk istihbaratının propaganda çalışmalarını profesyonelce yapma gayreti içerisinde olduğunu göstermektedir.

Yukarıda bahsedildiği gibi propaganda sahasındaki mücadelede sık sık birbirleriyle karşılaşmak durumunda olan Türk ve Rus istihbaratı, iki ülke diplomatik ilişkileri geliştikçe diplomatik sahadaki propaganda faaliyetlerinde de karşı karşıya gelmiş, ancak bu alanda Türk istihbaratının Rusya’daki propaganda faaliyetleri, Rus istihbaratının Türkiye’deki propaganda faaliyetlerine oranla nispeten etkisiz kalmıştır.

Ruslar silah, cephane ve para yardımının yanında istihbarat paylaşımı ve desteğiyle de Türkiye’de sivil ve askerî yetkililer arasında komünist rejime yakın kişileri *kazanmaya* çalışmışlar, bunda da kısmen başarılı olmuşlardır. Türk

istihbaratının çalışmalarıyla özellikle Rus diplomatik misyonlarıyla yakın teması olup Rusya lehine çalışmalar içerisinde olan çok sayıda kişi tespit edilmiştir. Söz konusu kişiler Türk istihbarat teşkilatlarının raporlarında “komünistlik faaliyeti yürüten” kişiler olarak geçmekte, ilgili birimlere bu kişilerin isimleri, nerede görev yaptıkları da bildirilmektedir. Türk istihbaratı ise Türkistan coğrafyasında Türkiye yanlısı Ceditler ile etkili olmaya çalışmış ancak Rus istihbaratının bu risk unsuruna karşı aldığı özel tedbirler sonucunda bu hamleler etkisiz kalmıştır. Rus istihbaratının iç güvenlik bağlamında risk unsuru olarak değerlendirdiği Türkiye yanlısı gruplara karşı özel birimler oluşturmaya benzer bir uygulamaya Türk istihbaratında rastlanılmamakta, Türkiye’de komünist propaganda faaliyetleri yürütenler Türk istihbarat teşkilleriince yakından takip edilmesine rağmen Türk istihbaratının bu konuya yoğunlaşacak, bilinen ayrı bir birimi bulunmamaktadır.

Ülke güvenliğinin sağlanması, istihbarat faaliyetlerinin temel hedefi olduğu gibi, istihbaratın temel fonksiyonlarından olan propaganda çalışmalarının da temel hedefidir. Güvenlik ortamının şekillendirilmesi hedef ülke veya ülkelerdeki iç ve dış koşulların gizli ve örtülü yöntemlerle değiştirilerek dış politika amaçlarına uygun bir güvenlik ortamı sağlanmasını veya gelecekte muhtemel daha büyük çaplı müdahaleler için gerekli uygun koşulların oluşturulmasını öngörmektedir.⁶⁵⁵ Bu bağlamda Rus istihbaratı komünizm propagandası ve Türkiye ve diğer ülkelerde komünizme sempatiyle bakan kitleler yaratma, böylelikle Rusya’nın iç ve dış güvenliğini sağlama; Türk istihbaratı da özellikle çevre ülkelerdeki Türkleri bir etki ya da müdahale unsuru olarak kullanma, aynı zamanda da yurt dışı Türkleri koruma kollama amacıyla dış propaganda faaliyetlerini yürütmüş, bu yöntemle kendi güvenlik ortamlarını şekillendirmeye çalışmışlardır. Bu anlamda her iki ülke istihbarat teşkilatlarının, ülke güvenliğini sağlayacak duvarları kendi sınırları ötesinden örmeye başladığı; özellikle çevre ülkelerde nüfuz alanları oluşturmaya önem verdiği söylenilebilir.

Bununla birlikte genel anlamda bakıldığında XX. yüzyılın ilk çeyreğinde dış propaganda faaliyetleri Türk ve Rus istihbarat teşkilatları için her zaman iç propaganda ve propagandaya karşı koyma faaliyetlerinden sonra gelmiş, her iki ülke

---

⁶⁵⁵ Yılmaz, a.g.t., 226.

istihbarat teşkilatları önceliği kendi sınırları içerisindeki vatandaşlarının zihinsel seferberliğini sağlamaya, vatandaşların devlet politikasıyla uyumlu hareket edebilecek bilince erişebilmesini amaçlamaya vermiştir. Devlet ve vatandaşlara yönelen tüm ayrılıkçı, bölücü, yıkıcı propaganda girişimleri de Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının karşı propaganda mekanizmasını harekete geçirmiş, karşı propaganda faaliyetlerinde her iki ülke istihbarat teşkilatlarının güçlü reflekslere sahip olduğu, bu teşkilatların dış güçlerin propagandalarını etkisizleştirerek, ülkelerinde yeni bir siyasi rejim yerleştirme yolunda olan siyasi karar alıcılara güvenli bir sosyal ve siyasi ortam yarattıkları gözlemlenmiştir.

Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının propaganda ve karşı propaganda faaliyetleri yanında ele alınması gereken bir diğer önemli konu da espionaj ve kontrespionaj faaliyetleridir. Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının espionaj ve kontrespionaj çalışmaları, bu çalışmalarda ne gibi yöntemler kullandıkları ve neleri amaçladıkları; bunun yanında karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının espionaj ve kontrespionaj çalışmalarında ne gibi benzerlik ya da farklılıklara sahip olduğu, bir sonraki bölümde cevabı aranan sorular olacaktır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ESPIYONAJ ve KONTRESPIYONAJ FAALİYETLERİ

En kısa tanımıyla espionaj casusluk, kontrespiyonaj ise casusluğa karşı koyma faaliyetidir. Temel istihbarat faaliyetlerinden olan espionaj ve kontrespiyonajda da aslı amaç, her istihbarat faaliyetinde olduğu gibi ülke güvenliğinin sağlanmasıdır. Espionajda gaye, hedef ülke, grup ya da şahıslara ait gizli bilgi ve belgelerin temini iken; kontrespiyonajda hedeflenen, yabancı istihbarat servislerince ifa edilen her türlü casusluk faaliyetine engel olmak ya da rakip servisin casusluk faaliyetiyle ele geçirmek istediği gizli bilgi ve belgeleri asıllarına uygun formatta değiştirip yeniden üreterek rakip servisi dezenformasyona maruz bırakmaktır.

Sun Tzu'nun "bilgilendirilmiş prens ve bilge generalin, düşmanı nereye giderirse gitsinler ele geçirmelerinin ve başarılarının sıradan insaninkinden üstün olmasının nedeni, önceden haber almalarıdır"⁶⁵⁶ sözü de bir yönüyle istihbarat faaliyetlerinde espionajın önemine işaret etmektedir. Bir istihbarat teşkilatının bilgiyle olan ilişkisi; edinme, işleme, dağıtım ve koruma gibi dört ana temele dayanmaktadır.⁶⁵⁷ Buradaki koruma faaliyeti ağırlıklı olarak kontrespiyonaj kapsamında değerlendirilebilecek faaliyetlerdir. Elde edilen bilgiler işlenip dağıtmaya ya da ileride kullanılmak üzere saklanmaya hazır hale getirildikten sonra en önemli hususlardan biri, bilgi ve belgelerin ve oluşturulan istihbaratın korunması, bir başka deyişle, devlet güvenliği açısından büyük önem arz eden tüm verilerin devletin ilgili birimleri haricindeki tüm legal ya da illegal unsurların erişimine kapalı tutulmasıdır.

Espionaj ve kontrespiyonaj faaliyetlerinde casusluk yoluyla bilgi ve belge sızdırılması ve de bilgi ve belge sızdırılmasının engellenmesi söz konusuysen genellikle istihbarat servislerinin bu alandaki mücadelede birbirlerinden uzak durduğu, fazla temastan sakındığı düşünülmektedir. Ancak gizli servislerin espionaj ve kontrespiyonaj faaliyetlerinde birbirleriyle yakın temas kuran, kurabilen, kurma

---

⁶⁵⁶ Kahn, **a.g.m.**, s. 6.

⁶⁵⁷ Yılmaz, **a.g.t.**, s. 120.

zorunluluğu olan organizasyonlar oldukları bilinen bir gerçektir. Gehlen'e göre deneyimli bir istihbarat servisinin görevlerinden biri de rakip istihbarat servisleri ile açık iletişim kanalı bulundurmadır.⁶⁵⁸ Espiyonaj ve kontrespiyonaj faaliyetlerinden oluşan alan, iki ya da daha çok sayıda istihbarat servisinin doğrudan ya da dolaylı girift ilişkilerinin, karşılıklı faaliyetlerinin, çatışmalarının ve bazen de iş birliklerinin oluşturduğu alandır. Bu yüzden XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının espiyonaj ve kontrespiyonaj faaliyetlerine geçmeden önce kısaca bu iki ülke istihbarat teşkilatlarının dünya genelindeki espiyonaj ve kontrespiyonaj mücadelesinde, bölgelerinde nasıl bir konjonktür içerisinde konumlandıklarını, hangi önemli istihbaratçılarla karşı karşıya gelmek zorunda kaldıklarını hatırlamak gerekmektedir.

XX. yüzyılın başından itibaren, bilhassa I. Dünya Savaşı öncesinde dünya genelinde ve özellikle de Türkleri ve Rusları yakından ilgilendiren, I. Dünya Savaşı'nda çatışma alanı olacak bölgelerde, Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarıyla birlikte pek çok istihbarat teşkilatı espiyonaj faaliyetleriyle yer almış, bu coğrafyalarda en önemli mensuplarını vazifelendirmişlerdir. Söz konusu istihbarat çalışmaları I. Dünya Savaşı sırası ve sonrasında da devam etmiş, Balkanlar, Kafkasya, Orta Doğu ve Orta Asya gibi hem Türk hem Rus istihbarat teşkilatlarını yakından ilgilendiren bölgeler yoğun ve çok aktörlü bir espiyonaj savaşına sahne olmuştur. Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının, kontrespiyonaj faaliyetleriyle karşılarında genelde savunma yapmak zorunda kaldıkları Oppenheim, Lawrence, Gertrude Bell, Mark Sykes, Aaron Aaronsohn, Wilhelm Wassmuss, Alois Musil, Sidney Reilly gibi istihbaratçılar, bugün de istihbarat tarihi açısından isimleri tek tek büyük önem arz eden istihbaratçılardır.

Bu isimlerden Baron Max von Oppenheim Suriye, Irak ve İngilizlerin hâkim olduğu Körfez Bölgesi'nde gözlem yapanların başında gelmektedir ve edindiği bilgi ve haberleri Alman Dışişleri'ne aktarmaktadır.⁶⁵⁹ Arap siyasetinin çetrefilli yanını seven Oppenheim 1896-1909 yılları arasında Alman Dışişleri Bakanlığı'na Osmanlı siyaseti ve Almanya'nın bu siyasetteki olası rolü hakkında yüzlerce rapor

⁶⁵⁸ Reinhard Gehlen, **Hitler'in Sığınağından Pentagon'a – Anılar**, İleri Yayınları, İstanbul, 2005, s. 139; Yılmaz, **a.g.t.**, s. 37.

⁶⁵⁹ Köni, **a.g.m.**, s. 155.

hazırlamıştır. Oppenheim, Bedevi kültürüne dair bilgili bir etnolog, amatör bir kâşif ve arkeologtur. Dönemin Orta Doğu meselelerinde aktif rol oynamıştır. Oppenheim'in 1914 tarihli *Memorandum Concerning the Formenting of Revolutions in the Islamic Territories of Our Enemies* (Düşmanlarımızın İslam Topraklarında Devrimleri Teşvik Etmeye İlişkin Bilgi Notu) başlıklı bilgi notunda;

“propagandadan petrol kuyularının yakılmasına, İngiltere hâkimiyetindeki Mısır ve Hindistan'ın doğru zamanda işgaline, azınlıkları değersiz kılmaya dek yüz milyonlarca insanı içine çeken küresel bir cihat için bir yol haritası”

oluşturulmasından bahsedilmekte ve bu plan Almanya'nın çıkarlarına hizmet edebilecek bir nitelik arz etmektedir. Sultan-halife, bu küresel cihada öncülük edecek; dolayısıyla tüm İslam dünyasını Merkez Güçler ile birlikte “yeryüzünde yaşanmış bu en büyük savaşta” yer alması için harekete geçirecektir. Bu amaç doğrultusunda Oppenheim, propaganda merkezleri kurmuş, dini tutkuları tetiklemek üzere ajanları işe almış, ciddi miktarlarda rüşvet parası toplamış, silahlı potansiyel aşiret müttefikleriyle buluşup onları silahlandırmış, Doğu ile Batı'yı birleştirme amacına dönük Bağdat-Berlin ekspresini kurmak üzere son kertede beyhude olan bir çabaya girişmiştir. İngilizler Oppenheim'ı “Kayzer'in casusu” olarak nitelendirmiştir.⁶⁶⁰

Oppenheim'in yolu istihbarat tarihi açısından bir diğer önemli isim olan Lawrence ile de görev yaptıkları bölgelerde zaman zaman kesişmiştir. 1912 yılında bu ikili Türkiye-Suriye sınırına çok yakın bir yerde Karkamış harabelerinde görüşmüşlerdir. Lawrence daha sonra Oppenheim'ı “dehşet verici bir kişilik” olarak tanımlamıştır.⁶⁶¹ Orta Doğu'da İngiliz istihbaratının öncülerinin başında Gertrude Bell adlı bir bayan arkeolog gelmektedir. Gertrude Bell 1900'lerin başında, daha sonra 1950'lerde tüm Suriye ve Hicaz demiryolu civarında dolaşarak merkezî Arabistan'ın kapısı sayılan Sirhan Vadisi'ne kadar inecek ve çeşitli kabileler

⁶⁶⁰ Steven E. Aschleim, “İslamcı Cihad, Siyonizm ve Büyük Savaşta Casusluk”, **Turquie Diplomatique**, Sayı 86, 15 Nisan – 15 Mayıs 2016, s. 24. Oppenheim'in bilgi notunda geçen ifade ve bu ifadeden yola çıkılarak oluşturulacak planın Alman çıkarlarına hizmet edebileceği düşüncesi Sean McMeekin'in *The Berlin-Baghdad Express: The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power* adlı eserinde de geçmektedir.

⁶⁶¹ **a.g.m.**, s. 25.

arasındaki çekişmeleri ve farklılıkları öğrenecektir. Analizlerinde bu kabileler ile civardaki Türk askerî garnizonları arasındaki bağlar da anlatılacaktır.⁶⁶²

Arap toprakları, Ermeni olayları ve diğer bölücü akımlar konusunda espionaj alanında bölge uzmanı olan diğer bir önemli kişi ise Sir Mark Sykes'tir. Mark Sykes 1916'dan sonra Arap Bürosu'nun emrinde Orta Doğu'da çalışmış ve Lawrence'ın amirliğini yapmıştır. Sykes 1916'da ise Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap topraklarını bölen Sykes-Picot Anlaşması'nın mimarındır. Orta Doğu olaylarında rol oynayan bir diğer önemli istihbaratçı, genç yaşta tarım uzmanı olan Yahudi asıllı Aaron Aaronsohn'dur. Cemal Paşa'nın tarım uzmanlığını yapmış ve haberlerini Türk ordu karargâhından göndermiştir. Aaron Aaronsohn'a Orta Doğu tarımında yaptığı çalışmalar nedeniyle California Üniversitesi tarafından bir kürsü bile teklif edilmiştir.⁶⁶³ Aslında botanikçi olan Aaron Aaronsohn, kız kardeşi Sarah ile birlikte Filistin'deki NILI⁶⁶⁴ casus grubunu oluşturmuştur. Grup siyonizmin geleceğinin İngilizlerin zaferine bağlı olduğu yolunda bir temel düşünceye sahiptir. NILI casusluk ağı İngilizlere konuşlanma, kaynaklar, takviye ve Türk ordusunun planlarına dair değerli bilgiler sağlamıştır. Grubun kullandığı ulak güvercinlerden biri yakalanmış ve NILI kodu deşifre edilerek NILI liderlerinden ikisi tutuklanıp öldürülmüştür. Sarah Aaronsohn da yakalananlar arasındadır ve işkenceli yoğun bir sorgulamaya tabi tutulmuştur. Esir olduğu sırada intihar ederek hayatını sonlandırmıştır. General Allenby'e göre Aaron Aaronsohn Türk hatlarının gerisindeki saha istihbarat örgütünün kurulmasında başlıca sorumlulardan biridir. 1917 yılında da Aaronsohn ve Lawrence'ın bölgede yolları kesişmiştir. Kahire'deki Savoy Otel'deki Arap Bürosu'nda görüşmüşlerdir ve Aaronsohn'un daha sonraki notlarına göre Lawrence arkeolog genç bir teğmendir fakat Filistin meselesi hakkında da oldukça bilgi sahibidir.⁶⁶⁵

Oppenheim, Lawrence, Bell ve Aaronsohn'un yanında aynı dönemde Orta Doğu'da faaliyet yürüten bir başka isim de Wasmuss'tur. İran'da çalışmalar yapan Wilhelm Wassmuss Alman Lawrence olarak tanınmaktadır. Ancak söz konusu

---

⁶⁶² Köni, **a.g.m.**, s. 157.

⁶⁶³ **a.g.m.**, s. 157-158.

⁶⁶⁴ Netzach Israel Lo Yeshaker (Sonsuz İsrail Devleti Yalan Söylemeyecek).

⁶⁶⁵ Aschleim, **a.g.m.**, s. 25.

ünvanın aslında Alois Musil'e ait olması gerekmektedir. Bir dil bilimci, kâşif ve arkeolog olan teoloji alanında doktora derecesine sahip Alois Musil, savaş öncesinde Arap çöllerinde 9000 milin üzerinde yol katetmiştir.⁶⁶⁶ O dönem Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde olan ve Osmanlı İmparatorluğu'na komşu Rus İmparatorluğu için de I. Dünya Savaşı'na giden süreçte son derece kritik bir bölge olan Orta Doğu bölgesinde üst düzey istihbaratçıların yanında, *Londra Üniversitesi Doğu Bilimleri Enstitüsü* ve *Deutsche Orient Gesellschaft* yani *Alman Doğu Araştırmaları Enstitüsü* gibi istihbarat teşkilatlarıyla bağlantılı çalışmalar yürüten bazı bilimsel kuruluşlar da faaliyet yürütmüşlerdir.⁶⁶⁷

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının espionaj ve kontrespionaj faaliyetlerinin şekilleneceği ortam, görüldüğü üzere, istihbarat dengelerinin hassas olduğu ve üst düzey istihbaratçıların sahada aktif görev aldıkları bir ortamdır. Espionaj çalışmaları, uyguladıkları yöntemler ve bu yöntemleri uygularken kullandıkları *kisveler* yukarıda kısaca anlatılan ve her biri dünya istihbarat tarihinin önemli isimleri olan istihbaratçıların bu çalışmalarını icra ettikleri coğrafyanın Türk istihbaratını doğrudan, Rus istihbaratını da çevre güvenliği açısından dolaylı olarak ilgilendiren coğrafyalar olması Türk ve Rus istihbaratı açısından istihbarat mücadelelerinin ne kadar zorlu geçmiş olduğunun ipuçlarını vermektedir. Espionaj ve kontrespionaj faaliyetleriyle Türk ve Rus istihbarat teşkilatları da bu istihbarat mücadelesi içerisinde yerlerini alacak, hem Ruslar Rusya'da, Türkler Türkiye'de, Batılı istihbarat teşkilatları ve mensuplarının espionaj çalışmalarına sahada cevap vermeye çalışacak, hem de zaman zaman Türkler ve Ruslar birbirleriyle, özellikle Orta Asya, Kafkasya, Balkanlar ve Anadolu coğrafyasında karşı karşıya geleceklerdir.

---

⁶⁶⁶ Sean McMeekin, **The Berlin-Baghdad Express: The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power**'dan aktaran; Aschleim, **a.g.m.**, s. 25.

⁶⁶⁷ Köni, **a.g.m.**, s. 158.

A. TÜRK İSTİHBARATI ve ESPIYONAJ-KONTRESPIYONAJ

1. Osmanlı İmparatorluğu'na Yönelen Tehditler ve Alınan İstihbârî Tedbirler

Türk istihbaratının 1900-1925 yılları arasındaki espiyonaj ve kontrespiyonaj faaliyetleri özellikle Batılı güçlerin Osmanlı İmparatorluğu ve İmparatorluğun devamı olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nden toprak koparmayı amaçlayan yıkıcı-bölücü nitelikli faaliyetlerine karşı, söz konusu çabaların engellenmesi ve güvenliğin sağlanmasına yönelik faaliyetler olmuştur. Bu bağlamda Türk istihbaratı, var olan tehditleri engellemek amacıyla genel anlamda, espiyonaj çalışmalarından ziyade kontrespiyonaj çalışmalarına daha fazla ağırlık vermek zorunda kalmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu üzerinde Batılı devletler özellikle 1878'den itibaren sistemli bir politika izlemişler, Osmanlı topraklarının parçalanması için, İmparatorluğun eğitim sistemini etkileyerek milliyetçi fikirleri yaymak; Osmanlı İmparatorluğu'nun mali iflasına yol açmak; koparılmak istenen bölgede sosyo-ekonomik reformlar yapılmasında ısrar etmek, Osmanlı İmparatorluğu reformları gerçekleştirmediğinde Osmanlı'ya karşı silahlı direniş hareketlerine yardımcı olarak bölgeye yarı otonomi istemek, devamında ekonomik bağları sıkılaştırarak bölgenin bağımsızlığını sağlamak taktiğini uygulamışlardır. Batılıların önce Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasında geliştirdikleri bu model, daha sonra diğer Balkan ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmasında da kullanılan bir model olmuştur. 1903'te Batılı devletlerce yapılan, "azınlıkların en fazla bulunduğu bölgeye yardım edileceği" ilanı Balkanlar'da terörü başlatmıştır. Balkanlar; Bulgarlar, Yunanlılar, Sırp ve Türkler için bir çatışma alanına dönüşmüştür. Hatta İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'e Sırp hükümetinden yazılan bir mektupta İngilizlerin söyledikleri gibi çeteler kurup teröre giriştiklerinden bahsedilmektedir.⁶⁶⁸

Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik tehdit unsurlarının giderek artması II. Abdülhamid döneminde hem Osmanlı ordusunda hem de İmparatorluğun yönetim örgütünün bütün dallarında bir reforma girişilmesini kaçınılmaz bir gereklilik olarak ortaya çıkarmıştır. Gümrüklerde, maliyede ve en önemlisi poliste yeni düzenlemelere gidilecektir. Düyun-u Umumiye kurulmuş durumdadır ve asayişin sağlanmasının,

⁶⁶⁸ Köni, a.g.m., s. 155-156.

adli ve mali reformların yapılmasının uluslararası sorun haline getirildiği bir döneme girilmiştir. Bu yüzden merkezî idarede, maliyede, orduda, poliste, adliyede ve taşra yönetiminde köklü düzenlemelere girişme gereği, Osmanlı yönetimi istese de istemese de uluslararası diplomasinin getirdiği bir zorunluluk olmuştur. Toplum yapısındaki sarsıntıları geleneksel kolluk sistemiyle önlemek ve denetlemek güç olacağından, II. Abdülhamid siyasi polis örgütünü de ıslah etmeyi gündeme almıştır. Sultan, bu reformların gerçekleştirilmesi için İngiliz ve Fransız yardımını denemiş ve savaş gücünü, kalkınmasını ve otoriter yapısını takdir ettiği Almanya'dan danışman ve uzman istemek fikrine saltanatının ilk günlerinden beri dört elle sarılmıştır. Özellikle Fransız-Alman savaşındaki Alman galibiyeti Sultan Abdülhamid'den önce de askerî sivil bürokraside Almanya'ya karşı bir hayranlık ve eğilim yaratmış durumdadır. II. Abdülhamid casusluk ve siyasi polis faaliyetlerini düzenlemek için bu konuda uzman olan *Intendantur*rat Fleischer'i çağırtmıştır. Fleischer 18 Ekim 1901'de bir gazeteye verdiği demeçte çalışmalarının başarılı olduğunu söylemektedir. II. Abdülhamid otokratik yönetimini kurarken polisin modern bir örgüt ve düzenle çalışmasına önem vermiştir. Almanya'dan polisin ıslahı ve özellikle siyasi polisin yeniden kurulması için uzman yardımı da istenmiş, Sultan'ın bu isteği 3 Eylül 1905'te Alman elçiliği tarafından tegrafla da yetkililere bildirilmiştir.⁶⁶⁹

Güvenlik alanına ilişkin yukarıda bahsi geçen çalışmalar ağırlıklı olarak Düyun-u Umumiye uygulamalarının bir uzantısı olan, asayişin sağlanmasına yönelik, siyasi polis faaliyetlerinin düzenlenmesi açısından da istihbârî yönü de olan çalışmalardır. Espiyonaj ve kontrespiyonaj faaliyetleri ise daha çok II. Abdülhamid'in kişisel özelliklerinin de sirayet ettiği Yıldız İstihbarat Teşkilatı'nın görev alanına girmektedir. Bu istihbarat organizasyonunun espiyonaj ve kontrespiyonaj anlayışı büyük oranda özellikle devlet görevlileriyle ilgili jurnallerin padişaha ulaştırılması ve bu yolla merkezî denetimin sağlamlaştırılmaya çalışılması anlayışına dayanmaktadır. Bu iç kontrol sistemi yanında II. Abdülhamid dış tehdit

---

⁶⁶⁹ Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, s. 84-89. Bâb-ı Âlî ve Berlin arasında asker ve sivil uzman çağırma işlemi çok daha önceden, 1880'lerden itibaren başlamış durumdadır. Bunun da öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'na bazı Avrupa devletlerinden yabancı kökenli subay ve memur gelmiştir fakat bu gelenler ilk defa kendi ülkeleriyle ilişkilerini kesmeden yabancı bir orduya ve devlet memuriyetine hizmet sunmaktadırlar. Hatta *Times* gazetesi "İstanbul'da Alman Subayları" başlığı altında, gelenlerin doğrudan rütbe ve görevleri ile geldiğini panik içinde haber vermektedir. Ayrıca, gelenler vatanlarındaki memuriyet ve görevlerinin ve özlük haklarının aynen muhafazasına büyük önem vermişlerdir. **a.g.e.**, s. 86-88.

unsurlarına karşı da tedbirli olunmasının öneminin farkında olan bir istihbarat anlayışına sahiptir.

II. Abdülhamid büyük devletler içerisinde en çok çekinilmesi gereken devlet olarak İngiltere'yi görmektedir. Pek de yanlış olmayan bir tahminle İngilizlerin Arabistan'ı almak istediklerini ve işgal ettikleri Mısır'daki Hıdiv'i de halife yapıp bütün İslam âlemini kendi çıkarları yönünde gütmek istediklerini, bunun yanında Rusya'ya karşı oynamak için de Büyük Bulgaristan'ı gerçekleştirmek istediklerini, bunun da Devlet-i Aliyye'nin aleyhine bir plan olduğunu düşünmektedir. II. Abdülhamid, Abdülaziz'i hal edenlerin de Ali Suavi'yi ayaklandıranların da İngilizler olduğu kanaatindedir.⁶⁷⁰ İngiliz tehdidi, beraberinde Osmanlı İmparatorluğu Almanya yaklaşmasını getirmiş, doğuda etkili olmak isteyen Almanya da Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasındaki istihbarat oyunlarında espionaj çalışmalarıyla aktif rol almaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu ordusunun eğitiminde ve güvenlik teşkilatının işleyişinde kendilerinden eğitim alanında faydalanılan Almanların etkisi bundan sonraki dönemde Türk espionaj ve kontrespionaj anlayışının gelişiminde de rol oynayacaktır. Almanlar bir yandan ordunun eğitiminde görev yaparken diğer taraftan da Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasında kendi ajandalarına göre hareket etmeyi de ihmal etmemektedir.

Almanya'nın Doğu ile uğraşan bilgin ve tacirleri bölgede yoğun olarak propaganda broşürleri yazma faaliyeti içinde olmuşlardır. Bu gruplar Osmanlı İmparatorluğu'nun İslam birliğini sağlayıp başı çekeceğini ve Almanya ile birleşerek İngiltere ve Fransa'yı saf dışı edeceğini yaymaktadırlar. Bu ve benzeri yayınlar özellikle II. Meşrutiyet sonrası artan Alman nüfuzunun ideolojik platformunu oluşturmak amacıyla Türkçe'ye de çevrilmiş ve hatta bazı Alman hayranı Türkler tarafından da benzerleri yazılmıştır. İttihatçılar da Almanlarla yakın temas halindedir ve bu temaslar II. Meşrutiyet'in ilanından da önceye dayanmaktadır. Cenevre'deki Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti heyeti 29 Nisan 1898'de Alman İmparatoru II. Wilhelm'e müracaat ederek, Sultan V. Murad'ı despot padişah II. Abdülhamid'in elinden kurtarmasını ve V. Murad'ın tahta dönmesi için Almanların destek olmasını istemiştir. Jön Türklerin Almanya ile ilişkiler kurmak, yayın organlarını Almanca

---

⁶⁷⁰ a.g.e., s. 52.

olarak da çıkarmak gibi projeleri de olmuştur. İlk zamanlar bu gibi girişimler Alman Dışişleri tarafından hasıraltı edilse de bir süre sonra Almanlar'ın Jön Türk hareketine el atacağı ve bu hareket içerisinde kendine taraftar kazanacağı görülecektir.⁶⁷¹ Teşkilat-ı Mahsusa ile kurumsal bir yapılanmaya gidildikten sonra da Alman etkisi Türk ordu ve istihbaratı içerisinde artarak devam etmiş, Osmanlı İmparatorluğu'nun maddi açıdan da Almanya'ya olan kısmî bağımlılığı, dolaylı da olsa istihbarat ve orduda Alman etkisinin artmasına sebebiyet vermiştir.

Teşkilat-ı Mahsusa'nın iki para kaynağı olup bunlar Harbiye Nezareti'nin gizli bütçesinden verilen ödenekler ve Alman askerî misyonu tarafından düzenli olarak İstanbul'a gönderilen altınlardır. Kaynakların tümünden Teşkilat'ın eline geçen toplam miktar 4.000.000 altın lira (1918 fiyatlarıyla 18.000.000 dolar) civarında olmuştur. Almanlar zaman zaman kendi isteklerine uygun davranması için Türklere yapılan ödemeleri durdurmuş ancak bu taktik başarılı olamamıştır. Teşkilat-ı Mahsusa mensuplarından Eşref Kuşçubaşı, 1914-1917 yılları arasında birçok defa Almanya'ya ödemelerin düzenli yapılması için gitmiştir. Enver Paşa ile Alman Genelkurmayı arasındaki yakın işbirliği sayesinde Almanya, Teşkilat'ın bazı faaliyetlerine kendi amaçları doğrultusunda şekil vermiş, bu durum çete savaşları yapan askerleri rahatsız etmiştir.⁶⁷² Türk istihbaratının I. Dünya Savaşı sırasındaki espionaj çalışmalarında Alman askerî misyonlarınca gönderilen maddi yardımın ne oranda Almanya'nın yararına kullanıldığı ya da ne oranda tamamen Türklerin yararına hizmet ettiği net olarak bilinilebilir ve ölçülebilir değildir.

2. I. Dünya Savaşı Döneminde Türk Espionaj ve Kontrespiyonajın İşleyişi

Türk istihbaratının espionaj ve kontrespiyonaj çalışmaları arasındaki orana bakıldığında, sürekli dış müdahalelere maruz kalan coğrafyadan da kaynaklanan sebeplerle espionajdan ziyade kontrespiyonaj çalışmalarına ağırlık verilmek zorunda kalındığı görülmektedir. Özellikle sınır bölgelerindeki hareketlilikler Türk istihbaratının kontrespiyonaj çalışmalarının odaklandığı öncelikli durumlardır.

⁶⁷¹ Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, s. 80, 82.

⁶⁷² Güneş, *a.g.m.*, s. 115; Kılıç, *a.g.m.*, s. 688.

I. Dünya Savaşı sırasında da Türk istihbaratının kontrespiyonaj hassasiyeti üst seviyededir ve Türkiye'ye sızma çabası içerisinde olan istihbarat elemanlarına karşı özellikle sınır bölgelerinde yoğun tedbirler alındığı görülmektedir. Bu kontroller sırasında Çirmen'de⁶⁷³ yaşandığı gibi Türk istihbaratı zaman zaman ilginç sürprizlerle de karşılaşabilmektedir. Çirmen Hudud-ı Emniyet Müfettiş Vekili ve aynı zamanda müfettiş muavinliğini de yapan resmî görevlinin imzasıyla Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne yazılan 2 Temmuz 1331 R. / 15 Temmuz 1915 tarih ve 185 sayılı istihbarat raporunda;

“Dağıstan ahalisinden olup, Bakü Polis İdaresi'nden aldığı üzerinde 22 Haziran 1915 tarih ve 256 numaralı vizesiz Rus pasaportuyla ve tren vasıtasıyla Rusya'dan gelen ve üzerinde pasaporttan başka hiçbir şey çıkmayan Yusuf Safar Ali adlı kişinin aslında Teşkilat-ı Mahsusa'dan kendisine verilen bazı önemli görevlerin yapılması için Rusya'ya seyahat ettiği, arkadaşı olan Şerif Efendi hakkında Rusya hükümetince yapılan takibat üzerine de dönmek zorunda kaldığı...”⁶⁷⁴

bilgileri yer almaktadır.

Rusya adına casusluk yaptığı şüphesiyle tutulduğu anlaşılan Yusuf Safar Ali adlı kişi aslında Türk istihbaratının Rusya'daki espionaj çalışmalarında kullandığı elemanlardan biridir. Türk istihbaratı Rusya'daki espionaj çalışması için iki kişilik bir ekip oluşturmuş ancak Yusuf Safar Ali, arkadaşı Şerif Efendi'nin *açığa çıkması* üzerine geri dönmek durumunda kalmıştır. Rusya'da görev icra edecek Yusuf Safar Ali'nin Dağıstan ahalisinden olması Türk istihbaratının yurt dışı espionaj çalışmalarında, çalışma yapılacak coğrafyanın motifine uygun elemanları devşirebilme potansiyeline sahip olduğunu ve *motifi uygun* istihbarat elemanlarını kullanarak faaliyet yürüttüğünü kanıtlamaktadır. Yusuf Safar Ali'nin, birlikte çalışma yapacağı arkadaşının *açığa çıkmasından* sonra görevi tamamlamayıp geri dönmemesinin ise Türk istihbarat teşkilatı Teşkilat-ı Mahsusa'nın kurumsal rutini olup olmadığı bilinmemektedir. Bu konuda iki ihtimal söz konusu olup; birinci ihtimal, Türk istihbarat mensuplarına, ekip arkadaşlarının *açığa çıkmasını* müteakip acil bir şekilde ve kişisel güvenliklerini riske atmaksızın geri dönme direktifinin verilmiş olması ihtimali, ikinci ihtimal ise bahsi geçen istihbarat elemanının kendi inisiyatifıyla geri dönmüş olması ihtimalidir.

⁶⁷³ Çirmen, Türkiye'nin kuzeybatısında Meriç Nehri kıyısında bulunmaktadır.

⁶⁷⁴ BOA, DH. EUM. SSM. 2.36.1. 15 Temmuz 1915.

Söz konusu istihbarat raporunda ayrıca;

“... adı geçenin genel durumunun şüphe uyandırmadığı hatta Teşkilat-ı Mahsusa ile ilişkili simalar hakkında bazı bilgiler de vermiş olduğu, İstanbul tarafından yapılacak araştırma neticesine göre hakkında işlem yapılmak üzere ilgili memur refakatinde sevk olunacağı...”⁶⁷⁵

ifadeleri de yer almaktadır. Yusuf Safar Ali'nin Türk istihbaratının yetkili birim ve memurlarınca bir ön sorgulamaya tabi tutulduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca söz konusu kişinin, şüphe uyandırmamasına ve gerçekten Teşkilat-ı Mahsusa mensubu olabileceğini teyit eder nitelikte bilgiler de vermiş olmasına rağmen, başka bir yere (muhtemelen ilk sorgulamayı müteakip daha detaylı bir sorgulama yapılmak üzere) yine memur refakatinde gönderilmesi, Türk istihbaratının, şüphelinin suçluluğu ya da suçsuzluğu kesinleşmeden hareket etmediğini göstermektedir.

Detaylı tahkikat yapılmış olacak ki, istihbarat raporunun arkasında Yusuf Safar Ali'nin Türk istihbarat mekanizmasındaki yerini ve durumunu kırmızı kalemle derkenar düşen üç kısa not yer almaktadır;

“(…) 375 numaralı Dağıstanlı Yusuf (...) Efendi – Geliş Tarihi: 16 Teşrin-i evvel 1330 R. / 29 Ekim 1914”

“Adı geçenin memur olarak görevlendirildiği yapılan incelemeden anlaşılmıştır. 15 Teşrin-i evvel 1330 / 28 Ekim 1914”

” Teşkilat-ı Mahsusa'dan bilgiler vermesi üzerine serbest ola.⁶⁷⁶

Böylelikle, 28-29 Ekim 1914 tarihinden itibaren Türk istihbaratı adına çalıştığı anlaşılan Dağıstanlı Yusuf Safar Ali isimli istihbarat mensubu, kimliğinin doğrulanması neticesinde serbest bırakılmıştır. İlk sorgusunda kendisinin Teşkilat-ı Mahsusa mensubu olduğunu belirten ve bunu kanıtlayıcı bilgiler de veren kişi hakkında Türk istihbaratının resmî soruşturma prosedürünü uygulamaya devam etmesi ve adı geçene ilişkin resmî evrakların tanzim edilmesinden sonra kişinin serbest bırakılması, Türk istihbaratının kontrespiyonaj çalışmalarındaki detaycılığını ve kurumsal anlayışının sağlamlığını göstermesi açısından önemlidir.

⁶⁷⁵ BOA, DH. EUM. SSM. 2.36.1. Aynı tarihli raporun devamı.

⁶⁷⁶ BOA, DH. EUM. SSM. 2.36.2. Raporun arka sayfasında yer alan ve Yusuf Safar Ali'ye ilişkin bilgiler içeren notlar.

Türkler, istihbarat teşkilatları Teşkilat-ı Mahsusa haricinde, espionaj çalışmalarında diplomatik temsilciliklerini de istihbarat temininde kullanabilmekte, bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun Hariciye Nezareti ile Dâhiliye Nezareti de dışarıdan ya da sınır bölgelerinden espionaj çalışmalarıyla elde edilen haber ve bilgilerin işleme alınmasında, kurumlararası koordinasyonla sağlıklı istihbarat akışının sağlanmasına yardımcı olabilmektedir.

Hariciye Nezareti Umur-ı Siyasiyye Müdüriyet-i Umumiyesi (Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşler Genel Müdürlüğü) Mühimme Kalemî'nin İran Gümrükleri konulu, Hariciye Nazırı adına Umur-ı Siyasiyye Müdüriyet-i Umumiyesi görevlisi Ahmet imzasıyla gönderilmiş olan 25 Zilkade 1332 H. / 2 Teşrin-i evvel 1330 R. / 15 Ekim 1914 tarihli yazısında şöyle denilmektedir:

“10 Eylül 1330 R. (23 Eylül 1914) tarihli ve 815 numaralı tezkere üzerine Rusların Azerbaycan Gümrük İdaresi'ni Belçikalıların elinden çıkararak kendi ellerine almak için şu sıralar Tahran'da olağanüstü faaliyet ve gizlilik içerisinde çalışmakta olduklarının istihbaratı alındığı ve bu istihbaratın doğrulanması halinde ekonomik hayatımıza ilişkin olan söz konusu gümrüklerin Rusların eline geçmemesi için mümkün olan mesai harcanarak sonucunun bildirilmesi Tahran Elçiliğimize bildirilmiştir. Elçimiz Asım Bey Efendi Hazretlerinden alınan 11 Teşrin-i evvel 1914 (11 Ekim 1914) tarihli telgrafname cevabında Hariciye Nazırından sorulduğunda anılan nazırın Rusların bu meyanda bir teşebbüslerinin olmadığı ve olsa bile İran hükümetince kesinlikle kabul edilemeyeceğini söylediği bildirilmiştir. Rusların bahsi geçen teşebbüslerinden Tahran'da ne yerel hükümet ne de Osmanlı Elçiliği'nin bilgisi olduğuna göre Van Vilayeti'nin aldığı haberin doğruluğu hususunda tereddüt meydana gelmiştir. Bunun üzerine derinlemesine tahkikat yapılmasının anılan vilayete emir buyurulması gerekir. Anılan haberin mevcut duruma uygun olduğu ihtimaline gelince Asım Bey Efendi'nin bildirdiği şekilde Rusların Azerbaycan'da müstahkem olmalarına göre gümrüklere zorla el koymaları halinde mutlak bir acizlik içerisinde bulunan İran hükümetinin de buna ne şekilde engel olabileceği sorulması gereken bir durumdur efendim. 25 Zilkade 1332. 2 Teşrin-i evvel 1330.”⁶⁷⁷

Belge arkasındaki notlardan bu belgenin Hariciye Nezareti'nin bahsi geçen biriminin 1412 sayı 2336 sıra numaralı gizli dosyasında olduğu, konunun 4 Teşrin-i evvel 1330 R. / 17 Ekim 1914 M. tarihinde değerlendirilmeye alınmış olduğu ve belgenin 28 Kanun-ı evvel 1330 R. / 10 Ocak 1915 M. tarihli 'İran 38/44' numaralı dosyaya⁶⁷⁸ intikal ettirildiği anlaşılmaktadır. Bu durum Türklerin İran'la ilgili olarak

⁶⁷⁷ BOA, DH. EUM. 2. Sb. 2.21.1. 15 Ekim 1914. Belge için bkz. EK-18.

⁶⁷⁸ BOA, DH. EUM. 2. Sb. 2.21.2. Söz konusu belgenin arkasına yazılmış notlar.

belirli bir konuda özel bir dosyalama üzerinden çalışma yürüttüğünü, yukarıdaki belgenin de içerik olarak bu konularla ilintili olduğunu göstermektedir.

Espiyonaj çalışmaları sonucunda elde edildiği anlaşılan ve önce Van Vilayeti'ne (Van Valiliği'ne) ve oradan da Hariciye'ye iletilen duyum, Rusya'nın gümrükleri ele geçirme amacıyla Tahran üzerinde gizli faaliyetlerde bulunduğu ilişkindir. Türklerin Tahran Elçiliği'nin bu duyumu doğrulamamasına rağmen Hariciye yetkililerinin konunun etraflıca ele alınması gerektiği yönündeki ısrarı dikkat çekicidir. Hariciye, Van Valiliği'nden konuya ilişkin derinlemesine bir araştırma yapılmasının istenilmesini, bunun yanında Tahran Elçiliği'nden de Rusya'nın konuya ilişkin olası bir hamlesinde İran'ın mukavemet gücünün ne olacağını öğrenilmesini talep etmektedir. Hariciye'nin, hem valilikçe hem elçilikçe konunun detaylı olarak yeniden araştırılmasını istemesindeki sebeplerden biri de muhtemelen, alınan duyumun Hariciye'nin yukarıda bahsi geçen fakat detayları bilinmeyen İran çalışmalarıyla, gizli dosyalarda tutulan konuya ilişkin evraklarıyla bağlantılı olmasıdır.

Belge 15 Ekim 1914 tarihlidir, bu tarihte Teşkilat-ı Mahsusa da faal durumdadır, ancak espionaj çalışmaları sonucunda alınan duyumun intikal ettiği devlet kurumu Teşkilat-ı Mahsusa değil Hariciye Vekâleti'dir. Bu durum Türk istihbarat çarkının işleyişinde o yıllarda Hariciye Vekâleti'nin de önemli bir yeri olduğunu kanıtlamaktadır. Teşkilat-ı Mahsusa öncesinde Türk istihbarat çarkının işleyişinde de Hariciye Vekâleti'nin önemli bir işlevi olduğu düşünüldüğünde ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın henüz yeni bir istihbarat organizasyonu olduğu da hesaba katıldığında Türk Hariciyesi'nin istihbarat faaliyetlerinde etkin rol oynamaya devam ediyor olması doğal karşılanabilecek bir durumdur.

Evrak silsilesine bakıldığında da, yukarıda içeriği incelenen belgenin önce Hariciye'nin "1412 sayı 2336 sıra numaralı gizli dosyası"na konulduğu, sonra da "İran 38/44 dosyası"yla bağlantılandırıldığı görülmekte, dosya evveliyatına sahip Türk Hariciyesi'nin İran'la ilgili bu konuya eğilmesi ve konuya ilişkin duyum üzerinde hassasiyetle durması da sağlıklı istihbarat üretimi açısından doğru ve

gerekli bir uygulama gibi görünmektedir. Belge içeriğinden, alınan duyum sonraki günlerde doğrulattırsa, Türklerin İran'daki gümrüklerde Rusya kontrolünü kesinlikle kabul etmeyeceği ve böyle bir durum olursa bunun Türkler tarafından engellenmeye çalışılacağı da anlaşılmaktadır.

Türklerin bölgede sadece askerî istihbarata konu meselelerle yetinmeyip ekonomik istihbarat çalışmaları da yapıyor olması, bununla birlikte istihbarat temin ve teyidinde Osmanlı İmparatorluğu'nun diplomatik misyonlarından da aktif bir şekilde faydalanılıyor olması Türk istihbarat çarkının işleyiş şekli hususunda altı çizilmesi gereken olgular olarak öne çıkmaktadır. İstihbârî bilgilerin devlet kurumları arasında iletiminde Hariciye ve Dâhiliye'ye bağlı birimlerin koordineli çalışması, Türk istihbaratının, köklü Türk devlet geleneğinin bir yansıması olan, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurumlararası koordinasyon tecrübesinden idari manada faydalandığını da göstermektedir.

Türk istihbarat çarkının işleyişinde diplomatik misyonların kullanılması dış istihbarata dair önemli bilgiler sağlanması açısından önem arz etmektedir. Ancak bu konudaki belgeler incelendiğinde, belge içeriklerinde Türk elçiliklerine bilgiyi getiren istihbarat elemanlarının kimliğine ilişkin herhangi bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Elçilik, elçiliğe gelen bilgileri derleyerek oluşturduğu istihbarat raporunu Nezaret'e göndermekte, Nezaret'te de belge ve bilgiler değerlendirildikten sonra ilgili ve çoğunlukla da gizli dosyalarında belgeler saklanmaktadır fakat bilgiye konu espionaj çalışmasının kim tarafından nasıl yapıldığına dair hiçbir veri belge içeriklerinde yer almamaktadır.

Aşağıda bilgileri verilecek olan istihbarat raporunda da, yukarıdaki belgeye benzer şekilde, espionaj çalışması sonucunda edinildiği anlaşılan verilerin nasıl elde edildiği ve bu verileri elde eden espionaj görevlisinin kim olduğu meçhuldür. Hariciye Nezareti Umur-ı Siyasiyye Müdüriyet-i Umumiyesi (Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşler Genel Müdürlüğü) Mühimme Kalemî'nin Dâhiliye Nezareti'ne yazdığı 21 Zilkade 1334 H. / 7 Eylül 1332 R. / 19 Eylül 1916 resmî yazı şu şekildedir.

“Bugün görüşmelerini ertelemiş olan Rus Duması'nın iki ay sonra toplanması, ve üyeleri sürelerini doldurmuş olduklarından toplanmadan önce iki seçim gerçekleşmesi gerekmekte ise de Petersburg'dan gelen

istihbarata göre hükümet ve mebusların bu esnada yeni seçimlerin yapılmasını kabul etmeyip mevcut meclisin görevine devam etmesini arzu eyledikleri, hemen hemen bütün Duma üyeleri Petersburg'da bulunup her gün özel olarak meclis binası içinde toplandıkları, Romanya'nın savaş ilanı kendilerine pek ziyade ümit vermiş olduğundan oturumlarında mevcut İtilaf askeri hareketiyle beraber iç işlerinden kabine erkanı arasında değişiklikler yapılmasına, fiyat artışları ve tarım işlerine ilişkin meselelerin bilhassa hatırlanmakta olduğu hatta on beş seneden beri hiç konuşulmayan bazı iç işleri meselelerinin de gelecek toplantıda hemen sonuçlandırılması karara bağlandığı mebuslar mevcut meclisin görevine devam etmesine dair kanun maddesini kendileri hazırlayıp bunun hükümet tarafından teklif edilmesini beklediklerinin dahi genel istihbarattan olduğu Stokholm Elçiliği'nden bildirilmiştir. Başkomutanlık Vekâletine de bilgi verildi efendim. 21 Zilkade 1334. 7 Eylül 1332."⁶⁷⁹

Görüldüğü gibi istihbarat Stokholm Elçiliği'nden alınmış ve Hariciye Nezareti'ne iletilmiş, Hariciye Nezareti de bu istihbarat raporuna ilişkin bilgileri Dâhiliye Nezareti ile Başkomutanlığa bildirmiştir. Ancak Rus Duması'nın çalışmalarına, özel toplantılarına dair bilgilerin espionaj çalışmaları sonucunda mı ya da açık kaynak istihbaratı kullanılarak mı elde edildiğine dair ya da bu bilgileri ileten istihbarat elemanlarına dair herhangi bir bilgi resmî yazı içeriğinde yer almamaktadır. Tek ipucu ise Türklerin Stokholm Elçiliği'ne Duma'ya ilişkin son gelişmeleri aktaran kişinin Petersburg'da bulunuyor olmasıdır.

Belgeden anlaşıldığı kadarıyla Türk istihbaratı Duma'nın çalışmalarını yakından takip etmekte, Duma üyelerinin genel eğilimleriyle de ilgilenilmekte, bunun yanında askerî, ekonomik ya da siyasi konularda Duma'da ne gibi kararlar alındığı ya da ne gibi kararların alınmasının ihtimal dâhilinde olduğu da Türk istihbaratının ilgi alanına girmektedir. Tüm bu istihbarat bilgilerinin Başkomutanlığa da iletilmiş olması aynı zamanda Türk istihbaratında ordu-istihbarat ilişkilerinin iç içe geçmiş olduğunu da örneklemektedir.

Türklerin Başkomutanlık Vekâleti espionaj faaliyetlerinin sevk ve idaresine dair düzenlemeler de yapabilmektedir. Vekâletin 2 numaralı şubesi ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nden; Dâhiliye Nezareti'ne, Bahriye Nezareti'ne, Harbiye Nezareti'ne, Merkez Komutanlığa ve tüm ordu komutanlıklarına gönderilen 21/8/1332 R. / 3 Eylül 1916 tarihli bir resmî yazı da Başkomutanlık Vekâleti ve

⁶⁷⁹ BOA, DH. EUM. 2. Sb. 28.12.1. 19 Eylül 1916.

Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin, espionaj çalışmalarına ilişkin detaylı düzenlemelerini içeriyor olması açısından önemlidir. Bu düzenlemelere göre, espionaj faaliyetleri yürüten kişilerin takibi ve gerektiğinde tutuklanması işleminden istihbarat şube müdürleri sorumlu olacak, espionajla suçlanan kişilerin sorgulanması *istintak (sorgu) heyetleri* tarafından yapılacak, espionaj çalışmaları yaparken yakalanan kişilerin yargılanması ise Divan-ı Harplerde olacaktır.⁶⁸⁰

Osmanlı İmparatorluğu topraklarında espionaj faaliyetleri yürütürken yakalanan kişilerin ne şekilde takip edilip, tutuklanıp, sorgulanacağı, ve devamında nerede yargılanacağı bahsi geçen resmî yazıda bu şekilde özetlendikten sonra belgenin devamında, espionaj faaliyeti yürüten kişilere karşı ne tür önleyici tedbirlerin alınacağı hususu detaylandırılarak şu ifadelere yer verilmektedir:

“Ülkemizde casusların ne şekilde ve nasıl bir oluşum dâhilinde faaliyet gösterdiklerini gereği gibi anlayarak, ona göre casusluğa karşı etraflıca önleyici tedbirler almak için aşağıda belirtilecek olan taleplerin kabulünü bildiririm:

Casusları sorgulayarak muhakeme edecek Divan-ı Harplerin sayısı mümkün mertebe azaltılmalı; casusun bu şekilde sorgulanması ve muhakemesinde derinlik ve tecrübe sahibi heyetler oluşturulmalı ve bu heyetler bir merkezin talimatı ile düzenli bir şekilde görevlerini yerine getirmelidir.

Zira açıktır ki, casusun sorgulanması diğer tür suçluların sorgulanmasından kesinlikle farklıdır. Bu hususta ayrıca bir uzmanlık ve tecrübeye gerek duyulmaktadır. Bir casusun ifadesi ve göstermesiyle ortaklarının elde edilmesi ne kadar önemli ise de, casusların ortakları ile ne şekilde haberleştiklerini anlayıp karşı önlem alınmasını kolaylaştıracak bilgilerin elde edilmesi daha da önemlidir.

Bundan başka, elde edilen her casus sahip olduğu bilgi ve birikim seviyesi açısından sırları açığa çıkartmamada o kadar şiddetli bir direnme ve inat gösteriyor ki, bu casusa gerçeği itiraf ettirmek, gerekli yeterlilik ve tecrübelerle daha önce uygulanmış usul ve yöntemlerle olabilir.”⁶⁸¹

Görüldüğü gibi Türk istihbaratı, ülkelerinde espionaj faaliyeti yürüten kişilerin sadece yakalanıp etkisiz hale getirilmesiyle ilgilenmemekte, espionaj faaliyetlerinin “gereği gibi anlaşılacak” analiz edilmesine de önem vermektedir. Casusların sorgulanacağı Divan-ı Harplerin sayısının azaltılmasının istenmesi de,

⁶⁸⁰ ATASE, BDH, 406.397.1598.1. 3 Eylül 1916.

⁶⁸¹ ATASE, BDH, 406.397.1598.1. Aynı belgenin devamında, alınacak kontrespionaj tedbirlerine ilişkin detaylar.

casus sorgulamalarının daha rafine şekilde yapılmasını amaçlamakta, sorgu heyetlerinin casus sorgulamalarında tecrübeli kişilerden oluşturulmasının istenmesi de yine sorgulamalardan daha sağlıklı sonuçlar elde edilmesini hedeflemektedir. Sorgu heyetlerinin merkezin talimatı ve belirli bir düzen içerisinde görevlerini yerine getirmelerinin gerekliliğinin vurgulanması ise Türk istihbarat çarkının işleyişinde, istihbarat sahasına ilişkin sorgulamalarda da merkezî güçle uyuma ve disipline önem verildiğini kanıtlamaktadır. Espiyonaj faaliyetleri yürüttüğü tespit edilen kişilerin sorgulanmasının uzmanlık ve tecrübe gerektiren bir iş olarak görülmesi de, Türk istihbaratının sorgu prosedürleri hususunda profesyonelce bir yaklaşım geliştirmeye çalıştığının göstergeleri arasındadır.

Belgedeki ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla Türk istihbaratı geniş ve analitik bir bakış açısına sahiptir. Espiyonaj faaliyeti yürüttüğü tespit edilen kişilerin sadece kişisel eylemlerinin çözümlenmesiyle ilgilenilmemekte, bunun da ötesinde söz konusu kişilerin ortak hareket ettiği kişi ya da grupların da tespiti yapılarak eylemsel bağlantılar çözümlenmeye çalışılmaktadır. Anlaşılan o ki Türk istihbaratı, hasım espiyonaj ağlarını ortaya çıkarıp analiz ederek, kendi önleyici güvenlik tedbirlerini ve kontrespiyonaj taktiklerini bu ağların özelliklerine göre belirleyecektir.

Kontrespiyonaj çalışmalarında, takip, tutuklama ve sorgu prosedürlerinin bu şekilde detaylandırılarak verilmesi ve bu çalışmalarda uzmanlığın ve tecrübenin önemine resmî yazıda vurgu yapılıyor olması, ayrıca resmî yazının ilgili nezaretler ve ordu komutanlıklarına da dağıtımli olarak gönderilmiş olması, Türk istihbaratının, profesyonel bir anlayışına sahip ve kurumlararası koordinasyon ve işbirliği üzerine kurulu kompakt bir kontrespiyonaj sistematığının olduğunu da kanıtlamaktadır.

Türk istihbaratı, Türklerle birlikte hareket eden müttefik ülkelerin espiyonaj çalışmalarından da istifade edebilmektedir. Bu bağlamda, örneğin Rusya'ya ilişkin olarak, Alman istihbaratının espiyonaj çalışmalarından da faydalanılabildiği görülmektedir. Örneğin, Rusya'da iç karışıklıkların patlama noktasına geldiği dönem olan 1917 yılı başlarında Türklerin Rusya konusunda bilgi temin ettiği istihbaratçılardan biri, Alman istihbarat şubesine bağlı olarak çalışan bir istihbarat elemanıdır.

Alman istihbaratçıdan Rusya'ya ilişkin bilgileri temin eden Türk görevli ise Stokholm Elçiliği'nde görevli olduğu anlaşılan Cevat isimli kişidir. 29 Kanun-ı sani (Ocak) 1917 tarih ve 565/59 sayı ile Stokholm Elçiliği'nden Hariciye Nâzırı Halil Bey'e gönderilen ve Rusya'daki son durumlara ilişkin olarak Alman istihbaratçıdan edinilen saha bilgilerini içeren resmî yazı şu şekildedir:

“Devletli Efendim Hazretleri;

Buradaki Alman İstihbarat Şubesi'nin son olarak Rusya'dan dönen özel adamı aşağıdaki bilgileri vermiştir:

Söz konusu kişinin değişik Rus subaylarından aldığı haberlere göre Rusya'da bir isyan çıkmak üzere imiş. Bazı subay mahfillerinde Çar'ın tahtından ettirilerek yerine Grandük Nikola Nikolayeviç'in (...) getirileceğinden bahsediliyormuş. Ordu komutanlarının çoğu muhaliflerle birlikte hareket ettikleri için mevcut hükümetin duruma hâkim olabileceği şüpheli imiş. Hükümet hal ve pozisyonun tamamen farkında olduğundan Savaş Bakanı / Harbiye Nazırı Şovayef'i kabineden çıkardığı gibi Deniz Bakanı / Bahriye Nazırı Gregoroviç'in azlini de kararlaştırmış imiş. Eğer isyan kansız bir şekilde yapılabilecek olursa savaşa sonuna kadar devam edileceği aksi takdirde diğer İtilaf Hükümetleri ile yapılan ittifak anlaşmasının “şayet memleket içinde isyan çıkarsa Rusya Sulh Münferid Akdine yetkili olacaktır” maddesinden faydalanarak barış yapılacaktı.

Yukarıdaki bilgilerin ne dereceye kadar doğruya yakın olduğu hususunda kesin bir şey söylenemez ise de her halde kabul edilemez ve çok mübalağalı bir istihbarat türünden kabul edilmesi düşüncesindeyim. Bu hususta emir ve ferman yetki elinde bulunana aittir.

29 Kanun-ı sani 1917. İmza: Cevat.⁶⁸²

Belgede, “Alman İstihbarat Şubesi'nin özel adamı” olarak nitelendirilen Alman istihbaratçının Türklere bilgi sağlamasının Almanlarla Türkler arasındaki bir istihbarat paylaşımı anlaşmasına dayanıp dayanmadığına ya da Alman istihbaratçının Rusya'ya ilişkin bilgileri Türklere Alman makamlarının bilgisi dahilinde verip vermediğine dair bir ipucu bulunmamaktadır. Alman İstihbarat Şubesi'nin bir çalışanı olması bahsi geçen Alman askerî istihbaratının bir elemanı olduğunu düşündürmektedir. Alman istihbaratçının Rusya'daki bilgi kaynaklarının Rus subaylar olması da dikkat çekici bir detaydır ki bu da, eğer *kaynak* Rus subaylar, güvenilir *kaynak*larsa, istihbaratın son derece sağlam olacağı ve bu istihbaratla önemli öngörülerde bulunulabileceğinin habercisidir. 29 Kanun-ı sani (Ocak) 1917

⁶⁸² BOA, HR. SYS. 2377.20.1. 29 Ocak 1917. Belge için bkz. EK-19.

tarihli yukarıdaki belgenin Hariciye Nazırı'na gönderilmesinden kısa bir süre sonra da Alman istihbaratçının Türklere sağladığı istihbaratta belirttiği temel öngörülerin gerçekleştiği görülmüş, Rusya'da devrim hareketi başlamış, Çar devrilmiş, Şubat Devrimi sonrası savaşa devam kararı çıksa da Ekim Devrimi'nden sonra Rusya savaştan çekilmiştir.

Alman istihbaratçının verdiği bilgilerin ve öngörülerin doğru çıktığından hareketle, sağlam ve güvenilir kaynaklara dayandığı net olarak söylenebilecek olan bu istihbarat karşısında, belgede imzası bulunan Cevat isimli elçilik yetkilisinin Alman istihbaratçının getirdiği istihbaratı “kabul edilemez ve çok mübalağalı bir istihbarat” olarak değerlendirmiş olması da söz konusu elçilik görevlisinin Rusya'daki gelişmelerin çok uzağında ve belki de bir Alman istihbaratçıdan gelen istihbarata karşı kişisel bazı önyargılarla yaklaşan biri olduğunu düşündürmektedir zira adı geçen elçilik görevlisi istihbaratı neden kabul edilemez ve mübalağalı bulduğuna dair herhangi bir mantıklı gerekçe sunmamaktadır. Bununla birlikte elçilik yetkilisi Cevat'ın eldeki istihbarata ilişkin, resmî yazıya da yansıttığı kişisel görüşünün konuya ilişkin diğer resmî yazılara da yansıdığı, kendisinin üst makamlarca dikkate alınmaya devam edildiği de anlaşılmaktadır.

Stokholm Elçiliği'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen ve son derece kritik bilgileri haiz istihbarat önemine binaen Hariciye Nezareti'nden de Başkomutanlık Vekâleti'ne ve Dâhiliye Nezareti'ne şu şekilde intikal ettirilmiştir:

“Stokholm Elçiliği'nden alınan bir tahriratta anılan aydaki Alman İstihbarat Şubesi'nin Rusya'dan son olarak dönen özel memurunun muhtelif Rus subaylarından aldığı;

Rusya'da bir isyan çıkmak üzere olduğu, bazı subaylar mahfilinde Çar'ın tahtından ettirilerek yerine Grandük Nikola Nikolayeviç'in getirileceğinden bahsedildiği, ordu komutanlarından çoğu muhaliflerle birlikte hareket ettikleri için mevcut hükümetin vaziyete hakim olabileceğinin şüpheli olduğu, hükümetin durumun tamamen farkında olduğu ve Harbiye Nazırı Şodayef'i kabineden çıkardığı, Bahriye Nazırı Gregoriç'in azlinin de kararlaştırılmış olduğu, isyan kansız bir şekilde yapılabilecek olursa savaşa sonuna kadar devam edilmesinin beklendiği aksi takdirde diğer İtilaf Hükümetleri ile yapılan ittifak sözleşmesinin 'şayet memleketin içinde isyan çıkarsa Rusya tek başına barış akdine yetkili olacaktır' maddesinden istifade edilerek barış yapabileceği bilgilerini verdiği bildirilmiştir.

İşbu bilgilerin makul olmadığı ve pek mübalağalı ve gerçeğe yakınlığı şüpheli bulunduğu elçilik tarafından ek olarak bildirilmiştir.

Emir ve ferman. 26 Kanun-ı sani 1332 / 8 Şubat 1917.⁶⁸³

Alman istihbaratçıdan alınan istihbarat Hariciye Nezareti tarafından, Dâhiliye Nezareti'ne ve Başkomutanlığa intikal ettirilirken, Stokholm Elçiliği'nde istihbaratı Alman istihbaratçıdan temin eden elçilik görevlisi Cevat'ın söz konusu istihbaratı mübalağalı bulduğu, gerçekçi ve makul görmediği yönlü "şahsi" görüşü de resmî yazıda görüldüğü gibi diğer tüm Nezaretlere aktarılmıştır.

Stokholm Elçiliği'nden istihbaratı alan Hariciye Nezareti'nin, Umur-ı Siyasiye Müdüriyet-i Umumiyesi (Siyasi İşler Genel Müdürlüğü) Mühimme Kalemî tarafından Dâhiliye Nezareti ve Başkomutanlığa intikal ettirdiği resmî yazıda, gelen istihbaratı Siyasi İşler Genel Müdürlüğü'nün kendi değerlendirme ve yorum süzgecinden geçirmeyerek direkt Stokholm Elçiliği görevlisi Cevat'ın değerlendirmesiyle Dâhiliye Nezareti ve Başkomutanlığa intikal ettirmesi önemli bir zafiyet ya da ihmal olarak değerlendirilebilir. Bunun yanında Türklere yukarıdaki istihbaratı temin eden Alman istihbaratçı, aktardığı istihbaratın sağlam ve güvenilir bilgiler içerdiğinin Rusya'daki 1917 yılı gelişmelerinden anlaşılacak olmasından dolayı, Türk istihbaratının Rusya çalışmalarında ve Rusya analizlerinde faydalar sağlayabilecek önemli bir istihbarat elemanı olabileceği görüntüsü vermektedir.

3. Milli Mücadele Dönemi Espiyonaj ve Kontrespiyonaj Sistematiği

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Türk istihbaratının espiyonaj ve özellikle de kontrespiyonaj faaliyetlerinin en yoğun olduğu dönem Milli Mücadele dönemi olmuştur. Mondros sonrasında başlayan işgallere cevap olarak oluşturulan direniş örgütlenmelerinden itibaren Türk istihbaratı işgalci güçlerin espiyonaj çabalarına karşı oldukça temkinli ve tedbirli bir çalışma sistematiği takip etmiştir.

İstihbarat teşkilatlarının espiyonaj ve kontrespiyonaj çalışmalarında hedef devletlerin resmî yazışmalarının direkt ya da dolaylı olarak temin edilmeye çalışılması temel çalışmalardan biri olarak öne çıkmaktadır. Espiyonaj çalışmalarıyla bu tip kritik öneme sahip resmî yazışmalara ulaşılmaya çalışılırken, kontrespiyonaj

⁶⁸³ BOA, HR. SYS. 2377.20.2; BOA, HR. SYS. 2377.20.3. 8 Şubat 1917. Belge için bkz. EK-20.

çalışmalarının önemli savunma reflekslerinden biri devletin resmî yazışmalarının gizliliğinin korunması olmaktadır. Türkler de Milli Mücadele döneminde, gizlilik arz eden resmî yazışmalarını şifreli yazışma usullerini kullanarak yapmışlar ve bu gizliliğin korunmasında, kendilerine şifreli yazışmaları çözecek şifreler verilen devlet görevlilerinin hususi niteliklere sahip ve güvenilir görevliler olmasına özen gösterilmiştir. Her konuda olduğu gibi şifreli yazışmalar konusunda da Türklerin hassas kontrespiyonaj anlayışının gereği olarak idari tedbirler alınması ve ön uyarılar yapılması da gündeme gelmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal ile birlikte Hariciye, Dâhiliye, Adliye, Müdafaa-i Milliye, Şeriyye, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye, Sıhhiye, İktisat, Nafia, Maarif ve Maliye Vekillerinin de imzasını taşıyan 12-13 Teşrin-i sani 1336 R. / 12-13 Kasım 1920 tarih ve 344 sayılı Kararnamesi'nde de konuya ilişkin önemli uyarılar yer almaktadır:

“Yetkili makamlar tarafından kendilerine şifre dağıtılan memurlardan ayrı olarak her kim özel ya da resmi şifre bulundurursa casus şüphesi ile İstiklal Mahkemeleri'ne çıkarılmaları ve durumun genel olarak Bakanlıklara genelge ile bildirilmesi Bakanlar Kurulu'nun / Heyet-i Vekile'nin 12-13/11/1336 tarihli toplantısında karara bağlanmıştır.12-13/11/1336 R. / 12 Kasım 1920”⁶⁸⁴

Şifre dağıtılmış olan devlet görevlilerinin haricinde diğer memurların özel ya da resmî şifre bulundurmalarının dahi casusluk şüphesiyle İstiklal Mahkemeleri'ne sevke sebebiyet verecek bir fiil olması, Türklerin millet olarak kritik bir dönemden geçtikleri süreçte bilginin gizliliği ve kontrespiyonaj konusunda gösterilen üst düzey hassasiyete önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bunun yanında, söz konusu kararnamenin tüm bakanlıklara genelge ile bildirilmesinin karara bağlanması da Türklerin sadece Hariciye, Dâhiliye, Müdafaa-i Milliye, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Bakanlıklarının değil diğer bakanlıklarının da gizlilik arz eden ve kendi çalışma alanlarına özel yazışmaların intikal ettiği bakanlıklar olduğu bilgisini satır arasında gizlemektedir. Devlete ait bilgilerin gizliliği hususunda, şifreli yazışma ve haberleşmelerde kurumlararası topyekün bir kontrespiyonaj hassasiyeti gösterilmesi gerektiği, bu gizliliğe riayet etmeyenlerin ise casus şüphesiyle yargıya sevk edileceği böylelikle en üst makamlarca karara bağlanmaktadır.

⁶⁸⁴ BCA, 30.18.1.1.1.19.1. 12-13 Kasım 1920.

Türkiye’de Milli Mücadele döneminde espionaj ve kontrespiyonaj çalışmalarının kurumsal ve merkezî bir anlayışla yönlendirilmesi özellikle Askeri Polis Teşkilatı’nın kurulması sonrasında gerçekleşmiştir. İtilaf Devletleri işgal ettikleri yerlerin dışında kalan bölgelerde başlayan direniş hareketlerini kırmayı, Anadolu’da karşılarına çıkan Türk ordusunun, içten yıkılmasını sağlamayı amaçlamakta ve bu yönde faaliyetlerde bulunmaktadır. Ankara Hükümeti’nin bu gibi çalışmaları önlemek için kurduğu Askerî Polis Teşkilatı’nın görevi de düşmanın espionaj çalışmalarının önüne geçmektir. Teşkilat suçlu olanları yakalayacak, İstanbul gruplarının güvenilir diye gönderdikleri şahısların vesikalarını kontrol edecek, casusluk olaylarının önüne geçecektir. Deniz ve kara yolu ile Anadolu’ya getirilen silah ve cephaneyi kontrol ederek ilgili yerlere ulaştıracaktır. Ayrıca, düşman birlikleri arasına ve işgal bölgelerine casus göndererek espionaj çalışmaları yapacak, bilgi toplayacak, bunun yanında düşman propagandasına karşı propagandayla engel olacaktır. Millî Mücadele aleyhinde çalışan Türk ve azınlıkları takip ederek bu kişilerin halk üzerindeki kötü tesirlerine ve fiilî hareketlerine mâni olmak, ordu içerisinde karışıklık çıkaran veya çıkarmaya çalışanları tespit etmek, firar edenleri yakalayıp mahkemelere teslim etmek de, Askeri Polis Teşkilatı’nın görevleri arasında olacaktır. Ayrıca Teşkilat, diğer Türk istihbarat gruplarının aksine, Anadolu’nun birçok yerinde örgütlenmiştir.⁶⁸⁵ Espionaj ve kontrespiyonaj çalışmalarında Teşkilat’ın Anadolu’daki geniş istihbarat ağı ve eleman çeşitliliği sahada önemli avantajlar sağlayan unsurlardan biri olmuştur.

Türk ordusunun en önemli isimlerinden biri olan Fevzi (Çakmak) Paşa da Anadolu coğrafyasındaki espionaj faaliyetleri ve bu faaliyetlere karşı yapılması gereken kontrespiyonaj çalışmaları konusuna dikkat çekerken şunları söylemektedir:

“Bugün biliyorsunuz ki düşmanlarımız memleketi ve orduyu yıkmak için birtakım adamları memleketimize sokuyorlar. Bunların iki görevi vardır: Birincisi; ordunun kuvveti, durumu, yapacağı harekâtları hakkında en gizli noktalara girerek bilgi toplamak ve aldıkları bilgileri düşmana vermektir. Buna casusluk teşkilatı derler ki, her yerde ve her zaman uygulanan bir usûldür. Bu düşman harekâtına karşı onu men edecek, yok edecek, engelleyecek bir teşkilata da bizim sahip olmamız gereklidir. İşte (P) Teşkilatı (Askeri Polis Teşkilatı), düşmanın bizim içimizde yaptığı teşkilatı yok edecek bir teşkilattir. İkincisi; üzümlük belirteyim ki, bazı

⁶⁸⁵ Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, s. 7.

ahlâk düşkünü adamları düşman para ile tutarak, ordumuzun içerisine gönderiyor. Ordumuzun gerek subaylarını ve gerekse erlerini birtakım sözlerle zehirliyorlar. Bu yolla birçok fenalıklar meydana geliyor. Bu adamların çoğu yakalanarak İstiklâl Mahkemeleri'ne gönderildiler ve cezalarını gördüler ve bu suretle başlangıçta orduda görülen disiplinsizlik ve ordu içerisindeki gevşeklik, ortadan kalktı. Bu ancak, orduya girmek isteyen bu gibi zararlı unsurların ortadan kaldırılmasıyla mümkün olmuştur. ...(P) Teşkilatı, ordu içerisinde casusluk teşkilatı değildir. Orduya düşmanların sevkedecekleri casusluğa karşı bir teşkilattır"⁶⁸⁶

Fevzi Paşa'nın sözlerinden de anlaşılacağı üzere Askeri Polis Teşkilatı kontrespiyonaj odaklı çalışan bir yapılanmadır. Hatta öyle ki, Fevzi Paşa "teşkilat ordu içerisinde bir casusluk teşkilatı değildir" demek zorunda kalmaktadır, zira bahsi geçen sıkı kontrespiyonaj anlayış ve sistematiği ordu içerisindeki zararlı unsurları önleme ve tasfiye işini öncelemektedir. Fevzi Paşa "istihbarat teşkilatı kendi ordusu içerisinde casusluk yapıyor" algısını bu açıklamalarıyla kırmaya çalışmaktadır. Üzerinde durulması bir diğer nokta da espionaj faaliyetlerinde buldukları tespit edilen şahısların İstiklâl Mahkemeleri'ne gönderilerek cezalandırılmalarıdır. Savaş durumunda olunmasına rağmen Türk istihbaratında sorgusuz infaz gibi bir yaklaşımın ya da yetkilendirmenin söz konusu olmadığı görülmekte, şüpheliler hakkında hukuki süreç başlatılmaktadır.

Askerî Polis Teşkilatı çalışanları espionaj ve kontrespiyonaj faaliyetlerini yürütürken, alanına göre değişkenlik arz eden farklı nitelikte elemanlar olabilmekte, bunun yanında farklı kimliklere bürünebilmekte, ayrıca gerek sivil halkla gerekse de diğer devlet görevlileriyle de koordineli çalışmalar yürütebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında Türk istihbarat geleneğinin önemli özelliklerinden biri olan, *insan istihbaratı* yöntemlerinin kullanılabilme kabiliyetinin bir kez daha öne çıktığı görülmektedir.

Askeri Polis Teşkilatı emrinde çalışan tercümanlar yabancı gazete ve istihbaratı takip ederek elde ettikleri bilgileri ilgililere ulaştırmaktadır. Teşkilat, merkez kadrosunda "kurye" olarak görev yapan personel de bulundurulmakta, bu kuryeler İstanbul teşkilatı ile merkez arasındaki bağlantıyı kurmaktadır. Teşkilat kadrosunda fotoğrafçılar da bulunmakta, bu görevliler düşman mezalimini ve

⁶⁸⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, 3. C., 2. B., Ankara, 1945, s. 292 ve Ertuğrul Zekai Ökte, "Mili Mücadele Döneminde Propaganda Hizmetlerinin Örtütlenmesi - (XV) Türk Ordusunda (P) Teşkilatı", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı 42, Ankara, Ağustos 1988, s. 26'dan aktaran Pehlivanlı, **a.g.e.**, s. 7-8.

işkencelerini fotoğraflayarak belgelemektedirler. Otel ve pansiyon sahiplerinden de bilgi temininde faydalanılabilmekte, otel ve pansiyonlara dışarıdan gelecek misafirlerle ilgili bilgiler, bu gibi yerlerin sahipleri tarafından on iki saat içinde Teşkilat'a bildirilmektedir. Mahallelere gelecek olanları da hane sahipleri üç gün içinde polise haber vermeye mecbur tutulmaktadır. Diğer taraftan kara taşımacılığı yapan arabacılar da otel sahipleri gibi hareket etmekte, bölgelerine dışarıdan gelen kişilere ilişkin bilgileri Teşkilat'a bildirmektedirler. Bu hususlara uymayanlar hakkında yasal işlemler yapılmaktadır.⁶⁸⁷

Bahsi geçen tüm bu ikincil ve yardımcı görevleri yerine getirenler istihbaratın sivil ayağını oluşturmakla birlikte bu durum Milli Mücadele döneminde Türk istihbaratının sivil halk desteğini sağlamış olduğunu ve istihbarat faaliyetlerinin sivil halkla koordineli bir şekilde yürütülmüş olduğunu da kanıtlamaktadır. Sivil halk yanında devlet görevlileri ve askerî yetkililer de, istihbarat teşkilatının üzerinde çalışma yaptığı meselelerle bağlantılı olarak Türk istihbarat mekanizmasının işleyişinde yardımcı unsurlar ve elemanlar olarak yer bulabilmektedir.

Teşkilat'ın merkez kadrosunda bulunan "irtibat zabitleri" ordu içerisinde sivil olarak gizli araştırma yapabilmektedir. Ayrıca ülkenin asayişine veya düşman kuvvetlerinin, maksat ve harekâtına dair elde edilen bilgiler, polis dairelerince günü gününe Askeri Polis şubelerine rapor edilmektedir. Bütün zabıta memurları tarafından elde edilecek, düşman propagandası ürünü gazete, beyanname ve risale ile buna benzer yayınlara el konularak, derhal Askeri Polis şubelerine teslim edilmektedir. Teşkilat ayrıca dışarıdan gelerek yerleşmiş yabancılar üzerinde de durmakta ve onları da takip etmektedir. Azınlıklarla ilişki kuranlardan da şüphelenilmekte ve onlar da izlenmektedir. Örneğin Anjelik isimli Ermeni bir hayat kadınıyla ilişki kuran Dağıstanlı Udî Nazım Efendi bunlardan biridir. Bu şahsın casusluk yaptığına dair kesin deliller yoksa da Teşkilat, azınlıklarla ilişki kurduğundan dolayı Udî Nazım'ı takibe almayı uygun görmüştür.⁶⁸⁸ Bahsi geçen tüm bu tedbirler genel anlamda kontrespiyonaj odaklı istihbarat çalışmalarıdır ve Türk istihbaratının kontrespiyonaj hassasiyetini kanıtlayan çalışmalar olmaları açısından

---

⁶⁸⁷ Pehlivanlı, **a.g.e.**, s. 20-21, 192.

⁶⁸⁸ **a.g.e.**, s. 20-21, 176-178.

önemlidir. Bu çalışmalar yanında Askerî Polis Teşkilatı espionaj çalışmalarını da Anadolu'ya yayılmış durumda olan istihbarat ağıyla etkili bir şekilde yürütmektedir.

Teşkilat mensupları arasında işgal bölgelerine ve düşman arasına gönderilen casuslar da olabilmekte, bu casuslar düşmanın yeni gelen kuvvetleri ve faaliyetleri hakkında bilgi toplamakla görevlendirilebilmektedir. Bunun dışında Askerî Polis Teşkilatı'nın ajanları aracılığı ile yurt dışında istihbarat yaptığına dair bir bilgi olmamakla birlikte sadece basın yolu ile dünyadan haberdar olma yoluna gidildiği bilinmektedir.⁶⁸⁹ Askeri Polis Teşkilatı'nın yurt dışı istihbarat faaliyetleri içerisinde yer almamış olması, görev tanımı gereği Teşkilat'ın kontrespiyonaj ağırlıklı bir yapı ve anlayışa sahip olmasıyla doğrudan ilintilidir.

Espionaj ve özellikle de kontrespiyonaj faaliyetlerinde Tedkik Heyeti Amirlikleri, Emniyet-i Umumiye Müfettişlikleri ve M. M. de tıpkı Askeri Polis Teşkilatı gibi önemli çalışmalar yapan diğer Türk istihbarat organizasyonlarıdır. Tedkik Heyeti Amirlikleri'nin üzerinde en çok durduğu konulardan biri işgal güçleri ajanlarının Anadolu'daki faaliyetleri olmuştur. Örneğin 5 Nisan 1921'de Muhittin Paşa, Kastamonu Tedkik Heyeti Amirliği'ni ikaz ederek "İstanbul'daki memurların işarına nazaran İngilizlerin mahrem-i esrarı olan Sarı Nuri'nin adamlarından Neşetli Piyade Mülâzımı evveli İbrahim Efendi namında bir zabitin Anadolu'ya geldiği anlaşılmıştır. Mumaileyhin hangi tarihte geldiği elyevm nerede bulunduğu serian işarı..." emrini vermektedir.⁶⁹⁰

Emniyet-i Umumiye Müfettişlikleri de etkili kontrespiyonaj çalışmaları yapabilme kapasitesine sahip görünmektedir. Savaş bölgesinden içeride, mülkî amirlere, kaymakam veya mutasarrıflara bağlı çalışan, I. Dünya Savaşı yıllarında önemli merkezlerde kurulmuş ve bu merkezlerdeki durumu İçişleri Bakanlığı'na bildirmekle görevli olan Emniyet-i Umumiye Müfettişlikleri'nin Zonguldak Müfettişliği, istihbarat göreviyle de uğraşarak, Zonguldak'ta bir İngiliz casus şebekesini ortaya çıkarmış, şebeke elemanlarının hepsi yakalanmıştır. Milli Mücadele dönemi Türk istihbarat teşkillerinden M. M. de gerek İstanbul gerekse de

⁶⁸⁹ a.g.e., s. 147, 190. Pehlivanlı bu casusların ayrıca, Anadolu Ajansı bültenlerini ve milliyetçi gazeteleri halka dağıtmakla da görevli olduklarını eklemektedir.

⁶⁹⁰ Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tedkik Heyeti Amirlikleri**, s. 9.

Anadolu'daki önemli kaynaklarıyla Türklerin espionaj ve kontrespionaj çalışmalarına önemli katkılarda bulunmuştur. Örneğin bu teşkilat, İstanbul'daki İngiliz Siyasi Temsilciliği'nden çeşitli kanallarla haber alabilmiş, bazı kapıcı ve memurlardan dahi para karşılığında bilgi temin edebilmiştir. M.M.'in çalışmalarıyla, İstanbul'dan Anadolu'ya geçecek olan İngiliz casuslarının isimleri ve eşkâlleri de Ankara'ya bildirilmiştir. İngilizler yaptıkları araştırmalarda, hem siyasi temsilcilikten hem de Nişantaşı İtalyan telsiz-telgraf istasyonundan Avrupa ile haberleşmelerinin Türklerce çalındığını anlayınca önlem alma yoluna gitmişlerdir. İngiliz Temsilciliği içinde Türkler için en değerli bilgileri veren kişi İngiliz istihbaratında, Deniz İstihbarat Şefi olarak çalışmış olan bir Ermeni görevlidir. Bu şahıs bir taraftan İngiliz istihbaratına çalışan Türklerin isimlerini İstanbul'daki M.M. elemanlarına vermiş diğer taraftan Anadolu yakasına silah kaçırılacağı zaman ya Boğaz'daki İngiliz gözlemlerini hafifletmiş ya da İngilizlerin bu konuda aldığı ihbarları M.M.'ye bildirmiştir. Türk istihbaratına değerli bilgiler temin eden bu Ermeni görevlinin 1922 başlarında Bulgaristan'a gitmesinden sonra Boğaz'daki İngiliz aramaları sıklaştırılmış, muhbir, Bulgaristan dönüşü Türk tarafına ayrıntılı bir rapor da vermiştir.⁶⁹¹

M.M.'nin haber kaynakları arasında Azerbaycan Cumhuriyeti Dersaadet Başkonsolosu Mehmet Haşim Bey de yer almaktadır ve mevkii aracılığıyla İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan siyasi temsilcilikleri gibi yerlerden M.M.'ye bilgi sağlamaktadır. M.M. bu kaynaklar yanında Düyun-ı Umumiye'nin çalışmalarından bilgi alabilecek bir şahıs da bulmuş, bir Rus miralayından (albay) dahi bilgi almıştır. Hizmetlerine karşılık bu Rus miralayına ve arkadaşlarına Ankara'nın emriyle 60 lira ödendiği bilinmektedir.⁶⁹²

M.M.'in yabancı eleman devşirerek yapmış olduğu bu espionaj çalışmaları, devşirilen elemanların çeşitliliği -birinin İngiliz istihbaratının aktif elemanı, birinin üst düzey bir bürokrat, bir diğerinin ise üst düzey bir komutan olması- açısından da dikkate değer olup, bahsi geçen espionaj uygulamaları Türk istihbaratının espionaj kabiliyetini ve *insan istihbaratı* kapasitesini göstermesi açısından da önemlidir.

---

⁶⁹¹ Çukurova, **a.g.e.**, s. 52-58.

⁶⁹² **a.g.e.**, s. 59.

Türk istihbaratı Türkiye'deki sol gruplar içerisinde de espionaj çalışmaları yürütmüş ve bu grupların hareketleri, muhtemelen grupların içerisine sızdırılan istihbarat mensupları ya da bu gruplar içerisinden devşirilen istihbarat elemanları vasıtasıyla yakından izlenmeye çalışılmıştır. Türkiye'de mütareke döneminde işçi kesiminde hemen her türden örgüte rastlamak mümkündür ve işçi örgütlenmeleri bu dönemde çeşitlilik arz etmektedir. Doğrudan doğruya “işçi örgütü” olarak nitelendirilebilecek örgütlerin sayısı da hayli kabarıktır. Mim Mim Grubu'nun bir ajanı da Ankara'ya gönderdiği raporların birinde “İstanbul İşçi ve Sosyalist Teşkilatları Halihazır Harekâtı” ile ilgili bilgi vermektedir ve bu istihbarat raporu Marksist açıdan kaleme alınmış bir rapor görüntüsü vermektedir.⁶⁹³ Türk istihbarat teşkillerinden Mim Mim Grubu ajanının raporunun Marksist bir dille yazılmış olması, raporu yazan kişinin direkt Mim Mim mensubu olmasından çok, bahsi geçen sosyalist grup içerisinden Mim Mim'e haber ve bilgi sağlayan bir istihbarat elemanı olduğunu düşündürmektedir.

Türk istihbarat teşkillerinin espionaj ve kontrespiyonaj faaliyetleri yanında TBMM'nin de zaman zaman Türk istihbaratının faaliyetlerini kolaylaştırıcı hamleler yapabildiği görülmektedir. Kontrespiyonaj çalışması denildiğinde ilk akla gelen çalışma düşman ya da rakip istihbarat teşkilatlarının espionaj çalışmalarının engellenmesidir. Bu tip kontrespiyonaj faaliyetleri *pasif kontrespiyonaj* olarak isimlendirilmektedir. *Pasif kontrespiyonaj* çalışmaları haricinde bir de *aktif kontrespiyonaj* çalışmaları vardır ki *aktif kontrespiyonaj* çalışmalarından beklenen, sadece espionajı engellemek değil, espionajı öncesinden fark edip ön alarak ve *yemleyerek* yanlış yönlendirmek, bir anlamda espionaj tehdidini kendi avantajına dönüştürüp kullanabilmektir. Bu bağlamda aşağıdaki örnek, her ne kadar bir istihbarat teşkilatı olmasa da, TBMM'nin, özünde bir *aktif kontrespiyonaj* uygulaması olan çalışmayı nasıl gerçekleştirmiş olduğunu göstermektedir.

Türk Milli Mücadelesi döneminde yabancı istihbarat teşkilatlarının temel çalışmalarından biri Türklerin bağımsızlık mücadelesinin gidişatı hususunda doğru ve güvenilir bilgiler toplamak olmuş ve dolayısıyla TBMM'de konuşulanlara erişim, yabancı istihbarat teşkilatları için önem arz etmiştir. Meclisteki muhaliflerin ve

---

⁶⁹³ Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt II, Mütareke Dönemi, s. 399.

karamsarların Türk ordusunun kötü durumda olduğunu görüşmelerde sık sık vurgulamaları, özellikle İngiliz ve Yunan tarafının yanlış yönlendirilmesi ve Türk tarafının gücünün gizlenmesi açısından önem taşımıştır. Böyle bir yönlendirmenin farkına, 1921 ortalarında gelişen bir olayla, yalnız İngiliz Elçiliği baş çevirmeni Ryan varmıştır. 1921'in Haziran ayında Mustafa Kemal'e Ankara'daki İttihatçılar tarafından başarısız bir darbe girişiminde bulunulduğu dedikoduları çıkmış, İngiliz kaynaklarının aldığı haberi İngiliz diplomat Rattigan da Fransız kaynaklarından doğrulamıştır. Ryan İngiltere'ye yazdığı 8 Haziran tarihli raporunda, bu haberin kasıtlı olarak çıkarılmış olabileceğini, Ankara'nın idareyi zayıf göstermek istediğini, Meclis'teki mücadelenin yalnızca barış için Misak-ı Milli'den ödün verilebileceğini düşünenlerle, verilmemesini isteyenler arasında bir çatışma olabileceğini ileri sürmüştür. Ankara Hükümeti, Meclis görüşmelerini İngiliz ve Yunan tarafını yanlış yönlendirmede kullanmış olmasının ödülünü Büyük Taarruz sırasında da görmüştür. Büyük Taarruz'dan yaklaşık 20 gün önce Batı Cephesi Kumandanlığı'na gönderilen bir gizli emirle, Türk tarafının bir saldırı beklemekte olduğu ve taarruz niyetinde bulunmadığının propagandasının yapılması istenmiştir. Ankara'da da taarruz hazırlıkları gizlenmiş, taarruz hafta sonunda başlatılarak, Yunan ordusunun yardım alması da bu ani hareketle engellenmiştir.⁶⁹⁴

Böylece TBMM içerisinden derlediği bilgileri servislerine aktaran casuslar ya da bu casuslara bilgi aktaranlar dezenformasyona tabi tutularak, başarılı bir *aktif kontrespiyonaj* çalışması yapılmıştır. Yabancı istihbarat servislerinin çeşitli espionaj tekniklerini kullanarak TBMM görüşmelerinden bilgi sızdırılabileceğinin farkında olan Türk siyasi karar alıcıların bu tip bir espionaj çalışmasını kendi avantajlarına dönüştürmüş olmaları dönemin Türk siyasi karar alıcılarının istihbarat algısı yüksek ve istihbarat bilincine sahip kişiler olduğunu kanıtlamaktadır.

Yabancı istihbarat servisleri Türkiye'deki espionaj çalışmalarında azınlık gruplarına mensup (özellikle Ermeni ve Rum) şahısları da yoğun olarak kullanma yoluna giderken Türk istihbaratı da kontrespiyonaj çalışmalarında doğal olarak azınlık gruplarını ve bu gruplara mensup şüpheli şahısları kontrol altında tutabilmek için mesai harcamıştır.

---

⁶⁹⁴ Çukurova, **a.g.e.**, s. 77-80.

Türklerin İzmir'i kurtarmasının ardından İstanbul'daki Ermeni komiteciler arasında ayrılıklar baş göstermiş, Türk istihbarat teşkillerinden Müsellah Müdafaa-i Milliye tarafından Ankara'ya yazılan bir raporda da o günlerde İstanbul'un durumuyla ilgili şu bilgiler verilmiştir:

"Rum ve Ermeniler hakkında. 22.9.338. Anadolu'da Yunan istilası altında bulunan yörelerin geri alınması üzerine İstanbul'a kaçan birçok Rum ve Ermeni sığınmacıların çeşitli bölgelere dağılarak İngilizlerin teşvikiyle gizli önlemler ve örgütler oluşturmaya başladıkları istihbaratı alınmıştır. Şöyle ki, İngilizler kendi amaç ve bozguncu emellerinin gerçekleşmesi için azınlıklar perdesi altında şimdiye kadar uyguladıkları ve halen yine bu fikirle yapmakta oldukları düzenlemenin sürekli olduğu gibi yeniden ilgi çekmek ve Türklerle yapılacak anlaşmada bunlara ait kayıtları ve koşulları ağırlaştırmak amacıyla bazı nedenler yaratmak amacını izleyen Türklerin esâfilini ve taşradan gelen Ermeni ve Rum mültecilerini yazmak suretiyle bir örgüt oluşturup, bunlar tarafından İstanbul'da küçük çaplı bir kargaşalık yaratılması ve katliam uygulamasıyla görev düzenlemekte oldukları haber alınmıştır. Nitekim İstanbul'daki İngiliz ailelerinin bugünlerde İstanbul'u terk etmekte oldukları da bu haberi doğrulamaktadır. Özetle, Anadolu'dan gelen Ermeniler Ortaköy Yenimahallesi'ne ve Rum sığınmacıları da Beyoğlu, Tatavla, Fener yönlerine topluca iskân edilmekte olmaları dikkat çekici bir husustur. Mamafih İzmir'in geri alınması sırasında şehre giren Türk askerleri üzerine ateş eden bu unsurların İstanbul'da da bu veya buna benzer bir hareket i ihtilal-cûyâneye girişmeleri olasılığı kuvvetle vârid bulunması göz önünde tutularak derdest-i icra bulunduğu haber alınan yararlı düzenlemelerin maksad ve mâhiyeti hakkında esaslı malûmat istihsâli için izleme ve gözlemede bulunması gerekli bulunmuş ise de, şubemizde güvene layık hiçbir memur bulunmamasına binâen bu vazifenin yerine getirilememekte olduğu arz olunur."⁶⁹⁵

Raporda, İngilizlerin teşvikiyle oluşturulan gizli örgütlenmelerin içinde yer alan Türk kökenliler hakkında sert ifadeler kullanılması, azınlık gruplarına mensup ailelerin lokasyon değişikliklerinin yakından takip ediliyor olması, İngiliz istihbaratının İstanbul'a kaçan Ermeni ve Rumların bozgunculuk yapması için devrede olmasının tespit edilmiş olması altı çizilmesi gereken noktalar. Bunun yanında raporun sonunda Müsellah Müdafaa-i Milliye Teşkilatı'nın ilgili şubesinde (gözlem ve izleme faaliyetlerinden sorumlu birim kastediliyor) yer alan personelin güvenilir olmamasından dolayı üst makamın uyarılıyor olması da dikkat çekmekte, raporlama işini üstlenen kişi ya da ekip teşkilatın iç işleyişinin daha sağlıklı yürümesi için inisiyatif alıp iç işleyişle de ilgili durumu arz edebilmektedirler.

⁶⁹⁵ a.g.e., 145-146.

Milli Mücadele yıllarında durumları gereği İzmir ve İstanbul'a göç eden Ermenilerden İzmir'e göç edenlerin Yunanlıların, İstanbul'a göç edenlerin ise İngiliz istihbaratının direktifleri doğrultusunda hareket ettikleri bilinmekle beraber Müsellah Müdafaa-i Milliye elemanlarının Ankara'ya gönderdiği raporlarda Taşnakların İngilizlerin desteğiyle İstanbul'u ele geçirme amaçlı bir darbe planladıkları bilgisi de yer almaktadır. İngiliz gizli servisi İstanbul haricinde, örneğin Adana, Kayseri, Niğde, Maraş, Malatya, Diyarbakır, Konya ve Sivas'ta da Ermenilerden istihbarat amaçlı faydalanma yoluna gitmiş ve söz konusu yerlerde Ermenilerden oluşan bir espionaj ağı kurmuştur. Türk istihbaratı ise bu bölgelerde faaliyet gösteren Ermeni istihbarat şefleri ve bu şeflerle bağlantılı kişiler hakkında Ankara'ya sürekli bilgi vermiştir. Türk istihbarat teşkilatlarının kontrespiyonaj çalışmalarında Ermeniler haricinde sürekli kontrol altında tutmaya çalışıp espionaj faaliyetlerine engel olmaya odaklandıkları bir diğer grup Rumlardır. Ermeniler Rumlarla da işbirliği yapmışlardır. Ermeni-Rum yakınlaşması 1919 başından itibaren başlamış, bu yakınlaşma İzmir'in işgali ve devamında işgallerin genişlemesi sürecinde, çıkarları örtüştükçe, artarak devam etmiştir.⁶⁹⁶ Çıkarların örtüştüğü bir yer de Konya'dır. Konya ve civarında Kuvayı Milliye aleyhine gelişen olayları organize eden merkez, patrikhane olmuştur. Faaliyetler Türk istihbaratı tarafından bilinmesine rağmen yine de Konya Valisi'nin Rum ve Ermeni papazları, Rum ve Ermeni ileri gelenleri toplayarak olayları çözüme kavuşturmaya çalıştığı da görülmüştür.⁶⁹⁷

Ankara Hükümeti espionaj çalışmaları ya da bölücü yıkıcı propaganda faaliyetleri yaptıkları şüphesiyle her zaman azınlıkların durumlarını yakından takip ettirmeye devam etmiş, bu işte Askeri Polis Teşkilatı'ndan sonra bir başka Türk istihbarat teşkili olan Tedkik Heyeti Amirliği vazifelendirilmiştir. 5 Nisan 1921'de Kastamonu Tedkik Heyeti Amirliği "Müdafaa-i Meşrutîye" adlı Rum örgütü hakkında uyarılmış ve bu örgütün Kastamonu ve çevresindeki faaliyetlerinin ortaya çıkarılması istenilmiştir. Aynı Rum örgütünün çeşitli adlar altında faaliyet gösterdiği, özellikle Rumların çoğunlukta oldukları şehirlerde aktif oldukları tespit edilmiştir. Bütün bunların göz önüne alınarak Tedkik Heyeti görevlilerinin bu hususa dikkat etmeleri ve araştırmaları bu açıdan olaylara bakarak yapmaları ilgili amirlerce

⁶⁹⁶ a.g.e., s. 147, 150.

⁶⁹⁷ Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı**, s. 142.

emredilmiştir. Ermenilerin de bir teşkilat kurarak bazı faaliyetlerde buldukları ve bazı ileri gelen Türklere suikast yapılacağı haber alınmış ve bu konuya ilişkin olarak da Tedkik Heyeti Amirlikleri'nden ilgililer uyarılmıştır. 15 Haziran 1921 tarihinde Adana Havalisi Komutanlığı'nın bir yazısında Trabzon, Mersin, Dört Yol, İslahiye, Gaziantep Tetkik Heyeti Amirlikleri uyarılmış ve Ermeni komitesince suikast tertip edilecek Türklerin listesi bildirilmiştir. Aynı yazıda propaganda ve espionaj faaliyetleri yürüten Türk ve azınlıkların adları da bildirilmiştir.⁶⁹⁸

Türkiye'de espionaj ve propaganda faaliyetlerinde bulunması için yabancı gizli servislerce kullanılanlar sadece azınlıklar değildir. Özellikle İngiliz istihbaratının Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'nda savaşırken esir düşen askerlerini de Türkiye'de propaganda yapmak üzere serbest bıraktıkları bilinmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı sırasında Anadolu dışında bıraktığı esirlerden İngilizlerin elinde kalanlar 1920-1921 yıllarında da problem olmaya devam etmişlerdir. İngilizler, binlerce esiri başlarından atmak isterken bile, onlardan Anadolu'daki millî harekete karşı yararlanmak yoluna gitmişlerdir. İngilizler propagandaya tâbi tutacağı esir kabilelerini Anadolu'ya sokarak, bozgunculuk yaptırmayı planlamıştır. Bu amaçla Damat Ferit Hükümetince heyetler oluşturulduğu konusunda 3. Kolordu Komutanlığı'nın istihbaratını değerlendiren EHUR, Askerî Polis Teşkilatı Başkanlığı'nı uyarmış ve araştırma yapılmasını emretmiştir. Askerî Polis Teşkilatı yaptığı araştırmalar sonucunda Mısır'a esirleri Kuvayı Milliye aleyhine teşvik için gönderilen 17 kişilik heyetle ilgili (kim oldukları, görevleri vs.) tespitler ortaya koymuştur. Bu heyet temas kurduğu Türk esirlere padişaha bağlı kalacaklarına dair söz verdirip, atacakları imza karşılığında serbest kalacaklarını söylemişlerdir. Esirlere yapılan propaganda esirler İstanbul'a ve diğer illere sokulduktan sonra da devam etmiştir. İngilizler tarafından Mısır'dan, Bosna'dan ve Hindistan'dan İstanbul'a getirilen esirler çeşitli şehirlere dağıtılmıştır. Bunlardan 300'ü Antalya'ya, 200'ü Bandırma'ya, 300'ü de Uşak'a gönderilmişlerdir. Konya, Ankara, Eskişehir, Bilecik dolaylarına gitmek isteyen 700 esir er de Mudanya'ya çıkarılmıştır. Buradan Bursa'ya getirilen esirlerden 400'ü

---

⁶⁹⁸ Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tedkik Heyeti Amirlikleri*, s. 8.

istasyon civarında boş evlere yerleştirilmişlerdir. İstanbul'a getirilen esir kabileleri çeşitli liman ve şehirlerden Anadolu içlerine gönderilmekle beraber, İngilizlerin özellikle Karadeniz limanlarını tercih ettikleri (P) Teşkilatınca tespit edilmiştir. Millî Müdâfaa Vekâleti (Millî Savunma Bakanlığı) Karadeniz limanlarına çıkacak esir kabilelerinin birbirlerini takip edeceğini düşünerek, EHUR'a bu konuda şu önlemleri teklif etmiştir:

“... Kabilelerin birbirlerini takip edeceği muhakkaktır. Bunların liman şehirlerinde tutulmaları ve ihtiyaçlarının temini zordur. Her kasabada (P) Teşkilatı kurmak da mümkün olmadığından, durumları belirleninceye kadar Kastamonu'ya gönderilmeleri (göz altında tutmak için) ve topluca bulundurulmaları... ve makam-ı âlînize merbut (bağlı) (P) Teşkilatınca bunlar hakkında tetkikat ve takibat ve vaz'iyet buyurulması; itimada şayan olanların ve istihdamları mümkün olanların iş'ar buyurulması...”
699

İngilizlerce Türkiye'ye sokulan esirlerin yapacağı espionaj ve propaganda çalışmaları henüz başlamadan Türk istihbaratının EHUR-Askeri Polis Teşkilatı koordinasyonu ile tedbir almaya başlaması; hem kurumlararası koordinasyonun fonksiyonel olduğunu göstermesi açısından, hem de Türk istihbaratının Türk tarihinde çok kritik günlerin yaşandığı bir dönemde kontrespiyonaj hassasiyetinin ne kadar üst seviyede olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Türk istihbaratının, esirlerle temas kurup, onları Millî Mücadele aleyhinde hareket etmeleri için yönlendirecek 17 kişilik ekibi tespit edip, bu ekiple ilgili biyografik istihbarat çalışması yapmış olması, esirlere yaptırılacak propaganda çalışmasının içerik bilgilerine ulaşması, Türkiye'ye gelen esir kabilelerine ilişkin sayısal verilere ve lokasyonlarına dair bilgilere sahip olması, yapılan çalışmanın soğukkanlı, detaycı ve sistematik olduğunu göstermektedir.

Dikkat çeken önemli bir nokta EHUR'un Askeri Polis Teşkilatı'ndan, esirlerden “itimada şayan olanların ve istihdamları mümkün olanların iş'ar buyurulması”nı istemiş olmasıdır. Millî Mücadele aleyhinde faaliyet yürütmeleri için İngilizlerce güdülenen esirler içerisinde Türkiye lehine döndürülebilecek ve Millî Mücadele'ye faydası olabilecek şahısların tespiti ve ileriki istihbârî ya da askerî faaliyetlerde bu şahısların (belki de İngilizlere karşı) kullanılacak olması önemli bir

⁶⁹⁹ Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı**, s. 143-146.

kontrespiyonaj hamlesidir. Türkiye aleyhine espiyonaj çalışmaları yapmak üzere İngilizlerce güdülenen kişilerin Türk istihbaratı lehine faaliyet göstermelerinin sağlanması planı, Türk istihbaratının *aktif kontrespiyonaj* faaliyetleri çerçevesinde değerlendirilebilecek niteliklere sahip bir planlamadır.

Türkiye'deki espiyonaj faaliyetlerinde, Ermenileri, Rumları ve daha önce esir alınıp serbest bırakılan Türkleri kullanma gibi çeşitli yollar deneyen İngiliz istihbaratı bu ve benzeri faaliyetler yanında dernek görünümlü kuruluşları da espiyonaj faaliyetlerinde kullanabilmektedir. İngilizler tarafından 1921 yılı başlarında kurulan ve Türk hükümetini ihtilal yaparak devirmeyi planlayan *Anti-Bolşevizm Kontr-Kemalizm Fırkası* bu tip derneklere örnek olarak verilebilir. İngilizlerin asıl amacı, bu dernek üyelerini gerek Karadeniz ve Antalya'dan, gerekse de Bursa cephesinden Anadolu'ya sokarak parayla propaganda yaptırmak, Yunan saldırısı olduğu takdirde de Kuvayı Milliye'nin geri çekilmesini sağlamaya çalışmak olmuştur. İngiltere adına yapılan istihbarat çalışmaları başlangıçta Anadolu'da ve özellikle İstanbul'da örgütlenmiş olan İngiliz Muhipleri Cemiyeti kanalıyla yapılmıştır. İngiliz istihbaratına bağlı çalışan elemanların İstanbul'a gelmesi ve İngiliz Siyasi Temsilciliği bünyesinde çalışmalara başlamaları 16 Mart 1920'den sonra olmuştur. İngilizler istihbarat faaliyetlerinde ilk adımda Müslüman olmayan kişileri kullanmış, ayrıca İngiliz Muhipleri Cemiyeti üyeleri ve İngiltere sempatanlarından oluşan geniş bir istihbarat ağı kurmayı kısa sürede başarmışlardır. Örneğin kod adı *Kara Jumbo* olan teşkilatla Meclis'in gizli celselerinden bile haber sızdırılabilmektedir. Ayrıca yine İngiliz gizli servisinde, İstanbul'da halkın fikir ve hareketlerini haber alabilmek için Çavuşyan başkanlığında bir heyet kurulmuş; saraydan da İngiliz gizli servisine padişahın doktoru vasıtasıyla sürekli haber gönderilmiştir. İstanbul'da bulunan İngiliz İstihbaratı Siyasi Şube Müdürlüğü görevini 1921 Ocak ayına kadar John Godolphin Bennett yürütmüş, bu tarihten sonra ise görevi Canningham devralmıştır. 1921 başında İngiliz istihbaratının yalnızca İstanbul'daki espiyonaj görevlilerinin sayısının 90'a çıktığı bilinmektedir. 1922 yılı başında İngilizler kendi istihbarat organizasyonları içerisinde dışarıya bilgi sızdırıldığını düşündüklerinden bazı sert önlemler almışlardır. Şubat 1922'de bu önlemler çerçevesinde İstihbarat

Müdürlüğüne Miralay Caron Devled getirilerek organizasyonun yönetim kadrosu değiştirilmiştir.⁷⁰⁰

Türk istihbaratı Yunan tehdidine karşı da kontrespiyonaj anlayışından ödün vermemiş, rutin tedbirli kontrespiyonaj sistematiğini uygulamayı sürdürmüştür. Yunanlılarla savaş halinin son bulmasından sonraki süreçte de, savaş sırasında Yunan ordusunda espionaj çalışmaları yürütmüş kişiler hakkında takibata devam edilmiştir. Üsera Taburu Binbaşısı Nazmi tarafından Manisa Üsera Taburları Müfettişliği'ne yazılan 5 Teşrin-i evvel 1338 R. / 5 Ekim 1922 tarih ve numarasız şifrede, Türk istihbaratının Yunan ordusunda istihbarat işlerinde kullanılan dört Ermeni hakkında araştırma yaptığı ve yapılan araştırmada söz konusu dört Ermeni'nin nerede oturduğunun tespit edildiği bildirilmektedir.⁷⁰¹

Belge, Yunan ordusunun Türklerle savaşında, istihbarat faaliyetlerinde Ermenilerden de etkin bir şekilde faydalanmış olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Türk istihbaratının kontrespiyonaj çalışmaları, Yunan ordusunun Türk Büyük Taarruzu sonrasında yenilgiye uğratılması ve İzmir'in 9 Eylül 1922'de Yunan işgalinden kurtarılmasından sonra da sürmekte, Yunan ordusuna istihbarat faaliyetlerinde yardım etmiş Ermenilerin Türk istihbaratı açısından risk unsuru olarak değerlendirilmeye devam edildiği anlaşılmaktadır.

Yunan istihbaratı ya da Yunan istihbaratıyla bağlantılı kişilerle birlikte Türklerin kontrespiyonaj faaliyetlerinin yöneldiği bir başka tehdit unsuru da Fransız istihbaratıdır. Fransız istihbaratının Türkiye'deki espionaj çalışmaları Mütareke döneminde Yüzbaşı Almaric ve Binbaşı Dentz tarafından yönetilmiştir. İstanbul'daki Fransız casus örgütünün başında Ermeni Hallaçyan bulunmaktadır. *Müttefik Polis Komisyonu* da Fransız istihbaratının uzantılarından biri konumundadır. 17 Ocak 1919'da kurulan *Müttefik Polis Komisyonu* başkanlığına General Fuller getirilmiştir. Söz konusu komisyonun etkin subaylarından olan Streiff ve Laffranque bütün gelişmeleri Fransa'ya rapor etmişlerdir. 1920 başında bu komisyonda görev almak üzere Fransa'dan İstanbul'a 45 polis gelmiştir. Diğer taraftan Fransız istihbaratının

⁷⁰⁰ Çukurova, a.g.e., s. 137, 101-103.

⁷⁰¹ ATASE, İSH., 1657.40. Söz konusu belgede, bahsi geçen Ermenilerin ikamet ettiği yer net olarak okunamamaktadır.

propaganda çalışmaları da devam etmiş, Yüzbaşı Delor, Yüzbaşı Sari ve Yüzbaşı Halil'in girişimleriyle Fransız Muhipleri Cemiyeti kurulmuştur. Ayrıca Ayasofya'da bir salon açılarak burada Fransız kültürünü yayma toplantıları da yapılmıştır.⁷⁰²

Her ne kadar Türklerle iyi ilişkilerini sürekli geliştirmeye çalışan bir ülke izlenimi verse de Ruslar da Türkiye'de diğer devletler gibi espionaj çalışmaları yapmakta ve Rus istihbaratının özellikle kendi elçiliğini kullanarak diplomatik kisve altında Türk askerî ve sivil yetkilileriyle temas sağlamaya çalıştığı dikkat çekmektedir. Rus istihbaratı bu ve benzeri faaliyetleriyle doğal olarak Türk istihbaratının kontrespiyonaj faaliyetlerinin nesnesi haline gelmekte, özellikle Rus Elçiliği Türk istihbaratının takip tarassut çalışmalarının odaklandığı lokasyon olmaktadır. Türk istihbarat mensuplarının⁷⁰³ Ayn-Pe Teşkilatı'na (Askeri Polis Teşkilatı) yazdıkları 3 Şubat 1337 R. / 3 Şubat 1921 M. tarihli istihbarat raporunda Rus elçiliğiyle temasta olan kişilerle ilgili şu hususlara yer verilmektedir:

Rus Bolşevik Elçiliği'nin gözetlenmesi için görevlendirildiğimiz 1 Kânûn-ı evvel 1336 tarihinden bugüne kadar anılan elçiliğe müdavim şahısların isimleri aşağıda belirtildiği gibidir.

Arz olunur.

- 1- Diyarbakır Mebusu / Milletvekili Hacı Şükrü Efendi
- 2- Tokat Mebusu Nazım Efendi
- 3- Karahisar-ı Sahib / Afyonkarahisar Mebusu Şükrü Efendi
- 4- Binbaşı Baytar Salih Efendi
- 5- Nâ marûfdur. (Bizce bilinmemektedir.)⁷⁰⁴
- 6- Baytar Kenan Efendi
- 7- Baytar Gaffan Efendi
- 8- Baytar Cemil Efendi
- 9- Baytar Rıfki Efendi
- 10- (...) Heyet-i Kâtibi Fahri Efendi

⁷⁰² Çukurova, a.g.e., s. 106.

⁷⁰³ Raporu hazırlayan istihbaratçıların kimler olduğu, orijinal belgedeki isim ve imzaların üzeri karalanmış olduğu için tespit edilememektedir.

⁷⁰⁴ Üstü silinen bir kayıttır. Silinen yerin sonunda ise "Bizce bilinmemektedir" notu bulunmaktadır.

11- Tüccardan Salahaddin Efendi

12- (...) ⁷⁰⁵

13- Yeni Dünya Gazetesi İmtiyaz Sahibi Mustafa Niyazi Efendi

14- Yeni Dünya Gazetesi yazarlarından Arif Oruç Efendi

15- Yeni Dünya Gazetesi yazarlarından Nizameddin Efendi

16- Türkistan cihetinden gelen Çerkez İbrahim Bey.

İsimleri arz edilen şahıslar muhtelif tarihlerde ve özellikle Pazar akşamları resmî kabul günü olması nedeni ile elçiliğin müdavimleridirler. 4-5 Kanun-ı sani 1337 gecesi Diyarbakır Mebusu Hacı Şükrü, (...) Heyeti Katibi Fahri, Baytar Salih, Erzurum Kuvayı Milliye Komutanı Cafer Bey elçilikte toplandıkları esnada elçilik çalışanlarından bir şahsın ansızın ortadan kaybolması ve firar ettiği haberi yayılması üzerine (...) kirlilik izi gözlemlenmiş ve kaybolan şahsın Koyunpazarı'nda Miralay Selahaddin Bey'in evine gittiği anlaşıldığından elçilikte tekrar sükûnet hâkim olmuştur.

Afyonkarahisar mebusu Şükrü Bey'in Tahtakale'de çıkarmakta olduğu İkaz Gazetesi yönetimine Tokat mebusu Nazım Bey'in sık sık gitmekte ve Şükrü Bey ile temasta bulunduğu gözetlenmiştir.

Elçiliğe en çok devam edenler ve hatta günlük ve özellikle geceleri girip çıkanlar Tokat mebusu Nazım, Baytar Salih, Diyarbakır mebusu Hacı Şükrü ve Kanun-ı sani 1337 ayı içerisinde Ankara'ya Türkistan tarafından gelen Çerkez İbrahim ve Yeni Dünya Gazetesi yazarlarından Nizameddin Efendilerden ibaret bulunduğu hususu bilgi amaçlı arz olunur efendim. 3 Şubat 1337. ⁷⁰⁶

Türk istihbaratının Rus elçiliğine yönelen takip tarassut faaliyetinin 1 Kânûn-ı evvel 1336 R. / 1 Aralık 1920 M. tarihinde başlayıp, raporun yazılıp imzalandığı tarih olan 3 Şubat 1337 R. / 3 Şubat 1921'e kadar, yani yaklaşık iki ay boyunca devam ettiği görülmektedir. Bu süre içerisinde Rus elçiliğiyle teması tespit edilen kişiler içerisinde Türk sivil ve askerî bürokrasisi içerisinde, karar alıcı pozisyonlarda olan üç milletvekili, bir de binbaşının olması, elçiliğe belirli günlerde ve devamlılık arz edecek şekilde giriş yapan bu kişilerin yanında toplumu yönlendirebilecek haberler yapabilme potansiyeli olan gazete sahibi ve gazete yazarı gibi kişilerin de yer alması Rus istihbaratının *kancalamaya* çalıştığı hedef grup ya da kişilerin niteliğinin tespiti açısından da ayrıca önemlidir. Görüldüğü üzere Rus istihbaratı başta siyasi ve askerî karar alıcı pozisyonlarda olan askerî ve sivil bürokrasi

⁷⁰⁵ Orijinal metnin üstü çizilmiştir.

⁷⁰⁶ CA, 01003105.

mensupları ve basın-yayın organları çalışanları olmak üzere, tüccardan veterinerine kadar toplumun her kesiminden insanlardan oluşan geniş bir ağ kurmaya çalışmaktadır.

Belgede Türk istihbaratının Rus elçiliği içerisinde cereyan eden bazı olaylara ve konuşmalara vâkıf olduğu da görülmekte, bu durum Türklerin elçiliği bir şekilde dinlediğini ya da içeride Türkler lehine çalışan bir istihbarat elemanı olduğunu düşündürmektedir. Orijinal belge üzerinde isminin üzeri sonradan çizilen 12 numaralı şahsın Türk istihbaratının içerideki elemanı olması, düşük de olsa ihtimal dâhilindedir. Rapordaki ana vurgu Afyonkarahisar mebusu Şükrü Bey ve Tokat mebusu Nazım Bey arasında basın-yayın alanındaki yakın temas ile Rus Elçiliği'ne neredeyse her gün ve özellikle geceleri girip çıkan Tokat mebusu Nazım, Baytar Salih, Diyarbakır mebusu Hacı Şükrü, Çerkez İbrahim ve Nizameddin Efendi üzerinedir.

Aynı istihbarat mensuplarınca yine Ayn-Pe Teşkilatı'na (Askerî Polis Teşkilatı) yazılan ancak hangi tarihte yazıldığı belli olmayan fakat ilk belgenin devamı niteliğinde olan ikinci bir istihbarat raporunda ise, Türk istihbaratının yukardaki belgede Rus Elçiliği'ne giriş çıkışları tespit edilen şahıslardan bazılarına karşı harekete geçtiği anlaşılmaktadır:

“Baytar Salih Bey ile yazar Nizameddin Efendiler tutuklanmalarına kadar mebuslardan Nazım, Hacı Şükrü ve Şükrü Beyler dahi anılanların tutuklanmaları tarihine kadar her gün birer ikişer defa elçiliğe girmektedirler. On beş günden beri Salih Bey'in tutuklanması meselesinden dolayı devam etmemektedirler.”⁷⁰⁷

Türk istihbaratı böylece Rus istihbaratının muhtemel bir espionaj çalışmasını tarassuta dayalı operasyonel bir kontrespiyonaj çalışmasıyla engellemiş ve Rus elçiliğine yoğun giriş çıkış yapan, Rusya lehine çalışma olasılığı yüksek diğer şahıslar üzerinde de caydırıcılığını hissettirmiş görünmektedir. Bu bilgilerin yanında, bir önceki raporda bahsi geçen şahıslardan Binbaşı Salih Bey'le birlikte Nazım ve Şükrü Beylerin Rus Elçiliği'nden para aldıklarına dair 5.2.1337 R. / 5 Şubat 1921 tarihli bir başka istihbarat raporu da mevzubahistir:

---

⁷⁰⁷ CA, 01003105-1.

“1- Halk İştirâkiyyûn Fırkası’ndan Binbaşı Salih Bey ile Nazım ve Şükrü Beylerin Rus Elçiliği’nden para almakta olduklarını hükümete sadık kalan Vilayet Ziraat Müdürü Ahmet Bey’den haber almıştım bunlardan bir kısmına ayda 60 lira ve bir kısmına ayda 100 lira veriliyormuş.

2- Selahaddin Bey’in Rus Elçiliği’ne gece gündüz devam ettiği (P) Teşkilatı (Askerî Polis Teşkilatı) tarafından takip edilerek sürekli bir şekilde gözetim altında bulundurulmuş olduğundan bu husus hakkında P Teşkilatı Başkanı Şevki Bey’in bilgi vereceği arz olunur. İmza:
K.Ç.S.⁷⁰⁸

Türk istihbaratının bilgi kaynağı olduğu anlaşılan K. Ç. S. rumuzlu kaynağın bu raporu hangi Türk istihbarat birimine yazdığı belli değildir. Bununla birlikte bilginin temel kaynağının Vilayet Ziraat Müdürü Ahmet Bey olduğu görülmekte ve Rus Elçiliği’nden Binbaşı Salih Bey ile Nazım ve Şükrü Beylere aktarılan miktara kadar net bilgiler verilmektedir. K. Ç. S. rumuzlu kaynak 2 numaralı notundan anlaşılacağı üzere Türk istihbarat teşkilllerinden Askerî Polis Teşkilatı kadrosunda bulunmayıp başka bir Türk istihbarat teşkiline hizmet etmektedir ancak belgede bu kaynağın hangi Türk istihbarat teşkiline hizmet ettiğine dair bir ipucu da bulunmamaktadır. Kaynağın bağımsız bir kaynak olma ihtimali de zayıf görünmektedir zira kaynak “Selahaddin Bey’in Rus Elçiliği’ne gece gündüz devam ettiğini P Teşkilatı (Askerî Polis Teşkilatı) biliyor ve bu husus hakkında P Teşkilat Başkanı Şevki Bey bilgi verecek” diyebilecek kadar bilgi akış süreçlerinden haberdar birisidir.

Tüm bu örneklerden Türk istihbaratının, her ne kadar dost ülke statüsünde de olsa Rus devletinin Türkiye’deki faaliyetlerini yakından izlediği, Rus Elçiliği’ne giriş çıkış yapan tüm şahıslara karşı şüpheyle yaklaştığı anlaşılmaktadır. Türk Milli Mücadelesi’nin devam ettiği günlerde Türk istihbaratının, dış güçlerin Türkiye’nin milli güvenliğine yönelen tüm espionaj girişimlerine ve espionaj faaliyetlerinde kullanılacak olma ihtimali yüksek olan kişilerin para ya da ideolojik motivasyon unsurları kullanılarak etki altına alınması çalışmalarına karşı, kontrespiyonaj hassasiyetini üst seviyede tuttuğu görülmektedir.

Türklerin espionaj ve kontrespiyonaj çalışmaları sahada devam ederken diğer taraftan bu çalışmalar ve çalışmaların sonrasındaki süreçlere ilişkin idari

---

⁷⁰⁸ CA, 01003105-4.

düzenlemeler de yapılmaya çalışılmaktadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin çıkarttığı kararnamelerle espionaj ve özellikle de kontrespiyonaj çalışmaları ve bu çalışmalar sonucu uygulanacak yaptırımlar yasal bir zemine kavuşturulmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal ile birlikte 11 Vekâletin vekillerince imzalanan 18/1/1338 R. / 18 Ocak 1922 tarih ve 118 sayılı kararname de kontrespiyonaj çalışmaları sonucunda tespiti yapılan, Türkiye'de espionaj çalışmaları yürüttüklerinden şüphelenilen şahıslara ilişkin düzenlemeyi içermektedir:

“Casusluklarından şüphe edilerek Divan-ı Harplere gönderilen, fakat Divan-ı Harplerce ispatlayıcı deliller elde edilememesinden dolayı (...) hükmedilen şahıslardan ordularca bulunduğu yerlerdeki şüphe mevcut olanların cephe görevlendirmesinde bulunması uygun olmadığından geri bölgelere uzaklaştırmaları yetkisinin ordulara verilmesi hakkında Batı Cephesi Komutanlığı'ndan gelip Başkomutanlık makamından havale edilen Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti'nin 23 / 12/1337 R. / 23 Aralık 1921 tarihli ve 2. Şube 8141 numaralı tezkeresi eki 30-31/12/1337 R. / 30 Aralık 1921 tarihli şifreli telgrafname dolu sureti İcra Vekilleri Hayeti'nin 18/1/1338 R. / 18 Ocak 1922 tarihindeki toplantısında okunarak, Başkomutan Paşa Hazretleri huzurunda durum müzakere olunarak geçici olarak uzaklaştırma işleminin -sorumlu cephe Komutanı olmak üzere – cephe komutanının bilgi ve onayı dahilinde gerçekleştirilebileceğine karar verilmiştir. 18/1/1338 R. / 18 Ocak 1922.”⁷⁰⁹

Espionaj çalışmaları yürüttüklerinden şüphelenilen şahısların Divan-ı Harp'e gönderildiği görülmekle beraber burada vurgulanması gereken en önemli husus Divan-ı Harp'te bu kişilerin hüküm giymeleri için mutlaka ispatlayıcı delile gereksinim duyulması hadisesidir. Türk Milli Mücadelesi'nin kritik günlerinde dahi, espionaj faaliyeti yürütme gibi önemli suçlamalarda ve espionaj faaliyetleriyle suçlanan kişilere ilişkin yargı süreçlerinde, suçun ispatı gibi temel bir hukuk ilkesinin dikkate alınarak hareket ediliyor olması, espionaj çalışması yapmakla suçlanan şahıslara uygulanacak yaptırımların hukuki zemine oturtulmaya çalışıldığını, adil yargılamaya önem verildiğini göstermektedir.

Espionajla suçlanan şahısların suçu ispatlanmamışsa ve üzerlerindeki şüphe de devam ediyorsa bu durumda söz konusu şahıslar cephe gerisine kaydırılmakta ve bu şekilde geçici de olsa bir güvenlik tedbiri alma yoluna gidilmektedir. Böyle bir uygulamanın yapılıyor olması, Türklerin cephede ya da cephe gerisinde asker

⁷⁰⁹ BCA, 30.18.1.1.4.45.12. 18 Ocak 1922.

ihtiyacı olduğunu da göstermektedir çünkü üzerindeki casusluk şüphesi kalkmamış personelden her şeye rağmen faydalanabilme yolu tercih edilmektedir.

Divan-ı Harp tarafından, espionaj suçu ispat edilemeyen fakat üzerlerinde casusluk şüphesi olan şahısların “sorumlu cephe komutanlarının bilgi ve onayı dâhilinde cephe gerisi bölgelere gönderilmeleri” fikir ve görüşünü açıklayan şifre telgrafın Batı Cephesi Komutanlığı’ndan çıkmış olması da Türklerin özellikle bu cephede kontrespiyonaj faaliyetlerini yoğunlaştırdıklarını göstermektedir. Şifre telgrafın Batı Cephesi Komutanlığı’ndan çıktığı tarih 30 Aralık 1921’dir ve Türkler yaklaşık üç buçuk ay önce Sakarya Meydan Muharebesi’ni kazanmış, 1921 sonu 1922 başı itibariyle de ülkelerini düşmandan temizleme harekâtının hazırlık aşamalarına geçmiş durumdadırlar. Dolayısıyla Türklerin kontrespiyonaj hassasiyetinin yoğunlaştığı bölgenin Batı Cephesi bölgesi olması doğal karşılanmalıdır.

Görülen lüzum üzerine Batı Cephesi Komutanlığı’ndan şifre telgrafnamenin yazılması, yazılmış olan şifreli telgrafnamenin Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti’nin tezkeresinin ekinde Başkomutanlığa intikal etmesi, sonrasında İcra Vekilleri Heyeti’nin toplantısıyla konunun ele alınması, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ile de durumun müzakere edilerek nihai karara varılması ve cephe komutanlarına “üzerlerinde casusluk şüphesi olan şahısların cephe gerisi bölgelere gönderilmeleri” yetkisinin verilmesi süreci, istihbarat sahasına ilişkin konularda Türklerin hiyerarşik düzen ve sistematığe ne kadar önem verdiğini de kanıtlar niteliktedir.

Türk istihbaratının kontrespiyonaj çalışmalarında zaman zaman aksaklıklar da yaşanmıyor değildir. Örneğin 2 Nisan 1921 tarihli bir raporda Ankara’dan, örgüte (Karakol ya da Zabitan) gönderilen kapalı bir telyazıda, “İstanbul’da çıkarılan pasaportların verilmesindeki uyanıksızlık yüzünden, gönüllü adı altında kimi ajanların Anadolu’ya geçtiği, isyan ve kargaşalık çıkararak TBMM’nin yetkisini sarsmaya çalıştığı, Anadolu’ya gönderilecek kişiler konusundaki yönergelere sıkıca riayet edilmesinin gerektiğinin bildirildiği” hususları yer almaktadır.⁷¹⁰ Milli

---

⁷¹⁰ Yurtsever, **a.g.e.**, s. 168-169.

Mücadele'ye destek vermek üzere İstanbul'dan Anadolu'ya geçiş yapmak isteyen grupların içerisinde Anadolu'da provokasyon faaliyetleri gerçekleştirmeyi amaçlayan *provokatör ajan*ların sızmış olduğu ve bunun Ankara tarafından tespit edildiği görülmektedir. Türk istihbaratının İstanbul ayağının kontrespiyonajda gösterdiği bu zafiyetin ciddi problemlere sebep olabilecek bir durum yaratma ihtimali olsa da, Ankara'da ikinci bir kontrol mekanizmasının var olduğu gerçeğini de gözden kaçırmamak gerekmektedir.

Türk istihbaratı Anadolu'ya geçiş sağlayan organizasyonlarının güvenliğini sağlamak amacıyla geçiş öncesinde, güvenilir kişilere pasaport verme uygulamasını tatbik etmekte, ancak anlaşıldığı kadarıyla Anadolu'ya geçişi sağlanan kişilerin güvenilirliği Anadolu'da ikinci bir testten geçirilmekte ve gerektiğinde ilk kontrolü yapıp pasaport temin eden birimler ya da istihbarat grupları daha dikkatli olmaları konusunda uyarılabilmektedir. Bu çift kontrol mekanizması Milli Mücadele'nin sağlam ve güvenilir kadrolarla sürdürülebilmesi noktasında önem arz etmekte, Türkler istihbarat teşkilatlarını ve istihbarat gruplarını hızlı bir şekilde mobilize ederek kontrollü bir şekilde askerî ve sivil örgütlenmelerini genişletmektedir. Kontrespiyonajda yaşanan aksaklıklar ya da yapılan hataların ilgili birimlere Ankara tarafından bildirilmesi Türk istihbaratında merkezî bir anlayışın hâkim olduğunu göstermekle birlikte, yönergelere uyulmasının istenmesi de istihbarat çalışmalarının belirli yazılı kurallar ve belirli bir disiplin içerisinde devam ettirildiğini kanıtlamaktadır.

4. Savaşlar Sonrasında Espiyonaj ve Kontrespiyonajda Süreklilik

Türklerin, güvenlik ve bağımsızlıklarını tehdit edebilecek unsurları tespit etmeye ve bu tehdit unsurlarına karşı önlemler almaya yönelik espionaj ve kontrespiyonaj faaliyetleri sadece savaş dönemleri ve sadece Türkiye coğrafyasıyla sınırlı kalmamış, savaş sonrasında gerekli durumlarda bu çalışmalar sınır ötesinde de icra edilebilmiştir. 11 Ekim 1922'de imzalanan Mudanya Mütarekesi ile Türk Milli Mücadelesi fiilen sona ermiş gibi görünse de, istihbarat sahasında bu tarihten sonra da mücadele devam etmiş, Balkan coğrafyası Türk istihbaratının yurt dışında etraflı espionaj çalışmaları yaptığı bölgelerden biri olmuştur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti'nden (Hükümet Başkanlığı Özel Kalem Müdürlüğü) Heyet-i Vekile Riyaseti'ne (Bakanlar Kurulu Başkanlığı) gönderilen 19-3-1339 R. / 19 Mart 1923 tarih ve 1604 sayılı (imza kısmında sadece *Elif, Hi, Ayın* harfleri bulunan ve dolayısıyla hangi resmî görevliler tarafından imzalandığı belli olmayan) resmî yazıyla da, Balkanlardaki hareketliliğe ilişkin, farklı kaynaklardan geldiği anlaşılan istihbarat ilgili devlet birimlerine ulaştırılmaktadır. Söz konusu resmî yazı içeriği aynı zamanda Türk istihbaratının Balkanlardaki kritik gelişmeleri ne kadar yakından takip ettiğini, açık istihbarat kaynaklarının yanında özel kaynak ve özel bilgi kanallarıyla da önemli bilgilere ulaşabildiğini örneklemektedir. Türk istihbaratının espionaj çalışmalarıyla oluşturulan ve Türklerin Balkanlarda geniş bir istihbarat ağının olduğunu da kanıtlayan istihbarat raporu üç maddedir:

“1- Bulgar siyasetinin lehimize gelişmekte olduğu, Mebuslar Meclisi'nin seçimleri 14 Mart'ta iptal ettiği, 15 Nisan'da yeni seçimlerin yapılacağı, yeni seçimlerde mevcut hükümete destek verilmesinin Türk mebuslarınca kararlaştırıldığı, çeteler nedeni ile savaş olduğu, Bulgar ilişkilerinin buhranlı olup (...) Konferansına imkânsız gözü ile bakılabileceği ve hükümetin muhaliflere baskı siyaseti uyguladığı Sofya muhbirimizden,

2- Yunanistan durumuna yakından vâkıf bir madamın bilgisine bakarak; Çerkez Ethem ve kardeşinin, diğer arkadaşları ile bir komite teşkil edip adamlarından birisini Anadolu'ya geçirmeye muvaffak oldukları ve amaçlarının Kemal, Fevzi, İsmet ve Refet Paşa hazretlerine suikast ile bir hükümet darbesi meydana getirmek olduğu; özel bir kaynaktan alınan bilgiye göre, Meriç cephesinde bulunan fırka komutanlarının Gümölcine'ye davet edildiği ve bir askerî meclis oluşturulduğu ve Yunan subaylarının savaş taraftarı olanlar ve olmayanlar şeklinde ikiye ayrıldığı, Batı Trakya ile Makedonya'nın güney kesimlerinde komünistlik akımının endişe verici bir şekil aldığı, Yunanistan'da cumhuriyet taraftarları ile ihtilal heyeti başkanları arasında bir anlaşma meydana gelmesi için çalışılmakta olduğu ve fakat İngiltere'nin buna muhalefet ettiği,

3- Yunanlıların Midilli'ye altı kullanılmış uçak getirdikleri ve Yunan miralaylarından Sarı Yanis, Miralay Galyaçanos, Kondolis ile General Pallis'in 9 Mart'ta bir Yunan torpidosu ile Dedeğaç'a çıktıkları, General Pallis ile Galyaçanos'un Dimetoka'ya ve Sarı Yanis ile diğerlerinin Gümölcine'ye gittikleri İstanbul Komutanlığı'ndan. 601 numaralıdır.”⁷¹¹

⁷¹¹ BCA, 54.357.3. 19 Mart 1923. Belgenin metin kısmının sonunda, metin içerisinde, 601 numaralıdır notunun düşüldüğü görülmektedir. “601”in istihbaratın temin edildiği ya da iletileceği özel bir birime ait bir kod numarası olma ihtimali vardır, ayrıca bu notta sonra da imza kısmında A (Elif) H (Hi) A (Ayın) harfleri bulunmakta, istihbaratın ne tür bir birimden ya da hangi görevlilerden geldiğine ilişkin herhangi bir net ibare ya da ipucu bulunmamaktadır.

İstihbarat raporunun hemen başındaki “Bulgar siyaseti lehimize gelişmekte” ifadesinden de anlaşılacağı üzere Türk istihbaratı komşu ülkedeki siyasi hareketleri yakından takip etmektedir. Türkiye’ye komşu ülkelerdeki Türklere önem verilmesi ve o ülkelerdeki Türklerin güvenliğine ve kimliklerini, kültürlerini korumalarına yönelik tedbirler alınması, köklü bir geleneğe sahip olan Türk istihbaratının tarihsel görevlerinden biri olsa gerektir zira Türk istihbaratı Osmanlı İmparatorluğu dönemi de dâhil olmak üzere Balkan coğrafyasında etkin istihbarat faaliyetleri yürütebilen geniş haber ve bilgi ağlarını haiz bir teşkilatlanmaya sahiptir.

Bu belge de Türk nüfusun fazla olduğu Balkan coğrafyasının Türk istihbaratının açıkça ilgi ve faaliyet alanı olduğunu gösterir nitelikte bilgiler içermektedir. Türk istihbaratı Bulgar siyasetindeki gelişmeleri ve Bulgaristan’daki Türklerin siyaset sahnesinde nasıl ve ne şekilde rol oynamayı planladığını yakından izlemektedir ve Türklerin Sofya’daki espionaj görevlisinin yorumuna göre de Bulgaristan’daki siyasi gelişmeler Türklerin istediği gibi şekillenmektedir.

Türk istihbaratının Yunanistan’daki duruma ilişkin oluşturduğu istihbaratın ise iki ayrı kaynağa dayandığı görülmektedir. Birinci ve “Yunanistan’ın durumuna yakından vâkıf” olduğu ifade edilen kaynağın “madam” ifadesinden anlaşılacağı üzere yabancı uyruklu bir kadın olduğu anlaşılmakla birlikte, “yakından vâkıf” tanımlaması bu kaynağın Yunan siyasetinin ya da güvenlik bürokrasisinin içinden biri olabileceği ihtimalini akıllara getirmektedir. Çerkez Ethem’in komite teşkili ve önde gelen Türk komutanlara suikast düzenleme planları, suikastler sonrası Türkiye’de bir darbe girişiminde bulunulacak olması bilgisine sahip olunması da Türkiye’nin iç güvenliği açısından çok kritik bir istihbarat temin edildiğini göstermektedir. Ayrıca bu istihbarattan, Yunan ordusunun Türklere savaşta yenilmiş olmasına rağmen Yunanistan’ın Türkiye’yi hedef ülke olarak görmeye devam ettiği de anlaşılmaktadır.

Yunanistan’a dair önemli bilgiler veren ikinci kaynak ise belgede “özel kaynak” olarak nitelendirilmekle birlikte, istihbaratın içeriğine bakıldığında bu kaynağın Yunan ordusu içinden ya da Yunan ordusuna çok yakın biri olduğu tahmin edilebilmektedir. Yunan komutanlara yapılan davet, davet sonrasında oluşturulan askerî meclis ve askerî meclisteki konuşma ve gruplaşmalara dair bilgilerin söz

konusu kaynak tarafından bilinmesi kaynağın Yunan ordusu içerisinde bir *ordu kaynağı* olduğu tezini kuvvetlendirmektedir.

İkinci madde ayrıca Türk istihbaratının Türkiye'deki komünist hareketlerin haricinde komşu ülkelerdeki komünist hareketlerle de ilgilendiği göstermektedir. Türkler Türkiye'ye komşu ülkelerdeki komünist hareketleri de kendileri için bir *güvenlik risk unsuru* olarak değerlendirmekte ve muhtemelen de komşu ülkelerin komünist ya da komünizme sempati duyan rejimler tarafından yönetilmesini arzu etmemektedir. Bu maddede son olarak Türk istihbaratının Bulgaristan'daki siyasi hareketleri izlediği gibi Yunanistan'daki siyasi gelişmeleri de yakından takip ettiği, muhtemel iç siyasi çatışmaları da öngörmeye çalıştığı görülmektedir.

Diğer iki maddedeki istihbarattan farklı olarak, belgenin üçüncü maddesindeki istihbaratın temin edildiği yer belirlidir; istihbarat direkt olarak Türk Genelkurmayı'nın İstanbul Komutanlığı'ndan alınmıştır. Dedeoğlu, Dimetoka ve Gümülcine'nin Batı Trakya'da Türkiye'ye çok yakın üç yerleşim yeri olması ve Yunan ordu mensuplarının bu bölgede aktif olmaları; yine Türkiye'nin Ayvalık bölgesine çok yakın bir Yunan adası olan Midilli'ye Yunanlıların 6 uçak getirmiş olmaları Türk askerî istihbaratınca önemsenmiş ve gelişmelere ilişkin istihbarat siyasi karar alıcı ilgili üst makamlara aktarılmıştır. Bu durum Türk istihbarat çarkının işleyişinde ordu-istihbarat ilişkilerinin ne şekilde olduğunu da göstermekte, Türk ordusu, oluşturduğu istihbarat sonrasında herhangi bir askerî harekâta girişmemekte, öncelikli olarak Türk siyasi karar alıcıları bilgilendirmektedir.

Türk istihbaratının kurumlararası koordinasyonla, belirli bir hiyerarşik düzen içerisinde ve disiplinli bir şekilde gerçekleştirdiği espionaj ve kontrespionaj çalışmaları Milli Mücadele sonrasında da devam etmektedir. Komşu ülkelerdeki gelişmeler kadar, bu ülkelerden Türkiye'ye giriş yapma çabasında olan şahıslar da Türk istihbaratının ilgi alanına girmektedir. Örneğin Yunanistan'dan Anadolu'ya kaçak yollardan geçmeye çalışanlar Türkler için bir güvenlik risk unsurudur. Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal ve 12 Bakan'ın imzaladığı bir kararnameyle, Yunanistan'dan gelip Anadolu'ya çıkan şahısları ihbar edenlere ikramiye verilmesinin 1923 yılı Temmuz ayında karara bağlanmış olması dikkat çekicidir. 3 Temmuz 1339 R. / 3 Temmuz 1923 tarih ve 2583 numaralı kararnamede;

“Dâhiliye Vekâleti'nin 339 yılı yıllık bütçesi için Maliye bütçesinin 89. faslının ikinci maddesine konulmuş elli bin liranın Yunanistan'ın (...) Anadolu'ya çıkan (Eşirrayı? Eşrabı?) ihbar edenlerin ikramiyeleri için oluşan ihtiyaç üzerine bir kaç altı aylık avans dağıtımı arasına tamamen katılması gerekirken yarısı olan yirmi beş bin lira ayrılarak konulmuş olması ve tamamen harcanmış olması nedeni ile diğer yarısını da ikinci avans toplamından bekletilen tahsisattan ayırmanın karara bağlanması Maliye Vekâleti'nin 2/7/1339 tarihli ve Muhasebe-i Umumiye Müdüriyet-i Umumiyesi bütçe kalemi 28032/1299 sayılı tezkeresinde bildirilmesi üzerine durum İcra Vekilleri Heyeti'nin 3/7/1339 tarihli toplantısında görüşülerek on bin liranın alıkonulan meblağdan verilmesi karara bağlanmıştır.”⁷¹²

ifadeleri yer almaktadır. Kararnamenin içeriğinden Türk siyasi karar alıcıların dönemin ekonomik güçlükleriyle uğraştıkları anlaşılmalı birlikte, Yunanistan'dan gelerek Anadolu'ya geçen ve casusluk şüphesi taşıyan kişileri ihbar edenlere (bütçe dengeleri de gözetilmek suretiyle) bir şekilde ödenek ayrılması çabası, savaşlar geride kalmasına rağmen Türklerin kontrespiyonaj hassasiyetinin devam ettiğini, casusluğa karşı tedbirler alınmasına özen gösterildiğini, ihbarcılarının mükâfatlandırılmasıyla da kontrespiyonaj çalışmalarının temelini oluşturan haber ve bilgi temini faaliyetlerinin ve bu faaliyetlere yardım eden kişilerin teşvik edildiğini göstermektedir.

Türkiye'ye giriş yapma ihtimali bulunan ya da giriş yapacağı haberi alınan, haklarında ön tahkikat yapılmış ve Türkler için güvenlik riski oluşturabileceği sonucuna ulaşılmış şahıslara ilişkin bilgiler de Türk istihbarat çarkının genel işleyişi doğrultusunda kurumlararası koordinasyon ve yazışmalarla ilgili birimlere intikal ettirilebilmektedir. Romanya'daki faaliyetleri sırasında Türk istihbaratı tarafından, Rus istihbaratı adına çalıştığı tespit edilen ve Türkiye'ye giriş yapmaya hazırlanan Limba Osius da hakkında takip tarassut kararı çıkarılan şahıslardan biridir. Limba Osius'un Rus istihbaratı adına çalıştığı bilgisinin, bunun yanında adı geçeninin pasaport numarası ve fotoğrafı gibi bilgi ve belgelerin çıkış noktası Türklerin Romanya Elçiliği'dir. Osius'a dair bilgiler 25 Mart 1924 tarihli Fransızca belge ile İstanbul'a Dış İlişkiler Temsilcisi Dr. Adnan Bey'e iletilmiştir.⁷¹³

⁷¹² BCA, 30.18.1.1.7.24.4. 3 Temmuz 1923.

⁷¹³ BCA, HR. İM. 100.89.1.1. 25 Mart 1924.

Limba Osius'a ilişkin ilk istihbaratın yer aldığı Fransızca belgeyi düzenleyinin kimliğine ilişkin herhangi bir bilgi, belge üzerinde yer almamaktadır. Belgenin Fransızca olması ilk olarak Türklerin Romanya'da Fransız istihbaratıyla istihbarat paylaşımına gittiğini akla getirirse de, Türk istihbaratının Romanya'da Fransız uyruklu ya da Fransızca bilen yabancı uyruklu haber elemanı kullandığı fikri daha mantıklı görünmektedir zira belge istihbarat teşkilatları arası resmî bir yazışma formatında değildir. Dr. Adnan Bey isimli kişi de kuvvetle muhtemel Adnan Adıvar'dır ve bu durumda Adnan Adıvar'ın Romanya özelinde ya da Balkanlar genelinde Türk istihbarat çarkının işleyişinde önemli görevler üstlendiği, hatta bölgede kendisine bağlı bir istihbarat ağını idare ettiği düşünülebilir. İstihbarat elemanından gelen haber ve bilgilerin direkt Adnan Adıvar'a iletiliyor olması Adnan Adıvar'ın ağ yöneticisi olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Rus istihbaratı adına çalışan Limba Osius'a ilişkin istihbarat Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti Dersaadet Murahhaslığınca da 27 Mart 1924 tarih ve 43 sayı ile kayıt altına alınmış, 12 Nisan 1924 tarihinde de İstanbul Vilayeti'ne gönderilmiştir.⁷¹⁴ İstanbul Vilayeti'ne gönderilen 12 Nisan 1340 R. / 12 Nisan 1924 tarih ve 3134/435 sayılı "Limba Osius adlı kadının gözetim altında tutulması" konulu resmî yazı şu şekildedir:

"Romanya'da Bolşevik ajanı olarak tanınan Limba Osius (Limba Osiyus) adındaki kadının da Chisinau (Çizinav) (Kişinev – Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsız olan Moldova'nın başkenti) prefaktöründen (eyaletinden) elde ettiği 11 Teşrin-i sani 1924 / 11 Kasım 1924 tarih ve 303331 numaralı pasaport ile İstanbul'a geldiği Romanya temsilciliği tarafından bildirilmektedir. İlgili memurlarca hal ve hareketlerinin gözetim altında tutulması hususuna müsaade buyurulmasını rica ederim. Adı geçen kadının bir adet fotoğrafı ektedir. Efendim."⁷¹⁵

1924 yılı ortalarına gelindiğinde Türkler için Rus istihbaratının önemli bir tehdit unsuru olmaya devam ettiği görülmektedir. Bu resmî yazı ile Türk istihbaratının ilgili birimlerine Osius hakkında temel bilgiler ve söz konusu kişinin fotoğrafı gönderilerek takip tarassut kararı alınmış ve kontrespiyonaj süreci

⁷¹⁴ BCA, HR. İM. 100.89.1.2. 27 Mart 1924.

⁷¹⁵ BCA, HR. İM. 100.89.2.1. 12 Nisan 1924. Belge metninde bahsi geçen fotoğraf ekine ilgili arşivden temin ettiğimiz belgelerin ekinde rastlanılamamıştır. Metnin çevirisinde köşeli parantez içerisinde yer alan ifadeler metnin anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla tarafımızca ilave edilmiştir.

başlatılmıştır. Limba Osius'u takip tarassut görevinin verildiği birim olan İstanbul Polis Müdüriyeti'nin söz konusu kişi üzerinde yaklaşık bir buçuk aylık bir çalışma yaptığı anlaşılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Polis Müdüriyeti Birinci Şube Riyaseti Üçüncü Kısmı'nın Hariciye Vekâleti İstanbul Murahhaslığı'na, murahhaslığın 12 Nisan 1340 R. / 12 Nisan 1924 tarih ve 3541/522 sayılı resmî yazısına cevap olarak, *gizli* ibaresiyle gönderdiği 29 Mayıs 1340 R. / 29 Mayıs 1924 tarihli resmî yazıda Limba Osius'a ilişkin olarak yapılan çalışma sonucunda elde edilen bilgilerse şöyle aktarılmaktadır:

“Romanya’da Bolşevik ajanı olarak tanındığından bahisle hal ve hareketlerinin gözetim altında tutulması bildirilen “Limba Osius” adındaki kadının 21 Şubat 1340 R. / 21 Şubat 1924 tarih ve 303331 numaralı bir adet pasaport ile ilimize gelerek Amerika otelinde kaldığı ve 15 Nisan 1340 R. / 15 Nisan 1924 tarihinde dört arkadaşı ile Bolşevik bandıralı Rusya vapuruna binerek Odesa’ya yöneldikleri İstanbul’dan ayrıldıklarının anlaşıldığı bilgi için arz olunur.”⁷¹⁶

Limba Osius’un münferit olarak Türkiye’ye gelişi ilk bakışta Rus istihbaratının Romanya’daki bu elemanını Türkiye’ye kaydırma faaliyeti gibi görünse de bahsi geçen şahsın dört arkadaşını yanına alarak Odesa’ya hareket etmesi Rus istihbaratının Odesa’da yapılacak bir *çalışmanın* (ya da Odesa’nın üs olarak kullanılacağı daha geniş çaplı bölgesel bir *çalışmanın*) ön hazırlıklarını yaptığını düşündürmektedir.

Rus istihbaratının Türkiye’deki espionaj ve propaganda faaliyetleri Türklerin rahatsızlık duyduğu konulardan biri olmaya devam edecek; Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal ve 11 Bakan’ın imzalarının bulunduğu 28 Mayıs 1924 tarihli kararnameyle⁷¹⁷ de Türk siyasi karar alıcılar Bolşeviklerin hesabına çalışanların Türkiye’ye girmesinin engellenmesine yönelik tedbirler getirecekler, böylelikle Sovyetler Birliği’ne de siyasi bir mesaj vermiş olacaklardır.

Türk istihbaratının kontrespionaj hassasiyeti sınır bölgeleri başta olmak üzere Türkiye genelinde de sürdürülmekle birlikte, yabancı istihbarat servislerinin espionaj faaliyetlerinin bilhassa Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları Türkiye’nin

⁷¹⁶ BCA, HR. İM. 100.89.3.1. 29 Mayıs 1924. Hariciye Vekâleti Dersaadet Murahhaslığı’nda da bu gizli yazışma 29 Mayıs 1340 R. / 29 Mayıs 1924 tarih ve 492 sayı ile kaydedilmiştir. BCA, HR. İM. 100.89.3.2.

⁷¹⁷ BCA, 30.0.18.1.1.9.27.8.1. 28 Mayıs 1924.

doğu sınır bölgesinde yoğunlaşmış olması Türk istihbaratının kontrespiyonaj mesaisinin de diğer bölgelere oranla bu bölgede daha yoğun olmasını beraberinde getirmiştir. Türkiye’de yıkıcı bölücü nitelikli kalkışmalara zemin hazırlamayı temel amaç edinen yabancı gizli servislerin espiyonaj ve propaganda faaliyeti yürüten unsurları Türkiye sınırları içerisinde faaliyet göstermekte zorlandıklarında, Türkiye sınırına yakın komşu ülke topraklarında Türkiye’ye yöneltmeyi planladıkları tehditlerin ön hazırlıklarını yapma yolunu tercih edebilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti Umur-ı Siyasiye Müdüriyet-i Umumiyesi’nden 1 Şubat 1341 R. / 1 Şubat 1925 tarih ve 4/719 sayı ile Başvekâlet’e gönderilmiş olan ve Hariciye Vekili Şükrü Kaya imzasını taşıyan 31 Kanun-ı sani 1341 R. / 31 Ocak 1925 tarihli belgede de, Türkiye’nin Şemdinli, Yüksekova ve Başkale gibi yerleşim yerlerine yakın bir yerleşim yeri olan ve İran topraklarında bulunan Urumiye’de Türkiye aleyhine propaganda çalışmaları yürütüldüğüne dair önemli bilgiler yer almaktadır. Söz konusu belgede;

“Kürt ve Asuriler arasında 15 yıl yaşamış, gerek ihtisas ve gerek sahip olduğu maddi araçlarla Kürtlerin ve Asurilerin prestij derecesinde özel hürmet ve muhabbetlerini kazanmış olan Doktor Pacard adındaki Amerikalı bir doktorun İranlıların engellemesine rağmen Urumiye’ye (Rumiye’ye) dönmek için büyük çaba sarf etmekte olduğu, zamanında Urumiye Başkonsolosluğu’ndan bildirilmişti.

İngiltere adına ve hesabına Kürtler ve Asuriler arasında bağımsızlık düşüncesini yaymak için sürekli olarak çalışan ve Türkiye aleyhinde en çirkin propagandaları yapan bu kişinin İran Hükümeti’nin yardımı ile iki hafta önce tekrar Urumiye’ye giderek Asuri ve Kürtlerle temasa başladığı anılan Konsolosluk’tan gelen 12 Kanun-ı sani 1341 R. / 12 Ocak 1925 tarihli bir şifre ile bildirilerek adı geçeninin tam bu sırada dönmüş olmasına özel olarak işaret edilmektedir. Durum değerlendirilmek ve incelenmek üzere arz olunur.”⁷¹⁸

denilmek suretiyle bahsi geçen Amerikalı doktor Pacard’ın bölgedeki ısrarlı çaba ve çalışmalarına dikkat çekilmektedir. Türklerin Pacard’a ilişkin çalışmalarının daha önceki yıllara dayandığı ve Türk istihbaratının elinde açık ve işlemeye devam eden

⁷¹⁸ BCA, 30.10.260.753.1. 31 Ocak 1925. Belgenin son kısmında, evrak birimine 1 Şubat 1341 R. / 1 Şubat 1925 tarihinde verilmiş olduğu anlaşılan resmî yazının, aynı zamanda Dâhiliye Vekâleti’ne ve Riyaset-i Cumhur Başkitâbeti’ne de gönderilmiş olduğu bilgisi yer almaktadır. Anlaşılan o ki konu ne olursa olsun, oluşturulan milli güvenlik istihbaratının devletin ilgili birimlerine sağlıklı bir şekilde ulaştırılmasına Türk istihbarat çarkının işleyişinde özen gösterilmektedir.

bir “Pacard dosyası” olduğu kuvvetle muhtemeldir. Türkiye Cumhuriyeti’nin Urumiye Başkonsolosluğu da Pacard’ı yakından takip etmekte, İngiliz istihbaratı adına çalışan söz konusu doktorun İran tarafından engellenmesine rağmen Urumiye’ye tekrar dönmeye çalıştığını Türk Dışışleri’nin merkez teşkilatına iletmektedir.

Türklerin Urumiye Başkonsolosluğu’nun yukardaki şifreyi merkeze iletmesindeki ana sebep Pacard’ın 12 Ocak 1925 tarihinden iki hafta önce Urumiye’ye tekrar giriş yapmış olduğu haberinin Türkler tarafından söz konusu tarihte haber alınmasıdır. İran resmî kurumlarının daha önce ülkeye girişini engelledikleri Pacard’a bu sefer İran’a giriş iznini vermiş olması İran ve İngiltere arasında gizli diplomasi kanallarının devreye girdiğini ve Kürtlerin ve Asurilerin Türkiye aleyhine kışkırtılmasını amaçlayan propaganda faaliyetlerinde İngiltere’nin yanında İran’ın da taraf olduğunu göstermektedir.

İngiliz istihbaratının Pacard’ı aynı bölgede ısrarla kullanmak istemesi Pacard’ın Kürtler ve Asuriler arasında geçirmiş olduğu 15 yıllık süreçte yerel halkla yakın ilişkiler geliştirip önemli bağlantılar sağladığını ve İngilizlerin o bölgede Pacard kabiliyetinde başka bir elemanın bulunmadığını düşündürmektedir. Kürtler ve Asuriler arasında 15 yıl yaşamış olan Pacard’ın Urumiye’deki bu iki haftalık kısa faaliyeti, bu faaliyetin Pacard bağlantıları kullanılarak icra edilmesi gereken bir faaliyet olduğunu da akıllara getirmektedir. Pacard eksenli olduğu anlaşılın çalışmanın iki hafta sürmüş olmasında ve Pacard’ın bu süre sonunda bölgeden ayrılmasında akla gelen başka bir ihtimal de Türk istihbaratının bu faaliyetlerden haberdar olması ve Pacard’a Türkler tarafından yapılma ihtimali olan bir operasyonel faaliyetten önce Pacard’ın bölgeden çekilmesidir.

Pacard’ın sosyal ilişkilerindeki becerisi ve tıp ilmindeki uzmanlığı ile Kürtlerin ve Asurilerin sevgisini kazanmış olması, Kürt ve Asuri gruplarla birlikte 15 yıl gibi uzun bir süre bir arada yaşamış olması İngiliz istihbaratının bölgede kullandığı çalışanlarının adanmışlığını göstermesi açısından ve İngilizlerin bölgede uzun vadeli istihbarat çalışmaları yaptığını kanıtıyor olması açısından da önemlidir. Sosyal becerileri ve tıptaki uzmanlığının yanında, yerel halka sunduğu maddi imkânlarla da bölge halkının saygı ve hürmetini kazanmış olması Pacard’ın *maddi*

araçlar kullanarak da prestijini artırma yoluna gittiğini, espionaj ve propaganda çalışmalarında para ve para dışında her türlü maddi yardım unsurunu da etkili olarak kullanabildiğini göstermektedir.

Türkiye’de çalışma yapan istihbarat servislerinin sayısının ve faaliyet çeşitliliğinin fazla olmasıyla birlikte söz konusu servislerin Rus ve İngiliz gizli servisleri gibi dünyanın önde gelen istihbarat organizasyonları olmaları, Türk istihbaratının kontrespiyonaj çalışmalarına yoğun mesai harcamasını, kontrespiyonaja özel önem vermesini zorunlu kılmıştır. Türk istihbaratının ülke güvenliğini sağlamak için bahsi geçen güçlü gizli servislere karşı verdiği mücadelede yoğun kontrespiyonaj çalışmaları yapmış olması, bu pratiğini sürekli geliştirmesi ve böylelikle kontrespiyonaj sahasında kazanılan tecrübeler, kontrespiyonajı Türk istihbarat geleneğinin güçlü faaliyet alanlarından biri olarak ortaya çıkarmıştır.

Espionaj ve kontrespiyonaj faaliyetleri konusunda, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Türklerde, kontrespiyonaj faaliyetlerinin ağırlık kazandığı uygulamaların sahaya yansıdığı görülmekte ve çalışmada şimdi sıra, Rus istihbaratının espionaj ve kontrespiyonaj anlayışının hangi temeller üzerine kurulu olduğunu ve XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Rus istihbaratının espionaj ve kontrespiyonaj uygulamalarının sahaya nasıl yansıdığını analiz etmeye gelmiş bulunmaktadır.

B. RUS İSTİHBARATI ve ESPIYONAJ-KONTRESPIYONAJ

1. Kontrespiyonaj Hassasiyetinin Kökenleri ve Okrana Dönemi Faaliyetleri

IV. İvan’ın istihbarat teşkilatı Opriçnina’nın kurulmasından itibaren Rus istihbarat teşkilatları espionaj ve kontrespiyonaj çalışmalarını çok geniş bir coğrafi alan üzerinde yürütme zorunluluğunun getirdiği zorluklarla mücadele etmişlerdir. Geniş alan kontrolünü sağlamak üzere Moskova ve St. Petersburg’tan gönderilen özel ulaklar ve espionaj elemanlarının Çar’ın nüfuz alanının en uzak köşelerine penetre edebilmeleri aylar sürebilmiştir. Hatta demiryollarının, telgrafın, radyonun ve havayollarının kullanılmaya başlamasından sonraki dönemlerde bile alan genişliğinin

getirdiği handikaplar yönetimin idaresini etkileyen önemli bir faktör olmaya devam etmiştir.⁷¹⁹

İç güvenlik ve iç güvenliği sağlamak üzere yapılan takip tarassut (izleme-takip-gözetleme faaliyetleri) çok uzun dönemler boyunca Rus liderlerin ilgi alanı içerisinde olmuş ve bu durum pek çok Rus ve batılı tarihçi tarafından da Rus liderlerin ayırt edici özelliklerinden birisi olarak görülmüştür. Örneğin İngiliz kâşif ve diplomatlar IV. İvan'ın mahkemelerine ilişkin gözlemlerinden yola çıkarak, Rusya'da takip ve izleme faaliyetlerinin *her zaman ve her yerde* olduğuna dair bir düşünceye sahiptir. Bir İngiliz diplomat da Rusya'nın kuzeyindeki görevine gittiğinde kendisinin "sadece casuslar Rusya'ya gelir" cümlesiyle karşılandığını belirtmiştir. Aynı diplomat Kraliçe I. Elizabeth'e gönderdiği bir bilgi notunda "hava çok soğuk, insanlar da sevimsiz ve kabalar; bunun haricinde size verebileceğim başka bir bilgi yok" demektedir.⁷²⁰ "Sadece casuslar Rusya'ya gelir" algısının Rusya'da XVI. yüzyıl gibi nispeten uzak bir geçmişte yerleşmiş bir algı olması dikkat çekicidir ve bu algı kontrespiyonaj hassasiyetinin köklerinin Rusya'da çok derinlerde olduğunu kanıtlamaktadır. Bunun yanında, "sadece casuslar Rusya'ya gelir" cümlesiyle karşılanan ve Rusya'ya diplomatik espionaj faaliyetleri icra etmesi için gönderildiği de ihtimal dâhilinde olan İngiliz diplomatın hemen hemen hiçbir değerli haber ya da bilgiye erişim sağlayamadığını belirtir nitelikteki sözleri de Rusya'daki kontrespiyonaj hassasiyetinin pratiğe de yansıdığını göstermektedir. Sonraki yüzyıllarda da Ruslar, hasım devletlerin Rusya'da yürütmeyi planladığı tüm espionaj faaliyetlerine karşı hassasiyet gösterecekler ve kontrespiyonaj hassasiyeti yüzyıllar geçtikçe Rus istihbaratının karakteristik özelliklerinden biri olarak ön plana çıkacaktır.

XIX. yüzyıla gelindiğinde de örneğin İngiliz ve Amerikan büyükelçilerinin, şifrelerinin ve mesajlarının diplomatik yerleşkelerdeki güvenilir çalışanlar tarafından nasıl çalındığına dair pek çok yorumda bulunduğu şahit olunmaktadır.⁷²¹ Bu şekildeki bir uygulama da, söz konusu büyükelçilere Rusya'da espionaj çalışmaları yaptıkları şüphesiyle yaklaşıldığını, dolayısıyla kontrespiyonaj hassasiyetinin

⁷¹⁹ Hingley, **a.g.e.**, s. xi-xii.

⁷²⁰ Pringle, **Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence**, s. xxiii.

⁷²¹ **a.g.e.**, s. xxiii.

Rusya'da yerleşik ve sürekliliği olan bir algı olduğunu göstermektedir. XX. yüzyıl başından itibaren Rus istihbaratı gerek Çarlık döneminde gerekse de Bolşevik Devrimi sonrasında espionaj ve kontrespiyonaj faaliyetleriyle aktif bir görüntü vermiştir. Rus istihbaratının 1900-1925 yılları arasındaki espionaj ve kontrespiyonaj faaliyetleri Okrana döneminde, 1917 Ekim Devrimi'ne kadar olan süreçte hem Rusya'da ve hem Avrupa'da faaliyetlerini sürdüren Çar'a muhalif gruplar üzerinde yoğunlaşmıştır.

Okrana bütün Avrupa başkentlerinde yoğun faaliyetler içerisinde olmuş ve bu faaliyetler genellikle askerî ataşeler tarafından yürütülmüştür. Çar rejiminden kaçanlar Okrana'nın ilgi ve çalışma alanına girmektedir.⁷²² Çarlık rejimine muhalefet eden ve yeraltı örgütlenme kapasitesi ve yetenekleri üst düzeyde olan grupların içine sızma zorunluluğu ve bu doğrultuda gerçekleştirilen espionaj çalışmaları Rus istihbarat teşkilatı Okrana'nın espionaj pratiğinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Okrana'nın sızma faaliyetleri içerisinde belki de en önemli örneklerden biri Roman Malinovski vakasıdır. Malinovski, Rus Duması'nın Bolşevik lideridir ve Okrana ajanıdır. Roman Malinovski on yıldan fazla bir süre Bolşevik hareket içerisinde Okrana'ya bilgi aktarmıştır. Risk unsuru oluşturan grupların içine sızan Okrana ajanlarının zaman zaman provokatif eylemler yaptıkları, yaptırdıkları ya da yapılmasına göz yumdukları da görülmüştür. Örneğin bir Okrana ajanı Çarlık bakanlarından birinin öldürülmesinde beyin işlevi görüp suikasti organize ederken başka bir Okrana ajanı Başbakan'a suikast düzenlemiştir. Father Gapon da 1905 yılında St. Petersburg'taki Kışlık Saray'a bir yürüyüş başlatmış ve bu yürüyüş saraydan ateşle karşılık verilmiştir. İçerisinde işçilerin ve bu işçilerin ailelerinin bulunduğu 100'den fazla kişi hayatını kaybetmiştir.⁷²³ 1905 yılının Ocak ayındaki bahsi geçen gösteriyi organize eden ve olayları provoke eden Georgi Gapon (Baba Gapon) Rus Ortodoks papazı ve aynı zamanda Okrana hesabına çalışan bir

---

⁷²² Köni, **a.g.m.**, s. 155.

⁷²³ Pringle, "*Guide to Soviet and Russian Intelligence Services*", **The Intelligencer: Journal of U. S. Intelligence Studies**, s. 51. Pringle'a göre Okrana tüm başarılarına rağmen en az hizmet ettiği imparatorluk kadar sorumsuz bir organizasyondur ve pek çok Okrana ajanı adeta bir terörist gibi çalışmıştır.

istihbaratçıdır. Olay sonrasında kentlerde ve kırsalda pek çok şiddet eylemi kıvılcımları görülmüştür.⁷²⁴

Gapon olayında Rus istihbaratı Çar'a muhalif grup içerisinde ajan sızdırmakla kalmamış, söz konusu ajan, grubu provoke edebilecek yetenekleriyle *provokatör-ajan* vasfının gereklerini neredeyse kusursuz yerine getirerek Rusya tarihinin en kritik olaylarından birinde başrol oynayabilmiştir. Ayrıca Gapon olayı Rus istihbaratının toplumsal hareketler içerisinde kendi *provokatör-ajanlarını monte etme* yöntemini örneklendiren bir olay olması açısından da önemlidir. Rus istihbaratı toplumsal hareketleri devletin ya da dönemin rejiminin ya da istihbarat teşkilatının kendisinin istenilir hedefleri doğrultusunda manipüle edebilme kabiliyetine sahip bir istihbarat organizasyonu görüntüsü vermektedir.

Okrana sadece rejim muhalifi gruplar içerisinde ajanlarını sızdırmak ya da rejim muhaliflerini provokatif eylemlere sürüklemek ve sonrasında da bu grupları baskı altına almak gibi espionaj faaliyetlerinde bulunmamış, bunun yanında yabancı diplomatları hedef alan espionaj ve kontrespiyonaj faaliyetlerine de yönelmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan önce bir İngiliz diplomat Rus meslektaşına şifrelerinin kırıldığını ve gizli mesajlarının okunduğunu, bu işlemin de mesajlar henüz Londra'ya ulaşmadan Rus Dışişleri Bakanlığı'nda gerçekleştirildiğini aktarmaktadır.⁷²⁵ Bu örnek iki açıdan önemlidir: Birincisi, söz konusu olay Rus Dışişleri Bakanlığı'nın espionaj ve kontrespiyonaj faaliyetleri için de kullanıldığını göstermektedir. İkincisi, istihbarat faaliyetlerinde hız faktörünün de ne kadar önemli olduğu göz önüne alındığında bu olay Rus istihbaratının disiplinli çalışmalarının yanında aynı zamanda zamanlama ve hız mefhumlarına uygulamada da ne kadar önem verdiğini göstermektedir zira İngiliz diplomatın şifreli mesajları, mesajlar Londra'ya ulaşmadan Rus istihbaratının eline geçmiştir.

Rus istihbaratının espionaj ve kontrespiyonaj çalışmaları içerisinde Rus askerî istihbaratı da aktif görevler almış, hedef ülkelerin ordu personeli üzerinde yapılan çalışmalarla üst düzey ordu komutanlarını *çevirmek* suretiyle de önemli bilgilere erişilebilmiştir. Rus askerî istihbaratının en önemli başarılarından biri

⁷²⁴ Pringle, *Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence*, s. xiv.

⁷²⁵ a.g.e., s. xxiii.

Avusturyalı Albay Alfred Redl'in Rus tarafına çalışmasının sağlanması olmuştur. Albay Redl'in eşcinsel olduğu bilgisine ulaşan Rus askerî istihbaratı Redl'a bu bilgi üzerinden şantaj yapmaya başlamış ve Avusturya'nın Rusya'ya karşı verdiği savaşta uygulayacağı savaş planlarıyla ilgili detaylı bilgileri ele geçirme başarısını göstermiştir. Bu detaylı savaş planları bilgilerine ek olarak Albay Alfred Redl'dan Avusturya ajanlarına dair önemli kontr-istihbarat bilgileri de sağlanmıştır.⁷²⁶ Redl elindeki bilgileri Rusya'ya, Ruslar da Fransız ve İngilizlere bildirmektedir. Almanların önemli ajanları, Nolde, Alois Musil ve Von Oppenheim'in faaliyetleri de Rus gizli servisleri tarafından bilinmekte, bunun yanında Alman savaş planları da İngilizlere aktarılmaktadır.⁷²⁷

Alman savaş planlarının Rus istihbaratınca İngilizlere aktarılıyor olması İngiliz istihbaratının Rusya üzerinde çalışma yapmasını engellememiştir. İngiliz istihbarat servisi MI 5, Troçki'nin I. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarındaki faaliyetlerini izleyip mektuplarını okumakta ve Troçki'nin Rusya'da Leninistlerle birleşmesi durumunda ülkeyi devrime götürebileceğini öngörmektedir.⁷²⁸ Troçki'yi Çar'a muhalif kişiler içerisinde nüfuz alanı geniş bir aktör olarak görüp mercek altına almış olması İngiliz istihbaratının Troçki üzerine biyografik istihbarat çalışması yaptığını göstermektedir. Ayrıca bu durum, Çar'ın istihbarat teşkilatı Okrana haricinde de Rusya'da Çar'a muhalif gruplarla yakından ilgilenen yabancı istihbarat servisleri olduğunu göstermektedir.

Rus askerî istihbaratı, biyografik istihbarat çalışmalarıyla, rakip ülke askerî istihbarat organizasyonu içerisinde Redl gibi üst düzey yetkilileri devşirmeye çalışırken rakip ülke istihbarat teşkilatları da Rusya'da Troçki'yi izledikleri gibi diğer etkili aktörleri de izlemeye devam etmekte ve de bu yolla Rusya'daki yönetimin aleyhine kullanabilecekleri unsurlarla temas kurulabilecek alt yapıyı oluşturmaya çalışmaktadır. Okrana'nın elinde, yabancı istihbarat organizasyonlarının Rusya'daki muhalif grupları izleyip izlemediklerine dair herhangi bir malumat olup olmadığı bilinmemektedir.

⁷²⁶ a.g.e., s. 105. Albay Alfred Redl Avusturya-Macaristan'ın karşı casusluk örgütünün başındaki isimdir. Köni, a.g.m., s. 156.

⁷²⁷ Köni, a.g.m., s. 156.

⁷²⁸ Özdağ, "Stratejik İstihbarat", Avrasya Dosyası - İstihbarat Özel, s. 125.

İngilizler haricinde Almanlar da Rusya'daki Çar'a muhalif hareketlerle ilgilenmektedir ve Okrana'nın sıkı gözetimi altında tutulan ve Çar'a muhalif en önemli grup olan Bolşeviklerin önde gelen ismi Lenin'le ilgili olarak kendisinin Alman Genelkurmay istihbaratıyla bağlantılı olduğuna dair ciddi iddialar bulunmaktadır. Alman istihbaratçı General Gemp'ın raporlarında Alman Dışışleri'nin Çar rejimini sarsmak için Rus ihtilalciler ve Lenin'le işbirliği içerisinde oldukları anlatılmaktadır.⁷²⁹ Bunun yanında Lenin'in önderliğindeki hareketin devrim sürecinde ve sonrasında Alman sermayesinden destek gördüğü iddiaları da vardır.⁷³⁰ Alman istihbaratının hedefi, Vladimir İlyiç Lenin'in Rusya'ya dönmesine izin vererek Lenin'in Rusya'da devrime öncülük etmesini ve ardından da Rusya'nın Almanya ile barış yapmasını sağlamaktır. Almanlar 1917 yılında Bolşevik hareketin yurt dışında bulunan lideri Lenin'in Almanya üzerinden trenle Rusya'ya gitmesine izin vererek bu planı uygulamaya koymuşlardır.⁷³¹ Almanların Lenin'in Almanya üzerinden geçişine göz yummuş ve belki de bu geçişi kolaylaştırmış olmaları anlaşılabilir ve makul bir taktik hamle olarak görünmektedir.

Bu sırada Rusya'da eski Çarlık elitin temsilcileri Geçici Hükümet'i kontrol etmeyi sürdürmektedir ve Kerenski Savaş Bakanlığı'na atanmıştır. Kerenski askerî disiplini yeniden kurmayı, askerleri cepheye geri göndermeyi ve Rusya'yı savaşta tutmayı istemektedir. Bu, devrimi durdurmaya yönelik bir formüldür. Rusya'nın Batılı müttefikleri, özellikle Fransa ve İngiltere, Rusya'nın savaşmaya devam etmesini desteklemektedir. Bu süreçte Fransa ve İngiltere'nin diplomatik ve askerî ajanları, Rus yüksek kumandanlığı ile yakın temas halinde olmayı sürdürmüşlerdir.⁷³² İstihbarat sahasındaki dengelere bakıldığında, kendi çıkarları doğrultusunda Alman istihbaratının Rusya'daki devrimcilere, Fransız ve İngiliz istihbaratının ise Geçici Hükümet'e yakın bir pozisyon aldığı görülmektedir.

---

⁷²⁹ Köni, **a.g.m.**, s. 151. "I. Dünya Savaşı'ndaki Alman belgelerinin içeriğini Albay Walter Nicolai'nin *Geheime Maechte* adlı eserinde ve yine bir istihbaratçı olan General Gemp'ın raporlarında bulmak mümkündür." Ayrıca Köni Rusya'daki ihtilalde Almanların ve 1915'te katliamlara uğrayan Rus Musevilerinin önemli rolü olduğu düşüncesindedir.

⁷³⁰ İşyar, **Avrasya ve Avrasyacılık**, Dora Yayınları, Bursa, 2013, s. 79. Troçki de 17 Temmuz 1917 tarihinde bu konuda Lenin'i savunan bir konuşma yapmak zorunda kalacaktır. **a.g.e.**, s. 79.

⁷³¹ Temur, **a.g.e.**, s. 6.

⁷³² Michael Jabara Carley, "1917 Rus Devrimi ve Temmuz Krizi", **Turquie Diplomatique**, Sayı 101, İstanbul, Eylül 2017, s. 3.

Ekim Devrimi öncesindeki aylarda Rusya'da Geçici Hükümet'e duyulan güven gittikçe azalmakta, Menşevikler ve Sosyalist Devrimciler Bolşevikleri her şeyin suçlusu olarak göstermeye çalışmakta ve onları "anarşist" ve "Alman ajanı" olmakla suçlamaktadır.⁷³³ 1917'nin Temmuz ayında Geçici Hükümet orduda yıkıcı faaliyet yürüttükleri ve Alman ajanı olarak çalıştıkları gerekçesiyle Bolşeviklere karşı saldırıya geçmeye karar vermiş ve Bolşevik liderlerden bazıları tutuklanmıştır. Lenin ise yeraltına çekilen parti merkez komitesiyle düzenli haberleşmesini sürdürdüğü Finlandiya'ya kaçmıştır.⁷³⁴ Lenin'in Alman istihbaratıyla bağlantılı olduğuna dair somut bir belge bulunmamakla birlikte dönemin şartları düşünüldüğünde Alman istihbaratının Lenin'le hiç temas kurmamış olması da mantıklı görünmemektedir. Bununla birlikte Lenin-Alman istihbaratı teması gerçekleşmiş olsa dahi bu durumu Lenin'in Alman casusu olduğu şeklinde yorumlamak da doğru olmayacaktır. Lenin-Alman istihbaratı bağlantısı konusunda somut bir gerçek varsa o da Rusya'da bu konunun Bolşevikleri hedef alan karşı-devrimci propagandanın malzemesi olarak kullanılmış olduğu gerçeğidir.

2. Ağlar ve Organizasyonlar: Devrim Sonrası Espiyonaj ve Kontrespiyonaj

1917 Ekim Devrimi⁷³⁵ sonrası Rusyası için pek çok belirsiz ve öngörülemez durumun söz konusu olması⁷³⁶ Rusya'yı diğer devletlerin gözünde uluslararası arenada politikaları öngörülemeyen ve bu politik istikrarsızlık sürecinde manipüle edilebilir devletler sınıfına sokmuş, bu durum da beraberinde doğal olarak diğer gizli servislerin Rusya'daki espionaj faaliyetlerindeki artışı getirmiştir. Devrim sonrasında da yabancı gizli servislerin Rusya'da nüfuz alanları oluşturma ve bu yöndeki espionaj faaliyetleri devam etmiştir.

---

⁷³³ **a.g.m.**, s. 3.

⁷³⁴ Carr, **Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi (1917-1929)**, s. 51.

⁷³⁵ Hobsbawm'a göre Bolşevikler, (a) solda duran diğer kişi ve gruplardan farklı olarak başa geçmeye hazır oldukları, (b) tabanda olup bitenleri izleyip dikkate almaya tutarlı biçimde daha hazır oldukları, (c) en önemlisi de Petrograd ve Moskova'da durumun kontrolünü ele geçirdikleri, (d) en kritik anda iktidarı ele geçirmeye hazır oldukları için kazanmışlardır. Hobsbawm ayrıca "Sovyet rejimi hayatta kaldıysa (ve bu yolda Lenin'in ilk baştaki beklentilerinden başka bir şeye dönüştüyse), bunun tek nedeni, Lenin'in, yapılması gereken şeylerin -hoşa gitsin gitmesin- her zaman farkında olmasıdır." demektedir. Eric Hobsbawm, **Tarih Üzerine**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s. 71.

⁷³⁶ Lenin'e göre rejimin ayakta kalıp kalamayacağı konusundaki belirsizlik, ilk kuruluş anındakinden çok daha fazladır ve rejimin geleceği artık önceden görülemeyecek iç ve uluslararası değişkenlerin oluşturacağı konjonktüre bağlıdır. Hobsbawm, **a.g.e.**, s. 72.

Bolşevik Devrimi sonrasında kurulan yeni istihbarat teşkilatı Çeka ile birlikte Rus istihbaratının özellikle kontrespiyonaj çalışmalarında odaklandığı en önemli konulardan biri de yabancı istihbarat teşkilatlarının da manipüle etmeye çalıştığı karşı-devrimci hareketler olmuştur. Bolşevik Devrimi'nden sonra İngiliz Gizli Haber Alma Servisi SIS'in dış güvenlik konseptinde *baş tehdit* olarak ilk sırayı Kayzer Almanyası yerine Rusya almış, 1918 yılına gelindiğinde 6000 kadrolu ajan sayısına ulaşan SIS bu tarihten itibaren mali kaynaklarının önemli bir kısmını *Rusya Operasyonlarına* ayırarak komünizmle mücadele yolunu seçmiştir. SIS ayrıca kadrosundaki, Rus dilini ve coğrafyasını iyi bilen en iyi ajanlarını da Rusya'da espionaj şebekeleri kurulması ve komünizmin ortadan kaldırılması için görevlendirmiştir.⁷³⁷

1918 yılıyla birlikte Çeka'nın kontrespiyonaj çalışmalarının ve operasyonel faaliyetlerinin yönlendirildiği temel mesele, Japonların Vladivostok çıkarması sonucunda Bolşevik yönetimin zayıflayacağını düşünen dış güçlerin espionaj faaliyetleri meselesidir. Rusya'ya Nisan 1918'de dış müdahale, Japonların Vladivostok'a çıkarma yapmalarıyla başlamış ve Rusya içinde, rejime muhalif bütün unsurların umutlanması ve toparlanması sonucunu beraberinde getirmiştir. 1918'in baharında ve yaz ayları boyunca, Moskova, İtilaf Devletleri ve Alman ajanlarının, Merkez ve Sağ grupların ve Sol partilerden arta kalanların cirit attığı, Sovyet hükümetine karşı ayrı ya da birlikte entrikalar çevirdikleri bir merkez durumuna gelmiştir.⁷³⁸

Sağ Sosyalist Devrimciler Moskova'daki ve Vladivostok'taki yabancı istihbarat servisleriyle kontaklar kurmuşlar ve kurulan bu kontaklarda da belirli bir devamlılık ve fayda sağlamışlardır. Ancak Rus istihbaratı kontrespiyonaj çalışmalarıyla bu tip hareketlenmeleri takip tarassut altında tutmaktadır. Örneğin Çeka 1918 yılında ABD, İngiltere ve Fransa'nın Uzakdoğu'daki misyonlarının Tomsk'ta Derber adında bir sosyalist devrimcinin bağımsız bir Sibirya hükümeti kurma girişimine dâhil olduklarını, bu girişimde parmaklarının olduğunu açıklamıştır. Tomsk'taki Derber olayından kısa bir süre sonra Çeka, yine

---

⁷³⁷ Temur, **a.g.e.**, s. 10.

⁷³⁸ Carr, **Bolşevik Devrimi (1917-1923)**, s. 153.

kontrespiyonaj çalışmaları neticesinde, *Diplomatik Komplo* ya da *Rusya'daki Elçilerin Komplosu*'nu açığa çıkarmıştır. İngiltere'nin Rusya'daki özel misyonunun başı olan Robert Bruce Lockhart ve yardımcısı Sidney Reilly, ayrıca Fransız başkonsolos Grenard ve eski ABD başkonsolosu Kolomatiano komploda adı geçen isimlerdir. Bu isimler mevkilerini, pozisyonlarını kullanmak suretiyle bağlantılar kurarak karşı-devrimci hareketler organize etmek ve böylece uluslararası hukuku ihlal etmekle suçlanmışlardır. Komplonun amacı demiryolu köprülerini, bağlantılarını; ulaşım güzergâhlarını imha etmek ve böylece kıtlığa sebebiyet vermek; rüşvetle elde edilen Letonyalı piyadeleri kullanarak işçi ve köylülerin hükümetini devirmektir. Bu hedef doğrultusunda Moskova'da ve Petrograd'da anti-Bolşevik girişimler ve özellikle de Sağ Sosyalist Devrimciler desteklenmiş ve kararlı olmaları için teşvik edilmişlerdir.⁷³⁹

Lockhart Moskova'daki Letonya Tugayı'na bağlı Hafif Topçu Taburu kumandanı Berzin ile tanışmış ve Berzin ile Sovyetlere karşı ayaklanma ve Sovyetleri devirme konusunu konuşmuştur. Zaten uzun süredir Rus istihbaratının espionaj çalışmalarında kullanılan Berzin bu durumu Çeka'ya raporlamış ve Lockhart Berzin'le sonraki buluşmasında Çeka tarafından tutuklanmıştır.⁷⁴⁰ Lockhart daha sonra Cerjinski'nin yardımcılığı görevinde olan Peters tarafından serbest bırakılmış ve Rusya'yı terk etmiştir fakat Cerjinski ve çalışma arkadaşları söz konusu komployla ilgili tüm meseleyi politik bir *cause celebre*⁷⁴¹ haline dönüştürmüşlerdir.⁷⁴² Çeka'nın; Amerikan, İngiliz ve Fransız istihbaratının Rusya'daki espionaj faaliyetlerini kamuoyuyla paylaşarak deşifre edip, bu faaliyetleri uluslararası camiada tartışılması gereken politik konuların arasına sokma becerisini göstermesi de son derece önemlidir. Rus istihbaratı böylelikle bir taraftan dış güçlerin Rusya'daki espionaj faaliyetlerini basın yayın organları aracılığıyla tartıştırmakla dikkatleri başka yöne çekmekte, diğer taraftansa, başarılı bir kontrespiyonaj çalışmasıyla ortaya çıkarılan *Elçiler Komplosuna* cevap niteliğindeki kendi operasyonel faaliyetlerine devam etmektedir.

---

⁷³⁹ Katamidze, **a.g.e.**, s. 23.

⁷⁴⁰ **a.g.e.**, s. 23.

⁷⁴¹ Meşhur dava.

⁷⁴² Katamidze, **a.g.e.**, s. 23-24.

Ağustos 1918'de Çeka Petrograd'da bulunan İngiltere Büyükelçiliği'ne baskın düzenlemiştir. Elçilik yöneticisi Francis Cromie ateşle karşılık vermiş ve elçiliği işgal etmeye çalışanlardan birini öldürmüş iki kişiyi de yaralamıştır. Sonrasında Çeka mensupları Cromie'yi öldürmüş, tüm elçilik çalışanlarını da tutuklayıp Saint Peter ve Paul Fortress'te hapsetmiştir. Ayrıca elçilikte çalışan Rus personele de işkence yapılmıştır. Sovyet gazeteleri Çeka baskınında yaklaşık 40 Beyaz muhafızın elçilikte ele geçirildiğini yazmıştır. Eş zamanlı olarak yaklaşık 50 kişi tutuklanmış ve bu kişiler topladıkları bilgiler gizli bilgiler olmamasına ve tamamen ticari verileri kapsamına rağmen istihbarat toplamak ve terörist faaliyetlere destek vermek gibi espionaj faaliyetleri icra etmekle suçlanmışlardır. Çeka, olayda çok geniş kapsamlı bir komplo faaliyetinin mevzubahis olduğunu savunmuştur. *Elçiler Komplosunda* adı geçenlerden biri olan ve sahte pasaporta sahip bir Amerikan ajanı olarak görünen Kolomatiano ve eski bir Rus yarbay Fride da ölüme mahkum edilmiş ve vurularak öldürülmüşlerdir. İngiliz istihbaratının planlamalarında önemli bir rol oynayan Reilly de (Rusya'dan kaçtığından) gıyabında ölüm cezasına çarptırılmıştır. *Diplomatik Komplo* davaları sonucunda tutuklananlardan bazıları -ki bu kişiler içlerinde subaylar, öğrenciler, gazeteciler ve öğretmenler de olan 10-15 kişidir- beraat etmiş olsa da, beraat ettikleri duruşmalardan sonra gizlice infaz edilmişlerdir.⁷⁴³

Rus istihbarat teşkilatının, dış güçlerin Rusya'daki espionaj faaliyetleri karşısında kendi operasyonel imkân ve kabiliyetlerini hızlı bir şekilde ilgili konuya kanalize ederek tüm muhataplarına hızlı ve sahada cevap vermesi, Rus istihbaratının işleyişinde refleksif ve agresif bir istihbarat anlayışının hâkim olduğunu göstermektedir. Rus istihbaratının pek çok faaliyetinde belirgin olan bu refleksif ve agresif istihbarat anlayışının Rus istihbaratının genetik özelliklerinden biri olduğu tespitini yapmak mümkündür.

Rus istihbaratı özellikle 1919-1920 Rus-Polonya Savaşı sonrasında, sınır ötesi operasyonlar yapabilmenin ya da Rus ordusunun sınır ötesi harekâtlarında orduya, espionaj çalışmalarıyla istihbarat desteği sağlayabilmenin de imkânlarını aramaya başlamıştır. 1919-1920 Rus-Polonya Savaşı Kızıl Ordu'nun yeni rejimi

---

⁷⁴³ a.g.e., s. 24.

korumak için yeterli güce sahip olduğunu kanıtlamaya çalıştığı, aynı zamanda Bolşevikler için de bir gösteri olarak düşünülmüş bir savaştır.⁷⁴⁴ Başlangıçta Birinci Süvari Ordusu'nun ilerlemesi son derece başarılı olmuş fakat Kızıl Ordu Varşova'ya yaklaştıkça ordunun iletişim hatları da gittikçe uzamış ve ordunun öncü gücü neredeyse tamamen tahrip olmuş ve savaş kaybedilmiştir. Bolşevik hükümet bu savaştan, Rus silahlı kuvvetlerinin düşmanın savaş planları, lokasyonu ve gücü hakkında hiçbir fikri olmadığı sonucunu çıkarmış ve 20 Aralık 1920 tarihinde Çeka başkanı Cerjinski'nin yayımladığı 169 numaralı emirle, bir *politik istihbarat ünitesi* olan *Inostranny Otdel*⁷⁴⁵ (Dış İlişkiler Servisi) kurulmuştur.⁷⁴⁶ Çeka içerisinde oluşturulan bu ünitenin kuruluş amacı espionaj faaliyetleri yürüterek düşmanları yurt dışında da takip edip istihbarat temin etmektir.⁷⁴⁷

Dışişleri Halk Komiserliği'nde departman şefi, gerçek adı da Davtian olan Davidov, Cerjinski'nin talebiyle Dış İlişkiler Servisi'nin başına atanmıştır. Dış İlişkiler Servisi'nin başkanı olan Davidov dünya çapında bağlantıları olan ve bu bağlantılar aracılığıyla sağlanan istihbaratla çok kısa zamanda geniş çaplı, espionaja dayalı uluslararası operasyonel faaliyetler düzenleyebilecek kapasitede bir isimdir. Davidov, Rusya'dan göç eden insanların zayıflıklarını, onların geride bıraktıkları aileleri, yakınları ve arkadaşlarıyla ilgili endişelerini de bilmektedir. Bu yüzden yurt dışında, özellikle Fransa ve Almanya'da yaşamakta olan ve daha öncesinde Rusya'da üst düzey görevler yapmış olan göçmen topluluklarla bağlantılı insanlar Rusya'da rehin tutulmuştur. Fransa ve Almanya'daki Rus göçmenlerin çoğu yüksek gelire ve lüks yaşama alışkın, toplumun üst tabakasından insanlardır. Bu durum Davidov açısından, bahsi geçen üst tabakadan insanların espionaj faaliyetlerinde kullanılabilmesi yolunda üzerine oynanabilir, kullanılabilir bir durumdur ve Davidov

---

⁷⁴⁴ Rus-Polonya Savaşı ile alakalı olarak bununla birlikte Bolşevik hükümetin içinde bulunan Alman ajanların, yeni bağımsız olan Polonya'nın milliyetçi hükümetinin mümkün olduğu kadar zayıflatılması yönünde Berlin'den emir aldıkları yönünde bir spekülasyon da söz konusu olmuştur. Katamidze, *a.g.e.*, s. 27.

⁷⁴⁵ Rus dış istihbaratı ilk kez Çeka'ya bağlı olarak çalışacak bu birimin oluşturulmasıyla kurulmuştur. Davidov literatürde Sovyet Dış İstihbarat Servisi'nin ilk başkanı olarak geçmektedir. İNO daha sonra 1954'te KGB içerisinde FCD'ye yani First Chief Directorate'e dönüşecek; Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Rus dış istihbarat servisinin adı SVR olacaktır.

⁷⁴⁶ Katamidze, *a.g.e.*, s. 27.

⁷⁴⁷ Pringle, *Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence*, s. xv. Pringle çalışmasında Çeka içerisinde oluşturulan bu birimi *Foreign Intelligence Section* olarak, Katamidze ise *Foreign Department* olarak çevirmiştir. Birimin orijinal adı *Inostranny Otdel*'dir.

yurt dışındaki bu insanların Rus istihbaratına espionaj faaliyetlerinde yardımcı olacak şekilde manipüle edilmesini planlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda Davidov'un yurt dışındaki pek çok bağlantısı ön plana çıkmış ve bu bağlantıların verdiği bilgiler sayesinde manipüle edilebilecek Rus göçmenler belirlenebilmiştir. Örneğin Finlandiya ve İsveç'ten sorumlu olan gazeteci Filipov'un espionaj çalışmaları sonucunda verdiği, binlerce eski Rus subay ve devlet görevlisinin Bolşeviklere karşı komplo planladıkları gibi bilgiler Rus istihbaratı için oldukça değerli bilgiler olmuştur.⁷⁴⁸

Rus istihbarat çarkının işleyişinde, espionaj çalışmalarında *dış istihbarat* çalışmalarına en az *iç istihbarat* çalışmaları kadar özel önem verilmektedir ve *Inostranny Otdel*'in (Dış İlişkiler Servisi) varlığı da Rus istihbaratının *dış istihbarat*ta kurumsallaşmaya verdiği önemi kanıtlamaktadır. *Dış istihbarat* çalışmalarında zaman zaman üst düzey Rus siyasi karar alıcılar da devreye girebilmekte ve bu durum Rus bürokrasisi ve Rus istihbaratının Rusya dışından haber ve bilgi teminine ihtiyaç duyduğunu, bürokrat ve istihbaratçıların dışarıdan (özellikle komşu ülkelerden) haber ve bilgi teminin ülkenin iç güvenliği açısından gerekli olduğunun bilincinde olduklarını göstermektedir.

Lenin'den Rus istihbaratının ikinci ismi Menzhinski'ye 18 Şubat 1921 tarihinde yazılan bir ileti bizzat Lenin'in de Rus istihbaratının *dış istihbarat* çalışmalarına yardımcı ve bu konularda yönlendirici olduğunu gösteriyor olması açısından önemlidir. İleti şu şekildedir:

“Yoldaş Menzhinski;

Bu iletiyi size getiren kişi; Ekim Devrimi öncesinden beri tanıdığım, en sadık Finlandiyalı Bolşevik, yoldaş Eino Rahja'yı size şiddetle tavsiye ediyorum. Eino Rahja şu anda Finlandiya Komünist Partisi'nin bir üyesidir. Gizlilik derecesi yüksek olan bazı konularda sizinle kişisel olarak konuşması gerekmektedir. Lütfen kendisine tamamiyle güveniniz ve gerekli tüm yardımları yapınız.”⁷⁴⁹

⁷⁴⁸ Katamidze, **a.g.e.**, s. 27. Katamidze Davidov'un komplolar ve suikastler konusunda tecrübeli bir isim olduğunu ve bu yüzden Dış İlişkiler Servisi'nin başkanı olarak atanmasının da tahmin edilebilir bir gelişme olduğunu söylemektedir.

⁷⁴⁹ **Lenin Collected Works**, Volume 45, Progress Publishers, Moscow, 1976, s. 87. Belge ilk kez 1965 yılında Lenin'in Toplu Eserleri'nin 5. Rusça baskısının 52. cildinde yayınlanmıştır. Rusça

Bahsi geçen gizlilik derecesi yüksek konuların Menzhinski'ye yazıyla intikal ettirilmeyip sözlü olarak aktarılacak olması Finlandiya'ya ilişkin kritik istihbârî gelişmelerin olduğunu ve Lenin'in de daha önceden Eino Rahja ile temasa geçip bu konulara ilişkin gizli bilgilere vâkıf olduğunu göstermektedir. Rus istihbaratının ikinci ismi Menzhinski'ye aktarımda bulunacak Eino Rahja'nın Finlandiya Komünist Partisi üyesi olması da Rusya dışındaki komünist parti yapılanmaları içerisinde Rus istihbaratına haber ve bilgi temin edebilecek önemli ve güvenilir kaynaklar olduğunu kanıtlamaktadır. İletinin içeriğinden Eino Rahja'nın Finlandiya'daki gelişmelere ilişkin Rus istihbaratından somut yardımlar isteyeceği anlaşılmakta, bu konuda Lenin'in devreye girmesi ise Rahja'nın Rus istihbaratından beklediği yardımın ya da desteğin boyutunun ciddi olduğunu düşündürmektedir.

Her istihbarat teşkilatı gibi Rus istihbarat teşkilatının da *dış espionaj* çalışmalarında önem ve öncelik verdiği ülkeler çevre ve komşu ülkeler olmuştur. Ülke güvenliğinin sağlanmasında kritik önem taşıyan istihbarat teşkilatları, ülkelerinin çevre güvenliğinin sağlanmasının da kendi ülkelerinin güvenliği açısından önemli olduğunun bilinciyle hareket etmektedir. Yukarıda görüldüğü gibi çevre ülkedeki bir parti üyesi istihbarat teşkilatı için önemli bir bilgi kaynağı olabilmekte, Rus istihbaratı güvenlik tedbirlerini almaya Finlandiya'dan başlayabilmektedir.

Bir başka örnekte de Rus dış istihbarat servisinin espionaj faaliyetlerinde faydalandığı bilgi kaynağının İstanbul'da faaliyet yürüten, pedofilisi üzerinden Dış İlişkiler Servisi'nin şantaj yaparak bilgi temin ettiği eski bir papaz⁷⁵⁰ olabildiğine şahit olunabilmektedir. Rus istihbaratı için Rusya'daki gelişmeler haricinde Finlandiya ve Türkiye gibi çevre ülkelerdeki gelişmeler de espionaj çalışmalarıyla takip edilmesi ve haber ve bilgi temin edilmesi gereken gelişmeler olarak ön planda olmaktadır.

Rus istihbaratının dış espionaj faaliyetleriyle ilgilenen asıl yapılanma 1920'nin son ayında kurulan Dış İlişkiler Servisi'nden yaklaşık bir buçuk sene önce

---

aslından yapılan transkripsiyon R. Cymbala'ya, İngilizce'ye çevirisi ise Yuri Sdobnikov'a aittir. <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1921/feb/18b.htm>. Erişim tarihi: 09/02/2018.

⁷⁵⁰ Katamidze, **a.g.e.**, s. 27.

kurulmuş olan Komintern'dir. Bolşevik Devrimi'nin başarıya ulaşması ve Bolşeviklerin Rusya'da yönetimi ele geçirmesinden sonra komünist hareket ve devrimci eğilime sahip diğer sosyalist hareketler Avrupa'da da yayılmaya başlamış, Bolşevikler de bu hareketlerin daha fazla yayılıp güçlenmesi için çeşitli yollardan bu hareketlere destek verme çabası içerisinde olmuşlardır. Rus istihbaratı da Bolşevik hükümetin amaçları doğrultusunda yurt dışında eleman devşirip komünist hareketleri kontrol altında ve kendi manipülasyonuna uygun pozisyonda tutmayı hedeflemiştir. Bu çalışmalarda koordinasyonu sağlayan yapı ve aynı zamanda bu çalışmalar için en uygun araç da doğal olarak Komintern'dir.

Rusya'da iktidarı ele geçiren Lenin ve arkadaşları Ekim Devrimi'ne hayranlık duyan insanlardan oluşacak yeni bir uluslararası hareket ortaya koymak istemiş ancak, Avrupa'da geniş bir tabanı bulunan sosyal demokrat akım ve onun uluslararası oluşumu *Sotsintern* (Sosyal Demokrat Enternasyonal), Bolşeviklerin bu düşüncesinin önünde ciddi bir engel teşkil etmiştir.⁷⁵¹ Sosyal demokrat akım Bolşevikler tarafından, Marksist hareketi bölen ve radikal devrimci yöntemleri benimsemeyen, dolayısıyla kapitalist sistemle bütünleşmeye elverişli bir yönelim olarak görülmüştür. Bu engeli aşma adına ilk adımı 1917 yılında atan Bolşevikler, Avrupa'daki sosyal demokratlara karşı, devrimci komünistleri destekleme ve onlarla birlikte hareket etme kararı almışlar, ardında da Ekim Devrimi'ne hayranlık duyan insanlardan oluşacak yeni bir uluslararası hareket düşüncesini hayata geçirmek için III. Enternasyonel'in kurulması yönünde harekete geçmişlerdir. Bu doğrultuda 24 Şubat 1919 tarihinde Lenin ve Troçki tarafından kaleme alınan bir mektupla yurt dışından 38'den fazla parti ve grup Moskova'ya davet edilmiştir. Böylece uluslararası komünist akımın temsilcilerinin ortak katılımıyla Moskova'da

---

⁷⁵¹ Temur, **a.g.e.**, s. 20-21. Sosyalist hareketler açısından Ekim Devrimi'ni takip eden iki sene Avrupa için çalkantılı olmuştur. Berlin'de Komünist Spartakist isyan bastırılmış ve isyana liderlik eden Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg tutuklanıp 1919 yılı başlarında vurulmuşlardır. Macaristan'da 1919 yılında başında Lenin'in arkadaşı Bela Kun'un olduğu bir Sovyet hükümet kurulmuş fakat yaz aylarında milliyetçiler ve Romanya ordusu tarafından bastırılmıştır. Bavyera'da 1919 yılının Mart ayında bir "Kızıl Cumhuriyet" kurulmuş fakat sadece iki ay yaşayabilmiştir. Başarısız olan komünist girişimlere iştirak edenlerin çoğu Rusya'ya akın etmiştir. Katamidze, **a.g.e.**, s. 27-28.

gerçekleştirilen konferansın 4 Mart 1919 tarihli 3. oturumunda, *Sotsintern*'e alternatif olarak *Komintern* (Komünist Enternasyonal) kurulmuştur.⁷⁵²

Komintern'in (Komünist Enternasyonel) Kurucu Kongresi'nde 30 ülkeden 52 delege hazır bulunmuş ve Grigori Zinovyev başkan seçilmiştir. Komintern'in kurulmasıyla birlikte Rus istihbaratı, dış espiyonaj faaliyetlerinde, dış operasyonlarında, eleman istihdam etmede ve politikaya etki etmede kendisine yardımcı olacak önemli ve güçlü bir araca sahip olmuştur. Yaklaşık 30 yıl boyunca Batı Avrupa'daki neredeyse tüm suikastler, adam kaçırmalar ve örtülü operasyonlar yerel komünist ajanların etkili desteği ve yardımı sayesinde yapılmıştır. Komintern'in *tüm dünyada devrim* amacı doğrultusunda pek çok kültürel figür Rusya ve Rus istihbaratıyla işbirliği içerisinde olmuş ve zamanla bu işbirliği ivme kazanmıştır.⁷⁵³

Komintern, komünistlerin Rusya dışındaki nüfuzunu artırmaya, diğer ülkelerdeki komünist faaliyet ve grupları kontrol etmeye aracılık eden bir organ işlevi görmüştür. Komintern üyelerini sıkı sıkıya kendine bağlayan Bolşevikler Komintern'i devrim ihracı sürecinde sivil bir organa dönüştürmeyi başarmışlardır. Daha da önemlisi sivil bir oluşum gibi gürünen Komintern yapılanması üzerinden gizli nitelikli son derece önemli faaliyetler yürütme olanağı da bulmuşlardır. Arka planda Rus istihbaratına eklemlenmiş olan Komintern bu suretle Rus istihbaratı tarafından yabancı kökenli kişilerin komünist ideoloji temelinde devşirilmesi sürecinde *kisve* olarak kullanılmıştır. Örneğin 1919'da Clydeside'da başlayan ve İngiltere'deki komünist devrimin ilk adımı olarak değerlendirilen genel greve Bolşevikler Komintern vasıtasıyla hem finansal destek vermiş hem de ayaklanmayı şiddet eksenli bir devrim hareketine dönüştürmek için olayları provoke etmişlerdir.⁷⁵⁴

---

⁷⁵² Temur, **a.g.e.**, s. 21. Ünlü Marksist kuramcı Nikolay İvanoviç Buharin bu yeni kuruluşu proletarya diktatörlüğü tarafından iktidarın ele geçirilmesi amacıyla verilen mücadelenin merkezi olarak tanımlamıştır. Temur'a göre Komintern'in kuruluşuna katılan ve sonuna kadar bu oluşuma destek veren çoğu komünistin de Buharin gibi düşündüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. **a.g.e.**, s. 21.

⁷⁵³ Katamidze, **a.g.e.**, s. 28.

⁷⁵⁴ Temur, **a.g.e.**, s. 21-22, 27. 1920'li yıllarda ısrarla vurgulanan ve gerçekleşmesi uğruna büyük çaba sarf edilen dünya devrimi ideali 1930'lu yıllarda Komintern'in temel misyonu olmaktan çıkacak, yerini faşizmle mücadeleye bırakacaktır. **a.g.e.**, s. 25.

Komintern, Rusya dışındaki komünist yapılar ve komünistler ile sosyalist organizasyonlar ve sosyalistlere propaganda materyallerinin ulaştırılmasında da kontrolü sağlayan bir organizasyon olmuştur. Bu materyalin içinde gazete, dergi gibi yayınlarla birlikte Komintern'in kendi yayınları da bulunmaktadır. Bununla birlikte Komintern Rusya dışı sosyalist yapılara maddi destek de sağlamaktadır. Komintern'in para yardımının amaçları, sosyalistlerin seyahat giderlerini karşılamak, borçlarının ödenmesine yardım etmek, sosyalist bireylerin ayakta kalmasını sağlamak, sosyalist yayın giderlerine ve bu yayınların çıkmasını sağlayan matbaacılık işlerine destek vermektir. Komintern yardımları, yardımın yapıldığı ülkedeki sosyalist organizasyonlara mülk edindirebilecek miktarlara ulaşabilmektedir. Örneğin Komintern'in maddi yardımıyla 1930'da Londra'da, Londra'nın tam kalbinde mülkler edinilebilmektedir. İngiltere'de Sovyet ticari temsilciliğinde görev yapan, aynı zamanda eski bir Çeka mensubu olan N. K. Klişko'ya göre bu tip harcamalar şaşkınlık vericidir. Klişko ayrıca, ticari temsilciliğe Komintern'den gelen fonların daha gizli aktivitelerin finansmanı için kullanılması gerektiğini düşünmektedir.⁷⁵⁵

Görüldüğü üzere, eski Çeka mensupları Çeka'nın lağvedilmesinin üzerinden yıllar geçmesine rağmen yurt dışında Rus ticari temsilciliklerinde, çok büyük ihtimalle istihbârî konularla ilintili bir vazifelendirmeye, kendilerine yer bulabilmektedir. Bunun yanında, Rus istihbaratıyla sürekli temas halinde olan Komintern'in para yardımlarının küçük miktarlar olmadığı, ayrıca Komintern'in

---

⁷⁵⁵ Norman Laporte, Kevin Morgan, Matthew Worley (Eds.), **Bolshevizm, Stalinizm and the Comintern – Perspectives on Stalinization (1917-53)**, Palgrave Macmillan, New York, 2008, s. 234-239. 1930 yılında Politbüro'nun eşgüdümünde Rus istihbaratı espionaj konseptinde bazı değişikliklere gidip ve yeni bir espionaj konsepti hazırlayacaktır. Bu anlayışa göre yabancı ülkelerin gizli bilgilerine ancak bu ülkelerin ilgili kurumlarında çalışan vatandaşlarının işbirliği sayesinde ulaşmak mümkün olabilecektir. Yeni dış istihbarat konseptine göre Ruslar özellikle İngiltere'deki casusluk faaliyetlerini Sovyet resmi temsilcilikleri veya diplomatlarıyla herhangi bir bağı bulunmayan, özel görevlendirilmiş *illegal rezidan*ları vasıtasıyla, anılan ülkenin gözde üniversitelerinde okuyan ve ideo-politik açıdan komünizme yakın gençlerden oluşan şebekeler üzerinden yürütmeyi öngörmüştür. Rus istihbarat literatürüne özgü bir tanım olan *illegal rezidan* herhangi bir diplomatik ya da resmi kimliği olmayan, gazeteci, iş adamı, akademisyen gibi çeşitli kisveler altında hedef ülkede bulunan ve ayrı bir takım özel operasyonları (devşirme, şebeke kurma, açık istihbarat toplama gibi) yürütmekten sorumlu ajan anlamına gelmektedir. Bu ajanın başında bulunduğu yapılanmaya ise *illegal rezidantura* denilmektedir. Bunun tam tersi görevliler için de *legal rezidan* terimi kullanılmaktadır ki bu kişi veya kişiler diplomatik kimliği olan (yaşına ve hedef ülkedeki görev alanına göre çeşitli rütbeden kâtip, ticari, kültür, din, basın ataşesi vb sıfatlar kullanan) ajandır. Bu kişilerin başında bulunduğu yapılanma ise *legal rezidantura*'dır. Türk istihbarat literatüründe bu terimin karşılığı *istasyondur*. Temur, **a.g.e.**, s. 72-73.

finansal ağında yurt dışında destek verdiği organizasyonlardan birinin ticari temsilcilikler ve bu temsilciliklerde görev yapan personel olduğu anlaşılmaktadır; Ayrıca, eski Çeka mensubu N. K. Klişko'nun Komintern'den gelen paranın örtülü operasyonlara kanalize edilmesi gerektiği yönündeki görüşünden, Çeka mensuplarının operasyonel istihbaratı önceleyen istihbarat anlayışının kırılmadığı, Çekistlerin kolay kolay eski alışkanlıklarından vazgeçemedikleri de görülmektedir.

Rus istihbaratı espionaj faaliyetlerinde Komintern, Çeka Dış İlişkiler Servisi gibi yapılar yanında, yardım kuruluşları gibi sivil organizasyonları da kullanmış, bu gibi organizasyonlara sızarak ya da bu organizasyonların içerisinde eleman devşirerek espionaj faaliyetleri yürütebilmiştir. Kontrespionaj hassasiyeti yüksek olan Rus istihbaratı özellikle Rusya'da yaşanan kıtlık döneminde ülkeye yapılan dış yardımlara şüpheyle yaklaşmış, yabancı yardım kuruluşlarının faaliyetlerini ve bu kuruluşlarda görev yapan personeli yakından takip etmiştir.

1921'in sonuna kadar Rusya ve Ukrayna açlık çekmiş, kötü ekonomik şartlarla birlikte yaşanan kıtlık sebebiyle komünistler ve sosyal demokratlar Rusya'ya yardım edilmesi için dünya çapında yardım organizasyonları düzenlemişlerdir.⁷⁵⁶ 21 Temmuz 1921 tarihli bir kararname ile 60 kişilik Tüm Rusya Açlara Yardım Komitesi kurulmuştur. Komite, hem bağışlardan hem de devlet yardımından sağlanacak gelire bir fon kuracak, Rusya içinden ve dış ülkelerden kredi sağlayacak ve bunların dağıtımını denetleyecektir. *Emigre* Rus basını bu tedbiri, Sovyet rejiminin iflas ettiğinin ve burjuvazinin yardımı olmaksızın artık tutunamayacağını bir kanıtı olarak değerlendirmiştir. Yabancı hükümetler de komiteyi, Sovyet rejimi devrildiğinde iktidarı ele alabilecek bir hükümet alternatifi olarak gördüklerini belirtmişlerdir.⁷⁵⁷

Sovyet hükümetinin kurduğu bahsi geçen komitenin yardım çalışmaları yanında Komintern de *International Workers Aid for the Starving* ismini verdiği bir organizasyon kurmuş ve Almanya, Fransa ve hatta Finlandiya'daki işçiler Komintern'in oluşturduğu bu fona yardımda bulunmuşlardır. Rusya için yardım organizasyonları düzenleyen ülkeler içerisinde ABD, *American Relief Administration*

⁷⁵⁶ Katamidze, a.g.e., s. 28.

⁷⁵⁷ Carr, *Bolşevik Devrimi (1917-1923)*, s. 168-169.

(ARA) ile en etkili olan ülke konumundadır. *Young Men's Christian Association* (YMCA) ile bağlantılı olan *American Relief Administration* Rusya'daki faaliyetlerine 1919 yılı başlarında "Aç Çocuklara Yardım Programı"yla başlamıştır.⁷⁵⁸ 20 Ağustos 1921'de Sovyet Hükümeti, kıtlıktan zarar görenlere yardım için ARA ile anlaşmıştır. Carr'a göre ARA, yardım organizasyonunu Sovyet hükümetini sarsmak amacıyla kullanacak, Bolşevik makamlarla temaslarda bulunmak yerine burjuva ağırlıklı komiteler ile temas etmeye çalışacaktır.⁷⁵⁹ ARA 1921 yılında Rus hükümetiyle imzaladığı anlaşmadan sonra, kıtlık yaşanan bölgelerde yoğunlaştırılmış bir yardım programını hayata geçirmiştir. Bu yoğunlaştırılmış yardım programı ile nüfusun yaklaşık yüzde 75'i kıtlığa karşı korunmuş ve insanlara yardım götürülebilmıştır.⁷⁶⁰

ARA'nın Moskova merkezli yardım faaliyetleri devam ettiği sırada Sovyet hükümeti komiteye Moskova'daki işlerinin son bulduğunu ve üyelerinin kıtlık yaşanan bölgelerde çalışmalarına devam etmeleri gerektiğini bildirmiştir. Ancak komite çoğunluğu bu kararı reddetmiş ve yabancı ülkelere delege yollanması tasarısında da ısrar etmiştir. Bunun üzerine 27 Ağustos 1921 tarihli kararnameyle komitenin görevine resmî olarak son verilmiş ve komitedeki başlıca burjuva üyeler tutuklanmıştır. Eski düzenden yana olanlarla Sovyet rejimi arasındaki ilk ve son yardımlaşma teşebbüsü böylece son bulmuştur. Carr'a göre bu durum, hem aralarındaki karşılıklı düşmanlığın yoğunluğunu, hem de Sovyet Rusya'daki herhangi bir bağımsız gücün, rejime karşı bir dış müdahalenin nasıl odak noktası haline geldiğini, ya da geleceğinden nasıl şüphe edilebileceğini göstermektedir.⁷⁶¹ Rusya'da hem devlet yönetiminde hem de istihbarat teşkilatının işleyişinde kontrespiyonaj çalışmalarına özel bir önem verildiği görülmektedir ve Rusya'nın bu yapısıyla kontrespiyonaj hassasiyeti yüksek bir kamu-yönetimsel sisteme sahip olduğunu söylemek de mümkündür.

American Relief Administration'ın Sovyet düşmanı olduğu kanaatine ilk varanlar Bolşevik liderler, özellikle de Çeka hiyerarşisi olmuştur. ARA'nın kapatılmasıyla sonuçlanacak olan süreçte ARA operasyonlarında görev alan Çeka

⁷⁵⁸ Katamidze, **a.g.e.**, s. 29.

⁷⁵⁹ Carr, **a.g.e.**, s. 169.

⁷⁶⁰ Katamidze, **a.g.e.**, s. 29.

⁷⁶¹ Carr, **a.g.e.**, s. 169-170. Ayrıca Carr, Rusya'daki rejimin bu tip şüphelerinin haklı gerekçelere dayandığını da eklemektedir.

mensuplarına ve diğer Çeka personeline dağıtılan kitapçıklarda ARA organizatörlerinin belirli siyasi ve ekonomik amaçları olduğu ve bu organizatörlerin yakinen izlenmesi ve lüzumu halinde de tutuklanması gerektiği anlatılmıştır. Sonuç olarak bazı ARA çalışanları karşı-devrimci hareketleri ve zararlı propaganda yaptıkları suçlamasıyla Rus istihbarat teşkilatı tarafından tutuklanmışlardır. ARA'nın Rus personeli ise Rus istihbaratının espionaj görevlileri tarafından izlenmiş, bu kişilere de gözdağı verilmiş ve Rusya'daki ARA operasyonları biter bitmez pek çoğu sorgulanıp sürgüne gönderilmişlerdir. Bazılarıysa daha sonra 1930'lu yıllardaki *Büyük Temizlik* (Great Purge) esnasında hain olarak damgalanıp karşı-devrimci propagandayla saptırıldıkları gerekçe gösterilerek hapsedileceklerdir. ARA bünyesinde çalışmış olup da sonrasında zulme uğramayanlar ise ARA içerisine Rus istihbaratının espionaj faaliyetleri bünyesinde takip-tarassut amacıyla yerleştirilmiş olan ihbarcılardır. Bu ihbarcılar Rus istihbaratının espionaj faaliyetlerinde daha sonra da kullanılacak olan elemanlar olmuşlardır.⁷⁶² Çeka'nın, risk unsuru olarak değerlendirdiği grup ya da organizasyona operasyon yapmadan önce kendi personelini hedef grup ya da organizasyona ilişkin olarak kitapçıklarla bilgilendiriyor olması burada dikkat çekmektedir. Çeka personeli böylelikle operasyon öncesinde hedef grup ya da organizasyona ilişkin bilgi sahibi olmakta, bu da operasyonu gerçekleştirecek Çeka elemanlarını hedefe karşı güdüleyen önemli bir unsur olarak görünmektedir.

Yabancı gizli servislerin Rusya'daki espionaj çalışmaları doğal olarak açık faaliyetler olmayıp çeşitli *kisveler* altında gerçekleştirilmektedir ve bu *kisveler*in en önemlilerinden ve kullanışlılarından biri de Rus yardım komiteleriyle koordineli çalışan yardım kuruluşları olmuştur. Yardım kuruluşlarının istihbarat teşkilatları tarafından paravan olarak kullanılmasının yeni bir yöntem olmaması bu tip çalışmaların kullanışsız olduğu anlamına da gelmemektedir. Görüldüğü gibi yabancı istihbarat servisleri Rusya'daki dış espionaj ve propaganda çalışmalarında bu klasik yöntemi kullanmaktan çekinmemişlerdir.

Rus istihbaratı genel olarak kontrespionaj çalışmalarında hassasiyet gösteriyor olmasına rağmen bu çalışmalarda kimi zaman zafiyetler de

---

⁷⁶² Katamidze, a.g.e., s. 29.

yaşayabilmekte, karşı-devrimci gruplar, bu gruplar içerisinde özellikle de örgütsel tecrübeleriyle ön planda olan Menşevikler ve Sosyalist Devrimciler Rus istihbaratının bu zafiyetlerinden faydalanabilmektedir. Çeka'nın, zaman zaman parti lokallerine baskın yapmasına, buraları mühürlemesine, belgelere el koymasına, içeride bulunanları tutuklamasına rağmen, 1920 yılı boyunca Menşevikler Moskova'daki parti bürolarını ve derneklerini açık tutmuşlar ve sempatican basımevlerinin yardımıyla parti merkez komitesi imzalı tek sayfalık gazete ve bildiriler yayımlamışlardır. Mayıs 1920'de Moskova'yı ziyaret eden İngiliz İşçi Heyeti üyelerinin, muhalefet partilerinin siyasi liderleriyle serbestçe görüşebilmelerine müsaade edilmiş ve delegeler, Menşevik merkez komitesinin bir toplantısına dinleyici olarak katılmışlardır. Ayrıca, içlerinden bazıları, çoğunluğunu Menşeviklerin oluşturduğu basım işçileri sendikası tarafından düzenlenmiş ve 3000 işçinin katıldığı, Bolşeviklerle Menşeviklerin söz aldığı bir toplantıda da hazır bulunmuşlardır. Hatta Çeka tarafından aranan SD lider Çernov, toplantı sırasında, kılık değiştirmiş olarak kürsüye çıkmış ve sosyalizmi ilkel Hıristiyanlık'la, Bolşeviklerin soysuzlaşmasını da Ortaçağ kilisesinin soysuzlaşmasıyla kıyaslayan bir konuşma yapmıştır. Ağustos 1920'de, Menşevik Parti Moskova'da açık bir parti konferansı düzenlemiştir. Aralık 1920'de toplanan sekizinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi, Menşevik ve SD delegelerin ve daha az önemli bazı grupların, oy hakkına sahip olmaksızın katıldıkları son kongre olmuştur.⁷⁶³

Kontrespiyonaj çalışmalarında, hasım gizli servislerin ülke içerisindeki muhalif grupları manipüle etmeyi ve bu yolla nüfuz alanları oluşturmayı amaçlayan espionaj faaliyetlerinin engellenmesi temel hedeflerden biriyken Rus istihbaratının, İngiliz istihbaratının bilgi ve yönlendirmesi dâhilinde faaliyet gösterdiği kuvvetle muhtemel olan İngiliz İşçi Heyeti üyelerinin Menşeviklerle temas kurmasına izin vermesi bir kontrespiyonaj zafiyeti gibi görünmektedir. İlk akla gelen, böyle bir zafiyetin söz konusu olabileceğidir ancak diğer bir ihtimal de İngilizlerin kurduğu temasların Rus istihbarat teşkilatının takip tarassutu altında olma ve bu yüzden de Rus istihbaratının bu temaslara bilinçli olarak izin vermiş olma ihtimalidir. İkinci ihtimal doğru ise, Rus istihbarat teşkilatı, İngiliz heyeti ve bu heyetle temas kuran

---

⁷⁶³ Carr, **Bolşevik Devrimi (1917-1923)**, s. 166.

Menşeviklerle ilgili değerli bilgiler temin edebilme ve önemli bağlantılar tespit edebilme avantajına sahip olacak gibi görünmektedir.

Rus istihbaratının, Menşeviklerin yayımladığı bazı gazete ve bildirimlerin yayım ve dağıtımını engellememiş olması da yine aynı şekilde hem bir zafiyet hem de istihbarat teşkilatının bilinçli bir tercihi olarak değerlendirilebilir. Çeka'nın, muhalif partilerin belgelerine el koyma, bürolarını kapatma gibi pek çok eyleme giriştiği bilinirken, bazı karşı-devrimci propaganda faaliyetlerini izlemekle yetinmesi de bu izleme faaliyetinden istihbarat teşkilatınca faydalar sağlanabildiğini de akıllara getirmektedir. Çernov vakası ise Çeka'nın kontrespiyonaj zafiyetine örnek olarak verilebilecek niteliktedir. Çernov Çeka'nın arananlar listesindedir ancak toplantıya konuşmacı olarak katılabilmiş ve sosyalizm ve Bolşevikler aleyhine de sert sözler söylemiştir. Çernov ve Sosyalist Devrimcilerin bu hamlesi, güçlü bir yeraltı örgütlenmesi geleneğine sahip olan Sosyalist Devrimcilerin Rus istihbaratı için ne kadar ciddi bir güvenlik risk unsuru olduğunu da kanıtlamaktadır.

3. Dış Espiyonaj ve Türkiye

Rus istihbaratı kontrespiyonaj faaliyetleriyle, özellikle karşı-devrimcilerin Rusya içi ve çoğunlukla da dış destekli espionaj çalışmalarını engellemeye çalışırken diğer taraftan yurt dışı espionaj faaliyetlerine de devam etmektedir. Rus siyasi karar alıcıların Türkiye ile iyi ilişkiler geliştirmeye çalışması ve Türkiye'ye yapılan yardımlar Rus istihbaratının espionaj ve propaganda faaliyetleri yürütecek elemanlarını Türkiye'ye sızdırmaya çalışmasına engel olmamaktadır. Türklerin de Ruslar gibi kontrespiyonaj hassasiyeti yüksek bir istihbarat anlayışına sahip olması, Rusların Türkiye'deki espionaj çabalarında doğal olarak karşılarında Türk istihbaratını bulmaları sonucunu doğurmaktadır. Rus istihbaratının, Sovyet Halk Komiserlikleri'ne bağlı görev yapan istihbarat mensuplarından birinin Türkiye'de faaliyet yürütürken Türk istihbarat teşkillerinden Askeri Polis Teşkilatınca tutuklanıp sorgulanması olayı da bu duruma somut bir örnek teşkil etmektedir.

Kuvayı Milliye hakkında bilgi toplamak üzere Anadolu'ya geçen ve 12 Ağustos 1920'de yakalanarak Askeri Polis Teşkilatınca Eskişehir'de gözaltına alınan,

Yahudi asıllı, İstanbullu, asıl adı Haim Rubs, müstear ismi ise Rudolf Pagarov Guldiziğ olan kişinin Türk istihbaratının sorgusundaki ifadesi şu şekildedir:

“Rusya’nın, Sosyalist Sovyet Hükümet-i Cumhuriyesi Odesa Hariciye Halk Vekâleti’nden Türkiye’de Kuvayı Milliye ve ihtilalci partilerin ne suretle çalıştıklarını; aynı zamanda zimam-ı idareyi eline alanlarla, millet arasında münesebât-ı efkâr bulunup bulunmadığını, derece-i saliste aradaki münasebatın takviyesine gayret etmek üzere gönderildim. Neticeten tetkikatımı Odesa’nın Hariciye Halk Komiseri olan Bogomolov’a ihbar ile mükellefim. Benim ismim Rudolf Pagarov’dur. Odesa Komünist Partisi’nin 1149 numarasında mukayyidim. Odesa’dan, Trabzonlu Niyazi Bey’le birlikte çıktık. İstanbul ahvalinden haberdar olmak ve ona göre hatt-ı hareketimizi tayin etmek üzere İğneada’ya geldik. Üzerimizde ifa-i vazife hususunda lâzım gelen evrak ve sairesini kayıkla emin adamlarımızdan birisi vasıtasıyla İstanbul’a gönderdik. Niyazi Bey doğrudan doğruya İstanbul’a, Boğaz’daki kontrol memurlarına bol rüşvet vermek sayesinde gidebildi. Ben de Karaburun’a çıkarak, Büyükdere tarikiyle İstanbul’a vâsıl oldum. Niyazi Bey İstanbul’a saklandığı için onun ifa etmesi icab eden vezaifi ben gördüm. Birkaç gün sonra Niyazi Bey Ankara’ya müteveccihen hareket etti. Ben yalnız ve parasız kaldım. Hiç kimseye emniyet edemediğimden teşrik-i mesai edecek arkadaş bulamadım. Niyazi Bey Anadolu’daki işlerini ikmal edip avdet ile yola çıkmak üzere iken, Sofya’nın Komünist Riyâseti’ne mensub bir yoldaşı motorumuza aldık, ben de Karadeniz’e gitmek üzere bulunan ve içinde bir adam eksiki olan diğer bir kayığa binerek Karadeniz’de tekrar buluşmak üzere ayrıldık. Karadeniz’de zuhur eden bir fırtına üzerine Sakarya Boğazı’na ilticaya mecbur olduk. Bu suretle ben Niyazi Bey’i gaib eyledim. Kayıkçı beni Kuvayı Milliye’ye, Ankara’ya sevk olunmak üzere teslim eyledi. Ben Türkiye’nin ihtilalci partilerine kavuştuğum için fevkalade memnun ve mesrur oldum. Zira Türkiye’nin ihtilalci partilerinin samimi kardaş selamlarını Rusya Sosyalist Cumhuriyeti’ne götürecek olan Rudolf artık her hususta kendisine yardım edileceğinden emin oldu.” Tercüme aslına müsavidir. 12 Ağustos 1920. Garb Cephesi (P) Teşkilatı (Askeri Polis Teşkilatı) Tercümanı Adnan.⁷⁶⁴

Belge, Rus istihbaratının yurt dışında espionaj çalışmaları icra etmek üzere gönderdiği bir mensubunu ne tür bilgiler temin etmek üzere vazifelendirdiğini gösteren değerli bilgiler içermektedir. Yabancı istihbarat teşkilatlarının Rusya’daki siyasi oluşumlarla ve bu siyasi oluşumların faaliyetleriyle ilgilendiği gibi Rus istihbaratı da yurt dışı faaliyetlerinde, hedef ülke siyasi yapı ve hareketleriyle yakından ilgilenmektedir. Rus istihbarat mensubu Pagarov’un analiz etmesi istenilen temel konunun, Türkiye’deki Kuvayı Milliye hareketi ve bu hareketin halk nazarında nasıl karşılandığı meselesi olduğu görülmektedir. Bunun yanında Pagarov

⁷⁶⁴ ATASE Arşivi, K. 680, D. 118, F. 91’den aktaran Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı**, s. 168-169.

Türkiye’de faaliyet gösteren, devrimci karaktere sahip ve muhtemelen Bolşeviklere de sempatiyle bakan siyasi gruplara ilişkin de bilgi toplayacak, bu grupların faaliyetlerini gözlemleyip raporlaştıracaktır.

İfadelerinden, Pagarov’un Kuvayı Milliye’nin çalışma prensipleri üzerinde analitik bir çalışma yapmakla, Kuvayı Milliye ve Kuvayı Milliye hareketini destekleyen tüm (özellikle de sol) grupların birlikte çalışma pratiklerini ne şekilde sahaya yansıttıklarını çözümlenmekle de vazifelendirildiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Komünist Parti üyesi olan Pagarov’un, malumat toplamak üzere vazifelendirildiği konu ve durumlara ilişkin tüm haber ve bilgileri Odesa Hariciye Halk Komiseri’ne raporlamakla mükellef olması, Rus istihbaratının espionaj faaliyetlerinde Halk Komiserlikleri’nin ne tür bir işlevinin olduğunu göstermesi açısından da önemlidir. Bu durum ayrıca Rusya’da parti-istihbarat ilişkilerinin ne şekilde somutlaştığını da örneklemektedir. Bolşevik / Komünist Parti yurt dışı espionaj çalışmalarında da istihbarat sahasında aktif rol oynamaktadır.

Pagarov’un sorgu sırasında söyledikleri ve Pagarov hakkında Türk istihbaratının derlediği istihbarat, Rus istihbaratının yurt dışı espionaj çalışmalarındaki saha uygulamalarına ilişkin önemli ipuçları içermektedir. Söz konusu Rus casusun İstanbullu olması Rus istihbaratının Türkiye’deki espionaj faaliyetlerinde *motifi uygun* elemanlar kullanmaya özen gösterdiğini kanıtlamaktadır. Aslen İstanbullu olması, Pagarov’un Türkiye’deki çalışmalarını dikkat çekmeden yapabilecek derecede iyi Türkçe bildiğini düşündürmektedir ancak ifadesinde söz konusu istihbarat mensubunun Türkçe ifade vermemiş olması dikkat çekmektedir. Rus casusun, yanında hedef ülke vatandaşı biriyle hareket etmesi de Rus istihbaratının rutin ve hedef ülkedeki faaliyetlerini kolaylaştırıcı uygulamalarından biri olsa gerektir. Bunun yanında, espionaj faaliyetlerinin başlatılacağı şehre direkt olarak gidilmediği görülmektedir. İlk mesai ve kurulacak bağlantı İstanbul’da olacaktır ancak Kırklareli’nin Karadeniz kıyısındaki beldesi İğneada’dan Türkiye’ye giriş yapılmış, planlar burada gözden geçirilip ön hazırlık burada yapılmıştır.

Pagarov’un “üzerimizde ifa-i vazife hususunda lâzım gelen evrak ve sairesini kayıkla emin adamlarımızdan birisi vasıtasıyla İstanbul’a gönderdik” cümlesinden görev evrakının kuryeyle İstanbul’a gönderilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Pagarov

böylelikle görev evrakı ve muhtemelen detaylı bilgiler içeren evrak ekleriyle birlikte ele geçirilme riskini ortadan kaldırmıştır. Pagarov'un kuryeyi "emin" olarak niteliyor olması aynı kuryenin Rus istihbaratının İstanbul ve çevresindeki espionaj faaliyetlerinde uzun süredir kullandığı bir kurye olduğunu düşündürmektedir.

Pagarov, ifadesinin sonunda, Türkiye'deki devrimcilere kavuşmaktan duyduğu memnuniyetten, kendisine yardım edileceğinden emin olduğundan ve Rusya'ya Türk kardeşlerinin selamını götüreceğinden bahsetse de, Türk istihbarat teşkilatının Pagarov'un sonraki sorgulamalarında Rus istihbaratının Türkiye'deki Pagarov eksenli eylem planı ve Pagarov'un kullandığı ya da içinde yer aldığı ağa ilişkin ne gibi detaylı bilgilere ulaştığına ya da Pagarov'un akıbetinin ne olduğuna, serbest bırakılıp bırakılmadığına dair herhangi bir bilgiye bu belge içeriğinde rastlanılamamaktadır.

Rus istihbaratı 1921 yılının Mart ayından sonra İstanbul'daki çalışmalarına ağırlık vermeye başlamıştır. Rus ve Ukrayna kooperatiflerinin İstanbul Ticaret Heyeti olan *Koudisch Heyeti* ve *Potemkin Kurulu*, başında Denikin ve Albay Gotovsev bulunan örgütün en büyük yardımcıları olmuşlardır. *Komünist Propaganda Servisi* şefi Koulischer, Troukli ve Augenbilick tarafından yönetilmiş, *Komünist ve Kemalist Propaganda Servisi* ise öncelikle İngilizlerin Müslüman birlikleri arasında, etkili olmuştur. İstanbul'da Rus istihbaratına yardımcı kuruluşlar arasında *Komünist Gençlik Birliği* ve *Komünist Öğrenci Birliği* de bulunmaktadır. Ruslar İstanbul'da 3 grup halinde çalışmış olup bu gruplar; *Beyoğlu Potemkin Kurulu*, Pişkin başkanlığındaki *Galata Grubu* ve Yenicami'de Monodoz başkanlığındaki *Propaganda Grubu*'dur. *Potemkin Kurulu* Ankara'nın bilgisi ve denetiminde Yunanistan'a propagandacılar göndererek, burada bir komünist parti kurulmasını sağlamıştır. Bu parti *Rizos Pastis* isimli bir de gazete çıkarmıştır. Türk uçakları Anadolu'daki Yunan ordusu üzerine attığı bildirilerde içerik olarak Rusların propaganda yöntemine benzer bir yöntem kullanarak, bu bildirilerle;

"Türk tarafının din adına değil, insanlık adına çalıştığı, insanların kardeş olduğu, Yunan askerlerinin kral ve kapitalistler için yok yere Anadolu çöllerinde öldükleri, cennet gibi Yunanistan'a geri dönmeleri"

fikri Yunan askerlerine aşılarmaya çalışılmıştır. Kalini Davudovi Monodoz'un başkanlığını yaptığı Beyoğlu Potemkin Kurulu ayrıca Rusya ve Avrupa'ya gidecek Rus uyrukluların işlemleriyle de ilgilenmiştir.⁷⁶⁵

Dikkat çeken nokta Rus istihbaratının İstanbul'daki bazı faaliyetlerinin Ankara'nın, dolayısıyla da Türk istihbaratının bilgisi dâhilinde gerekleşiıyor olmasındır. Türk istihbaratının, Rus istihbaratının İstanbul'da gerçekleştirmesine izin verdiği faaliyetler sadece, Yunan askeri üzerinde Türkler lehine yapılan propagandaya izin veren faaliyetler ya da Yunanistan'da bir komünist parti kurmak amacıyla çalışma yapacak komünist propagandacıların Yunanistan'a geçişini kolaylaştıran faaliyetlerdir. Rusların Türkler lehine görülebilecek bazı faaliyetlerine izin verilmesi Türk istihbaratının Rusların Türkiye'deki faaliyetlerine hâkim olduğunu ve bu faaliyetlerin kontrol altında tutulduğunu göstermesi açısından da önemlidir. Bunun yanında Yunanistan'da bir komünist parti kurmayı temel hedef olarak belirlediği anlaşılan propagandacı grupların Yunanistan'a geçişine izin verilmesinden de, Türklerin komşu ülke Yunanistan'da kurulacak bir komünist partiden siyaseten ya da güvenlik açısından endişe etmediği, bunu bir risk faktörü olarak değerlendirmedeği sonucu çıkmaktadır. Yunanistan'da İngiltere yanlısı siyasi oluşumlardan ziyade Rusya yanlısı siyasi oluşumların daha çok söz sahibi olması, en azından kısa vade hedefleri açısından değerlendirildiğinde Türkler için daha istenilir bir durum olarak görünmektedir. İstanbul merkezli olarak faaliyetlerini sürdüren ve Rus istihbaratına yardımcı faaliyetler yürüttüğü anlaşılan bahsi geçen grupların genel işleyiş tarzına bakıldığında, Rus istihbaratının dış espionaj çalışmalarına havuz oluşturabilecek tarzdaki bu çalışmaların ideolojik motifli bir çalışma sistematiğinin ürünü olduğu anlaşılmaktadır.

Rus istihbaratının dış espionaj ve propaganda çalışmalarında aktif olarak

---

⁷⁶⁵ Çukurova, **a.g.e.**, s. 104-105. Fransız istihbaratı da bu arada Rusların İstanbul'daki çalışmalarını yakından izleyerek, Fransız siyasi temsilciliğinden Rusların çalışmalarına karşı önlemler almasını, komünist propagandacıların da yakalanmasını istemiştir. **a.g.e.**, s. 105. Türk ve Rus istihbaratının sahada zaman zaman görülen işbirliği sonraki yıllarda resmî bir nitelik de kazanacak, 1927 yılında Türk-Rus gizli servisleri arasında bir istihbarat paylaşımı anlaşması imzalanacak ve bu anlaşma 1931 yılına kadar yürürlükte kalacaktır. Bu anlaşma çerçevesinde Bolşevikler, Türkiye'deki Beyaz göçmenler ve onların SIS güdümünde gerçekleştirdiği devrim karşıtı faaliyetleri hakkında Türk istihbaratından destek alacak, buna mukabil anti-Kemalist unsurlar, ayrılıkçı Ermeni eteler, İngiliz ve İtalyan gizli servislerinin Türkiye'deki faaliyetlerine ilişkin istihbarat paylaşımında bulunacaklardır. Temur, **a.g.e.**, s. 13.

kullandığı aygıtlardan biri de Komintern'dir ve Rus istihbaratı Türkiye üzerindeki çalışmalarını sürdürürken Komintern, istihbarat sahasında etkin ve yönlendirici bir rol üstlenmektedir. Türk istihbaratının espiyonaj çalışmaları sonucunda ele geçirdiği bazı bilgi ve belgeler de, sevk ve idaresinde Komintern'in önemli rol oynadığı anlaşılan dış istihbarat faaliyetlerinin niteliğini, Rus dış istihbarat çarkının ne şekilde işletildiğini, Komintern destekli dış istihbarat faaliyetlerinde ne tür taktikler kullanılarak ne gibi planlamalara gidildiğini gösteriyor olması açısından önem arz etmektedir.

Türk ordusunun 13. Fırka Kumandanı Sami Bey'in Erkan-ı Harbiye Riyaseti'ne, Riyaset'in de 28/12/1337 R. / 28 Aralık 1921 tarih ve 8228 sayı ile "gizli ve kişiye özel" olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı ve Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği, *Beynelmilel Komünist İcra Komitesi'nin Türkiye'deki tarz-ı mesaisi hakkındaki telsizlerin suretini içeren yazısı* da, Rus istihbaratının Türkiye'deki espiyonaj ve propaganda çalışmalarının ön hazırlıkları, planlamaları ve bu çalışmalarda ne gibi çalışma prensipleri doğrultusunda hareket edileceği hususunda önemli bilgiler içermektedir. Söz konusu telsiz deşifresi şu şekildedir:

"1- Beynelmilel/Uluslararası Komünist İcra Komitesi'nin Türkiye'de çalışma şekli hakkındaki telsizlerinin bir sureti bu hususta kullanılan bir memurumuz tarafından Batum'da ele geçirilmiştir. Biraz uzun olan bu suretin harfiyyen tercümesi postaya verilmiş olmakla birlikte bu meyanda Türkiye Komünist Partisi'ne gönderilen prensipler aynen ikinci maddede arz edilmiştir:

'2- Suriye ve Mezopotamya gibi sınırdış olan memleketleri Antanta'ya karşı mücadele için ele geçirip birleştirerek Ankara Vekâletine destek çıkmak bu hususta devrim kitlelerinin emperyalizme karşı faaliyet göstermesini temini için Ankara'da hilafetin canlandırılması ve sair gibi teşkilata ve (...) yardım edecek şarlardan istifade etmek, köylüye, işçiye, sanatkâr ve aydınlara Türkiye'nin İngiltere ile uzlaşmasının imkansız olduğunu izah etmek ve Kemal hükümetini Antanta'ya karşı kesin bir savaşın devamına mecbur etmek, komünizm şarlarını kabul etmemekle beraber Savetçilik (Sovyetçilik) eğilimini gösteren siyasi grup ve oluşumlara her şekilde arka çıkmak ve kendilerinden çok kuvvetli olan düşman önünde Türk hükümetinin bocalamasının bir teslimiyet ve milli kurtuluş düşüncesinden sarf-ı nazar etme şekline dönüşmemesinin ve böyle bir teslimiyet hususunda atılacak ilk adımın Sovyet Rusya ile ilişkileri kesmeye neden olacak bir mecburiyet olacağının işçi sınıfı ile işveren olan aydınlara etraflıca açıklanması, Ankara harekâtı istihbarat düzenlemelerinin kurtuluşu düşüncesinden? açık bir ihanet göstermeleri

durumunda Türk milletinin Londra ve Paris'te tamamen bağımsız olarak kalmasını temin için Savetçilik (Sovyetçilik) eğilimini gösteren unsurların hükümetin idaresi altında yoğunlaşması için bütün kuvveti kullanmak, aynı zamanda işçi aydınları mevcut olduğu yerlerde proletarya kitleleri içinde güçlü bir Türk Komünist Partisi teşkil edilmesi ve bunun savaştan hararetle bir sınıf olarak hazırlanmasını temin için geniş çaplı teşvikler ve propagandada bulunmak için esaslı proleter teşkilatının sınıf veya mevcut olmamasından dolayı Türk Komünist Fırkası sınıf mücadelelerini sevk ve idare için sını ve ekonomik proleter teşkilatlar yapmaya mecburdur. Bununla birlikte cemiyetler, hastalar, maluliyet kasalarını, kulüpler ve sair proleter teşkilatı yapan proleterler arasında [sayfa 2] milli, ırksal, dinsel hususlara karşı bütün araçlarla mücadele etmek gerekir. Türkiye proleterleri arasında mesaiye başlamak için onun menfaat ve eğilimlerine tamamen nüfuz etmek ve ekonomik emellerine ulaşmak için küçük mücadeleye katılmak gerekir. Aydınlar arasında çalışmak için geniş tahrikler ve propaganda mücadelesi açmalıdır. [Gazeteler, kitaplar yayınlamak, kulüpler açmak, konferansların verilmesi ve sair] bundaki amaç Rusya ve İngiltere'nin doğudaki politikalarının esaslarını açıklamak içindir. Türkiye'nin milli menfaatleri ile Antanta'nın amaçları arasında hiçbir şekilde uyum olmadığı açıkça açıklanmalıdır. Türk Komünist Partisi'nin oluşum ve güçlendirilmesinde açık bir uluslararası yol takip etmeli ve milli taassup tezahüratına muhalefet etmeliyiz. Öncelikle Türkiye'deki Rum, Ermeni ve sair, komünist partileri arasında bu tezahürata karşı mücadele etmeliyiz. Bunların Türk Komünist Partisi ile birleşmesi milli bir inkılap hareketi ile Türkiye'deki toplumsal devrimin mahiyeti hakkında Avrupalı yoldaşlarla anlaşmalarına mani olacak ve milli husumeti sakinleştirecektir. Köylü ve işçilerin aydınlatılması Komünist Partisi arasına aydınların katılması ile köy, şehir proletaryasını kendimizle birlikte başarılı bir şekilde mücadeleye sevk etmeye ve onları dış ve iç tüketicilerin ellerinden kurtarmaya ve toplumsal devrimin muzaffer olmasına muvaffak olabiliriz.' İmza: 13. Fırka Komutanı Sami.⁷⁶⁶

Tüm bu bilgiler Batum'da görevli bir Türk istihbarat mensubunun çalışması sonucu ele geçirilen telsiz deşifresine ait bilgilerdir ve telsiz deşifresinin ikinci maddesinde yer alan direktiflerin Beynelmilel Komünist İcra Komitesi tarafından Türkiye Komünist Partisi'ne iletilmek üzere analitik bir şekilde detaylandırılarak düzenlendiği görülmektedir. Telsiz deşifresinin ikinci maddesi Rus istihbaratının önemli bir dış istihbarat aygıtı olarak kullandığı Komintern'in Türkiye'deki çalışma prensiplerini, plan ve projelerini, Türkiye'deki bağlantılarından ne gibi çalışmalar yapmalarını beklediğini açıklıyor olması açısından da önemlidir.

Komintern'in, aynı zamanda bir propaganda planı içeriğine sahip bu telsiz deşifresinde öncelikle genel bir bölgesel perspektif ortaya konulmaya çalışılmakta,

---

⁷⁶⁶ CA, 01003105-11.

Suriye ve bölge ülkelerinin komünist ilke ve idealler doğrultusunda birleştirilerek bölge insanının İngiltere ve Fransa'ya karşı ortak hareket etmelerinin yararına işaret edilmektedir. Komintern, Türkiye Komünist Partisi ve Türkiye'deki komünistlerden de Ankara'ya destek olunmasını istemektedir ancak Ruslar Ankara'daki hükümetin komünist ilkeleri benimsemediğinin de bilincindedir. Bu yüzden, *Sovyetçilik eğilimi gösterenlerden maksimum istifade edilmesi gerektiği, Türkiye Komünist Fırkası'nın sınıf mücadelesini sevk ve idare için sını ve ekonomik proleter teşkilatlar yapmaya mecbur olduğu* gibi hususlar vurgulanmaktadır.

Anlaşılan o ki Rus istihbaratının dış propaganda düzenleyici kolu olan Komintern'in Türkiye'deki propaganda merkezinin Türkiye Komünist Fırkası olması planlanmaktadır. Böylelikle Rus istihbaratının yasal bir kisve altında Türkiye'deki espionaj çalışmalarında kullanacağı bir eleman havuzuna sahip olmak isteyeceği de düşünülebilir. Bu ihtimal, Türkiye Komünist Fırkası'nın tüm üyelerinin Rusya hesabına espionaj faaliyetlerine katılma potansiyeline sahip insanlar olduğu anlamına gelmemekle birlikte, Rus istihbaratının Türkiye'de kullanmak isteyeceği yerel unsurların komünist ilkeleri benimsemiş kişiler içerisinde seçilme olasılığının hiç de düşük olmadığı gerçeğini de yadsımamak gerekmektedir.

Komintern Türkiye'de gazeteler, kitaplar ve çeşitli yayınlarla, kulüpler ve konferanslarla topyekün bir propaganda çalışması tasarlamakta, en ufak çalışmaların bile ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, kuvvetle muhtemeldir ki, belgede *Sovyetçilik eğilimi gösterenler* olarak nitelenen kişiler Rus istihbaratının Türkiye'deki espionaj ve propaganda çalışmalarında doğrudan ya da dolaylı olarak faydalanacağı kişiler olacak ve Komintern'in bu kişilerden *maksimum istifade edilmesi gerektiği* direktifi istihbarat sahasında bu şekilde ifadesini bulacaktır. Komintern, Türkiye'deki komünistlerden *hilafetin canlandırılması* yönünde çalışmalar yapılmasını isterken diğer taraftan Türkiye'de bir milli taassup oluşması ihtimali ise Rusları kaygılandırmaktadır. *Köylü ve işçilerin aydınlatılması, Komünist Partisi arasına aydınların katılması* Komintern'in önem ve öncelik verdiği konular arasındadır. Komintern Türkiye'deki köylüleri ve işçileri devrimci ve antiemperyalist bir mücadeleye kanalize etmenin yollarını aramakla birlikte Türklerin İngiltere ve Fransa'nın muhtemel etkilerinden de uzak kalmasını istemektedir. Temel amaç

Türkiye'yi Rusya'ya mümkün olduğu kadar yakın bir pozisyonda tutacak çalışmaların organize edilmesidir.

Rus istihbaratının espionaj ve kontrespiyonaj çalışmalarına genel olarak bakıldığında bu çalışmaların da, icra edilen diğer tüm istihbarat çalışmaları gibi temelde ülke güvenliğinin sağlanmasına yönelik çalışmalar olduğu; karşı-devrimciler ve karşı-devrimcilerle bağlantısı olan tüm unsurlara karşı üst düzey bir kontrespiyonaj hassasiyetiyle yaklaşılırken, dış espionaj çalışmalarında da Rusya'nın çevre güvenliğinin sağlanmasına önem verildiği görülmektedir. Espionaj ve kontrespiyonaj çalışmalarında Rus istihbarat teşkilatı mensuplarının ve istihbarat elemanlarının agresif ve refleksif tutumu bu çalışmaların en dikkat çeken özelliklerinden biri olarak ön plana çıkmakta; Rusların IV. İvan döneminden başlayıp sonraki yüzyıllarda da kendini hissettiren agresif ve refleksif istihbarat anlayışı, XX. yüzyılın ilk çeyreğiyle birlikte özellikle Bolşeviklerin Rusya'da yönetimi ele geçirmesini müteakip artık Rus istihbaratının karakteristik özelliklerinden biri ve yerleşik bir anlayış olarak kendini göstermektedir.

C. DEĞERLENDİRME

Türk ve Rus istihbaratının XX. yüzyılın hemen başlarında yani Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Abdülhamid dönemi, Rus İmparatorluğu'nda ise II. Nikolay dönemine denk gelen dönemde espionaj ve kontrespiyonaj çalışmalarının odak noktasını mevcut yönetime muhalif gruplar hakkında haber ve bilgi teminini amaçlayan iç istihbarat faaliyetleri oluşturmuştur. Espionaj çalışmaları, önemli birer iç güvenlik risk unsuru olmaları sebebiyle öncelikli olarak muhalif gruplara yönlendirilirken bu gruplar devletin sürekli takip tarassutu altında tutulmuşlardır. Dönemin Türk ve Rus istihbarat yapılanmaları için bu dönemdeki ortak zorluk, espionaj çalışmalarıyla haklarında haber ve bilgi toplanmaya çalışılan İttihatçılar, Bolşevikler ve de Sosyalist Devrimciler gibi grupların yeraltı örgütlenme kapasitesi ve yetenekleri üst düzey gruplar olmalarıdır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Abdülhamid'in güvenlik ve istihbarata verdiği önem doğrultusunda iç istihbarat ve asayiş önlemlerinin alınmasında, yeni kurumsal düzenlemelere gidilerek yurt dışından güvenlik alanında uzman isimler getirilmiş,

Yıldız İstihbarat Teşkilatı elemanlarının espionaj çalışmaları sonucunda muhalif gruplar içerisinde elde ettikleri haber ve bilgilerle oluşturdukları jurnallerle sultana istihbarat temin edilmiş; Rus İmparatorluğu'nda ise II. Nikolay döneminde, temel kuruluş amacı Çar muhalifleriyle mücadele olan ve kurumsal bir istihbarat teşkilatı hüviyetine sahip olmasıyla da Türklerin aynı dönemde faaliyet gösteren Yıldız İstihbarat Teşkilatı'ndan farklı bir yapı arz eden Okrana ile espionaj faaliyetleri yürütülmüş, Okrana elemanları Çar'a muhalif gruplar içerisine sızarak espionaj faaliyetlerini yürütürken bu grupları içeriden provoke eden yöntemler de kullanabilmişlerdir.

Muhalif gruplar içerisine *provokatör ajanlar* yerleştirerek bu gruplara yasa dışı eylemler yaptırıp, bu eylemleri müteakip, muhalif gruplara silahlı ve sert müdahalelerde bulunma pratiği örneklerine Rus istihbaratında rastlanırken, Türk istihbaratının teoride böyle bir yöntem benimsediğine ya da pratikte buna benzer bir eylem tarzını uygulamaya koyduğuna dair herhangi bir örneğe rastlanmamaktadır. Muhalif grupları kontrol altına alıp merkezî denetimi sağlamayı amaçlayan iç istihbarat çalışmalarında II. Abdülhamid'in istihbarat organizasyonu da II. Nikolay'ın istihbarat teşkilatı da uzun vadede başarılı olamamış, Türkiye'de İttihatçılar Meşrutiyet'in ilanını sağlayarak ülke yönetiminde söz sahibi olup etkilerini artırmaya başlamış, Rusya'da ise Bolşevikler gerçekleştirdikleri devrimle yönetimi ele geçirmişlerdir.

Türk istihbaratının II. Abdülhamid dönemi ve Rus istihbaratının II. Nikolay dönemi dış istihbarat çalışmaları kapsamındaki dış espionaj çalışmalarında ise diğer ülkelerdeki siyasi ve askerî hareketliliklere ilişkin olarak diplomatik misyon temsilciliklerindeki sivil ya da askerî görevliler vasıtasıyla istihbarat temini yoluna gidildiği görülmektedir. Türkler İttihat ve Terakki döneminde kurulan Teşkilat-ı Mahsusa ile ilk kurumsal istihbarat teşkilatlarına kavuşmuş olmalarına rağmen dış espionaj çalışmalarında bu dönemde de II. Abdülhamid döneminde olduğu gibi Hariciye Vekâleti etkinliğini sürdürmüş, yeni kurulan Teşkilat da özellikle Kafkasya ve Orta Asya'daki Türk istihbarat ağını etkin olarak kullanma çabasıyla, Türklerin bu bölgelerdeki espionaj aktivitelerine ivme kazandırmıştır. Rus istihbaratı da Türkler gibi Dışişleri Bakanlığı'nı espionaj ve kontrespionaj faaliyetlerinde kullanmış,

yabancı diplomatların faaliyetlerinin izlenmesinde ya da gizli yazışmalarının ele geçirilmesinde Rus Dışişleri de istihbarat çarkının işleyişindeki yerini almıştır.

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının espionaj ve kontrespiyonaj çalışmalarına bakıldığında konjonktürel zorunluluklardan da kaynaklanan sebeplerle kontrespiyonaj çalışmalarına daha fazla ağırlık verilmek zorunda kalındığı görülmektedir. Türk istihbaratı II. Abdülhamid ve İttihat ve Terakki dönemlerinde, sonrasında da Milli Mücadele döneminde, dış müdahale girişimlerine karşı ülke güvenliğinin sağlanmasına odaklanırken, doğal olarak kontrespiyonaj çalışmalarına ağırlık vermiş; aynı şekilde Rus istihbaratı da son Çar II. Nikolay döneminde ve Bolşevik Devrimi sonrası süreçte yabancı gizli servislerin dış espionaj çalışmalarına karşı geliştirdikleri savunma tedbirleriyle kontrespiyonaj ağırlıklı bir istihbarat sistematiği takip etmiştir. Özellikle I. Dünya Savaşı sırası ve sonrasında Türklerin ve Rusların hâkim olduğu coğrafyalarda, Batılı güçlerin saldırılarının, işgallerinin ya da işgal teşebbüslerinin vuku bulması, bu coğrafyalarda çıkması muhtemel isyan hareketlerinin yine Batılı güçler tarafından manipüle edilip kışkırtılmaya çalışılması, ana gayeleri iç güvenliğin sağlanması olan Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının kontrespiyonaj çalışmalarına daha fazla ağırlık vermesinin temel sebepleri olmuştur.

Gerek Türk gerekse de Rus istihbarat teşkilatları kontrespiyonaj çalışmalarında hem dış güçlerin *direkt espionaj* hamlelerini engellemeye çalışmış, hem de bu güçlerin ülke içerisinde manipüle etmeye çalıştığı yerel unsurlara karşı tedbirler geliştirme çabası içerisinde olmuştur. Türkiye’de 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi sonrası, Rusya’da ise 1917 Ekim Devrimi sonrası süreç, her iki ülke istihbarat teşkilatlarının kontrespiyonaj çalışmalarının ivme kazandığı süreç olarak dikkat çekmektedir. Bu süreçte Türk istihbaratında İttihatçıların, Rus istihbaratında da Bolşeviklerin etkileri belirgindir ve doğal olarak İttihatçıların ve Bolşeviklerin kontrespiyonaj hassasiyeti de Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının faaliyetlerine yansımıştır. Bu doğrultuda ve kontrespiyonaj çalışmaları bağlamında Türk istihbaratının faaliyetlerinin *İttihatçı istihbarat anlayışının* ve Rus istihbaratının faaliyetlerinin de *Bolşevik istihbarat anlayışının* izlerini taşıdığını söylemek mümkündür.

Rusya'da Çar'ın istihbarat teşkilatının rejim muhalifi gruplar içerisinde yürüttüğü espionaj faaliyetleri Bolşeviklerin kontrespiyonaj odaklı bir anlayış geliştirmelerine sebep olurken, Türkiye'de de Osmanlı İmparatorluğu sultanının kendisine muhalif ve meşrutiyet yanlısı gruplar içerisinde yürüttüğü espionaj çalışmaları İttihatçıların kontrespiyonaj odaklı bir anlayış geliştirmelerine sebebiyet vermiştir. Rusya'da 1917 Ekim Devrimi ile Bolşevikler yönetimi ele geçirmiş ve bu tarihten itibaren kontrespiyonaj odaklı istihbarat anlayışı Rus istihbaratının uygulamalarına daha çok yansımaya başlamış; Türkiye'de de İttihatçıların 1908 Devrimi sonrasında yönetimde ve kurdukları istihbarat teşkilatı Teşkilat-ı Mahsusa'da etkili olmaları, Mondros sonrası İmparatorluk'ta başlayan işgallere karşı yürütülen faaliyetlerde ve Türk Milli Mücadelesi sırasında istihbarat teşkilatlarında etkilerini korumaya devam etmeleri, Türk istihbaratında kontrespiyonaja öncelik veren istihbarat anlayışının gelişimini sağlamıştır.

Türkiye'de Mondros, Rusya'da Ekim Devrimi sonrası süreç Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının yoğun kontrespiyonaj çalışmalarıyla kontrespiyonaj pratiklerini geliştirdikleri bir süreç olmuş, bu durum Türk ve Rus istihbaratının kontrespiyonajı önceleyen bir gelişim seyri izlemesine de doğrudan etki etmiş ve kontrespiyonaj hassasiyeti her iki ülke istihbaratının karakteristik özelliği olarak ön plana çıkmıştır. Türklerde, devletin resmî yazışmalarının gizliliğinin korunması, kritik kademelerde görev yapan bazı devlet görevlilerine şifreler verilerek bu şifrelerle yazışmaların yapılması da Türk devlet anlayışında kurumlararası topyekün bir kontrespiyonaj hassasiyetinin mevcudiyetini göstermektedir.

Ülkelerindeki rejimin aleyhtarı ve dışarıyla bağlantılı bütün kişi ve kuruluşlar, siyasi hareketler, azınlık grupları, sivil toplum organizasyonları, siyasetçiler daimî surette Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının kontrespiyonaj radarında olmuştur. Bahsi geçen türden kişi ve kuruluşlar, hasım devletlerin Türkiye ve Rusya'daki mevcut yönetimler aleyhine kolayca kullanabileceği niteliklere ve motivasyona sahip olduklarından ve zaman zaman çeşitli kisveler altında ve çoğu zaman da açıkça desteklendiklerinden, Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının bu tip iç tehdit unsurlarını tespiti ve devamında etkisiz hale getirmesi çok da güç olmamıştır.

Gerek espionaj gerekse de kontrespionaj çalışmalarında kullandıkları elemanlarının çeşitliliği ve geniş bir istihbarat ağına sahip olmaları Türk ve Rus istihbaratının öne çıkan ortak özelliklerinden biridir. Her iki ülke istihbarat teşkilatları da gizli yollardan haber ve bilgi temini amacıyla kullanacakları espionaj görevlilerini, görevlerini icra edecekleri coğrafyanın ve kültürün motifine uygun elemanlarından seçmekte, bu anlamda espionaj faaliyetlerinin temel prensiplerinden olan *motife uygunluk* prensibine göre hareket edilmektedir. Ruslar için komünizme sempatiyle bakan Türkiye'deki bir Rum, Ermeni ya da Türk, espionaj faaliyetleri için kullanılabilirlik arz ederken; Türkler için de Kafkasyalı ya da Orta Asya'lı Türk asıllı bir istihbarat elemanı espionaj faaliyetleri açısından kullanılabilir görülüp vazifelendirilebilmiştir.

Türk istihbaratı da Rus istihbaratı da gerektiğinde yabancı istihbaratçıları, askerleri ya da bürokratları da devşirmek suretiyle bu kişilerden de espionaj faaliyetlerinde faydalanıp önemli bilgi ve belgelere erişim sağlayabilmiştir. Bu uygulamalar Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının *insan istihbaratı* yöntemlerini etkili olarak kullanabilme potansiyeline sahip olduklarını kanıtlamaktadır. Türk istihbaratının da Rus istihbaratının da *insan istihbaratı* çalışmalarında kullanabileceği geniş ve yetenekli bir eleman havuzu olduğu görülmektedir. *İnsan istihbaratı* çalışmalarıyla her iki ülke istihbarat mensuplarının aynı zamanda ordunun askerî harekâtlarında kullanabileceği bilgileri temin edebildiği de görülmektedir. Türk istihbaratının, Milli Mücadele döneminde sivil halkın gönüllü ve tam desteğini aldığına da şahit olunmuştur. Rus istihbaratının ise Rusya'daki faaliyetlerinde haber ve bilgi temininde sivil halkın desteğini sağlaması için çaba sarfetmesi gerekmiş, bunda gerek Rusya'daki iç savaş ortamı gerekse de Rus istihbarat teşkilatlarının bilinen infaz ve idam uygulamalarının da etkisiyle halkın istihbarat mensuplarına yaklaşımının olumsuz olmasının ya da istihbarat teşkilatı mensuplarının sivil halkla bütünleşme sorununun etkisi olmuştur.

1917-1918 sonrası süreçte dış espionaj çalışmaları açısından bakıldığında Rus istihbaratının Türk istihbaratına oranla çok daha özel ve kurumsal bir yapılmaya gittiği görülmekte, Rus istihbaratı *Inostranny Otdel* (Dış İlişkiler Servisi) ile tamamen yurt dışına odaklı bir politik istihbarat birimine kavuşurken;

Türk istihbaratının, Osmanlı İmparatorluğu döneminde olduğu gibi Hariciye Vekâleti ve bu vekâletle bağlantılı diplomatik kanalları kullanarak dış espionaj çalışmalarını organize ettiği görülmektedir. Rus istihbaratının dış espionaj çalışmalarında *Inostranny Otdel*, ilk başkanı Davidov ile operasyonel yetenekleri de olan bir teşkilat görüntüsü vermiştir. Her ne kadar bir istihbarat teşkilatı olarak kurulmuş olmasa da, Rusların dış espionaj çalışmalarında kullandığı bir başka önemli aygıt da Komintern olmuştur. Komintern hedef ülkelerde kendi elemanlarıyla ya da yerel komünist ajanlar devşirerek Rus istihbaratına yardımcı olma gayreti içerisinde olmuştur. Bunun yanında diğer ülkelerdeki komünist parti temsilcileri ya da Rus ticari temsilcilikleri çalışanları da Rus istihbaratının temas sağladığı ve espionaj ve propaganda çalışmalarında faydalanılması kuvvetle muhtemel kişiler arasında olmuştur.

Rus istihbaratının dış espionaj çalışmalarına da yoğun mesai harcamaya başlaması iç güvenliğin büyük oranda sağlanmaya başlanmasıyla da doğru orantılı olmuştur. Yoğun kontrespiyonaj çalışmalarıyla karşı-devrimci gruplar ve bu gruplarla temas kurup Rusya'daki yeni rejimi sarsmayı amaçlayan yabancı istihbarat servislerinin çalışmalarını büyük oranda engellemeyi başaran Rus istihbaratı, komünist rejimi sağlamlaştırmaya başlamasından sonra dış espionaja daha fazla önem vermeye başlamıştır. Rus istihbaratının dış espionaj çalışmalarında temel amaç, hedef ülkeye ilişkin siyasi, askerî ve ekonomik durum ve gelişmelerle ilgili mümkün olduğu kadar çok bilgi toplayıp, bunun yanında imkânlar dâhilinde bu konulara ilişkin devlet sırlarına da erişim sağlayıp, elde edilen tüm verilerin analizini müteakip, hedef ülkelerdeki siyasi karar alıcıları ve hedef ülke halkını komünizme sempatiyle bakan kişilere dönüştürmektir. Bu anlamda Rus istihbaratının hedef ülkelerde, espionaj ve propaganda tekniklerini birlikte ve ardıl kullandığı, hedef ülke siyasetine ve rejimine doğrudan ya da dolaylı müdahale edebilecek nitelikte *kinetik istihbarat* çalışmalarının önünü açabilecek ön hazırlık hamlelerini gerçekleştirdiği söylenebilir. Bu çalışmaların sevk ve idaresini Rus istihbarat teşkilatı yaparken, Bolşevik Parti komiserliklerinin de haber ve bilgi akışının sağlanmasında, istihbarat raporlarının iletiminde aktif rol oynadığı görülmekte, böylece parti-istihbarat teşkilatı ilişkileri Rusların espionaj ve kontrespiyonaj çalışmalarında da somut ifadesini bulabilmektedir.

Türk istihbarat teşkilatlarının rejim ihracını amaçlayan herhangi bir espionaj faaliyetine rastlanmamakla birlikte, Türk istihbaratının Misak-ı Millî sınırları haricinde yaşayan Türklerin haklarını ve aidiyetlerini koruyucu kültürel istihbarat faaliyetlerinde bulunduğu, Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelere penetre etmeye çalışarak nüfuz alanını genişletmeye çalıştığı görülmektedir. Türk istihbaratı Osmanlı İmparatorluğu döneminde olduğu gibi, Türk nüfusun yoğun olduğu Balkanlardaki hareketlilikleri de gerektiğinde özel bilgi kaynaklarını da kullanarak yakından izlemeye devam etmekte, bölgedeki Türklerin siyasi ve sosyal durumlarıyla da ilgilenmektedir. Dış Türklerin güvenliğinin, kimlik ve kültürlerinin korunmasının Türk istihbaratının tarihsel misyonlarından biri olduğu yorumunu yapmak da bu noktada yanlış olmayacaktır. Türk istihbaratının dış espionaj faaliyetlerinde dış Türklerin siyasi ve sosyal durumları haricinde Balkanlardaki askerî hareketliliklere de önem verilmekte, Türk istihbaratı Yunan ordusu komutanlarının gizli toplantılarına varıncaya kadar çok detaylı bilgilere ulaşabilmektedir. Bu ve benzeri çalışmalar Türklerin bölgede geniş bir istihbarat ağına sahip olduğunu da göstermektedir.

Dış espionaj faaliyetlerinde Türk istihbaratının da Rus istihbaratının da komşu ve yakın ülkelerdeki siyasi yapılar, siyasi karar alıcılar ve toplumsal hareketlenmelerle yakından ilgilenmekte olduğu görülmektedir ve bu da her iki ülke istihbaratının da ülke güvenliklerini sağlamada *çevre güvenliğini* sağlamanın da önemli olduğu bilinciyle hareket ettiklerinin göstergesidir. Örneğin Rus istihbaratı Komintern aracılığıyla Suriye ve çevresinde, komünist ilkeler doğrultusunda, İngiltere ve Fransa'ya karşı ortak hareket etme çabalarını ve Türkiye'deki komünist hareketleri destekleyip *çevrede* komünist eğilimlerin güçlendirilmesini, espionaj faaliyetlerinde kullanılması muhtemel bir yerel ağ oluşturulmasını hedeflerken Türk istihbaratı da Balkanlar ve Kafkasya gibi bölgelerde yaşayan Türklerin kendi milli kimliklerini ve bölgedeki varlıklarını koruyucu önlemler alabilmekte, Osmanlı İmparatorluğu'nun eski topraklarında Türk nüfuz alanları açma çabası içerisinde görünmektedir. Bu bağlamda Rus istihbaratının dış istihbarat faaliyetlerinde daha çok ideolojik motif ön plandayken Türk istihbaratının dış istihbarat faaliyetlerinde kültürel motif hâkimdir yorumunu yapmak mümkündür.

Rus istihbarat çarkının işleyişinde Rus siyasi karar alıcıların da zaman zaman dış espionaja ilişkin konulara müdâhil olabildikleri, hatta gerektiğinde Lenin'in direkt devreye girebildiği görülebilmekte; aynı şekilde Türkiye'de de TBMM'nin Meclis içinde espionaj çalışmaları yaptığı tahmin edilen hasım istihbarat teşkilatlarını yanlış yönlendirerek Türk istihbaratının faaliyetlerini kolaylaştırıcı *aktif kontrespiyonaj* hamleleri yapabildiğine şahit olunmaktadır. Büyük Taarruz öncesinde TBMM'nin, Türk ordusunun Batı Cephesi Komutanlığı ile koordineli bir yanıtma hamlesiyle Yunan ordusunun Türk Büyük Taarruzu'na karşı hazırlıksız yakalanması sağlanabilmiştir. Böylelikle, casusluk faaliyetleriyle TBMM ya da Türk ordusu içerisinden haber ve bilgi temin eden espionaj görevlilerinin dezenforme edilmesiyle sonuç alıcı bir *aktif kontrespiyonaj* çalışması gerçekleştirilmiştir. Türklerde ve Ruslarda istihbarat bilincine sahip siyasi karar alıcıların ülke yönetiminde etkin görevlerde bulunuyor olmasının, ülke güvenliğinin sağlanması çalışmalarında önemli avantajlar getirebildiği görülmektedir.

Espionaj ve kontrespiyonaj çalışmalarında Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının karşı karşıya geldiği ve istihbarat sahasında birbirleriyle mücadele etmek zorunda kaldıkları durumların da sıkça yaşandığı görülmektedir ve bu karşılaşmalar sadece 1917-1918 sonrası süreçte değil, XX. yüzyılın başından itibaren devam etmektedir. Çarlık döneminde Rus istihbaratı Balkanlardaki faaliyetleri münasebetiyle, II. Abdülhamid ve İttihat ve Terakki dönemlerinde de Türk istihbaratı Kafkasya ve Orta Asya'daki faaliyetleri münasebetiyle espionaj ve kontrespiyonaj sahasında karşı karşıya gelebilmişlerdir. Bu dönemde Balkanlar'da Rus istihbaratının faaliyetleri yıkıcı, bölücü ve bölge halkını Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kışkırtıcı nitelikteyken, Türk istihbaratının Kafkasya ve Orta Asya'daki faaliyetleri bu bölgelerdeki Türklerle temas sağlayarak nüfuz alanları oluşturmayı amaçlayan faaliyetlerdir. Türklerin Rus Duması'nda konuşulan, müzakere edilen meseleleri de yakından takip ettiği, Türk istihbaratının Duma içerisinden bilgi sağlayan espionaj görevlileri olduğu da görülmektedir. Türk istihbaratının dış espionaj çalışmalarında Rusya'ya olan yakın ilgisi, Rusya'da görev yapan Alman ajanlardan dahi haber ve bilgi temin edilmesinden de anlaşılmaktadır.

1917-1918 sonrasında da Türk ve Rus istihbarat teşkilatları espionaj ve kontrespionaj çalışmalarında sık sık karşı karşıya gelmişler ancak bu karşılaşmalar daha çok Rusların Türkiye'deki espionaj çalışmalarına Türk istihbaratının kontrespionaj çalışmalarıyla mukavemet göstermesi şeklinde cereyan etmiştir. Rus istihbaratının Türkiye'deki yoğun espionaj ve propaganda çalışmaları, bu çalışmaların Rus siyasi liderlerin hedef ülkelerin siyasi karar alıcılarıyla yürüttükleri dostane ilişkilerden bağımsız bir kulvarda ilerlediğini kanıtlamaktadır. Bu bağlamda Rusya ile iyi siyasi ilişkiler, Rus istihbaratının Türkiye'deki espionaj ve propaganda çalışmalarını durdurmamış, tam tersine bu çalışmalara ivme kazandırmıştır. Burada dikkat çeken bir başka nokta da Rusya'nın espionaj çabalarına karşı Türklerin kontrespionaj çalışmalarında son derece temkinli ve dikkatli hareket etmesidir. Türk istihbaratının kontrespionaj çalışmaları özellikle Rus elçiliğine yönlendirilmiştir çünkü tespit, elçilik çalışanlarından bazılarının diplomatik kisse altında espionaj faaliyetleri yürüttüğü yönündedir. Türk istihbaratı sadece elçilik mensuplarını değil, Rus elçiliğiyle temas kuran ve içlerinde milletvekilleri, askerî yetkililer, gazeteciler ve sivil şahısların da bulunduğu herkesi yakından izleyip bu şahıslara ilişkin raporlar düzenlemektedir. Rusların bir taraftan Türk siyasilerle iyi ilişkiler geliştirip diğer taraftan Türkiye'de geniş bir espionaj ağı kurma çalışmalarına yoğun bir şekilde devam etmesi aynı zamanda Rus istihbaratına dair önemli ipuçları vermektedir. Görünen o ki iyi siyasi ilişkiler istihbarat sahasındaki mücadelede Türk istihbaratında da Rus istihbaratında da herhangi bir kesintiye ya da rehavete sebebiyet vermemektedir.

Türklerin kontrespionaj çalışmalarındaki bir başka tespit de, Rusların Türkiye'deki ağlarını geliştirmeye yönelik faaliyetler yürütürken para ve ideolojik motivasyon unsurlarını da kullandıkları şeklindedir. Rus istihbaratının dış espionaj çalışmalarında kullandığı Komintern'in de yurt dışında komünizmi yayma faaliyetleri için özel fonlar ayırdığı hatırlandığında, ideolojik motivasyon unsurlarının yanında Rus istihbaratının bu tip mali desteklerle de nüfuz alanını genişletmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Türk istihbaratının ise espionaj faaliyeti icra eden ya da bu faaliyetlerde kullanılacak elemanlarını ne gibi motivasyon unsurlarını kullanarak güdülediği bilinmemekle birlikte, Türk Milli Mücadelesi'nin temel amaçları olan vatan savunması ve tam bağımsızlığın sağlanması gibi amaçların

Türk istihbaratının espionaj ve kontrespiyonaj faaliyetlerinde yeterli motivasyonu sağlayabilecek nitelikte amaçlar olduğu düşünülebilir.

Türk ve Rus istihbarat teşkilatları her ne kadar espionaj ve kontrespiyonaj çalışmalarında genel anlamda başarılı bir grafik çizmiş olsalar da kimi zamanlar bu çalışmalarda zafiyet gösterdikleri de olmuştur. Türk istihbaratının kontrolünde gerçekleşen ve Türk Milli Mücadelesi'ne katılmak isteyenlerin İstanbul'dan Anadolu'ya sevk edildiği organizasyona Anadolu'da provokasyon yapmak isteyen kişilerin sızabilmesi (bu kişiler Ankara'daki ikinci kontrol sırasında tespit edilmiş olsalar da), ciddi güvenlik sorunları ortaya çıkarabilecek bir kontrespiyonaj zafiyeti olarak görünmektedir. Benzer şekilde, Rus istihbaratının da kimi zaman karşı-devrimcilerin içine yabancı istihbarat servislerinin çalışanlarının sızmasını engelleyememiş olmasını da önemli bir kontrespiyonaj zafiyeti olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak bununla birlikte, Türk ve Rus istihbaratının bu çalışmalarında yaşanan zafiyetlerin istisnai durumlar olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Özellikle 1917-1918 sonrasında Türk ve Rus istihbaratının başarılı ve etkili kontrespiyonaj çalışmaları dış güçlerin Türkiye ve Rusya'daki espionaj çalışmalarının engellenmesinde ve ülke güvenliklerinin sağlanmasında önemli rol oynamış; Türkiye ve Rusya, istihbarat teşkilatlarının da desteğiyle yaratılan güvenli ortamda kendi iç dinamiklerini harekete geçirerek uluslararası ilişkiler sahnesinde bağımsız birer aktör olarak yer almayı başarmışlardır.

Rus istihbarat teşkilatlarının Türkiye'de diplomatik misyonlar ya da ticari mümessillikler aracılığıyla; Türk istihbaratının da özellikle Kafkasya ve Orta Asya'daki Türkler aracılığıyla gerçekleştirdiği espionaj faaliyetleri ve sahadaki karşılıklı mücadele haricinde, Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının zaman zaman işbirliği içerisinde olduğu durumlara da rastlanmıştır. Söz konusu işbirliği doğal bir işbirliğidir çünkü Türkiye de ve Rusya da Batılı güçlerin hedefi konumundadır. Her iki ülke siyasi karar alıcıları da dış müdahalelere karşı güvenlik tedbirlerini elden bırakmamakta ve gerektiğinde güvenliğe ilişkin konularda işbirliğine gidebilmektedir. Örneğin Türkler Rus istihbaratına yardımcı, İstanbul'daki bazı Rus sivil toplum organizasyonlarının Yunan askeri üzerinde Türkler lehine yaptığı propaganda çalışmalarına ya da bu organizasyonların Yunanistan'a kaçak yollardan

eleman sevk edip Yunanistan'da bir komünist parti kurulması amacıyla yaptığı çalışmalara izin verebilmektedir. Türk istihbaratının, Rus istihbaratının bu türden yardımcı kuruluşlarının faaliyetlerine kontrollü bir şekilde izin vermesi aynı zamanda Türklerin kontrespiyonaj çalışmalarında Rusların Türkiye'deki aktivitelerine hâkim olduğunu da göstermektedir.

İstihbarat teşkilatları ülke güvenliğinin sağlanmasında aslî kurumlardandır ve istihbarat teşkilatı mensupları da icra ettikleri görevlerin önem ve gizliliğinden ötürü devlet hizmetleri açısından güvenilirlikleri üst düzey kişiler olmak zorundadır. Türkiye'de 1908, Rusya'da 1917 sonrasında, Türk istihbarat teşkilatlarında İttihatçıların, Rus istihbarat teşkilatlarında ise Bolşeviklerin ağırlığının hissedilir derecede fazla olduğu bilinmektedir. Ülkelerinin istihbarat teşkilatlarında faal ve etkin olan İttihatçıların ve Bolşeviklerin Almanlarla ilişkilendirilmeye çalışılması ilginç bir paralellik arz etmektedir. Türkiye'de İttihatçılar, muhalifleri tarafından "Alman hayranlığı", Rusya'da ise Bolşevikler yine muhalifleri, özellikle de Sosyalist Devrimciler ve Menşevikler tarafından "Alman ajanlığı" ile itham edilmişlerdir. Ancak söz konusu ithamlar dönemin Türk ve Rus istihbaratçıları ya da bürokratlarının kendi ülkelerinin hedef ve menfaatlerini bir tarafa bırakıp Almanlar hesabına çalıştıkları anlamına gelecek herhangi bir kanıtı dayanmamaktadır.

Hem espionaj hem de kontrespiyonaj çalışmalarının, Türklerde Askerî Polis Teşkilatı, Tedkik Heyeti Amirlikleri gibi Ruslarda ise Çeka, GPU, OGPU gibi kurumsal istihbarat organizasyonları bünyesinde yürütülmesi Türk ve Rus istihbaratında merkezî ve kurumsal bir anlayışın hâkim olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının espionaj ve kontrespiyonaj çalışmalarını siyasi karar alıcıların kamu-yönetmelikleri doğrultusunda icra ediyor olmaları ve bu çalışmaların sonucunda elde ettikleri verileri siyasi karar alıcılarla belirli bir hiyerarşiyi de takip etmek suretiyle paylaşmaları da, espionaj ve kontrespiyonaj çalışmalarının merkezî güçle uyum içerisinde yürütüldüğünü kanıtlamaktadır. Merkezî güçle uyum, kurumlararası koordinasyon ve hiyerarşik düzen sağlıklı istihbarat üretiminin esasları arasında yer almakta olup, Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının köklü devlet geleneklerine sahip iki büyük imparatorluğun sağlam kurumsal yapılarının da avantajlarından faydalandığı söylenilebilir.

Espiyonaj ve kontrespiyonaj faaliyetlerinin icrası aşaması ve sonrası uygulamalarına bakıldığında Türk istihbarat teşkilatlarının Rus istihbarat teşkilatlarına oranla çok daha hukuksal bir zeminde hareket ettiği görülmektedir. Espiyonaj ve kontrespiyonaj çalışmaları sonucunda şüpheli durumların mahkemelere intikal ettiği, espionaj çalışması yapmakla suçlanan kişilerin suçunun ancak kesin delillerle ispatlanmaya çalışıldığı sistematik, Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanına giden yolda, demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkesinin istihbarat sahasına dair kararlar alınırken de ön planda tutulan bir ilke olduğunu göstermektedir. Rusya’da da yargıya intikal eden espionaj vakalarının yaşandığı görülmekle birlikte *Elçiler Komplosu* olayında olduğu gibi Rusların bu tip durumları kendi lehlerine çevirip, dış güçlerin Rusya’da casusluk yapma meselesini uluslararası camiada tartışmaya açmasına da şahit olunabilmektedir. Ayrıca Rus istihbaratı, Rusya’da dış güçlerin herhangi bir espionaj çalışmasını tespit ettiğinde kısa süre içerisinde bu espionaj çalışmasını yapan ya da yaptıran hasım ülkeye yönelik operasyonel faaliyetlere de girişebilmekte ve bu anlamda agresif ve refleksif bir görüntü vermektedir.

Türk istihbaratının espionaj ve kontrespiyonaj uygulamalarında hasım güçlerin Türkiye’deki espionaj çalışmaları ve bu çalışmaların sonrasındaki süreçlere ilişkin idari düzenlemeler yapıldığı, casusluktan gözaltına alınanların hüküm giymeleri için mutlaka ispatlayıcı delile gereksinim duyulduğu görülmektedir. Bununla birlikte Türkler kendi istihbarat mensuplarının da yönergelere ve yazılı kurallara uyması hususunda hassasiyet göstermektedir. Hukuk kuralları çerçevesindeki işleyiş, Türk istihbarat teşkilatlarının merkezî güçle uyumunu ve merkezî gücün istihbarat teşkilatını denetimini de kolaylaştırmaktadır. Aynı dönemde ise Rus istihbarat teşkilatlarının özellikle saha uygulamalarındaki denetiminde sorunlar yaşanabilmekte, denetim eksikliği ise beraberinde pek çok hukuksuz uygulamaya sebebiyet verebilmektedir.

Türk ve Rus istihbarat teşkilatları propaganda, karşı propaganda, espionaj ve kontrespiyonaj çalışmalarıyla birlikte, operasyonel hedef ve stratejilere de sahiptir. Operasyonel faaliyetler, tarihsel birer olgu olarak tespit edilebilip izleri sürülebildiği takdirde istihbarat teşkilatlarının işleyişine dair fikir verebilecek istihbarat faaliyetlerindedir. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde Türk ve Rus istihbarat

teşkilatlarının XX. yüzyılın ilk çeyreğindeki operasyonel faaliyetleri incelenecek, temel amacı caydırıcılık olan operasyonel istihbarat faaliyetlerinin Türk ve Rus istihbaratının uygulamalarında ne şekilde yer bulduğu açıklanarak her iki ülke istihbaratı operasyonel faaliyetleri bağlamında karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir.

ALTINCI BÖLÜM

OPERASYONEL FAALİYETLER

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Türk ve Rus istihbarat teşkilatları, ülkelerine yönelen tehdit unsurlarını bertaraf edebilmek amacıyla takip, izleme, karşı propaganda, kontrespiyonaj gibi faaliyetlerle beraber, gerek yurt içi gerekse de yurt dışında operasyonel faaliyetler de yürütmüşlerdir. İstihbaratın doğasından kaynaklanan sebeplerle Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının tüm operasyonel faaliyetleri bilinmemekte, tespit edilebilen az sayıda operasyonel faaliyetin ise tüm detaylarıyla bilinebilmesi mümkün olamamaktadır. Çalışma bu bölümde her iki ülke istihbarat teşkilatlarının tespit edilebilen operasyonel faaliyetlerini, bilinebilen ve belgelerle ortaya konulabilen yönleriyle değerlendirmektedir.

Operasyonel istihbarat faaliyetleri barış zamanlarında, iç savaş ortamlarında ya da topyekün savaşların yaşandığı dönemlerde uygulamada değer bulan istihbarat faaliyetlerindedir ve operasyonel istihbarat faaliyetlerinin ülke güvenliğinin sağlanmasında özellikle caydırıcılık açısından önemli etkilerinin olduğunu belirtmek gerekir. Türk ve Rus istihbarat teşkilatları önemli tarihsel gelişmelerin yaşandığı XX. yüzyılın ilk çeyreğinde, gerek kendi ülkelerinin toprakları üzerindeki operasyonel faaliyetleriyle ülke güvenliğinin sağlanmasına katkı yapmış, gerekse de dış operasyonlarıyla ülkelerinin siyasi hedeflerinin gerçekleştirilmesi ya da çevre güvenliğinin sağlanması çalışmalarına yardımcı olmuşlardır.

A. TÜRK İSTİHBARATI ve OPERASYONEL FAALİYETLER

1. Operasyonel Gereksinimler - II. Abdülhamid ve İttihat ve Terakki Dönemi

Sultan Abdülhamid, Abdülaziz'i ve Murad'ı tahttan indirenler kendisini de indirebilir endişesiyle, kendi kurduğu ülke içi hafiyelik ağına büyük önem vermiş ve sultan, yıllar geçtikçe bu istihbarat organizasyonuna daha fazla bel bağlar duruma gelmiştir. Yıldız sarayına ulaşan jurnaller onbinlerle ifade edilmektedir.⁷⁶⁷ Jurnallerle yoğun bir haber ve bilgi akışı sağlanıyor olduğunun biliniyor olmasının yanında II. Abdülhamid'in Yıldız İstihbarat Teşkilatı'nın operasyonel faaliyetlerine dair fazla

⁷⁶⁷ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 121.

veriye rastlanmamaktadır. Yıldız İstihbarat Teşkilatı'nın operasyonel yönünün görece zayıf olduğu şeklinde de yorumlanabilecek olan bu durum aynı zamanda teşkilatın kuruluş ve işletiliş amaçlarıyla da yakından ilişkilidir. Journallere dayanan sistem, sultana muhalif kişi ve gruplar hakkında haber ve bilgi teminini öncelemektedir ve dolayısıyla istihbarat teşkilatının operasyonel boyutu gelişmemiş, bunun yanında bu dönemde, dönemin şartları gereği operasyonel istihbarata çok fazla ihtiyaç da duyulmamıştır. II. Abdülhamid'in öncelikli amacı, hızlı bilgi akışını sağlayarak denetim gücünü halka ve devlet çalışanlarına hissettirmek ve merkezî yönetimi sağlam tutmaktır.

Sultanın istihbarat organizasyonunun daha çok iç istihbarata yönelik olması ve istihbaratta özellikle İttihatçıların hareketlerine odaklanması, İttihatçıların da 1908 Devrimi'nin gelişim sürecine kadar ciddi bir kalkışmada bulunmamış olması II. Abdülhamid döneminde Yıldız istihbaratının operasyonel faaliyetlere girişmesine fazla lüzum bırakmamıştır. 1908 Devrimi'nin hemen öncesine dek II. Abdülhamid, yurt içi ya da yurt dışında faaliyet gösteren İttihatçıların kendi lehine kazanılması için bazı çabalar göstermenin haricinde operasyonel boyutta İttihatçıların üzerine gitmemiştir. Bu durum, II. Abdülhamid'in, muhalif unsurların üzerine gitme imkânına sahip olmadığını göstermemekle birlikte, bu tip operasyonel faaliyetlere girişmeme tercihini sultanın taktik anlayışına bağlamak da mümkündür.

Sultan II. Abdülhamid, kendisine yönelik siyasi ve askerî tehdit ciddi boyutlara ulaşana dek herhangi bir operasyonel hamle yapmamıştır. Ancak sultan 1908 Devrimi öncesinde, jurnaller yoluyla gelen bilgiler doğrultusunda oluşturduğu istihbaratı operasyonel sahada kullanmaya mecbur kalmış ve Balkanlarda İttihatçı etkinin yoğun olduğu bölgeye müdahale gereksinimi duymuştur. İttihatçıların ve II. Abdülhamid'in karşılıklı operasyonel faaliyet hazırlıkları 1907 yılıyla birlikte netleşmeye başlamıştır. İttihatçılar için başlıca sorun bizzat II. Abdülhamid'in varlığıdır ve önde gelen İttihatçılar II. Abdülhamid'in öldürülmesi konusunda hemfikirdir.

Selanik-Manastır bölgesinde görev yapan ve önde gelen İttihatçılardan olan Kâzım (Karabekir) Paşa, Enver Paşa ve İsmail Hakkı Bey 22 Haziran 1907'de Kâzım Paşa'nın evinde bir araya gelmişler, bu görüşmede de Enver Paşa ve İsmail Hakkı

Bey II. Abdülhamid ölmeden hürriyetin alınmasına imkân görmediklerini söylemişler, Kâzım Paşa da sultanı devirerek “iş kökünden halletmek” gerektiğini ifade etmiştir. Kâzım Paşa’nın sunduğu operasyon planına göre; Ohri, Resne ve Manastır’dan toplanacak gönüllülerle de desteklenecek ordu sadece bir askerî ordu değil aynı zamanda bir halk ordusu görünümü de kazanacak, Manastır-Selanik-İstanbul güzerhâhını izleyecek olan bu ordu II. Abdülhamid’i devirecektir. II. Abdülhamid’i devirme planlarının gerçekleşmemesi ihtimali de bulunmaktadır ve Kâzım Paşa bu ihtimal gerçekleşip de operasyon başarısız olursa “II. Abdülhamid’in milleti büsbütün sindireceği” düşüncesindedir.⁷⁶⁸

Feroz Ahmad’a göre II. Abdülhamid orduyu siyasallaştırarak kendi düşüşüne zemin hazırlamıştır: Sultan hak ediş ilkesini ortadan kaldırmış, görevlileri kendisine gösterdikleri sadakat temelinde yüksek görevlere terfi ettirmiş, ordu içinde de modern askerî okullarda eğitim görmüş *mektepli* profesyonellerle, sultana bağlılık nedeniyle yüksek görevlere getirilen *alaylı* subaylar arasında bölünme yaratmıştır. Böylelikle küçük rütbeli subaylar İttihat ve Terakki şemsiyesi altında anti-Hamid harekete katılmışlardır.⁷⁶⁹ Ordu mensuplarının II. Abdülhamid’den hoşnutsuz olmalarının bir diğer sebebi de 1906-1908 yılları arasında maaşlarının ödenmesinde yaşanan aksaklıklar ve bu durumun kendilerinde yarattığı huzursuzluktur.⁷⁷⁰ Tüm bu sebepler neticesinde sultanın muhalifleri *Hamidçi otokrasiyi* devirmek ve anayasayı yeniden yürürlüğe koymayı istemektedir.⁷⁷¹ Arka planda ve temelinde bu hedeflere ulaşma amacını taşıyan II. Abdülhamid’i öldürme planlarının fiiliyata dökülme sürecinin başlaması, İttihatçıların özellikle Selanik-Manastır bölgesindeki yeraltı çalışmalarının deşifre olmaya başlamasıyla da doğru orantılı olmuştur. İttihatçıların yeraltı faaliyetlerinin deşifre olmasında sultanın istihbarat organizasyonunun başarısından bahsetmek de mümkündür. Selanik ve Manastır’daki hareketlenme karşısında sultanın yaptığı operasyonel hamle Şemsi Paşa’yı bölgeye göndermek olmuştur. II. Abdülhamid’in Şemsi Paşa’dan beklentisi İttihatçıları etkisiz hale getirip bölgedeki güvenliği sağlamasıdır.

⁷⁶⁸ Kâzım Karabekir, **İttihat Terakki Cemiyeti**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 122-125.

⁷⁶⁹ Ahmad, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, s. 14.

⁷⁷⁰ Zürcher, **a.g.e.**, s. 135.

⁷⁷¹ Ahmad, **a.g.e.**, s. 14.

Şemsi Paşa ve emrindeki kuvvetler operasyonel gücü fazla ve caydırıcılığı yüksek unsurlardır. Bunun yanında Şemsi Paşa İttihatçılara beslediği düşmanlıkla da tanınmaktadır. Kâzım Paşa;

“Şemsi Paşa, padişahın güvendiği mühim bir kuvvetti... Maiyetinde bir sürü haydut. Sultan Hamid’in as kes dediğini canavarlar gibi şuursuzca yok edecek bir kuvvet... Şemsi Paşa Cemiyet’in bir numaralı düşmanı idi. Eğer bu gelişinde cemiyetimize karşı ufacık bir hareketi görülseydi Manastır mıntıkasında yok edilmesi için tertibat almıştık.”⁷⁷²

derken de bu hususlara dikkat çekmektedir. Bu ifadeler aynı zamanda, etkili oldukları Balkan coğrafyasında İttihatçıların da operasyonel caydırıcılığa sahip olduğunu kanıtlamaktadır zira İttihatçılar sultanın Şemsi Paşa hamlesine karşı “tertibat almış” durumdadır.

İttihatçıların Selanik ve Manastır merkezli yeraltı faaliyetlerinin deşifre edilmesinde ve bu faaliyetlere ilişkin haber ve bilgilerin sultana ulaştırılmasında, sultanın jurnallerle işlerliği sağlanan istihbarat organizasyonunun rolü olduğu açıktır. Kâzım Paşa, jurnali padişaha İtalyanların ulaştırdığı görüşündedir:

“... bu jurnali veren, Şemsi Paşa’yı Elbasan ve Manastır’a kadar göndermeye sebep olan ve Hadi Paşa’yı yerinden oynatan herhalde kendisine Sultan Hamid’in kıymet vereceği bir şahsiyet veya bir makam olmalı idi. Bunu İtalyanların yaptığı kanaatine vardık. İtalyan veya Osmanlı üniformalı İtalyan zabitlerinin Sultan Hamid’e sadakatle çalıştığına da bir misal oluyordu.”⁷⁷³

Kâzım Paşa’nın ifadelerinden sadece kendisinin değil, bölgede Kâzım Paşa ile teması olan diğer önde gelen İttihatçıların da sultana jurnali ulaştırmanın İtalyanlar olduğunu düşündükleri anlaşılmaktadır. Bu detay, jurnaller vasıtasıyla sultana haber ve bilgi sağlayan ağın geniş bir ağ olduğunu da göstermektedir.

II. Abdülhamid’in, kendisine ulaşan istihbaratı değerlendirerek, Selanik ve Manastır merkezli İttihatçı yeraltı örgütlenmesinin üzerine operasyonel inisiyatif olarak gitmesi II. Abdülhamid döneminin önemli bir operasyonel istihbarat hamlesi olarak değerlendirilebilir. Operasyonel faaliyetin Osmanlı İmparatorluğu ordusuna mensup bir kuvvetle icra edilecek olması da Türklerde ordu-istihbarat ilişkilerine

⁷⁷² Karabekir, **a.g.e.**, s. 125.

⁷⁷³ **a.g.e.**, s. 128-129.

örnek olarak verilebilecek niteliktedir. Haber ve bilgiyi sağlayan, sultanın jurnal organizasyonu; oluşturulan istihbaratla padişahın operasyon kararı almasını müteakip operasyonu icra etmekle vazifelendirilen ekip ise ordu mensuplarından oluşan bir ekiptir.

Sultanın, İttihatçı yeraltı örgütlenmesine karşı Şemsi Paşa ile operasyonel anlamda sahaya inmesi beraberinde İttihatçıların da *fedai* yapılanmasının bir üyesi Atıf Bey ile operasyonel bir hamle yapmasını getirecek ve Şemsi Paşa İttihatçı Atıf Bey tarafından düzenlenen bir suikastle öldürülecektir.⁷⁷⁴ Bu durum ayrıca İttihatçıların, kendi fiziksel güvenliklerinin risk altında olduğu durumlarda suikaste başvurmaktan kaçınmayan bir anlayışa sahip olduğunu da gösteriyor olması açısından önemlidir.

Türk istihbaratının operasyonel faaliyetleri, İttihatçıların 1908 Devrimi sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim kademelerinde etkili olmaya başlamaları ve istihbarat teşkilatını da İttihatçı hedefler doğrultusunda kullanmalarından itibaren artmaya başlayacaktır. *İttihatçı istihbarat anlayışı*, İttihatçıların kendi imkânlarıyla ya da içlerinde etkin oldukları devlet kurumları aracılığıyla topladıkları bilgiler ve ellerindeki mevcut veriler doğrultusunda somut eylemler yapmaya yönelik bir anlayıştır ve bu eylemlerde İttihatçılar çoğunlukla *fedai* olarak nitelenen elemanlarını kullanmışlardır. 1908 Devrimi sırası ve sonrasında İttihatçı *fedailerin* eylemlerinde artış görülmüştür. İttihatçılar devletin yönetim şeklinin, devlet yönetimi anlayışının değiştirilmesi, demokratik ve halkın temsil oranının yüksek olduğu bir yönetime geçilmesi yolundaki siyasi faaliyetlerinin yanında, bu siyasi faaliyetlerle çelişkili olmakla birlikte, caydırıcılığı yüksek operasyonel faaliyetlerle de korku ve baskı yaratan bir yol izlemişlerdir. İttihatçıların

---

⁷⁷⁴ Tunaya, o dönemde Osmanlı ordusu subaylarının ihtilalci Makedonya ikliminin etkisinde olduklarını söylemekte ve II. Abdülhamid'in sadık kumandanı Şemsi Paşa'nın öldürülmesini, Osman Paşa'nın dağa kaldırılmasını, Resneli Niyazi, Enver ve Eyüp Sabri Beylerin dağa (çeteye) çıkmalarını bu iklimin etkisine bağlamaktadır. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt I- İkinci Meşrutiyet Dönemi, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, Ocak 1988, s. 23. Ayrıca Atıf Bey'e ve Şemsi Paşa suikastine ilişkin bilgiler bu çalışmanın "Parti-İstihbarat Teşkilatı İlişkileri" başlığı altında işlenmiş olup bu konu hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Çiftçi, "*İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Örgütlenme ve Yönetim Yapısı İçinde Kulüplerin Yeri*", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 37, 2015.

Balkanlarda sahaya yansıtıkları komitacı eylem pratiğinin İttihatçılarda bir alışkanlık şeklini aldığı görülmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1908 değişiklikleriyle basın hürriyeti getirilmiştir, matbuat hürdür fakat bir müddet sonra Galata Köprüsü üzerinde gazeteciler İttihatçıların *fedailer*i tarafından vurulmaya başlanmıştır. Çok sayıda siyasi parti yani fırka, kulüp, hatta amele cemiyeti ortaya çıkmıştır ancak gerçek anlamda bir tek siyasi parti vardır, o da Balkanların komitacı geleneğinden gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti'dir. İttihat ve Terakki döneminde Osmanlı İmparatorluğu yıllarca kanun kuvvetinde kararnameler ile yönetilmiş, bürokrasi, ordu ve eğitim II. Meşrutiyet yıllarında modernleşmiştir. Ortaylı'ya göre İttihatçıların vatansever oluşu onların hem gücü hem de hatalarının bir nedeni olmuştur.⁷⁷⁵

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Türk istihbaratının operasyonel faaliyetlerinin özellikle ilk kurumsal istihbarat teşkilatı olan Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluşundan itibaren ciddi oranda arttığı görülmektedir. Teşkilat-ı Mahsusa I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde kurulan, gelişiminin neredeyse tamamını savaş ortamında geçiren bir istihbarat teşkilatıdır ve Teşkilat-ı Mahsusa döneminde Türk istihbaratının operasyonel faaliyetlerinin yoğunluk kazanmış olması doğaldır. Bunun yanında İttihat ve Terakki'nin operasyonel istihbarat anlayışı da Teşkilat-ı Mahsusa'da kurumsal anlamda vücut bulmuştur.

Almanya ile ittifak antlaşmasının imzalanmasının hemen ardından yapılan 5 Ağustos tarihli İttihat ve Terakki Merkez Kurulu toplantısında, Teşkilat'ın, "Şark Dairesi" adı verilerek Harbiye Nezareti bünyesine alınması kararlaştırılmış ve ilk dönemdeki resmî yazışmalarda "Kalem-i Şarkiye", "Umur-u Şarkiye Dairesi", "İdare-i Umur-u Aktar-i Şarkiye" gibi isimler de kullanılmıştır. Daire, Doğu Anadolu, Kafkasya, Arap bölgeleri, Orta Asya, İran, Afganistan ve Hindistan bölgelerinde propaganda faaliyetleri ve gerekli olduğunda gerilla operasyonları yapacaktır. Bu amaçla Şark Dairesi içerisinde Türkistan ve Kuzey Türkleri, Kafkas ve Kırım masaları oluşturulmuştur. Şark Şubesi'nin müdürlüğüne Yüzbaşı Mehmed Nuri Bey getirilirken fahrî müdürlük görevi Köprülüzade Fuad Bey tarafından

---

⁷⁷⁵ Ortaylı, **Türkiye'nin Yakın Tarihi**, s. 18.

yürütülmeye başlanmıştır. Bahaddin Şakir yönetiminde bir heyet de 1914 yılı Ağustos ayında, bir miktar silahla birlikte Kafkasya'ya gönderilmiştir. Grubun çabalarıyla kurulan “Kafkas İhtilâl Cemiyeti”, Gürcüler ve Kuzey Kafkasyalı topluluklar arasında çeşitli organizasyonlar kurulmasını sağlamıştır.⁷⁷⁶

I. Dünya Savaşı'nın Avrupa'da başlamasından bir ay sonra Teşkilat-ı Mahsusa çalışanlarından Bahaddin Şakir'in Talat Paşa'ya gönderdiği raporunda Türk istihbaratının Ruslara karşı yürüttükleri operasyonel faaliyetlere ilişkin önemli ipuçları bulunmaktadır:

“Bir haftadan beri Narman ve Hazarkale teşkilatımızı teftiş ettiriyordum. Günden güne büyüyen teşkilatımız için pek ümitvarım. Tecrübe ettik, her yerde Rus kuvvetlerini bozduk... Milis teşkilatı eski zamandan kalma bir gönüllü teşkilatı değildir... Van'a Trabzon'a silah gönderiyorsunuz. Fakat en mühim mıntıkayı (Erzurum'u) dikkate almıyorsunuz. Silah ve bilhassa çok miktarda cephane isterim... Buranın serkomiseri Ermeni'dir. İki de hıncır Ermeni polis vardır. Bunların içerilere alınarak serkomiserliğe bizim Hamal Ferid'in tayini de mümkündür.”⁷⁷⁷

Teşkilat'ın teftiş ve raporlama mekanizmasının işlerliği, operasyonel faaliyetlerde kullanılacak eleman ve silah sayısının artırılmasına verilen önem, faaliyetlerin ana unsuru olan milis teşkilatının daha önceki faaliyetlerde kullanılmış olan gönüllü birliklerden farklı ve daha gelişmiş bir yapı arz ediyor olması Türk istihbaratının operasyonel sahada efektif ve sistematik olduğunun göstergeleri arasındadır. Teşkilat-ı Mahsusa özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu sınırına yakın bölgelerdeki operasyonel faaliyetlerinde ya da operasyonel faaliyetlerin ön hazırlık aşamalarında, yukarıdaki örnekte de bahsi geçtiği üzere, Osmanlı İmparatorluğu teşkilatları bünyesinde bölgede görev yapan Ermenilerin hareketlerinden de devamlı surette endişe etmiş, operasyonel faaliyetlerin sağlıklı bir şekilde planlanması ve yürütülmesi için gerekli tedbirleri alma zorunluluğu duyarak kritik bölgelerdeki Ermeni görevlileri bölgede istememiştir.

Bununla birlikte, sınır taburlarında bulunan Ermenilerin, doğu illerinden kaçan Ermenilerin Rusya'ya geçmelerine yardım etmelerinden dolayı daha içerideki

⁷⁷⁶ Andican, **a.g.e.**, s. 313-314. Ertesi yıl kurulan “Kafkas İttihat Cemiyeti” de Gürcistan, Dağıstan ve Çerkezya bölgelerinin bağımsızlığını amaçlayan hareketlerin oluşması için yoğun bir çaba gösterecektir. **a.g.e.**, s. 314.

⁷⁷⁷ Güneş, **a.g.m.**, s. 125.

taburlara nakli de istenebilmiştir. Ayrıca Ermenilerin oluşturduğu çeteler Çarlık Rusyası ile işbirliği içinde olan Taşnak Komitesi'ne bağlı faaliyet yürütmektedir. Teşkilat-ı Mahsusa Ermenilerin Rusya içinde ayaklanmalarını ve Rusya'ya karşı ihtilalci bir tavır almalarını ister ve beklerken, Ermeniler Çarlık Rusyası'nın yanında yer almışlardır.⁷⁷⁸

Teşkilat-ı Mahsusa I. Dünya Savaşı sırasında bir taraftan Ermenilerin Ruslara karşı savaşabileceklerini umup, diğer taraftan da Ermenileri önemli bir güvenlik risk unsuru olarak değerlendirirken, aynı zamanda, kendi soydaşları olan Türkistan Türklerini I. Dünya Savaşı esnasında operasyonel sahada kullanma yönünde çabalar içerisinde de olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun askerî hedefleri doğrultusunda savaşmaya istekli Türkistan Türklerinin tespiti ve bu kişilerin Türk istihbaratına angajmanının sağlanmasıyla Teşkilat'ın Doğu Bölümü Başkanlığı ilgilenmiştir.

Rus ordusuyla birlikte Avrupa cephelerine gönderilip Almanlar veya Avusturya-Macaristan kuvvetleri tarafından esir edilen Türkistanlı askerlerden⁷⁷⁹ bir bölümü bir yolunu bulup Türkiye'ye gelebilmeyi başarabilmiş, bunlardan 25 Türkistanlı harp esiri 1917 yılı ortalarında Avusturya cephesinde esir düştükten sonra Osmanlı topraklarına ulaşmış ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın Doğu Bölümü Başkanlığı'na müracaat etmişlerdir. Türkistan'ın çeşitli şehirlerinden gelen bu harp esirleri, ülkelerine dönmek konusunda yardım talep etmişler ve döndüklerinde her alanda Osmanlı-Türkistan ilişkilerinin gelişmesine katkı sağlayacaklarını taahhüt etmişlerdir. Üsküdar Özbekler Tekkesi'ne yerleştirilen Türkistanlı harp esirleri, bir süre sonra "Sefirin-i İslamiyye", yani İslam'ın elçileri görevi verilerek Batum üzerinden ülkelerine gönderilmişlerdir. Türkiye'ye gelen harp esirlerinden bir

⁷⁷⁸ **a.g.m.**, s. 125.

⁷⁷⁹ Rus ordu kayıtlarına göre, I. Dünya Savaşı başlangıcına kadar orduda görev yapan Müslüman Türk sayısı 35.000 civarındadır. Bunların 186'sı yüzbaşından albaya kadar rütbelerde, 10 kadarı da general rütbesinde görev yapmışlardır. Çar yönetimi özellikle 1877-78 Türk-Rus Savaşı dönemindeki bazı olaylar nedeniyle Müslüman askerleri Osmanlı İmparatorluğu'na karşı cephede kullanmamak konusunda özen göstermiştir. 1916 yılının Temmuz ortalarında Hocent şehrinde başlayan isyan hızla Türkistan'ın diğer bölgelerine yayılmış ve 1917 Şubat ayına kadar devam etmiştir. Rus yönetimi bölgeye asker göndererek isyanı kanlı bir şekilde bastırılmış on binlerce Türkistanlı öldürülmüş ve özellikle Kırgız-Kazaklardan oluşan yüz bini aşkın insan Doğu Türkistan'a gitmek zorunda kalmıştır. İsyanın başladığı dönemde Türkistan'da ilan edilen sıkıyönetim, olayların durulmasından sonra asker alımı konusundaki uygulamalarını sürdürmüştür. Askere alınan Türkistanlılar, geçmiş deneyimlerin ışığı altında, Osmanlı ordusuna karşı kullanılmamış, Alman ve Avusturya-Macaristan cephelerine gönderilmişlerdir. Osmanlı cephesine gönderilen sınırlı sayıdaki Müslüman asker de geri hizmetlerde çalıştırılmıştır. Andican, **a.g.e.**, s. 310-311.

bölümü de ülkelerine dönmeyerek Osmanlı ordusu saflarında yer almışlardır.⁷⁸⁰

Türk istihbaratının I. Dünya Savaşı sırasında operasyonel sahada, “Sefirin-i İslamiyye” sıfatıyla da propaganda sahasında Türkistanlı soydaşlarından faydalandığı görülmekte ve eleman temini konusunda da geniş bir ağa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Türkistanlıların Teşkilat-ı Mahsusa’nın Doğu Bölümü Başkanlığı’nın çalışmalarıyla kazanılması ve muhtemelen bu bölümün Orta Asya çalışmalarında kullanılacak olmaları ayrıca Türk istihbaratının bölge birimleriyle belirli bir sistem dahilinde faaliyet yürüttüğüne işaret etmektedir.

İngiliz gizli servisi tarafından Türkistan’a gönderilen Albay Frederick Bailey anılarında, Buhara emirinin danışmanı Mir Haydar Badaliyev’in oğlu İskender Beg’in de, savaş sırasında Osmanlı ordusuna katıldığını, 1918 yılı boyunca Gelibolu garnizonunda kaldığını ve savaş bitiminde İstanbul’da bir araya geldiği 69 Türkistanlı gönüllü askerle birlikte Türkistan’a döndüğünü anlatmaktadır. I. Dünya Savaşı’na katılan Türkistanlı gönüllülerin bir kısmı ülkelere dönmeyerek Türkiye’de kalmışlar, bazıları da Kurtuluş Savaşı’nda mücadele etmişlerdir.⁷⁸¹ Türkistanlıların Türk istihbaratına angajmanının sağlanmasının diğer istihbarat teşkilatlarınca da tespit ve takip edilebilmesi her ne kadar istihbarata karşı koyma noktasında zafiyet belirtisi olarak gözükse de, bu durum yapılan çalışmanın önemini ya da etkisini azaltmamaktadır: Operasyonel sahada yer alan Türkistanlılar ya memleketlerine geri dönmüşler ya da Türk Milli Mücadelesi’nde soydaşlarıyla birlikte bağımsızlık mücadelesi vererek askerî operasyonel süreçlere dâhil olmuşlardır.

Türk istihbaratının I. Dünya Savaşı’nda hem Türkistan ve Kuzey Türkleri, Kafkas ve Kırım masaları gibi istihbarat çalışma gruplarıyla hem de bölge birimleriyle, çok yönlü ve propaganda çalışmalarıyla da eşgüdümlü operasyonel istihbarat çalışmaları icra ederek Osmanlı İmparatorluğu ordusuna ve İmparatorluğun I. Dünya Savaşı’ndaki var olma mücadelesine sahada destek verdiği görülmektedir. Ancak Türkler ordu ve istihbarat teşkilatlarının tüm çabalarına rağmen I. Dünya Savaşı’ndan yenik ayrılmışlardır. Bununla birlikte, savaşta Türk istihbaratının

---

⁷⁸⁰ Andican, **a.g.e.**, s. 311.

⁷⁸¹ **a.g.e.**, s. 312.

kazandığı operasyonel istihbarat tecrübeleri Türk Milli Mücadelesi'ne önemli katkılar sunacaktır.

2. Süreklilik: Operasyonel Tecrübelerin Milli Mücadele'ye Yansımaları

I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesinden sonra Türk ordusu küçültülmüş; ordunun silahları büyük oranda elinden alınmış ve ülke toprakları düşman kuvvetler tarafından işgal edilmeye başlanmıştır. İşgale karşı merkezî hükümetin yetersiz kalması ile ülke çapında Kuvayı Milliye olarak adlandırılan milli direniş birlikleri ortaya çıkmaya başlamıştır.⁷⁸² General Mustafa Kemal Paşa da Anadolu'ya geçmek için fazla beklememiştir. Türkiye yenik ve bitkindir ama herhangi bir Ortadoğu veya koloni ülkesinde olmayan bir özelliği vardır: Eski bir devletin ve askerî bir toplumun yüksek ve hızla örgütlenme niteliği.⁷⁸³

Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışı ile birlikte, Türk Milli Mücadelesi resmen başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları kısa sürede birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkan Kuvayı Milliye güçlerini teşkilatlandırmışlar ve merkezî bir idare altında birleştirmişlerdir.⁷⁸⁴ Kuvayı Milliye güçlerinin teşkilatlandırılması aşamasında Osmanlı ordusu subaylarının, imparatorluk bürokratlarının, Teşkilat-ı Mahsusa ve İttihat ve Terakki mensuplarının işgalci güçlere karşı direnişi örgütlenme ve idare etme noktasında önemli çabaları olmuştur.

Türk istihbaratının tarih boyunca öne çıkan özelliklerinden biri örgütlenme kapasitesi ve becerisi olmuştur. Bu kapasite ve becerinin yanında, teşkillerin hızlı bir şekilde oluşturulup çabuk mobilize olmaları da Türk istihbaratının karakteristik özelliklerinden biridir. Türk istihbaratının kısa sürede istihbarat grupları oluşturabilme kapasite ve kabiliyetine sahip olması, hızlı mobilize olabilme özelliği, Milli Mücadele döneminde de kendini göstermiş, bununla birlikte Türklere yönelik iç ve dış tehdit unsurlarının bu dönemde daha da belirgin hale gelmesi ve artış

---

⁷⁸² Benhür, **a.g.m.**, s. 278.

⁷⁸³ Ortaylı, **Türkiye'nin Yakın Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 53.

⁷⁸⁴ Benhür, **a.g.m.**, s. 278.

göstermesiyle Türk istihbaratı da doğal olarak operasyonel faaliyetlerine ağırlık vererek caydırıcılığını artırma yoluna gitmiştir.

Türk istihbaratının operasyonel faaliyetlerinde iç içe geçmiş iki süreklilik dikkat çekmektedir: Birinci süreklilik, Teşkilat-ı Mahsusa içerisinde aktif görev almış pek çok istihbarat mensubu ve elemanının bu teşkilat lağvedildikten sonra da özellikle Mondros sonrası başlayan işgallere karşı tertibat alarak çalışmalarına farklı istihbarat teşkilatları ve istihbarat grupları içerisinde devam etmeleridir. İkinci süreklilik ise Türk Bağımsızlık Savaşı sırasında yapılandırılan söz konusu istihbarat teşkilatları ve gruplarının faaliyetlerinin farklı sebeplerle sekteye uğramasının Türk istihbaratının ülke güvenliğini sağlama faaliyetlerinin durması şeklinde tezahür etmeyerek, tam tersine, istihbarat faaliyetlerinin farklı isimlerdeki istihbarat teşkilatları ve istihbarat grupları eliyle yürütülmeye devam etmesidir. Dolayısıyla Türk istihbaratının operasyonel faaliyetlerinde hem eleman sürekliliğinden hem de organizasyonel süreklilikten bahsetmek mümkündür.

Türk istihbarat teşkilllerinden Karakol, 16 Mart 1920'de işgalcilerin İstanbul'da büyük bir güç oluşturmaya başlamalarından sonra etkinliğini yitirmeye başlamış, teşkilat liderlerinden Kara Vasıf'la beraber yine İttihatçı liderlerden Mithat Şükrü, Kara Kemal, Dr. Mahmut Esat ve Galatalı Şevket Malta'ya sürülmüşlerdir.⁷⁸⁵ Böylesine ciddi bir durumun Türk istihbaratının örgütlenme faaliyetlerini kesintiye uğratmamış olması da yukarıda bahsi geçen sürekliliklerin sağlanabilme becerisiyle ilintilidir. Önde gelen isimlerin enterne edilmiş olmasına rağmen, Türk istihbarat grupları içerisinde aktif olan elemanların kullanımına devam edilmiş, enterne edilmiş istihbarat grup liderlerinin yerine organizasyonu sağlayan başka isimler geçerek örgütlenme ve istihbarat faaliyetleri devam ettirilmiştir.

İstanbul'un işgalinin ardından tutuklanıp Malta'ya sürülmekten kurtulan Karakol Teşkilatı mensuplarının bir kısmı Anadolu'ya geçmiş, bir kısmı da İstanbul'da gizlenmiş; İstanbul'da gizlemeyi başaran bir kısım Karakolcu, yine Türk istihbarat teşkilllerinden olan Zabitan ve Yavuz Grupları içerisinde faaliyetlerini

---

⁷⁸⁵ Çukurova, **a.g.e.**, s. 32.

sürdürmüşlerdir.⁷⁸⁶ Türk istihbaratının operasyonel faaliyetleri çok sayıda istihbarat grubunun çalışmalarıyla icra edilmiştir. TBMM'nin kurulması sonrasında Ankara, oluşturmak istediği istihbarat ağı ile istihbarat faaliyetlerinin tamamen kendi kontrolü altında olmasını amaçlamıştır. Bu da Türk istihbaratının merkezî güçle koordineli çalışma alışkanlık, prensip ve geleneğinin Milli Mücadele sürecinde de devam ettiğini göstermektedir. Türk istihbaratının hızlı örgütlenme kapasite ve becerisi (birkaç münferit olay dışında) istihbaratta koordinasyonsuzluğa ya da çok başlılığa sebep olmamış, tam tersine Türk istihbarat teşkilatları Türk devlet geleneğinin gereği olarak her zaman merkezî güçle koordinasyonu öncelemişler ve merkezî güçle koordinasyon, Türk istihbaratının öne çıkan karakteristik özelliklerinden biri durumuna gelmiştir.

Türk istihbarat teşkilatları sadece merkezî güçle değil birbirleriyle ve diğer güvenlik aygıtlarıyla da koordinasyona önem vermişlerdir. 7 Ekim 1920 tarihli Seyrüseyahat Kararnamesi doğrultusunda sahada, ön güvenlik kontrolleri çalışmalarında istihbarat teşkilatı ile polisin koordineli çalıştığı, ancak istihbarat teşkilatının daha çok denetleyici bir rol üstlendiği görülmektedir. Bu kararname ile Osmanlı sınırları içinde seyahat edeceklerin bir seyahat varakası alması gerektiği, bir yerden başka bir yere gidip, gittikleri yerde 15 gün içinde bir işe başlamamış olanların, geldikleri yere döneceği, İstanbul'dan gelecek olanlar için, her kişinin Anadolu'ya geçeceğini Ankara'da Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne bildireceği, bir ayda iki kez sahil veya cephelere yakın yerlere gidilemeyeceği hususu karara bağlanmıştır. Söz konusu kararname hükümlerine ters düşen olayları izlemekle görevli olan Türk istihbarat teşkilatlarından Askerî Polis Teşkilatı bu görevi yerine getirmek için Emniyet-i Umumiye Müfettişlikleri (Emniyet Genel Müdürlüğü Müfettişleri) ve polis örgütü ile sahada birlikte çalışmıştır.⁷⁸⁷

TBMM Hükümeti de istihbarat temini çalışmalarına önem vermektedir ve çeşitli adlar altındaki istihbarat gruplarından, bilhassa Teşkilat-ı Mahsusa'nın eski elemanlarından, İstanbul'dan Ankara'ya sürekli bilgi akışı sağlanmaktadır. Ancak Ankara hükümeti bunlarla yetinmemiş, hem istihbarat gruplarından gelen istihbaratı

---

⁷⁸⁶ Aydın, **a.g.t.**, s. 297.

⁷⁸⁷ Çukurova, **a.g.e.**, s. 52.

değerlendirip kullanmış, hem de kendi imkânlarıyla kurduğu özel teşkilatlarla daha emin ve güvenilir istihbarat elde etme yoluna gitmiştir.⁷⁸⁸ Bilgi sağlayan istihbarat gruplarından vazgeçilmemesi yanında merkezî güç tarafından kontrol ve idare edilen bir çatı istihbarat teşkilatına sahip olma isteği Türk siyasi karar alıcıların istihbarata bakış açısının sistematik ve bilinçli olduğunu göstermektedir. Bunun yanında Türklerin bağımsızlık mücadelesinin devam ediyor olması da tüm istihbarat gruplarının Türk ordusuyla birlikte operasyonel faaliyetlerde aktif olarak kullanılmasının faydalı olacağı düşüncesini ön plana çıkarmış olacak ki, TBMM bu yüzden bir taraftan istihbaratta bir çatı teşkilat oluşturmaya çalışırken diğer taraftan da operasyonel tecrübelerine sahip eski Teşkilat-ı Mahsusa mensuplarının etkin olduğu istihbarat gruplarıyla da temas kurmaya devam etmiştir.

TBMM'nin Türk Milli Mücadelesi'nin yönetimini ele almasından sonra İstanbul'da Ankara hükümetinin emrinde çalışacak bir örgüt kurulması zorunluluğu ortaya çıkmış, bu oluşumu gerçekleştirme görevi de Fevzi Paşa'ya verilmiştir. İstanbul'da İngilizlerin denetimleri sıklaştırması ve diğer taraftan Fevzi Paşa'nın İstanbul'da iken Hüsameddin Bey ile yaptığı görüşmeler sonucunda, Hüsameddin Bey 27 Ocak 1921'de İtalyan şirketine ait Lloyd vapuru ile Samsun'a geçmiş, çeşitli yerlerde, özellikle İstanbul'da, Teşkilat ı Mahsusa benzeri bir örgüt kurmak üzere çalışmalar yapmıştır. Hüsameddin Bey bu çalışmaları kapsamında, Samsun'a gelen Topkapılı Mehmet Bey ile de görüşmüş ve ona, İstanbul'a döner dönmez Müdafaa-i Milliye Teşkilatı'nı (Ulusal Savunma Örgütü) kurmaya başlamasını söyleyerek bir miktar da para vermiştir. Mehmet Bey İstanbul'a geldikten sonra, yeni teşkilatın oluşturulması yönünde propagandayı Karakol'un Topkapı teşkilatı üyelerine yaptırıp, tüm ulusal örgütleri bir araya toplamaya çalışmıştır. Kadrosu memur ve subaylardan oluşan M.M., çalışmalarını gereği gibi sürdürebilmek amacıyla, çulhacılar, dokumacılar, mavnacılar, gümrük hamalları, arabacılar, bahçıvanlar, motorcular, sandalcılar, mobilyacılar, tulumbacılar ve sakalar cemiyetleri ile de dayanışma içinde geniş tabanlı bir örgüt oluşturmuştur. Çukurova, ulusal ordunun gereksinimi olan silah, cephane ve malzemeyi deniz taşıtlarına taşıyacak ve indirecek güvenilir insan gücünün sağlanmasında işçi örgütlerinin önemli rol oynadığına vurgu yapmaktadır. Örneğin esnaf teşkilatı içinde en güçlü örgütlerden biri hamallar esnafıdır ve

⁷⁸⁸ Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tedkik Heyeti Amirlikleri*, s. 68.

hamallar esnafına hâkim olabilmek için hem İtilaf Devletleri temsilcileri hem de İstanbul'daki milli hareket yandaşları yoğun çaba sarfetmişlerdir. Şubat 1920'de bu örgütün başına Salih Kâhya gelmiş ve örgüt üyeleri *millicilerden* oluşturulmuştur. İstanbul'da jandarma ve itfaiye örgütleri de M.M. denetiminde görev yapmıştır.⁷⁸⁹ Teşkilat-ı Mahsusa benzeri bir istihbarat teşkilatı olarak planlanan Müdafaa-i Milliye Teşkilatı'nın yapılandırılması süreci Ankara tarafından da çeşitli şekillerde desteklenmektedir. Zaman içerisinde M.M. ve Müsellah Müdafaa-i Milliye Teşkilatı, Müdafaa-i Milliye Teşkilatı bünyesinde faaliyet yürüten ve görev alanları farklı iki istihbarat grubu olarak belirlemiştir.⁷⁹⁰

Bu gibi organizasyonlar Türk istihbaratının saha hâkimiyetine verdiği önemi ve insan istihbaratı temelli geniş tabanlı çalışmalar yaptığını kanıtlamaktadır. Ayrıca Fevzi Paşa'nın Hüsameddin Bey'e "Teşkilat-ı Mahsusa benzeri bir teşkilat" kurma emri vermiş olması ve Hüsameddin Bey'in de bu yönde çalışıp yeni istihbarat organizasyonları oluşturma işine yönelmesi Türk istihbaratındaki önemli bir sürekliliği göstermektedir. Anlaşılan o ki Türkler, Milli Mücadele sürecinde de Teşkilat-ı Mahsusa gibi operasyonel kabiliyetleri yüksek, orduyla koordineli hareket edebilecek yetenekte ve merkezî bir istihbarat teşkilatına sahip olma arzusunda.

Fevzi Paşa'dan gelen emir Teşkilat-ı Mahsusa'nın operasyonel faaliyetlere dayalı ve ordu-istihbarat ilişkilerinin iç içe geçtiği fonksiyonel yapısının kullanışlı bir yapı olduğunu, teşkilatın teorik formülasyonundan ve pratiğinden faydalar sağlanmış olduğunu ve Teşkilat-ı Mahsusa tipi istihbarat yapılanmalarından Milli Mücadele sürecinde de faydalar sağlanmasının beklendiğini göstermektedir. İstihbarat teşkilatında çalışacak kişilerin *millici* olarak nitelenen kişilerden seçilecek olması da Türk istihbaratının ideolojik motif ve motivasyona önem verdiğini göstermektedir. Operasyonel saha uygulamalarında kullanılacak istihbarat mensuplarının ya da elemanlarının milli ve güvenilir nitelikte olması, en ufak detayların operasyonların başarı ya da başarısızlığını belirlediği bu tip uygulamalarda kritik derecede önemli olduğundan, Türk istihbaratının, kullanacağı elemanlarının ideolojik motifini ve ideolojik motivasyonunu ön planda tutması mantıklı görünmektedir.

---

⁷⁸⁹ Çukurova, **a.g.e.**, s. 33-41.

⁷⁹⁰ Yurtsever, **a.g.e.**, s. 60.

Türk istihbarat teşkilleri operasyonel sahada görev alacak asker ve sivillerin seçilmesi ve bu kişilerin kayıpsız ve güvenli bir şekilde Anadolu'daki kritik bölgelere sevk edilmesinde de önemli görevler üstlenmiştir. İstanbul'dan Anadolu'ya subay ve sivillerin geçişleri iki yoldan yapılmıştır. Bu yollardan biri, vapurla İnebolu, diğeri İstanbul-Gebze-İzmit yoludur. Yol, Karakol Cemiyeti tarafından kurulmuştur. Mütarekeden ve özellikle de TBMM'nin açılmasından sonra bu yoldan Anadolu'ya yoğun geçişler olmuştur. İstanbul'dan gruplarca seçilerek İzmit yoluyla Anadolu'ya gönderilmesi kararlaştırılanlardan bir kısmı da Özbekler tekkesine gönderilerek, bu yoldan geçişleri sağlanmıştır. Tekke Şeyhi Âtâ Efendi, İstanbul'daki ulusçuların Anadolu'ya göndermek istediği kişiler için saptadığı parolaları tekkeye gelerek bildirenlerden 15- 20 kişilik gruplar kurarak, gerekli güvenlik önlemlerini aldıktan sonra, bunları Anadolu'ya göndermiştir 16 Mart 1920'den sonra milletvekillerinden bir kısmı da bu yolla Anadolu'ya intikal etmiş, durumun hasım güçlerce farkına varılması üzerine tekke basılarak kapatılmıştır. Şeyh Enver tekkesinde de Anadolu'ya kaçanlara yardım edildiği görülmektedir. Erenköy'de açılmış olan İhtiyat Zabıt Namzetleri Tâlimgâhı da Anadolu'ya kaçmak isteyen genç subay adaylarının kaçış yerlerinden biri olmuştur.⁷⁹¹ Asker ve sivil şahıslar yanında milletvekillerinin, bürokratların da istihbarat teşkilleriince Anadolu'ya geçirilmesi çalışması Anadolu'da topyekün bir direniş olacağına, askerlerin yanında devlet yönetimini ele alacak bürokratlara da ihtiyaç duyulacağına ve yeni bir devlet oluşumu sürecinin başladığına işaretleridir. Türk istihbarat gruplarının, tekkeleri bu geçişlerde yoğun olarak kullanılması da dikkat çekici bir başka unsurdur.

Yukarıda bahsi geçen Şeyh Âtâ Efendi, Milli Mücadele döneminde M.M. Grubu ile Ankara arasındaki haberleşme ve yardımlaşmalarda etkin bir isimdir. Özkan'a göre Şeyh Âtâ Efendi'nin dinî kimliği, gizlilik gerektiren faaliyetlerde önemli avantajlar sağlamıştır çünkü tarikat hayatı da kendi özel yapısı nedeniyle gizlidir ve bu gizlilik halk tarafından olağan karşılanmakta, dikkat çekmemekte, ayrıca düşman güçleri de halkın tepkisini çekmemek için bu kişilerin üzerine fazla gidememektedir.⁷⁹²

---

⁷⁹¹ Çukurova, **a.g.e.**, s. 62-63.

⁷⁹² Özkan, **a.g.e.**, s. 124-125.

1921 yılı Nisan ve Ağustos ayları arasında İnebolu yöresinden İç Anadolu'ya yoğun şekilde subay gönderimi yapılmıştır. Sakarya'ya hazırlık aşaması sayılan bu dönemde özellikle Ağustos başlarından itibaren bu işleyiş daha da hızlanmıştır.⁷⁹³ Dikkat çeken bir detay da bu tarihlerde Türk istihbaratında önemli bir değişime gidiliyor olunmasıdır. Nisan ayının başından itibaren Askeri Polis Teşkilatı'nın yerine Tedkik Heyeti Amirlikleri kurulmuş durumdadır.⁷⁹⁴ Ancak görüldüğü üzere, Türk istihbaratında yaşanan değişime rağmen, değişim sürecinde de Milli Mücadele'nin ihtiyacı olan temel operasyonel istihbarat çalışmaları aksamamış, çalışmalar disiplinli bir şekilde devam ettirilmiştir. Türk ordusunun operasyonları öncesinde Türk istihbarat gruplarının subayların intikalleri operasyonunda gösterdiği hızlı mobilizasyon, hem Türk ordusu ve istihbarat gruplarının eşgüdümü çalıştıklarını hem de hız-zaman mefhumunu göz önünde bulundurarak hareket ettiklerini kanıtlamaktadır.

1921 yılının Nisan ayı ortalarında Türk istihbaratının ve ordusunun operasyonel gücünü oldukça artıracak bir gelişme de yaşanmıştır: 7 Rus pilot, uçaklarıyla birlikte Türk ordusuna hizmet etmeye gönüllü oldukları bilgisini iletmiştir. Müdafaa-i Milliye Vekili imzalı, 12/4/1337 R. / 12 Nisan 1921 tarihli ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Müdafaa-i Milliye Vekâleti Harbiye Dairesi 6. Şubesi tarafından 3397 sayı numarası verilerek kırmızı çift hilalle mühürlenmiş, dolayısıyla da yüksek gizlilik derecesini haiz resmî yazıda şu ifadeler yer almaktadır:

“İstanbul'daki Bahriye Yardım Heyeti'nden gelen bilgiye göre 7 Rus pilot, 500'er lira ikramiye karşılığında uçaklarıyla birlikte ordumuz hizmetine girmek istiyorlarmış.

Bahriye Baş İnzibat Harici Memuru Yüzbaşı Mehmed Emrullah Efendi ile iletişime geçilerek aşağıdaki ayrıntılı bilginin edinilmesi rica olunur:

1- Bu pilotlar istedikleri ikramiye karşılığında uçakları bize terk ederler mi?

⁷⁹³ Çukurova, **a.g.e.**, s. 67. Milli Mücadele yıllarında Kocaeli bölgesinde güvenliği sağlama ve geçiş operasyonlarını yürütme ve denetleme çalışmalarında önemli yararlılıkları olmuş kişiler daha önce de Teşkilat-ı Mahsusa'da etkin görevler almış kişilerdir. Gebze-İzmit arası denetimin sağlanmasında en etkin görevlilerden birisi Dayı Mesut diğeri ise Kuşçubaşı Eşref Bey'dir. Ayrıca hattın güvenliğinin sağlanmasında Yenibahçeli Şükrü (Oğuz), Fehmi Yavuz, Jandarma Komutanı Nail ve Hulusi Beylerin de etkileri olmuştur. **a.g.e.**, s. 64-65.

⁷⁹⁴ Özkan, **a.g.e.**, s. 146. Özkan, Askeri Polis Teşkilatı sonrasında Tedkik Heyeti Amirlikleri'nin kurulması gibi çalışmaların, istihbaratı giderek Türk Genelkurmayı'nın içine çektiğini, yapılan her düzenlemeyle istihbarat faaliyetlerinin askerî bir faaliyet haline getirildiği düşüncesindedir.

2- Uçarak istedikleri yere gelebilirler mi?

3- Uçakların özellikleri nedir?⁷⁹⁵

Bu çok gizli resmî yazının muhatabı Erkan-ı Harbiye Umumiye Başkanlığı Muharip Grubu İnebolu İrtibat Subaylığı'dır ve bu birimden konuya ilişkin ayrıntılı bilgiler istenilmektedir. Türklerin savaş gücünü artıracak ve bunun yanında özellikle askerî istihbarat çalışmalarında da keşif-tespit noktasında önemli faydalar sağlayabilecek uçakların edinilebilmesi ihtimali doğmuştur ve bu yeni duruma üst düzey Türk siyasi karar alıcılar da odaklanmış görünmektedir, Türkiye Büyük Millet Meclisi devrededir. Anlaşılan o ki Türkler, Rus pilotlarla ilgilenmemekte ya da bu pilotlardan temin edilebilecek haber ve bilgiler, uçaklardan sağlanacak fayda yanında önemsiz kalmaktadır. Uçakların özellikleriyle birlikte, bu uçakların güvenli bir şekilde teslim edilebilmesi ve tamamen Türklerin kullanımına bırakılması Türk siyasi karar alıcılar için birinci derecede önemli görünmektedir. 7 Rus pilotun uçaklarıyla birlikte Türk ordusuna hizmet etme isteklerini bildirmelerinde Türk istihbaratının herhangi bir ikna çalışmasının olup olmadığı bilinmemekle birlikte, söz konusu uçakların Türk ordusunun ve istihbaratının operasyonel kabiliyetini artırıcı bir unsur olacağı muhakkaktır.

Türk Milli Mücadelesi için savaş araçlarının temini, Anadolu'ya silah ve mühimmat geçirilmesi operasyonel açıdan önemlidir ve Türk istihbaratı bu konuda da organizasyon kabiliyetini göstermiştir. Anadolu'ya silah ve mühimmat geçirme organizasyonunda Türk istihbarat elemanlarının işgalci güçlerle dahi iş yapmış, onları kendine angaje ederek onlara ait ulaşım ve taşıma araçlarını kullanabilmiş olması *insan istihbaratı* (humint) çalışmaları bağlamında Türk istihbaratının kapasite ve kabiliyet düzeyini de göstermektedir.

İstanbul'dan Anadolu'ya silah ve mühimmat kaçırma çalışmaları önce kişisel girişimler olarak başlamış, Heyet-i Temsiliye'nin kendisine bağlı bazı ulusal örgütler kurmasından sonra bu çalışmaları ulusal gruplar üstlenmiştir. Silah kaçırma çalışmaları genellikle 1921 başlarından itibaren yoğun şekilde ve düzenli olarak Türk istihbarat teşkilllerinden Felah Grubu tarafından yapılmıştır. Kaçakçılık işlerinde Felah'ın başarısı, bu işi sistemleştirmiş olmasından kaynaklanmaktadır. M.M. ve

⁷⁹⁵ ATASE, İSH, 1156.47. 12 Nisan 1921.

Felah grupları silah gönderilmesinde, Fransız *Le Française* ve *Pake* taşımacılık şirketleri ile *Lloyd Triestino* isimli İtalyan kumpanyasıyla çalışmışlardır. Taşıma bu şirketlere bağlı Adana, Mersin, Lelet, Anadolu, Ararat, Ladik Langer, Meçta, Vesta, Vestfalya, Dukovina, Kampidoglio, Kastinio, Kleopatra, Marane, Megri, Minerya ve Oralina vapurlarıyla yapılmıştır. M.M. Grubu'nun taşıma işlerinde genellikle *Le Française*'in vapurları kullanılmıştır. M.M., İtalyan *Lloyd Triestino* vapur kumpanyasıyla da taşımacılığın yöntemine ilişkin bir anlaşma imzalamıştır.⁷⁹⁶

Türk istihbaratı gerçekleştirdiği kaçakçılık operasyonlarında her türlü duruma karşı da hazırlıklı olmuş, oluşan negatif durumlarda, kullandığı elemanların güvenliğini sağlama noktasında gerek hukuki yollara başvurabilmiş gerekse de siyasi kanalları devreye sokabilmiştir. Bir istihbarat teşkilatının, operasyon başarısız olsa dahi, operasyonel faaliyetlerinde kullandığı elemanlarının fiziksel güvenliğini sağlayabilmesi ve hukuki haklarını savunabilmesi aynı zamanda istihbarat etiğine de uygun hareket edildiğini gösteriyor olması açısından önemlidir. Vera Vapuru olayında da, Türklerin kaçakçılık operasyonunda kullandığı anlaşılın ve İngilizlerin suçüstü uygulama yaptığı vapurun işletmecilerinin ve personelinin korunması ve kurtarılması için perde arkasında önemli bir bürokratik-hukuki mücadele verilmiş olması güçlü bir ihtimal olarak görünmektedir.

Vera Vapuru olayı Aralık 1921-Ocak 1922 tarihleri arasında Müttefikler arasındaki çekişmeyi belirgin şekilde ortaya çıkaran bir olaydır. 22 Aralık 1921'de silah ve cephane yüklü Vera Vapuru İngilizlerce yakalanarak, yükü denize dökülmüştür. Katolik Ermeni olan Fransız uyruğundaki Rozalt tarafından tasarlanan bu kaçırma operasyonunun başarısızlığı, taşımacılığı yapanların ve gemi personelinin yakalanmasına yol açmış, bunun üzerine Fransız ve İtalyan makamlarıyla ilişki kurularak, tutuklananlar serbest bırakılmıştır. İngilizler Fransız gemi sahibi ve personelinin yargılamaya cesaret edememiş, dava Fransız ordusu askerî mahkemesine verilmiştir. 8 Şubat 1922'de İngiliz makamlarına Altona isimli bir casusun verdiği raporda Fransızların Vera olayında takındığı tavrın İstanbul'daki ulusal istihbarat gruplarına cesaret verdiği, kaçakçılık operasyonlarında Fransız bandıralı motorlar kullanıldığı belirtilmiştir. Milli Mücadele için silah temini çalışmalarında ayrıca

---

⁷⁹⁶ Çukurova, **a.g.e.**, s. 68-69.

M.M. Grubu'nun 1922 Ocak ayında merkezi İsviçre'de bulunan bir Fransız silah şirketiyle, silah almak üzere öngörüşme yapmış olduğu da bilinmektedir. Türk istihbaratı sadece silah kaçırma operasyonları yapmamakta, İtilaf Devletleri ülkelerine bağlı şirketlerle de gerektiğinde temas sağlayabilmektedir. M.M. Grubu'nun Anadolu'ya ne kadar silah, mühimmat ve malzeme göndermiş olduğu kesin olarak belli olmamakla beraber, Fevzi Paşa 16 Ağustos 1923 tarihli bir yazısında milyonlarca liralık bu gönderimin, Türk ordusunun ikmal ve cephedeki başarıları açısından birinci derecede âmil ve etkili olduğunu belirtmiştir.⁷⁹⁷

Operasyonel faaliyetlerinde eşzamanlı olarak da görev yapabilen Türk istihbarat teşkilleri zaman zaman da görev paylaşımı yoluna gitmiş, bu da yine merkezî bir programın bilgisi ve yönlendirmesi dâhilinde gerçekleşmiştir. Örneğin M.M. ve Felah grupları, özellikle çalışmaları açısından farklılıklar göstermektedir. Anadolu'ya silah, cephane, malzeme kaçırma, subayları seçerek gönderme, haberalma, propaganda görevlerini iki grup da yerine getirmiş olmasına karşın, Felah'ın çalışmaları, subay seçimi, gönderilmesi ve malzeme gönderimi, M.M.'in çalışmaları ise haberalma üzerinde yoğunlaşmıştır. Grupların hangi alanlarda, nasıl çalıştığı ve görevliler üzerinde ne derecede etkin oldukları Ankara tarafından bilindiğinden, çeşitli önemli görevlerin organizasyonu ve hangi görevin hangi grup tarafından yapılacağı gruplara bildirilmiştir.⁷⁹⁸

Türk istihbarat grupları arasında eşgüdümlü çalışmanın önemli bir örneğini de İstanbul'daki istihbarat grupları ile Ankara'nın istihbarat teşkilatı Askeri Polis Teşkilatı arasındaki koordineli çalışmalar teşkil etmektedir. Askerî Polis Teşkilatı elemanları Anadolu'ya silah ve cephane kaçırılması operasyonlarında aktif rol oynayarak İstanbul'daki gizli gruplarca bilhassa Karadeniz kıyılarına getirilen silah ve cephanenin boşaltılması, saklanması ve iç bölgelere gönderilerek cepheye ulaştırılmasında önemli katkılar vermiştir. Ayrıca cephelere güvenilir insanların geçirilmesinde de teşkilatın önemli hizmetleri olmuştur.⁷⁹⁹ Bu gibi faaliyetler hem Türk istihbaratının operasyonel faaliyetlere verdiği önemin hem de ordu-istihbarat teşkilatı ilişkisinin ne kadar girift olduğunun da önemli kanıtlarındandır.

⁷⁹⁷ Çukurova, **a.g.e.**, s. 75, 95, 100.

⁷⁹⁸ **a.g.e.**, s. 45.

⁷⁹⁹ Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı**, s. 191.

Operasyonel istihbarat çalışmalarının önemli bir ayağını da operasyonların finansmanı oluşturmaktadır. Türk istihbarat teşkilleri operasyonel süreçlerde kullanılacak eleman ve teçhizat temininde zaman zaman sorunlar yaşayabilmiştir ve bu durum istihbarat teşkilatına ayrılan ödenek miktarının az olmasından kaynaklanmaktadır. Pehlivanlı, Milli Mücadele döneminde birtakım ekonomik sıkıntıların çekilmiş olduğunun muhakkak olduğunu, bütçenin yarısına yakını savunma giderleri için ayrılmış olmasına rağmen bu miktardan Türk resmî istihbarat organizasyonu Askeri Polis Teşkilatı için ayrılan paranın çok az olduğunu söylemektedir.⁸⁰⁰ İstihbarat teşkilatına ayrılan düşük bütçenin özellikle propaganda ürünlerinin oluşturulması ve dağıtımı konusunda sıkıntı yaratabilme ihtimali olduğu gibi; operasyonel faaliyetlerde operasyon hazırlıkları safhasında ve operasyon aşamasında, kullanılacak silahların alımı ve operasyonda görev alacak teşkilat içi ve teşkilat dışı elemanların ücretlendirilmesi noktasında da bazı olumsuzluklara sebep olma ihtimali de mevzubahistir.

Türk Milli Mücadelesi'nde yaşanan silah ve teçhizat sıkıntısının çeşitli yollarla giderilmesine çalışan Türk istihbarat grupları ve teşkilatları ülke genelinde gerek işgal güçlerinin denetim altında tuttuğu Osmanlı ordusu silah depolarını gerekse de işgalci güçlerin kendi silah depolarını hedef olarak görmüş ve operasyonel faaliyetlerini bu depolardaki silahların kaçırılmasına yönlendirebilmişlerdir. Bolşeviklerden kaçarak Türkiye'ye gelen Rus General Vrangel ve onun Beyaz Ordu birlikleri de silah ve mühimmatlarıyla geldikleri için doğal olarak Türk istihbaratının ilgi alanına girmiştir.

Bolşeviklerin yaptığı propagandalar sonucunda, Vrangel ordusunun Bolşeviklere karşı savaşma gücü kalmamış ve askerlerin maneviyatları bozulmuş, sonunda General Vrangel Bolşeviklerin baskılarına dayanamayıp Kuban eyaletini boşaltarak 22-23 Kasım 1920'de emrindeki ordu ile birlikte İstanbul'a gelmek için Kırım'dan yola çıkmıştır. Bolşeviklere yenilen Vrangel ordusu, İngiliz ve Fransızların yardımıyla Rus limanlarından alınarak, gemilerle İstanbul'a getirilmiştir. Bu taşınma olayını haber alan Kastamonu ve Bolu Havalisi Askerî Polis Teşkilatı Başkanlığı, sahildeki şubeleri uyararak, İstanbul'a taşınan silah ve mühimmatın ele

---

⁸⁰⁰ a.g.e., s. 191.

geçirilmesi için ne gibi tedbirler alınması gerektiğinin tespitini istemiştir. İstanbul'a getirilen Vrangel ordusu, İtilâf Devletleri tarafından anti-Sovyet bir müdahale için tam bir askerî teşkilatlanma halinde bulundurulmuştur. Boğaz sahillerine yerleştirilmiş olan bu Beyaz Rus ordusu, Türk milletinin Kurtuluş Savaşı için de büyük bir potansiyel tehlike yaratmıştır. Bu kuvvetlerin her an İngiliz ve Fransızlar tarafından Anadolu'ya sevk edilmeleri muhtemeldir. Ancak Vrangel ordusuna mensup askerler İngiliz ve Fransızların bu tarz tekliflerine karşı çıkmışlardır hatta tam tersine Vrangel ordusunun ileri gelenleri, çeşitli vasıtalarla, silah ve cephanelerini Milli Hükümet'e bırakabilecekleri gibi, Anadolu'ya geçip yardım edebilecekleri şeklinde müracaatlarda da bulunmuşlardır.⁸⁰¹

Vrangel ordusunun Türkiye'ye gelişi operasyonel sahada çeşitli seçenekleri ortaya çıkarması açısından da dikkate değerdir. Söz konusu ordu, Türk istihbaratı açısından hem silah depolarından silah kaçırılacak bir unsur; hem Milli Mücadele'ye destek verecek komutanları olması açısından bir seçenek, operasyonel bir askerî opsiyon; hem de İngiliz ve Fransızlarla anlaşıp Anadolu'ya geçerek Milli Mücadele'ye karşı savaşma ihtimali olan bir risk faktörü görüntüsündedir.

Türk istihbaratı kendi operasyonlarında kullandığı Türk unsurlarla hareket edebilecek paramiliter gruplarla da zaman zaman bağlantı kurma yolunu tercih ederken, çıkarların örtüşmesi şartı ve bilgi temini amacıyla yabancı güçlerle de ortak çalışmalar planlayabilmiştir. Bu noktada Almanların da aynı amaçları güderek resmî kanallardan Türklerle temas aradığı bilinmektedir. Türklerle temas arayan komitelerden en önemlisi Türk-Alman Askerî İhtilal Komitesi'dir.

Türk-Alman Askerî İhtilal Komitesi'nin ne zaman kurulduğu net olmamakla birlikte, komitenin başkanlığını Prens Albert Friedrich'in yaptığı bilinmektedir. Friedrich haricinde General Von Der Goltz ve Herman Stein da komitede görev almışlardır. Komite, Bükreş'te bazı toplantılar yapmıştır. Ankara ile Komite'nin ilişkisini Bükreş'teki Rus Bolşevik Temsilcisi ve Komite'nin irtibat amiri olan Miralay Posetov sağlamıştır. Avrupa'dan toplanan ve Türkleri ilgilendiren haberler M.M. aracılığı ile Ankara'ya iletilmiştir. Bu Komite'nin Istrancalar'da bulunan bazı

---

⁸⁰¹ a.g.e., s. 164-166.

gerillalar ile de ilişki kurmuş olması ihtimal dâhilindedir zira Ankara uzun süre Komite'den emir alan bu gerillalar ile Doğu Trakya'daki Pomaklar ve Türk kuvvetlerini birlikte harekete geçirebilmenin çarelerini aramıştır.⁸⁰²

Türklerle Almanlar arasında XX. yüzyılın başından itibaren askerî ve istihbârî bir kanal olması, 1920'li yıllarda da bu tip ilişkileri ve ortak çalışmaları kolaylaştırmaktadır. Komite çalışmalarının M.M. aracılığı ile Ankara'ya iletiliyor olması M.M.'in Türk istihbaratının yurt dışı ağındaki rolüne işaret etmekle birlikte, Komite'nin Ankara'yla irtibatını Rus Miralay Posetov'un sağlıyor olması da üzerinde durulması gereken önemli bir konu olarak öne çıkmaktadır. Burada Türk, Rus ve Alman askerî istihbaratının Doğu Trakya odaklı ortak bir çalışma içerisinde olduğunu anlamak güç olmamakla birlikte, Doğu Trakya'daki Türk kökenli Pomakların da harekâta dâhil edilmesinin planlanıyor olması da dikkat çekmektedir.

Türk istihbaratı genel anlamda askerî meselelere angaje bir kadro ve anlayışla çalışmış olsa da bu durum Türk istihbaratının sadece askerî meselelere odaklandığı anlamına gelmemektedir. Türk istihbaratı ekonomik hareketlenmeleri ve ticari ilişkileri de yakından takip etmiş, ticari ağları elinde bulunduran şahısları kontrolü altında tutmaya çalışmıştır. Ancak bu faaliyetlerde izleme ile yetinildiği, operasyonel tedbirlere başvurulmadığı anlaşılmaktadır.

İşgal güçleri ve İstanbul Hükümeti'nin ticaretle uğraşanlardan faydalanmaya çalıştıklarını tespit eden Askerî Polis Teşkilatı, bu şahısları çok sıkı bir kontrole tabi tutmuştur. Anadolu ile İstanbul arasında ticarî faaliyette bulunan bir kısım tüccardan hal ve hareketleri şüpheli görülenler, her gün takip ettirilmiş ve ihtiyâten gözetiminde bulundurulmaları tercih edilmiştir.⁸⁰³

Türk istihbaratının direkt olarak gerçekleştirdiği ya da gerçekleştirilmesine katkı yaptığı operasyonel faaliyetler dışında doğal olarak Türk istihbarat teşkilatlarına mensup ya da Türk istihbarat teşkilatlarıyla bağlantısı olan kişilere yönelik bazı operasyonel faaliyetler de söz konusu olabilmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi İttihat ve Terakki mensupları Türk istihbarat teşkilatları içerisinde

---

⁸⁰² Çukurova, **a.g.e.**, s. 103.

⁸⁰³ Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı**, s. 175.

gerek Türk istihbaratının teorik ve kurumsal gelişiminde, gerekse de istihbarat faaliyetlerinin bizzat sevk ve idaresinde önemli roller oynamışlardır. İstihbarat çalışmaları ile yakından ilgilenen üst düzey İttihatçılardan bazıları, özellikle I. Dünya Savaşı sırasındaki tehcirden sorumlu tutulanlar, savaşı takip eden yıllarda peşpeşe suikastlerle öldürülmüşlerdir.

Ermeni Taşnak Komitesi I. Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra İttihat ve Terakki'nin eski liderlerini öldürmek amacıyla *Nemesis* isimli bir örgüt kurmuş ve Ermeni suikastçiler listelerinde bulunan İttihatçı liderleri 1919 yılından itibaren öldürmeye başlamıştır. İlk suikast 4 Ekim 1919'da İttihat ve Terakki döneminde Eskişehir mutasarrıflığı yapmış olan Abbas Hilmi Paşa'ya karşı düzenlenmiş ve 1922'nin Nisan ayına kadar da Ermeniler listelerindeki kişilere karşı planladıkları suikastlerden bazılarını gerçekleştirebilmişlerdir. 15 Mart 1921'de Talat Paşa, 6 Aralık 1921'de Sait Halim Paşa, 17 Nisan 1922'de Bahattin Şakir ve Cemal Azmi Beyler Berlin'de öldürülmüşlerdir.⁸⁰⁴ 21 Temmuz 1922'de Tiflis'te yine bir suikast sonucu öldürülen Cemal Paşa'nın ise Ermeniler tarafından mı yoksa Ruslar tarafından mı öldürüldüğü sorusuna cevap bulunamamıştır.

Kendisine suikast düzenlenmesi planlanan hedeflerden biri de Mustafa Kemal Paşa'dır. Türk istihbarat teşkilllerinden Askerî Polis Teşkilatı'nın tespitine göre, Talât Paşa'nın sadrazamlığı sırasında İstanbul Polis Müdüriyeti Siyasi Kısım Şefi olup, Sofya'dan Antalya'ya geleceği haber alınan Cemal Bey böyle bir suikast planından bahsetmiştir. Damat Ferit Hükümeti'nin adamlarından birisi Cemal Bey'e, Hürriyet ve İtilafçıların Mustafa Kemal Paşa'ya suikast planladığını söylemiştir. Hürriyet ve İtilafçılar suikasti Mustafa Kemal'e yakın olanlarla ilişki kurarak, bu kişilerden birine yaptırmayı düşünmektedir. Cemal Bey bu bilgileri ihtiva eden bir mektubu Roma'dan Antalya'ya gelen Mehmet Bey isimli birine vermek suretiyle iletmiştir. 15 Mart 1921'de de Kastamonu ve Bolu Havalisi Komutanı Muhittin Paşa, Türk istihbarat teşkilatlarından Askerî Polis Teşkilatı'nın Kastamonu (P) Şubesi'ni suikastler konusunda uyarmaktadır. Alınan haberlere göre İstanbul'da altı aydan beri padişahı aylık yüz altın lira maaş alan Şerif Mecdi Paşa suikast yapmak üzere bir komite teşkil etmiş ve Ankara'da suikast yapmak üzere Anadolu'ya geçmiştir.

---

⁸⁰⁴ Çukurova, **a.g.e.**, s. 169-170.

Muhittin Paşa bu hususta “müteyakkız” olunmasını emretmektedir. Yine 26 Mart 1921 tarihli bir emri ile Muhittin Paşa, Kastamonu (P) Şubesi’ni uyararak, Çerkez Ethem’in Mustafa Kemal Paşa’yı öldürtmek için Anadolu’ya üç adam göndermek üzere olduğunu bildirerek tedbirler alınmasını istemektedir.⁸⁰⁵

1922 Ocak ayında İstanbul’da da bazı siyasi suikastler gerçekleştirilmiş, polis memurlarından Ömer Efendi, milli kuvvetler yanlısı olmasından dolayı Artin Efendi, komite reislerinden Şevariş Misakyan’ı yakalatan Bulgar Vladimiri Ermeni komitelerince öldürülmüşlerdir. Türk istihbarat teşkilllerinden biri olan Müsellah Müdafaa-i Milliye (Silahlı Milli Savunma) Teşkilatı elemanlarından biri 28 Ocak 1922 tarihli raporunda Hınçak Komitesi’nin de bu siyasi suikastlerle bağlantısı bulunduğu; İstanbul’daki suikastçilerin Rusya ve diğer memleketlerden gelen komitecilerle güçlendirildiği ve yeni suikast girişimlerinde bulunabilecekleri yönünde teşkilatını bilgilendirmiştir. Berlin ve Roma’da gerçekleştirilen suikastlerden sonra İngilizlerin de büyük ölçüde destek ve örgütlemesiyle Kuvayı Milliye mensubu kumandanlara suikastler yapılması planlanmıştır. Bu plana göre İngilizlerin tahrik ettiği ve yönlendirdiği Ermeni suikastçilerin Bandırma yoluyla Afyonkarahisar’dan geçerek Anadolu içlerine sokulması öngörülmüştür. İngilizlerin oluşturduğu bu suikast örgütünün merkezi Berlin’de bulunmakta olup yine Berlin’deki bir İngiliz binbaşı bu merkeze komuta etmektedir. İstanbul’da suikastçileri yönlendirme görevi ise Captain Bennett ile İngiliz istihbaratına çalıştığı bilinen Binbaşı Asaf Tayyar’a verilmiştir. 20 Ocak’ta Bennett ve Asaf Tayyar Ankara’ya hareket etmişlerdir.⁸⁰⁶

Avrupa’da Ermeni komitecilerin gerçekleştirdiği suikastler sonrasında ise Erkân-ı Harbiye, Müsellah Müdafaa-i Milliye’ye başvurarak İngiliz istihbaratının bu suikast örgütü hakkında bildiklerini öğrenmek istemiştir.⁸⁰⁷ Türk istihbaratı Ermeni komitelerinin suikast yapacak komitecileri Kınalıada’da eğittiği bilgisine erişmiştir. Bununla birlikte Ocak ayı içerisinde de Ankara bu suikast örgütü ve örgütün

⁸⁰⁵ Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı**, s. 149-150.

⁸⁰⁶ Çukurova, **a.g.e.**, s. 170-172. Pehlivanlı da İngilizlerin desteği ile Kuvayı Milliye mensubu kumandanlara suikastler yapılmasının planlandığını söylemektedir. Sadece Ermeniler değil, Kuvayı Milliye’ye karşı olan bazı kimseler de suikast planlamalarında yer almışlardır. Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı**, s. 149.

⁸⁰⁷ ATASE A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 51 ve TİTE Arş. K. 39, F. 13265’den aktaran Çukurova, **a.g.e.**, s. 171.

çalışmaları ile ilgilenerak Müsellah Müdafaa-i Milliye ile bu konudaki yazışmalarını sürdürmüş, suikast liderleriyle birlikte suikastleri yapmak üzere Anadolu'ya geçen Ohannes Halil ve Sarkis Osman isimli iki terörist hakkında bilgiler ve fotoğraflar Ankara'ya gönderilmiştir. 1922 Nisan ayı sonlarında İstanbul üzerinden Samsun'a geçip, burada bazı polis memurları ile ilişki kurarak tekrar İstanbul'a dönen ve burada İngilizlerle beraber çalışmaya başlayan Köse Aristidi de Ankara'nın dikkatini çeken teröristler arasındadır.⁸⁰⁸ Görüldüğü üzere Türk istihbarat teşkilatları, planlanan suikast eylemlerine ilişkin önceden haber alabilecek ağa Türkiye'de sahiptir ve bu ağdan sağlanan bilgilerle ülke içerisinde gerekli güvenlik tedbirlerini alabilmektedir. Ancak, Türk istihbaratının yurt dışındaki suikast eylemlerinin önüne geçebilecek tedbirleri yeteri kadar alamamış olduğu görülmektedir.

Türk istihbarat teşkilatları iç güvenliğin sağlanması çalışmalarında zaman zaman, dönemin şartlarının da getirdiği bir zorunluluğun sonucu olarak, farklı nitelikli risk unsurlarının üzerine de operasyonel güç kullanarak gitmeyi tercih edebilmiştir. Örneğin Türkiye'de dış güçler tarafından organize edilen propaganda çalışmalarına, karşı propaganda yöntemleri kullanılmak suretiyle karşı koymaya çalışılırken, bazı durumlarda, ciddi risk unsuru olarak değerlendirilen propaganda gruplarına karşı operasyonel tedbirler de alınabilmiştir. Bu noktada Türkler için öne çıkan en ciddi tehdit komünist propaganda tehdididir ancak gerek siyasi karar alıcılar gerekse de Türk istihbarat teşkilatları söz konusu tehdit unsuruna karşı tedbirli, temkinli ve bilinçli hareket etmişlerdir.

Ruslar, Türkiye'de komünist propagandayı örgütleyecek hamleler yapmalarının yanında Anadolu'ya gizli yollardan silah ve para da sokmaya çalışmakta ancak diğer tarafta Ankara hükümeti, Rusya'nın bu teşebbüslerini önceden haber alabilecek istihbarat ağına ve araçlarına sahip görünmektedir. Odesa'dan, Komünist İhtilal Fırkası'na mensup dört kişinin yüz tonluk bir gemi ile silah ve para getirerek Karadeniz sahillerine çıkacağını haber alan Muhittin Paşa,

---

⁸⁰⁸ Çukurova, **a.g.e.**, Ankara, s. 172-173. Çukurova, Sadi Kocaş'ın *Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri* adlı eserinde (Altıok Matbaası, Ankara, 1967, s. 162'de) Köse Aristidi'nin asıl adının Silvio Ricci olduğunu, bu kişinin aynı zamanda 21 Temmuz 1905'te Hamidiye Camii önünde Abdülhamid'e suikast yapanlardan biri olduğunu belirttiğini; TİTE Arşivi K. 39, F. 10895/102'de ise Aristidi'nin Temmuz 1921'de Batum'dan İstanbul'a gelmiş olduğu ve gerçek isminin Karlo Yuvaniç olduğu bilgisinin yer aldığını belirtmektedir. **a.g.e.**, s. 173.

Türk istihbaratının sahildeki bütün (P) şubelerini uyararak gerekli tedbirlerin alınmasını emretmiştir.⁸⁰⁹ Rusya'nın Anadolu'ya yaptığı silah ve para yardımı dışında gizli yollardan da silah ve para sokmaya çalışması, bahsi geçen silahların ve paranın komünistlerin Türkiye'deki paramiliter gruplarına ya da propaganda çalışmalarına destek sağlamayı amaçladığını düşündürmekle birlikte Rus istihbaratının Türkiye'de yapmayı planladığı örtülü operasyonların ön çalışmasını yaptığı izlenimini de uyandırmaktadır.

İttihatçı istihbarat anlayışının etkileri ve İttihat ve Terakki döneminde kurulan Teşkilat-ı Mahsusa'nın savaş ortamında gelişip yerleşen geleneğinin yansımaları, bununla birlikte Türk Milli Mücadelesi'nin çetin savaş koşullarının getirdiği zorunluluklar ve ordu-istihbarat ilişkilerinin iç içeliği, Türk istihbaratının operasyonel kabiliyet ve kapasitesi yüksek, bu yönüyle de caydırıcı bir yapı arz etmesine sebebiyet vermiştir. Türk istihbaratının XX. yüzyılın ilk çeyreğindeki operasyonel faaliyetleri bu şekilde analiz edildikten sonra, bir sonraki başlık altında, Rus istihbaratının operasyonel faaliyetleri, operasyonel kapasite ve kabiliyeti ele alınacak; genel anlamda agresif ve refleksif bir karaktere sahip olan Rus istihbaratının bu özelliğinin operasyonel faaliyetlerine de yansıyor yansımadağı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

B. RUS İSTİHBARATI ve OPERASYONEL FAALİYETLER

1. Temel Operasyonel Hedefler

Rus istihbarat teşkilatları Opriçnina'dan itibaren Rus Çarı'nı korumayı, Çar'a muhalif gruplara ya da toplumsal hareketlere karşı güvenlik önlemleri geliştirmeyi temel gaye olarak benimsemişler, Bolşevik Devrimi sonrasında Bolşeviklerin kurduğu Çeka ve devamı olan GPU, OGPU gibi istihbarat teşkilatları da benzer şekilde rejim muhaliflerini pasifize etme temel görev bilinciyle hareket etmişlerdir.

Rus istihbaratı IV. İvan döneminde oluşturulan Opriçnina'dan itibaren operasyonel yanı ağır basan bir istihbarat anlayışına sahip olmuştur. XX. yüzyıla gelindiğinde de Okrana'nın bu istihbarat geleneğini devam ettirdiği görülmektedir.

---

⁸⁰⁹ Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı**, s. 171.

Okrana'nın kuruluş amacı Rusya içinde ve dışında Çar'a muhalefet eden siyasi hareketlere sızmak,⁸¹⁰ ve bu muhalif grupların takibidir.⁸¹¹ Söz konusu grupların devrimci karakteri ve anarşist eğilimleri Okrana'yı takip-tarassut faaliyetlerinin ötesine geçip operasyonel faaliyetlerle bu grupları baskılama, sindirme ve caydırma yolunu tercih etmeye itmiştir.

III. Aleksandr ve II. Nikolay dönemlerinde Okrana ile Rus devrimci güçler arasındaki mücadelede,⁸¹² operasyonel yetkileri genişletilmesine ve daha güçlü operasyonlar yapabiliyor duruma gelmesine rağmen Okrana, devrimci hareket dalgasının önüne set çekebilecek kadar başarılı olamamıştır.⁸¹³ Operasyonel yetkileri genişletilmiş olan Okrana bu dönemde kalabalık bir istihbaratçı ordusu görünümündedir. Bolşevik Devrimi'nden sonra ele geçirilen gizli arşivlerden Okrana ajan (eleman) sayısının 35.000 olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, gizli kayıtlarda kod veya takma (müstear) isimler yer aldığından, 1917 Devrimi sonrasında bile Okrana elemanlarının gerçek kimlikleri saptanamamış ve Okrana elemanları tam anlamıyla deşifre edilememişlerdir.⁸¹⁴ Yaklaşık 35.000 elemanı ve sahip olduğu operasyonel güçle Okrana, Rusya içinde ve dışında korkulan bir istihbarat teşkilatı olmasına rağmen 1917 Devrimi'nde monarşinin çöküşüne engel olamamıştır.⁸¹⁵

2. Agresif ve Refleksif Yapı: Devrim Sonrası Operasyonel Zorunluluklar

Bolşevik Devrimi gerçekleşikten hemen sonra kurulan ve aslî görevi karşı devrim ve sabotajla mücadele olan Çeka, Okrana ile kıyaslandığında operasyonel faaliyetlere daha fazla ehemmiyet veren bir istihbarat teşkilatı görünümündedir. Karşı-devrimci muhtelif hareketlere ilişkin edindiği bilgiler doğrultusunda ve bu muhalif hareketleri önleme amacıyla, hızlı hareket etme zorunluluğunun da etkisiyle Çeka özellikle operasyonel sahada aktif rol oynamıştır.

---

⁸¹⁰ Pringle, **a.g.m.**, s. 51. Okrana ayrıca İmparatorluk içerisinde yaşayan Yahudi azınlığa karşı organize saldırılar düzenlemeyi de amaçlamaktadır. **a.g.m.**, s. 51.

⁸¹¹ Atay'a göre (Rus Politik Güvenlik Servisi) Okrana takibe dayalı teşkilatların bir prototipini oluşturmaktadır. Atay, **a.g.m.**, s. 310.

⁸¹² Zuckerman, **a.g.e.**, s. xv.

⁸¹³ Zickel (Ed.), **a.g.e.**, s. 757.

⁸¹⁴ Atay, **a.g.m.**, s. 310. Atay, Rusya'da çağdaş anlamda istihbarat faaliyetlerinin Okrana'nın kuruluşu ile başladığını söylemektedir. **a.g.m.**, s. 309

⁸¹⁵ Pringle, **a.g.m.**, s. 51.

Operasyonel istihbarat uygulamalarında, edinilen bilgilerin işlenip istihbarata dönüştürülmesini müteakip operasyon icrasının plan ve programının yapılarak görevin tatbik edilmesi noktasında hız faktörünün önemli olması, Çeka'nın operasyonel faaliyetlerinde hızlı hareket etmesinin teorik sebebi olarak görülmektedir. Bunun yanında Bolşevik Devrimi'nin gerçekleştirilmesinin üzerinden çok kısa bir zaman geçmiştir ve Bolşevik siyasi karar alıcıların yeni rejimi bir an önce sağlama almayı amaçlaması da istihbarat teşkilatının operasyonel sahada kararlı ve hızlı hareket etmesini zorunlu kılmaktadır. Rus istihbarat teşkilatı Çeka'nın, operasyonel faaliyetlerde hızlı hareket etme zorunluluğunun bir diğer önemli sebebi de operasyonel faaliyetlerin hedef unsurları arasında Sol Sosyalist Devrimciler gibi yeraltı faaliyetlerinde çok tecrübeli grupların bulunmasıdır. Kendileri de yeraltı faaliyetlerinde tecrübeli olan Bolşevikler bu tip karşı-devrimci grupların ne kadar tehlikeli olabileceğinin farkındadır ve bu yüzden de bu grupların üzerine kararlı, hızlı ve seri operasyonel faaliyetlerle gitmeyi tercih etmişlerdir. Rus istihbarat teşkilatının genel itibariyle operasyonel faaliyetlere, özelde ve taktik anlamda da operasyonel faaliyetlerde hızlı ve seri hareket etmeye özen göstermek zorunda olmasının yukarıda bahsedilen ilk sebebi, istihbaratın doğası gereği, teorik bir gereklilik olarak görünürken, son iki sebebin pratik gerekliliklerden kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Ekim Devrimi sonrasında özellikle Lenin ve Troçki'nin üzerinde ısrarla durduğu *terör uygulama* ilkesinin, Çeka'nın operasyonel faaliyetlerinde çabuk karar verip hızlı hareket etme zorunluluğu ile birleşmesi sonucunda Rus istihbaratı pek çok işkence ve infaz eylemi de gerçekleştirecektir. Skocpol da Çeka'nın en belirgin etkinliğinin, Sovyet rejiminin gerçek ya da şüpheli Parti ve sınıf düşmanlarını yakalaması, hapsedmesi ya da infaz etmesi olduğu görüşündedir. Çeka, eylemlerinde tamamen bağımsızdır; arama, yakalama ve infazı yerine getirmekte ve ardından da Halk Komiserleri Kurulu'na ve Sovyet Merkezi Yönetim Komitesi'ne rapor vermektedir.⁸¹⁶ Çeka üyelerinden birinin de açıkladığı gibi “Çeka yargılamamakta, vurmaktadır.” Çeka'yı Çarlık Okranası ile kıyaslayanlar Okrana mensupları için

---

⁸¹⁶ Skocpol, **a.g.e.**, s. 401. Skocpol'un bahsettiği Çeka'nın eylem bağımsızlığından kasıt, operasyonel istihbarat çalışmalarındaki *saha faaliyeti* olsa gerekir zira Çeka operasyonları Bolşevik Parti bilgisi dışında, Parti'den bağımsız operasyonlar olmayıp, plan aşamasında Parti'nin dahli ve politik amaçları doğrultusunda kurgulanmaktadır.

“Şubat ve Ekim devrimleri boyunca uyudular ve kendileri yeni düzene lekesiz elleri ve temiz, kolalı gömlekleriyle girsinler diye yeni komünist düzenin inşası için gerekli kirli işleri başkalarının yapmasını bekliyorlar” demektedir.⁸¹⁷

Çeka, Lenin ve ekibinin Bolşevik yönetimin devamını sağlamak için oluşturdukları bir organdır. Halk Komiserleri Konseyi, yani esasında Bolşevik hükümet, en acımasız Bolşeviklerden biri olan Feliks Cerjinski'nin yeni yapılandırılacak güvenlik organı ile ilgili olarak ortaya koyduğu öneriyi kabul etmiştir. Yeni oluşturulacak organ, karşı-devrimcilere, spekülatif her türlü harekete ve sabotajlara karşı mücadele edecek, savaşıacaktır.⁸¹⁸ Temel görevinin karşı-devrimcilerle ve tüm spekülatif hareketlerle sahada mücadele olması, kuruluşundan itibaren Çeka'nın çalışmalarında operasyonel faaliyetlerin doğal olarak öne çıkmasını gerektirecek asli sebeplerden biri olacaktır.

İstihbarat teşkilatının bahsi geçen temel görevlerinin yer aldığı, Çeka'nın kuruluşuna dair 20 Aralık 1917 tarihli rapor, Halk Komiserleri Konseyi'ne Cerjinski tarafından sunulmuştur. Toplantıya Lenin başkanlık yaparken, toplantıda hazır bulunanlar ise belgedeki sırasıyla; Troçki, Kollontay, Stuçka, Dibenko, Petrovski, Menzhinski, Raskolnikov, Stalin, Glebov, Bogolepov, Uritski, Akselrod, Şotman, Elizarov, Şliapnikov, Essen, Sverdlov, Bonç-Brueviç'tir.⁸¹⁹ Halk Komiserleri Konseyi'nin toplantı gündeminin yer aldığı belge incelendiğinde 9 maddenin toplantıda görüşüldüğü ve Çeka'nın kuruluşuna dair raporun 9. maddede ele alındığı görülmektedir.

Çeka'nın kuruluşuna dair raporu Konsey'e sunan kişi aynı zamanda Çeka'ya başkanlık edecek ilk isim olan Feliks Cerjinski'dir. Cerjinski, raporuyla ilgili ilk cümlede, kurulması planlanan istihbarat teşkilatından “Sabotajla Mücadele Komisyonu” olarak bahsetmekte ve teşkilatın organizasyon ve personel yapısına dair temel bilgiler vermektedir. Cerjinski'nin verdiği bu temel bilgilere göre Çeka'nın,

⁸¹⁷ Carr, **Bolşevik Devrimi (1917-1923)**, s. 160-161.

⁸¹⁸ Katamidze, **a.g.e.**, s. 10.

⁸¹⁹ **RTSKhIDNI**, fond 19, opis 1, delo 21, listy 2, 2 ob; Koenker, Bachman, **a.g.e.**, s. 6. Çeka'nın kuruluşuna dair raporun da gündem maddeleri içerisinde yer bulduğu toplantı 20 Aralık 1917 tarihli olmakla birlikte, toplantının tüm gündem belgelerinin yer aldığı belgede, toplantının tarihi 7 Aralık 1917 olarak belirtilmiştir. Tarihler arasındaki söz konusu farklılık Julyen takvimi ile Miladi takvim arasındaki 13 günlük farktan kaynaklanmaktadır.

tam olarak tamamlanmamakla birlikte çekirdek kadrosunu oluşturacak isimler belgedeki sırasıyla şu şekildedir:

- “1. Ksenofontov
2. Zhedilev
3. Averin
4. Petersen
5. Peters
6. Evseev
7. V. Trifonov
8. Cerjinski
9. Sergo?
10. Vasilevskii?⁸²⁰

İsimlerinin sonunda soru işareti bulunan Sergo ve Vasilevskii'nin Çeka'nın ilk personel kadrosunda yer alıp almayacağına dair nihai karara muhtemelen Lenin'e danışılarak varılacaktır. Çeka'nın ilk personel kadrosu Halk Komiserleri Konseyi'ne bu şekilde -belgede parantez içi düşünülen notla; “tam olarak tamamlanmamakla birlikte”- açıklandıktan sonra, Cerjinski'nin raporunun ikinci bölümünde 4 maddede Çeka'nın amaçları Konsey'e bildirilmiştir. Rapora göre, sabotajla mücadele edecek teşkilatın 4 temel amacı olacaktır:

- “1. Rusya'daki tüm karşı-devrimci ve sabotajcı politikaları ve aktiviteleri araştırıp, tespit edip tasfiye etmek, bu tip tüm politika ve aktivitelerin başarıya ulaşmasını engellemek.
2. Bütün sabotajcıları ve karşı-devrimcileri Devrim Mahkemesi'nin kurulmasından önce duruşmaya getirmek ve söz konusu sabotajcıları ve karşı-devrimcilerle mücadele yolları ve araçları geliştirmek.
3. Araştırma için gerekli görüldüğü takdirde hazırlık soruşturmaları yürütmek.
4. Komisyon; bir istihbarat departmanı, bir örgütsel / organizasyonel departman (bu departman tüm Rusya'da karşı-devrimcilere karşı mücadeleyi organize edecek / örgütleyecektir) ve bu departmana yardımcı bir alt departman, bir de mücadele departmanından oluşacaktır.

---

⁸²⁰ **RTSKhIDNI**, fond 19, opis 1, delo 21, listy 2, 2 ob; Koenker, Bachman, **a.g.e.**, s. 7.

Komasyon'un yapısı daha sonra netleşecektir. Komasyon, asıl dikkatini basın-yayın, sabotaj ve diğere Sağ-Şosyalist Devrimci sabotajlara karşı gösterecektir.⁸²¹

Belge, Çeka'nın operasyonel kodlarını belirliyor olması açısından son derece önemlidir. Alınan kararlar Çeka; karşı-devrimcilerle ve sabotajcılarla mücadele, suçluları gözaltına alma ve duruşmalara getirme, karşı-devrimcileri ve sabotajcılarını tasfiye etme, gerekli görüldüğü takdirde soruşturmaları yürütme gibi operasyonel görevlerle yetkilendirilmekte, bu da Rus istihbarat teşkilatının kuruluşundan hemen sonra, muhtemelen çok sayıda saha elemanı ile sahada aktif bir görüntü vermeye başlayacağı izlenimi uyandırmaktadır. Aslı hedef unsurun karşı-devrimciler olması da Çeka'nın Bolşevik Devrimi'ne muhalif tüm grupları hedef alacağını işaret etmektedir. Raporda Sağ-Şosyalist Devrimci sabotajlara özellikle vurgu yapıyor olması Bolşevik Devrimi sonrasında sabotajlarından en çok çekinilen siyasi grubun bu grup olduğunu göstermekle birlikte; basın-yayına da dikkat gösterilmesi hususunun dile getirilmesi Rus istihbarat teşkilatının sansür vb. yöntemlerle karşı-devrimci propagandaya engel olma görevini de yükümleneceğini kanıtlamaktadır.

Gerçekten de ilerleyen süreçte Çeka'nın, Bolşevik Devrimi'ne muhalefet eden tüm siyasi grupların baskılanmasında (ki raporda sadece Sağ-Şosyalist Devrimcilerin ismi geçmesine rağmen zamanla Sol-Şosyalist Devrimciler, Anarşistler, Menşevikler gibi siyasi gruplar da Çeka'nın hedef listesine dâhil olacaktır) ve tüm anti-Bolşevik yayınların engellenmesinde ve toplatılmasında aktif görevler üstleneceği görülecek, Çeka'nın faaliyetlerinin önemli bir bölümünü de karşı-devrimci / anti-Bolşevik yayın ve propagandaların engellenmesine yönelik operasyonel nitelikli faaliyetler oluşturacaktır.

Faaliyet gösterdiği dönem boyunca Çeka operasyonlarının odaklandığı nokta siyasi muhalefet olmuş ve Çeka'nın başındaki isim Cerjinski, yeni rejime muhalif olan kişilerin tutuklanmalarının ve infazlarının rastgele ya da belirli bir sistematığe uymaksızın yapılamayacağını söylemiştir. Cerjinski'ye göre bu iş uygun ve düzgün

---

⁸²¹ **RTSKhIDNI**, fond 19, opis 1, delo 21, listy 2, 2 ob; Koenker, Bachman, **a.g.e.**, s. 6-7. Belgede Sağ-Şosyalist Devrimci sabotaj tehdidinden bahsedilirken Sol-Şosyalist Devrimcilerden bahsedilmemesinin nedeni o tarihlerde henüz Bolşeviklerle Sol-Şosyalist Devrimciler arasındaki kutuplaşmanın tam olarak belirmemesi ve Bolşeviklerin devrimin hemen sonrasında Sol-Şosyalistler gibi güçlü ve yeraltı pratiği olan bir devrimci grubu karşısına almak istememesidir.

bir şekilde organize edilmelidir. Komiserler de Cerjinski ile hemfikirdir. Çeka'nın operasyonel faaliyetlerinin sayı ve dozu, Bolşevik yönetimce benimsenen ve uygulanan *terör yöntemi* ile de doğrudan ilişkilidir. Görünürde mahkemeler olmasına rağmen fiili durum Çeka operasyonlarının denetimsiz bir ortamda gerçekleştiğini göstermektedir. Rusya'nın her yerinde Çeka'nın *troyka* denilen ve üç kişilik jüri heyetinden oluşan kendi mahkemeleri vardır. Bu mahkemelerin belki de en önemli özelliği herhangi bir yasal kontrol mekanizmasına tabi olmamalarıdır. Çeka'nın aşırı güç kullanımını ve sert cezalandırma yöntemlerini bilen ve pek çok olayda Çeka'nın suçsuz insanları tutukladığının hatta öldürdüğünün de farkında olan daha ılımlı komünistler, Çeka'nın yargı mercilerince kontrol edilmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Buna rağmen Cerjinski böyle bir kontrol mekanizması oluşturulması fikrine karşı çıkmış ve bu karşı çıkışta Lenin'in de tam desteğini almıştır. Sonuç olarak 1918-1921 yılları arasında Çeka pratikte kontrol edilemeyen bir güç durumundadır. Ne Çeka faaliyetlerini düzenleyen kanunlar, ne de Çeka operasyonlarının yasallığını sorgulayacak bir yasal organ vardır. Bu yüzden Çeka, Lenin ve Troçki'nin fikirlerine de uygun bir biçimde, Bolşevik / Komünist Parti kontrollü terör uygulayan bir istihbarat yapılanması görüntüsü vermektedir.⁸²²

Başlangıçta Çeka operasyonel ekibi, sahadan toplanan, pek çoğu anti-kapitalist ve anti-monarşist, her çeşit insandan oluşmaktadır fakat sonra operasyonel ekip yavaş yavaş, suç geçmişi olan insanları da içine almaya başlamıştır. Çeka operasyonel ekibi içinde suç geçmişi olan kişiler de olmasına rağmen *Çekistlerin* çoğu Baltık Denizi ve Karadeniz'de bulunan deniz kuvvetlerindeki denizciler, Rus ordusunun devrimci askerleri, üniversitelerdeki genç Bolşevikler ve büyük endüstri kuruluşlarındaki yaşça büyük işçilerdir. Çocuk suçlular da sokak kavgalarında ve soygunlarda tecrübe sahibi olduklarından Çeka'nın operasyonel ekibindeki *kısa süreli (geçici) mangalar* için ideal bir araç olmuşlardır. Bir grup *radikal Çekist*, 17 yaşındaki gençlerdir ve bu gençlerin çoğu hayatlarını Rus gizli servisi içinde geçireceklerdir. Örneğin 1917 yılında Tula Jandarma Direktörlüğü'nün başındaki isim olan General von Wolski'nin apartman dairesine devrimcilerin yaptığı baskında generale “devrim adına tutuklusunuz” diye bağırın isim o yıl 14 yaşında olan Boris Gudz'tur. Gudz, sonraki yıllarda Çeka'nın karşı istihbarat biriminde çalışmaya

⁸²² Katamidze, a.g.e., s. 10- 16.

başlayacak ve OGPU'ya dönüşen kurum içerisinde de OGPU'nun Japonya'da kullandığı casuslardan biri olacaktır. Çeka'nın üst kademelerinde görev alan kişiler Kızıl Terör yönteminin başlıca savunucularından, bu mentalitenin uygulayıcılarından oluşmuştur. Lenin'e Moskova'da düzenlenen suikast girişimi sonrasında Çeka başkan yardımcısı Peters'in söyledikleri, Kızıl Terör mentalitesinin operasyonel sahaya ne şekilde yansıtılacağını gösteriyor olması açısından önemlidir:

“İşçi sınıfının düşmanlarına şu hatırlatılmalıdır ki; her kim elinde bir silahla tutuklanırsa sorgusuz sualsiz derhal infaz edilecektir ve her kim Sovyet gücüne karşı konuşma cesareti gösterirse toplama kampına konulacaktır. Burjuvazi unsurları işçi sınıfının baskı ve otoritesini hissetmelidir. Tüm kapitalist soyguncular, çapulcular, yağmacılar, spekülörler zorunlu kamu hizmetine gönderilecekler ve mülkleri de müsadere edilecektir. Ayrıca karşı-devrimci komploların içerisinde yer alan herkes devrimci proletaryanın ağır çekiciyle paramparça edilip yok edilecektir.”⁸²³

Çeka operasyonel faaliyetlerinde, baskı, sürgün, infaz gibi uygulamaları sahaya yansıtır karşı-devrimci unsurlar üzerinde caydırıcılığını artırmaya devam ederken zaman zaman da bizzat istihbarat teşkilatının başındaki isim olan Cerjinski'nin verdiği yetki belgeleriyle *özel kişi hedefine* yönelik operasyonel faaliyetlerde de bulunabilmektedir. Ernest Kalinin isimli şahsın tutuklanmasına, kişisel eşyalarına ve mal varlığına el konulmasına ilişkin, Halk Komiserleri Konseyi Resmî Suçlar ve Karşı Devrimle Mücadele Tüm Rusya Olağanüstü Komisyonu'nun resmî yazısı olarak ve “Komisyon Başkanı Cerjinski” imzasıyla çıkarılan 23 Mayıs 1918 tarih ve 1524 sayılı yetki belgesi de bu tip bir operasyonel uygulamayı örnekler niteliktedir. Yetki belgesinde şu ifadeler yer almaktadır:

“Ernest Kalinin'e ait eşyaların alıkonulması, söz konusu kişiye ait her türlü, kitap, belge ve dokümana da aynı şekilde el konulması, Kalinin'le ilgili araştırmaların yürütülmesi ve devamında denetim ve tespitlerin yapılması konularında yoldaş Ovçinnikov yetkilendirilmiştir. Araştırmaların sonuçlarına bağlı olarak Kalinin'i kendi takdir yetkinizi ve resmî talep prosedürünüzü kullanarak gözaltına alınız ya da söz konusu kişinin silahlarına ve mallarına el koyunuz.”⁸²⁴

⁸²³ **a.g.e.**, s. 16-18. Katamidze Çeka'ya yeni katılan personelin daha çok sadist ruhlu kişilerden seçildiği görüşündedir. Ancak Katamidze 1920'den itibaren durumun değiştiğini, daha düzenli ve kalıcı elemanların Çeka'da yetkilendirilmeye başlandığını da eklemektedir.

⁸²⁴ **RTSKhIDNI**, fond 17, opis 4, delo 187, list 56; Koenker, Bachman, **a.g.e.**, s. 9. Belge sekreteryaya görevlisi İlin tarafından aynı tarihte işleme konulmuştur.

Yetkilendirme belgesinde Ernest Kalinin isimli şahsa yapılacak özel operasyonun nasıl gerçekleştirilmesi ve bu özel operasyonda neler yapılması gerektiğine dair özet bilginin de Cerjinski tarafından veriliyor olması, söz konusu operasyonun önemli bir operasyon olduğunu düşündürmekte; ayrıca Cerjinski'nin de bu operasyonla yakinen ilgilendiğini göstermektedir. Hedef şahsın eşyalarına, silahlarına, kitaplarına, belge ve dokümanlarına el konulmasının da yetkilendirme belgesinde vurgulanıyor olması, anılan kişinin kritik dokümanlara sahip ve Rus istihbaratı için bu yönüyle de tehdit oluşturan üst düzey biri olduğunu akıllara getirmektedir. Ayrıca belgede denetim ve tespit işlemlerinin resmî prosedürün gerektirdiği şekilde yapılmasının istenmesi, Ernest Kalinin'in enterne edilmesi sonrasında Rus istihbaratınca bu şahıs ve şahsın suç unsuru teşkil eden eylem ya da dokümanlarına ilişkin yargı sürecinin de başlatılacağına işaret etmektedir.

Çeka'nın operasyonel faaliyetlerinin hedefi sadece karşı-devrimci kişi ya da gruplar olmamakta, bu unsurların yanında Çeka, Çarlık döneminde tutuklulara işkence yapan gardiyanlarla da hesaplaşma yoluna gidebilmekte, bu anlamda zaman zaman rövanşist bir tavır ortaya koyabilmektedir. Çeka'nın 1918 yazı boyunca daha az önemli olan diğer faaliyetleri konusunda, kendisi de eski bir siyasi mahkûm olan Ukraynalı anarşist Makno şunları söylemektedir:

“Moskova hapisanesindeki eski siyasi tutuklulardan meydana gelmiş Çeka Soruşturma Komisyonu, bütün eski tutuklulardan, zalim gardiyanlar hakkında bildiklerini anlatmalarını istemiştir. Böylece gardiyanlar Çeka'nın emriyle tutuklanmışlardır ve haklarında soruşturma açılmıştır.”⁸²⁵

Görüldüğü üzere Çeka Soruşturma Komisyonu eski siyasi tutuklulardan oluşturulmakta ve bütün eski tutuklulardan kendilerine işkence yapan gardiyanları deşifre etmeleri istenmektedir. Durum Çeka'nın sadece güncelle değil geçmişle de ilgilendiğini göstermektedir.

1918 yılı Çeka'nın operasyonel faaliyetleri açısından yoğun bir yıl olmuştur. Bolşeviklerin Sol SD'ler⁸²⁶ ile yönetsel anlaşmazlıklara düşmesi ve Sol SD'lerin yeraltı örgütlenmesi kuvvetli, önemli bir tehdit unsuru olması Çeka operasyonel

⁸²⁵ Carr, **Bolşevik Devrimi (1917-1923)**, s. 153-154.

⁸²⁶ Sosyalist Devrimciler (SD).

faaliyetlerinin öncelikle Sol SD'lere yönelmesine sebep olmuştur. Sol SD'ler Dördüncü Tüm Rusya Sovyetleri Kongresinde, Brest-Litovsk anlaşmasının onaylanmasının aleyhine oy kullanmışlar, anlaşma bu muhalefete rağmen onaylanınca da Sovnarkom'daki üyelerini çekmişlerdir. Böylece, tek parti hükümeti kurulmuş, Sol SD'ler Sovyetler'den ve VTsIK'dan çekilmemelerine rağmen, rejime bağlılıklarından şüphe edilmeye başlanmıştır.⁸²⁷

Sosyalist Devrimciler Anarşistlerle kıyaslandığında Çeka için çok daha ciddi bir düşman hüviyetindedir çünkü Sosyalist Devrimciler arkalarına köylülerin desteğini alabilmektedir. Sol Sosyalist Devrimciler kapitalizm ve emperyalizme düşmanlıkta en az Bolşevikler kadar uç noktada durmakla birlikte Bolşeviklerin tersine barış taraftarı değildirler ve Bolşeviklerin, Sol Sosyalist Devrimcilerin de bir parçası olduğu koalisyon hükümetinde baskın olmalarına karşı çıkmışlardır. Sol Sosyalist Devrimciler 1918 yılındaki başarısız isyan girişimleri sonucunda *Çekistler* tarafından ezilmişler, yaklaşık 20 kişinin infazından sonra isyancılar silah bırakmak zorunda kalmışlardır. Sosyalist Devrimcilerle birlikte Rus istihbaratının operasyonel faaliyetlerinin yönlendirildiği bir başka grup da Anarşistler'dir. Anarşistlerin etkisiz hale getirilmesinde Rus istihbaratının farklı dönemlerde ve farklı devlet yönetimi anlayışları altında değişmeyen genetik özelliklerinden biri olan *ajan provokatörlerin* kullanılması pratiği devreye girecektir. Cerjinski ve yakın çalışma arkadaşları Bolşevik yönetime karşı kalkışmaların sadece kitlesel imhalarla önlenebileceğine inanmakta ve bu kitlesel imhaların da *ajan provokatörler* kullanılarak yapılabileceğini düşünmektedir.⁸²⁸

Okrana'dan sonra Rus istihbaratının Çeka döneminde de *ajan provokatör* kullanma pratiğini uygulamaya devam etmesi Rus istihbarat geleneğindeki bir sürekliliğe de işaret etmektedir. Rus istihbaratı kullandığı *ajan provokatörlerin* eylemleri sonucunda kendi operasyonel faaliyetlerine zemin oluşturacak sosyal ya da siyasi ortamların ortaya çıkmasını amaçlamaktadır. Çeka'nın anarşistleri sindirmeyi hatta yok etmeyi amaçladığı bir dizi operasyonel faaliyet öncesinde yaşanan ve bu

---

⁸²⁷ a.g.e., s. 153.

⁸²⁸ Katamidze, a.g.e., s. 22-23.

yok etme harekâtına sebep teşkil eden bazı olaylar, elde somut kanıt olmasa da, Rus istihbaratının *ajan provokatör* kullandığını düşündürebilecek niteliktedir.

Petrograd'da ve Baltık filosundaki anarşist hareketlenmelerde Bolşevikler hareketlenmenin olduğu bölgelerde anarşist grupları silahsızlandırmışlar ve şüpheli gördükleri kişileri de tutuklamışlardır. Ardından 1919'da Bolşeviklerin Moskova'daki yerel parti komitelerinden biri bombalanmış on kişi yaşamını yitirmiştir. Bunun üzerine Moskova'daki otoriteler ve Çeka, işçi sınıfına karşı yapılan bu saldırıya ilişkin anarşist grupları suçlamışlardır ve bu grupların da Beyaz Muhafızların provokatörleri tarafından kullanıldıklarını açıklamışlardır. Sonrasında anarşist avı Moskova Çekası'nın bölgeyi işgaline dönüşmüştür. Anarşistlerin oturdukları apartmanlar ve evler basılmış yüzlerce kişi Moskova Çekası görevlileri tarafından vurulmuş ya da tutuklanmıştır. Ekim Devrimi'nin ikinci yıldönümü arifesinde de Çeka şehrin dışındaki mahallelerin birinde bulunan anarşistlere ait evi kuşatmış, matbaalarını ve diğer ekipmanlarını havaya uçurmuş, evde oturanları da öldürmüştür. Bu olay Anarşist Parti'nin sonu olmuştur.⁸²⁹

Bolşeviklerin Moskova'daki yerel parti komitelerinden birinin bombalanması olayının ardından gerçekleşen iki Çeka operasyonunun ilkinde Moskova'daki tüm anarşistlerin temizliğinin başlamış olması; ikincisinde de Moskova banliyösündeki anarşistlerin propaganda malzemelerinin yok edilmiş olması soru işaretleri uyandırmakta ve Çeka'nın geniş çaplı operasyonlarına zemin hazırlayacak eylemlerin Çeka'nın *provokatör ajanları* tarafından da yapılmış olabilme ihtimalini de akıllara getirmektedir. Ayrıca yukarıdaki örnekler Çeka'nın, operasyonel faaliyetlerinde orantısız ve aşırı güç kullanma eğiliminde olan bir istihbarat teşkilatı olduğunu da göstermektedir. Bunun arkasında yatan sebep, Çeka'nın personel yapısı ve kullandığı elemanların nitelikleriyle ilintilidir.

Rusya'da pek çok şehirde Çarlık dönemi suç arşivlerinin yok olması, suç kaydı olan kişilerin Çeka'ya üye olabilmesini olanaklı hale getirmiştir. Örneğin Kuzey Kafkasya'da 1921 yılında Çeka'ya katılan Albay Çernov yeraltı komünist gençlik organizasyonunun kıdemli bir üyesidir. Çernov, Çeka ekibinin çoğunun işçi

---

⁸²⁹ a.g.e., s. 22.

olduğunu, bu işçilerin dürüst ve disiplinli olduğunu söylemektedir. Albay Çernov, Çeka ekibindeki sayı arttıkça ve ekip genişledikçe başkalarının da aralarına katıldığını, hatta bunlardan ikisinin dört sene boyunca gangsterlik yapıp haraç keserek, hırsızlık yaparak hayatlarını idame ettirmeyi başarmış asker kaçakları (Çar ordusundan kaçan askerler) olduklarının anlaşıldığını ve savaş kuralları gereği vurulduklarını söylemektedir. Albay Çernov'a göre, tespit edilen bu iki kişi haricinde de Çeka bünyesinde görev yapan şüpheli kişiler bulunmaktadır ve o yıllarda Çeka'ya alınan elemanların kontrolü düzgün bir şekilde yapılamamaktadır. Çernov'a göre, eksikliklere rağmen Çeka bazı alanlarda, özellikle de operasyonel ekipleriyle başarılı çalışmalar yürütmüştür. Kendi çalıştığı birimin operasyonel ekiplerinin çalışma alanı ve sistematığına ilişkin Çernov şunları söylemektedir:

“Tamamen sabotajla, karaborsayla, haydutlarla ve hırsızlarla mücadele işini üstlenmiştik ve pek çok alanda bu mücadelede başarılıydık. Özellikle haydutlarla mücadelede ve insanlara evlerinde saldıranlarla mücadelede başarılı olduk. Pek çok köyde muhbirlerimiz vardı ve bu muhbirler silahlı gangsterleri görür görmez bize rapor veriyorlardı ve biz de derhal operasyonel ekibimizi onları yakalamak üzere gönderiyorduk.”⁸³⁰

Görüldüğü üzere Çeka, saha çalışmalarında oldukça aktif bir görüntü vermektedir ve bunun yanında Çeka'ya haber ve bilgi sağlayan geniş bir muhbir ağı da söz konusudur; bu ağdan sağlanan haber ve bilgilerle Çeka operasyonel ekipleri harekete geçmektedir.

Bir taraftan Çeka'ya eleman alımında çeşitli denetim sorunları yaşanıyor ya da suç kaydı olan kişiler Çeka'da istihdam edilebiliyor olsa da, diğer taraftan eğitilmiş insanlar da Çeka'ya üye olma yolunu seçebilmektedir. Çeka üyeliği aynı zamanda prestij de sağlamaktadır. Sağladığı prestijin yanında dönem dönem yaşanan kronik yiyecek temini sorunlarında Çeka üyeleri yiyecek istihkaklarını almaya devam etmekte, bir sorun yaşamamaktadır. Çeka mensupları Kızıl Ordu'nun askere alma işlemlerinden de muaftır. Çeka, mensuplarına profesyonel bir eğitim ve akşam kursları sağlamaktadır. 1930'ların ve 1940'ların pek çok profesyonel kontrespiyonajcıları ve istihbarat subayları gençlik yıllarında bu kurslardan eğitim almış Çeka mensupları içerisinde çıkaracaktır. Rus istihbaratında 36 yıl görev yapan

---

⁸³⁰ a.g.e., s. 18-19.

Albay Gorlin, Çeka bünyesinde her yaştan çalışan olmasına rağmen çoğunluğu gençlerin oluşturduğunu söylemektedir:

“1919 yılında Çeka’ya girdiğimde 17 yaşındaydım. Ekibimizde benim yaşlarımda beş ya da altı kişi daha vardı ve günde 14-16 saat çalışıyorduk. Görevimiz belirli bölgelerde devriye gezmekle birlikte, çarşığı, piyasayı, restoranları, parkları, pansiyon ve yurtları da ziyaret edip kontrol etmekte. Suçluların, karaborsacıların, kaçakçıların ve Sovyet düşmanlarının tutuklanmasında da rol oynadık. Tüm bunlar yerel Sovyetlerden ya da ana karargâhtan gelen emirler doğrultusunda yapılırdı.”⁸³¹

Albay Gorlin’in söyledikleri, Rus istihbarat teşkilatı mensuplarının uzun çalışma saatlerine yayılan yoğun bir tempo içerisinde iş yaptıklarını, hayatın her alanına müdâhil olabildiklerini ve merkezî güçle sürekli koordinasyon halinde olduklarını anlatan ifadeler olması açısından da ayrıca önem arz etmektedir.

Rus istihbarat teşkilatının etkinlik ve faaliyet alanı toplum ve devletin derinliklerine nüfuz etmiş durumdadır ve bu işleyiş, Rusya’da siyasi iktidarın uyguladığı politikalar doğrultusunda gerçekleşmektedir.⁸³² Siyasi karar alıcıların politikaları istihbarat teşkilatının faaliyetlerine yön verirken, istihbarat teşkilatı mensupları da devlet idaresindeki merkezî güçlere yakın bir pozisyon almaktadır.⁸³³ İstihbarat teşkilatı ile siyasi karar alıcıların uyumu, çabuk karar alıp hızlı mobilize olmanın önemli olduğu operasyonel faaliyetlerin icrasında Rus istihbarat teşkilatına önemli avantajlar sağlayabilecek bir unsurdur.

Devlet idaresiyle, merkezî gücü elinde bulunduran siyasi karar alıcılarla sürekli istişare içerisinde olup, toplumsal alanda da etkili olan Rus istihbarat teşkilatı için Devrim sonrası süreçte öncelik iç güvenliğinin sağlanması olmuştur. Çeka için karşı-devrimci her hareket, kalkışma ya da sabotaj girişimi birinci derece risk unsuru olarak değerlendirilmekte ve teşkilat bu risk unsurlarını etkisiz hale getirmeyi amaçlamaktadır.

⁸³¹ Katamidze, **a.g.e.**, s. 19-20.

⁸³² Asker, “*Rus İstihbarat Sistemi*”, **İstihbarat Örgütleri** içinde (s. 25-76), s. 25.

⁸³³ Pringle, **Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence**, s. xxiii. Pringle’a göre Batılı istihbarat teşkilatlarıyla kıyaslandığında Rus istihbaratı devlet idaresindeki merkezî güçlerle çok daha yakın temas halindedir. **a.g.e.**, s. xxiii.

Aktif muhalefet ve kalkışmaların yanında aynı zamanda milliyetçiler, entelektüeller ve ruhban sınıfı da Çeka operasyonlarının başlıca hedefleri arasındadır. Milliyetçiler, Bolşeviklerin Almanya karşısındaki yenilgisini, imparatorluk kimliğinin yok olmasını kabullenemediklerinden Çeka operasyonlarının hedeflerinden biri olurken, milliyetçilerle birlikte entelektüeller de Çeka'ya göre tehdit oluşturan unsurlar arasında yer almışlardır. En büyük Rus yeteneklerden biri olan şair Nikolay Gumilev, Rus edebiyatının umut vadeden en önemli yeteneklerinden biri olan 19 yaşındaki Prens Paley ve bu isimlere benzer pek çok isim Çeka tarafından idam edilmişlerdir. Tolstoy, Bunin, Kuprin, satranç oyuncusu Alekhin ve pek çok mühendis, balerin, film yönetmeni ve ressam da Çeka sorgulamalarını unutmak için başka ülkelere göç etmişlerdir. Kilise de en başından beri Bolşeviklerin hedefi olmuştur. Kilise mallarına, özellikle de altın ve gümüş olanlarına, el konulması ve bu malların kamulaştırılması noktasında kilisenin karşı koyuşu şiddetli olmuştur. Bolşevik hükümetin kilise ve manastırlardaki değerli eşyalara el koymasının kıtlık yaşanan bölgeler için finansal kaynak yaratmak amacıyla gerçekleştirildiği görüşü kilisede hâkimdir. Din adamları kıtlıktan Bolşevikleri sorumlu tutmuşlardır. 19 Mart 1922'de Lenin Bolşevik Parti'nin *Politik Bürosundan* gerici din adamlarına onyıllarca hiçbir direniş gösteremeyecekleri sertlikte bir ders verilmesini istemiş; yapılacak en iyi şeyin, direnişçi din adamlarının idam mangalarınca infaz edilmesi olduğu talimatını vermiş ve Lenin'in talimatları yerine getirilmiştir.⁸³⁴

Çeka'nın kiliselere yaptığı operasyonda kiliselerin özellikle değeri yüksek mallarına el konulması, Çeka operasyonlarında finansal gelir sağlama gibi bir amacın da söz konusu olabileceğini göstermektedir. Kiliselere yönelik operasyonun emirlerinin Bolşevik Parti Politik Bürosu'ndan geldiği de düşünüldüğünde, operasyonel faaliyetlerde merkezî güçle koordineli ve belirli bir plan dâhilinde hareket edildiği anlaşılmaktadır.

---

⁸³⁴ Katamidze, **a.g.e.**, s. 24-25. Rus istihbaratının kıdemli isimlerinden Albay Gorlin, güneybatı Rusya'nın bazı bölgelerinde bütün keşişlerin ve tüm rahiplerin yüzde 90'ının bir araya getirildiğini ve bu din adamlarının "gericiler" ve "tarafsızlar" olmak üzere iki gruba ayrıldığını belirtmektedir. "Tarafsızlar", ki bu bir araya getirilen din adamları içerisinde azınlığı oluşturmaktadırlar, serbest bırakılmış; geri kalan din adamları ise toplama kamplarına ve hapisanelere gönderilmişler ve bunların çok azı hayatta kalabilmişlerdir. **a.g.e.**, s. 25-26.

Ayrıca burada, Bolşevik Devrimi'nin başarıya ulaşmasında etkisi olan, Lenin, Troçki ve diğer Bolşeviklerin kullandığı en etkili slogan “kamulaştırılanların kamulaştırılması / el koyanlara el konulması” ya da Lenin'in basitleştirdiği şekliyle “soyanları soyun”⁸³⁵ sloganının da Rus istihbarat teşkilatının operasyonel faaliyetlerinde, kilise mallarına el konulması noktasında sahaya yansıdığı görülmektedir.

Rus istihbaratı ülke içinde olduğu gibi ülke dışında da operasyonel faaliyetler yürütebilmekte ve Komintern elemanlarından da dış operasyonlarda faydalanılabilmektedir. Komintern elemanlarının zaman zaman merkezden gelen direkt emirlerle bireysel eylemlerin gerçekleştirilmesinde kullanıldığı da görülmektedir.

Komintern'in ABD'deki ilk aktif espionaj görevlilerinden biri Saul Saltman (Zaltsman)'dir. Eğitimli bir Rus göçmen aileden gelen, etkili ve güzel konuşma yeteneğine sahip genç bir komünist olan Saltman bir Komintern ajan tarafından eski bir çarist subay olan ve Amerika'da anti-Semitik propaganda yapan Boris Brasol'u öldürmekle vazifelendirilmiştir. Brasol, ABD'de anti-Komünist ve anti-Semitik gruplar oluşturmuş bir isimdir. Brasol ve sempatizanları ABD'de pek çok sanayiciden ve bizzat Henry Ford'dan da destek almaktadır ve bu nedenlerle Brasol Çeka'nın ölüm listesine girmiştir. Saltman, Brasol'u bir gazeteciyle sohbeti sırasında vurmak istediyse de çevredeki diğer insanların da açacağı ateşte zarar göreceğini düşünerek eylemi gerçekleştirilmemiştir.⁸³⁶

Rusların askerî istihbarat teşkilatı GRU da Komintern'den faydalanmış, teşkilat, özel görevler için kullanılmak üzere belirli niteliklere sahip yabancıları Komintern üyelerinden temin etmiştir. Rus istihbarat teşkilatlarının gizli operasyonlarında da Komintern'den yararlanılmıştır. Rus istihbarat teşkilatları ile Komintern arasındaki özel ve derin ilişkinin operasyonel boyuta taşınması Komintern bünyesinde 1922 yılında Özel Organizasyon Bürosu isimli birimin kurulması ile gerçekleşmiştir. Zamanla Komintern'in Yürütme Komitesi'ne bağlı

---

⁸³⁵ a.g.e., s. 9-10.

⁸³⁶ a.g.e., s. 28.

Uluslararası İlişkiler Dairesi'ne dönüşen ve yurt dışındaki illegal faaliyetleri yürüten bu birimin başlıca görevleri şunlardır:

- Komintern ve yurt dışı temsilcilikleri arasındaki irtibatı sağlamak,
- Tüm dünyadaki Komünist Parti yöneticilerine para ve talimat iletmekle görevli ajanları yurt dışına göndermek,
- Tüm dünyadaki komünistlerle irtibata geçip mensubu oldukları ülkelerdeki gelişmelere ilişkin haber almak,
- Başta Almanya, Fransa, Avusturya ve İngiltere olmak üzere dünya genelindeki komünistleri Komintern bünyesinde görev almaya ikna etmek.

Söz konusu özel birimlerin tesis edilmesiyle Rusya'nın devrim ihracı operasyonunun başat unsurlarından biri haline gelen Komintern bu tarihten itibaren uluslararası arenada Ruslar için hem bir kalkan hem de Truva atı işlevi görmüştür. Komintern'e yüklenen önemli görevlerden biri Moskova'nın hedefinde olan ülkelerde proleter devrim için gizlice altyapı oluşturmaktır. Komintern'in uluslararası bir oluşum olması ona, proleter devrimin gerçekleşmesinin hedeflendiği ülke vatandaşlarıyla bağlantı kurarak eşgüdüm halinde yeraltı örgütlenmesinin sağlanması açısından büyük kolaylık sağlamıştır. Almanya'da Komintern destekli Alman komünistler 1923 yılında hükümeti devirmek için bir ayaklanma girişiminde bulunmuşlardır. Ayrıca benzer bir ayaklanma Bulgaristan'da da meydana gelmiş, Komintern ve GRU tarafından büyük bir titizlikle hazırlanan ve başında da Sovyet ajan Yankov'un olduğu bir devrim girişimi yaşanmıştır. Her iki girişim de başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁸³⁷

3. Caydırıcı Karakter: Suikastler ve Kızıl Terör

Suikastler Rus istihbaratının dikkat çeken operasyonel faaliyetlerinden biridir. Rusya içinde ya da Rusya dışında Bolşevik düzen için önemli bir tehdit unsuru olarak algılanan, gözaltına alınmasında, tutuklanmasında ya da gözaltı ve tutukluluk sırasında yapılacak olan sorgulamalarında herhangi bir fayda sağlamayacağı düşünülen şahıslar Rus istihbaratının suikast girişimlerinin hedefi olmuşlardır. Rus istihbaratının düzenlediği suikastler yanında, Rus istihbarat teşkilatı çalışanlarına ya

---

⁸³⁷ Temur, **a.g.e.**, s. 22-25.

da Bolşevik liderlere de karşı-devrimciler ya da diğer gizli servislerce kimi zaman intikam duygularıyla kimi zaman da taktik amaçlar güdülerek suikastler düzenlenmiş ancak bu gibi durumlarda da Rus istihbaratı suikaste suikastle ya da toplu infazlarla cevap vermiştir. Rus istihbaratı özellikle toplu infazlarda özel infaz timlerini sahaya sürerek söz konusu infazları gerçekleştirmektedir.

Devrim sonrası gerçekleştirilen ilk suikastlerden biri, anti-Bolşevik eski bakanlara yöneliktir. Eski Kadet bakanlarından A. I. Şingarev ve F. I. Kokoşkin, 20 Ocak 1918 tarihinde Mariinski hastanesinde devrimci güçler tarafından öldürülmüşlerdir. Görgü tanığı hemşire, Şingarev (eski Ekonomi Bakanı) ve Kokoşkin hastanedeki odalarında uydukları sırada silahlı kişilerin odaya girerek suikasti büyük bir soğukkanlılıkla işlediklerini anlatmıştır. Savunmasız iki hasta insanın hastane odasında bu şekilde öldürülmeleri eylemi, inanılması zor ve devrimin onurunu lekeleyici olarak nitelendirilmiştir.⁸³⁸ 1918'in ortalarına gelindiğinde, güneyde, güneydoğuda ve doğuda vuku bulan karşı-devrim hareketleri nedeniyle Sovyet hükümetinin kontrolündeki yerleşim birimlerinin toplam miktarında bir azalma yaşanmış olmasına rağmen, çevreleri düşmanlar tarafından kuşatılan Bolşevikler otoritelerini yalnız şehirlerde hissettirmekle kalmamışlar, bu otoriteyi aynı zamanda kırsal bölgelere de yaymışlardır.⁸³⁹

Yılın ilk yarısı içerisinde Çeka'nın ilk planlı hareketinin, aynı zamanda silahlı bir yapı da olan anarşistler üzerine olduğu görülmektedir. Çeka'nın bu ilk planlı operasyonlarının hedef aldığı anarşistler felsefeleri eyleme dönüşmeyen samimi idealistler ile siyasi inancı serkeşlik için bir kılıf olarak kullanan örgütlü çeteleri kapsamıştır. 11-12 Nisan 1918 gecesi Moskova'daki mimli anarşist merkezler Çeka mensup ve elemanları ile Sovyet birlikleri tarafından kuşatılmış ve kendilerinden silahlarını teslim etmeleri istenmiştir. Karşı koymaya kalkışanlar silah zoruyla etkisiz

---

⁸³⁸ James Bunyan and H. H. Fisher, **The Bolshevik Revolution (1917-1918)**, Stanford University Press, California, 1934, s. 386-387. Devrime karşı işlenen suçların engellenmesine ilişkin ilk önlemler Bolşevik ayaklanmayı planlayan organizasyon olan Askeri Devrimci Komite tarafından alınmıştır. Devrimin hemen sonrasında alınan sarhoş yağmacıların vurulması kararı da yine bu komite tarafından uygulanmıştır. Hingley, **a.g.e.**, s. 118. Devrim sonrasında denetim dışı pek çok olaya rastlanmıştır. Karadeniz filosu deniz erleri, (ki deniz erleri devrim sırasında da yüz kızartıcı bir şiddet uygulamakla ün salmışlardır.) Şubat 1918'de Sivastopol'u ele geçirdikten sonra, tam üç gün boyunca burjuva ahaliyi katletmişlerdir. Deniz erleri haricinde de diğer askeri birliklerin de denetimden çıktıklarını anlatan pek çok belgeye rastlamak mümkündür. Carr, **Bolşevik Devrimi (1917-1923)**, s. 147.

⁸³⁹ Vernadsky, **a.g.e.**, s. 374.

hale getirilmiştir. Dörtte biri hemen salıverilen yaklaşık 600 kişi tutuklanmıştır. Suçlananlar, anarşist olarak değil, "cani" olarak nitelendirilmiştir. Çeka başkanı Feliks Cerjinski 16 Nisan 1918 tarihli İzvestiya'daki demecinde "bu operasyonlar sırasında tutuklananlar arasında *ideolojik anarşistler* yüzde 1'den fazla değildir" demiştir.⁸⁴⁰

Anarşistler üzerine yapılan operasyonlar sonrasında Çeka'nın hedefinde Sağ-Sosyalist Devrimciler ve Menşevikler vardır. 1917'nin Ekim ayı içerisinde Sosyalist Devrimciler içerisindeki sol grup kendilerini partilerinden tamamen izole ederek ayrı bir organizasyon oluşturmuş ve böylelikle Sosyalist Devrimciler Sağ-Sosyalist Devrimciler ve Sol-Sosyalist Devrimciler olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Çeka kadrolarına bakıldığında bazı Çeka çalışanlarının Bolşevik olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte Çeka bünyesinde faaliyet gösteren özel birliklerin de bazı elemanlarının Bolşevik olmadığı bilinen bir gerçektir. Çeka içerisinde Bolşevik olmayanlar ya Sosyalist Devrimciler (temel olarak köylüleri mobilize etmek isteyen sosyalist devrimciler) ya da Anarşistlerdir. Gerek Sosyalist Devrimciler gerekse de Anarşistler önceki rejime yönelik faaliyetlerde en az Bolşevikler kadar acımasız davranışlar sergilemişlerdir fakat önceki rejime yönelik iş bittiğinde Bolşevikler Sosyalist Devrimcileri ve Anarşistleri yok etme operasyonuna başlamışlardır. 1918'in Mart ayında imzalanan Brest Litovsk Antlaşması sonrasında Rusya'ya gönderilen Alman elçisi Wilhelm von Mirbach-Harff'a Sol-Sosyalist Devrimci Yakov Blumkin tarafından düzenlenen suikasti de bahane olarak kullanan Bolşevikler bu tasfiyeyi gerçekleştirmişler, Sosyalist Devrimci Parti liderlerini ve Anarşist grup liderlerini tutuklayıp söz konusu parti ve grupları dağıtma yoluna gitmişlerdir.⁸⁴¹

Daha sonradan Alman elçisi Wilhelm von Mirbach-Harff'a düzenlenen suikastin Rus istihbaratı tarafından önceden planlanan bir provokasyon olduğu, Blumkin'in Çeka başkanı Cerjinski'nin yardımcılarında biri olduğu ortaya çıkacak; Blumkin Cerjinski tarafından affedilmekle kalmayacak, Çeka'daki görevine de geri

---

⁸⁴⁰ Carr, **Bolşevik Devrimi (1917-1923)**,s, 154.

⁸⁴¹ Katamidze, **a.g.e.**, s. 12.

dönecektir.⁸⁴² Rus istihbaratının provokatif eylemler yaptırarak kendi operasyonlarına zemin hazırlayan ortamlar yaratma pratiğine devam ettiği bu örnekte de görülmektedir, ki bu durum Rus istihbarat tarihinde gözlemlenen sürekliliklerden biri olarak da dikkat çekmektedir.

Mirbach suikasti olayını Moskova’da iktidarı ele geçirme girişimi ve başlıca il merkezlerinde ayaklanmalar izlemiştir. Bunlardan en ciddiisi Yaroslavl’daki isyandır. Ünlü SD terörist Savinkov, sonradan bu isyanları kendisinin düzenlediğini söylemiştir ve Moskova’daki Fransız askeri ataşesi tarafından mali olarak desteklendiğini ileri sürmüştür. Boris Savinkov, Mirbach’ın öldürüleceğinden haberi olduğunu ise inkâr etmiştir. Moskova ayaklanması kısa zamanda bastırılmış, Mirbach’ın katillerinin kendi verdiği emirlere göre hareket ettiklerini kabul eden Spiridonova da dahil olmak üzere Beşinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi’ndeki Sol SD delegelerin birçoğu tutuklanmıştır. İçlerinden Çeka üyesi olan 13 kişi kurşuna dizilmiştir.⁸⁴³

Mirbach operasyonu Çeka böylece hem anti-Bolşevik siyasi unsurları siyaset sahnesinden indirmiş, hem de Çeka bünyesinde görev yapan Sol SD’leri etkisiz hale getirmiştir. Operasyonun, Sol SD kimliğiyle bilinen Blumkin ekseninde yürütülmesi ve Blumkin’in sonraki yıllarda Çeka içerisinde aktif olmaya devam etmesi, Rus istihbaratının kullandığı taktikleri ve operasyonel istihbaratta kullandığı elemanların yeterliliğini görebilmek açısından önemlidir. Çeka’nın, motifi uygun elemanlarıyla planlı provokatif eylemler yaptırmak ve bu eylemler sonrası siyaseti ve güvenlik aygıtını yeniden dizayn etmek gibi bir formülasyon üzerinden hareket ettiği anlaşılmaktadır.

Bu tip gizli operasyonlarının yanında Çeka’nın açık olarak organize ettiği ve

---

⁸⁴² **a.g.e.**, s. 12. Carr’ın, Mirbach suikastıyla ilgili değerlendirmesi ise farklıdır ve Carr’ın yorumlarından bu suikastın Çeka’nın kurumsal isteği dışında gerçekleştirilmiş bir suikast olduğu sonucu çıkmaktadır. Carr’a göre Mirbach suikasti 6 Temmuz 1918’de iki Sol SD tarafından gerçekleştirilmiştir. Suikast Çeka üyesi SD’ler tarafından planlanmıştır. Katiller sözde Cerjinski tarafından imzalanmış kimlik kartlarını göstererek elçi tarafından kabul edilmeyi başarmışlardır. Carr bu görüşünü Sol SD’lerin Alman diplomatları öldürme kararının daha önceden alınmış olmasına bağlayarak “Alman emperyalizminin önde gelen temsilcilerine karşı bir dizi terörist saldırı düzenleme kararının yer aldığı 24 Haziran 1918 tarihli Sol SD’ler Merkez Komitesi tutanakları da 1920 tarihli *Krasnaya Kniga Ve-Çe-Ka*’nın birinci cildinin 129. sayfasında da yayınlanmıştır.” demektedir. Carr, **Bolşevik Devrimi (1917-1923)**, s. 157.

⁸⁴³ Carr, **Bolşevik Devrimi (1917-1923)**, s. 157.

bir nevi kendi propagandasını yapıp caydırıcılığını artırmayı amaçladığı operasyonları da söz konusudur ve bu operasyonların en önemlisi ve Çeka infaz timinin ilk sansasyonel faaliyeti Romanovlara düzenlenen suikasttir. 16-17 Temmuz 1918 gecesini eski Çar ve ailesi Ural bölge Sovyeti'nin emriyle Ekaterinburg'da⁸⁴⁴ Çeka'nın infaz timi tarafından infaz edilmiştir.⁸⁴⁵ Temmuz 1918'de Çeka komiserleriyle birlikte Letonyalı ve Avusturyalı paralı askerlerden oluşan bir Çeka özel timi Lenin'in emriyle Rusya'nın son çarı II. Nikolay ve ailesini yok etmek üzere Ekaterinburg'a gönderilmiştir. Karar kolektif bir karar değildir ve Lenin, Cerjinski'den kararın derhal uygulanmasını istemiştir. Lenin'e göre bu kararın mümkün olduğu kadar çabuk uygulanması önemlidir çünkü Lenin II. Nikolay'ın ailesinin ortadan kaldırılmasıyla anti-Bolşevik güçlerin, Beyazlar'ın moralinin zayıflayacağı düşüncesindedir. Çar ve çariçe, çocukları, hizmetçileriyle birlikte tutuldukları evin bodrumunda kurşuna dizilerek öldürülmüşlerdir. Öldürülenlerin bedenleri gizlice yakılmıştır çünkü Bolşevikler infazın yapıldığı yerin gelecekte monarşist bir türbe haline gelmesinin önüne geçmek istemişlerdir. İnfaz eylemini gerçekleştirmek üzere görevlendirilen Yankel Yurovski, Lenin ve Cerjinski'nin çok güvendiği bir isim olduğu için bu görev için seçilmiş ve sonrasında da Çeka içerisinde önemli mevkilerden birine terfi ettirilmiştir.⁸⁴⁶

Rus istihbaratının düzenlediği operasyonlar, suikastler ve toplu infazlar Bolşevik yöneticiler tarafından *kitle terörü uygulaması* kapsamında bir nevi savunma refleksi olarak görülmektedir. Ağustos 1918'de Penza'da bir *kulak* isyanı patlak verdiğinde bizzat Lenin, *kulaklara*, papazlara ve Beyaz muhafızlara karşı bir kitle terörü uygulanmasını ve şüpheli görülenlerin şehir dışında bir kampa hapsedilmelerini telgraf emriyle bildirmiş ve yeterli miktarda hububatın ivedi tesliminden sorumlu olması gerekenlerin rehin alınmalarını salık vermiştir. Uygulanan cezalar, uygulayıcıları tarafından açıkça *terör* diye nitelendirilmiş ve savaş tedbirleri olarak haklı gösterilmiştir. Lenin ve Troçki'nin konuşmalarından

---

⁸⁴⁴ a.g.e., s. 158.

⁸⁴⁵ Pringle, **Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence**, s. xiv.

⁸⁴⁶ Katamidze, a.g.e., s. 12. Çar ve çariçe, çocukları, hizmetçileriyle kurşuna dizilirken kurşunla ölmeyenler can çekişirken süngü darbeleriyle öldürülmüşlerdir. İnfazda Yurovski'nin yanında yer alan diğer görevliler herhangi bir şekilde ödüllendirilmemiş hatta Yurovski gönüllü olarak infaz eyleminde yer alan bu görevlilerden katlettikleri Çar II. Nikolay ve ailesinden aldıkları tüm mücevherler ve değerli eşyaları kendisine teslim etmelerini emretmiştir. a.g.e., s. 12.

sonra, 29 Temmuz 1918'de VTsIK tarafından kabul edilen bir kararda, "Sovyet iktidarının, burjuvaziyi denetim altına alarak ve ona karşı *kitle terörü* uygulayarak, kendini sağlama almak zorunda olduğu" belirtilmektedir. O dönemdeki bir basın toplantısında Çeka'nın başındaki isim Cerjinski de Çeka'nın genel işleyiş prensiplerine ve temel amacına ilişkin şunları söylemektedir:

“Çeka bir mahkeme değildir. Çeka, tıpkı Kızıl Ordu gibi, *devrim savunmasıdır*. Nasıl ki iç savaşta, Kızıl Ordu, bazı kişilere zarar verme endişesiyle harekâtını durduramazsa ve sadece bir tek şeyi, devrimin burjuvaziyi alaşağı etmesini göz önünde tutmak zorundaysa, tıpkı bunun gibi, Çeka da, devrimi savunmak, kılıçla bazen masum başları uçursa bile, *düşmanın* hakkından gelmek zorundadır.”⁸⁴⁷

Anlaşılan o ki gerek siyasi karar alıcılar gerekse de Rus istihbarat teşkilatı, operasyonel faaliyetler kapsamında ve terör ilkesi doğrultusunda gerçekleştirilen tüm suikast ve infazları, haklılığı olan önemli bir gereklilik ve savunma tedbiri olarak algılamakta ve bu şekilde açıklamaktadırlar.

Rusya'da terör döneminin son raddeye ulaşması SD'lerin Bolşevikleri öldürmeye girişmesiyle olmuştur. Çağdaşları arasında halk hatibi olarak ün salmış Bolşevik lider Volodarski, Temmuz 1918'de Petrograd'da öldürülmüştür.⁸⁴⁸ Volodarski'nin öldürülmesinin hemen ardından iki Bolşevik lidere; 20 Ağustos 1918 tarihinde Uritski ve 30 Ağustos 1918 tarihinde de Lenin'e suikast düzenlenmiş, Uritski ölürken Lenin ise ağır yaralanmıştır.⁸⁴⁹ Bu suikastlerden sonra Rus istihbaratının *kızıl terör* uygulamasını esas alan operasyonel istihbarat faaliyetlerinin arttığı görülmektedir. Özellikle Vladimir Lenin'e düzenlenen suikast, Çeka başkanı Feliks Cerjinski tarafından kitlesel *Kızıl Terör* uygulamasının yerleştirilmesi amacıyla kullanılacaktır.⁸⁵⁰ 5 Eylül 1918 tarihinde de Sovyet hükümeti sahada uygulama safhasında olan “kızıl terör”ü çıkardığı kararnameyle legalize edip bu

⁸⁴⁷ Carr, **Bolşevik Devrimi (1917-1923)**, s. 158-159.

⁸⁴⁸ Edward Hallett Carr, **Bolşevik Devrimi (1917-1923)**, , Metis Yayınları, İstanbul, Eylül 2006, Cilt: 1, s. 159. Suikast sonucunda öldürülen ve Bolşeviklerce devrimin ilk şehitlerinden biri olarak kabul edilen Volodarski'nin ölümü Bolşeviklerin büyük yas tutmasına sebep olmuştur. Astrov, Valentin (Ed), “*Volodarski at his Wake (1918)*”, **An Illustrated History of the Russian Revolution**, International Publishers, New York, 1928; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/state-security/state-security-images/#bwg16/257>. Erişim tarihi: 02/01/2018. Bu linkteki fotoğrafta Bolşevikler Volodarski'nin naaşının başında beklerken görülmektedir.

⁸⁴⁹ Carr, **Bolşevik Devrimi (1917-1923)**, s. 159.

⁸⁵⁰ Pringle, **Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence**, s. xiv.

uygulamayı daha da sağlamlaştırmıştır. Cerjinski de böylece istihbarat teşkilatının “kızıl terör” uygulamalarının yasal olarak temellendirildiğini söylemektedir.⁸⁵¹

Lenin’e karşı düzenlenen suikastın ardından VTsIK’ya çekilen protesto telgrafları arasında Çaritsin cephesinden gönderilmiş Stalin ve Vorosilov imzalı bir telgraf da vardır. Telgrafta şu ifadeler yer almaktadır:

"Dünyanın en büyük devrimcisi, eşsiz yönetici ve proletaryanın önderi yoldaş Lenin'e karşı burjuvazinin ücretli adamları tarafından girişilmiş alçakça suikasti öğrenen kuzey Kafkasya savaş bölgesi askerî konseyi, bu sinsî ve caniyane girişime, burjuvaziye ve onun ajanlarına açık ve sistemli bir terör uygulayarak karşılık verecektir."⁸⁵²

Telgrafta Stalin ve Vorosilov’un, Lenin suikastine ilişkin olarak “burjuvazi ve ajanları”nı suçlaması, Rus siyasi karar alıcıların yabancı istihbarat servislerinin Rusya’da operasyonel faaliyetler yürüttüğü fikrine sahip olduğunu gösteriyor olması açısından dikkat çekicidir. Bununla birlikte, telgrafta, burjuvazi ve ajanlarına “açık ve sistemli bir terör uygulayarak” cevap verileceğinden bahsedilmesi de Rusya’da operasyonel faaliyetlerin ne tür bir teorik zemine oturduğunu açıklar niteliktedir: Terör yöntemi benimsenmiş durumdadır ve bu yöntem “açık” ve “sistemli” olarak uygulanmaktadır.

Lenin’in emriyle hem suikasti gerçekleştiren Fania Kaplan hem de Kaplan’ın aile üyelerinin çoğu Çeka görevlileri tarafından infaz edilmiştir. Kaplan’ın uzak akrabalarından bazıları 1945 yılına kadar hapiste tutulacaktır. Katamidze, Sovyet okullarında onlarca yıl öğrencilere 1918’de Lenin’e suikast girişiminde bulunan Fania Kaplan’ın Lenin tarafından daha sonra affedildiğinin okutulduğunu ancak bu bilginin doğru olmadığını; Fania Kaplan’ın, Lenin suikastıyla alakalı her zaman doğru şeyi yaptığından ve doğru tarafta olduğundan emin olmuş bir sosyalist devrimci olduğunu söylemektedir.⁸⁵³

Rus siyasi karar alıcıların haricinde bizzat Rus istihbarat teşkilatı mensupları da zaman zaman, Rus siyasi karar alıcıların ifadesiyle söylenecek olursa “burjuvazi

⁸⁵¹ Stephane Courtois, Nicolas Werth, Jean-Louis Panne, Andrej Packows, Karel Bartosek, Jean-Louis Margolin; **a.g.e.**, s. 76.

⁸⁵² Stalin, **Soçineniya**, c. IV, s. 128’den aktaran Carr, **Bolşevik Devrimi (1917-1923)**, s. 159.

⁸⁵³ Katamidze, **a.g.e.**, s. 22.

ve ajanları”nın hedef aldığı unsurlardan biri olabilmıştır. Bu anlamda Petrograd, hem anti-Bolşevik grupların hem de dolayısıyla Rus istihbarat teşkilatı mensuplarının faaliyetlerinin yoğun olduğu bir şehir olması sebebiyle, güvenlik risklerini içinde barındıran ve provokatif olayların çıkma ihtimali yüksek olan bir lokasyon durumundadır.

Cerjinski, istihbarat ünitelerini tüm Rusya geneline yaymayı deniyor olsa da Petrograd onun gözünde her zaman özel bir öneme sahip olmuştur çünkü Petrograd’da yaşayan insanların büyük bir kısmı devrilen çarist rejimle bağlantılı kişilerdir.⁸⁵⁴ Bu açıdan bakıldığında Petrograd’da kontrespiyonaj faaliyetlerinin ve kontrespiyonajla elde edilen bilgiler doğrultusunda da operasyonel faaliyetlerin diğer şehirlere oranla çok daha yoğun bir çalışma temposu içerisinde gerçekleştiğini, Petrograd’ın, istihbarat faaliyetleri açısından hareketli bir şehir olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Suikastle öldürülmüş olan Moses Solomonoviç Uritski’nin (Moissey) bu kritik bölgeden sorumlu, Petrograd Çekası’nın başında olması dikkat çekicidir. Aynı zamanda Kuzey Rusya’daki Bolşevik yönetimin iç ve dış işlerini yönetmekle de görevli olan Uritski’yi vuran kişi Leonid Kanegisser, daha önce orduya gönüllü olarak girmeyi denemiş, Almanlara karşı savaşmayı istemiş, Şubat Devrimi’nde de sosyalist eğilimli kadetlerden biri olarak öne çıkmış fakat Brest Litovsk Anlaşması sonrasında Bolşeviklere bakışı değişmiş biridir çünkü ona göre anlaşmayla Rusya nüfusunun üçte birini, topraklarının dörtte birini ve endüstrisinin de neredeyse yarısını Almanlara terk etmektedir. Bolşevikler Kanegisser’in yakın arkadaşlarını, ki bunların içinde Kanegisser’in on yıllık yakın dostu Pereltzveig de bulunmaktadır, Bolşevizme karşı savaş veren gizli bir yapılanmaya üye genç subay ve kadetleri infaz edince Kanegisser de Uritski’yi öldürmüştür. Sovyet yönetiminin ve Rus istihbarat teşkilatının bu operasyona cevabı, karşı-devrimciler üzerine geniş çaplı bir operasyonel faaliyet düzenlemek şeklinde olmuş, Petrograd Çekası başkanının öldürülmesine misilleme olarak, Zinovyev kontrolündeki Petrograd komününde bir gecede 500 kişi öldürülmüştür. Zinovyev *İzvestiya*’ya yazdığı bir makalede de işçi devriminin, karşı-devrimcilerin bireylere yönelik terör hareketine karşı proletarya

---

⁸⁵⁴ a.g.e., s. 20.

kitlelerinin terörü ile cevap vereceğini yazmaktadır. Zinovyev'e göre proletarya kitlelerinin terörünün hedefi hem burjuvazi hem de burjuvaziye destek verenler olacaktır.⁸⁵⁵

2 Eylül 1918'de VTsIK, Uritski'nin öldürülmesi ve Lenin'e yapılan suikastle ilgili bir karar almıştır. Karar şu sözlerle son bulmaktadır:

“Bütün karşı devrimciler ve onları kışkırtanlar, Sovyet Hükümeti'nin işçilerine ve sosyalist devrim ideallerinin savunucularına karşı girişilmiş her suikast girişiminden sorumlu tutulacaktır. İşçi ve Köylü Hükümeti düşmanlarına uygulanacak beyaz teröre işçi ve köylüler, burjuvazi ve ajanlarına karşı topyekün bir *Kızıl Terör*le karşılık vereceklerdir.”⁸⁵⁶

VTsIK kararında da “burjuvazi” ve “ajan” kelimeleri yan yana zikredilmekte, Sovyet merkezî yönetiminin, burjuva sınıfını gizli servis faaliyetleriyle özdeş hasım bir sınıf olarak algıladığı anlaşılmaktadır.

Bolşeviklere yönelik, sonraki dönemlerde meydana gelen benzer suikastler ya da suikast girişimleri sonrasında da Bolşevik liderler toplu tutuklama ya da toplu infazlara girişmişlerdir. Bolşevik rejime karşı olan rakipler bu şekilde etkisiz hale getirilirken, karşı-devrimciler sadece kendi canlarını vermekle kalmamışlar, geride kalan yakınlarını da kurban vermişlerdir.⁸⁵⁷ Suikastlerin yarattığı nefret ve korku Çeka'nın eline yeni kozlar da vermiştir. Örneğin bu son olayın ertesi günü, Moskova'daki İngiliz temsilcisi, İngilizlerin karşı devrimci entrikalarda rol oynadıkları gerekçesiyle tutuklanmış ve İngiliz Deniz Ataşesi, Petrograd'daki İngiliz Elçiliği'ne karşı girişilen bir saldırıda öldürülmüştür.⁸⁵⁸ Moskova'daki İngiliz temsilcisinin karşı-devrimcilerle bağlantısı olduğu gerekçesiyle tutuklanması, bunun da ötesinde Rusların İngiliz Elçiliği'ne saldırı düzenlemesi ve elçilikte çatışma yaşanması, VTsIK kararında, ayrıca Lenin'in, Troçki'nin, Stalin'in, Vorosilov'un ve Zinovyev'in söz ve yazılarında yer alan “burjuvazi ve ajanları”nın faaliyetlerine karşı terör yöntemiyle cevap verileceği ifadelerinin somut bir şekilde sahada değer bulduğunu kanıtlamaktadır.

---

⁸⁵⁵ a.g.e., s. 20-21.

⁸⁵⁶ Carr, **Bolşevik Devrimi (1917-1923)**, s. 160.

⁸⁵⁷ Katamidze, a.g.e., s. 21.

⁸⁵⁸ Carr, a.g.e., s. 159.

Hingley, Moskova Prensiği, Çarlık ve Sovyet dönemlerindeki güvenlik aygıtlarının, Rus tarihinin son beş yüzyıldaki suikast eylemleri karşısındaki performansına ilişkin şunları söylemektedir:

“Son beş yüzyıl boyunca Rusya’da siyasi polisin en önemli görevi yüce bir yöneticinin şahsını ve bu yöneticinin temsil ettiği siyasal sistemi korumak olmuştur. Bu basitleştirilmiş kriterle hüküm vermek gerekirse, Rusya’da imparatorluk dönemi polisi, imparatorluk dönemi öncesi Moskova Prensiği döneminden de imparatorluk sonrası Sovyet yönetimi döneminden de daha az başarılı olmuştur. Çünkü bu dönemde Rus tarihi, yöneticilere karşı düzenlenen pek çok suikast girişimi ve saldırıya tanıklık etmiştir. Sovyet döneminde örneğin Lenin’e karşı düzenlenen suikast ya da belki Stalin’e karşı düzenlenen hareketlerden söz edilebilir ancak siyasi polis bu ve benzeri hareketlere karşı üst düzey bir koruma sağlayabilmiştir. İmparatorluk Rusyası Okranası’nın aksine Sovyetler döneminde siyasi polis Sovyet yönetim şekline zarar verebilecek denemeleri başarılı bir şekilde baskı altında tutabilmiştir. Zaten Okrana’nın bu tip konulardaki başarısızlığı 1917 Devrimi’ne sebebiyet vermiştir.”⁸⁵⁹

Hingley’nin de ifade ettiği gibi, Bolşevik Devrimi sonrasında Rus istihbarat teşkilatları, ülkeyi yöneten isimleri ve sistemin işleyişini muhafazada, ülke güvenliğinin sağlanması yolunda iç ve dış tehdit unsurlarıyla mücadelede genel anlamda başarılı görünmektedir.

Alman elçisi Wilhelm von Mirbach-Harff’ın ve de İngiliz Elçiliği’nin hedef alındığı operasyonel faaliyetlerde de görüldüğü gibi Rus istihbarat teşkilatı iç güvenliğin sağlanması çalışmalarında yabancı diplomatik misyonları hedef alabilmekte ve gerekli gördüğü durumlarda da bu gibi yerlere operasyonlar düzenleyebilmektedir. Rus istihbarat teşkilatının operasyonel sahada yabancı diplomatik misyonları da hedef alabildiğini gösteren bir başka olay da Çeka’nın Türk Askerî Ataşeliği’ne yaptığı baskındır. Bu ve benzeri operasyonel faaliyetler, Rus istihbaratının agresif ve refleksif karakterini yansıtıyor olmakla birlikte, Rus istihbarat teşkilatının operasyonel faaliyetlerinde uluslararası diplomatik teamülleri de hiçbir surette dikkate almadığını da göstermektedir.

22 Nisan 1922 günü Moskova’daki Türk Askerî Ataşeliği Çeka tarafından basılarak arama yapılmış, Türk Ataşeliği’ndeki bazı belgelere el konulmuş ve ataşelik personelinden bazıları sınır dışı edilmiştir. Bu baskının nedeni ataşelik

⁸⁵⁹ Hingley, *a.g.e.*, s. xiii.

personelinden bazılarının casusluk yaptığı iddiasıdır. Diplomatik kurallar çiğnenerek yapılan bu baskın Türklerin Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa ve Ankara'da büyük memnuniyetsizliğe sebep olmuştur. Ali Fuat Paşa, Sovyet Dışişleri Komiser Yardımcısı Karahan'ın görüşme isteğini reddetmiştir.⁸⁶⁰ Ankara da durumu protesto etmiş ve Ali Fuat Paşa ve beraberindeki 15 kişi Moskova'yı terketmiştir.⁸⁶¹ Ali Fuat Paşa'ya göre olay kışkırtma amaçlıdır ve kendisi söz konusu olay hakkında daha sonra şunları söylemiştir:

"... ataşemiliterlerin esaslı vazifelerinden bir tanesinin, nezdinde buldukları devlet ordularının her türlü gizli işlerini mümkün olduğu kadar öğrenmeye çalışmaları idi. Fakat bu vazifelerini yaparlarken asla bir cürmü meşhuda (suçüstüne) sebebiyet vermemeleri zarureti aşıkardı. Maateesüf yeni ataşemiliterlerimiz, bu işte tecrübesizliklerinin kurbanı olmuşlardır."⁸⁶²

Aslında Ali Fuat Paşa, ataşemiliterler (askerî ataşeler) hususunda genel bir ifade kullanmakta ve bu askerî yetkililerin, buldukları ülkelerin ordularının gizli faaliyetlerini tespit etmek ve bu ordular hakkında bilgi temin etmekle görevli olduklarını ifade etmektedir ancak bu sözler aynı zamanda Rusya'daki Türk Askerî Ataşeliği'nde askerî istihbarat faaliyetlerinin yürütüldüğünün de itirafı niteliğindedir. Ali Fuat Paşa'ya göre Rus istihbarat teşkilatının operasyonel faaliyetine sebebiyet veren olay Türk ataşemiliterin bu tip istihbarat faaliyetlerinin yürütülmesinde tecrübesiz olmasından kaynaklanmıştır. Ayrıca bu olay, yurt dışı diplomatik misyonlarda istihbarat temini ile vazifelendirilecek üst düzey yetkililerin, istihbârî konulara vâkıf ve bu konularda tecrübe sahibi kişiler olması gerekliliğini de ortaya koyuyor olması açısından önem arz etmektedir.

Moskova'daki Türk Askerî Ataşeliği'nin Çeka tarafından basılmasından yaklaşık dört ay sonra, 15 Ağustos 1922 tarihinde Sovyetler Birliği'nin Ankara'daki elçilik binası yanmıştır. Olayın kundaklama olduğundan şüphelenilmiş ve ortada pek çok itham dolaşmıştır. Mustafa Kemal Paşa yangın söndürme çalışmalarını bizzat

---

⁸⁶⁰ Benhür, **a.g.m.**, s. 289; Tellal, "*Sovyetlerle İlişkiler*", **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar**, s. 175.

⁸⁶¹ Tellal, **a.g.m.**, s. 175.

⁸⁶² Benhür, **a.g.m.**, s. 289. Ali Fuat Paşa daha sonra anılarında, 2 Temmuz 1922 günü Sovyet hükümetinin resmen özürlerini bildirdiğini ve konunun tamamen kapandığını söylemiştir. Ali Fuat Paşa bu olaydan sonra Moskova'ya dönmemiş ve yerine Ahmet Muhtar (Mollaoğlu) atanmıştır. **a.g.m.**, s. 290.

yerinde denetleyerek olaya olan ilgisini ortaya koymuştur.⁸⁶³ Rus istihbarat teşkilatının Moskova'daki Türk Askerî Ataşeliği'ne baskın yapmasından dört ay sonra Ankara'da Rus elçilik binasında yangın çıkması, misilleme ihtimalini akıllara getirmektedir ancak 26 Ağustos 1922'de başlatacakları Büyük Taarruz'un yaklaşık iki hafta kadar öncesinde Türklerin ya da istihbarat teşkilatlarının Rus elçilik binasını kundaklamaktan çok daha ehemmiyetli çalışmalarla meşgul olduğunu düşünmek daha mantıklı görünmektedir. Ayrıca kundaklama olayının Türklerin askerî ataşeliğine Rus istihbaratının yaptığı baskından kısa bir süre sonra olması, bu nedenle böyle bir olayın Türklerin Ruslara karşı yaptığı bir misilleme olarak düşünülebilecek karakteri, ve bunun yanında olayın Türk-Rus ilişkilerinin gelişmeye devam ettiği bir dönemde olması, bu ilişkilerin gelişmesinden rahatsızlık duyan yabancı gizli servislerden birinin ya da birkaçının bu olaydan sorumlu olabileceğini de düşündürmektedir.

Rus istihbaratının operasyonel kapasite ve kabiliyetleri açısından bakıldığında ise, sebep ya da sonuçları ne olursa olsun, Rus istihbarat teşkilatının Rusya'daki Türk Askerî Ataşeliği'ne karşı gerçekleştirmiş olduğu operasyon, Ruslarda operasyonel istihbarat anlayışının ön planda olmaya devam ettiğini, Rus istihbaratının refleksif ve agresif karakterinin de bu tip istihbarat operasyonlarına yansıdığını göstermektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi Rus istihbaratının operasyonel faaliyetleri sadece Rusya dâhilinde gerçekleşmemekte, dış operasyonlar da Rus istihbaratının operasyonel faaliyetleri içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Dış operasyon çalışmalarında da Rus istihbaratının suikast eylemlerinde bulunabildiği görülmektedir. Ülke güvenliğinden sorumlu önemli güvenlik aygıtlarından biri olan Rus istihbarat teşkilatının dış operasyonlara da kanalize olabilmesi, Rusya'nın iç güvenliğinin sağlanmasının yolunun bir anlamda dış operasyonlardan da geçtiği anlayışının istihbarat teşkilatında hâkim anlayış olduğunu göstermektedir. Hem içeride hem dışarıda operasyonel faaliyet icra edilmesi, Rus istihbaratının içeride ve dışarıda caydırıcılığa önem verdiğini de göstermektedir.

Rus istihbaratının dış operasyon icracılarının hedeflerinden biri de, iç savaş süresi boyunca Bolşeviklere zor günler yaşatan Beyaz Ordu'nun önde gelen

---

⁸⁶³ A. Glebov, *Liniya Drujbt, Sovyetski Pisatel*, s. 79'dan aktaran Çağatay Benhür, *a.g.m.*, s. 290.

komutanlarından General Pyotr Nikolayeviç Vrangel olmuştur. Vrangel Kızıl Ordu'nun iç savaşı kazanacağını anlayınca 1920'de önce İstanbul'a kaçmış, daha sonra da Brüksel'e yerleşmiştir. Ancak Rusya için tehlikeli bir muhalif olmaya devam ettiği düşünülen Vrangel 1928 yılında zehirlenerek öldürülecektir.⁸⁶⁴ Rus istihbaratı şahsa yönelik suikast uygulamalarının dışında Bolşevik karşıtı gruplara sınıf nitelikli operasyonlar da düzenlemiş, bu tip uygulamalarda özel infaz timlerini sahaya sürmüştür.

İlk Çeka üniteleri bütün şehirlere ve şehirlerle bağlantılı kasabalara yerleştirilmiştir. Çeka ilk ve öncelikli olarak çarist bürokratlar, jandarmalar ve üst düzey memurlar; bunların yanında Beyaz Muhafızlar ve 10.000 ruble ve üzeri değerinde mülke sahip olan kişilerin imhası yoluna gitmiştir.⁸⁶⁵ Sınıf niteliği taşıması terörün özünü oluşturmaktadır ve kurbanlar işledikleri suçlara göre değil egemen sınıf mensubu olmalarına göre seçilmektedir.⁸⁶⁶ Ayrıca binlerce bilim adamı ve mühendis, Bolşeviklerin gözünde “sömüren” olarak görülüp öldürülmüşler, doktorlarsa ya öldürülmüşler ya da göçe zorlanmışlardır. Çeka, Petrograd'da yaklaşık 6000 Beyaz memuru herhangi bir sorgulama yapmaksızın öldürmüştür. Orlov ve Laczis Çeka infazlarında sadist uygulamalarıyla öne çıkan iki isim olmuş, Laczis eylemlerinde Troçki'nin tam desteğini almıştır. Laczis'in infaz ekibi, genç kadınlardan, eski fahişelerden oluşmuş ve bu ekibe yine kötü bir üne sahip Roza Shvarts liderlik etmiştir. Odessa Çekası'nda görev yapan Deitch ve Vikman ise Orlov ve Laczis'le kıyaslandıklarında infazlardaki acımasızlıkta daha ileri giden isimler arasındadır.⁸⁶⁷

Rus istihbarat teşkilatı içerisinde, hedef unsurların sınıf niteliklerini göz önünde bulundurarak terör tatbik edilmesi görüşünde olan isimlerden biri de, Çeka üyesi olduğu bizzat Lenin tarafından onaylanmış olan Martin Latsis'tir. Lenin tarafından imzalanan ve M. IA. Latsis'in bir Çeka mensubu olduğunu doğrulayan 29

---

⁸⁶⁴ Temur, **a.g.e.**, s. 68.

⁸⁶⁵ Katamidze, **a.g.e.**, s. 14-15.

⁸⁶⁶ Carr, **Bolşevik Devrimi (1917-1923)**, s. 160.

⁸⁶⁷ Katamidze, **a.g.e.**, s. 14-15. Katamidze'ye göre Lenin'in Macaristan'daki favori enternasyonalistlerinden ve yerel Çeka elemanlarından Bela Kun da Kırım'da 12.000 tutsak memurunun da içinde olduğu en az 40.000 kişinin infazından sorumludur. **a.g.e.**, s. 16.

Mart 1919 tarih ve A 2354 sayılı Halk Komiserleri Konseyi belgesi / onay raporu şu şekildedir:

“İlgili *postun* (makamın) sorumlusuna. Bu yılın Mart ayının 27’sinde Halk Komiserleri Konseyi tarafından Yoldaş Martin İvanoviç Latsis’in Bütün Rusya’nın Karşı Devrim Spekülasyon ve Resmî Suçlarla Mücadele Olağanüstü Komisyonu Birliği’nin mensubu olduğu onaylanmıştır.”⁸⁶⁸

Çeka liderlerinden Martin Latsis’in de dediği gibi, Çeka’nın hedefi insanlar arası farklılıklara sebep olan burjuva sınıfını ortadan kaldırmaktır. Ancak sadece burjuva sınıfı, üst veya orta sınıf hedeflenmemekte, hükümet karşıtı tüm köylüler ve işçiler de uygulanan terörün hedefi olmaktadır. Komünist olmayan gruplardan adam kaçırmak Çeka’nın uyguladığı terörün en bilinen metotlarından. Ayrıca hükümete karşı bir ayaklanma durumunda ve bilhassa Komünist Parti liderlerine düzenlenen suikast girişimlerinde saldırıyla alakası olmayan apolitik kişiler bile tereddüt edilmeksizin derhal infaz edilebilmiştir. *Kızıl Terör*’ün aktif olduğu dönem, doğal adalet sürecinin rafa kaldırıldığı, şüpheye ve jürisiz yargılamaya dayalı bir sistemin hâkim olduğu kanlı bir dönemdir.⁸⁶⁹

Rus istihbaratı operasyonel faaliyetlerinde, Devrim sonrasında Bolşevik yönetimin ülke yönetim anlayışının bir parçası olan terör uygulamaları doğrultusunda hareket ederken *kitle terörü* uygulayan yerel istihbarat birimleri de olmuştur. Rusya’da bazı bölgelerde inisiyatifi ellerine alan muhtelif Bolşevik gruplar kendi yasalarını kendileri koymaya da çalışmışlar, örneğin 1918 ilkbaharında Sivastopol’daki devlet memurlarını topluca infaz etmişlerdir. Çeka, terör uygulamalarının yanında işkence yöntemini de kullanmıştır. 1918 sonbaharı *Kızıl Terör*’ün en çok korku saçtığı dönem olmuştur. Ülkenin güneyindeki devrim karşıtları kendi manifestolarını yayınlamış, Bolşevik liderlere suikast girişimlerinde bulunmuş ve İtilaf kuvvetleri Rusya’ya askeri müdahalede bulunmuşlardır. *Kızıl Terör* halkın Bolşevizme itaatini sağlamak amacıyla hükümet tarafından desteklenen

⁸⁶⁸ **RTSKhIDNI**, fond 2, opis I, delo 9037, list I; Koenker, Bachman, **a.g.e.**, s. 15. Belgenin altında imzası bulunan isimler; Halk Komiserleri Konseyi Başkanı V. I. Ulyanov (Lenin) ve Halk Komiserleri Konseyi Sekreteri L. Fotieva’dır.

⁸⁶⁹ Vernadsky, **a.g.e.**, s. 363-364.

ve finanse edilen bir korkudur. Hatta Lenin'in kendisi bile hiçbir proletarya diktatörlüğünün terör ve şiddet olmadan düşünülemeyeceğini ifade etmiştir.⁸⁷⁰

Kitle terörü uygulamaları doğrultusunda yaşanan toplu infazlarla öldürülen insanların yanında, öldürülmeyen fakat tutuklu bulundurulması gereken çok fazla sayıda karşı-devrimci ya da düşman olarak nitelenen insan da olduğundan Rus istihbaratının yönetici kademesindeki isimlerin kafasında bu insanların tutulacağı ve bu insanlardan faydalanılabilecek yapılar oluşturma fikri belirmeye başlamıştır. Petrograd Çekasının başında bulunan Uritski'nin ölümünün ardından onun görevini devralan isim Bokiy ilk Rus toplama kamplarının oluşturulması fikrini ortaya atan isim olmuştur. Rusya'daki ilk toplama kamplarını organize eden kişi ise Çeka başkanı Feliks Cerjinski'dir. Katamidze'ye göre 15 Nisan 1919 tarihi, *Gulag* sisteminin doğduğu tarih olarak da düşünülebilir.⁸⁷¹

4. Aşırılıklar: Tepkiler ve Tedbirler

Belirli şahıslara yönelik suikastlerle birlikte Çeka geniş kapsamlı operasyonel faaliyetlere giriştiğinde doğal olarak halk arasında Çeka'ya karşı fiilî bir karşı duruş da belirebilmiş ancak Rus istihbaratı böyle durumlarda da kendi infaz rutinini uygulamıştır. Çeka'nın uyguladığı baskı tedbirleri hakkında özellikle 1918 yazı boyunca illerdeki yaygın isyanların bastırılmasının ardından girilen misilleme hareketlerine dair güvenilir bilgiler vardır. Örneğin Yaroslavl'daki isyancılar 15 gün dayanmışlar fakat şehir ele geçirildiğinde içlerinden 350 kişi kurşuna dizilmiştir. İsyanın çok çabuk bastırıldığı komşu Murom şehrinde elebaşı 10 isyancı kurşuna dizilmiş ve burjuvaziden 1 milyon ruble vergi alınmıştır. Nijni-Novgorod'da 700 subay ve jandarma tutuklanmış ve yerel Çeka, üyelerinin hemen hepsini tutuklayıp içlerinden bir kısmını da kurşuna dizerek Beyaz Muhafızlar örgütünü dağıtmıştır.⁸⁷²

Çeka ayrıca devletin organize ettiği yağmalarda da rol almıştır. Yeni hükümet Çarist rejime ve işçi sınıfını sömürmüş olanlara ait altın ve mücevherleri almayı amaçlamıştır. Bu bahane ile sadece soylulara ve tüccarlara ait olan değerli eşyalara

---

⁸⁷⁰ a.g.e., s. 363.

⁸⁷¹ Katamidze, a.g.e., s. 13-14, 21.

⁸⁷² Carr, *Bolşevik Devrimi (1917-1923)*, s. 158.

değil, öğretmenlere, mühendislere, hatta veterinerlere ait olan pek çok değerli eşyaya da el konulmuştur.⁸⁷³ Bu örnekler de, Rus istihbaratının operasyonel faaliyetlerinde sadece karşı-devrimcilerin ve karşı-devrimci faaliyetleri destekleyen yabancı gizli servislerin faaliyetlerinin engellenmesinin amaçlanmadığını, bunun yanında istihbarat teşkilatının operasyonel faaliyetlerinin taktik planında finansal hedeflerin de mevzubahis olduğunu göstermektedir. Ayrıca bahsi geçen örnekler, Rus istihbarat teşkilatının, kilisenin değerli mallarına el konulması çalışmalarında da aktif bir şekilde yer alıyor olmasıyla birlikte düşünüldüğünde Rus istihbarat teşkilatının operasyonel faaliyetlerindeki taktik finansal hedefler daha net bir şekilde anlaşılabilir.

Rus istihbaratının refleksif ve agresif karakterinin operasyonel faaliyetlere yansımaları, bu operasyonel faaliyetlerin icrası sırasında aşırı şiddet ya da orantısız güç kullanımını da beraberinde getirebilmektedir. Belgeler, Çeka'nın operasyonel faaliyetlerinde gözlemlenen aşırılıklara ilişkin olarak Lenin'in de zaman zaman duruma müdahil olduğunu göstermektedir zira halk, Çeka baskısına karşı çıkmaya başlamış, dolayısıyla, halk desteğini sürekli arkalarında tutmaya özen gösteren Bolşevik yönetim için bu durum hiç de istenilir bir durum ortaya çıkarmamıştır.

Lenin'den Çeka mensubu Latsis'e 4 Haziran 1919 tarihinde yazılan ve Çeka adına uygulamaya konulan aşırılıklara ilişkin bilgilerin ve bu konularda Lenin'in uyarılarının yer aldığı mektup Çeka aşırılıklarını belgeliyor olması açısından önemlidir. Mektubun, Latsis'in daha önce Lenin'e yazmış olduğu bir mektuba cevaben yazıldığı anlaşılmaktadır. Mektupta Lenin, Latsis'e, Kamenev'den aldığı bir takım duyumları aktarmakta, Kamenev'in, Çeka'nın Ukrayna'daki çeşitli kötü eylemlerine ilişkin bilgi verdiğini ve bu bilgileri bazı önde gelen Çeka çalışanlarının da doğruladığını söylediğini eklemektedir. Lenin bu özet bilgiyi verdikten sonra mektubun devamında Latsis'e şu direktifleri iletmektedir:

“Çeka personeli çok sıkı bir şekilde kontrol edilmelidir. Umarım Cerjinski de bu konuda size buradan (Moskova'dan) yardımcı olacaktır. Her ne pahasına olursa olsun Çeka çalışanları sıkı bir şekilde kontrol altında tutulmalı ve eylemleri denetlenmeli, ayrıca görev alanlarında dalkavukça hareket edenler (Lenin'in dalkavukça hareket edenlerden

⁸⁷³ Katamidze, a.g.e., s. 14.

kastı, mektubun ilk paragrafından anlaşıldığı kadarıyla Ukrayna'daki görev bölgelerinde, bir takım yerleşik unsurları ve iç hiyerarşiyi de gözetererek kendi menfaatleri doğrultusunda iş görenlerdir) kovulmalıdır. Ukrayna'daki Çeka personelinin tasfiyesi ve tasfiyelerin sonuçları hususunda daha detaylı bir raporu sizin için uygun bir zamanda tarafıma gönderiniz. Saygılarımla. Lenin.”⁸⁷⁴

Mektuptan anlaşıldığı kadarıyla Latsis tarafından Lenin'e daha önce yazılan mektupta da Ukrayna'daki Çeka eylemlerindeki bazı aşırılıklara ilişkin bilgiler yer almaktadır zira Lenin'in Latsis'e yazdığı mektupta Lenin Latsis'ten Ukrayna'daki Çeka aşırılıklarına ilişkin “daha detaylı” bilgiler istemektedir. Ayrıca mektuptan, Kamenev'in Çeka eylemlerine vâkıf bir isim olduğu anlaşılmakla birlikte, Kamenev'e Çeka'nın iç işleyişine ve operasyonlarına dair direkt bilgiler veren üst düzey Çeka çalışanları olduğu da satır aralarında okunabilmektedir.

Çeka'nın kurumsal işleyişinde, Çeka'nın operasyonel faaliyetlerine ve saha uygulamalarına ilişkin olarak, Lenin, ve Kamenev gibi Lenin'e yakın isimlerle sürekli irtibat halinde olunması, ve diğer taraftan gerektiğinde Lenin'in istihbarat teşkilatının çalışma tarzına direkt müdahalelerde bulunup işleyişe dair bazı önemli konularda da bizzat bilgilendirilmek istemesi, Çeka'nın merkezi güce direkt bağlı bir organizasyonel yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Lenin istihbarat teşkilatının operasyonel faaliyetlerindeki ve saha uygulamalarındaki aşırılıklara ilişkin direkt müdahalede bulunmakta, teşkilatın kontrollü olmasını ve bu konudaki denetimlerin gereği gibi yapılmasını istemekte, söz konusu aşırılıkların önüne geçilmesi için Çeka başkanı Cerjinski'nin de devreye gireceğini Latsis'e iletmektedir.

Ayrıca Lenin, istihbarat teşkilatı çalışanlarının görev yaptıkları bölgedeki önde gelen isimlerle şahsi ilişkilerini geliştirip bu kişilere “dalkavukluk yapmak” suretiyle görevlerini kötüye kullandıkları durumların tespiti halinde bu şekilde hareket eden istihbarat mensuplarının tasfiye edilmesini de istemekte, bu da Lenin'in istihbarat teşkilatı mensuplarının, özellikle de halkla temas halinde olan saha elemanlarının istihbarat ahlâkına uygun hareket etmemesini affedilmez bir hata olarak gördüğünü göstermektedir. Lenin, konuya ilişkin tasfiyeler ve tasfiyelerin sonuçları hakkında daha detaylı raporlar talep ederek de konunun bizzat takipçisi olacağını ifade etmektedir. Lenin'in tasfiyeler sonrasında istihbarat teşkilatının faaliyetlerini ve belki

---

⁸⁷⁴ Koenker, Bachman, **a.g.e.**, s. 15-16.

de tasfiye sonrası kalan personelin yeterliliğini de bu yolla gözlemleyeceği anlaşılmakta olup, Rusya'da istihbarat teşkilatının operasyonel faaliyetlerinin dahi merkezî gücün kontrolü ve yakın gözetimi altında olduğu da böylelikle kanıtlanmaktadır.

Rus istihbarat teşkilatının operasyonel faaliyetlerindeki ve saha uygulamalarındaki aşırılıklarına ilişkin bir diğer belge de Ukrayna Çekası'nın aşırılıklarına ilişkin olarak Latsis'ten Lenin'e yazılan tarihsiz bir mektuptur. İçeriğine bakıldığında, Latsis'ten Lenin'e yazılan bu tarihsiz mektubun Lenin'in 4 Haziran 1919 tarihinde Latsis'e yazdığı mektuba cevaben kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Latsis mektupta, işe başladığı 10 Nisan⁸⁷⁵ tarihinden itibaren kendisini Ukrayna Çekası'nın düzgün işleyişine adanmış olduğunu belirtmekle birlikte personelin kalitesizliğinden ve yetersizliğinden şikâyet etmekte, Parti komitelerinin de bu açığı kapatacak yardımda bulunmadığını, ayrıca Moskova'nın başından savdığı, güvenilirliğinden şüphe duyulan ve sınırlı yetenekte personelin Ukrayna'da toplandığını söylemektedir. Latsis'e göre, Ukrayna Çekası'nda üzerine bina edilecek bir personel altyapısı bulunmamaktadır. Latsis Ukrayna Çekası'na artık Bolşeviklerden ve Sosyalist Devrimcilerden başkalarını kabul etmemeye karar verdiklerini de eklemektedir. Görev bölgesinde aldırıldığı tedbirlerden de bahseden Latsis, Çeka'yı yüceltmek için çalışmalar yaptığını, bazı dar kafalı uygulamalara son verdiğini de belirtip 6 uzmandan oluşan bir araştırma komisyonu kurdurup tüm *guberniyalara* bu araştırma komisyonunu gönderdiğini de Lenin'e aktarmaktadır. Latsis, mektubunun sonunda, ellerinden geleni yaptıklarını, durumun iyiye gittiğini ve gelişme kaydettiklerini de Lenin'e bildirmektedir.⁸⁷⁶

Söz konusu mektup, Lenin'den Latsis'e yazılmış ve Lenin'in gelişmelere ve alınacak tedbirlere ilişkin Latsis'ten rapor istediği mektubun cevabı olup, Ukrayna Çekası'nda önemli problemler olduğunu kanıtlar bir içerik arz etmektedir. Latsis'in, Ukrayna bölgesini kontrol etmekle yükümlü Çeka mensuplarının sayıca az ve kalite olarak da yetersiz olduklarından bahsederken kullandığı "Parti komitelerinin bu açığı

---

⁸⁷⁵ Latsis'in mektupta işe başladığını söylediği tarih olan 10 Nisan 1919 tarihi Latsis'in Ukrayna Çekası'nda görev yapmaya başladığı tarihtir. Latsis'in Çeka'da göreve başladığı tarih ise 27 Mart 1919'dur. **RTSKhIDNI**, fond 2, opis I, delo 9037, list I; Koenker, Bachman, **a.g.e.**, s. 15.

⁸⁷⁶ Koenker, Bachman, **a.g.e.**, s. 16.

kapatacak yardımda bulunmaması” ifadesi dikkat çekicidir. Anlaşılan o ki Rusya’daki parti-istihbarat teşkilatı ilişkileri Bolşevik Parti’nin istihbarat teşkilatına eleman sağladığı ya da Parti’nin böyle bir inisiyatife sahip olduğu bir aşamaya gelmiş durumdadır. Bunun da ötesinde istihbarat teşkilatının bölge sorumlusu, Parti’nin istihbarat teşkilatının personel açığını kapatmamasından ve Parti’den yardım gelmemesinden yakınmakta olup, Parti’nin istihbarat teşkilatı üzerindeki nüfuzunu kabullenmiş pozisyonudur.

Belge ayrıca Rus istihbaratının Moskova’daki merkez kadrosunu daha güçlü tuttuğunu, merkezde istenmeyen istihbarat mensuplarının ya da elemanlarının yerel Çekalara gönderildiğini kanıtlarken, Rus istihbaratındaki önemli bir zafiyete de dolaylı olarak işaret etmektedir. Devlet kurumlarının ya da istihbarat teşkilatlarının, merkez kadrolarını daha kaliteli çalışanlardan oluşturma alışkanlığının burada da uygulamada olduğu görülmektedir ki bu durum Rus istihbaratı için merkez kontrolünü sağlama alma noktasında avantaj gibi görünürken, yerel Çekaların özellikle operasyonel faaliyetlerinde ve saha uygulamalarında disiplinsizlik ve çeşitli görev zafiyetlerinin görülme olasılığını artırmaktadır. Lenin’in duruma müdahale etmesi de, Rus istihbarat teşkilatının bölgelerden sorumlu birimlerinde yaşanan ve merkezin kontrolü dışında cereyan eden istenmeyen olaylara karşı tedbir alınmasına yönelik görünmektedir.

Bunlarla birlikte, Latsis’in tespiti doğru ise “güvenilirliğinde şüphe duyulan personel”in varlığı Rus istihbarat teşkilatı için büyük bir handikap olarak görülebilecek önemli bir husustur. Latsis, Ukrayna Çekası’ndaki personelin durumunu eleştirirken ayrıca bu personel için “Moskova’nın başından savdığı” tanımlamasını da kullanmakta ve dolaylı olarak Moskova Çekası’nı ve Çeka’nın genel personel atama işlemlerindeki dengesizliği Lenin’e şikâyet etmekte, yerel Çekalara gereken önemin verilmediğini ifade etmeye çalışmaktadır. “Ukrayna Çekası’nda üzerine bina edilecek bir personel altyapısı bulunmaması” gibi temel bir sorun olduğunu da Lenin’e ileten Latsis’in kendi personelinin durumuna ilişkin tüm bu sözleri doğru ise, Ukrayna Çekası’nın lağvedilmesini ya da tamamen yeniden yapılandırılmasını gerektirecek ciddiyette problemlerin var olduğu aşikârdır.

Mektubun devamında “Ukrayna Çekası’na artık Bolşeviklerden ve Sosyalist Devrimcilerden başkalarını kabul etmemeye karar verdiklerini”, ”Çeka’yı yüceltmek için çalışmalar yaptığını”, “bazı dar kafalı uygulamalara son verdiğini”, ”6 uzmandan oluşan bir araştırma komisyonu kurdurup tüm *guberniyalara* bu araştırma komisyonunu gönderdiğini”, “ellerinden geleni yaptıklarını, durumun iyiye gittiğini ve gelişme kaydettiklerini” aktarıyorken Latsis, Lenin’in bir önceki mektubundaki uyarılarını dikkate aldığını göstermekte ve istihbarat teşkilatının bölge yöneticisi olarak da teşkilatının operasyonel faaliyetlerindeki ve saha uygulamalarındaki düzensizliğine el koyduğu mesajını Lenin’e vermektedir.

Rus istihbarat teşkilatının operasyonel faaliyetlerinde ve saha uygulamalarında gösterdiği ve çeşitli yakınmalara ve şikâyetlere sebep olan aşırılıklarının haricinde, Rusya’da istihbarat teşkilatı mensuplarına yönelik aşırılıklar da gündeme gelebilmektedir. Rus istihbaratının sahaya inip operasyonel faaliyet icrası sırasında gerçekleştirdiği infazlar dışında, istihbarat mensupları ve elemanları da zaman zaman hasım güçlerin operasyonel faaliyetlerinin hedefi olabilmişlerdir.

Kuzey Kafkasya’da 1921 yılında Çeka’ya katılan Albay Çernov (yeraltı komünist gençlik organizasyonunun da kıdemli bir üyesidir) birkaç olayda haydutlar tarafından tuzağa düşürüldüklerinden, bazı Çeka çalışanlarının vurulduğundan bahsetmekte; bu olaylardan birinde saldırganların profesyonel suçlular olduğunu öğrendiklerini ve suçluları Vladikavkaz’da yakaladıklarında üzerlerinden güney Sibirya’daki Çeka tarafından hazırlanmış olan belgeler çıktığını belirtmektedir. Çernov’a göre söz konusu Çeka belgelerinin suçlular tarafından, ölen Çeka mensuplarından çalınmış belgeler mi olduğu ya da resmî Çeka çalışanlarının kendilerine ait resmî belgeleri kullanarak suç mu işledikleri iç savaş koşullarında kolay kolay tespit edilebilecek bir durum değildir.⁸⁷⁷

Rusya’da iç savaşın sona ermesinin ardından Rus istihbaratının üzerinde durması gereken önemli bir sosyal gerçeklik ortaya çıkmıştır: Bolşevik yönetime karşı olanlar sadece karşı-devrimciler değildir; devrim sırası ve sonrasında devrime destek verip, zaman içerisinde Bolşeviklerin uygulamalarından memnun kalmayan,

---

⁸⁷⁷ Katamidze, a.g.e., s. 19.

Bolşeviklerin vaatlerini yerine getirmediğini düşünen çok sayıda insan da Bolşevik yönetimden hoşnut değildir. 1921 yılının ilk aylarında, 1918 yazından beri yaşanmış en ciddi iç kriz başlamış durumdadır. İç savaşın sona ermesiyle, iç savaş sırasında yaşanan kayıplar ve oluşan yıkımların büyüklüğü ortaya çıkmıştır ve artık savaş durumunun dayattığı sadakat zorunluluğu da ortadan kalkmıştır. Rejime karşı oluşan hoşnutsuzluk, ilk kez siyasi çevreler dışında da yaygınlaşmaya başlayarak hem fabrika işçileri, hem de köylüler arasında hoşnutsuzluklara şahit olunmuştur. Carr'a göre 1921 yılı Mart ayı başlarında patlak veren Kronstadt isyanı bu hoşnutsuzluğun ifadesi ve simgesi olmuştur.⁸⁷⁸

1921 yılının Mart ayında Rusların Baltık deniz üssündeki Kronstadt garnizonunda anti-komünist bir isyan başlamıştır. Denizciler Bolşeviklerin Rus şehirlerine yiyecek dağıtımında başarısız olmasından, genel özgürlüklerin sınırlandırılmasından, sert iş yasalarından dolayı tepki göstermeye başlamışlar ve komünist diktatörlüğün sona erdirilmesini ve siyasi özgürlük talep etmişlerdir. Söz konusu denizciler Bolşeviklerin gücü ve yönetimi ele geçirmelerinde Bolşeviklere yardım etmiş hatta Bolşevik darbenin gerçekleştirildiği çok kritik saatlerde Lenin'i koruma görevi de üstlenmiş kişilerdir. İsyen sırasında Kronstadt üssünde çok sınırlı sayıda askerî mühimmat ve çok az yiyecek bulunmaktadır. Kronstadt operasyonunda denizcilerin müstahkem mevkinde içlerinde bazı komünist komiserlerin de bulunduğu yaklaşık 500 komünist gözaltına alınmış fakat hiçbiri infaz edilmemiştir. Daha sonrasında Troçki'ye bağlı güçler Kronstadt'ı uzun süren kanlı bir bombardımanla almışlar ve Troçki 1800 denizcinin vurulması emrini vermiştir. 1800 denizcinin yüzde 10'undan biraz daha azı Çeka tarafından infaz edilmiş, geri kalanlar ise Troçki ve Tukaçevski komutasındaki ordu tarafından infaz edilmiştir. Yaklaşık yirmi yıl sonra Troçki bu olaydaki sorumluluğu Rus istihbarat teşkilatının başındaki isim Cerjinski'ye ve ordu komutanlarından Tukaçevski'ye yıkmaya çalışacaktır fakat bahsi geçen dönemde askere hâkim olan ne Çeka şefi, ne de ordu komutanlarıdır. O dönemde emirleri yerine getirilen kişi Savaş Komiseri, yani Troçki'dir.⁸⁷⁹ Kronstadt operasyonu Savaş Komiseri Troçki sorumluluğunda yapılan bir operasyon olmakla birlikte, infaz harekâtında Çeka unsurlarının da bulunmuş olması dikkat çekmektedir.

⁸⁷⁸ Carr, **Bolşevik Devrimi (1917-1923)**, s. 167.

⁸⁷⁹ Katamidze, **a.g.e.**, s. 16.

Bu durum ayrıca Rus istihbaratının askerî operasyonel faaliyetler içerisinde de askerle ortak hareket edebilen bir çalışma pratiğine sahip olduğunu göstermektedir.

8 Mart 1921'de uzun zamandır beklenen parti kongresi toplantısından önce patlak veren Kronstadt isyanı -ki devrimden beri, rejime karşı yönelmiş en ciddi iç tehlikedir- Lenin'in kaygılarını haklı çıkarmış ve parti saflarını sıklaştırmak için yapılan çağrılarının önemini göstermiştir. Bu isyan sonrasında Menşevik yöneticiler, haftalık bir Menşevik derginin yayımlandığı önemli bir Menşevik merkezi olan Berlin'e yerleşmek üzere 1921'in baharında hareket ederken, hiçbir engelle karşılaşmamışlardır. Menşevik parti üyelerinin büyük bir kısmı ya boyun eğmiş ya da siyasi faaliyeti bırakmıştır.⁸⁸⁰ Kronstadt operasyonu sonrasında yaşanan bu gelişmeler, Rus ordusunun ülkenin istihbarat teşkilatı ile koordineli olarak gerçekleştirdiği görülen askerî-istihbârî operasyonunun caydırıcılık anlamında hedefine ulaştığını da göstermektedir. Bu operasyon sonucunda Menşeviklerin siyaset sahnesinde iyice etkisizleştirilmiş oluşu operasyonun siyasi boyutunun da olduğunu, hatta belki de operasyonun başlangıcında böyle bir taktik hedef güdüldüğünü düşündürmektedir.

Rus istihbarat teşkilatı, karşı-devrimci tüm hareketlerin engellenmesi operasyonlarında, ekonomik yönü ve getirileri olan operasyonların yürütülmesinde ya da askerî yanı ağır basan operasyonlarda Rus ordusuna destek olunmasında aktif rol alırken, zaman zaman siyasi operasyonlarda da üst düzey yetkilileriyle temsil edilebilmektedir. Örneğin Sovyetler Birliği'nin kuruluşuna giden süreçte Gürcü direnişinin ezilmesinde Bolşevik Parti karargâhı ile birlikte Rus istihbaratı da Cerjinski ile siyasi karar alma sürecine dâhil olmuştur.

1922 yazında Merkez Komite, Cerjinski, Mitskeviç-Kaptukas ve Manuilski'den (bir Polonyalı, bir Litvanyalı ve bir Ukraynalı'dan) oluşan özel bir komisyonu, bir karar vermesi ve disiplini sağlaması için Gürcistan'a göndermiştir. Sonbaharda yerel komünist yöneticiler Midivani ve Maharadze görevlerinden alınarak Moskova'ya çağrılmışlar ve yeni bir Gürcü parti komitesi kurulmuştur. Engeller böylece ortadan kalkınca, Tiflis'te birinci Transkafkasya Sovyet Kongresi

---

⁸⁸⁰ Carr, **Bolşevik Devrimi (1917-1923)**, s. 168, 186.

toplanmış ve 13 Aralık 1922’de RSFSC anayasasına çok benzeyen Transkafkasya Sosyalist Federatif Sovyetler Cumhuriyeti’nin (ZSFSR) anayasasını onaylanmıştır. Gürcülerin milli direnişini yenilgiye uğratılmış ve daha geniş bir birlik oluşturmak üzere uygun bir birim yaratılmıştır.⁸⁸¹

Merkezin yönlendirmeleri doğrultusunda hareket edemeyen ya da yerel grupların etkisi / baskısı altında kalan yerel yöneticilerin görevden uzaklaştırılması ve devamında Gürcü milli direnişini siyaseten ve fiilen kırmakla yetkilendirilmiş olduğu anlaşılan komitenin içerisinde Rus istihbarat servisinin başındaki isim olan Cerjinski’nin de bulunması Rus istihbaratının siyasi operasyon süreçlerine de dahil edildiğini göstermektedir. Cerjinski’nin yanında, Kızıl Ordu’da Rus askerî istihbarat başkanı olarak da görev yapmış olan Frunze’nin de merkezî yönetimin birlik çalışmaları sürecinde siyaseten faal olması Rus askerî istihbaratının da siyasi karar alma süreçlerinin içinde olduğunu kanıtlamaktadır.

5. İki Büyük Operasyon: ARKOS ve Trust

Çok yönlü operasyonel faaliyetler yürütebilme kapasite ve kabiliyetine sahip olan Rus istihbaratının XX. yüzyılın ilk çeyreğindeki operasyonel faaliyetlerine bakıldığında, dünya istihbarat tarihi açısından da önem taşıyan iki büyük operasyonun öne çıktığı görülmektedir. Bu operasyonlardan biri “ARKOS Operasyonu”, diğeri ve daha önemli olanı ise “Trust Operasyonu”dur.

ARKOS Operasyonu, Rus istihbaratının paravan şirketler kullanarak, hedef ülkelerdeki komünist kişi ve gruplara finansal destek sağlayabildiğine, bu kişi ve grupları güçlendirerek bölgesel etki alanları, istihbarat ağları oluşturma ve geliştirme çabası içerisinde olduğuna örnek teşkil edebilecek önemli bir operasyondur. Operasyon, Komintern’in kontrolünde İngiltere’de faaliyet gösteren ARKOS şirketi üzerinden yürütülmüştür.

Rus istihbarat teşkilatları, kendi güdülerinde hareket eden Komintern’in yurt dışı ticari faaliyetlerine önem vermişlerdir. Rus istihbaratı tarafından,

---

⁸⁸¹ **a.g.e.**, s. 361. Sovyetler istihbarat faaliyetlerini yürütürken, parti üyesi komünistler, diplomatik misyon memurları kendilerine ideolojik, ekonomik ve askerî açıdan bağımlı peyk memleketlerin diplomatlarından da faydalanmışlardır. Atay, **a.g.m.**, s. 314.

Komintern'in İngiltere yapılanmasının ticari yönü de ihmal edilmemiş, 1920 yılında Sovyet menşeli ticari bir firma olarak Londra'da faaliyet göstermeye başlayan ve şirket yöneticiliğini Sovyet istihbaratına çalışan Stepan Melnikov'un yaptığı ARKOS isimli kuruluş üzerinden 1922-1927 yılları arasında Komintern ve Rus istihbaratı ortaklaşa bir dizi önemli operasyon icra etmiştir. Rus istihbaratı bu paravan şirket bünyesinde *Intergruppa* adlı gizli bir birim oluşturarak tüm dünya komünist denizcilerini buradan örgütleme yönünde çalışmıştır. Bununla birlikte *Intergruppa* ile ARKOS üzerinden İngiltere Komünist Partisi'ne maddi ve istihbârî destek verilmiştir.⁸⁸²

ARKOS, 1920 yılında ilk Sovyet ticari şirketi ünvanı ile Londra'da faaliyet göstermeye başlayan, Komintern'in İngiltere yapılanmasına eklenmiş olan ve komünist hareketi destekleme amacıyla işletilen bir casusluk merkezidir. Rusların ABD ve Kanada'daki gizli faaliyetleri için gerekli olan parasal desteği de Londra merkezli bu paravan şirket üzerinden karşılanmıştır. Şirket, faaliyetlerine 1927 yılına kadar kesintisiz olarak devam etmiştir. İngiliz kontrespiyonajı şirketin çalışmalarından kuşkulmuş ve MI-5, söz konusu şirkette çalışan bazı kişileri devşirmeyi ve şirkete Anatoli Timohin isimli Rus kökenli ajanını yerleştirmeyi başarmıştır. MI-5, gerçek çalışma alanını ve faaliyetlerini çözdüğü bu şirketi hemen kapatmak yerine bir süre dezenformasyona maruz bırakmış fakat sonrasında yeterli kanıtları elde edince şirkete bir baskın düzenleyerek şirkete ait tüm bilgi ve belgelere el koymuştur. Bu operasyon sonucunda gizli belgeleri deşifre olan Ruslar kripto sistemlerini yeniden tasarlayıp daha güvenli hale getirmek zorunda kalmışlardır. Ayrıca Politbüro olayın ayrıntılarının araştırılması ve benzer bir olayın tekrar yaşanmaması için K. E. Vorosilov önderliğinde bir soruşturma komisyonu da kurdu muştur.⁸⁸³ Komisyon Başkanı Vorosilov, Bolşevik Devrimi sonrasında Petrograd Çekası komiserliği de yapmış, Rus istihbaratının önemli ve tecrübeli isimlerinden biridir.⁸⁸⁴ Komisyon çalışmaları sonucunda yurt dışındaki Sovyet misyonlarında güvenliğin artırılması, Komintern, Sovyet istihbarat birimleri ve diplomatik temsilcilikleri arasındaki işbirliğinin yeniden düzenlenmesi ve diğer

---

⁸⁸² Temur, **a.g.e.**, s. 28-29.

⁸⁸³ **a.g.e.**, s. 69-71.

⁸⁸⁴ Ziemke, **a.g.e.**, s. 24-25.

komünist hareketlerin maddi açıdan desteklenmesi yönünde kararlar alınmıştır. Yürütülen soruşturmalar sonucunda ayrıca Anatoli Timohin, Karl Korbs, Peter Midler ve şirketin diğer birkaç çalışanın İngiliz gizli servisine çalıştıkları tespit edilmiştir.⁸⁸⁵

Rus istihbaratının Komintern üzerinden kurguladığı ve gerek İngiltere'deki gerekse de ABD ve Kanada'daki gizli faaliyetleri için önemli finansal destek sağlayabilecek potansiyelde olduğu anlaşılan ve yaklaşık beş yıl gibi uzun bir süre de aktif olarak sürdürdüğü ARKOS Operasyonu, çok boyutlu yapısıyla dikkat çekmektedir. İstihbarat teşkilatlarının hedef ülkelerde nüfuz alanları oluşturma çalışmaları yüksek maliyetli çalışmalar olup, Rus istihbaratının bu yüksek maliyeti hedef ülkede yapılandığı şirket kanalıyla karşılayabilmiş olması, bunun yanında hedef ülkedeki komünist grupları ve komünist siyasi partiyi aynı kanaldan maddi ve istihbârî olarak destekleyebilmiş olması ARKOS Operasyonu'nun başarılı bir taktik plana sahip olduğunu ve Rus istihbaratının dış operasyonlarının ekonomik ve siyasi yönden ne boyutlara ulaşabildiğini gösteriyor olması açısından önemlidir.

İngiltere merkezli gerçekleştirilen ARKOS Operasyonu'nun deşifre olmasının hemen ardından, Rus istihbarat teşkilatının kendi kripto sistemlerindeki güvenlik açıklarını tespit çalışmalarına başlaması ve bunun yanında Politbüro'nun da devreye girerek konuyu araştırmak üzere bir soruşturma komisyonu kurması, operasyonel faaliyetlerde yaşanabilen başarısızlıklar sonucunda Rus istihbaratının tedbir geliştirme ve kontrol mekanizmasının ne şekilde çalıştığını örneklemektedir. Ayrıca, ARKOS Operasyonu'nun deşifre olmasıyla Rusların diğer ülkelerdeki diplomatik misyonlarında güvenliğin artırılması, Rus istihbarat teşkilatı, Komintern, Rus dış siyasi ve ticari temsilcilikleri koordinasyonu yürütüldüğü anlaşılan dış operasyonların diğer ülkelerde de aynı sistematik kullanılarak yürütüldüğünü kanıtlamaktadır.

Rus istihbaratının XX. yüzyılın ilk çeyreğindeki operasyonel faaliyetleri içerisinde, Bolşevik rejime tehdit oluşturan başat aktörlerin pasifize edilip yabancı istihbarat teşkilatlarına da bir nevi gözdağı verilmiş olması açısından Trust

---

⁸⁸⁵ Temur, **a.g.e.**, s. 71.

Operasyonu en fazla öne çıkan ve en önemli operasyonel faaliyettir. Rus istihbaratının uzun süreli takip-tarassutu sonucunda gerçekleşen bu operasyon İngiliz istihbaratının Rusya'daki üst düzey isimlerinden Sidney Reilly ve Robert Bruce Lockhart'ın faaliyetlerinin Rus istihbaratınca yakından izlenmeye başlanması ve söz konusu kişilerin kurmaya çalıştıkları ağın ortaya çıkarılma çalışmalarıyla şekillenmiştir.

Reilly'nin Rusya'daki görevi askerî bir darbe ile Boşeviklerin iktidardan uzaklaştırılmasını sağlamaktır. Bu amaçla Reilly'e 1.200.000 ruble tahsis edilip İngiltere'nin Rusya'da yürüttüğü Bolşevik karşıtı istihbârî faaliyetleri koordine etme görevi verilmiştir. Aynı tarihlerde Robert Bruce Lockhart, Britanya'nın Moskova Büyükelçisi olarak görev yapmaktadır. Lockhart da başta Geçici Hükümet döneminin Savaş Bakanı Yardımcılığı yapmış ünlü anarşist Boris Savinkov tarafından kurulan Rusya'nın Yeniden Doğuşu Cemiyeti olmak üzere Bolşevik karşıtı tüm oluşumlar ve Beyaz hareketin önde gelenleriyle sıkı bir işbirliği içerisinde olmuştur. Lockhart'ın ismi Lenin'e suikast girişimine de karışmıştır. 31 Ağustos 1918 tarihinde Michelson fabrikasında konuşmacı olarak katıldığı bir toplantıdan çıkan Lenin, Dora Kaplan adlı bir saldırganın açtığı iki el ateş sonucunda yaralanmış, Sovyet basınında Lenin'e karşı girişilen suikasti Lockhart'ın, saldırganı silahı vermekle itham edilen Boris Savinkov ile birlikte organize ettiği yönünde haberler yer almış, suikastin sorumlusu olarak Lockhart, Reilly ve Savinkov gösterilmiştir. İngiliz istihbaratının Rusya'daki karşı-devrim planı gerçekleşmeyince Reilly söz konusu olay sonrasında Rusya'yı terk etmiştir. Ancak Reilly daha sonra Rusya'ya tekrar atanmıştır. Yeni görevi Denikin'in Beyaz ordusunun içindeki İngiliz temsilci olarak Denikin ve Churchill arasındaki teması sağlamak olmuştur.⁸⁸⁶

Dora Kaplan'ın Lenin'e saldırısının ardından Rus istihbaratının Reilly'nin söz konusu suikast girişiminin organizatörü olduğu yönündeki şüphelerine rağmen Reilly'nin önce Rusya'yı terk edip sonra İngiliz istihbaratı tarafından tekrar bölgede görevlendirilmesi, İngiliz istihbaratının Reilly'yi riske attığını düşündürmektedir. Bu risk, İngiliz istihbaratının Reilly'nin daha önce -muhtemelen, kurmuş olduğu kişisel bağlantılar ve verdiği kişisel güvene dayalı- oluşturduğu istihbarat ağını yine

---

⁸⁸⁶ a.g.e., s. 11-12.

kendisinin yönetip yönlendirebileceği yönündeki kararı sonucu alınmış görünmektedir. İngiliz istihbaratının Lockart'ı riske atmış olmasında ikinci bir ihtimal de İngiliz istihbaratının o dönemki mevcut kadrosu içerisinde bölgeye hâkim, Reilly kalitesinde başka bir istihbarat mensubunun bulunmaması ihtimalidir.

Trust, Çeka tarafından oluşturulmuş anti-Bolşevik bir yeraltı örgütüdür. Bu örgüt Beyaz Rus göçmenleri ve yine Bolşeviklere karşı mücadele veren yabancı istihbarat servislerini aldatma amacıyla kurulmuş, 1921'den 1926'ya kadar operasyonel faaliyetlerde bulunmuştur.⁸⁸⁷ 1918 yılından itibaren (aralıklarla) Rusya'da bulunduğu süre zarfında Bolşevikleri zor durumda bırakacak pek çok faaliyet yürütmüş olan Reilly, yine anti-Bolşevik bir eylem gerçekleştirme amacıyla yasa dışı yollardan Rusya'ya giriş yaparken Rus istihbaratının bahsi geçen yeraltı örgütlenmesi marifetiyle "Trest Operasyonu" ile yakalanmış ve Rus istihbarat teşkilatının ana karargâhı Lubyanka'ya getirilmiştir.⁸⁸⁸ Rus istihbaratı 1924-1925 yıllarında Boris Savinkov ve Sidney Reilly'yi Trust kontr-istihbarat operasyonu ile *yemleyip*, bu kişilerin Sovyetler Birliği'ne gelmelerini sağlayarak, yabancı gizli servislerin Sovyetler Birliği içerisindeki çabalarına da engel olmuştur.⁸⁸⁹

Reilly'nin Finlandiya sınırından Rusya'ya giriş yapmak isterken vurularak öldürüldüğü, tutuklandıktan sonra OGPU'nun işkenceleri sonucunda öldüğü, sorguları tamamlandıktan sonra Stalin'in emriyle Rusya'da bir ormanlık alanda infaz edildiği, öldü olarak gösterilip Rus istihbaratı tarafından danışman olarak kullanıldığı şeklinde pek çok iddia ortaya atılmış olsa da gerçeğin ne olduğu tam olarak bilinmemektedir. Reilly'nin akıbeti ne olursa olsun Trust Operasyonu ve Reilly'nin yakalanması süreci Rus istihbaratının XX. yüzyıldaki en büyük kontr-istihbarat operasyonlarından biri olarak değerlendirilmelidir.

Trust operasyonu, Rus istihbaratının yurt dışındaki anti-Bolşevik unsurların

---

⁸⁸⁷ Pringle, "Guide to Soviet and Russian Intelligence Services", **The Intelligencer: Journal of U. S. Intelligence Studies**, s. 51. Pringle Trust'ı Çeka'nın en büyük başarılarından biri olarak değerlendirmektedir.

⁸⁸⁸ Temur, **a.g.e.**, s. 12-13. Sorgusunda Rusya'da yaptığı Bolşevik karşıtı tüm faaliyetleri itiraf eden Reilly 3 Kasım 1925 yılında infaz edilecektir. **a.g.e.**, s. 13. "Trust", yani "güven" kelimesini Rusça'da "Доверие" ve "траст" kelimeleri karşılamaktadır ve "траст" kelimesi Türkçe telaffuzunda "trest" şeklinde söylendiği için Temur'un bu operasyonu Trest Operasyonu olarak zikretmesinde herhangi bir yanlış yazım söz konusu değildir.

⁸⁸⁹ Pringle, **Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence**, s. xv.

tespiti amacıyla kurduğu ve görünüşte de anti-Bolşevik olan MOTSR *kurgusu* üzerinden yürütülmüştür. Rus istihbaratı, yurt dışında yaşayan, askerî ve siyasi niteliği olan Çarlık yanlısı göçmen komitelerinin etkisiz kılınması için Trust operasyonundan çok önce, 1921 yılında harekete geçmiştir. Bolşeviklerin Rusya’da iktidarı ele geçirmesinden sonra sayısı milyonlarla ifade edilen yeni rejim karşıtı Rus göçmenler dünyanın dört bir tarafına dağılmış durumdadır. Bu göçmenler misafir oldukları ülkelerin istihbarat teşkilatlarının da desteğini alarak çeşitli oluşumlar meydana getirmiş ve Rusya’da Bolşevik iktidarının devrilmesi amacıyla örgütlenmeye başlamışlardır. Bu tip organizasyonlardan haberdar olan Rus istihbaratı da 1921-1927 yılları arasında Beyaz göçmenlerin yaşadığı ülkelerde Merkezî Rusya Monarşi Birliği (MOTSR) adı altında paravan bir örgüt kurarak anti-Bolşevik kişiler ve bunların yapılanmaları hakkında bilgi toplamıştır. Bolşevik karşıtı bir oluşum gibi yansıtılan bu örgüt sayesinde Bolşevik Devrimi düşmanlarının yerleri tespit edilmiş ve bu kişiler ya buldukları ülkelerde ya da SSCB’ye getirilmek suretiyle etkisiz hale getirilmiştir. MOTSR kullanılarak düzenlenen Sindikat Operasyonu kapsamında Rusya genelinde Bolşevik karşıtı bir devrim gerçekleştirmeye hazırlanan Boris Savinkov ve yardımcıları 15 Ağustos 1924 tarihinde yakalanarak Moskova’da infaz edilmişlerdir. Trest Operasyonu da MOTSR üzerinden gerçekleştirilmiştir. Görüldüğü gibi Rus istihbaratı kapitalist ülkelerin gizli servisleri ile koordineli olarak hareket eden anti-Bolşevik örgütlenmelerin arasına sızabilmekte ve devrim karşıtlarını operasyonel faaliyetler sonucunda etkisiz hale getirebilmektedir.⁸⁹⁰

Trust ve Sindikat Operasyonları ve MOTSR’un işletiliş tarzı, Rus istihbaratının operasyonel kapasite ve kabiliyetini, bununla birlikte çalışma sistematüğini de görebilme açısından önem arz etmektedir. İstihbarat tekniği açısından sağlam kurgulanmış olduğu anlaşılın, yurt içi ve yurt dışı ayaklarıyla geniş kapsamlı, hedef odaklı ve sonuç alıcı bu kontr-istihbarat operasyonu, Rus istihbaratının sonraki yıllarda yapacağı benzer operasyonlarda da kullanışlılığını koruyup devam ettirebilecek niteliklere sahiptir.

---

⁸⁹⁰ Temur, **a.g.e.**, s. 67-69. Pringle; Savinkov ve Reilly’nin Rus istihbaratınca etkisiz hale getirildiği operasyonu tek operasyon, yani *Trust Operasyonu* ismi altında değerlendirirken Pringle, **Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence**, s. xv; (ki Savinkov 1924, Reilly ise 1925’te enterne edilip etkisiz hale getirilmiştir); Temur’un çalışmasında Savinkov ve ekibine yapılan operasyon *Sindikat Operasyonu* olarak zikredilmektedir. Temur, **a.g.e.**, s. 68.

Rus istihbaratının XX. yüzyılın ilk çeyreğindeki operasyonel faaliyetlerine genel itibariyle bakıldığında, Rusların özellikle Bolşevik Devrimi'nden sonra kurdukları istihbarat teşkilatı Çeka ve Çeka'nın devamı olan GPU ve OGPU ile yoğun operasyonel faaliyetler içerisinde olduklarını ve Rus istihbarat teşkilatlarının operasyonel kapasite ve performanslarının da yüksek olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

C. DEĞERLENDİRME

Operasyonel istihbarat faaliyetleri, istihbarat teşkilatlarının ciddi tehdit ya da risk algıladıkları durumlarda, ülke içi ya da dışında uygulamaya koydukları, caydırıcılık yönü ön planda olan, açık ya da gizli, müdahaleci, hızlı ve vurucu karaktere sahip faaliyetlerdir. XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Türk ve Rus istihbaratına operasyonel kapasite ve kabiliyetleri açısından bakıldığında, her iki ülke istihbarat teşkilatlarının operasyonel kapasite ve kabiliyetinin yüksek olduğu görülmektedir. Bu anlamda gerek Türk, gerekse de Rus istihbaratı belirgin bir caydırıcı karaktere sahiptir.

Türk ve Rus istihbaratının operasyonel kökenlerinin tarihsel süreçte hangi döneme dayandığı incelendiğinde Rus istihbaratında operasyonel köklerin daha derinlerde olduğu ortaya çıkmaktadır. Rus istihbaratı operasyonel opsiyonlarını ön plana çıkararak faaliyet yürütmeye IV. İvan döneminde XVI. yüzyılın üçüncü çeyreğinde yapılandırılan ilk Rus istihbarat teşkilatı Oprıçnina ile başlamıştır. Rus istihbaratı iç güvenliği sağlama çalışmalarında daha başlangıçta, istihbaratta kurumsallaşmaya gittiği ilk yıllarda operasyonel güç kullanımını tercih etmiştir. Türk istihbaratında kurumsal anlamda operasyonel güç kullanımı Teşkilat-ı Mahsusa ile ve Türklerde de istihbaratta kurumsallaşmaya gitmelerini müteakip operasyonel istihbarat faaliyetlerine yönelim söz konusudur. Türklerde de Ruslarda da istihbaratta kurumsallaşma, beraberinde operasyonel istihbarat faaliyetlerindeki artışı getirmiştir.

Rus istihbaratının XX. yüzyılın ilk çeyreğinde II. Nikolay döneminde de Bolşevik Devrimi sonrası dönemde de devrimci karaktere sahip ve anarşist eğilimleri olan gruplarla mücadele etme zorunluluğu Rus istihbarat teşkilatlarının işleyişinde operasyonel faaliyetlerin önemli bir yer tutmasına sebebiyet vermiştir. Aynı

dönemde Türk istihbaratında ise, II. Abdülhamid döneminde operasyonel faaliyetlere çok fazla ihtiyaç duyulmamış, II. Abdülhamid ancak 1908 Devrimi'nin yaklaşmaya başladığı dönemde Balkan coğrafyasındaki İttihatçı yeraltı yapılanmasının faaliyetlerini engellemek amacıyla operasyonel sahaya müdâhil olmuştur. Türk istihbaratının operasyonel kapasite ve kabiliyetini sahaya yansıtması ise I. Dünya Savaşı sürecinde Teşkilat-ı Mahsusa, Türk Milli Mücadelesi dönemi ve sonrasında ise Karakol, Askerî Polis Teşkilatı, Tedkik Heyeti Amirlikleri ve diğer Türk istihbarat teşkilleriyle gerçekleşmiştir. Bu anlamda Türk istihbaratının operasyonel kapasite ve kabiliyetinin büyük oranda savaş dönemlerinde geliştiği görülmektedir.

Türk ve Rus istihbarat teşkilatları, operasyonel faaliyetlerindeki siyasi boyut açısından değerlendirildiğinde, Türk istihbarat teşkilatları mensuplarının siyasi operasyonların icrasında herhangi bir rol oynamadığını söylemek mümkündür çünkü siyasi karar alıcıların politika belirleme süreçlerinde Türk istihbarat teşkilatlarının mensuplarına ya da üst düzey görevlilerine siyaset yapıcı bir görev verilmemektedir. Türk istihbarat teşkilatları siyasi karar alıcıların direktiflerini yerine getiren, onlarla koordineli olarak çalışan ve operasyonel faaliyetlerini de bu doğrultuda icra eden birer güvenlik aygıtı hüviyetindedir. Rusya'nın iç güvenlik aygıtları ve dış istihbarat servisleri ise gerek imparatorluk döneminde gerekse de Sovyetler Birliği döneminde devletin iç işlerinin idaresinde ve dış işlerinde de önemli rol oynamıştır. Rus iç güvenlik aygıtlarının ve dış istihbarat servislerinin oynadığı bu rol batılı iç güvenlik aygıtları ve dış istihbarat servislerinin kendi ülkelerinde oynadıkları rolle kıyaslandığında Rus istihbaratının devlet idaresinde batılı istihbarat servislerine oranla çok daha etkili olduğunu ortaya koymaktadır.⁸⁹¹ Rus istihbaratı, siyasi operasyonel faaliyetlerde ve siyasi karar alma süreçlerinde özellikle Bolşevik Devrimi sonrasında, başta teşkilat başkanı Cerjinski olmak üzere, üst düzey mensuplarıyla etkindir.

Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının operasyonel faaliyetlerinin temel karakterine bakıldığında, özellikle *İttihatçı istihbarat anlayışının* ve *İttihatçı pratiğin*

---

⁸⁹¹ Pringle, **Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence**, s. xxiii. Pringle, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki demokratikleşme döneminde de Rus iç güvenlik aygıtları ve dış istihbarat servislerinin devletin iç işlerinin idaresindeki ve dış işlerindeki öneminin devam ettiğini de eklemektedir

etkilerini taşıyan ve Teşkilat-ı Mahsusa geleneğinin de önemli bir özelliği olan gruplar halinde ve hızlı örgütlenebilme kapasite ve kabiliyetinin Türk istihbaratının icra ettiği operasyonel faaliyetlere yansıdığı; diğer tarafta da, Bolşevik Devrimi sonrasında kurulan ilk istihbarat teşkilatından itibaren, Rus siyasi karar alıcılar tarafından karşı-devrimci unsurların sindirilip güvenliğin sağlanması noktasında teşvik edilen terör yöntemi uygulamalarının Rus istihbaratının operasyonel faaliyetlerinin temel karakterini belirlediği görülmektedir. Rus istihbaratının bu doğrultuda gerçekleştirdiği işkence, infaz ve suikast eylemlerinin toplum üzerinde genel bir korku ve baskı da oluşturduğu görülmekte, Türk istihbaratının operasyonel faaliyetlerinde ise Türk toplumu üzerinde korku ya da baskı oluşturacak herhangi bir uygulamaya rastlanmamaktadır. Rus istihbaratının özellikle Bolşevik Devrimi sonrasındaki operasyonel faaliyetlerindeki aşırı ve orantısız güç kullanımının, Rus istihbarat teşkilatının ana görevinin karşı-devrimcilerle, spekülatif hareketlerle ve sabotajla sahada mücadele etmek olmasından da kaynaklanabildiği ileri sürülebilir ancak bu bağıntı, Rus istihbarat teşkilatının infaz ya da suikast uygulamalarını haklı çıkarabilecek bir gerekçe sunmamaktadır. Bununla birlikte Rus istihbaratının, ülkedeki genel *kızıl terör* uygulamaları kapsamında yürüttüğü operasyonel faaliyetlerin; tutuklama, suikast ve kitlesel infazların, belirli bir sistematik gözetilerek yerine getirildiğini de belirtmek gerekir.

Türk istihbaratının temel karakteri olan, gruplar halinde ve hızlı örgütlenebilme kapasite ve kabiliyetine bakıldığında da, yukarıda da belirtildiği gibi Teşkilat-ı Mahsusa'dan gelen bir sürekliliğin izlerine rastlanmaktadır. Türk Milli Mücadelesi dönemindeki istihbarat faaliyetleri içerisinde eski Teşkilat-ı Mahsusa elemanları da yer almakta ve bu durum eleman sürekliliğine işaret etmekte; diğer taraftan da ordu-istihbarat ilişkilerinin iç içe geçtiği operasyonel istihbarat anlayışının organizasyonel anlamda da Milli Mücadele dönemi Türk istihbarat teşkilatlarına yansıdığı görülmekte, bu durum ise yapısal bir sürekliliğin tespitini mümkün kılmaktadır.

Yapısal anlamda bakıldığında; Türk istihbaratının operasyonel faaliyetlerini yerine getiren birimler, teşkilatları içerisinde bölge, grup örgütlenmeleri içerisinde, ordu-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin iç içe geçmiş olmasının getirdiği doğal bir sonuç

olarak da genelde Türk ordusunun bölge komutanlıkları ile koordineli faaliyet gösterirken; Rus istihbaratının da operasyonel faaliyetlerini bölgesel departmanlar bünyesinde icra ettikleri görülmektedir. Teşkilat-ı Mahsusa'nın Afrika Grup Komutanlığı ve Askeri Polis Teşkilatı'nın Türk ordusunun cephe, kolordu ve bu yetkideki grup kumandanlıkları içerisindeki P. Şubeleri⁸⁹² gibi istihbarat birimleri Türk istihbaratının bölge / grup örgütlenmelerine örnek olarak verilebilirken; Bolşeviklerin, ideolojinin rolünü ve Sovyet yönetiminin kuruluş sürecindeki koşulların etkisini nasıl dengelediğini örnekleyen işleyişiyle Moskova Çekası⁸⁹³ ve Lenin'in özel önem verdiği Petrograd Çekası⁸⁹⁴ da Rus istihbaratının bölgesel departmanlarına örnek olarak verilebilir.

Türk istihbarat teşkilatlarının ve Rus istihbarat teşkilatlarının operasyonel faaliyetleri incelendiğinde öne çıkan en önemli farklılık Türk istihbarat teşkilatlarının operasyonel faaliyetlerinin ağırlıklı olarak askerî organizasyonlar ve askerî operasyonlarla eşgüdümlü olarak yürütülmüş olması; Rus istihbarat teşkilatlarının operasyonel faaliyetlerinin ise özellikle Bolşevik Devrimi sonrasında ve giderek artan düzeyde Bolşevik Parti'nin yönlendirmeleri, Parti'nin istek ve direktifleri doğrultusunda yürütülmüş olmasıdır. Bu farklılık temelde Türk istihbarat teşkilatlarında ordu-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin, Rus istihbarat teşkilatlarında ise parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin daha ön planda olmasıyla ilintilidir. Türk istihbarat teşkilatları ağırlıklı olarak askerî faaliyetlere yardımcı ve askerî faaliyetleri kolaylaştırıcı bir operasyonel anlayışla hareket ederken, Rus istihbarat teşkilatları çoğunlukla Parti'nin, rakip siyasi organizasyonları, karşı-devrimcileri ve Çarlık yanlısı monarşistleri sindirme politikasının istihbarat aygıtı ve ayağı olarak operasyonel faaliyetlerini yürütmüşlerdir.⁸⁹⁵

---

⁸⁹² P. Şubeleri hiyerarşik açıdan doğrudan Başkanlığa bağlı bulunan şubelerdir ve bölge kumandanlarından ve çok ivedi durumlarda, haberalma şube başkanlarından da emir alabilmektedir. Çukurova, **a.g.e.**, s. 49.

⁸⁹³ Patterson, **a.g.t.**, s. iii. Moskova Çekası genel, ekonomik ve politik suçlar arasında ayrımlanabilir. Moskova Çekası'nın polislik faaliyetlerine ilişkin rolü başlangıçta genel kriminal yetki alanı üzerine odaklanmış olsa da 1919 yılı yazından sonra faaliyet alanındaki vurgu ekonomik ve politik meselelere kaymıştır. **a.g.t.**, s. iii.

⁸⁹⁴ Ziemke, **a.g.e.**, s. 24-25

⁸⁹⁵ Rus istihbarat teşkilatlarının Kronstadt ayaklanmasının bastırılmasında ya da *yiyecek taburlarının* Rusya'daki kıtlık döneminde köylünün ürününe el koymasını çalışmaları olduğu gibi ordu birlikleriyle beraber operasyonlara katıldıkları da görülebilmektedir ancak Ruslarda ordu-istihbarat

Rus istihbarat teşkilatlarının özellikle Bolşevik Devrimi sonrasında teoride ve pratikte siyasi parti güdümünde faaliyet gösteren istihbarat teşkilatları olarak kimlik kazanmaları ve operasyonel faaliyetlerinin de komünist rejim aleyhtarı tüm unsurları baskılamak, sindirmek ya da yok etmek üzerine kurulu olması Rus istihbaratının suikast eylemlerine de yönelebilmesi sonucunu beraberinde getirmiştir. Türk istihbarat teşkilatlarına bakıldığında ise, Rus istihbarat teşkilatlarının bu tür eylemleriyle kıyaslanabilecek, direkt istihbarat teşkilatı mensup ya da elemanlarınca planlanan ya da icra edilen herhangi bir suikast eylemine rastlanmamaktadır. Diğer taraftan, Türk ve Rus istihbarat teşkilatları mensuplarının ya da kullandıkları elemanlarının suikastler sonucu öldürüldükleri olaylara rastlamak mümkündür. Operasyonel faaliyetle hedeflenen unsurların ya da operasyonel faaliyeti icra eden istihbarat teşkilatı mensup ve elemanlarının söz konusu faaliyetler sırasında ya da faaliyet sonrası süreçte can güvenliklerinin olmadığı görülmekte ve özellikle operasyonel faaliyetlerin sayıca arttığı dönemlerde istihbarat teşkilatı mensupları, elemanları ve hedef unsurlar arasında zaman zaman misillemelerin var olduğunu düşündürecek türden eylemlere rastlanmaktadır.

Türk istihbaratında da Rus istihbaratında da suikaste konu olan olayların her iki ülkede de, parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin yoğunlaştığı tarihlerle uyuşması ya da bu tarihlerde gerçekleşen bazı olaylarla bağlantılı olması da dikkat çeken noktalardan biridir. İstihbarat teşkilatlarının suikastle ilişkilendirildiği olayların Türk istihbaratında İttihat ve Terakki Partisi ve İttihatçıların, Rus istihbaratında da Bolşevik Parti ve Bolşeviklerin etkisinin arttığı dönemlere denk gelmesi, hâkim partinin güdümünde ve muhalifleri sindirme politikasının bir aracı olarak kullanıldıklarında istihbarat teşkilatlarının operasyonel kapasite ve kabiliyetlerinden de faydalanılabildiğini göstermektedir. 1900-1925 tarih aralığında Türkiye’de de Rusya’da da parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin yoğunlaştığı her dönemde gerek istihbarat teşkilatının yaptığı ya da yaptırdığı iddia edilen; gerekse de istihbarat teşkilatı mensup ve elemanlarına karşı düzenlenen suikast eylemlerinde bariz bir artış olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu gibi operasyonel faaliyetlerin icrasında İttihatçılar

---

ilişkilerinin operasyonel faaliyetlere yansıdığı faaliyetler Türk istihbaratının uygulamalarındaki kadar sık ve süreklilik arz edecek nitelikte değildir.

*fedailer*i, Bolşevikler ise istihbarat teşkilatları içerisindeki infaz ekiplerini yetkilendirmektedir. Bununla birlikte Rus istihbaratının suikast ve infaza konu teşkil edebilecek operasyonel faaliyetlerinin bizzat istihbarat teşkilatı içerisindeki birimlerce yerine getirildiği dikkat çekmektedir. İttihatçı *fedailer*in ise Türk istihbaratının herhangi bir birimine bağlı olarak faaliyet gösterdiğine, ya da XX. yüzyılın ilk çeyreği sürecinde Türk istihbarat teşkilatlarınca doğrudan ya da dolaylı olarak bir suikast eylemi gerçekleştirildiğine dair herhangi bir belge bulunmamaktadır.

Dış operasyonlar açısından bakıldığında, Türk istihbaratının II. Abdülhamid döneminde özellikle İttihatçıların Balkanlardaki faaliyetlerini yakından takip etmeye çalıştığı ve İttihatçı yeraltı faaliyetleri kendi iktidarı için endişe verici boyuta ulaştığında Sultan'ın ordu personeli içerisinde güvendiği kişileri Balkanlara göndererek İttihatçılara sahada müdahale etmeyi amaçladığı; aynı yıllarda Rusya'da da ülke sınırları dışında, özellikle Avrupa başkentlerinde bulunan Çar muhaliflerinin takip edildiği, ama Türk istihbaratından farklı olarak kurumsal bir çalışma yapıldığı, Çar'ın istihbarat teşkilatı Okrana'nın Rusya dışındaki Paris Okrana gibi istihbarat şubeleriyle rejim muhalifi grupları ya da bu grupları destekleyenleri takip ettiği görülmektedir. İttihatçıların 1908 Devrimi sonrasında ülke yönetimindeki güçlerini artırmaları ve Teşkilat-ı Mahsusa ile Türk istihbaratına kurumsal bir kimlik kazandırmaları sonrasında dış operasyonlarda Türk istihbaratı daha etkili olmaya başlamış, istihbarat teşkilatı içerisinde gerektiğinde gerilla operasyonları düzenleyebilecek kapasitede birimler hazır tutulmuş ve bu amaçla çalışacak *masalar* oluşturulmuş, milis teşkilatları tanzim edilmiş, genel anlamda ordu-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin iç içeliği ve savaş koşulları, Türk istihbaratının dış operasyonel faaliyetlerinin yoğun olmasına sebebiyet vermiştir. Türk istihbaratının dış operasyonlarında, özellikle Türkistan coğrafyasında görev alan istihbarat mensuplarının aynı zamanda propaganda çalışmaları da yapabilecek yetenekte kişilerin tercih edildiği dikkat çekmektedir.

I. Dünya Savaşı sonrasında Türk ve Rus istihbaratının dış operasyonel faaliyetlerine bakıldığında ise Rus istihbaratının elinde, hem propaganda çalışmalarında hem de operasyonel faaliyetlerde kullanılan Komintern gibi güçlü

bir enstrümanın olduğu, buna karşılık Türk istihbaratının dış operasyonlarda faydalandığı özel bir yardımcı enstrümanın olmadığı görülmektedir. Bu durum Türk istihbaratının dış operasyonlara yönelik herhangi bir çalışmasının olmadığı anlamına gelmemekle birlikte, dış operasyonlarda yoğun olarak Türkiye dışında yaşayan Türk gruplardan faydalanma yoluna gidildiği görülmektedir. Bu bağlamda, Rus istihbaratının dış operasyonlarında komünist ideolojinin yayılcı hedefleri doğrultusunda güdülenen, Türk istihbaratının dış operasyonlarında ise Türklerin milli hedefleri doğrultusunda güdülenen bir operasyonel anlayışın hâkim olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Rus istihbaratı komünist enternasyonalist bir vizyon ve stratejiye sahipken, Türk istihbaratı uygulamada Türk milliyetçiliğinin öne çıktığı, yurt dışı Türklerin var olma mücadelesini önemseyen bir vizyon ve stratejiyle hareket etmekte, bu da Rus istihbaratının dış operasyonlarda Türk istihbaratına oranla çok daha geniş bir alanda faaliyet yürütmesine sebep olmaktadır.

Yurt içi operasyonel faaliyetler genel olarak ülke güvenliğinin sağlanması yolunda yapılan gerekli, haklı ve müdafaayı amaçlayan faaliyetler olarak görülse de istihbarat teşkilatlarının yurt dışında gerçekleştirdikleri operasyonel faaliyetler her zaman tartışma konusu olmuştur. XX. yüzyılın ilk çeyreğine bakıldığında ise uluslararası arenada yaşanan olağan dışı gelişmeler Türk ve Rus istihbaratının yurt dışı operasyonel istihbarat çabalarını da en az yurt içi operasyonel istihbarat çalışmaları kadar öne çıkarmalarını zorunlu kılmış, her iki ülke istihbaratı da sınır ötesi operasyonel faaliyetler gerçekleştirmeyi iç güvenliklerini sağlamanın bir aracı ve yöntemi olarak görerek, savunma duvarlarını kendi ülke sınırları dışında da örme gayreti içerisinde olmuşlardır.

Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının operasyonel faaliyetlerine hukuki normlara uygunluk açısından bakıldığında, Türk istihbaratının, operasyonel faaliyetlerinde hukuk dışına çıkmamaya özen gösterdiği görülmekte, istihbarat faaliyetlerinin yönetmeliklerle ve Türk ordusunun genel disiplin uygulamaları çerçevesinde belirli bir denetim sağlanarak icra edildiği anlaşılmaktadır. Rus istihbaratının da operasyonel faaliyetlerini hukuki temellere dayandırmaya çalıştığı görülmekte ancak hukuki düzenlemelerin de zaman zaman Rus istihbarat teşkilatlarının bazı hukuk dışı eylemlerini legalize edebilecek, bu hukuk dışılıkları ya

da aşırılıkları meşrulaştırabilecek şekilde değiştirildiğine şahit olunmaktadır. Bunun yanında, Çeka'nın kendi mahkemeleri olan *troykaların* varlığını da hatırlamak gerekmektedir ve Rus istihbarat teşkilatının faaliyetlerinin yasal açıdan denetlendiğini söylemek mümkün görünmemektedir. Söz konusu denetimsizliği, Rus istihbarat teşkilatının operasyonel faaliyetlerindeki aşırılıkların sebeplerinden biri olarak görmek mümkündür. Hukuki normlara uygunluk sorununun Rus istihbarat teşkilatına alınan elemanların denetiminde de görüldüğünü eklemek gerekir zira bu sorun da suç kaydı olan kişilerin istihbarat teşkilatında istihdamına yol açmakta, suç kaydı olan kişiler de istihbarat teşkilatının operasyonel faaliyetlerindeki uygulamalarında aşırılıklara sebebiyet verebilmektedir. Türk istihbarat teşkilatlarına eleman istihdamında ise yönetmelikler ve Türk askerî kurumlarının personel teminindeki prosedüre uygun hareket edildiği görülmektedir.

Rus istihbarat teşkilatlarının operasyonel faaliyetlerindeki hukuk dışı uygulamalarına verilebilecek önemli örneklerden biri de operasyonel süreçte *ajan provokatörlerin* kullanımınıdır. Çar II. Nikolay döneminde de, Bolşevik Devrimi sonrası dönemde de bu uygulamaya rastlanıyor olunması, farklı devlet yönetimi anlayışları altında da olsa, Rus istihbaratının *ajan provokatör* kullanımını uygulamasından vazgeçmediğini ve *ajan provokatör* kullanımının bu anlamda Rus istihbarat tarihinde bir sürekliliğinin olduğunu göstermektedir. Rus istihbaratı, *ajan provokatör* kullanımıyla, kendi operasyonel faaliyetlerine zemin hazırlayacak siyasi ve toplumsal bir zemin oluşturmaya çalışmaktadır. Türk istihbaratının XX. yüzyıl ilk çeyreğindeki uygulamaları incelendiğinde ise *ajan provokatör* kullanımı ve benzeri herhangi bir uygulamaya rastlanmamaktadır.

Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarına, ekonomiye ilişkin sahadaki operasyonel faaliyetleri bağlamında bakıldığında ise Türk istihbaratının, yurt içindeki ekonomik gidişatı ve ticari ilişkileri takip ettiği, geniş çaplı ticari faaliyetlerde bulunan şahısları izlediği; Rus istihbaratının ise istihbarat teşkilatı içerisinde faaliyet gösteren *yiyecek taburları* ile köylünün ürününe el koyarak, bunun yanında sınıf temelli terör uygulamaları kapsamında burjuva sınıfının mallarına, hatta zaman zaman da kiliselerdeki değerli eşyalara el koyarak operasyonel faaliyetler icra edebildiği görülmektedir. Ancak şunu da belirtmek gerekmektedir ki Rus istihbaratı ülke içi

finansal boyutu olan bu tip saha uygulamalarının ve operasyonların çok daha ötesinde ekonomik istihbarat operasyonları yapabilme kapasite ve kabiliyetine sahip olup, Komintern ve yurt dışı siyasi ve ticari temsilciliklerle koordineli paravan şirketler yoluyla dünya istihbarat tarihine geçebilecek düzeyde operasyonları da icra edebilmiştir. Türk istihbaratının ise aynı dönemde ekonomik sahayı izlemekle yetindiği, Türk Milli Mücadelesi'ne silah ve mühimmat desteği sağlayacak kaçakçılık operasyonları haricinde yurt içi ya da yurt dışı herhangi bir ekonomik operasyona ya da finansal manipülasyona yönelmediği görülmektedir.

İstihbarat teşkilatları operasyonel faaliyetlerini kendi inisiyatifleri ve kendi imkân ve kabiliyetleri nispetinde tekil olarak icra edebilirken, zaman zaman da ortak operasyonel planlama ve faaliyetlerde de bulunabilmektedirler. Türk istihbaratının, Türk-Alman Askerî İhtilal Komitesi bünyesindeki çalışmalara katılımı da bu durumu örnekler niteliktedir. Türk-Alman Askerî İhtilal Komitesi'nin çalışmaları, Türk istihbaratı temsilcilerinin, ortak operasyonel faaliyetler planlama çalışmalarında diğer ülkelerin temsilcileriyle bir araya gelebildiğini gösterirken, aynı komitenin çalışmalarında Rus Bolşevik temsilcinin de irtibat görevlisi olarak bulunması, Rus istihbaratının da gerektiğinde operasyonel faaliyet planlamalarında çıkarlarının örtüştüğü ülkelerle bir araya gelebildiğini göstermektedir.

Ortak operasyonel faaliyet ya da bu faaliyetlerin planlama çalışmaları haricinde, istihbarat teşkilatlarının karşı karşıya geldiği durumlara da rastlanmaktadır. Bu bağlamda Türk istihbaratı Türkiye'de örneğin İngiliz istihbaratının ya da Rus istihbaratının manipüle etmeye çalıştığı kişi ya da gruplarla mücadele ederken; Rus istihbaratı da Rusya'da İngiliz, Amerikan ya da Türk istihbaratının istihbarat çalışmalarına engel olmaya çalışmaktadır. Operasyonel istihbarat açısından bakıldığında ise Rus istihbaratının, diğer istihbarat servislerinin Rusya'daki faaliyetlerine engel olmaya çalışırken, agresif ve refleksif karakterinin de etkisiyle, beklenmedik operasyonel uygulamaları sahaya yansıttığı görülebilmektedir. İngiliz Elçiliği'ne saldırı ve Türk Askerî Ataşeliği'ne yapılan baskın Rus istihbarat teşkilatının operasyonel faaliyetlerde uluslararası diplomatik teâmülleri de hiçbir surette dikkate almadığını göstermektedir. Diğer taraftansa, Türk istihbarat teşkilatlarının, çalışmalarında, örneğin Ankara'daki Rus Elçiliği bağlantılı

istihbarat faaliyetlerinin yürütüldüğü tespiti sonrasında, uluslararası diplomatik kurallar çerçevesinde hareket ettiği, risk unsuru kişi ya da grupları takip tarassut faaliyetleriyle kontrol altında tutarken, elçilik ve elçilik çalışanlarının fiziki güvenliklerini zedeleyici herhangi bir operasyonel faaliyete girişmediği görülmektedir.

Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının operasyonel faaliyetleri konusunda önemli farklılıklardan biri de, Rus istihbaratının sınıf nitelikli operasyonlar düzenleyen bir anlayışa sahip olması, Türk istihbaratının uygulamalarında ise bu ve benzeri herhangi bir sınıf nitelikli operasyonel uygulamaya rastlanmamasıdır. Bu anlayış, ve anlayışın operasyonel anlamda sahaya yansımaları, Rus istihbarat teşkilatını zaman zaman kendi halkıyla karşı karşıya getirme sonucunu da doğurmuştur. Başta Lenin olmak üzere Rus siyasi karar alıcılar da bu durumun farkına varmışlardır ve bu yüzden istihbarat teşkilatının operasyonel faaliyetlerindeki aşırılıklara ilişkin olarak çeşitli tedbirler geliştirilmesi gerekmiş, istihbarat teşkilatının operasyonel faaliyetlerinden sorumlu olan yetkililer gerektiğinde Rus siyasi karar alıcılar tarafından uyarılmıştır. Anlaşılan o ki ülke yönetimini elinde bulunduran siyasetçiler, istihbarat teşkilatının operasyonel faaliyetlerinin halk ve devlet arasındaki bağı zayıflatıcı ya da olumsuz etkileyici bir karakter taşımasını istememekte ve bu sebeple söz konusu faaliyetlerdeki aşırılıkların önüne geçilmesini istemektedir.

Operasyonel istihbarat faaliyetlerinin önemli bir kısmı, özellikle iç güvenliği sağlayıcı nitelikte olanları, sistematik ve disiplinli bir şekilde icra edilen *etkin kontrespiyonaj* çalışmaları sonrasında gerçekleştirilmektedir. *Etkin kontrespiyonaj* anlayışıyla gerçekleştirilen istihbarat faaliyetinin neticelendirilmesi *açığa çıkarma operasyonu* ile olmaktadır. Temur'a göre *etkin kontrespiyonaj* yaklaşımı, deşifre edilen espionaj faaliyetlerinin ilk fırsatta açığa çıkarılmasını değil, olabildiğince titiz bir çalışmayla kontrol altında tutularak karşı gizli servisin ilgi alanı ya da alanlarının saptanması ve buna mukabil *yemleme* için kullanılmasını dikte etmektedir. *Açığa çıkarma operasyonu* ise ülkeler arası ikili ilişkilerin, ülkelerdeki iç ve dış koşullar gibi faktörlerin göz önünde bulundurularak, operasyonun kısa ve uzun vadeli yansımalarının son derece geniş bir perspektifle hesap edilmesini

gerektirmektedir.⁸⁹⁶ Bu bağlamda, *etkin kontrespiyonaj* çalışmalarını temel alan *açığa çıkarma operasyonlarına* Türk istihbaratının “bilinen” operasyonel faaliyetlerinde rastlanmazken, Rus istihbaratının Trust ve ARKOS gibi önemli operasyonları, bu tür operasyonları planlayan ve icra eden Rus istihbarat teşkilatı yönetici, mensup ve elemanlarının, *açığa çıkarma operasyonu* icrası için gerekli motivasyon, izin ve yetkilendirmelere sahip olduklarını ve siyasi karar alıcıların bilgisi dâhilinde bu operasyonları gerçekleştirebildiklerini göstermektedir.

Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının operasyonel faaliyet sistematiklerinde görülen en bariz benzerlik, merkezî otoriteyle uyum ve merkezî otoriteye itaattir. Türk istihbaratının operasyonel faaliyetleri II. Abdülhamid döneminde sultanın direkt istek ve yönlendirmeleri doğrultusunda, İttihat ve Terakki Partisi döneminde Parti'nin merkez komitesi güdümünde, Türk Milli Mücadelesi döneminde de Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki milli hareket ve sonrasında da TBMM hükümetinin bilgisi dâhilinde ve emirleri doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. İttihat ve Terakki dönemi ve Teşkilat-ı Mahsusa döneminden itibaren Türk istihbaratının operasyonel faaliyetlerinde değişmeyen temel özellik, bu faaliyetlere ordu-istihbarat ilişkilerinin iç içeliğinin yansımış olması ve Türk istihbaratının operasyonel faaliyetlerinin merkezî otorite, ordu, istihbarat teşkilatı üçlü koordinasyonu ile devam ettirilmiş olmasıdır. Türklerin Milli Mücadele sürecinde Teşkilat-ı Mahsusa benzeri bir istihbarat teşkilatı arayışında olması -ki bu arayış Fevzi Paşa'nın Hüsameddin Bey'e verdiği “Teşkilat-ı Mahsusa benzeri bir teşkilat kurma” emrinde ifadesini bulmuştur- operasyonel faaliyetleri ön planda tutan Teşkilat-ı Mahsusa organizasyonu ve anlayışının Türkler için teoride ve pratikte kullanışlı bir yapı arz etmeye devam ettiğini kanıtlamaktadır. Bunun yanında Türkler, Milli Mücadele döneminde çok sayıda istihbarat grubuyla da operasyonel sahada aktif rol alırken, Milli Savunma Bakanlığı bu istihbarat gruplarının birbirleriyle koordineli çalışmalarının gerekliliği hususunda uyarılarda bulunabilmiş, bu yolla da merkezî güç, operasyonel istihbarat çalışmalarında kontrol sağlama, küçük grupları da yönetip yönlendirme çabası içerisinde olmuştur.

Rus istihbaratında da gerek Çar döneminde Okrana'nın, gerekse de komünist

---

⁸⁹⁶ Temur, **a.g.e.**, s. 72.

rejim yönetiminde Çeka, GPU, OGPU ve Kızıl Ordu'nun operasyonel faaliyetleri merkezî otorite kontrolünde gerçekleştirilmiştir. Operasyonel faaliyetlerin taktik planlama aşamalarında, Türk istihbaratında da Rus istihbaratında da istihbarat teşkilatlarının merkezî otoritenin isteği dışında belirgin bir eğilim gösterdikleri görülmemekle birlikte, saha uygulamalarında hem Türk hem de Rus istihbarat teşkilatlarının mensup ve elemanlarının zaman zaman merkezî otoritenin istemeyeceği tarzda eylemler içerisine girdikleri gözlemlenmiştir. Ancak burada şu farklılığı belirtmek gerekmektedir ki, terör yöntemini benimsemiş olan Rus istihbarat teşkilatının operasyonel faaliyetlerdeki, merkezî otoritenin tasvip etmeyeceği nitelikteki operasyonel icraları Türk istihbaratına oranla çok daha fazla sayıda ve sertlik dozajı yüksek icralardır. Türkiye'de de Rusya'da da siyasi karar alıcılar bu tip durumlarda, yukarıda örnekleriyle de anlatıldığı gibi, iç yazışma yollarıyla uyarılarda bulunmak ya da istihbarat teşkilatının yapı ve ismini değiştirmek gibi yollara başvurmuştur.

Her iki istihbarat geleneğinde de merkezî otoriteye uyum esas olmakla birlikte, merkezî otoriteyi rahatsız edebilecek nitelikteki operasyonel istihbarat uygulamalarına siyasi karar alıcılar tarafından farklı yol ve yöntemlerle alınan tedbirlerle engel olunmaya çalışılmaktadır. Ancak Türk istihbaratında uyarılar olumlu anlamda sonuç verirken, Rus istihbarat teşkilatlarının yöneticilerinin ve mensuplarının siyasi karar alıcılar tarafından uyarılmaları ya da yeni bir teşkilat ismiyle yola devam edilmesi türünden kararlar Rus istihbaratının operasyonel faaliyetleri üzerinde fazla etkili olmamıştır. Bunda *kızıl terör* uygulamalarının Rusya'da uzun yıllar devam etmiş olmasının da önemli bir rolü vardır. Anlaşılan o ki, devletlerin siyasi yapılarının istihbarat teşkilatlarını da doğrudan etkiliyor olması kuralı Rusya'da da işlemektedir.

Bolşevik Devrimi sonrasında kurulan yeni hükümetin *kızıl terör* uygulamalarının da bir uzantısı olarak düzeni sağlamada kullandığı yegâne silahı olan Çeka,⁸⁹⁷ Çeka'nın devamı niteliğindeki GPU ve OGPU ağırlıklı olarak Bolşevik Parti, Lenin ve Cerjinski'nin kontrolünde faaliyetlerini yürütmüşken, Lenin'in halefi Joseph Stalin 1924-1937 yılları arasında yavaş yavaş ve kademeli olarak güvenlik

---

⁸⁹⁷ Vernadsky, a.g.e., s. 363.

servislerinin yönetimini kendi eline alacaktır.⁸⁹⁸ Sovyet dönemi boyunca ve Sovyet dönemi sonrasında Rus gizli servisleri bilinçli olarak, kökenleri Çeka kurucu mitine dayanan güçlü bir kurumsal kimliği koruyup devam ettirecektir.⁸⁹⁹ Rus istihbaratında Aralık 1917'de Çeka, Şubat 1922'de GPU (yapısal açıdan NKVD çatısı altında faaliyetlerini sürdürmüştür), Temmuz 1923'te OGPU'nun kuruluşunun ardından, Temmuz 1934'te GUGB (NKVD bünyesinde faaliyetlerini sürdürmüştür), Şubat 1941'de GUGB (unsurları NKGB bünyesinde faaliyetlerini sürdürmüştür), Temmuz 1943'te SMERSH (yapılanması NKGB'nin Askerî Karşı İstihbarat teşkileriyle oluşturulmuştur) kurulacak, Mart 1946'da NKGB MGB'ye dönüşecek ve SMERSH daha önce NKGB'ye bağlı olarak çalıştığı gibi bu sefer de MGB bünyesinde çalışmalarına devam edecektir. Mart 1953'te Lavrenti Beria tarafından NKGB ve NKVD'yi de kapsayacak şekilde MVD oluşturulacak, Mart 1954'te KGB kurulacaktır.⁹⁰⁰ XX. yüzyılın ilk çeyreği sonundan II. Dünya Savaşı'na giden süreçte Türkiye Cumhuriyeti Devleti de istihbârî örgütlenme hususunda yeni adımlar atacak, I. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın istihbarat faaliyetlerini yöneten, Polonya asıllı General Oberst Walter Nikolai⁹⁰¹ tarafından eğitilen ve başta Almanya olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerinde eğitimlerini tamamlayan personelin Türkiye'ye dönmesinden sonra, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın 6 Ocak 1927 tarihli yazılı emri ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk istihbarat ve İKK⁹⁰² örgütü olan Milli Emniyet Hizmeti (MAH) adlı teşkilat kurulacaktır.⁹⁰³ Türk İstihbarat Teşkilatı

---

⁸⁹⁸ Pringle, "Guide to Soviet and Russian Intelligence Services", **The Intelligencer: Journal of U. S. Intelligence Studies**, s. 51.

⁸⁹⁹ Fedor, **a.g.e.**, s. 2.

⁹⁰⁰ Pringle, **Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence**, s. 305.

⁹⁰¹ Walter Nikolai modern bir istihbarat teşkilatı oluşturulması amacıyla 1926 yılı Ekim ayında Almanya'dan gizlice İstanbul'a getirilmiştir. Kendisine istihbarat ve istihbaratın yönetimi konusunda konferanslar verdirilmiştir. Konferansa katılan kişiler 1926 Aralık ayında Ankara Hacıbayram'da kiralanan bir binada toplanmışlar ve istihbarat faaliyetlerine başlamışlardır. Türkiye'yi o günün şartlarında "istihbarat" ve "müdafaa" hizmetlerinin yürütülmesi bakımından sekiz bölgeye ayırmışlardır. İlk başta bölgelerin merkezleri, hudutları tespit edilmiş ve yapılacak işler kararlaştırılmıştır. Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tedkik Heyeti Amirlikleri**, s. 63.

⁹⁰² İstihbarata Karşı Koyma

⁹⁰³ Yılmaz, **a.g.t.**, s. 146. Pehlivanlı "Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatı kurulduktan sonra Genelkurmay ağırlıklı ve İçişleri Bakanlığınca ortak yürütülen istihbarat hizmetleri bu tarihten itibaren Millî Emniyet Hizmetlerine devredilmiş ve bu suretle Başbakanlığa bağlı olarak MAH kurulmuştur demek daha doğru olur" demektedir. Pehlivanlı'ya göre MAH'ın 1943'e kadar Başbakanlık Teşkilat Kanunu'nda yer almamakla beraber faaliyetlerini Başbakanlığa bağlı olarak sürdüren gizli bir kuruluş olduğu en akla yatkın düşüncedir. Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tedkik Heyeti Amirlikleri**, s. 62.

uzun yıllar Millî Emniyet Hizmetleri (MAH) Başkanlığı adı ile görev yapacak, 1965 yılında MİT kuruluş kanunu çıkıncaya kadar da bu adla anılacaktır.⁹⁰⁴

Çalışmada; XX. yüzyılın ilk çeyreğinde faaliyet göstermiş olan Türk ve Rus istihbarat teşkilatları, Türk ve Rus istihbaratında parti-istihbarat teşkilatı ilişkileri, ordu-istihbarat ilişkileri, Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının propaganda, karşı propaganda, espionaj, kontrespiyonaj ve operasyonel faaliyetleri incelenmiş; Türk ve Rus istihbaratının, tarihsel olgu ve olayların incelenmesi sonucu tespit edilebilen benzerlikleri ve farklılıkları, her iki istihbarat geleneğinin oluşum süreçlerinde faaliyet yürütmüş olan istihbarat teşkilatlarının iç-yapısal süreklilikleri ya da değişimleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde ise tüm bu konulara ilişkin olarak ulaşılan temel bulgular ortaya konulacaktır.

---

⁹⁰⁴ Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tedkik Heyeti Amirlikleri**, s. 64.

SONUÇ

Türk ve Rus istihbaratının Türkiye ve Rusya için kritik dönem olan ve her iki ülke istihbarat tarihi açısından da önemli olayların, gelişmelerin, önemli kırılma anlarının yaşandığı XX. yüzyılın ilk çeyreğindeki faaliyetlerinin ele alındığı ve karşılaştırmalı olarak incelendiği bu çalışmada, Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının kendi iç yapısal, organizasyonel gelişim ve süreklilikleriyle birlikte, benzerlikleri ve farklılıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Türk istihbaratını ve Rus istihbaratını kendi tarihsel derinliklerinden beslenen, imparatorluk dönemlerinin asırlık istihbârî tecrübeleriyle şekillenen ve bu tecrübelerin kazanımlarını XX. yüzyıla taşıyan iki önemli istihbarat geleneği olarak değerlendirmek mümkündür.

Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının XX. yüzyılın ilk çeyreğindeki faaliyetleri incelendiğinde; hızlı organize olabilme, farklı istihbarat gruplarını tek bir hedef doğrultusunda hızlı bir şekilde örgütleyebilme ve orduyla üst düzey bir koordinasyona sahip olma özelliklerinin Türk istihbaratının temel karakterini oluşturan özellikler olduğu; refleksif ve agresif bir istihbarat anlayışına sahip olma, özellikle iç güvenliğin sağlanması çalışmalarında ülkenin mevcut yönetimi aleyhinde faaliyet yürüten tüm muhalif grupların üzerine aşırı ve orantısız güç kullanarak gitme gibi özelliklerin de Rus istihbaratının temel karakterini oluşturan özellikler olduğu ortaya çıkmaktadır. Rus siyasi karar alıcıların Bolşevik Devrimi sonrasında uygulamaya koyduğu ve teşvik ettiği terör ilkesi, Rus istihbarat teşkilatlarının faaliyetlerine doğrudan yansımıştır.

Türk ve Rus istihbarat teşkilatları XX. yüzyılın ilk çeyreği boyunca merkezî güçle uyum içerisinde hareket etmişler ve merkezî güçle uyum, her iki istihbarat geleneğinin öne çıkan özelliklerinden ve aynı zamanda da benzerliklerinden biri olarak belirmiştir. Türkiye ve Rusya'da istihbarat teşkilatlarının faaliyetlerine, ülkelerinin genel politik ve askerî hedefleriyle uyumluluk açısından bakıldığında, istihbarat teşkilatlarının ülkenin genel politik ve askerî hedefleriyle paralel hareket ettiği, istihbarat faaliyetlerinin bu genel hedefler doğrultusunda icra edildiği görülmektedir. II. Abdülhamid ve II. Nikolay dönemlerinde, imparatorluk anlayışının da gereği olarak, istihbarat faaliyetleri Sultan'ı ve Çar'ı koruma temel amacına yönelik olarak yürütülmüştür. Ancak II. Abdülhamid ve II. Nikolay sonrası dönemde

istihbarat teşkilatlarının güvenlik anlayışı, Sultan'ı ve Çar'ı deviren güçlerin ideolojileri ve yönetim anlayışları doğrultusunda şekillenmiştir. Bu yeniden şekillenme sürecinde Türkiye'de de Rusya'da da değişmeyen özellik istihbarat faaliyetlerinin icrasında merkezî güçle uyum olmuştur. Türkiye'de istihbarat teşkilatı İttihat ve Terakki Partisi ve yöneticilerinin güdümünde bir görüntü vermiş, Türk Milli Mücadelesi sürecindeki istihbarat teşkilatları da yine o süreçte merkezî gücü elinde bulunduran asker ve sivillerin kontrolünde olmuştur. Rusya'da da Çar sonrası dönemde Bolşevik Parti ve yöneticileri istihbarat teşkilatının kontrolünü elinde tutmuş, Rus istihbarat teşkilatları Bolşeviklerin ilke ve amaçları doğrultusunda faaliyet yürütmüşlerdir. Çeyrek yüzyıllık süreçte Türkiye ve Rusya'da istihbarat faaliyetlerinin merkezî güçle uyum içerisinde yürütülmesi hem Türk hem Rus istihbarat teşkilatları için önemli bir iç yapısal sürekliliğin kanıtını oluşturmuştur. Merkezî güçle uyumun getirdiği; hiyerarşik düzene uyma, diğer devlet kurumları ve siyasi karar alıcılarla koordineli hareket etme, ülkenin genel iç ve dış siyasi ve askerî hedefleri doğrultusunda faaliyet yürütme gibi pratikler de Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının kurumsal işleyişinin karakterini ve temel prensiplerini yansıtan ve somutlaştıran özellikler olmuştur.

Her iki ülkede de istihbarat teşkilatlarının merkezî güçle uyum içerisinde çalışması öne çıkan bir benzerlik olsa da, merkezî güçle uyum konusunda iki ülke istihbarat teşkilatlarında bu konuda bazı farklılıkları da görebilmek mümkündür: Merkezî güçle uyum içerisinde çalışan Türk istihbarat teşkilatları, Rus istihbarat teşkilatları gibi politize olmuş bir görüntü vermemektedir. Bu durumu 1917-1918 sonrasında gözlemlemek mümkündür. Türkiye'de tam bağımsızlık ve milli egemenlik ilkelerini esas alan ve apolitik istihbarat teşkilatları ve teşkilat mensupları; Rusya'da ise Bolşevik idealler doğrultusunda faaliyet yürüten ve politize olmuş istihbarat teşkilatları ve teşkilat mensupları mevzubahistir. XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Türk istihbarat teşkilatları siyasal alana müdahaleden uzak, milli güvenlik istihbaratını siyasi karar alıcılara ileterek siyasi karar alıcıların görevini kolaylaştıran teşkilatlar; Rus istihbarat teşkilatları, Bolşevik Devrimi sonrası üst düzey yöneticileri kanalıyla siyasi alana müdahil olan, bunu gerek kendi inisiyatifıyla gerekse de bizzat siyasi karar alıcıların yetkilendirmeleriyle yapan, siyasetle ve siyasete yön veren siyasi partiyle iç içe görüntü veren teşkilatlar olmuşlardır. Bu

anlamda XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarında, devlet ideolojisinin, devletin yönetim şeklinin ve üst düzey karar alıcıların karakterinin istihbarat teşkilatlarına yansımış olduğu söylenebilir. Ancak rejimler ve siyasi karar alıcılar değişse de değişmeyen tek şey, Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının merkezî güçle uyumdan taviz vermeme alışkanlıkları olmuştur.

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının çalışmalarına parti-istihbarat teşkilatı ilişkileri ve ordu-istihbarat ilişkileri açısından bakıldığında, bu ilişkilerin istihbarat faaliyetlerinin icrasına yansımış olduğu, ancak bu yansımanın Türk ve Rus istihbaratında farklı şekillerde ve farklı oranlarda gerçekleşmiş olduğu görülmektedir. Parti-istihbarat teşkilatı ilişkileri açısından bakıldığında, Türk istihbaratında da Rus istihbaratında da partinin istihbarat teşkilatı üzerindeki kontrolünün XX. yüzyılın ilk çeyreğinin farklı dönemlerinde belirgin ve baskın olduğu görülmüştür. İttihat ve Terakki Partisi'nin 30 Kasım 1913 tarihinde kurulan Teşkilat-ı Mahsusa üzerinde, Bolşevik Parti'nin de 20 Aralık 1917 tarihinde kurulan Çeka (ЧК – Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем - Bütün Rusya'nın Karşı Devrim ve Sabotajla Mücadele Olağanüstü Komisyonu) üzerinde önemli etkisi söz konusudur. Bu iki partinin ülke yönetimlerinde söz sahibi olmaya başlamasından itibaren istihbarata verdikleri önemde, İttihatçıların II. Abdülhamid'e, Bolşeviklerin II. Nikolay'a karşı yürüttükleri yeraltı faaliyetleri sürecinde oluşmaya başlayan *İttihatçı istihbarat anlayışı* ve *Bolşevik istihbarat anlayışı* da etkili olmuştur. İttihatçılar II. Abdülhamid'in, Bolşevikler II. Nikolay'ın istihbarat teşkilatının takip tarassut faaliyetlerinin yöneldiği muhalif gruplardır ve muhalefet sürecinde gerek İttihatçılar gerekse de Bolşevikler hem kendilerini hedef alan istihbarat faaliyetlerinden korunma yollarını geliştirerek kendi *korunmacı istihbarat* yeteneklerini geliştirmişler, hem de genel anlamda ülke yönetiminde istihbarat faaliyetlerinin ne kadar önemli olduğunun farkına varmışlardır. Bu refleksler ve farkındalıklar doğrultusunda zamanla oluşan *İttihatçı istihbarat anlayışı* ve *Bolşevik istihbarat anlayışı* ilk defa Teşkilat-ı Mahsusa ve Çeka'nın kurulmasıyla somut ifadesini bulmuştur. Ancak Rusya'da parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin Türkiye'deki parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerine oranla çok daha belirgin ve sahaya yansıyan nitelikte olduğu; Bolşevik Parti'nin Çeka, GPU (Государственное политическое

управление при НКВД РСФСР-RSFSR -Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti bünyesinde hizmet veren İç İşleri Halk Komiserliği NKVD'ye bağlı Devlet Siyasi Müdürlüğü), OGPU (Объединённое государственное политическое управление - Birleşik Devlet Siyasi Müdürlüğü) gibi istihbarat teşkilatları üzerindeki baskı ve etkisinin, İttihat ve Terakki Partisi'nin Teşkilat-ı Mahsusa üzerindeki baskı ve etkisinden daha direkt ve yoğun olduğu görülmektedir. Rusya'da 1917 Ekim Devrimi sonrasında, partiyle devletin ayrılmaz bir bütün olarak ortaya çıkması ve Cerjinski, Vorosilov, Uritski gibi üst düzey istihbarat mensuplarının istihbarat teşkilatlarındaki görevleri yanında eşzamanlı olarak Bolşevik Parti'nin verdiği idari görevleri de yerine getirmiş olmaları, parti-istihbarat teşkilatı ilişkilerini somutlaştırmıştır.

Diğer taraftan, Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılması sonrasında 1 Kasım 1918'de İttihat ve Terakki Partisi'nin feshedilmesi, hemen sonrasında da Teşkilat-ı Mahsusa'nın tasfiye edilmesi, Türklerde parti-istihbarat teşkilatı ilişkisi adına ortada herhangi bir kurum bırakmamış görünmektedir. Bununla birlikte, Türk istihbaratında partinin değil ancak *İttihatçı istihbarat anlayışının* etkisi sonraki yıllarda da devam etmiş, Teşkilat-ı Mahsusa'nın eski mensup ve elemanları ve eski İttihatçılar, Türk Milli Mücadelesi sürecinde Türk istihbarat teşkilleri içerisinde aktif rol almaya devam etmişlerdir. Bu bağlamda, Türkiye'de *İttihatçı istihbarat anlayışının*, Rusya'da *Bolşevik istihbarat anlayışının* istihbarat teşkilatları üzerindeki etkisinin sürekliliğinden bahsetmek mümkündür. Parti-istihbarat teşkilatı ilişkisi Türkiye'de 1913-1918 arası net olarak görülürken, 1918 sonrasında Parti etkisi yerini *İttihatçı istihbarat anlayışı* etkisine bırakmış, Rusya'da ise 1917 Ekim Devrimi sonrasında hem Parti hem de *Bolşevik istihbarat anlayışının* etkisi birlikte istihbarat teşkilatına yansımıştır.

Ordu-istihbarat ilişkileri açısından incelendiğinde ise bu ilişkilerin hem Türk hem de Rus istihbarat sisteminin işleyişinde söz konusu olduğu, ancak ordu-istihbarat ilişkilerinin Türk istihbaratında Rus istihbaratına oranla çok daha iç içe geçmiş olduğu görülmektedir. XX. yüzyılın ilk çeyreğinde faaliyet gösteren Türk istihbarat teşkilatlarından Teşkilat-ı Mahsusa'nın Harbiye Nezareti'ne bağlı olması, Türk Milli Mücadelesi sırasında Ankara Hükümeti tarafından kurulan Askeri

Polis Teşkilatı ve onun devamı niteliğindeki Tedkik Heyeti Amirlikleri'nin de yine Türk Genelkurmayı'na bağlı istihbarat teşkilatları olması, ordu-istihbarat ilişkileri açısından kurumsal bir iç içeliği kanıtlıyor olması açısından önemlidir. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, getirdiği düzenlemelerle Türk istihbaratının faaliyetlerinin sevk ve idaresinde yapı kurucu ve kilit bir rol oynamıştır. Rus istihbaratında ise Okrana, İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren bir istihbarat teşkilatı iken, Bolşevik Devrimi sonrasında kurulan Çeka ve onun devamı olan GPU, OGPU gibi istihbarat teşkilatları da Türklerdeki gibi orduyla organik bağı olan teşkilatlar değillerdir. Ancak bu noktada Lenin'in diğer istihbarat teşkilatlarından ayrı bir yer ve önem verdiği GRU'ya (Главное Разведывательное Управление - Genelkurmay Ana İstihbarat Müdürlüğü) değinmek gerekir ki bu askerî istihbarat yapılanması Kızıl Ordu bünyesinde faaliyet gösteren bir İstihbarat Direktörlüğü hüviyetinde olup Ruslarda ordu-istihbarat ilişkilerini somutlaştırıcı özelliktedir.

Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının sahadaki faaliyetlerine bakıldığında da Türk istihbarat teşkilatlarının, Türk ordusuyla, süreklilik arz eden, çoğu zaman operasyonel ve üst düzey bir koordinasyon ve işbirliği içerisinde olduğu; Rus istihbarat teşkilatlarının da (Kronstadt operasyonunda, 1919-1920 Rus-Polonya Savaşı'nda ya da yiyecek taburlarının çalışmalarında olduğu gibi) Rus ordusuyla ortak faaliyetler yürütme kabiliyetine sahip olduğu ancak bu koordinasyon ve işbirliğinin Türklerdeki kadar yoğun ve sistematik bir nitelik arz etmediği görülmektedir. Türklerin, I. Dünya Savaşı'nın hemen akabinde hiç ara vermeden Milli Mücadele sürecine girmeleri ve tam bağımsızlık için verdikleri savaş, Türkiye'de ordu-istihbarat bağının korunmasının, askerî istihbarat odaklı bir istihbarat ve kadro anlayışının devam etmesinin en önemli konjonktürel ve tarihsel sebebi olarak öne çıkmaktadır.

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde faaliyet göstermiş Rus istihbarat teşkilatları içerisinde faaliyetleri karanlıkta kalmış olan, hakkında çok az şey bilinen, varlığından bile ancak kuruluş tarihi 1918'den yaklaşık on sene sonra haberdar olunan Rus askerî istihbarat yapılanması GRU'nun, varlığını bugüne kadar korumuş olması da Ruslarda ordu-istihbarat ilişkilerindeki yapısal bir sürekliliği tespit etmeyi

mümkün ve zorunlu kılmaktadır. Lenin'in bu askerî istihbarat teşkilatını özel ve gizli operasyonlar için kurmuş olması, bu teşkilatın faaliyetleri hakkında belge ve yorum ortaya koymayı zorlaştırmaktadır ancak GRU'nun hâlen dünyanın en etkili istihbarat organizasyonlarından biri olarak gösterildiği bilinmektedir.

XX. yüzyılın ilk çeyreğindeki faaliyetlerine bakıldığında Türk ve Rus istihbarat teşkilatları operasyonel kapasite ve kabiliyetleri yüksek istihbarat teşkilatları olarak dikkat çekmektedir. Gerek Türk istihbaratı gerekse de Rus istihbaratı bu çeyrek yüzyılda, dünya genelinde ve kendi bölgelerindeki savaş ve çatışmaların sonucu ve gereği olarak, sahada son derece etkin ve etkili bir görüntü vermişlerdir. Bu dönemde Türk istihbaratının operasyonel faaliyetlerindeki tesirlilik düzeyi Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluşundan itibaren artış göstermiştir ve bunda yukarıda da bahsedilen, ordu-istihbarat ilişkilerinin iç içeliğinin de önemli etkisi vardır. Teşkilat içerisinde gerektiğinde gerilla operasyonları düzenleyebilecek kapasitede birimler hazır tutulmuş, bu amaçla çalışacak, operasyonları planlayıp icra edecek başkanlık, şube ve *masalar* oluşturulmuştur. Türk istihbaratı özellikle Teşkilat-ı Mahsusa döneminde Orta Doğu, Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya gibi çok geniş ve farklı coğrafyalarda operasyonlar yapabilme kapasitesine sahip olmakla birlikte, söz konusu operasyonel anlayış ve gelenek Türk Milli Mücadelesi sürecinde de kendini göstermiş, ancak bu sefer operasyonel faaliyetler geniş bir alana yayılmamış, siyasi karar alıcıların belirlediği milli sınırların güvenliğinin sağlanması odaklı operasyonel faaliyetler icra edilmiştir. Rus istihbaratının operasyonel faaliyetlerindeki tesirlilik düzeyi ise Bolşevik Devrimi sonrasında belirgin bir artış göstermiş ve bu faaliyetlerde, içeride Anarşistler, Monarşistler, Sosyalist Devrimciler ve Menşevikler gibi muhaliflerin sindirilmesi temel amaç olarak öne çıkarken, Bolşeviklerin yayılmacı anlayışı Rus istihbaratının dış operasyonlara da yönelmesini beraberinde getirmiştir. Rus istihbaratının agresif ve refleksif karakteri özellikle içerideki muhalefete yönelik operasyonel faaliyetlerde kendini hissettirmiştir. Lenin ve Uritski gibi önde gelen Bolşeviklere düzenlenen suikastler sonrasında Rus istihbaratının agresif ve refleksif karakterinin iyice belirginleştiğini söylemek mümkündür. Rus istihbaratının bazı geniş çaplı operasyonel faaliyetleri öncesinde, bu faaliyetlere zemin hazırlayacak ortamı sağlayıcı eylemler yapan *provokatör ajanlar* da kullanabildiğini not etmek gerekmektedir. Rus istihbaratında *provokatör*

ajan kullanımına IV. İvan ve II. Nikolay dönemlerinde de rastlanması, aynı uygulamanın Bolşevik Devrimi sonrasındaki istihbarat teşkilatlarında da pratiğe dökülmesi, *provokatör ajan* kullanma pratiğinin Rus istihbaratındaki önemli sürekliliklerden biri olduğunu göstermektedir. *Provokatör ajan* kullanımı haricinde, *illegal subay* ve *illegal ajan* kullanımı da Rus istihbaratının operasyonel faaliyetlerinde dikkat çeken icralar arasında yer almaktadır. Türk istihbaratının faaliyetlerinde ise *provokatör ajan*, *illegal subay* ya da *illegal ajan* kullanımını örnekleyecek herhangi bir uygulamaya rastlanmamaktadır.

Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının XX. yüzyılın ilk çeyreğindeki faaliyetlerine bakıldığında dikkat çeken bir başka benzerlik, kontrespiyonaj hassasiyetleridir. Türk istihbaratının kontrespiyonaj hassasiyeti özellikle Milli Mücadele dönemindeki kontrespiyonaj çalışmalarında, Rus istihbaratının kontrespiyonaj hassasiyeti ise özellikle Bolşevik Devrimi sonrasındaki kontrespiyonaj çalışmalarında üst seviyededir. Bunda her iki ülkenin de dış güçlerin istihbarat çalışmalarının yöneldiği ülkeler olmasının önemli etkisi bulunmaktadır. Ayrıca Türk istihbaratının Rusya'daki, Rus istihbaratının da Türkiye'deki espionaj çalışmaları da iki ülkenin birbirlerine karşı tedbirler geliştirme noktasında kontrespiyonaj çalışmalarına ciddi mesai harcamalarına sebebiyet vermiştir. Ancak Türk ve Rus istihbaratının birbirlerine karşı verdikleri kontrespiyonaj mücadelesinde Türk istihbaratının Rus istihbaratına oranla çok daha fazla mesai harcadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ruslar Türkiye'de Komintern güdümlü ve Rus Elçiliği merkezli istihbarat faaliyetleri icra etmekte, Türk kontrespiyonajı da bu faaliyetlerin tespit ve takibine odaklanmaktadır. Dikkat çekilmesi gereken önemli bir nokta da Türk-Rus siyasi ilişkilerinin olumlu seyrettiği süreçte Rus istihbaratının Türkiye'deki faaliyetlerine hız kesmeden, hatta daha yoğun bir şekilde devam etmiş olmasıdır. Kontrespiyonaj hassasiyeti oldukça üst seviyede olan Türk ve Rus istihbaratının kontrespiyonaj çalışmalarında öne çıkan önemli bir özellik de kurumlararası koordinasyon ve işbirliğine önem veriliyor olması, bunun yanında yerel halktan da kontrespiyonaj çalışmalarının haber ve bilgi temini aşamasında faydalanılmasıdır. Bu bağlamda Türk ve Rus istihbaratının kontrespiyonaj faaliyetlerinin *topyekün kontrespiyonaj* anlayışı doğrultusunda icra edildiğini söylemek mümkündür.

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının propaganda çalışmalarına bakıldığında da her iki istihbarat geleneğinin istihbaratın önemli fonksiyonlarından olan propaganda çalışmalarına gereken önemi verdiği görülmektedir. Türk istihbaratının özellikle Teşkilat-ı Mahsusa döneminde Türk nüfuz alanları oluşturmayı amaçlayan, Teşkilat-ı Mahsusa sonrası Türk istihbarat teşkillerinin ve Türk siyasi karar alıcıların da benzer amaçla uygulamaya devam ettikleri propaganda çalışmalarıyla, Rus istihbaratının Bolşevik Devrimi sonrasında komünizm propagandasıyla yeni rejime yayılma alanları arama çalışmaları kısmî bir benzerlik göstermektedir. Her iki propaganda icrasında da yayılmacı bir karakter mevzubahistir ancak Türk istihbaratının hedefi sadece kendi soydaşları vasıtasıyla Türklerin yaşadığı bölgelerde etki alanları yaratabilmekken; Rus istihbaratı komünizm ideolojisini hedef ülke halkının genelini ve hedef ülke yönetimini etki altına alabilecek şekilde yayma çabası içerisinde görünmekte, bunun da ötesinde enternasyonal bir anlayışla hareket ederek erişebildiği tüm ülkelerde, çok daha geniş coğrafyalarda nüfuz alanları oluşturmayı hedeflemektedir. Rus istihbaratının propaganda çalışmalarında Komintern gibi güçlü bir propaganda aygıtıyla Türk istihbaratına oranla daha profesyonelce ve daha geniş tabanlı çalışmalar yaptığını da belirtmek gerekmektedir.

Türk ve Rus istihbarat teşkilatları diğer çalışma ve faaliyet alanlarında olduğu gibi propaganda çalışmalarında da karşı karşıya gelmişlerdir. Türk istihbaratının özellikle Kafkasya ve Orta Asya'da Türk birliğini önemseyen, oradaki Türklerin milli kimliklerini korumalarını amaçlayan kültürel istihbarat anlayışı ve Rusya coğrafyasındaki çok sayıda Türk kökenli topluluğun Türk istihbaratının nüfuz etmeye çalıştığı gruplar olması; diğer taraftan Türkiye coğrafyasındaki komünizm taraftarlarının oluşturduğu grupların da Rus istihbaratının komünizmi yaymayı hedefleyen propaganda çalışmalarında bu çalışmalara yardımcı ve Rusya'ya yakın gruplar olarak görülmeleri Türk ve Rus istihbaratını karşı karşıya getiren faktörler olmuştur.

Türk ve Rus istihbarat teşkilatları arasında XX. yüzyılın ilk çeyreğindeki faaliyetleri itibariyle benzerlikler bulunmasının yanında önemli farklılıklar da göze çarpmakta ve bazı açılardan her iki istihbarat geleneği tamamen zıt karakterler

sergileyebilmektedir. Bu farklılıklardan en önemlilerinden biri istihbarat teşkilatının muhalifleri sindirme aracı olarak kullanılması hususundadır. Türklere istihbarat teşkilatları muhalifleri sindirme aracı olarak kullanılmazken, Rusya’da istihbarat teşkilatlarının IV. İvan döneminde yapılandırılan Opriçnina’dan itibaren asırlar boyunca muhaliflerin sindirilmesi faaliyetlerinde aktif olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu noktada Rus istihbarat teşkilatlarında önemli bir iç yapısal süreklilikten bahsetmek mümkündür. Çarlık Rusyası’nda çarı korumaya odaklanmış olan istihbarat organizasyonları çara muhalefet eden tüm kişi ve grupları kontrol ve baskı altında tutmaya odaklanmışken, Bolşevik Devrimi sonrası yapılandırılmış olan istihbarat organizasyonları da yeni rejimi korumaya yönelik faaliyetlere öncelik vermişlerdir. Bolşevik Parti’nin devrimin hemen sonrasında istihbarat teşkilatını kurması, karşı-devrimci muhalefete karşı kullanılacak başlıca güvenlik aygıtının istihbarat teşkilatı olacağına sinyalini vermiştir. Parti ve istihbarat teşkilatı arasında kısa sürede organik bir bağ oluşmuş, karşı-devrimci her unsura sert müdahale edilmiş, müdahale enstrümanı olarak da çoğunlukla Rus istihbarat teşkilatı kullanılmıştır.

Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının XX. yüzyılın ilk çeyreğindeki faaliyetleri incelendiğinde ortaya çıkan önemli farklılıklardan biri de istihbarat faaliyetlerinin icrasında hukuki normlara uygunluk hususundadır. Türk istihbarat teşkilatlarının kanun, yönetmelik ve talimatnameler uyarınca faaliyet yürütmeye özen gösterdiği ve istihbarat faaliyetlerinin icrasının denetiminde devletin kontrol mekanizmasının işlerlik kazandığı görülürken; Rus istihbarat teşkilatlarının faaliyetlerinde hukuk dışı pek çok uygulamaya, suikast, idam ve toplu infazlara rastlanmakta, Rus istihbarat teşkilatlarının mensup ve elemanları denetim ve kontrol dışı bir görüntü vermektedir. Rus istihbarat teşkilatlarının aşırı ve orantısız güç kullandığı faaliyetleri konusunda gerek siyasi karar alıcıların, gerek istihbarat teşkilatı yöneticilerinin uyarılarına rastlamak mümkünse de, saha uygulamalarına bakıldığında bu uyarıların istihbarat teşkilatı mensup ve elemanlarınca çoğunlukla dikkate alınmadığı görülmektedir. Rus istihbarat teşkilatları her ne kadar siyasi karar alıcılar tarafından uyarılsa da, Bolşevik Devrimi sonrasında uygulamaya konulan ve Rus siyasi karar alıcılar tarafından da açıkça teşvik edilen *kızıl terör* ilkesi, istihbarat teşkilatı mensup ve elemanlarının da bu ilke doğrultusunda hareket etmeleri

sonucunu doğurmuştur. Ancak, Rus istihbarat teşkilatının aşırı güç kullanımı ve infaz eylemleri karşısında halkın Bolşevik yönetime karşı tavır almaya başlaması, Rus siyasi karar alıcıları daha ciddi tedbirler almaya yöneltmiş, istihbarat teşkilatının faaliyetlerinin denetim altına alınması yolunda yeni yasal düzenlemeler getirilmek zorunda kalmıştır. Türkiye’de ise Türk istihbarat teşkilatlarının faaliyetleri sırası ve sonrasında, halk ve devleti ya da halk ve istihbarat teşkilatını karşı karşıya getirecek nitelikte herhangi bir hukuk dışı olaya rastlanmamaktadır. Bunda Türk siyasi karar alıcıların Türkiye’de hukukun üstünlüğüne dayalı bir sistem oluşturma çabası içerisinde olmalarının da etkisi olduğunu düşünmek mümkündür. Farklı devlet sistemi ve istihbarat etiği anlayışları, Türkiye ve Rusya’da istihbarat teşkilatlarının hukuki normlara uygunluk konusunda farklı hareket etmelerine neden olmuştur.

Türk ve Rus istihbaratına kurumsallaşma açısından bakıldığında da, kurumsallaşmaya başlama süreci konusunda ciddi bir farklılık olduğu görülmektedir. Rusların Türklere göre çok daha erken bir dönemde kurumsallaşmaya gitmiş olduğu bilinmektedir. Türklerin ilk kurumsal istihbarat teşkilatı Teşkilat-ı Mahsusa 1913, Rusların ilk kurumsal istihbarat teşkilatı Opriçnina 1564 yılında kurulmuştur. Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının XX. yüzyılın ilk çeyreğindeki faaliyetleri incelendiğinde ise kurumsallaşmaya gitme açısından söz konusu olan üç buçuk asırlık farka rağmen Türk ve Rus istihbarat teşkilatlarının kurumsallıkları ve kurumsal işleyişlerinde herhangi bir ciddi farklılığa rastlanmadığını söylemek mümkündür. Bunda, Türklerin istihbarat faaliyetlerini Teşkilat-ı Mahsusa’nın kuruluşundan önce de nezaretler bünyesinde, devlet mekanizmasının disiplinli ve hiyerarşik işleyiş düzeni içerisinde yürütmüş olmalarının da önemli etkileri vardır. Nezaretler bünyesinde istihbarat faaliyetleri yürütme alışkanlık ve kabiliyeti Teşkilat-ı Mahsusa’nın kuruluşundan sonra da Türk istihbarat çarkının işleyişine yansımış, Türkler istihbarat temini, iletimi ve akışında devletin ilgili tüm bakanlıklarını istihbarat çarkının işleyişine dâhil etmişlerdir. Rusların ise Opriçnina’dan itibaren süregelen kurumsal istihbarat anlayışları, Çarlık Rusyası’nın son istihbarat teşkilatı Okrana’dan sonra da devam etmiş ve Bolşevikler devrimin hemen sonrasında Çeka’yı kurmak suretiyle istihbarat faaliyetlerinin kurumsal bir çatı altında organize edilip yürütülmesini sağlamışlardır. Bu bağlamda, istihbarat

faaliyetlerini kurumsal bir yapı bünyesinde organize edip yürütme alışkanlığının Rus istihbaratının genetiğinde var olan bir özellik olduğunu da belirtmek gerekmektedir.

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Türk ve Rus istihbaratının; istihbarat yapılanmaları, parti-istihbarat teşkilatı ilişkileri, ordu-istihbarat ilişkileri, espionaj, kontrespiyonaj, propaganda, karşı propaganda çalışmaları ve operasyonel faaliyetleri açısından karşılaştırmalı olarak değerlendirildiği bu çalışmada, ilgili konu başlıkları kapsamında ve incelenen tüm kaynaklar ve arşiv belgeleri ışığında her iki ülke istihbaratına dair tespitler yapılmış, süreklilikler, benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın Türk ve Rus istihbaratını karşılaştırmalı olarak ele alan ilk çalışma olması, araştırma ve yazım aşamalarında bazı zorlukları beraberinde getirmiş olsa da çalışmanın *karşılaştırmalı istihbarat tarihi* alanında bundan sonra yapılacağına inanılan diğer çalışmalar için bir patika açıcı / yol gösterici kılavuz olacağına duyulan inanç, yaşanan tüm zorlukları katlanılır kılmaktadır. Bu bağlamda arzulanan, akademik sahada *karşılaştırmalı istihbarat tarihi* çalışmalarının artması, bu alanın gelişmesi, alandaki bundan sonraki çalışmalarla birlikte bir birikim sağlanması, bu birikimin de tarih disiplini ve istihbarat disiplini adına somut faydalar getirmesidir. Çalışma, tarih disiplini içerisinde bir *karşılaştırmalı istihbarat tarihi* yolu açmayı başarır ve bu yolda arkasından gelebilecek diğer çalışmalar için de kullanışlı olabilecek bir model ortaya koyabilirse amacına ulaşmış olacaktır.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) ve Denetleme Başkanlığı Arşivi

ATASE, ATA-ZB 27-4.

ATASE, ATA-ZB 32-38.

ATASE, BDH 406-397-1598-001.

ATASE, BDH 406-397-1598-002-04.

ATASE, BDH 406-397-1598-001.

ATASE, BDH 406-397-1598-001.

ATASE, İSH 6-36.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 030_10_00_00_131_936_1_2. 12.12.1920.

BCA, 030_10_00_00_131_936_1_2.

BCA, 030_10_00_00_131_936_1_1. 12.12.1920.

BCA, 030_10_00_00_194_326_19_1 (1). 28.10.1922

BCA, 030_10_00_00_194_326_19_2 (2). 28.10.1922.

BCA, 9 - 27 - 8 28.05.1924.

BCA, 112 - 756 - 20 09.05.1925.

BCA, 1 - 19 - 1 12.11.1920.

BCA, 7 - 24 - 4 03.07.1923.

BCA, 9 - 27 - 8 28.05.1924.

BCA, 4 - 45 - 12 18.01.1922.

BCA, CUM_DAGM 262-764-19 24.05.1924.

BCA, CUM_DAGM 54-357-3 19.03.1923.

BCA, CUM_DAGM 204-398-23 13.06.1923.

BCA, CUM_DAGM 219-479-2 28.02.1923.
BCA, CUM_DAGM 219-479-2 28.02.1923.
BCA, CUM_DAGM 260-753-1 31.01.1925.
BCA, CUM_DAGM 54-357-3 19.03.1923.
BCA, DH_MKT__02710_00031_001_001. H-24-12-1326.
BCA, DH_MKT__02710_00031_002_001. H-24-12-1326.
BCA, DH_MKT__02710_00031_002_002. H-24-12-1326.
BCA, DH_MKT__02710_00031_003_001. H-24-12-1326 .
BCA, DH_MKT__02710_00031_004_001. H-24-12-1326 .
BCA, DH_MKT__01293_00038_001_002. H-14-08-1326.
BCA, HR_İM__00100_00089_001_001. M-25-03-1924.
BCA, HR_İM__00100_00089_001_002. M-25-03-1924.
BCA, HR_İM__00100_00089_002_001. M-25-03-1924.
BCA, HR_İM__00100_00089_003_001. M-25-03-1924.
BCA, HR_İM__00100_00089_003_002. M-25-03-1924.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA 145-111 H-18-06-1326.
BOA, 3982 – 298643. H-04-01-1330.
BOA, BEO_003248_243581_002_001 ve BEO_003248_243581_001_002. H-12-01-1326.
BOA, BEO_004197_314765_001_002 H-16-08-1331.
BOA, BEO_004197_314765_002_001 H-16-08-1331.
BOA, BEO_004197_314765_002_002 H-16-08-1331.
BOA, BEO_004197_314765_001_001 H-16-08-1331.
BOA, BEO_4186-313897_H-19-07-1331.
BOA, BEO_003982_298643_002_001. H-04-01-1330.

BOA, BEO_003982_298643_001_002. H-04-01-1330.
BOA, DH_EUM_SSM__00002_00036_001. H-16-09-1333.
BOA, DH_EUM_SSM__00002_00036_001. H-16-09-1333.
BOA, DH_EUM_SSM__00002_00036_002. H-16-09-1333.
BOA, DH_EUM_2_Sb_00002_00021_001. H-25-11-1332.
BOA, DH_EUM_2_Sb_00002_00021_002. H-25-11-1332.
BOA, DH_MKT__02733_00070_001_004. , H-17-01-1327.
BOA, DH_MKT__02733_00070_002_002. H-17-01-1327.
BOA, DH_MKT__02733_00070_003_001. H-17-01-1327.
BOA, DH_MKT__02733_00070_003_001. H-17-01-1327.
BOA, DH_MKT__02733_00070_003_002. H-17-01-1327.
BOA, DH_MKT__02733_00070_004_001 H-17-01-1327.
BOA, DH_MKT__02733_00070_001_003. H-17-01-1327.
BOA, DH_MKT__02733_00070_001_004. H-17-01-1327.
BOA, DH_MKT__02733_00070_001_001. H-17-01-1327.
BOA, DH_MKT__02733_00070_001_002. H-17-01-1327.
BOA, HR_SYS__02377_00020_001. M-29-1 -1917.
BOA, HR_SYS__02377_00020_002. M-29-1 -1917.
BOA, HR_SYS__02377_00020_003. M-29-1 -1917.
BOA, A_}MKT_MHM__00741_00020_003_001. H-11-09-1330.
BOA, A_}MKT_MHM__00741_00020_001_001. H-11-09-1330.
BOA, A_}MKT_MHM__00741_00020_002_001. H-11-09-1330.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA)

Cumhurbaşkanlığı Arşivi 01003105.
Cumhurbaşkanlığı Arşivi 01003105-1.
Cumhurbaşkanlığı Arşivi 01003105-4.

Sovyetler Birliği Merkez Partisi Arşivi (RTSKhIDNI)

RTSKhIDNI, fond 2, op. I, d. 6898, 1. I-rob.

RTSKhIDNI, fond 76, opis 3, delo 345, listy 2, 20b.

RTSKhIDNI, fond 76, opis 3, delo 345, listy 1, 1 ob.

RTSKhIDNI, fond 5, op. 1, d. 2617, il. 1,2,4.

RTSKhIDNI, fond 5, op. 1, d. 2627, II.31.32,35, 35ob.

RTSKhIDNI, fond 17, op. 86, d. 144, II.5.

RTSKhIDNI, fond 17, op. 84, d. 175, l. 48-490b.

RTSKhIDNI, fond 17, opis 86, delo 146, listy 2,3

RTSKhIDNI, fond 19, opis 1, delo 21, listy 2, 2 ob.

RTSKhIDNI, fond 17, opis 4, delo 187, list 56.

RTSKhIDNI, fond 2, opis I, delo 9037, list I.

KGB Arşivi

KGB Archive, Volume 1, pp. a,b.

Sovyet Tarihinde 1917 Olayları Arşivi

(Seventeen Moments in Soviet History Archive – An Online Archive of Primary Sources)

“N. I. Shestopalov: Workers Defend Petrograd (1919)”, **Hoover Political Poster Database**, 2007; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/253>. (Erişim tarihi: 02/01/2018)

“First Petrograd Partisan Detachment (1918)”, “Vlast’ sovetov za 10 let 1917-1927”, **Krasnaia Gazeta**. Moscow, 1927; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/246>. (Erişim tarihi: 02/01/2018)

“Vlast’ sovetov za 10 let 1917-1927”, **Krasnaia Gazeta**, Moscow, 1927; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/250>. (Erişim tarihi: 02/01/2018)

“Kalinin and Budennyi at the Polish Front (1920)”, **Russian State Film&Photo Archive at Krasnogorsk**, 2000; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/247>. (Erişim tarihi: 02/01/2018)

“Nightmare of the Deserter (1919)”, **Hoover Political Poster Database**, 2007; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/february-revolution/february-revolution-images/#bwg2/186>. (Erişim tarihi 02/01/2018)

“Vsevobuch is the Watchword of Freedom (1919)”, **International Institute of Social History**, The Chairman Smiles, 2001; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/251>. (Erişim tarihi: 02/01/2018)

Kuptsov, I. I.; “Dmitrii Moor: Have You Volunteered? (1920)”, **Idushchie Vpered**, Moscow: Sovetskii Khudozhnik, 1987; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/256>. (Erişim tarihi: 02/01/2018)

Peter Paret, Beth Irwin Lewis, Paul Paret, “Long Live the Three-million Man Red Army! (1919)”, **Persuasive Images: Posters of War and Revolution from the Hoover Institution Archives**, Princeton University Press, Princeton, 1992; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/248>. (Erişim tarihi: 02/01/2018).

“M. Avilov: Battle with Vrangel’s Army (1919-1922)”, **Hoover Political Poster Database**, 2007; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/252>. (Erişim tarihi: 02/01/2018)

“Beyazlara kızıl baltayı indirin” temalı propaganda afişi. <http://soviethistory.msu.edu/theme/propaganda/> (Erişim tarihi: 02/01/2018)

“Petrograd Municipal Duma: Revolution in Petrograd! (1917)” Hoover Political Poster Database, 2007; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/february-revolution/february-revolution-images/#bwg2/188>, (Erişim tarihi: 02/01/2018).

Dickerman, Leah (Ed.), **Building the Collective: Soviet Graphic Design (1917-1937)**, Princeton Architectural Press, New York, 1996; Aleksei Radakov, “The Autocratic System (1917)”, <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/february-revolution/february-revolution-images/#bwg2/187>. (Erişim: 02/01/2018).

Paret Peter, Beth Irwin Lewis, Paul Paret; “Dmitrii Moor: Be on Guard! (1920)”, **Persuasive Images: Posters of War and Revolution from the Hoover Institution Archives**, Princeton University Press, Princeton, 1992; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/255>, (Erişim tarihi: 02/01/2018)

“Defeat of the People’s Enemies (1921)”, **Hoover Political Poster Database**, 2007 (Afiş ilk olarak Petrograd Askeri Bölgesi Siyasi-Eğitim İdaresi tarafından yayınlanmıştır.); <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/254>, (Erişim tarihi: 02/01/2018)

Astrov, Valentin (Ed), “Volodarski at his Wake (1918)”, **An Illustrated History of the Russian Revolution**, International Publishers, New York, 1928;

<http://soviethistory.msu.edu/1917-2/state-security/state-security-images/#bwg16/257>
(Erişim tarihi: 02/01/2018).

KİTAP ve MAKALELER

Acar, Kezban; **Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Mayıs 2004.

Adil Hikmet Bey; **Asya'da Beş Türk**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, (3. Basım) Mayıs 2012.

Agoston, Gabor; **Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, s. 35. Ahmet Akgündüz, "*Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri*", Cilt 5, Kısım 2, **Kanuni Devri Kanunnameleri**, İstanbul, 1990.

Ahmad, Feroz; **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002.

Akşin, Sina; **Türkiye Tarihi**, (Yayın Yönetmeni: Sina Akşin), Cilt 3, Cem Yayınlar, İstanbul, 1990.

Alemdar, Korkmaz; **İletişim ve Tarih**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2001.

Andican, A. Ahat; **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya**, Doğan Kitap, İstanbul, Kasım 2009.

Arıklı, Ercan; (Genel Yönetmen), **Başlangıçtan Günümüze Dünya Casusluk Tarihi**, (Redaksiyon Hilmi Yavuz) C. I, İstanbul, 1974.

Aschleim, Steven E.; "*İslamcı Cihad, Siyonizm ve Büyük Savaşta Casusluk*", **Turquie Diplomatique**, Sayı 86, 15 Nisan – 15 Mayıs 2016.

Asker, Ali; "*Rus İstihbarat Sistemi*", Ümit Özdağ (Ed.), **İstihbarat Örgütleri** içinde (s. 25-76), Kripto Yayınları, Ankara, 2014.

Asker, Ali; "*Rusya Federasyonu İstihbaratında Dönüşüm*", Sait Yılmaz (Ed.), **İstihbarat Bilimi**, Kripto Yayınları, Ankara, 2013.

Atatürk, Mustafa Kemal; **Nutuk**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004.

Atay, Falih Rıfkı; **Çankaya**, Cilt I, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1999.

Atay, Mehmet; "*Rusya Gizli İstihbarat Servisleri: KGB'nin Kısa Tarihi*", **Avrasya Dosyası - İstihbarat Özel**, Cilt: 8, Sayı: 2, Yaz 2002.

Avcioğlu, Doğan; **Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1969.

Aydın, Mesut; “*Milli Mücadele Yıllarında İstanbul’da Faaliyet Gösteren Gizli Gruplar*”, (Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi) Ankara, 1989.

Aydoğan, Erdal; **İttihat ve Terakki’nin Doğu Politikası (1908-1918)**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007.

Aydoğan, Erdal; Özkan, Asaf; “*İstanbul’da Bir Ara Seçim: Yenibahçeli Şükrü Bey ile Nurettin Paşa’nın Mebusluğu Meselesi ve İstanbul Gizli Grupları Arasındaki Mücadele*”, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi - Belgi Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 3 (Kış 2012/1), Denizli, 2012.

Aysal, Necdet; “*Çöküşten Mütarekeye Osmanlı’da Haberalma*”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi Sayı 40, Kasım, 2007.

Aysal, Necdet; “*Ulusal Bağımsızlık Savaşı’na İstihbaratın Etkisi (23 Nisan 1920-20 Ekim 1921)*”, (A.Ü. TİTE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1989.

Babacan, Hasan; “*Mehmed Talat Paşa 1874-1921 (Siyasi Hayatı ve İcraatı)*”, (Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Balcıoğlu, Mustafa; “*Milli Mücadelede Merkez Ordusu*”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1990.

Balcıoğlu, Mustafa; **Teşkilat-ı Mahsusa’dan Cumhuriyet’e**, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.

Benhür, Çağatay; “*1920’li Yıllarda Türk-Sovyet İlişkileri: Kronolojik Bir Çalışma*”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü - Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı: 24, 2008.

Berkes, Niyazi; **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Ocak 2012.

Bilgin, Mehmet; **Teşkilât-ı Mahsusa’nın Kafkasya Misyonu ve Operasyonları**, Ötüken Yayınları, İstanbul, Ocak 2017.

Braudel, Fernand; **Tarih Üzerine Yazılar**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1992.

Bunyan, James; Fisher H. H.; **The Bolshevik Revolution (1917-1918)**, Stanford University Press, California, 1934.

Carley, Michael Jabara; “*1917 Rus Devrimi ve Temmuz Krizi*”, **Turquie Diplomatique**, Sayı 101, İstanbul, Eylül 2017.

Carr, Edward Hallett; **Bolşevik Devrimi (1917-1923)**, Metis Yayınları, İstanbul, Eylül 2006.

Carr, Edward Hallett; **Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi (1917-1929)**, Yordam Kitap, İstanbul, 2010.

Carr, E. H.; Fontana, J.; **Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanlılık**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1992.

Çaşın, Mesut Hakkı; “*Askeri istihbaratın Politik ve Stratejik Yapısındaki Boyutsal Değişim*”, **Strateji Dergisi**, 1996/1.

Çaşın, Mesut Hakkı; “*Soğuk Savaş Sonrasında Askerî Stratejik İstihbaratın Yeni Vizyonu*”, **Avrasya Dosyası - İstihbarat Özel**, Cilt: 8, Sayı: 2, Yaz 2002.

Cevdet Paşa; **Tezaker (40 Tetimme)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

Chomsky, Noam; **Medya Gerçeği**, Tümm zamanlar Yayıncılık, İstanbul, 1993.

Courtois, Stephane; Werth, Nicolas; Panne, Jean-Louis; Packows, Andrej; Bartosek, Karel; Margolin, Jean-Louis; **The Black Book of Communism: Crimes, Terror, Repression**, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 1999.

Çağlak, Aykut; “*Milli Mücadele'de Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2011.

Çavdar, Tevfik; **Talat Paşa**, Dost Kitabevi, Ankara, 1984.

Çeliklepe, Atilla; **Teşkilat-ı Mahsusa'nın Siyasi Misyonu**, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2002.

Çetinsaya, Gökhan; “*Çıban Başı Koparmamak: II. Abdülhamid Rejimine Yeniden Bakış*”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı. 58, Ankara, 1999.

Çınar, Bekir; **Devlet Güvenliği, İstihbarat ve Terör**, Sam Yayınları, Ankara, 1997.

Çiftçi, Ali; “*İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Örgütlenme ve Yönetim Yapısı İçinde Kulüplerin Yeri*”, Selçuk Üniversitesi **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 37, 2015.

Çukurova, Bülent; **Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları**, Ardıç Yayınları, Ankara, 1994.

Dallin, David J.; **Sovyet Casusları**, Yarı Yayınları, 1968.

Davies, R. W.; “*E. H. Carr - Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi – Giriş*”, Edward Hallett Carr, **Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi (1917-1929)** içinde (s. 17-46), Yordam Kitap, İstanbul, 2010.

Delmas, Claude; **Avrupa Uygarlık Tarihi**, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1973.

Demir, Abdullah; **Tarihten Günümüze Rus Yayılmacılığı ve Yeni Kurulan Cumhuriyetler**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998.

Ellis, John; **Arrrdes in Revoluttoru**, Oxford University Press, New York, 1974.

Engin, Vahdettin; **II. Abdülhamid ve Dış Politika**, İstanbul, 2005.

Engin, Vahdettin; **Asayiş – Sultan II. Abdülhamid'in İç Güvenlik Politikası**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2013.

Ercan, Yavuz; **Osmanlı İmparatorluğu'nda Bulgarlar ve Voynuklar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

Eroğlu, Haldun; **“Klasik Dönemde Osmanlı Devleti'nin İstihbarat Stratejileri”**, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 22, Sayı 34, Ankara, 2003.

Ersanel, Nedret; **Siber İstihbarat - Sanal ve Dijital Casusluğun Anatomisi**, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi (ASAM) Yayınları, Ankara, 2001.

Ertan, Temuçin Faik; **“Sivas Valisi Reşit Paşa'nın Raporlarında Ermeni Sorunu ve Kafkasya”**, **VIII. Uluslararası Atatürk Kongresi**, (Gence / Azerbaycan, 13-15 Ekim 2015), II. Cilt, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2017.

Ertürk, Hüsamettin; **İki Devrin Perde Arkası**, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1996.

Fain, Tyrus G.; **The Intelligence Community**, Public Document Series, New York: Bowker, New York 1997.

Fedor, Julie; **Russia and the Cult of State Security – The Chekist Tradition, from Lenin to Putin**, Routledge- Studies in Intelligence Series, London and New York, 2011.

Fidan, Hakan; **“Intelligence and Foreign Policy: A Comparison of British, American and Turkish Intelligence Systems”**, **(Bilkent University, The Institute of Economics and Social Sciences)**, Ankara, May, 1999.

Figes, Orlando; **“The Red Army and Mass Mobilization during the Russian Civil War 1918-1920”**, **Past & Present**, No. 129, pp. 168-211, Nov., 1990.

Gehlen, Reinhard; **Hitler'in Sığınağından Pentagon'a – Anılar**, İleri Yayınları, İstanbul, 2005.

Gemici, Filiz; Şahin, Enis; **“Milli Mücadele'de Bir Vali: Sivas Valisi Mehmet Reşit Paşa (1868-1924)”**, **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2007.

Georgeon, François; **Sultan Abdülhamid**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Gudgin, Peter; **Military Intelligence, A History**, İngiltere, 1999.

Gülbay, Tabip; “*Memduh Şevket Esendal’ın Toplumsal ve Siyasal Görüşleri*”, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı Doktora Tezi), Ankara, 2008.

Güneş, Gönül; “*Teşkilat-ı Mahsusa ve I. Dünya Savaşı Yıllarındaki Faaliyetleri*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 29, Sayı:85, Mart, 2013.

Gürbüz, Musa; “Karakol Cemiyeti”, (Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1987.

Hagenloh, Paul; **Stalin’s Police – Public Order and Mass Repression in the USSR 1926-1941**, Woodrow Wilson Center Press Washington and The Johns Hopkins University Press Baltimore, 2009.

Halaçoğlu, Yusuf; **Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme, Menziller**, PTT Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2002.

Hanioğlu, Şükrü; **Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük**, Cilt I., İletişim Yayınları, İstanbul, 1989.

Haslip, Joan; **Bilinmeyen Tarafları ile Abdülhamid**, İstanbul, 1964.

Hepkon, Haluk; **Jön Türkler ve Komplo Teorileri**, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2012.

Hermen, Michael; **Intelligence Power in Peace and War**, Cambridge University Press, 1999.

Hiçyılmaz, Ergun; **Belgelerle Teşkilat-ı Mahsusa ve Casusluk Örgütleri**, Ünsal Kitabevi, İstanbul, 1979.

Hiçyılmaz, Ergun; **Karakol - Türk Devrimi’nde Bir Gizli Örgüt**, Destek Yayınevi, İstanbul, Ağustos 2012.

Hiçyılmaz, Ergun; **Teşkilatı Mahsusa**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014.

Hingley, Ronald; **The Russian Secret Police – Muscovite, Imperial Russian and Soviet Political Security Operations**, Simon and Schuster, New York, 1970.

Hobsbawm, Eric; **Tarih Üzerine**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999.

Hoppe, Magnus; “*Intelligence as a Discipline, Not Just a Practice*”, **Journal of Intelligence Studies in Business**, Vol. 5, No: 3, pp. 47-56, 2015.

Iggers, Georg G.; **Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

İliadis, Manos; **Türk Gizli Servisleri ve MİT**, Atina, 1998.

İlter, Erdal; "*Osmanlılarda İstihbarat (XIV.- XIX. Yüzyıllar)*", **Avrasya Dosyası**, cilt 8, sayı: 2, s. 233-254, Ankara, 2002.

İlter, Erdal; **Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi**, MİT Basım Evi, Ankara, 2002.

İnalçık, Halil; **Atatürk ve Demokratik Türkiye**, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2007.

İnsel, Ahmet; **Solu Yeniden Tanımlamak**, Birikim Yayınları, İstanbul, 2009.

İrtem, Süleyman Kâni; (Haz. Osman Selim Kocahanoğlu); **Abdülhamid Devrinde Hafiyelik ve Sansür**, Temel Yayınları, İstanbul, 1999.

İskit, Server R.; **Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1943.

İskit, Server R.; **Türkiye’de Matbuat Rejimleri**, Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1939.

İşyar, Ömer Göksel; **Avrasya ve Avrasyacılık**, Dora Yayınları, Bursa, 2013.

İyiat, Bora; **Türk İstihbarat Tarihi**, Platin Yayınları, Ankara, 2006.

Joint Chiefs of Staff, **DOD Dictionary of Military and Associated Terms**, JCS Joint Pub 1-02 Washington: GPO, 23 March 1994.

Kahn, David; "*İstihbaratın Tarihsel Teorisi*", **Avrasya Dosyası - İstihbarat Özel**, Cilt: 8, Sayı: 2, s. 19, Yaz 2002,

Kansu, Aykut; **İttihadcıların Rejim ve İktidar Mücadelesi 1908-1913**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

Kansu, Mazhar Müfit; **Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk ile Beraber**, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986.

Karabekir, Kazım; **Gizli Harp İstihbarat**, Kamer Yayınları, Hazırlayan: Emrullah Tekin, İstanbul, 1998.

Karabekir, Kâzım; **İttihat Terakki Cemiyeti**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017.

Karabekir, Kazım; **İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909**, İstanbul, Emre Yayınları, 1993.

Karagöz, Erdinç; "*Stratejik İstihbaratın Anlamı, Önemi ve Konuları*", **Stratejik İstihbarat Bülteni**, Sayı 1, s. 13, Aralık 2003.

Karan, Kaya; **Türk İstihbarat Tarihi - Yıldız İstihbarat Teşkilatı ve Teşkilat-ı Mahsusa’dan MİT’e**, Truva Yayınları, İstanbul, 2008.

Katamidze, Slava; **Loyal Comrades Ruthless Killers – The Secret Services of the USSR (1917-1991)**, Lewis International Inc. Copyright, United States – Miami, 2003.

Kaynak, Mahir; **İstihbarat ve Terör Oyunları**, Selis Kitaplar, İstanbul, 2006.

Keleşyılmaz, Vahdet, **Teşkilatı Mahsûsa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918)**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.

Keleşyılmaz, Vahdet; “*Türk Ordusunda Bir Vefa Örneği ve Teşkilat-ı Mahsusa Belgeleri*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 15, Sayı:44, Temmuz 1999; <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-44/turk-ordusundan-bir-vefa-ornegi-ve-teskilat-i-mahsusa-belgeleri>.

Kent, Sherman; **Strategic Intelligence for American World Policy**, Princeton University Press, Princeton, N. J., 1949.

Kent, Sherman; **Stratejik İstihbarat**, ASAM Yayınları, Ankara, 2002.

Kılıç, Selda; “*Kafkasya'ya Dair (1916-1917) Osmanlı İstihbaratının Yayınladığı Bir Rapor*”, **Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)**, Cilt 34, Sayı 58, Ankara, 2015.

Kızılar, Fikret; **Teşkilat-ı Mahsusa'dan Günümüze Kadar Türk İstihbarat Teşkilatları ve Konuya İlişkin Bibliyografya Denemesi**, Ankara, 1995.

Kocahanoğlu, Osman Selim; **İttihat Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması (1918-1919)**, Temel Yayınları, İstanbul, 1998.

Koenker, Diane P.; Bachman, Ronald D.; **Revelations from the Russian Archives – Documents in English Translations**, Library of Congress, Washington, 1997.

Konstitutsii i Konstitutsionniye Akti RSFSR, 1918-1937.

Koloğlu, Orhan; **Curnalcilikten Teşkilat-ı Mahsusa'ya**, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2017.

Köni, Hasan; “*Birinci Dünya Savaşı Öncesi İstihbarat ve Günümüze Etkileri*”, **Avrasya Dosyası - İstihbarat Özel**, , Cilt: 8, Sayı: 2, Yaz 2002.

Kuran, Ahmet Bedevi; **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, İstanbul, 1945.

Kuran, Ahmet Bedevi; **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele**, Çeltüt Matbaası, İstanbul, 1959.

Kuran, Ercüment; **Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçilikleri'nin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri: 1793-1821**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1968.

Kurat, Akdes Nimet; **Rusya Tarihi – Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.

Kurat, Akdes Nimet; **Türkiye ve Rusya – XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1918)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

Kurat, Yuluğ Tekin; “1878-1919 Arasında Türk-Rus İlişkilerinin Siyasal Anatomisi”, **Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491-1992)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.

Kuznetsov, N. D.; Kuznetsov, M. İ.; Kasatkin, N. İ.; **İstoriya SSSR**, Moskova: Vişşaya Şkola, 1978.

Küçük, Cevdet; “*Abdülhamid II*”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 1, İstanbul, 1988.

Kyvig, David E.; Marty, Myron A.; **Yanbaşıımızdaki Tarih**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

Laporte, Norman; Morgan, Kevin; Worley, Matthew; (Eds.), **Bolshevizm, Stalinizm and the Comintern – Perspectives on Stalinization (1917-53)**, Palgrave Macmillan, New York, 2008.

Laqueur, Walter; **A World of Secrets – The Uses and Limits of Intelligence**, NY Basic Books, New York, 1985.

Le Goff, Jacques; **Tarihi Dönemlere Ayırmak Şart Mı?**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

Lee, Eric; **George Kennan Papers Collection**; Department of Rare Books and Special Collections, Public Policy Papers, Princeton University Library, Box 27, Folder 7, Call Number MC076; fmdinguids.princeton.edu/collections/MC076/c00324, Erişim: 23/01/2017.

Lenin, **Collected Works**, Volume 45, Progress Publishers, Moscow, 1976. (Belge ilk kez 1965 yılında Lenin’in Toplu Eserleri’nin 5. Rusça baskısının 52. cildinde yayımlanmıştır. Rusça aslından yapılan transkripsiyon R. Cymbala’ya, İngilizce’ye çevirisi ise Yuri Sdobnikov’a aittir.) <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1921/feb/18b.htm>. (Erişim tarihi: 09/02/2018.)

Leonard, Raymond W.; **Secret Soldiers of the Revolution – Soviet Military Intelligence 1918-1933**, Greenwood Press, Westport Connecticut and London, 1999.

Levy-Aksu, Noemi; **Osmanlı İstanbulu’nda Asayiş 1879-1909**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

Lewis, Bernard; Churchill, Buntzie Ellis; **Tarih Notları – Bir Orta Doğu Tarihçisinin Notları**, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2015.

Lewis, Bernard; **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, (Çeviren: Metin Kıratlı), Ankara, 2004.

Matey, Gustavo Diaz; “*Intelligence Studies at the Dawn of the 21st Century: New Possibilities and Resources for a Recent Topic in International Relations*”, **UNISCI Discussion Papers – University of Salford**, May 2005.

McMeekin, Sean; **The Berlin-Baghdad Express: The Ottoman Empire and Germany’s Bid for World Power**, Belknap Press, May 2012.

Mehmet Tevfik Bey; **II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları**, İstanbul, 1992.

Moss, Walter G.; **A History of Russia**, Anthem Press, Volume I: To 1917, Second Edition, London, 2005.

Nesimi, Abidin; **Yılların İçinden**, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1977.

Nizamülmülk; **Siyasetname**, (Haz. M. Altay Köymen), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

Okyar, Fethi; **Üç Devirde Bir Adam**, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980.

Orkun, Hüseyin Namık; **Eski Türk Yazıtları**, TTK Yayınları, Ankara 1986.

Ortaylı, İlber; **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul, 2001.

Ortaylı, İlber; **Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Nüfuzu**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008.

Ortaylı, İlber; **Türkiye’nin Yakın Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

Özalp, Kazım; **Milli Mücadele 1919-1922**, Cilt I, Ankara, 1971.

Özdağ, Ümit (Ed.); **İstihbarat Örgütleri**, Kripto Yayınları, Ankara, 2014.

Özdağ, Ümit; “*Stratejik İstihbarat*”, **Avrasya Dosyası - İstihbarat Özel**, Cilt: 8, Sayı: 2, Yaz 2002.

Özdağ, Ümit; **İstihbarat Teorisi**, Kripto Kitaplar, Ankara, 2008.

Özkan, Asaf; “*Arkadaşlarının Kaleminden Mim Mim Grubu Reisi Topkapılı Mehmet Bey*”, **Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi - Tarihin Peşinde**, Sayı: 10, Yıl 2013.

Özkan, Tuncay; **MİT’in Gizli Tarihi**, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 7. Baskı, Ekim 2003.

Öztoprak, İzzet; **Kurtuluş Savaşı’nda Türk Basını**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1981.

Palmer, Alan; **Son Üç Yüz Yıl Osmanlı İmparatorluğu: Bir Çöküşün Tarihi** (Çeviren: Belkıs Çorakçı Dişbudak), İstanbul, 2003.

Parlar, Suat; **Osmanlı'dan Günümüze Gizli Devlet**, Spartaküs Yayınları, İstanbul, 1996.

Patterson, Michelle Jane; *“Moscow Chekists During the Civil War, 1918-1921”*, **Simon Fraser University**, April, 1991.

Pehlivanlı, Hamit; **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1992.

Pehlivanlı, Hamit; **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tedkik Heyeti Amirlikleri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993.

Philby, Kim; **Sessiz Savaş**, İlgı Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

Pringle, Robert W.; *“Guide to Soviet and Russian Intelligence Services”*, **The Intelligencer: Journal of U. S. Intelligence Studies**, , Volume 18, Number 2, Winter / Spring 2011.

Pringle, Robert W.; **Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence**, The Scarecrow Press, Lanham Maryland-Toronto-Oxford, 2006.

Ransom, Harry Howe; **The Intelligence Established**, Harvard University Press, 1971.

Rıza Nur; **Hayat ve Hatıratım**, Cilt 1, İşaret Yayınları, İstanbul, 1992.

Riasanovsky, Nicholas V.; Steinberg, Mark D.; **Rusya Tarihi**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2011.

Ryan, James; *“The Sacralization of Violence: Bolshevik Justifications for Violence and Terror during the Civil War”*, **Slavic Review**, 74 (4), 2005.

Saydam, Abdullah; **Kırım ve Kafkas Göçleri, (1856-1876)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997.

Seferov, Fuad; <http://haberrus.com/life/2010/09/15/sovyet-istihbarati--aturkun-hayatini-kurtarmis.html>. Erişim tarihi: 23/03/2016.

Shaw, Stanford; **The Ottoman Empire in World War I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, V. 1., Ankara, 2006.

Shelley, Louise I.; **Policing Soviet Society – The Evolution of State Control**, Routledge, London and New York, 1996.

Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987.

Skocpol, Theda; **Devletler ve Toplumsal Devrimler**, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2004.

Solovyov, Dmitri; **Five Facts About Russian Military Intelligence**, <http://www.reuters.com/article/us-russia-medvedev-intelligence-gru-sb-idUSTRE53N3K820090424> Erişim tarihi: 23/05/2016).

Sonyel, Salahi R.; **Gizli Belgelerde Osmanlı Devleti'nin Son Dönemi ve Türkiye'yi Bölme Çabaları**, Kaynak Yayınları, Birinci Basım: Mayıs 2009.

Sönmezoğlu, Faruk; **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul, 1995.

Stoddard, Philip H.; **Teşkilat-ı Mahsusa**, Arma Yayınları, İstanbul, 2003.

Şenel, Muazzez; Şenel, Turhan; **İstihbarat ve Genel Güvenlik Konularımız**, Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1997.

Şimşek, Erdal; **Türkiye'de İstihbaratçılık ve MİT**, Kum Saati Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Tacıbayev, Raşid; “*Rusya'nın Orta Asya'ya Yönelik Politikalarının Dönemlere Göre Değişimi*”, **Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme-Araştırma Dizisi**, Yayın No: 10.

Tahsin Paşa; **Yıldız Hatıraları, II. Abdülhamid**, İstanbul, 1989.

Tanör, Bülent; **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul, 2002.

Tarhan, Nevzat; **Psikolojik Savaş**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2003.

Tekeli, İlhan; **Tarihyazımı Üzerine Düşünmek**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998.

Tekeli, İlhan; İlkın, Selim; **Kurtuluş Savaşında Talat Paşa ile Mustafa Kemal'in Mektuplaşmaları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1980.

Tellal, Erel; “*Sovyetlerle İlişkiler*”, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar**, (Editör: Baskın Oran), Cilt I. (1919-1980) s. 155-177, İletişim Yayınları 17. Baskı, İstanbul, 2012.

Temo, İbrahim; **İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki Anıları**, Arba Yayınları, İstanbul, 1987.

Temur, Ferit; **20. Asrın Casusluk Şebekesi: Cambridge Beşlisi**, Hitabevi Yayınları, Ankara, 2014.

Tetik, Ahmet; **Teşkilat-ı Mahsusa (Umûr-u Şarkıyye Dairesi) Tarihi**, Cilt I: 1914-1916, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

Tezsever; Serhat; **Milli Güvenliğimiz İçinde İstihbarat**, İ.Ü. Basım., İstanbul 1999.

The Great Soviet Encyclopedia, 3rd Edition, “Secret Chancellery”. Erişim tarihi 05/05/2016 <http://encyclopedia2.thefreedictionary.com/Secret+Chancellery>.

Timur, Taner; *“Osmanlı Gizli Polis Örgütü Nasıl Kuruldu”*, **Tarih ve Toplum: Aylık Ansiklopedik Dergi**, Cilt 1, Sayı: 6, Haziran 1984.

Tökin, Hüsrev; **Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi**, (1839-1965), Elif Yayınları, İstanbul, 1965.

Tunaya, Tarık Zafer; **Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1876-1938) - Birinci Kitap: Kanun-ı Esasi ve Meşrutiyet Dönemi (1876-1918)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Temmuz 2016.

Tunaya, Tarık Zafer; **Türkiye’de Siyasal Partiler**, Cilt I- İkinci Meşrutiyet Dönemi, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, Ocak 1988.

Tunaya, Tarık Zafer; **Türkiye’de Siyasal Partiler**, Cilt II- Mütareke Dönemi (1918-1922), Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, Şubat 1986.

Tunaya, Tarık Zafer; **Türkiye’de Siyasal Partiler**, Cilt III, İttihat ve Terakki, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989.

Turan, Şerafettin; **Türk Devrim Tarihi – Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti’ne**, (2. Kitap), Bilgi Yayınevi, (3. Basım), Ekim 2009.

Turkey - National Intelligence System: Organization and Policy Handbook, International Business Publications, Washington DC, USA (Updated Reprint), 2016.

Tzu, Sun; **Savaş Sanatı**, Anahtar Kitaplar, İstanbul, 2006.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; *“1908 Yılında İkinci Meşrutiyetin Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar,”* **Bellekten**, Cilt XX, Sayı 77, ss. 103-174, Ocak 1956.

Vernadsky, George; **Rusya Tarihi**, Selenge Yayınları, İstanbul, 2011.

Vinogradov V.; Peremyishlennikova, N.; (Eds.), **Arkhiv VChK: Sbornik Dokumentov**, Moskow, 2007.

Weber, Max; **Sosyoloji Yazıları**, Deniz Yayınları, İstanbul, 2008.

Yakın, Aziz; **İstihbarat Casusluk ve Casuslukla Mücadele**, Dışişleri Akademisi Yayınları, Ankara, 1969.

Yalçın, Hüseyin Cahit; **Siyasal Anılar**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2000.

Yalçınkaya, Alaeddin; **Sömürgecilik ve Panislamizm Işığında Türkistan**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1997.

Yavuz, Bige; **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (1919-1922)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

Yazıcı, Nesimi; *“Tanzimat Döneminde Osmanlı Posta Örgütü”*, **TCTA**, Cilt 6, İstanbul, 1985.

Yerasimos, Stefanos; **Türk-Sovyet İlişkileri – Ekim Devrimi’nden Milli Mücadele’ye**, Gözlem Yayınları, İstanbul, Ocak 1979.

Yılmaz, Asaf Atay; **Abdülhamid’in Hatıra Defteri**, Ankara, 2009.

Yılmaz, Murat; “*Ahmed Cevdet Paşa’nın Eserlerinde 17.-19. Yüzyıl Avrupa Hükümdarları*”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 35.

Yılmaz, Sait; “*Ulusal Güvenlik ve İstihbarat: Türkiye ve ABD Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve*”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Doktora Tezi**, Ankara, 2005.

Yılmaz, Sait; **21. Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat**, Alfa Basım Yayın, İstanbul, 2006.

Yılmaz, Sait; **İstihbarat Bilimi**, Kripto Yayınları, Ankara, 2013.

Yurtsever, Serdar; **Milli Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetleri (1919-1922)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları., Ankara, 2008.

Yüksel, Ahmet; **Osmanlı İstihbaratı**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013.

Zickel, Raymond E.; (Ed.), **Soviet Union: A Country Study**, Library of Congress Cataloging in Publication Data, Second Edition, First Printing, U. S. Government Printing Office, Washington, 1991.

Ziemke, Earl F.; **The Red Army 1918-1941: From Vanguard of World Revolution to US Ally**, Frank Cass, London and New York, 2004.

Zuckerman, Fredric S.; **The Tsarist Secret Police Abroad – Policing Europe in a Modernising World**, Palgrave MacMillan, New York, 2003.

Zürcher, Eric Jan; **Milli Mücadelede İttihatçılık**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Zürcher, Eric Jan; **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/253>. (Erişim tarihi: 02/01/2018)

<http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/246>. (Erişim tarihi: 02/01/2018)

<http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/250>. (Erişim tarihi: 02/01/2018)

<http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/247>. (Erişim tarihi: 02/01/2018)

<http://soviethistory.msu.edu/1917-2/february-revolution/february-revolution-images/#bwg2/186>. (Erişim tarihi 02/01/2018)

<http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/251>. (Erişim tarihi: 02/01/2018)

<http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/256>. (Erişim tarihi: 02/01/2018)

<http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/248>. (Erişim tarihi: 02/01/2018).

<http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/252>. (Erişim tarihi: 02/01/2018)

<http://soviethistory.msu.edu/theme/propaganda/> (Erişim tarihi: 02/01/2018)

<http://soviethistory.msu.edu/1917-2/february-revolution/february-revolution-images/#bwg2/188>, (Erişim tarihi: 02/01/2018).

<http://soviethistory.msu.edu/1917-2/february-revolution/february-revolution-images/#bwg2/187>. (Erişim: 02/01/2018).

<http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/255>, (Erişim tarihi: 02/01/2018).

<http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/254>, (Erişim tarihi: 02/01/2018)

[.http://soviethistory.msu.edu/1917-2/state-security/state-security-images/#bwg16/257](http://soviethistory.msu.edu/1917-2/state-security/state-security-images/#bwg16/257) (Erişim tarihi: 02/01/2018).

<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-44/turk-ordusundan-bir-vefa-ornegi-ve-teskilat-i-mahsusa-belgeleri>.

[fndingaids.princeton.edu/collections/ MC076/c00324](http://findingaids.princeton.edu/collections/MC076/c00324), (Erişim tarihi: 23/01/2017).

<https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1921/feb/18b.htm>. (Erişim tarihi: 09/02/2018.)

<http://haberrus.com/life/2010/09/15/sovyet-istihbarati--ataturkun-hayatini-kurtarmis.html>. (Erişim tarihi: 23/03/2016).

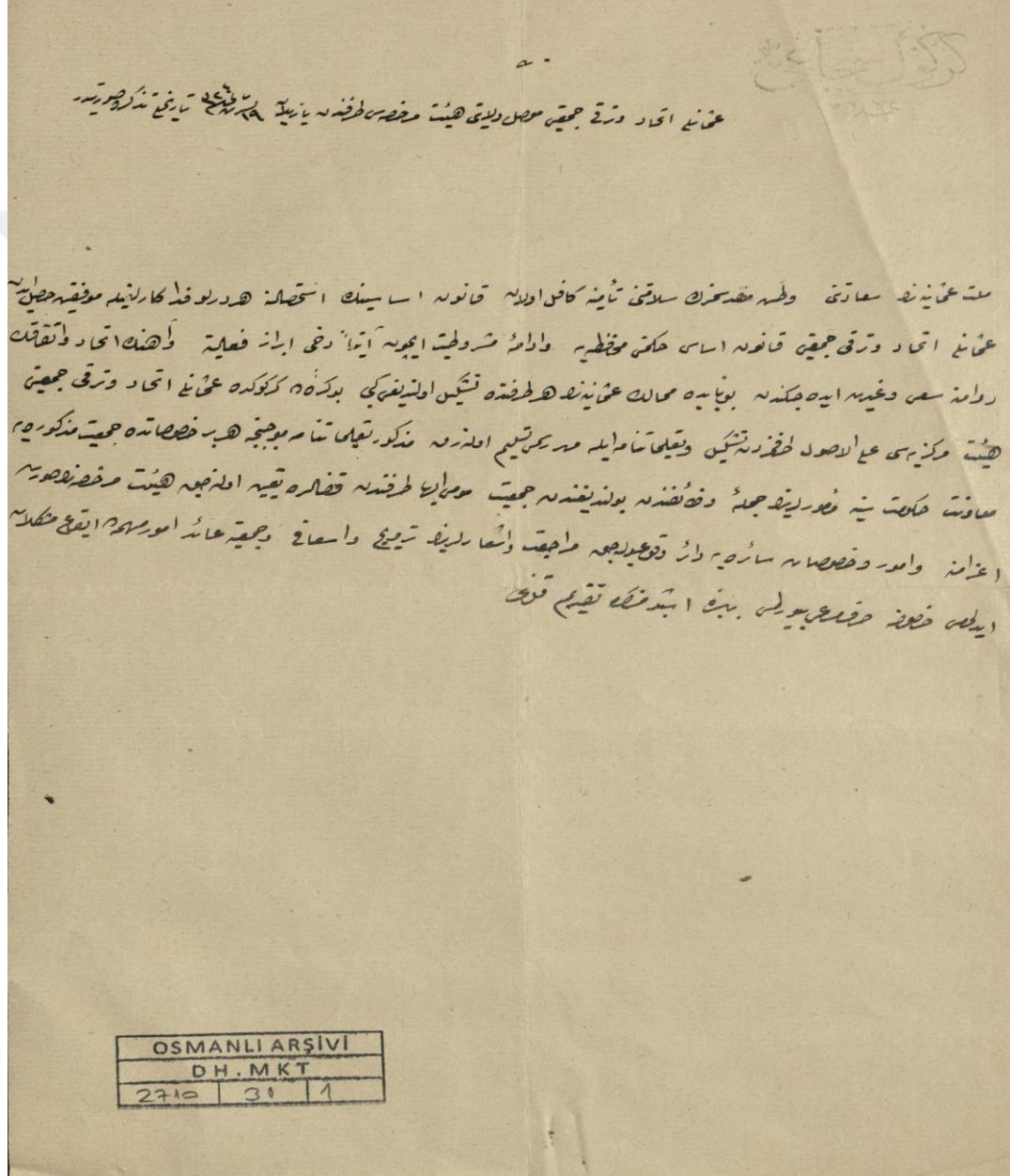
<http://www.reuters.com/article/us-russia-medvedev-intelligence-gru-sb-idUSTRE53N3K820090424> (Erişim tarihi: 23/05/2016).

<http://encyclopedia2.thefreedictionary.com/Secret+Chancellery>. (Erişim tarihi 05/05/2016)

EKLER

EK-1

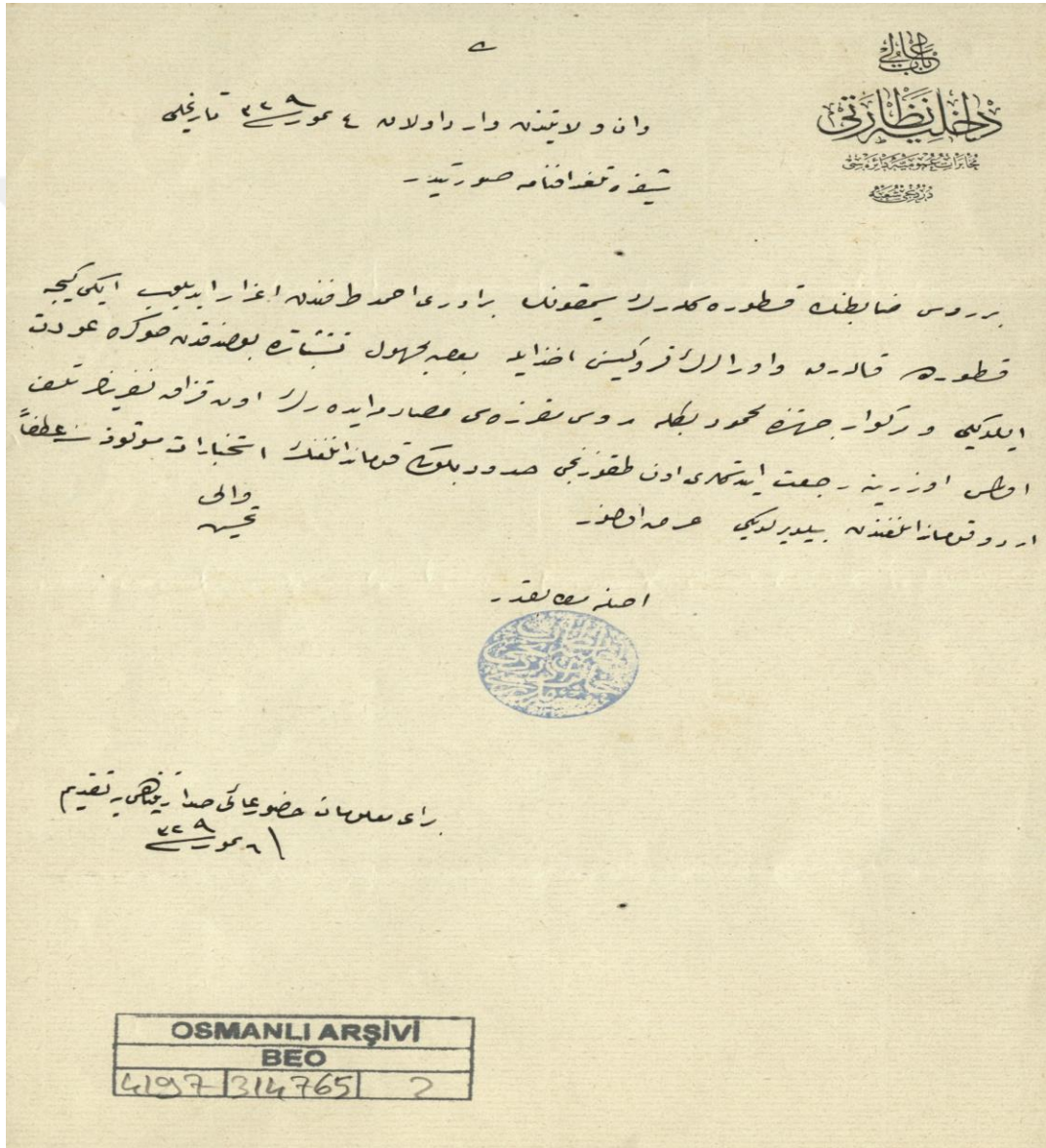
Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Musul Vilayeti Heyet-i Murahhasası tarafından yazılan 19 Teşrin-i sani 1324 R. / 2 Aralık 1908 tarihli talimatname.¹

¹ BOA, DH. MKT., 02710.00031.001.001., 2 Aralık 1908.

EK-2

Osmanlı İmparatorluğu ordusunun 19. Hudut Bölüğü Kumandanlığı'nın istihbaratına atfen Ordu Kumandanlığı'ndan gönderildiği anlaşılan ve Dâhiliye Nezaret Muhaberat Dördüncü Müdüriyeti tarafından Vali Tahsin imzası ile çıkarılıp mühürlenene, 6 Temmuz 1329 R. / 19 Temmuz 1913 tarihinde bilgi için Sadaret'e takdim edilen şifre telgraf sureti.²

² BOA, BEO, 4197.314765.2.1. 19 Temmuz 1913.

EK-3

Daire-i Sadaret Tahrirat Kalemi 2. Şubesi'ne intikal eden ve bu birimden, ilgili müsteşarın bilgisi dâhilinde 16 Şaban 1331 H. / 7 Temmuz 1329 R. / 20 Temmuz 1913 tarih ve 259 sayı ile Hariciye Nezareti'ne ve Harbiye Nezareti'ne gönderilen yazı.³

دايرة صدارت تخريرات قلمی				شعبه	
اوراق نومروسی	مسودی	میستی	لاجل التبیض قلمه	مقابلہ اینداز	مقابلہ اینداز
۴۵۹	۱۶ جمادی الثانی ۱۳۲۹	تاریخ میبش	فاریه نفره هییدی حاجیالین	۵/۱۶	۵/۱۶
قلمه ووردی تاریخی	تاریخ - وید	تاریخ میبش	حریه نفره هییدی		

بروس ضابطک قطره کلرک سیقونک باوری احمد طرفند اعزاز اییدوب ایک کجر قطره
قالقده واولوک توکیسی ادره بعه جبره تشبته بولندقه صکره عدوت ایلیک وکر
جتنه کجود بکل روس بفره سی صادر اییدوب ادره قزاقه نفری تلف اولسی اوزریت هیعت
ایتکلوی ادره طقوزنج همد و دبلوک قومانانقک استخبارات موقوفه عطف ادره قومانانقک
بیریلدی وانه ولایتنه و اضفه نفره هییدنه هیکیب تودیع اولانه تلف اضمه در انیا و حرم
نفره هییدنه در معلومانانقک قلمه در اضمه
بویوتنا رتبه هیقت نشانی

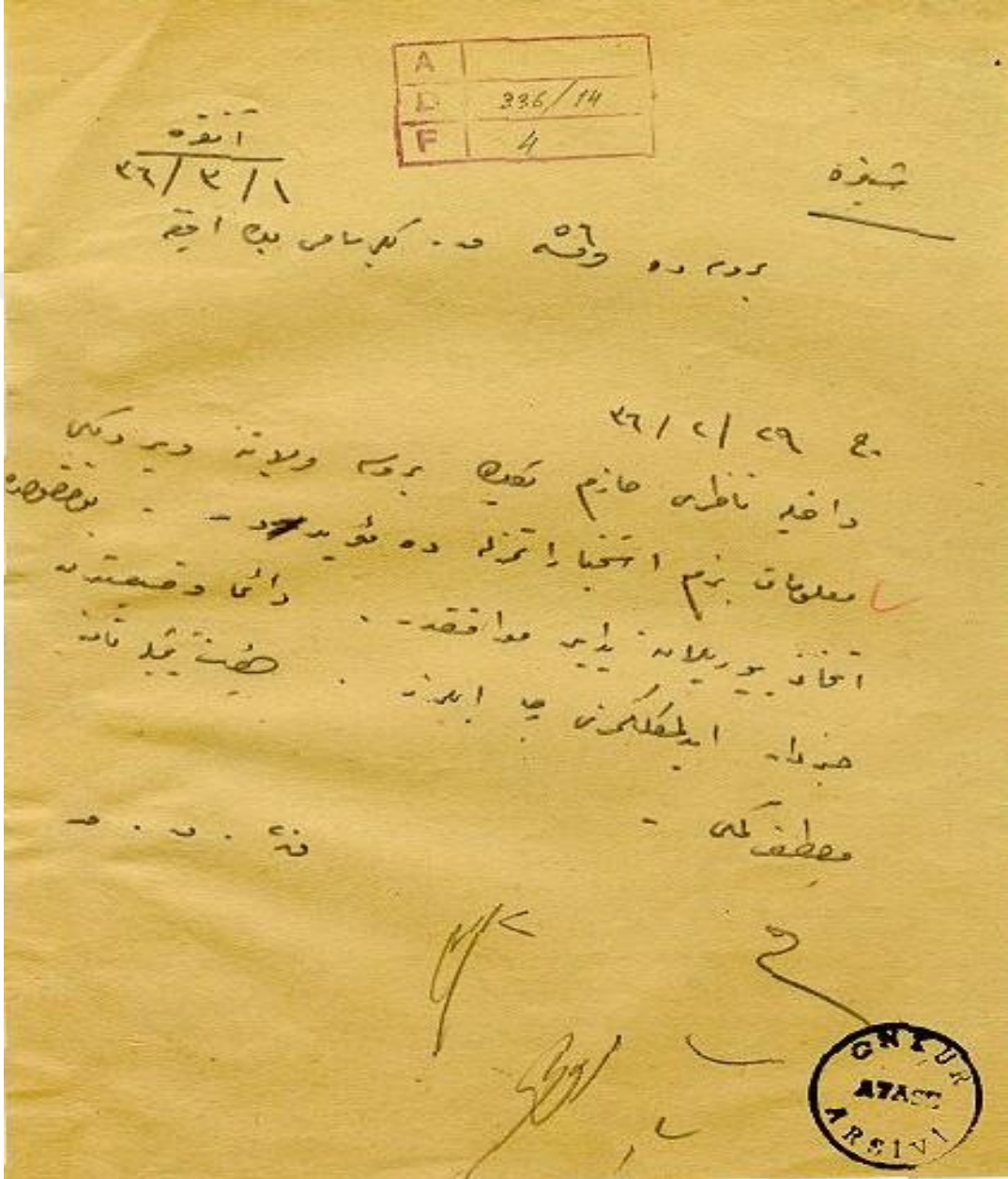
OSMANLI ARŞIVI
BEO
4197 314765 1

2 nrk
(1 shf bas)

³ BOA, BEO, 4197.314765.1.1. 20 Temmuz 1913.

EK-4

Mustafa Kemal Paşa'nın Heyet-i Temsiliye adına imzalamış olduğu ve Ankara'dan, Bursa 56. Fırka Kumandanı Vekili Sami Bey Efendi'ye gönderilmiş olan 1/3/1336 R. / 1 Mart 1920 tarihli şifre.⁴

⁴ ATASE, ATA-ZB, 27-4. 1 Mart 1920.

EK-5

N. I. Şestopalov'un hazırladığı “İşçiler Petrograd'ı Savunuyor” temalı propaganda afişi.⁵

⁵ N. I. Shestopalov: “*Workers Defend Petrograd (1919)*”, **Hoover Political Poster Database**, 2007; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwwg15/253>. Erişim tarihi: 02/01/2018.

EK-6

Krasnaya Gazeta'da 1927'de yayınlanan, Birinci Petrograd Partizan Müfrezesi'ne ait 1918 tarihli fotoğraf.⁶

⁶ "First Petrograd Partisan Detachment (1918)", "Vlast' sovetov za 10 let 1917-1927", *Krasnaia Gazeta*. Moscow, 1927; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/246>. Erişim tarihi: 02/01/2018.

EK-7

Birinci Petrograd Kızıl Ordu askerleri, 1918 yılında cepheye gitmeden önce.⁷

⁷“*Vlast’ soveto*v za 10 let 1917-1927”, **Krasnaia Gazeta**, Moscow, 1927;
<http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bww15/250>.
Erişim tarihi: 02/01/2018.

EK-8

Mihail Kalinin, Semyon Budennyi ve Çeka kurul başkanlarından Skrame, 1920 yılında Polonya sınırında Birinci Süvari Ordusu birliklerinin geçit töreninde.⁸

⁸ “*Kalinin and Budennyi at the Polish Front (1920)*”, **Russian State Film&Photo Archive at Krasnogorsk**, 2000; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/247>. Erişim tarihi: 02/01/2018. Fotoğraftaki gözlüklü isim Kalinin, onun ön tarafında boynunda dürbünle yer alan kişi Budennyi, Kalinin’in hemen arkasında bulunan beyaz kürk şapkalı kişi ise Skrame’dir.

EK-9

“Vsevobuh Özgürlük Sloganıdır” temalı propaganda afişi.⁹

⁹ “Vsevobuch is the Watchword of Freedom (1919)”, **International Institute of Social History**, The Chairman Smiles, 2001; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/251>. Erişim tarihi: 02/01/2018.

EK-10

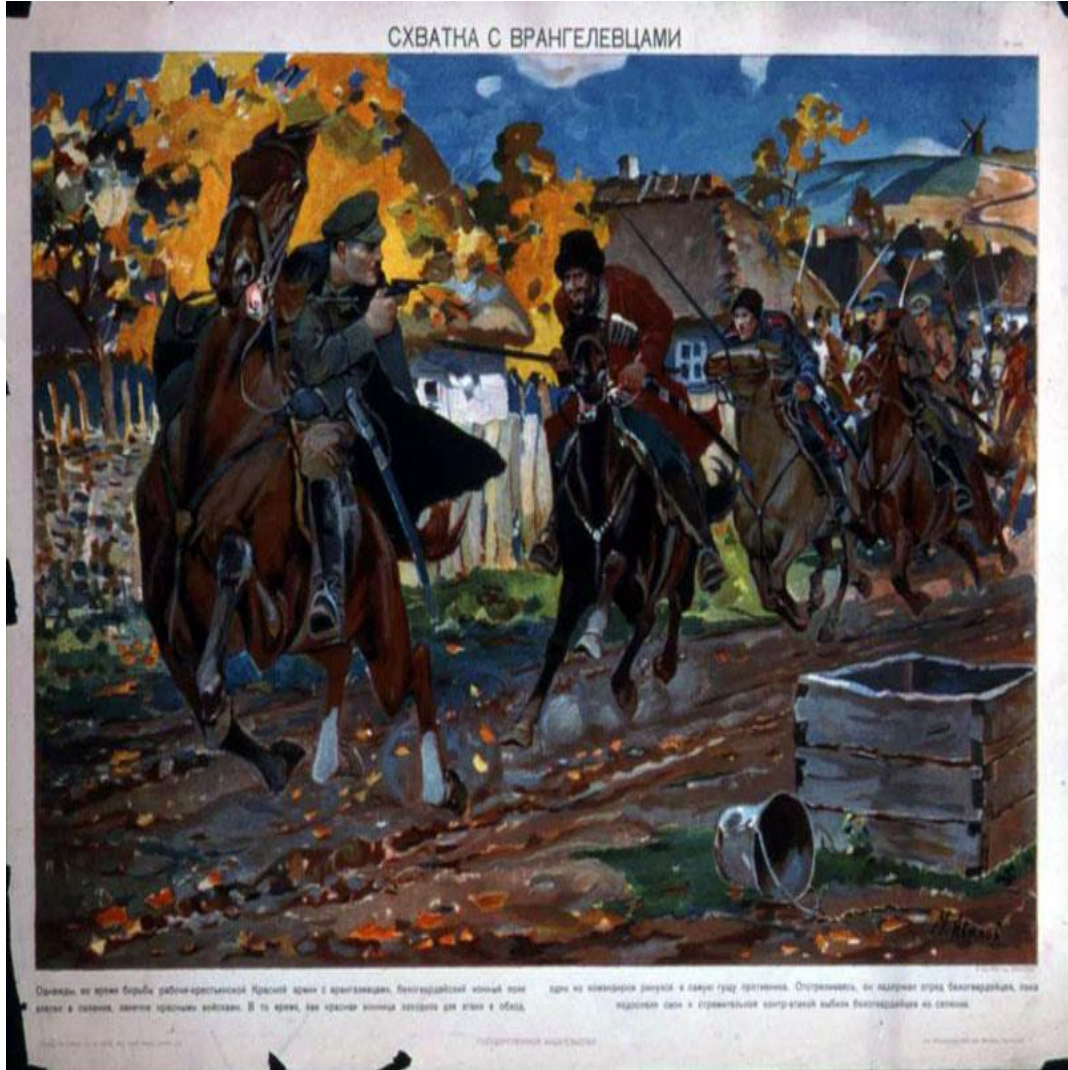
“Yaşasın 3 milyon Askerli Kızıl Ordu!” temalı ve A. (Skif) Apsit tarafından hazırlanan 1919 tarihli propaganda afişi.¹⁰

¹⁰ Peter Paret, Beth Irwin Lewis, Paul Paret, “*Long Live the Three-million Man Red Army! (1919)*”, **Persuasive Images: Posters of War and Revolution from the Hoover Institution Archives**, Princeton University Press, Princeton, 1992; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/248>. Erişim tarihi: 02/01/2018.

EK-11

M. Avilov'un "Vrangel Ordusu ile Savaş" temalı propaganda afişi.¹¹

¹¹ "M. Avilov, "Battle with Vrangel's Army (1919-1922)", Hoover Political Poster Database, 2007; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/252>.
Erişim tarihi: 02/01/2018.

EK-12

“Beyazlara Kızıl Baltayı İndirin” temalı propaganda afişi.¹²

¹² <http://soviethistory.msu.edu/theme/propaganda/> Erişim tarihi: 02/01/2018.

EK-13

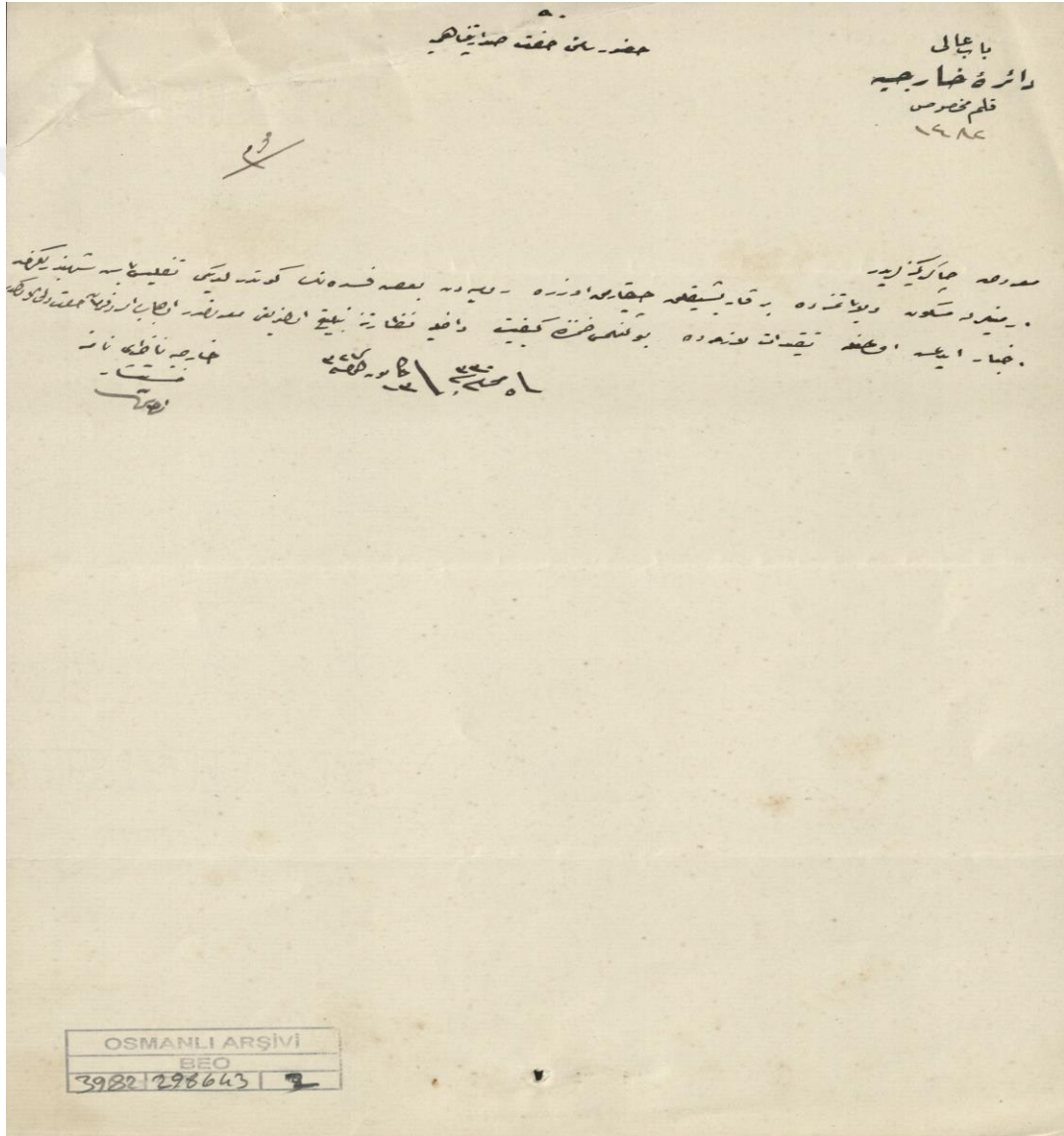
Daire-i Sadaret (Başvekillik) Tahrirat Kalemi'nin Dâhiliye Nezareti'ne yazdığı
5 Muharrem 1330 H. / 12 Kanun-ı evvel 1327 R. / 25 Aralık 1911 tarih ve 2469
sayılı tezkere.¹³

دائرة سدارت تهريرات قلمی		شعبه	میشی	مسردی	اوراق نومروسی
لاجل التدریس المله ورودی		داحیه دفعه رت جبهه نذک	تاریخ ۱۲/۱۲/۱۳۲۷	تاریخ تسویب	نومرو دی تاریخ
مقابلہ ابدنار					
<p>ارشدیہ سکولہ ولایتہ ہر قاریہ پیشقلمہ جیفارمہ اندر رسیدہ دہ بعضہ فہ نہ کونزیک حقت کہ اخبارتہ خا جہ وقتہ جہ سہ نہ بر کومہ دفعہ ر جہ در بے واقعہ اولہ اشعارہ سلامت است۔ مفاہتہ تا تیر سز قلمس و سکولہ و اساتذہ خلد کلامہ اسانہ استصالی و رتک اسنیک و رتک سار صرف اھالیہ صفت حقیقہ لہ روا بلہ و رتک اسنیک تا بیہ الفاظت خا جہ رتک رد و ابھ لندہ اولدنیہ اسباب اسنیک قضای و جہ جیفارمہ ایہ کمندک تقبہ لھوتہ و کندیہ تحقیقات جہ رتک واکر برابہ معلومات واضحہ و پس مارہ رتک دھ و سبایہ رتک و ابھ رتک سہ کھت</p>					
OSMANLI ARŞIVI		2016			
BEO		(1shf602)			
3982/298643/					

¹³ BOA, BEO, 3982. 298643.1.1. 25 Aralık 1911.

EK-14

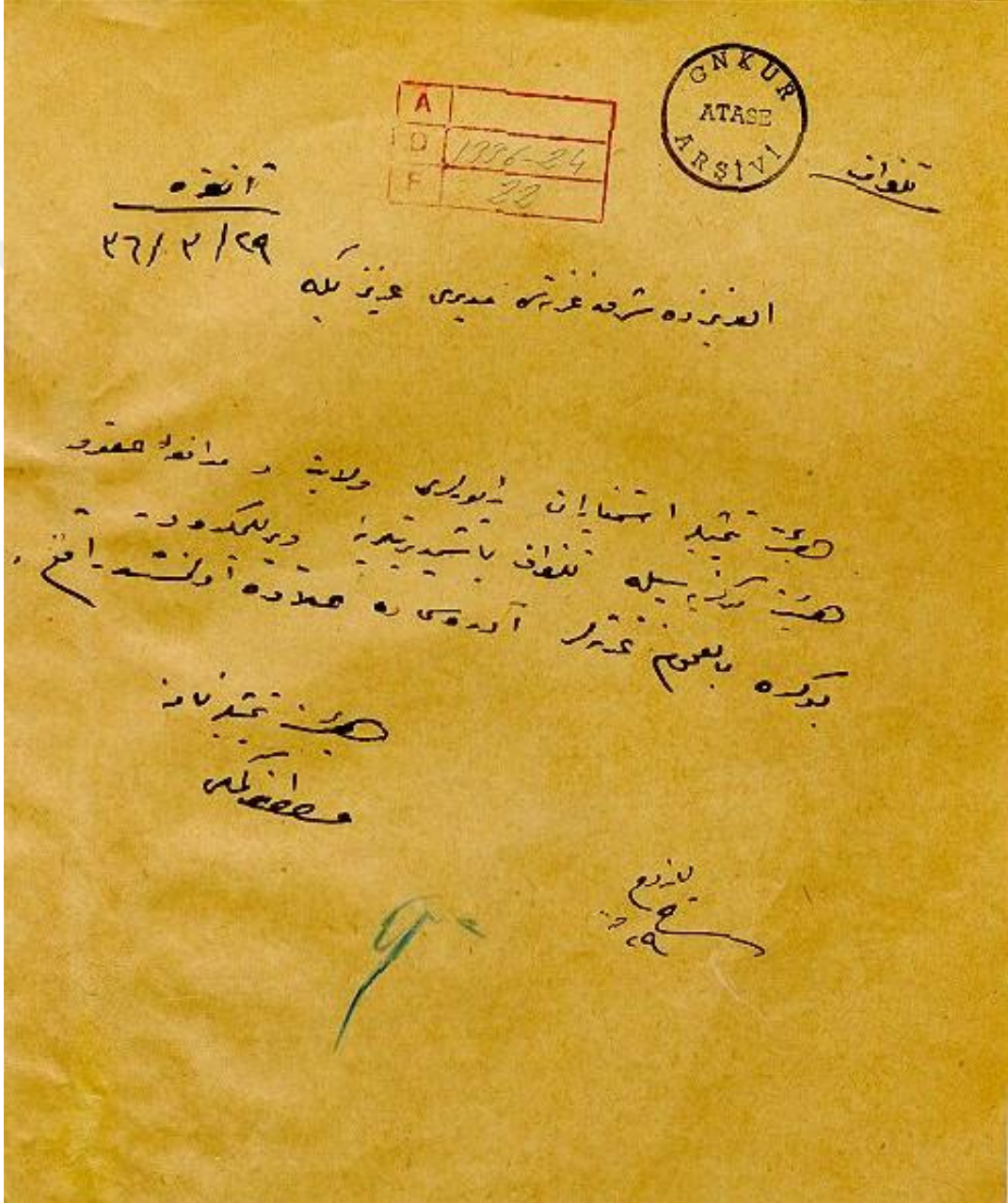
Bâb-ı Âli Daire-i Hariciyesi Kalem-i Mahsusu'nun, Dâhiliye Nezareti'ni 5 Muharrem 1330 H. / 13 Kanun-ı evvel 1327 R. / 26 Aralık 1911 tarih, 298643 umumi, 2469 hususi, 20/7 siyasi sayı ve "gizli" ibareli yazıyla bilgilendirdiğini Sadaret'e bildirdiği resmî yazı.¹⁴

¹⁴ BOA, BEO, 3982. 298643.2.1. 26 Aralık 1911.

EK-15

Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa tarafından Elazığ Şark Gazetesi Müdürü Aziz Bey'e gönderilen 29/3/1336 R. / 29 Mart 1920 tarihli telgraf.¹⁵

¹⁵ ATASE, ATA-ZB, 32-38. 29 Mart 1920.

EK-16

Dimitri Moor tarafından hazırlanan ve “Nöbet Tutun / Nöbette Olun / Tetikte Olun” temalı propaganda afişi.¹⁶

¹⁶ Paret Peter, Beth Irwin Lewis, Paul Paret, “Dmitrii Moor: *Be on Guard!* (1920)”, **Persuasive Images: Posters of War and Revolution from the Hoover Institution Archives**, Princeton University Press, Princeton, 1992; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/255>. Erişim tarihi: 02/01/2018.

EK-17

1921 tarihli, “Halk Düşmanlarının Yenilgisi” temalı propaganda afişi.¹⁷

¹⁷ “Defeat of the People’s Enemies (1921)”, Hoover Political Poster Database, 2007.

Afiş ilk olarak Petrograd Askeri Bölgesi Siyasi-Eğitim İdaresi tarafından yayımlanmıştır. <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/254>.

Erişim tarihi: 02/01/2018.

EK-18

Hariciye Nezareti Umur-ı Siyasiye Müdüriyet-i Umumiyesi (Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşler Genel Müdürlüğü) Mühimme Kalemi'nin İran Gümrükleri konulu, Hariciye Nazırı adına Umur-ı Siyasiye Müdüriyet-i Umumiyesi görevlisi Ahmet imzasıyla gönderilmiş olan 25 Zilkade 1332 H. / 2 Teşrin-i evvel 1330 R. / 15 Ekim 1914 tarihli yazısı.¹⁸

والتو ائمتج حفتدی
۸۰ ایلولتجه تاخیر و ۸۱۰ نورولو تدره عدیدی اوزنییه روسک آذربایجان لمرک ازاره بیجق لبرک اندسه
جیقا - ه جده کند والدی املطجوره کومره ده لخرانده فولسا ره فعلیه و حوسیه جمیعته اولدقدنک استخبار ایلیکی
دا شوخبرک حوسیه تقدیرده حیاته اقتصادیه نه تحقق اولسا نه لمرک روسک الیه کیمس ایچده ساغر مکنه
حوسیه نجه نک انبای طولده فاقصیه توحیه و احاطتلیقیه . سفیرت علم بک ائتجه حفتدی نه انسه ۱۱ تدره
تاخیر تعلقاته جوابیه خا جید نظرده لعلکواک ناظرشا لایهت روسک بولده برتشیله واقع اولتیغ و لمرک
حکومت لایحه قطعاً قبوله ایلیه بیجهن سولیه بدیلیکه . روسک آتفالیک تشریه لمرک نه حکومت
محدت نه ره سفایه هایتک معلومه اولدیه کوره واره ولایتک الیض خیرک محسنه تدره عام اولسد در
نیاره هنرک تعریف حقیقات ایمک و سولیشا ایلیه امر بولس اقضا ایلیه . خیرک لمرک واقع حاله
کعب اولس امتیاز حقیقه علم بک ائتدیگ اشغال ایلیک و جمالیه روسک انبیا بجا نه حق اولدی نظر
لمرکله جیبا وضع لایحه لمرک حفتده محظومه ایچینده بولسا حکومت ایران نه نک ره بولسا صورتده
ساعته ایله بیجهن عام کواک ده ائتدی زواله
ایسور سالییه بولس
احمد کواک
۲ / ۲۱ / ۱

¹⁸ BOA, DH. EUM. 2. Sb. 2.21.1. 15 Ekim 1914.

EK-19

29 Kanun-ı sani (Ocak) 1917 tarih ve 565/59 sayı ile Stokholm Elçiliği'nden Hariciye Nâzırı Halil Bey'e gönderilen resmî yazı.¹⁹

دولتو اتفق خهاری
بوراد که الاما اشجات شونک - وسیه ده افیرا عورت اینه ادر محضی بروجه آله معلومات اعصه الیتمه - موی الیتمه تحلف
- وسیه خایطرونه الیتمه خیرا نظر - وسیه ده برعصیه حقیقیه وزیره ایتمه بینه ضابطه محافظه هیکل تحفه ایدر الیتمه
حقیقیه بینه نعلونه نیقون خود - ویک لیرا کلنده بخت ایلموسه اردو قوناندان الیتمه مخالفه الیتمه کلده قوت ایدر الیتمه
حکومت حاضره تک وضعیه حال ایدر الیتمه شیره الیتمه حاله موقعه حکومت تماماً الیتمه اولدوغنده صیه نازی شولایه
قابنده حقیقیه الیتمه نازی «عه غور وویج» ک غزلی ده قرار ایدر الیتمه اگر عصبیه فانسر جوتیده یا الیتمه الیتمه
حربه جهکنه قدر دواع قهور وعلی تقدیرم کیر املای کلوندر یا الیتمه اتفاده معاهده امه تک " ساید اخل کلنده
عصبیه ظهور ایدر - وسیه صلی شهر عقیده جهل ایدر الیتمه ماده سندیه استفاده صلی یا الیتمه
بالده لا اطلاع الیتمه نه درجه قدر صحت معروه اولدوغی حقه قطعی بوز سولیز الیتمه ده جهلده غیر حصول وایک ماندر اشجات
جهلنده تلقی الیتمه قدر صحت عدم
اولیاده اردو کلنده الیتمه الیتمه الیتمه
917
ca

¹⁹ BOA, HR. SYS. 2377.20.1. 29 Ocak 1917.

EK-20

Stokholm Elçiliği'nden Hariciye Nezareti'ne intikal eden istihbarata binaen Hariciye Nezareti'nden Başkomutanlık Vekâleti'ne ve Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 26 Kanun-ı sani 1332 / 8 Şubat 1917 tarihli resmî yazı.²⁰

قید عمومی

خارجی نظارت

امور مباحثه مدیریت عمومی
مهمه قلمی

قید عمومی

قید عمومی

قید عمومی	تاریخ	مسود	بجز	مدیر عمومی	ملفوظات
	۲۶ فوریه ۱۳۳۲	رقم			

نوع مسوده:

بند فرماندهان و کاتبان و افسران

اسم و نام معانی بنده کاتبان آنکه بر کوریه آمدند و در آنجا
استخبارات معینند و بر کوریه اخباری آورده اند که در بعضی
مختلف روی ضابطه آنکه در نظر اسبیره و عیال جمعیه آورده
آنکه بر بعضی ضابطه کاتبان و کاتبان اسبیره در
ضمیمه برین و آنکه در نظر اسبیره و کاتبان کاتبان کاتبان
اردو و کاتبان آنکه در کاتبان اسبیره و کاتبان اسبیره و کاتبان
خارجی و کاتبان اسبیره و کاتبان اسبیره و کاتبان اسبیره
تجدید اماه اسبیره و کاتبان اسبیره و کاتبان اسبیره
کاتبان اسبیره و کاتبان اسبیره و کاتبان اسبیره

عمومی نومرد ۹۴۰۰۸
خصوصی نومرد ۲۴۶۱
تاریخ کاتبان اسبیره

دائیه ۹۴۰۰۷
۲۴۶۱

طبعة مثابه

²⁰ BOA, HR. SYS. 2377.20.3. 8 Şubat 1917.

ÖZGEÇMİŞ

1979 Ankara doğumluyum. İlk, orta ve lise öğrenimimi Ankara'da tamamladım. 2005 yılında ODTÜ Tarih Bölümünden mezun oldum. 2006 yılında Hacettepe Üniversitesi İngilizce Öğretmenliği Sertifika Programını bitirdim. Yüksek lisansımı 2011 yılında "Milli Mücadele'de Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi" başlıklı tezle Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsünde tamamladım.

